

ANUL XXX
Chişinău

LIMBA ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 6 (260) 2020

REVISTA APARE SUB AUSPICIILE
ACADEMIEI ROMÂNE

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 6 (260), octombrie-decembrie 2020

CHIȘINĂU

- Fondatori** Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ
- Editor** Echipa redacției
- Redactor-șef** Alexandru BANTOȘ
- Redactor-șef adjunct** Ana BANTOȘ
- Secretar general de redacție** Alex MARCHITAN
- Redactori** Jana CIOLPAN
Viorica-Ela CARAMAN
- Concepție grafică** Mihai BACINSCHI
- Coperta** Coperta I-a: Andrei Mudrea, *Orheiul Vechi* (fragment)
- Colegiul de redacție** Ștefan AFLOROAEI (Iași), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iurie BOJONCĂ (Veneția), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORGILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Mircea COLOȘENCO (București), Mircea A. DIACONU (Suceava), Stelian DUMISTRĂCEL (Iași), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Sergiu MUSTEAȚĂ, Ioan-Aurel POP (București), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Ala SAINENCO (Botoșani), Victor SPINEI (București), Constantin ȘCHIOPU, Victor A. VOICU (București)

DEPARTAMENTUL PENTRU
RELAȚIA CU REPUBLICA MOLDOVA

www.drmm.gov.ro

Această revistă a fost tipărită cu sprijinul

Secretariatului General al Guvernului –

Departamentul pentru Relația cu Republica Moldova

*Conținutul acestei reviste nu reprezintă poziția oficială
a Secretariatului General al Guvernului –*

Departamentul pentru Relația cu Republica Moldova

*Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul
de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.*

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

*Revista „Limba Română” este editată cu sprijin financiar
din Fondul Recurent al Donatorilor – Academia Română*

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 64, Chișinău,
MD-2001, Republica Moldova. Tel.: (+373) 22 23 44 12, (+373) 22 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

S U M A R

ARGUMENT

- Alexandru BANTOȘ
Un traiect identitar sfidând mentalități și hotare 9

REVISTA „LIMBA ROMÂNĂ” – 30 DE ANI DE LA FONDARE

- Ioan Aurel POP
Limba română este mărturia existenței romanității orientale 12
- Ion TIGHINEANU
Pledoarie pentru limba română 13
- Igor ȘAROV
Trei decenii de „Limba Română” 15
- Arcadie SUCEVEANU
Lupta pentru Limba Română nu s-a sfârșit 16
- Stelian DUMISTRĂCEL
Stindardul dacoromânei 17
- Lucian VASILIU
Oleandru însingurat 21
- Mircea COLOȘENCO
Limba română *versus* arborii vieții naționale 22
- Alecu RENIȚĂ
Hrisovul domnesc de la Chișinău 24
- Mina-Maria RUSU
Din suflet, „Limbii Române”! 26
- Andrei STRĂMBEANU
Orice faptă, bună sau rea, are un nume 29
- Iurie BOJONCĂ
Crucea limbii române 33
- Ilie ȘANDRU
Revista „Limba Română” și ființa națională a românilor basarabeni 38

4 **Limba ROMÂNIA**

- Gheorghe BOLOGAN
Un tezaur inestimabil sau partea cea mai sfântă a sufletului nostru 40
- Viorica MOLEA
**Revista „Limba Română” și Facultatea de Litere, USM –
consonanța spiritului românesc prin limbă** 42
- Anatol PETRENCU
Centenarul Unirii reflectat pe paginile revistei „Limba Română” 45
- Tatiana CURMEI-FISTICANU
„Limba Română” – școala mea de suflet 50

RETROSPECTIVĂ NECESARĂ

- Valeriu SAHARNEANU
Nu trageți în „Mesager”-ul care vă aduce vestea libertății (III) 52

COȘERIANA

- Eugen MUNTEANU
**O revelație documentară: 17 scrisori inedite
ale lui Gheorghe Ivănescu către Eugeniu Coșeriu (V)** 67
- Emma TĂMĂIANU-MORITA
Relațiile semnificative evocative și construcția sensului textual 79

LIMBAJ ȘI TERMINOLOGIE

- Ioan-Aurel POP
Limba și aritmetica 104
- Jana CIOLPAN
Despre vestimentație prin prisma motivării 108

CUVINTE DEZVELITE

- Stelian DUMISTRĂCEL
Iașul sau Iașul? 115

LEXICOLOGIE

- Irina CONDREA
Lexicul antroponimic actual: aspecte și forme locale 119

Marcela VÂLCU	
Manifestarea fenomenului abrevierii în onomastica românească	130
Anatol EREMIA	
Localitățile Moldovei. Ghid toponimic, geografic și istoric	135

RECURS LA PATRIMONIU

Liviu REBREANU	
Laudă țăranului român. Discurs de recepție	144
Mircea COLOȘENCO	
Liviu REBREANU. Tabel cronologic	156

RECITIREA CLASICILOR

Ștefan AFLOROAEI	
Dimitrie Cantemir. Mize ale gândirii filosofice timpurii (I)	165

SINTEZE

Ana BANTOȘ	
Regăsirea de sine în literatura basarabeană: flux și reflux (IV)	179

INEDIT

Vasile VASILACHE	
Caietul roșu. Însemnări, consemnări, note	189
Elena ȚĂU	
Scrisori inedite ale lui George Meniuc către Ovidiu Bârlea	197

CRITICĂ. ESEU

Theodor CODREANU	
O istorie a gândirii filosofice eminesciene (IV)	209
Adrian Dinu RACHIERU	
Tudor Arghezi sau Gâlceava cu sinele	214
Mircea A. DIACONU	
Constantin MORARIU. O cronică din Bucovina (I)	225
Iulian BOLDEA	
Amintirea unui poet: Traian Furnea	240

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

- Mariana SÂNDEZ
Un roman care sfidează miturile maternității 247
- Ion HAINEȘ
Convorbiri cu Theodor Damian de Florentin Popescu 251
- Viorica-Ela CARAMAN
Arheologia literară a exoticilor temperați 256
- Dorin NĂDRĂU
O monografie realizată la adevăratele standarde valorice 261

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

- Anatol MORARU
Nicolae Esinencu despre evrei și ceilalți sovietici 264
- Ion ANTON
**MARELE NANU sau STEJARUL genealogic DICESCU.
Fragment din roman-cronică** 273

CULTURA MEMORIEI URBANE

- Alexandru CORDUNEANU
Despre „Identitățile Chișinăului” 280

LITERATURĂ ȘI DESTIN

- Vasile MALANEȚCHI
**Mărturii despre efigia moral-spirituală a scriitorului
Vladimir Belistov** 286

CONFESIUNI

- Veronica ROTARU
Monologuri autumnale 294

PRO DIDACTICA

- Cristinel MUNTEANU
Despre raportul dintre realitate și ficțiune în literatură 300
- Constantin ȘCHIOPU
Obiectiv, subiectiv și intersubiectiv în interpretarea operelor literare 306

POESIS

- Leo BORDEIANU
Gaura neagră (Fragment de poem) 312
- Marian VIȘESCU
**Univers infinit; Destin; Descântec; Răni; Lumină; Dansul clipelor;
 Vis; Tăceri în reflux; Pandemic; Lume târzie; Sete; Imagini;
 Stări comatoase; Nord; Ghicitoare** 322
- Elena VIZIR
**Hora este neam cu ora?; De la ce cuvânt provine „per” din „perne”
 și „perine”?; Nu cumva îndemnul „scoală!” a dat naștere la „școală”?** 329

STAREA DE VEGHE

- Mircea DRUC
Miraculoasa etnoevoluție: de la români la dacieni 338
- Victor RAVINI
Cine este dușmanul poporului? 348

EX CIVITATE

- Ion. I. IONESCU
Despre apropiere și distanțare (I) 355

REGISTRU ACTUAL

- Dorin CIMPOEȘU
Socialiștii proruși au luat puterea în Chișinău 366

LECȚIILE ISTORIEI

- Stoica LASCU
**În ciuda practicării unei extrem de apăsătoare politici de rusificare,
 basarabienii și-au păstrat conștiința de neam și de limbă** 373
- Ion CONSTANTANTIN
Poziția regimului comunist din România în chestiunea Basarabiei (IV) 384
- Ioan C. POPA
Puterile revizioniste împotriva ordinii europene (III) 402

ANIVERSĂRI. IOAN SCURTU – 80

- Constantin BURAC
Profesorul și istoricul Ioan Scurtu la 80 de toamne 425
- Ioan SCURTU
**Istoria Basarabiei a fost și este pentru mine parte a istoriei românilor
 (Interviu realizat de Alexandru BANTOȘ)** 429
- Ion CONSTANTIN
Un mare istoric și pedagog – Ioan Scurtu 439
- George LASCU
Domnul profesor Ioan Scurtu, istoric-formator pentru tineri 441
- Corvin LUPU
**Respect, admirație și recunoștință pentru operă
 și pentru verticalitatea morală** 442
- Marian ZIDARU
Profesorul Ioan Scurtu – cercetător și editor al istoriei Basarabiei 443
- Stoica LASCU
**Profesorul Ioan Scurtu – prețios și inconfundabil brand
 al Istoriografiei române contemporane** 446

DIALOGUL ARTELOR

- Ana BANTOȘ
Andrei Mudrea. Artă și context 450
- Andrei MUDREA
Metamorfozele luminii I-XII

EVENIMENT

- Andrei PROHIN
O conferință consacrată lui Iustin Frățiman 454

RESTITUTIO

- Demir DRAGNEV
**Paul Mihail – promotor al tradițiilor iluministe românești
 în Basarabia interbelică** 459
- Vlad MISCEVCA
L. A. Casso și opera sa istorică 467
- Fănel TEODORAȘCU
**Țăranul pitoresc și presa românească din prima jumătate
 a secolului trecut** 480

Un traiect identitar sfidând mentalități și hotare

Acest număr de revistă încheie itinerarul de treizeci de ani, pe care publicația noastră l-a parcurs spre inima și mintea cititorilor. Ctitorită cu un an înainte de implozia imperiului sovietic (primele două numere de revistă fiind elaborate până la 27 august 1991), „Limba Română” a fost una dintre instituțiile mass-media care, conceptual, a anticipat simbolic Independența, Democrația și Vectorul geopolitic românesc, fixate în documentul de întemeiere a *Republicii de la 27 august 1991* (am preluat sintagma, expresivă și revelatoare, din articolul lui Valeriu Saharneanu, inclus în acest număr). De-a lungul anilor, revista a păstrat și a perpetuat în paginile sale starea de spirit a mult râvnitei libertăți din scurtul segment istoric, când basarabenii credeau, cu toată convingerea, că a venit și pentru ei „ora astrală”. Ceasul izbăvirii sosise, dar i-a găsit nepregătiți pentru marele salt ce urmau să-l facă peste fruntarii politice și de conștiință. În complicata conjunctură a momentului, emanciparea lor totuși a survenit, deși atunci, dar și mai apoi, avea să se resimtă puternic lipsa unei elite naționale oneste, unite, curajoase, viziunare, capabilă să legitimizeze în timp speranțele generației de români moldoveni care au readus acasă tricolorul, alfabetul, imnul „Deșteaptă-te, române!”, istoria națională și limba română.

Contextul concret, de după declararea Independenței *Republicii de la 27 august 1991*, a dezvoltat dezastrul produs de ideologia sovietică în deconstrucția paradigmei românești a profilului nostru etnolingvistic și a impus continuarea „bătăliei” dintre vechi și nou, dintre o lume gata să apună și una previzibilă, revista, împreună cu alte instituții culturale, implicându-se în procesul de realizare practică a dezideratelor mișcării de renaștere națională. Asumându-și din start misiunea de a scoate în vileag caracterul nociv al politicilor de rusificare și de intoxicare a conștiinței identitare a românilor basarabeni, de a valorifica și promova patrimoniul spiritual național românesc, de a instrui și a educa tânăra generație, revista „Limba Română” a adoptat un program edito-

rial îndrăzneț, dinamic, cu orizont larg, ambițios, orientat spre viitor. Echipa redacțională, colaboratorii revistei, în toate cele trei decenii, au demonstrat o exemplară angajare culturală, înaltă responsabilitate civică, forță mobilizatoare, deoarece „Limba Română” și-a propus să ofere nu doar prilejul și tribuna unui oportun exercițiu intelectual, ci și sprijinul moral și logistic, credibil și necesar în noile circumstanțe social-politice. Firește, atenția noastră dintru început a fost captată de procesul revenirii alfabetului latin în societate și învățământ, de însușirea subtilităților și dexterităților de predare în școală a limbii române, a literaturii și istoriei naționale. În perioada de lansare în peisajul revuistic ne interesa, evident, elevul, studentul, profesorul, iar, odată cu trecerea timpului, peste ani, registrul problematic s-a extins și diversificat, în preocuparea noastră făcându-și loc și intelectualul, cu predilecție cititorul „cultivat” sau cel interesat să acumuleze cunoștințe în sfera științelor umanistice. Am perseverat, așadar, în selectarea și ajustarea tematicii programului editorial, așa încât acesta să răspundă celor mai diverse opțiuni și preferințe (rămânând, evident, în domeniul limbii, literaturii, istoriei și artei românești în ansamblul ei). Pentru realizarea unei strategii de durată, care să garanteze publicarea exegezelor cu înaltă probă de competență, a unor texte decente, conținând informații de maximă utilitate corespunzător orizontului de simțire și cunoaștere al noilor generații, am constituit un grup de autori reprezentând personalități cu renume în tot spațiul limbii române.

Or, pentru a renaște și a-și redobândi identitatea românească, Basarabia, „trecută prin foc și prin sabie/ furată, trădată mereu”, reclama în anii '90 ai secolului trecut, dar și mai târziu, nevoia unor autentice și solide repere spirituale, a unor instituții și oameni capabili să recupereze decalajul de gândire și acțiune al comunității băștinașe. Astfel, concepută ca un proiect identitar, sfidând mentalități și hotare, revista „Limba Română”, cu sprijinul unor remarcabili cărturari, a perseverat într-o repunerea culturii române în circuitul ei firesc și reanimarea încrederii că steaua mântuirii noastre este Reîntregirea.

La ceas aniversar, gândul se îndreaptă spre colaboratorii revistei – cunoscuți și apreciați lingviști, critici și istorici literari, cercetători, scriitori, cadre didactice, jurnaliști etc. – unii dintre distinșii autori fiind prezenți și în această ediție specială. Le exprim profunda recunoștință

tuturor autorilor de la 1991 încoace, pentru că au susținut și întărit prin scrisul lor puterea și dreptatea cuvântului românesc rostit la Chișinău, pentru că au crezut în beneficiul, avantajele și fascinația traiectului identitar pe nume „Limba Română”. Sentimentele de grațitudine îi aureolează pe toți cei care au ales, prin colaborare și asistență, să ne fie alături atât în momente de bun augur, cât și în cele mai puțin faste (de care am avut, desigur, parte).

Sunt, de asemenea, onorat (și îndatorat!) să prezint sincere omagii coechipierilor mei, care, în condiții financiare și politice nu tocmai adecvate, au avut curajul să cioplească în minele verbului strămoșesc aducător în Basarabia de lumină, echilibru și confort moral. Existența și rezistența publicației, destinul și prestigiul ei au depins în totalitate de dragii, harnicii și răbdătorii mei condrumetri, cărora le mulțumesc din toată inima pentru munca lor fără preget și le spun, copleșit de emoție, că sunt niște oameni, pur și simplu, minunați. Mă bucur mult că o parte dintre foștii și actualii mei colegi (Ana Bantoș, Leo Bordeianu, Jana Ciolpan, Viorica-Ela Caraman, Tatiana Curmei (Fisticanu), Liliana Ganga (Rostea), Veronica Rotaru, Elena Vizir) s-au întrunit cu texte în această ediție specială, pentru a-și lăsa însemnele lor pe răbojul instituției, ce a făcut și va face parte pururi din viața și biografia lor. Mesajele de felicitare primite de la somități și prieteni ai „Limbii Române”, parte publicate în acest număr, sunt pentru întregul colectiv. Grație strădaniilor, a unui îndelung și neafișat efort comun, au fost editate 260 de numere de revistă, volumele de studii, articole și dialoguri din colecția „Biblioteca revistei *Limba Română*”. Constituită din zeci de mii de pagini, arhiva revistei (având acum însușirile unei prețioase averi culturale), pusă la dispoziția cititorilor în biblioteci și pe site-ul publicației, este sacra noastră ofrandă adusă pe altarul memoriei făuritorilor de neam și țară, o dovadă de netăgăduit că limba română este și patria noastră, a românilor basarabeni de azi și a celor care vor veni după noi.

Alexandru BANTOȘ

Limba română este mărturia existenței romanității orientale

De trei decenii, revista „Limba Română” apără „limba noastră” la răsărit de Prut, acolo unde veghea este mai necesară ca oricând, cu scopul de a opri atentatele și a sigura dreapta cumpănire. Limba noastră înseamnă viața noastră ca popor. Ea este ca un organism viu care se naște, crește, se dezvoltă și moare odată cu poporul care a creat-o și căruia i-a servit drept mijloc de comunicare. Dar chiar și limbile „moarte” trăiesc prin operele nemuritoare pe care le găzduiesc. În plus, limba română este mărturia existenței romanității orientale, întruchipate de poporul român, cel mai numeros popor din sud-estul Europei.

Redactorii revistei „Limba Română” de la Chișinău au avut de îndeplinit o misiune, anume aceea de a da perenitate unei moșteniri sfinte, care, de la Grigore Ureche și Dimitrie Cantemir până la Alecu Donici și Alexe Mateevici, ne ajută să ne înțelegem între noi, „de la Nistru până la Tisa” și să ne înfățișăm lumii. Acești oameni, rămași, unii dintre ei, aproape anonimi, au atras de partea revistei cele mai alese spirite, le-au găzduit textele și ne-au făcut să ne simțim mândri de românitatea noastră.

La aniversare, urez revistei „tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte”.

La mulți ani!

Ioan-Aurel POP,
Președintele Academiei Române

Pledoarie pentru limba română

Apropiata împlinire a 30 de ani din ziua fondării publicației „Limba Română” este un prilej de a adresa colectivului revistei sincere felicitări și urări de cucerire a noilor culmi și performanțe în exercitarea nobilei misiuni pe care și-a asumat-o!

Academia de Științe a Moldovei apreciază înalt efortul celor care au contribuit la afirmarea revistei în spațiul mediatic autohton – al fondatorilor revistei Nicolae Mățaș, Ion Dumeniuk, Alexandru Bantș, al colaboratorilor și al autorilor ei.

Apariția și devenirea revistei de cultură și știință „Limba Română” s-a produs în mod sincronizat cu marile schimbări ce au avut loc în societate în ultimele decenii ale secolului trecut – începutul secolului al XXI-lea. Datorită acestor circumstanțe, spectrul problemelor care au format câmpul de interese al revistei a fost și este destul de amplu: avalanșa problemelor social-politice, economice, spirituale cu care s-a confruntat în această perioadă Republica Moldova și continuă să se confrunte a necesitat răspunsuri prompte, argumentate, temeinice, inovatoare, care au conturat în ansamblu poziția civică a revistei, asigurându-i statutul de un adevărat „ostaș al propășirii”.

Modul de existență al revistei s-a manifestat cel mai pregnant (așa cum rezultă din însăși denumirea publicației) în acțiunea de promovare a limbii române și a ființei naționale, de luptă ferventă în sprijinul adevărului. Nu întâmplător cuvântul „luptă” pare a fi cel mai frecvent atestat în paginile revistei. Și nu ar fi o exagerare în a constata că nicio altă publicație de la noi nu a apărut limba română cu atâta ardoare, entuziasm, dăruire, corelând, în definitiv, limba la sentimentele dreptății, adevărului, credinței, identității și continuității neamului.

Conceptul revistei, propus și fortificat de-a lungul anilor, s-a dovedit a fi durabil și convingător. Ne face plăcere să relevăm faptul că pornind chiar de la începuturile sale, mesajul revistei a fost unul tranșant, exprimând un spirit combativ, mobilizator, perseverent. Prin tot ce a publicat, revista „Limba Română” a reușit să sensibilizeze lumea și s-o solidarizeze, să construiască punți temeinice între cele două maluri ale Prutului, realizându-și vocația de a fi o pledoarie pentru limba română.

De-a lungul celor treizeci de ani de existență, din miile de pagini ale revistei, din studiile, articolele, eseurile, interviurile, recenziile, consemnările publicate s-a configurat un impresionant elogiu limbii române, exprimat personalități notorii. Și ne bucură că printre ele s-au regăsit nume de rezonanță ca academicienii Ioan Aurel Pop, Dan Berindei, Victor Spinei, Victor Voicu, alți exponenți ai mediului academic de la București și de la Chișinău.

Remarcăm, în context, deplinul consens al mesajului plenar al revistei cu poziția exprimată în repetate rânduri de Academia de Științe a Moldovei în apărarea adevărului științific, în argumentarea și fundamentarea științifică a „veșmântului ființei noastre”, în sprijinul limbii române ca valoare inestimabilă a neamului nostru.

Îi dorim colectivului revistei să se afle în permanență în serviciul spiritualității neamului, valorilor ei dintre care cea mai de preț este limba română!

La mulți și frumoși ani, „Limba Română”!

**Academician Ion TIGHINEANU,
Președintele Academiei de Științe a Moldovei**

Trei decenii de „Limba Română”

Revista de cultură și știință „Limba Română” marchează 30 de ani de existență demnă și sigură în peisajul cultural al Republicii Moldova.

Cu acest prilej, adresez cordiale felicitări întregii echipe redacționale și manageriale, precum și tuturor autorilor ale căror texte și-au găsit loc în paginile revistei.

De trei decenii bate clopotul limbii române în spațiul dintre Prut și Nistru, când mai sonor, când în surdină. De tot atâtea decenii scrie despre limba română revista care a apărut din marea dorință a intelectualității de a spune lucrurilor pe nume, de a spulbera neadevărul și de a accentua, ca picătura care, cu certitudine, își va demonstra forța în timp, că limba vorbită de moldovenii din Republica Moldova este cea română – una cu cea a întregului popor românesc.

Publicația omagiată a apărut dintr-o stringentă necesitate, a existat, o bună perioadă, cu sprijinul autorităților și mai este astăzi dintr-o ambiție sănătoasă a unui grup de Oameni ai Cetății. Salut și exprim apreciere pentru verticalitate, rezistență și pentru devotament unei cauze nobile redactorului-șef Alexandru Bantoș și colectivului „Limbi Române”. Știm bine că timpul i-a pus la grele încercări, testându-le curajul și jurământul de credință nescris dat limbii române – un jurământ idealurilor readuse acasă prin Marile Adunări Naționale, un legământ cu personalitățile care au crezut, până la jertfă, în ideal.

Felicitări, dragi colegi și cititori ai revistei „Limba Română”!

Fie-vă parcursul ascendent, încununat de atingerea obiectivului suprem al nostru, al tuturor – Limba Română în inimi, pe buze și în Constituție.

Igor ȘAROV,
Ministru al Educației, Culturii și Cercetării

Lupta pentru Limba Română nu s-a sfârșit

La aniversarea celor trei decenii de apariție neîntreruptă, transmitem echipei redacționale a revistei „Limba Română” și tuturor cititorilor săi salutul scriitorilor, dragostea și prețuirea noastră.

Așa cum s-a spus de atâtea ori, Limba Română este coloana vertebrală a națiunii. Este bine și este frumos că o sărbătorim în fiecare an pe 31 august. Dar așa cum o limbă e un organism viu, ea poate fi menținută vie, poate fi cinstită și înnobită numai vorbind-o, numai cultivând-o cu perseverență în școli și instituții, promovând-o cât mai pe larg în toate sferile vieții sociale prin cărți și reviste de valoare, prin emisiuni Radio și TV etc.

Din păcate, victoriile noastre de acum 30 de ani nu au fost definitive. Și după aproape trei decenii de independență, Limba Română continuă să figureze în Constituția RM cu denumirea unui idiom fictiv de limbă moldovenească și să fie nedreptățită la ea acasă. Este umilitor, este degradant când un popor ce se vrea integrat în Uniunea Europeană nu știe nici acum, la început de secol XXI și de mileniu III, în ce limbă vorbește.

Lupta pentru Limba Română nu s-a sfârșit.

În acest context, Revista „Limba Română” și-a creat în timp o personalitate puternică, o imagine inconfundabilă. Alături de Uniunea Scriitorilor și de intelectualitatea autohtonă, ea a fost și rămâne centrul însuflețitor permanent al rezistenței noastre, fruntașul *en titre* al bătațiilor pentru idealurile noastre naționale.

Din aceste înstelate coloane, îi îndemn pe toți conaționali să rămânem verticali și neobosiți pe baricade, să nu ne slăbească nicidecum virtutea și răbdarea de a relua de la capăt lupta pentru libertatea Limbii Române.

La mulți ani, revista „Limba Română”!

Arcadie SUCEVEANU,
Președintele Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova

Stindardul dacoromânei

Oficiind, trebuie să precizăm, de la început, că, în primul rând în calitate de lingvist, atribuim acest titlu revistei „Limba Română” de la Chișinău, din înalte considerente pe care vom încerca să le dezvoltăm în continuare. Și, la o aniversară, ne-a preocupat, firește, însuși titlul simbolic al acestui articol, izvorât din preaplinul sufletesc al căror începuturi au fost zilele (un pic exagerat) poeticele „poduri de flori” de peste Prut, urmate de întâlniri, la Chișinău și la Iași, cu acum regretații Silviu Berejan, Ion Dumeniuk (și câțiva alții), cu Nicolae Mățaș sau Alexandru Bantoș. Zile în care prietenii și frații basarabeni din sfera umanioarelor, în zorii acestei adevărate dezrobiri, au făcut începutul atâtor frumoase fapte de minte, voință și suflet, printre care și izvodirea unei publicații care să-i înfățișeze lumii lor, ca și lumii noastre, dar și să ne adune cugetele și lucrul pentru adevăr, cinste și bine.

Acestea au fost, din auzite, dar și în ceea ce mă privește direct, zilele de la începuturile revistei „Limba Română”, iar una din cele mai alese recompense social-culturale și publicistice de care m-am bucurat mereu a fost, fără îndoială, chemarea mea ca membru în consiliul de redacție (din numărul 1/1992), publicație în care mi-au apărut articole încă din nr. 3-4/1991, la o rubrică fericit și provocator intitulată „Creanga de aur” (era vorba de ciclul închinat numelor populare românești ale lunilor anului). Sunt aici, din parte-ne, recunoașteri ale subiectivității (ne-interesate!), ca și o legitimare *sui-generis*, privind cunoașterea din interior a lucrurilor.

Ca să ajungem la perfectă îndreptățire a impunătorului subtitlu de astăzi, „Revistă de știință și cultură”, trebuie să-i recunoaștem începutului ceea ce este al lui: revista părea, oarecum, ceea ce acum se numește un „magazin”, care se voia și deschis mai multor niveluri și gusturi (în primele numere fiind prezentă chiar și o secțiune de... cuvinte încrucișate!). Dar programul acesteia, poetic mărturisit în apelul din primul număr intitulat *Dragi cititori*, cu trimitere la versuri ale lui Ienăchiță Văcărescu („vom publica tot ce contribuie la «creșterea lim-

bii românești/și-a patriei cinstire»”), este tot mai pregnant ilustrat de problematica istoriei neamului și a limbii române: latinătate, încă de la cronicari citire, cu aceștia începând și istoria plaiurilor moldave, de (nenorocită) poliție și (atât de necesara) politică lingvistică, de cultivare a limbii, de gramatică și ortografie, de onomastică, de literatură bună, națională și regională, de folclorică și didactică, de stilistică și, să nu uităm, fiecare număr promovează, cu finețe tehnică, artele plastice. Firește, ne atrag, apoi, atenția, consemnarea și rezoluțiile manifestărilor științifice de specialitate și portrete ale marilor sărbătoriți, printre care locul prim este al bălțeanului Eugeniu Coșeriu, sfătuitor membru în colegiul de redacție și autor a numeroase contribuții.

Ca lingvist, trebuie să observăm faptul că, față de mai mult decât meritorii, ba chiar excelente publicații filologice numite „centrale”, cum sunt, în primul rând, revistele bucureștene (tot) „Limba română” și „Studii și cercetări lingvistice”, dar și cele de la Cluj-Napoca sau de la Iași cu profil comparabil, au tentația (și prestația) îmbrățișării unor cercetări *de plano* ale lingvisticii (ceea ce, din alte considerente, și trebuie!), publicația chișinăuiană se distinge prin accentul pus pe problematica specială și pasionată a idiomului dacoromânesc, fără a deveni, cumva, regionalistă. Aceasta deoarece, datorită politicii redacționale, dar și prestigiului câștigat printre cititori, la cele mai variate secțiuni ale LR colaborează, pe lângă mulți colegi din centrele academice din Republica Moldova, foarte mulți cercetători, lingviști, literați și oameni de cultură *din toată România!* Este de prisos să amintim preponderența ieșenilor (câteva nume, în timp: Const. Ciopraga, G. Istrate, Al. Husar, D. Irimia, Dan Mănuță, M. Drăgan, Victor Spinei, Șt. Afloroaei, L. Vasiliu, I. Milică) și a celor ce reprezintă diverse zone ale Moldovei, de la Suceava (P. Țaranu, Mircea A. Diaconu, Gh. Moldovanu, Doina Cernica), prin Huși (Lina și Teodor Codreanu), până la Galați (Cristinel Munteanu, F. Teodorașcu). Dar ne face o deosebită plăcere să remarcăm colaborările bucureștenilor, printre care Ana Blandiana, Eugen Simion, fost președinte al Academiei Române, Victor A. Voicu, Gh. Chivu, Dorin Cimpoeșu, Ion Constantin, Constantin Burac, respectiv semnăturile regretaților I. Coteanu, Marius Sala, Solomon Marcus. Tot (foarte selectiv!) amintim, pentru a întregi arealul dacoromânesc reprezentând preferințe personale, Maramureșul (N. Felecan, Gh. M. Bârlea, Gh. Pârja, M. Dăncuș sau Panfil Bîlțiu), Harghita (Ilie Șandru, M. Suci, N. Băciuț), Clujul (Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, Mircea Borcilă, Eugen Beltechi,

Elena Faur, Oana Boc), Timișoara (A. D. Rachieru, V. Frățilă, V. Țăra), Sibiu (Victor Grecu, Coriolan Brad), Târgu-Mureș (Iulian Boldea). Ne face chiar o mare plăcere să citim, apoi, colaborările semnate de Ala Sainenco, fostă profesoară la Bălți, acum activă și pasionată muzeografă la Ipotești (Botoșani).

Așadar, pentru conturarea noțiunii de „standard”, cu referire la „Limba Română”, însemn la care ținem, pe lângă tematica lingvistică și literară specifică și pe lângă amploarea/acoperirea geografică a colaborărilor/colaboratorilor, trebuie să mai invocăm câteva trăsături caracteristice. Este vorba de plasarea publicației în actualitatea contemporană, de sentimentul de responsabilitate profesională al redacției (de exemplu, au apărut peste 20 de titluri din „Biblioteca revistei «Limba Română»”, printre care antologia *Limba Română este patria mea*, 2007), de ținuta revistei (singura care dispune de o Arhivă PDF la zi!) și chiar de grafica revistei, toate având ca efect un real prestigiu internațional. Măcar în această ordine de idei, trebuie să menționăm, de exemplu, aprecierile celor 22 de personalități ale căror interviuri au fost publicate într-un volum antologic (*Retrospectivă necesară*, 2007), editat de Alexandru Bantoș, printre care se află și „basarabeni (de marcă) plecați în lume”, oameni de știință, universitari, dintre care unii au exercitat importante funcții politice imediat după 1989, scriitori, filologi, literați și oameni de cultură din România, toți oaspeți, cândva, ai revistei „Limba Română”.

În pofida momentului, pentru noi plenar festiv, nu putem trece peste câteva note de ordin personal. Capabilul și îndemânicul redactor-șef Alexandru Bantoș trebuie să găsească, poate în perspectiva altor aniversări, o soluție editorială-anexă ca, sub titlul EROII LIMBII ROMÂNE, numele colaboratorilor săi din primii patru-cinci ani, acum dispăruți, efectiv susținători ai idealurilor și programului revistei, de la Coșeriu la Goma și de la Ion Dumeniuk la Anatol Ciobanu și Silviu Berejan, să fie înscrise într-un tablou de onoare post-mortem, asemănător celui aflător la unul din cele mai cutremurătoare mausoleuri românești, cel al Eroilor din Războiul de Întregire Națională, pe care sunt păstrate, în memoria neamului, numele și fapta eroilor de la Mărășești.

Ar mai fi, numaidecât, de spus pe seama redactorului-șef al revistei că, uneori, l-am întâlnit în postura de solicitant financiar pentru tipărirea revistei, un statut care pentru filologii de la noi din țară nu are nimic

jenant, nimic infamant, dacă ne amintim scene descrise în pagini din volumele de memorialistică ale lui Sextil Pușcariu, despre condiții, dincolo de sprijinul Academiei Române, ale publicării primelor volume din *Dicționarul tezaur* și din *Atlasul lingvistic* al limbii române. După cum solicitații trebuie să găsească resursele sufletești și mijloacele practice ale răspunsurilor pozitive!

Și, pentru încheiere, să ne amintim ceea ce spunea Eugeniu Coșeriu, tot la o aniversare, a zece ani de la apariția revistei, întrebându-se, retoric, dacă aceasta este „așa cum trebuie să fie o revistă care se numește «Limba Română», aici în Republica Moldova, și chiar pe întreg teritoriul limbii românești?”. Răspunsul a fost încurajator și rămâne ca atare, drept care, în cele care urmează, reluăm din cuvintele Magistrului:

„... Printre principiile mele, principii deontologice și etice care privesc, pe de o parte, natura și esența științei și, pe de altă parte, morala, etica omului de știință, un principiu... primul poate în ordinea reală, este principiul binelui public, pentru omul de știință: principiul responsabilității sociale și culturale. Adevăratul om de știință înțelege că nu face cultură și nu face știință numai pentru universalitate și rămânând în turnul său de fildeș, că știința, mai ales o știință a culturii cum este lingvistica, se face pentru toți, fiindcă ne interesează pe toți și că deci omul de știință are și datoria să se ocupe cu tot ceea ce îl interesează pe vorbitor. Și pe vorbitor îl interesează poziția limbii lui în cultură, îl interesează politica lingvistică, îl interesează toate problemele practice de cultivare a limbii ș.a.m.d. Spun de multe ori că lingvistul nu trebuie să uite că limbajul funcționează prin și pentru vorbitori, nu prin și pentru lingviști. Ceea ce-l interesează pe vorbitor și ceea ce-l doare pe vorbitor trebuie să-l intereseze și pe lingvist, chiar dacă lingvistul se ocupă numai de teoria limbajului la nivelul cel mai înalt și cel mai general. De aceea spuneam că revista «Limba Română» corespunde acestui principiu de etică cultural”.

La mulți, mulți ani, „Limba Română”! S-ajungi să-ți uiți anii! Și, după vremuri și puteri, să putem susține și noi că „am fost și vom rămâne împreună”, după cum își încheia Alexandru Bantoș un editorial aniversar, sărbătorind, cândva, numărul 150 al revistei.

Stelian DUMISTRĂCEL,
cercetător științific, profesor,
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

Oleandru însingurat

Exclamațiile scriptoriene
trec
greu
prin gardul (încă)
de sârmă ghimpată

Te gândești la ziua de naștere
a bunicii junimistului Ion Creangă,
cu certificatul de naștere
tezaurizat
într-o lacrimă
tăiată în două de apa vecină,
curgătoare în Dunăre
și în Marea cea Mare
Îl zărești pe fratele
Grigore de Pererita –
așază cărți în vitrina
Librăriei din Parc,
pe unde recruții de altădată
vin la promenadă cu mască venețiană

Visezi
cuiburi de cuvinte materne
la streășina casei,
visezi
cuvinte, cuvinte, cuvinte
așezate
pe pieptul mamei
în formă de cruce

24 septembrie 2020

Lucian VASILIU,
poet (Iași)

Limba română *versus* arborii vieții naționale

I

Cele două sintagme din titlu țin loc de definiție în ceea ce privește comunicarea social-națională, componentă a unei paradigme de top, în care, înlocuind etnia, aceasta rămâne validă în genere ca expresie lingvistică globală pentru limbile altor popoare. Căci limba/graiul unui neam/popor este sinele acestuia, comoara cea mai de preț din moșistrămoși spre viitorime, identitatea spirituală a Patriei.

În arealul presei naționale de după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, au apărut două reviste cu numele de „Limba Română” în perioada interbelică: 1. la Timișoara, subtitrată „Foaie pentru limbă, artă și literatură”, între 22 ianuarie și 19 iunie 1920, de trei ori pe săptămână, cu textele în limbile română, germană și maghiară (pe trei coloane), sub direcția lui Camil Petrescu; 2. la București, subtitrată „Revista bi-lunară de literatură și artă”, între 1 martie 1929 și 15 februarie 1932, sub redacția lui Al. Halunga și V. Corbasca, numărând printre alți colaboratori pe: Tudor Arghezi, George Bacovia, Eugen Lovinescu. Două decenii mai târziu, la București, Institutul de Lingvistică al Academiei Române va edita revistele: „Limba română” și „Revue Roumaine de Linguistique”, începând cu anul 1952, iar Societatea de Științe Filologice, începând cu anul 2013, revista „Limba și Literatura Română”, care se adresează în special profesorilor și elevilor de gimnaziu.

II

Toate aceste publicații sunt predecesoarele sau aflate în tandem cu „**Limba Română**”. **Revistă de știință și cultură**, fondată la Chișinău, în 1991, de un grup de intelectuali deosebiți – trinitatea **Ion Dumeniuk** (5 mai 1936 – 3 nov. 1992), prof. univ., lingvist, publicist și om de stat, **Nicolae Mățcaș** (27 aprilie 1940), prof. univ., poet, lingvist, publicist și Ministru al Științei și Învățământului în Guvernul Republi-

cii Moldova (1990-1994) și **Alexandru Bantoș** (23 iunie 1950), publicist, editor și redactor-șef al acestui periodic. Este primul jurnal cu asemenea titlu din istoria Basarabiei/Republicii Moldova – geamăn cu numele națiunii înseși.

În cele trei decenii de la întemeiere, s-a impus ca o publicație cu caracter academic ca formă, conținut și marja de colaboratori din toată aura spirituală românească „De la Nistru pân’ la Tisa” și dincolo, pentru a folosi o zicere de la Mihai Eminescu citire!

Fondatorii publicației, atât de incomodă prin tematică și sumar diriguitorilor anti-naționali, au conceput-o ca un focar cultural de unitate a limbii pe care o vorbesc și o scriu viețuitorii de neam al regiunilor istorice și geografice din spațiul carpato-danubiano-pontic, destinat unui cerc ilimitat de cititori, dar și ca o publicație de demnitate, fără implicarea politicului, bazată pe pattern-ul consacrat specific românesc (muntenesc-moldovean-oltean-dobrogean-bănățean-transilvan-bucovinean-basarabeian-maramureșean) dinăuntru și din afara granițelor statale, ceea ce colectivul redacțional îl respectă întrutotul!

În calitate de colaborator permanent al revistei, fiind născut în aceeași localitate cu genialul Alexei Mateevici (Căinari, Tighina) și fiu de învățători de limba română (deșărați/evacuați, în primăvara anului fatidic 1944, dincoace de Prut), mă simt onorat în această postură de a participa cu lucrări personale la cele de autentică valoare sintetică de istorie-limbă-estetică ale revistei, formând un grup-țintă de înaltă ținută morală cu toți ceilalți, dar, în primul rând, cu membrii Casetei redacționale, inclusiv cu cei ai Colegiului, selecționați din întregul spațiu românesc, contribuind *in corpore* la prestigiul „Limbii Române” ca publicație, cu nimic mai prejos decât cele de sub egida Academiei Române sau Uniunilor Scriitorilor.

La Mulți Ani, Arbore al Vieții Naționale Române!

Mircea COLOȘENCO,
istoric literar, editor
(București)

Hrisovul domnesc de la Chișinău

Revista „Limba Română” face parte din acei rari și frumoși copii pe care i-a născut Mișcarea de Renaștere și Eliberare Națională din Basarabia românească. Părinții ei au chipul celor mai luminați intelectuali, care au înălțat Tricolorul peste mulțimile deșteptate și le-au vorbit în limba acestui pământ nedreptățit – în Limba Română. În zilele când străzile Chișinăului erau inundate de sute de mii de români basarabeni, iar duhul libertății dărașă zidurile închisorii rusești, în inima și capul unor mari patrioți a apărut ideea de a curăța izvoarele cu apă vie ale demnității românești, de a reîntoarce acasă Limba Română, Alfabetul Latin și Tricolorul, de a construi în Basarabia dezrobită cetățile viitorului.

Din câmpia arsă de falsurile Kremlinului despre limba și identitatea moldovenilor, din cenușa cărților lui Eminescu, Iorga, Pelivan și Stere trecute prin autodafeuri, din rădăcinile mutilate de manualele mincinoase, din eșaloanele morții supraîncărcate cu deportați, din lacrimi-

le și sângele elitelor decimate am adunat plămada nouă-veche pe care am ridicat-o pe temelii de totdeauna ale neamului românesc din Basarabia. Revista „Limba Română” a fost creată din acea magmă miraculoasă eruptă din sufletul mulțimilor deșteptate, din acea plămadă nouă-veche mai tare decât tancurile rusești, din acea voință populară de dreptate istorică pe care se înălța speranța, idealul de reîntregire și harta României de la 1 decembrie 1918. Orice număr al revistei poartă în el vibrația timpurilor de renaștere națională și intuiția basarabenilor că Limba Română este suflarea vie a lui Dumnezeu prin care ține împreună, de-a lungul veacurilor de înstrăinare, poporul român. Nicio frontieră artificială, niciun regim de ocupație, nicio teorie aberantă că am fi diferiți nu rezistă în fața Limbii Române. EA este titlul nostru de noblețe, EA, cu adevărat, este maica noastră iubitoare, a tuturor – a acelora care au fost, sunt și care vor veni, acum și în veac.

Un cuvânt de mulțumire și recunoștință familiei Bantoș, care pe timp de vijelii a păstrat focul în vatra redacțională, un elogiu tuturor autorilor, care au semănat dragostea față de cuvântul românesc pe pământurile înstrăinate provizoriu.

Revista „Limba Română” e hrisovul domnesc pe care Basarabia îl scrie de trei decenii întru reconfirmarea apartenenței ei la cea mai frumoasă și mai dulce limbă de pe planetă.

La mulți ani, Limba noastră cea Română!

Alecu RENIȚĂ,
director, revista națională „NATURA”

Din suflet, „Limbi Române”!

În calendar, sunt pagini care nu se desprind odată cu trecerea cronologică a timpului. Ele rămân într-un alt calendar, cel al memoriei afective a comunității. Despre o astfel de pagină vreau să scriu câteva rânduri dedicate timpului încremenit în cel mai trainic edificiu românesc de pretutindeni – limba și cultura națională. Asocierea cu anul 1991 vine doar să confirme că toate lucrurile perene au un început construit pe o temelie din lungul șir al *trecerii*, devenit *ne-trecere*. Un mod cultural de a rămâne în istorie, ca timp curgător, fără de întoarcere. 1991 este anul de naștere al revistei care poartă numele-sinteză al neamului nostru: „Limba Română”.

Liantul care a susținut rămânerea în istorie a unui popor născut din străvechimea Romei și a Daciei a fost limba română, *codul cultural* care ne-a înscris existența între popoarele Europei și care a rămas marcă de identificare a unei stări de destin: *românismul*. Asociat cu un adverb din nemărginirea omenirii – *pretutindeni* – limba noastră a curs în matca milenară a spațiului geografic predestinat, dintre Carpați și Mare, dar și-a prelins unda pe toate meridianele globului, însoțindu-se cu cei care au plecat de Acasă, căutându-și rostul prin alte lumi. Sanda Golopenția a numit această sămânță de limbă aruncată pretutindeni, în lume, *româna globală*. Oriunde s-ar afla, românii o poartă cu ei în adâncul ființei și o au de leac împotriva amenințătoarei boli a mileniului III, *pierderea identității*.

Dar anul de grație 1991, nașterea revistei „Limba Română” poartă în sine un simbol care se înscrie în codul universal al omenirii, adunând în matca ancestrală sentimentul românității. De pretutindeni, dar mai ales din *casa părintească de odinioară*, româna se configurează concentric, păstrându-și, cu marele preț al unei dureri istorice, spațiul de până la Nistru. Arcul carpatic rămâne astfel albia în care Sarmizegetusa cheamă la obârșii tot ceea ce istoria a risipit, în anii tulburi. În anul 1991, această revistă s-a născut la Chișinău din tragicul timp al despărțirii românilor de matcă, prin granița geografică a Prutului și a pus în operă o

idee culturală atât de necesară consolidării spiritului național, mai ales în acest timp istoric ce amenință tocmai identitatea. Căci un om fără identitate nu există decât biologic și asta presupune că este trecător, că în lupta lui cu trecerea el pierde, luat de valul anonimatului, ducând o existență rămasă fără răspuns la întrebarea *Cine ești tu?*

Revista „Limba Română” are, în lupta cu trecerea timpului, rolul de a certifica românismul, prin susținerea codului de comunicare culturală care se asociază cu poporul român, în planul istoriei universale. Este oare doar o simplă revistă, în format tipărit sau, mai actual, în format electronic, un loc în care se publică, în mod ritmic și constant, articole de calitate, de către personalități ale culturii naționale de pretutindeni, din spațiul larg al *Românei Globale* și matricial, al *Românei de Acasă*? Este un mod de întâlnire a unor oameni de cultură, cu preocupări de cercetare în domeniile de referință ale filologiei, dar și în sociologie, și didactică, în istorie și filozofie. Deschisă și caldă, precum este sufletul românesc, revista de la Chișinău poartă în rădăcini durerea istorică a despărțirii istorice a fratelui de frate, a copiilor de părinți, a neamului de matca străveche. Poate că de aceea, foietarea simplă a revistei lasă celui care face acest lucru, sentimentul amărăciunii, dar și resemnarea înțeleaptă, aproape mioritică a românului care își duce crucea așa cum a hotărât destinul. În ciuda valurilor care au încercat să sfărâme edificiul construit la Chișinău, revista „Limba Română” a rămas neclintită, un *monolit cultural* care certifică rezistența, cumpătarea și, mai ales răbdarea românului aflat dintotdeauna în armonie cu universul mundan, singurul spațiu consacrat în care își construiește viața culturală, ca pe un dat care nu poate fi răpit de niciun derapaj al istoriei.

Sunt 30 de ani de temeieri care susțin un simbol al identității neamului românesc!

Este o trecere a timpului care amplifică valoarea revistei și care îi conferă acesteia statutul de marcă a identității românilor de pretutindeni. La această aniversare, revista de la Chișinău este ca *o bijuterie de familie*. Are patina vremii și amprenta celor care au purtat-o. Dar, înainte de toate, are în sine un mesaj către viitor, către istorie și către neuitarea omenirii, certificându-ne ca popor, vorbitor al unei limbi care adună în rădăcini latina, slavona, greaca veche, alături de influențele mai noilor limbi: franceza, germana, engleza etc. O limbă aflată la confluența

culturilor orientale cu cele occidentale, care a generat o literatură originală intrată în universalitate, în ciuda faptului că nu a fost scrisă într-o limbă de largă circulație. O literatură care păstrează în sine suferința ca pe o stare adâncă a trecerii prin evenimentele majore ale umanității.

Revista „Limba Română” este rodul complementarității dintre literatură și idiomul în care a fost scrisă, în zona culturii umanității, personalizând, asociind specificul național cu nota universală și definind, în fapt, *cultura română la început de mileniu*. Artizanii acestui proiect de suflet sunt oameni de cultură de dincolo de Prut, dar dintre toți, cu strălucirea *Sfintei Familii*, rămân *Alexandru* și *Ana Bantoș*. Lor istoria le va rămâne datoare pentru toate suferințele care au înnobilit cele trei decenii de „Limba Română”. Lor le datorăm, ca popor, prețuirea pentru faptul că au coagulat spiritul identitar al românilor de pretutindeni, alăturând conceptului lansat de Sanda Golopenția – *româna globală* – și pe acela de „Limba Română”, scris cu majuscule tocmai pentru a consfinți simbolul național al identității.

La mulți ani! ar fi urarea care s-ar cuveni acum. O adresez din toată inima acestui proiect cultural, a cărui perenitate ține, ca în orice societate, și de fondurile alocate de autoritățile române. Dar am senzația că prin tot ce a construit în spațiul intangibil al culturii naționale, revista de la Chișinău are nevoie de o urare personalizată, care să fie în consens cu unicitatea proiectului și cu rolul său integrator.

Așadar, urarea pe care o fac revistei la trei decenii de cultură autentică este: ***Inspirație, Libertate, Viitor!***

Mina-Maria RUSU,
doctor hailitat, profesor universitar,
Ministerul Educației și Cercetării din România

Orice faptă, bună sau rea, are un nume

Revista de știință și cultură „Limba Română” poartă numele lui Alexandru. Ea a fost fondată cu 30 de ani în urmă de Nicolae Mățaș, Ion Dumeniuk și Alexandru Bantoș. În 1991-1993 Alexandru Bantoș a ocupat postul de redactor-șef adjunct, iar în 1994 dânsul devine redactor-șef și de atunci până astăzi – timp de 26 de ani – deține această funcție. Pe parcurs, au apărut și au dispărut zeci de publicații care deserveau anumite partide sau persoane politice, „Limba Română” însă, având un mesaj național românesc, a rezistat în pofida tuturor dificultăților, și nu numai de ordin financiar. Doar a promova numele corect al limbii noastre, „Limba Română,” pe teritoriul Basarabiei aflate încă sub cizma rusească, reprezintă un act de mare curaj patriotic. Pentru că glotonimul „Limba Română” vine în contradicție cu articolul 13 din Constituție, în care e numit „limba moldovenească”. Parlamentul de la Chișinău refuză să modifice acest articol, cu toate că atât în Declarația de Independență a Republicii Moldova, precum și în decizia AȘM din 1994 se spune clar că numele adevărat al limbii noastre este „limba română”.

Din cauza acestei sintagme, „Limba Română,” redacția a trecut, pe parcursul anilor, prin mari încercări și umilințe: autoritățile, deși nu susțineau financiar publicația, îi cereau lui Bantoș să găsească o altă denumire pentru ea, că „jignim minoritățile naționale”. Bantoș ar fi avut avantaje dacă accepta propunerea. Dar dânsul, se vede, e născut în zodia legendarului badea Cârțan, ciobanul ardelean care ducea cu traista cărți prin satele subjugate din Imperiul Austro-Ungar, pentru a menține trează conștiința națională a românilor. Nu a cedat nici redactorul-șef, nici minunatul colectiv redacțional al revistei „Limba Română”. Mai mult, revista a desfășurat o bogată activitate, devenind, împreună cu Întreprinderea Municipală Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, prestigioase instituții culturale, centre științifice cunoscute și apreciate în Republica Moldova. Sub patronajul lor, au loc simpozioane științifice și literare cu participarea specialiștilor de la noi și de

peste hotare, lansări de carte, expoziții de pictură, concerte, întâlniri cu remarcabili oameni din domeniul științei și culturii, serate de creație. La Casa Limbii Române „Nichita Stănescu” sunt organizate cursuri de limba română pentru alolingvi, a funcționat câțiva ani în șir „Școala tânărului filolog”, proiect de inițiere în domeniul filologic destinat absolvenților liceelor din capitală.

„Limba Română” nu e o simplă revistă. Fiecare număr al ei este, de fapt, o carte de circa 400 de pagini. E o mică enciclopedie, în care întâlnești mari personalități din întreg spațiul limbii române. Citind „Limba Română”, uiți că între Republica Moldova și România există graniță.

Alexandru Bantoș, desigur, are noroc și de o minunată soție, critic și istoric literar, doctor habilitat în filologie, conferențiar universitar. Ana, la fel ca Alexandru, trăiește pentru această publicație unică. Uneori, când nu există bani pentru a edita revista, familia Bantoș, având sprijinul fiului lor Mihai din SUA și al fiicei Doina din Elveția, asigură financiar apariția și difuzarea „Limbii Române”.

Într-adevăr, domnul Bantoș e un veritabil urmaș al lui badea Cârțan, cel care, între altele, în opinci, pe jos, a mers timp de 26 de zile până a ajuns la Columna lui Traian de la Roma, pentru a-și vedea strămoșii, dacii noștri. Alexandru Bantoș, în toți acești 26 de ani, bate la ușile celor cu bani, pentru ca farul pe nume „Limba Română” să lumineze sufletul basarabenilor. El, familia sa, devotatul colectiv redacțional merită toată aprecierea și admirația noastră.

La mulți ani, bade Alexandru Bantoș!

Andrei STRĂMBEANU,
scriitor

Inaugurarea Casei Limbii Române. 31 august 1998.

*De la stânga la dreapta, rândul din față: Lilia Filip, Aurelia Rusu, Ana Bantoș;
rândul din spate: Vasile Romanciuc, Spiridon Vangheli, Grigore Vieru, Gheorghe Triboi,
Valeriu Rusu, Gheorghe Prini, Iulian Filip și Alexandru Bantoș*

31 august 1996. Biblioteca Națională. Redactori și autori la cea de-a cincea aniversare a revistei „Limba Română”

13 mai 2011. Secvențe de la festivitățile prilejuite de împlinirea a două decenii de la fondarea revistei „Limba Română”. Profesorii Stelian Dumistrăcel și Ana Bantos, moderatorii evenimentului

Crucea limbii române

Azi, sânta duminică, de ziua Înălțării Sfintei Cruci, m-am gândit să scriu câteva reflecții despre limba română pe care o vorbim, în care gândesc și visez, deși mă aflu printre străini de aproape două decenii. Voi încerca să dau o ochire retrospectivă asupra rolului pe care l-a jucat limba română în dezvoltarea societății din Republica Moldova în așa-numita perioadă de tranziție interminabilă. Mai bine zis, înscăunarea limbii române în legislația noastră ar fi un garant identitar și cel mai important mijloc coagulator în realizarea Unirii cu Țara. Iată de ce mai marii zilei nici nu au curajul să rostească numele adevărat al *limbii noastre*.

Pentru mine personal impactul cu limba română s-a produs încă de pe băncile școlii medii din Antonești, unde l-am avut profesor de limbă și literatură „moldovenească” (cum eram obligați s-o numim în anii totalitarismului) pe regretatul Alexei Vakulovski. Aproape lunar îi prezentam câte un caiet plin cu încercările mele poetice, pe atunci le numeam poezii. Analizele erau drastice și nemiloase, dar se soldau de fiecare dată cu îndemnul: „Citește cartea aceasta!”. Așa am făcut primele lecturi din opera lui Tudor Vianu, Lucian Blaga, Tudor Arghezi etc.

Venind la facultate, eram deja „vaccinat” împotriva bolii „copilăriei comunismului” și nu mă păștea pericolul să cad în mrejele acestuia. Ca toți studenții din vremea respectivă, am trecut și noi prin „mașina de penitență” a regimului totalitar, dar grație miracolului lecturilor clandestinate din minunata literatură românească, grație limbii române am ieșit cu spiritualitatea și conștiința nevătămată.

Limba română a fost și rămâne stindardul mișcării naționale care începe din 1987, din edificiul Uniunii Scriitorilor, ia amploare în 1989 și continuă până azi. Odată cu publicarea în revista „Nistru” a articolului *Veșmântul ființării noastre* de lingvistul Valentin Mândăcanu, autoritățile de atunci au pornit o luptă acerbă împotriva limbii române. Efectul a fost invers odată ce am obținut revenirea la grafia latină și

recunoașterea numelui corect de limbă română. Abia mai apoi începe marele travaliu de implementare a limbii române în instituțiile de învățământ și cele educaționale, în sferile administrării publice și în toate domeniile societății civile.

Parcă văd acum orele televizate de limbă română ținute de regretatul prof. Ion Dumeniuk de minunatul prof. Nicolae Mătcaș. Am avut norocul și-i fiu și student la facultatea de filologie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” și căruia îi mulțumesc sincer pentru prelegerile sale de lingvistică generală și cele de sintaxă, ornamentate grijujulu cu exemple din *Cântarea României* de Alecu Russo. La întrebarea colegului meu Victor Druță din ce operă sunt exemplele citate, profesorul a răspuns ferm: *Cântarea Țării*. A răspuns așa ca să-l avem profesor în continuare. Nici până acum n-am înțeles care a fost intenția colegului meu de a provoca un profesor bun. Ceea ce prezentau mentorii noștri la orele televizate noi promovam în școli.

Astfel în anii '90 ai secolului trecut Ion Dumeniuk, Nicolae Mătcaș și Alexandru Bantoș au răspuns la un imperativ al zilei, fondând revista „Limba Română”. Inițial publicația apărea în format mic și era destinată în special profesorilor de limbă română. Am în colecție primele numere. Pe atunci majoritatea profesorilor filologi abonam revista și ne servea ca ghid la pregătirea orelor de limbă română. Găseam pe paginile ei modele de proiecte didactice, elemente de gramatică, lingvistică, metodologii de predare etc.

Grație străduinței, curajului și a muncii insistente de zi cu zi a domnului redactor-șef Alexandru Bantoș, revista „Limba Română” cunoaște o transformare net superioară. Apărută inițial ca o scundă publicație de specialitate, azi avem o revistă academică, plină de conținut interesant și variat, cu o ținută poligrafică impecabilă, destinată unui amplu spectru de cititori. Așa s-a întâmplat că revista „Limba Română” este de-o seamă cu soarta limbii române din Republica Moldova. Deja de trei decenii își duce crucea pe cont propriu, fiind abandonată de instituțiile statului din stânga Prutului. Când se lovea în limba română, se lovea și în revista ce îi poartă numele. Am conștientizat această coincidență când s-au produs actele vandalice la Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”. Deci, atitudinea iresponsabilă a statului s-a reflectat în comportamentul celor care mai promovează ideologia prorusească de ex-

pansiune bazată pe dezbinare prin ignorarea argumentelor lingvistice și istorice.

Au fost timpuri când o bună parte din populația urbană rusofonă ori lumea de la țară nu prea informată învinuia limba română de toate lipsurile prin care trecea societatea. O colegă de breaslă ce predase ani buni limba română la școala medie din Suruceni îmi povestea un caz de-a dreptul strigător la cer. Era perioada anilor când magazinele aveau teșghelele goale. Colega mea întrebă o fostă elevă care lucra la magazinul alimentar din sat dacă au în vânzare produsul cutare. Urmă un răspuns tăios: „N-avem!”. Atunci colega mea întrebă despre un alt produs. „N-avem!”, fu replica la fel de ascuțită. „Dar ce aveți?”, făcu doamna profesoară Elena Popov. „Limbă avem, limbă ați cerut, limbă avem!”, i-a replicat eleva obraznic. La care, după o mică pauză, profesoara i-a răspuns liniștit: „Limbă văd că aveți, dar cap nu prea...”. Și iată acest „raționament lingvistic” ne-a jucat festa de multe ori. Altfel cum s-ar explica faptul că și după treizeci de ani de fermentație tranzițională anumiți subiecți politici, ajungând la numele limbii, o numesc moldovenească, națională, oficială, de stat, maternă și nu au curajul să-i spună limba română. Or, limba determină gândirea. Dacă nu ne știm nici numele limbii, înseamnă că avem o gândire sincopată. Atunci de ce ne mirăm că suportăm o tranziție interminabilă? Cum să trăim bine, dacă gândim prost?

Deși sunt plecat prin străini de mulți ani, am încercat să fiu cu ochiul și inima aproape de tot ce se întâmplă acasă. Colaborez cu mai multe reviste din România și Italia, dar față de „Limba Română” am un sentiment și o datorie aparte. Din 2009, cu mici întreruperi, public pe paginile ei publicistică, interviu și poezie. E o revistă în care mă regăsesc și găsesc numele autorilor cunoscuți și dragi. În ultimii ani, publicația a devenit un model de integrare culturală, având autori de prestigiu din majoritatea centrelor universitare din Țară, din Republica Moldova și din rândurile celor emigrați în diverse țări ale lumii.

Dacă atestăm o indiferență față de limba română vorbită acasă, atunci lucrurile stau și mai prost în mediul celor care își câștigă pâinea în Occident, la Răsărit ori peste Ocean. Mă gândesc mai cu seamă la generațiile de copii care au fost aduși de mici în sânul altor medii lingvistice ori a celor care s-au născut în țările adoptive. Dacă în familie

nu se insistă ca urmașii să cunoască și limba română, atunci întâlnim cazuri de-a dreptul alarmante. Am scris cu ceva ani în urmă despre Chirițoaicele noastre venite peste noapte în Europa. Țările gazdă, de regulă, nu fac nimic pentru străini în vederea păstrării limbii acestora ori a tradițiilor lor naționale. Aceasta ține de competența țărilor de origine, logic vorbind. Iar țara de origine se bazează mai mult pe bunul simț al Asociațiilor culturale, care încearcă să facă pe baze de voluntariat așa-zisele școli duminicale pentru copiii conaționalilor noștri ce doresc să studieze Limba română, Istoria românilor, tradițiile populare, obiceiurile naționale etc. Asociația Moldo-Italiană de Colaborare și Integrare AMICI din Veneția, pe care o conduc, a ținut un curs de studiere a limbii române pentru copiii conaționalilor noștri. Efectele au fost vizibile. Am reușit să convingem discipolii că nu trebuie să-și uite limba mamei și efortul nostru a fost suficient ca să-i readucem în albia limbii române. De asemenea Asociația AMICI în colaborare cu Serviciul Imigrație și Promovarea drepturilor de Cetățenie a Departamentului Politici Sociale și Participative de Ospitalitate al Comunei din Veneția a tradus din limba italiană în limba română *Ghidul pentru Reîntregirea Familiei*. Cunosc multe Asociații care fac același lucru de promovare a limbii române în mediile lingvistice pe unde i-a aruncat soarta. În câteva țări din Europa și Canada au fost create centre educaționale cu sprijinul Biroului Relații cu Diaspora. Bunăoară în anul trecut am participat la un curs de perfecționare pentru profesorii de limbă română organizat la Chișinău în cadrul Zilelor Diasporei de către Asociația Națională a Trainerilor Europeni din Moldova (ANTEM). Aici s-a pus accentul pe studierea limbii române la distanță. ANTEM a elaborat manuale, programe și aplicații digitale ce permit profesorilor să țină cursuri de studiere a limbii române on-line. Studierea la distanță a devenit și mai actuală azi, în plină pandemie Covid-19. Cursul respectiv a fost realizat în cadrul proiectului „Consolidarea capacităților de dezvoltare a Moldovei prin crearea parteneriatelor dintre diasporă și țara de origine”, finanțat de Fondul pentru Dezvoltare Internațională al Organizației Internaționale pentru Migrație (OIM) și implementat de OIM, Misiunea în Moldova în parteneriat cu Biroul Relații cu Diaspora și Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova.

Au trecut trei decenii de când limba română ar trebui să fie stăpână acasă, dar, cu regret, politicienii de tot soiul își amintesc de ea doar la

31 august ori în campaniile electorale. Falsul glotonim și azi mai rămâne în Constituția Republicii Moldova ca argument al indiferenței celor de la conducerea acestei palme de pământ, adusă în pragul sărăciei. Incompetența și incapacitatea elitei politice, de cele mai multe ori vasală Moscovei, a dat naștere „moldovenismului” și întregii recuzite antinaționale, promovând chipurile interesele „poporului moldovenesc”. Aberații la care nici nu ne-am gândit că le vom purta cu noi și în secolul XXI ca pe o boală ereditară a „copilăriei comunismului”.

Dacă vom ține sus și tare stindardul limbii române, ca pe o cruce a noastră, nimeni nu va reuși să ne falsifice identitatea românească și conștiința națională. Fiecare este în drept să-și ducă crucea limbii așa cum crede el de cuviință, așa cum îi place și lui Dumnezeu, care tot cuvânt este.

Iurie BOJONCĂ,
poet, prozator
(Italia)

Revista „Limba Română” și ființa națională a românilor basarabeni

Apariția, la Chișinău, a revistei „Limba Română” se înscrie în șirul evenimentelor istorice petrecute în Basarabia, la sfârșitul ultimului deceniu al secolului al XX-lea. Au fost momente înălțătoare, care au dovedit rezistența conștiinței naționale a românilor basarabeni și că aceasta n-a putut fi strivită de crunta politică de deznaționalizare a Moscovei imperiale, declanșată în fatidicul an 1812, când „rusul a pus piatră de hotar la Prut și a rupt

biata noastră Moldovă în două”. Atunci a început rusificarea silnică, în urma căreia „poporul basarabean a fost transformat într-o hoardă de robi muși și igonranți. Acestui popor i s-a interzis să învețe limba sa natală în școli, i s-a interzis să se roage lui Dumnezeu în graiul părinților săi” (N. N. Durnovo, *Politica panslavistă rusă*, Moscova, 1908).

Misiunea revistei „Limba Română”, fondată acum trei decenii, a fost de a contribui la reanimarea conștiinței naționale a moldovenilor din stânga Prutului, la descătușarea limbii române, la dezavuarea falsei

teorii a celor două limbi și popoare, misiune asumată de un grup de intelectuali care au avut curajul să trudească la apariția ei într-o perioadă destul de tulbură, în care vânturile reci, venite dinspre Moscova, se abăteau încă periculos asupra Basarabiei! A fost nevoie de curaj!.. Iar Nicolae Matcăș, Ion Dumenik și Alexandru Bantoș l-au avut!

Acum, când revista „Limba Română” se pregătește să aniverseze trei decenii de activitate, se poate afirma, fără nicio rețineră, că ea și-a îndeplinit scopul, afirmându-se ca una dintre cele mai prestigioase reviste dedicate limbii române. De altfel, ea este una dintre puținele publicații de acest fel din întreg spațiul românesc, care găzduiește în paginile sale articole și studii despre limba română scrise de unii dintre cei mai importanți oameni de știință și cultură. Este meritul colectivului de redacție, în fruntea căruia se află și acum, după aproape trei decenii, unul dintre neînfricații întemeietori ai revistei, domnul Alexandru Bantoș.

Ne cunoștem bine. Am stat mult de vorbă, atât la Chișinău, cât și la Toplița. Mi-a povestit de momentele grele prin care colectivul de redacție a trecut de-a lungul celor treizeci de ani. Adeseori apariția publicației a fost pusă sub semnul întrebării. Numai abnegația și dragostea nemărginită pentru muncă au făcut ca aceasta să supraviețuiască.

Dă, Doamne, ca revista „Limba Română” de la Chișinău să-și ducă mai departe, mulți ani de acum înainte, frumoasa și nobila misiune pe care și-a asumat-o: să contribuie, „în veci, la păstrarea cu sfințenie a acestei scumpe Cărți-de-boierie a unui neam călit în focul atâtor încercări de pierzanie” (I. L. Caragiale).

Ilie ȘANDRU,
prozator, publicist
(Toplița)

Un tezaur inestimabil sau partea cea mai sfântă a sufletului nostru

Apariția revistei „Limba Română” la Chișinău, acum 30 de ani, a fost un răspuns prompt și adecvat la revendicările participanților la amplele manifestații din perioada mișcării de eliberare națională. Nu prea am auzit ca în alte regiuni ale lumii, locuitorii unei țări să fi cerut cu atâta insistență și hotărâre limbă și alfabet.

După cum au remarcat unii călători străini, aflați în trecere pe meleagurile noastre, românii țineau foarte mult la limba și neamul lor.

Astfel, colonelul Gustav-Adolf Ramsay, comandant al batalionului 6 de tiraliori finlandezi, participant la războiul ruso-turc din 1829, străbătând Basarabia, Moldova și Dobrogea, a lăsat unele notițe memorabile despre noi. „Moldovenii sunt mândri de originea lor romană, limba lor se aseamănă cu cea latină ... n-ai voie să-i spui moldoveanului că este moldovean, ci trebuie să-l chemi frate-român, alt nume decât cel de român îl jignește în mândria lui națională”¹.

Dar aflarea de mai mult de un secol și jumătate sub crunta dominație străină, ce promova cu înverșunare o politică de deznaționalizare și asimilare forțată a băștinașilor, a schimbat atitudinea unei părți a populației față de identitatea sa și față de limba maternă. Anume aceste urmări nefaste le constatăm, cu regret, și astăzi în societatea noastră.

De aceea, rolul pe care și l-a asumat revista „Limba Română”, chiar de la bun început, de promotor al adevărului despre limbă și istorie națională, a fost, și continuă să fie unul de importanță covârșitoare. Pe un teritoriu pârjolit de focul războiului, al deportărilor, al secetei organizate, când locuitorilor li se interzicea chiar să pronunțe cuvintele „limba română”, când au fost nimicite cu cruzime simple bucăți de hârtie scrise, urme ale spiritualității naționale, înveșmântate în grafie

---

¹ R.V. Bossay, *Mărturii finlandeze despre România*, București, Cartea Românească, 1937.

latină, apariția și perpetuarea în timp a revistei „Limba Română” a fost și continuă să fie un miracol.

Cele peste 250 de numere ale acestei prestigioase și atât de necesare publicații constituie, pe bună dreptate, un tezaur inestimabil al nostru al tuturor.

Colectivul redacției, în pofida tuturor vitregiilor inerente unei societăți în derivă, cu o pretinsă elită, care încă nu știe ce limbă vorbește, a reușit să se mențină pe linia de plutire. Și reușește să înfrunte cu stoicism afirmațiile deseori neprietenoase ale unora care ar trebui să fie în mod firesc susținătorii și aliații fideli ai luptei pentru adevăr, pentru sporirea frumuseții, corectitudinii și îmbogățirii limbii materne, limbii române – care e parte integrantă, cea mai valoroasă și mai sfântă a sufletului nostru.

Nu poți să nu admiri curajul, dăruirea, competența și tenacitatea membrilor redacției în frunte cu neobositul și distinsul om de cultură, redactorul-șef Alexandru Bantoș. Calde felicitări și sincere urări de viață lungă și prosperitate!

P.S. Țin să evidențiez, la ceas aniversar, spusele ilustrului Emil Cioran într-o scrisoare către Gabriel Liiceanu din 23 martie 1982: „În românește Heidegger sună incomparabil mai bine decât în franceză, idiom fără rezonanță poetică și nici metafizică. Dacă tălmăcirea dumitale este una de prim rang, meritul îi revine, în parte, graiului nostru, resurselor sale nebănuite. Acest grai este unica scuză a țării noastre. Îți vine câteodată să spui că ai noștri compatrioți nu sunt demni de limba ce-o vorbesc. Ea le este, într-adevăr, infinit superioară”².

Gheorghe BOLOGAN,
jurnalist

---

²E. Cioran, *Scrisori către cei de-acasă*, București, Humanitas, 1995, p. 281.

Revista „Limba Română” și Facultatea de Litere, USM – consonanța spiritului românesc prin limbă

Revista „Limba Română” a apărut în perioada schimbărilor epocale, atunci când cuvântul frumos rostit în limba română pe aceste meleaguri suna profetic, suna autentic, chemându-i pe toți la reedificarea unei societăți libere și prospere. În același timp, un obiectiv primordial al revistei devenise „renașterea graiului străbun al basarabenilor”.

La înființarea revistei, cuvântul de salut al redactorilor aducea în prim-plan scopurile centrale ale ei, revelându-se faptul că „ne vom adresa în primul rând pedagogilor, studenților, elevilor, într-un cuvânt, școlii de toate treptele, unde se dă, de fapt, bătălia decisivă pentru revigorarea și perpetuarea neamului și a graiului matern, pentru conștientizarea unității etnice și spirituale a tuturor românilor”¹. Aceste rânduri, cu accentul pe câteva puncte nevralgice, evidențiază gravitatea situației în care ajunsese limba română, ca, de altfel, întreaga societate. Totul trebuia luat de la capăt, purificat, procesat și recuperat. O misiune pe cât de nobilă, pe atât de complexă și dificilă.

Trebuie să remarcăm de la bun început cutezanța, entuziasmul și perspicacitatea unor personalități, între care Nicolae Mătcaș, ministrul Educației de atunci, regretatul profesor, savant și patriot Ion Dumeniuk, ziaristul Alexandru Bantoș, precum și alți filologi, istorici, poeți, publiciști, care au inițiat și au animat acest proiect extrem de important pentru spațiul nostru lingvistic și cultural.

S-au perindat, de-a lungul anilor, multe nume notorii pe paginile revistei, conferindu-i atât pondere spirituală, cât și longevitate existențială: Eugen Coșeriu, Valeriu Rusu, Dumitru Irimia, Eugen Munteanu, Mi-oara Avram, Nicolae Corlăteanu, Anatol Ciobanu, Gheorghe Chivu, Ana Bantoș, Ion Ciocanu, Stelian Dumistrăcel, Constantin Ciopraga,

¹ *Cuvânt de început*, în „Limba Română” (Chișinău), nr. 1, 1991, p. 3.

Ioan Oprea, Ioan Lobiuc, Stanislav Semcinski, Silviu Berejan și mulți alții.

O secvență aparte în lungul drum de afirmare și supraviețuire al revistei „Limba Română” îl reprezintă colaborarea foarte strânsă, aș spune organică, cu Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova. Fondatorii revistei, membrii colectivului de redacție și mulți dintre autori au fost profesori la facultatea noastră sau absolvenți ai acesteia, fapt care a condus la implicarea întregii facultăți în procesul de realizare și promovare a publicației.

Colaborarea intensă dintre cele două entități culturale, revista „Limba Română” și Facultatea de Litere, USM, presupune multiple proiecte comune, care țin de cultivarea și revitalizarea limbii române din acest spațiu etnic extrem de sensibil.

Conform programului tipărit în primul număr, „o preocupare deosebită a revistei o va constitui predarea limbii și literaturii române”, menționându-se faptul că „pentru realizarea acestui obiectiv vom apela la concursul filologilor și al cadrelor didactice din republică și din România, stimulând orice efort al autorilor în direcția renașterii vechilor tradiții ale școlii românești”, fiind deschise astfel oportunități pentru toți cei care tindeau și doreau să contribuie în mod real la revitalizarea limbii române din acest spațiu cultural. Este semnificativ faptul că cei dintâi care au răspuns apelului au fost cadrele didactice de la Facultatea de Litere, angajându-se plenar în atingerea scopurilor revistei. Răsfoind arhiva, constatăm cu satisfacție că articole, studii, recenzii, tablete de cultivarea limbii semnate de profesorii noștri se regăsesc în aproape toate numerele revistei „Limba Română”, de la apariție până în prezent. Aici și-au început cariera de cercetare toți profesorii noștri mai tineri, publicând materiale valoroase, care s-au constituit apoi în teze de doctorat, în monografii, în suporturi de curs sau manuale.

În același timp, pe la finele anilor '90, revista a inițiat un proiect pe cât de generos, pe atât de necesar, care prevedea predarea limbii române alolingvilor din instituțiile statului, în special funcționarilor – cursuri susținute de Primăria municipiului Chișinău. În mod firesc, la realizarea acestui proiect au fost angajate multe cadre didactice de la Facultatea de Litere. Chiar dacă n-a păstrat anvergura de altădată, acesta este

funcțional, iar profesori, studenți, masteranzi, doctoranzi sunt invitați să țină cursuri de limba română pentru alolingvi.

În altă ordine de idei, constatăm o colaborare selectă dintre revista „Limba Română” și Facultatea de Litere, USM în ceea ce privește organizarea conferințelor, a simpoziunilor științifice, prin publicarea, pe paginile revistei, a materialelor care au fost prezentate în cadrul acestora.

Un număr memorabil l-a constituit, în anul 2014, simpozionul internațional *In honorem profesorul universitar Anatol Ciobanu, la 80 de ani de la naștere*, care a stat, împreună cu alte personalități marcante, la întemeierea revistei „Limba Română” și care a contribuit în mod substanțial la valorificarea ei. De asemenea, în anul 2016, a fost comemorat fondatorul, primul redactorșef al revistei, Ion Dumeniuk, în cadrul simpozionului *Cercetări actuale de lingvistică română. Ediția a III-a. In memoriam Ion Dumeniuk – 80 de ani de la naștere*. Materialele conferinței au fost publicate atât într-un volum separat, precum și în revista „Limba Română”, care a devenit o importantă sursă de diseminare a informației științifice pe întreg spațiul românesc.

Cea mai recentă colaborare ține de toamna anului 2019, când am omagiat o personalitate marcantă, o lingvistă cu multă pondere în mediul nostru academic, pe doamna profesor, doctor habilitat Iraidă Condrea, revista publicând un șir de comunicări din cadrul conferinței.

Bineînțeles, au existat și există mai multe aspecte distinctive care dezvăluie relațiile strânse, prietenești dintre cele două instituții culturale-instructive, pe care nu le-am cuprins în această relatare. Totuși ni se pare important să subliniem că respectiva colaborare este durabilă și că, în pofida unor modificări, reconfigurări ale Facultății de Litere, care puneau în pericol însăși existența ei ca entitate național-culturală, relația firească și temeinică va continua.

La ceas aniversar, dorim revistei „Limba Română” vigoare creativă, prieteni devotați și de calitate, succese multe și remarcabile în realizarea celui mai important obiectiv: edificarea, cizelarea și promovarea Limbii Române.

La mulți ani!

Viorica MOLEA,
doctor habilitat, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat din Moldova

Centenarul Unirii reflectat pe paginile revistei „Limba Română”

În 2018 s-au împlinit o sută de ani de la realizarea speranței multor generații de patrioți români – Unirea poporului în frontierele statului național. Această cerere a devenit și mai arzătoare în anii Primului Război Mondial, în care s-au implicat imperii multinaționale cu forțe militare constituite din diverse etnii, care deseori luptau între ele. România s-a implicat în Marele Război (1916) având drept scop recuperarea pământurilor românești, aflate sub stăpâniri străine. Alături de români, dorința de recăpătare a statelor naționale, de constituire a statelor-națiuni, a fost exprimată și de alte popoare – polonezi, cehi, slovaci, ucrainenii etc. Acest deziderat a fost susținut de președintele SUA W. Wilson în cunoscutele „14 puncte”. Între altele, președintele american a insistat asupra reajustării frontierelor Austro-Ungariei „în baza principiului autodeterminării naționalităților”. Principiile wilsoniene au stat la baza deciziilor luate la Conferința de Pace de la Paris, fapt ce a permis constituirea statelor naționale Cehoslovacia, Austria, Ungaria, precum și recunoașterea Unirilor românilor cu Patria-Mamă.

Centenarul Marii Uniri a fost un bun prilej pentru a aminti contemporanilor importantele evenimente, realizate acum o sută de ani, a aduce un omagiu marilor personalități ale Neamului, care au contribuit la înfăptuirea Reîntregirii țării noastre. Un rol deosebit în acest efort de recuperare a memoriei și omagiere a înaintașilor l-a avut revista „Limba Română” (redactor-șef Alexandru Bantoș).

Primul număr al revistei (număr dublu, nr. 1-2, ediție specială) pentru 2018 a fost dedicat marelui eveniment din 1918 – constituirea României întregite. Aflată timp de 106 ani sub stăpânirea Imperiului Rus, supranumit „pușcăria popoarelor” (nu fără teme!), Basarabia a fost prima provincie românească care, prin votul liber exprimat de membrii Sfatului Țării (Parlamentul Basarabiei la acel moment), a decis să revină în cadrul Patriei sale – România. Iată de ce redacția revistei

a consacrat acest număr oamenilor politici basarabeni de atunci: „IN MEMORIAM Deputaților Sfatului Țării și tuturor celor care au contribuit la înfăptuirea Unirii Basarabiei cu Patria-Mamă, la Reîntregirea Neamului Românesc”.

Redactorul-șef al revistei, distinsul cărturar Alexandru Bantoș, a semnat articolul *Centenarul Marii Uniri: popas retrospectiv și imbold prospectiv* (p. 11-14) în care a explicat cauza existenței celor două state românești (România și Republica Moldova) – o stare de lucru anormală, nefirească, – și își propune să disocieze „cu discernământ și probitate itinerarul parcurs de-a lungul timpului de români pentru a înțelege adevărata semnificație a faptelor și fenomenelor produse în destinul nostru, pentru a conștientiza în ce mod ne-a favorizat conjunctura internațională de moment și care a fost contribuția reală și sacrificiul pe altarul Reîntregirii naționale al politicianilor, intelectualilor și al cetățenilor din România începutului de secol XX, precum și din teritoriile aflate în afara Țării”. Alexandru Bantoș consideră că în cazul în care noi vom înțelege „miracolul” produs în soarta basarabenilor în 1918, vom clarifica factorii care i-au determinat pe majoritatea deputaților Sfatului Țării să voteze Unirea „ca unica soluție de salvagardare a unei provincii debusolate de iminenta catastrofă socială și economică”, vom depista și alte realități ale trecutului nostru nu prea îndepărtat, atunci, consideră semnatarul articolului, „vom găsi, probabil, răspuns la mai multe întrebări ce ne preocupă acum”. Alexandru Bantoș a constatat mai multe realități triste în actuala Republica Moldova și a îndemnat cititorii să studieze trecutul și să se încadreze activ în opera de reîntregire a Țării noastre.

Revista a publicat un important dialog întreținut de redactorul-șef cu Excelența Sa Daniel Ioniță, Ambasadorul României în Republica Moldova, chiar titlul materialului fiind mobilizator: *Este momentul să privim cu grațitudine către trecut și cu speranță în viitor*.

Urmează publicarea unui set de documente deosebit de importante în istoria românilor basarabeni. Este vorba de *Declarația Sfatului Țării prin care Basarabia este proclamată Republică Democratică Moldovenească, 2 decembrie 1917* (p. 25-28). Textul a fost redactat în limba română cu multe cuvinte arhaice, dar spiritul Declarației este cel al vremurilor de atunci. Țarismul a căzut, Rusia s-a proclamat re-

publică federativă, iar partidele politice au cerut alegerea Adunării Constituante care ar fi redactat Constituția țării. Și în Basarabia forțele politice, mai ales socialiștii revoluționari (abreviat în rusă – eserii) au făcut agitație în localități și au pledat pentru autonomia Basarabiei în cadrul viitoarei Republici Federative Ruse (adică predarea în școli să se facă în limba română, predicile în biserici să fie făcute de preoți băștinași în limba română, miliarii să presteze serviciul pe teritoriul Basarabiei, pământul să fie împărțit fără răscumpărare țăranilor cu puțin sau fără pământ etc.). Aceste revendicări ale Revoluției din februarie 1917 și-au găsit reflectare în Declarația din 2 decembrie 1917.

Dar starea de lucruri în ținutul nostru era critică. Sub influența bolșevicilor, soldații armatei ruse s-au dedat la acte de banditism, de prădăciuni, de jafuri ale populației pașnice. Dezordinea a devenit și mai mare după lovitura de stat bolșevică din Rusia. Bolșevicii au răsturnat Guvernul provizoriu, format din partide de stânga, inclusiv din miniștri ai eserilor, și au instaurat dictatura unui singur partid. În astfel de condiții, când bolșevicii nu au recunoscut valorile democratice, cucerite de revoluționarii din februarie 1917, când Ucraina și-a proclamat independența de stat, oamenii politici din Basarabia au declarat Independența de stat a Republicii Moldovenești. În Declarație se menționa: „Dar vremurile sunt schimbătoare și împrejurările politice de azi împiedică cu desăvârșire înfăptuirea acestei uniri (se avea în vedere unirea în cadrul Federației Ruse, n.n.). Republica democratică a Ucrainei, vecina noastră de peste Nistru, s-a proclamat neatârnată și noi astfel ne-am despărțit de Rusia și republicile alcătuite în vechile ei hotare. În astfel de împrejurări și noi suntem siliți să ne proclamăm, în unire cu voința poporului, Republica democratică moldovenească slobodă, de sine stătătoare și neatârnată, având ea singură dreptul de a-și hotărî soarta în viitor”¹. Ziua proclamării independenței Republicii Moldovenești a fost 24 ianuarie 1918, data ce amintea de Unirea Principatelor Române din 1859. Este încă o dovadă că spiritul de unire al românilor într-un singur stat devenea dominant.

¹ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente.* Antologie de Ion Calafeteanu și Viorica-Pompilia Moisuc, Chișinău, Hyperion, 1995, p. 149.

Următorul document deosebit de important, publicat de revista „Limba Română” este *Declarația oficială a Sfatului Țării de unirea a Republicii Democratice Moldovenești (Basarabia) cu România* din 27 martie 1918 (p. 28-31). Declarația de Unire a Basarabiei cu România a constituit punctul culminant al Mișcării de Renaștere națională a românilor basarabeni, ea a fost adoptată cu majoritatea voturilor membrilor Sfatului Țării în condiții democratice, de liberă exprimare a votului și în totală concordanță cu așteptările populației. Actul Unirii Basarabiei cu România a fost unul progresist, în spiritul timpurilor de atunci, recunoscut de Marile Puteri prin Tratatul de la Paris din 28 octombrie 1920 (textul tratatului prin care Puterile Aliate și Asociate – Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia – recunosc suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei a fost publicat în revistă, p. 53-56).

În setul de documente publicate se află și *Declarația Sfatului Țării despre Unirea necondiționată a Basarabiei cu România* de pe data de 27 noiembrie 1918. În document s-a menționat că după Unirea Bucovinei, Ardealului, Banatului, ținuturilor ungurești locuite de români, Sfatul Țării „declară că Basarabia renunță la condițiunile de Unire, stipulate în actul de la 27 martie [1918], fiind încredințată că în România tuturor românilor regimul curat democratic este asigurat pe viitor”. Rezolvând cea mai complicată problemă, – cea a pământului, – Sfatul Țării a decis să anuleze celelalte condiții din actul de la 27 martie și „declară Unirea necondiționată a Basarabiei cu România-mamă”. Decizia Sfatului Țării a fost una firească, democratică. Oamenii politici români au dorit constituirea unui stat centralizat, democratic, cu o economie prosperă; orice condiții ce ar fi împiedicat procesul de uniformizare a țării urmau a fi înlăturate.

Redacția revistei a publicat discursul lui Vasile Goldiș (1862-1934), deputat în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, autorul Deciziei privind Unirea Transilvaniei cu România luate la 1 decembrie 1918. Astfel cititorii revistei „Limba Română” au obținut un important instrument de cunoaștere a procesului de reîntregire a României în anii 1917-1918. Revista a publicat un șir de articole care completează documentele oficiale ale timpului. Astfel, la începutul lunii martie 1918 Teodor Jireghie și-a expus punctul de vedere privind Sfatul Țării, parlamentul de atunci al Basarabiei: „Parlamentul nu-i sinagogă, ori bulevard, da-i scau-

nul înțelepciunii lui Solomon; în el trebuie să se grăiască cu limba de la Duhul sfânt, dar nu cu cea născocită de la ruși. Că tot ceea ce este de la om piere, dar ceea ce este de la Dumnezeu în veci va fi” (p. 77). Poate părea ciudat, dar și acum, în ajunul împlinirii a 30 de ani de la proclamarea independenței de stat a Republicii Moldova, în instituțiile de stat, inclusiv în Parlament, sunt persoane care nu cunosc sau cunosc, dar nu vor să vorbească, limba poporului din care pretind că fac parte.

Pe paginile revistei „Limba Română” de care ne ocupăm au fost înscrise mai multe articole semnate de contemporanii noștri, astfel, Dorin Cimpoșu a prezentat studiul *Basarabia la Centenarul Marii Uniri* (p. 145-151). Bun cunoscător al istoriei și excelent analist politic, Dorin Cimpoșu a comparat evenimentele din anii 1917-1918 cu cele legate de destrămarea URSS (1991) și proclamarea independenței Republicii Moldova. „Analiza noastră comparată arată că în ambele perioade istorice, Basarabia, după ce s-a eliberat de aceeași ocupație rusească, a parcurs aproximativ aceleași etape. Singura diferență constă în faptul că, în prima situație, Basarabia a ales calea Unirii cu România, iar în cea de-a doua a optat pentru independență, respectiv pentru îndepărtarea de Patria-mamă” (p. 147). Putem discuta: și atunci, și în 1991 basarabenii și-au proclamat independența față de Rusia. De acum încolo însă, într-adevăr, basarabenii au mers pe căi diferite: cei din 1917-1918 au ales revenirea la Patria-mamă, România, cei din 1991... Nu, noi nu am dorit și nu dorim îndepărtarea de Patria-mamă. Noi nu am avut suficientă putere să reîntregim țara, din cauza calității oamenilor de atunci și de acum: Ion Iliescu nu poate fi comparat cu Ferdinand I, după cum Mircea Snegur cu Constantin Stere sau Ion Inculeț, Pan Halippa și alții. Războiul declanșat de ruși pe Nistru a avut un rol clar de descurajare a unionismului. Ar mai fi multe de spus/scrise.

În concluzie: materialele publicate de revista „Limba Română” nu doar în acest, ci și în alte numere, sunt deosebit de actuale, stârnesc, neîndoielnic, interesul cititorilor, cheamă la noi abordări ale problemei fundamentale a românilor – Reîntregirea Țării.

Anatol PETRENCU,
doctor habilitat, profesor universitar,
membru de onoare al Academiei
Oamenilor de Știință din România

„Limba Română” – școala mea de suflet

Dincolo de misiunea extrem de importantă de a educa – în spirit înalt, românesc – un neam, revista „Limba Română” a avut, cred eu, câte o misiune aparte pentru fiecare dintre colaboratorii ei, pentru acei care au participat, într-o măsură mai mare sau mai mică, la înfăptuirea și perpetuarea existenței ei.

Îmi place să afirm, ori de câte ori am ocazia, că la redacția revistei „Limba Română” am făcut a doua mea facultate sau, mai degrabă, o școală de viață, de meserie, de suflet. Nimerită în vârtoarea muncii redacționale într-o perioadă deosebit de propice pentru revistă, anii 2007-2012, într-o echipă ambițioasă și entuziastă, am avut norocul să învăț atâtea! E drept, multe a trebuit și să dezvăț, dar, din fericire, despărțirea de stereotipuri nu a fost dureroasă.

Una dintre cele mai valoroase lecții însușite a fost despre importanța muncii în echipă. Revista nu e a unui singur om, așa am înțeles, nici măcar a

O întâlnire cu eminentul lingvist Dumitru Irimia.

Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”.

De la stânga la dreapta, rândul din față: Ion Hadârcă, Dumitru Irimia, Ana și Alexandru Bantoș; rândul din spate: Viorica-Ela Caraman, Violeta Crudu, Elena Vorotneac, Tatiana Curmei-Fisticanu și Rodica Cerga

redactorului-șef. Lucrurile merg bine numai atunci când sunt făcute în colaborare, împreună – cu autorii, cu redactorii, cu responsabilii de tipar.

Apoi, ca redactor, am învățat de la domnul redactor-șef Alexandru Bantoș să citesc cu aceeași atitudine – discernământ total, fără compromis – orice text, fie că este semnat de domnul academician, de domnul profesor sau de domnișoara studentă debutantă în ale scrisului. Revista nu acceptă alte etichetări decât corectitudine și adevăr.

Tot atunci am înțeles cum arată, cum sunt de fapt oamenii mari, acei cu adevărat mari. Că sunt modești, de nu se aud când pășesc, că sunt atât de delicați și tacticoși, de le e jenă să bată la ușă, pentru a nu te deranja, că, atât de puternici și bătaioși pe baricade, sunt de fapt atât de delicați, fragili chiar... Scriu asta și în minte am imaginea lui Grigore Vieru, a lui Nicolae Mățaș, a lui Ion Ungureanu, a lui Dumitru Irimia...

Într-o vreme mă supăra gândul că multă lume nu cunoaște (încă!) revista noastră, că alții nu apreciază ceea ce face revista noastră, că răzbatem atât de greu dincolo de anumite uși, de anumite minți. Acum însă cred altfel. Adevăratele valori nici nu sunt pentru toți. Nu poți pretinde, nu ai nevoie să fii apreciat de cineva ignorant și lipsit de simțul dreptății, al valorii, al adevărului istoric.

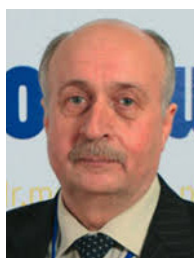
Știu, sunt ferm convinsă că, la ai săi 30 de ani, revista „Limba Română” a reușit să adune scut în juru-i o armată puternică de iubitori și susținători, care îi rostesc numele cu mândrie și o promovează în medii înalte, culte, demne.

Draga mea revistă, neobositule domnule redactor-șef, stimată echipă, vă doresc să rămâneți în continuare mari, dârji, cu fața și copertele frumoase, elegante, de aristocrat, cu sufletul și conținutul pline de valoare, fără compromis!

Tatiana CURMEI-FISTICANU,
magistru în filologie, funcționar public
în Parlamentul Republicii Moldova

Valeriu SAHARNEANU

Nu trageți în „Mesager”-ul care vă aduce vestea libertății (III)

V.S. – jurnalist, organizator de presă, editorialist, publicist, politolog, politician. Autor de emisiuni radio și tv de mare rezonanță, semnează editoriale pe teme actuale și articole privind problematica mass-media și a jurnalismului. Deputat în Parlament (2011-2014). Președinte al Uniunii Jurnaliștilor din Republica Moldova (1994-2011). Fondează postul de radio „Vocea Basarabiei” (2000), săptămânalul „Gazeta Românească” (2001), posturile de televiziune „Euro-TV” (2002) și „TV Euronova” (2004).

1991: anul știrilor despre ieșirea din URSS și intrarea în CSI

Anul 1991 a fost din punct de vedere geopolitic o replică sovietică la puternicul cutremur anticomunist est- și central-european al anului 1989. Nisipurile mișcătoare, care în 1989 au dat jos tot ce s-a pus strâmb în Europa după cel de-al Doilea Război Mondial, au prins să apese amenințător temeliile imperiului-citadelă a comunismului. De câțiva ani, calota de gheață a omenirii secolului XX – Uniunea Sovietică – se desprinsese accidental de polul înghețurilor crepusculare ale bolșevismului totalitarist, care o țineau întreagă, și, mânăta în zona dezghețului provocat de perestroika gorbaciovistă, ținea să crape în mai multe bucăți. Restul lumii înlemnise și nu știa ce să facă: să se bucure ori să se teamă de iminenta desfacere a imperiului sovietic. Ca întotdeauna raționale până la cinism, marile cancelarii ale lumii văzură în asta o amenințare la stabilitatea Europei.

De teama ca odată cu spargerea calotei ar putea să sară în aer și enorma ei încărcătură nucleară, iar prin efect de domino, și întreaga

Partea a II-a vezi *Limba Română* (Chișinău), nr. 4-5, (258-259), 2020, p. 39-55.

planetă, președintele SUA, George H.W. Bush (Bush-tatăl), încerca din răsputeri să înfrâneze energiile mișcărilor de eliberare națională din interiorul URSS. Occidentul era dispus să se limiteze la realizările anului 1989, să se mulțumească în plan geostrategic cu scoaterea nesperată de sub comunism a unei părți a Europei. El voia să păstreze intactă calota sovietică, în speranța că ea se va topi și va dispărea treptat, în răstimp, fără să ridice valuri prea mari care să afecteze omenirea. Unica excepție putea fi făcută în privința republicilor baltice și se pare că înțelegerea referitoare la viitorul acestora a fost luată la întâlnirea de la Malta dintre Bush și Gorbaciov în decembrie 1989. Perspectiva celorlalte republici de a se desprinde cumva de Rusia era considerată mai întâi periculoasă, apoi utopică și nu a fost luată în calcul nici într-un fel de marile puteri ale lumii. Din contra, după summit-ul de la Malta, care a consemnat oficial căderea Cortinei de Fier și sfârșitul Războiului Rece dintre Occident și fostul bloc sovietic, stabilizarea URSS în numele păcii pe pământ era văzută ca prioritate mondială. În fond, toți erau împăcați cu noua situație: URSS declarase că nu va ataca Occidentul, armatele acesteia erau ajutate să se retragă în cazărmile din interiorul granițelor imperiale; Germania își recăpătase bucata de teritoriu pierdută după ultimul război; Franța își văzuse eliberate de comunism statele aliate, precum România, pe care nu le-a putut ajuta cu nimic nici înainte și nici după marele război; Marea Britanie a putut scăpa în sfârșit de enorma greutate morală a șervețelului de masă pe care Churchill îi desenase lui Stalin cedarea generoasă și imorală a Europei Est. Faptul că armatele sovietice în retragere din Europa veneau să se înghesuie în jurul Chișinăului și în alte teritorii ocupate de sovietici și încorporate în imperiu în cel de-al Doilea Război Mondial nu deranja pe nimeni. Iar jocurile de-a suveranitatea, permise pe alocuri în republici pe parcursul anului 1990, nu erau decât manevre terapeutice de degajare controlată a tensiunii arteriale a ramolitului corp sovietic. Or, Gorbaciov era hotărât să se oprească aici cu perestroika – la stâlpii de hotar ai URSS-ului lui Stalin.

Anul 1991 începea la Chișinău în această atmosferă, a deziluziei în perestroika și în capacitatea lui Gorbaciov de a merge în profunzimea proceselor de reformare care cuprinseseră provinciile naționale și care vizau însăși statornicia hotarelor imperiului moștenit de la Stalin. Speriat de perspectiva modificării acestora sub presiunea mișcărilor de eliberare națională, în special a celor din republicile europene ale URSS,

Gorbaciov a prins a da înapoi, a început să cedeze din ce în ce mai mult nucleului dur, stalinist, al partidului său, cel care va încerca să-l înlăture în august 1991. Dar și fără presiunile din partea staliiniștilor care ocupau poziții-cheie în partid, în structurile secrete și complexul militar, Gorbaciov era hotărât să nu admită dezintegrarea URSS, insistând pe semnarea unui tratat unional, care ar fi presupus mai multă autonomie (suveranitate? independență?) republicilor și ținuturilor naționale, dar care ar fi păstrat URSS ca stat unional federativ, indiscutabil integru, și Moscova ca centrul politic și administrativ al acestuia. Speculația că noul tratat va fundamenta un stat diferit decât cel creat de bolșevici în 1922 corespundea într-un fel adevărului, fiindcă URSS-ul pe care voia să-l re-fondeze în 1991 Gorbaciov era de fapt cel din 1940, încropit în urma Pactului Ribbentrop-Molotov, cu teritorii noi, cotropite și anexate de Stalin cu îngăduința lui Hitler. Tratatul lui Gorbaciov însemna de fapt recunoașterea Pactului și legiferarea actelor abuzive de cotropire din 1940, de data aceasta cu acceptul și îngăduința celor agresati.

Pentru Kremlin, referendumul din 17 martie 1991 avea această miză – să obțină cu ajutorul mijloacelor de propagandă o majoritate de sufragii în favoarea păstrării URSS, care să-i justifice măsurile active pe care le va lua ulterior. Așa cum alte mijloace decât cele aparținând partidului comunist nu erau, sarcina nu prezenta o problemă și, până la urmă ea a fost îndeplinită. Problema era că în unele republici unionale, între care și RSS Moldova, aceste mijloace suferise, precum menționasem, modificări de subordonare ierarhică. Am remarcat deja faptul că parlamentul ales democratic al republicii a transformat la începutul anului 1990 statutul Comitetului de Stat pentru Televiziune și Radiodifuziune, considerat formal al Sovietului Miniștrilor al RSS Moldovenești, dar în realitate aparținând integral CC al PCM. Începând cu 1990, structura se numea Radioteleviziunea Națională a RSS Moldova și se supunea Parlamentului. Modificarea a fost mai mult decât formală, pentru că Parlamentul RSS Moldova i-a schimbat doar denumirea și nu a intervenit în esența ei. Iar esența se ascundea în faptul că Sovietul Miniștrilor (Guvernul), avea obligația doar să finanțeze instituția, în timp ce politica de cadre și cea editorială ținea exclusiv de competența CC al PCM. Comitetul central al PCM acționa deci prin intermediul cadrelor pe care le numea, le mișca pe scara ierarhică a instituției și le coordona activitatea în modul cel mai riguros posibil. Astfel că, deși a schimbat denumirea

și a scos formal Radioteleviziunea din subordinea directă a CC al PCM, Parlamentul a lăsat în posturi toate cadrele de conducere așezate acolo de CC al PCM, mizând pe lealitatea lor față de noile structuri politice. A fost o greșeală cumplită. Iar faptul că la începutul anului 1991, politica editorială a instituției mergea aproape mână în mână cu cea a Parlamentului și a Președinției republicii, se datora jurnaliștilor care împărtășeau ideile și revendicările mișcării naționale. În această perioadă, conflictele dintre jurnaliști și conducătorii instituției, cei care păstrasera legătura ombilicală cu partidul, erau foarte frecvente. Jurnaliștii luptau pentru fiecare cuvânt, pentru fiecare simbol național folosit, pentru dreptul de a invita la emisiuni persoane considerate mai ieri indezirabile de organele de partid și de securitate ale statului sovietic. Procesele din societate se proiectau cu intensitate sporită în interiorul instituției. Jurnaliștii erau oameni informați, ei se înscriau sufletește în rândurile mișcării de eliberare națională și promovau valorile și principiile ei. După evenimentele din vara-toamna anului 1989, dar mai cu seamă după schimbarea denumirii, în Radioteleviziune Națională și, formal, a statutului instituției în primăvara anului 1990, mulți jurnaliști au depus carnetele de membri ai partidului comunist. Practic, către începutul anului 1991, organizațiile de partid din redacții își încetaseră existența în lipsa de membri ai acestora. Marea masă a redactorilor, regizorilor, asistenților de regizori, o parte din operatori, moldoveni, dar și ruși, ucraineni, trecuseră Rubiconul de conștiință și s-au dat de partea mișcării de renaștere națională. În această situație, majoritatea jurnaliștilor au susținut deciziile luate de Parlament și Președintele Republicii Moldova de respingere a Referendumului impus de Centru și de boicotare a lui.

* * *

De partea cealaltă, în susținerea Referendumului și a politicilor lui Gorbaciov de reanimare a Uniunii Sovietice, au rămas CC al PCM și acoliții lui lăsați în posturi-cheie în instituții, precum Radioteleviziunea Națională. Pe fundalul uriașei contrapuneri de idei și acțiuni, generate de Referendum, lupta pentru viața ori moartea imperiului sovietic intra-se în faza decisivă. Contrapunerea putea să se transforme în orice moment în confruntare. Sângele vărsat la începutul anului 1991 pe străzile unor capitale baltice era un semnal cât se poate de îngrijorător că „im-

*Mulți ani și mii de evenimente filmate cu operatorii
Ion Buzilă (dreapta) și Valentin Rogodanțev*

periul răului”, încerca cu disperare să-și revină din starea de slăbiciune instituțională și ideologică în care au adus-o aburii puțințel oxigenați ai puseului democratic gorbaciovist, numit, perestroika.

***

Încercarea s-a făcut imediat simțită în structurile republicane conservatoare de la Chișinău, inclusiv la Radioteleviziunea Națională. Nomenclatura fidelă PCM și ascultătoare de instrucțiunile ei, care, precum menționam, nu a fost clintită din loc, pândeau să profite de orice situație favorabilă. Ea mai spera să-și readucă la picior subdiviziunile de care se servea până la criza provocată de perestroika. Sigur, prima dintre acestea era vizată Redacția Actualități TV. Ea avea emisiunile pliate în totalitate pe oglindirea evenimentelor din actualitatea republicană și unională. În jumătate de an de la înființare, perioadă care a coincis cu a doua jumătate a anului 1990, programul de știri *Mesager* devenise de departe cea mai populară emisiune a Televiziunii Naționale. Era firesc să fie așa în lipsa altor televiziuni, dar problema care deranja nu ținea atât de faptul că emisiunea era privită de multă lume, pur și simplu, pentru că nu avea ce privi altceva. Problema era în faptul că privitorii se atașau de emisiune, au început să investească încredere în mesajele ei, în urma

informațiilor difuzate încercau să se organizeze în promovarea unor idei ori să întreprindă niște acțiuni. Era vorba de idei de deșteptare naționale și acțiuni de ordin politic. Acestea lucrau la sfărâmarea unei mentalități și la punerea unor piloni de rezistență în formarea alteia, total diferită de cea sovietică. Mai era un lucru deloc de neglijat: în calitate de consumatori ai produsului mediatic, oamenii se învățau să facă deosebirea între felul de a comunica realitatea al *Mesager*-ului și cel al programului *Времеа* (Timpul) al Televiziunii, așa-zise, Centrale, a Moscovei oficiale. *Mesager*-ul spunea adevărul și reflecta evenimentele fără interpretări voalate, manipulative, ținând cont în primul rând de interesul general al publicului și mai puțin de cel al partidului comunist. *Mesager*-ul avea o comunicare directă cu telespectatorii săi. Oficiul Moscovei făcea în continuare propagandă, putea să treacă în surdina evenimente care nu conveneau ori să le codifice în așa hal pe cele comunicate, încât să le schimbe sensul.

* * *

O confruntare mediatică relevantă în acest sens a avut loc în jurul crizei găgăuze din octombrie-noiembrie 1990, criză organizată de serviciile secrete rusești și coordonată politic de Kremlin, dar în care s-au dat prinse și autoritățile moldovene. Sursele media moscovite, de exemplu, au avut sarcina să prezinte criza ca pe un teribil conflict interetnic, unul din multe altele din aceeași categorie care izbucneau cam în toate periferiile naționale ale imperiului. În RSS Moldova, Moscova reușise să activeze dintr-o dată două asemenea focare: la 19 august 1990 pe teritoriul ei se autoproclamă Republica Găgăuză, iar pe 2 septembrie 1990 – Republica Moldovenească Nistreană, ambele în componența URSS. Criza găgăuză din octombrie-noiembrie 1990 a însemnat trecerea măsurilor active ale Moscovei la faza dură (hard) de presiune asupra mișcării de eliberare națională din RSS Moldova. Încă urmează să aflăm dacă criza găgăuză din toamna anului 1990 a fost ori nu o replică directă a Moscovei la spiritul național românesc, pașnic și unificator, al Podului de Flori din primăvara aceluiași an, dar încă de atunci devenise clar că mesajul urii cu care propaganda sovietică ținea cu tot dinadinsul să otrăvească relațiile dintre majoritatea românească a republicii și minoritățile ei conlocuitoare, urmărea un obiectiv bine definit al politicii ruso-sovietice. Scopul era

să-i transforme pe minoritari în oponenți încrâncenați ai desprinderii RSS Moldova de calota sovietică, inoculându-le frica unui măcel al urgiei moldovenești, care, chipurile, numaidecât se va abate asupra lor, de cum aceasta va reuși să îndepărteze de deasupra lor mâna ocrotitoare a poporului rus.

Mesager-ul a urmărit și a reflectat criza la toate etapele ei. Telespectatorii au putut afla la timp despre provocările agenturii sovietice la Comrat, despre înrolarea și plecarea voluntarilor moldoveni în zonă, despre activitatea stafului guvernamental de remediere dislocat la Cimișlia, despre invazia comandourilor transnistrene prin partea de sud a Ucrainei, despre intervenția ultimativă și ocuparea Comratului de către un regiment motorizat al Ministerului de Interne al URSS trimis de Moscova, apoi despre deblocarea regiunii și retragerea voluntarilor moldoveni în localitățile lor de reședință. Moscova ar fi vrut să cădem și noi, jurnaliștii, în capcana găgăuză, așa cum au nimerit în nechibzuință politicienii de la conducerea republicii, care au girat așa-numitul marș găgăuz, după care Moscova să apară în chip de salvatoare și să-i transforme pe găgăuzi în armă anti-românească pentru mulți ani înainte. Mesajul nostru general era despre sistemul sovietic, cel care se face vinovat de tensiunile pe care le incită ca să le exploateze, cel care în tendința lui de a domina nu prididea să dezbine orice; clase sociale, popoare, națiuni, majorități

Comentarii solicitate prim-ministrului Estoniei, Edgar Savisaar, și prim-ministrului Republicii Moldova, Mircea Druc, în final de discuții. Aprilie 1991

ori minorități naționale. Acest adevăr, spre cinstea lor, l-au înțeles și voluntarii moldoveni, implicați în marșul găgăuz. La revenirea cu miile în localitățile de baștină, supărați la culme pentru faptul de a fi fost folosiți într-o treabă atât de nelalocul ei, voluntarii au prins a da jos simbolurile sovietice plantate de regim după război. Iar faptul că *Mesager*-ul a arătat, cu fidelitate pentru public, și efectele acestui tăvălug, a supărat mult mai mult patronatul încă viu al partidului comunist decât tot ce s-a demonstrat la televizor în întreaga daravă găgăuză. Admonestările din partea lui au fost grele și grave, noi însă, în îndelungata luptă pentru supraviețuire în acest mediu toxic, ne formasem un sistem de reciclare a acestor reacții de adversitate, trecându-le prin formula simplă: cu cât mai mare este supărarea partidului, cu atât mai tare va crește încrederea publicului în ceea ce facem.

* * *

Anticipând perioadele, trebuie să spunem că tendința de creștere din ce în ce mai mult a încrederii telespectatorului în discursul cotidian al *Mesager*-ului s-a păstrat până în martie 1994, când o conjurație nomenclaturistă a distrus redacția. În 1992-1993, de exemplu, renumitul sociolog, Ovidiu Bădină, doctor docent al Universității București, aflat la Chișinău în echipa legendarului Paul Bran pentru a pune pe picioare Academia de Studii Economice, a efectuat, din interes profesional, mai multe sondaje de opinie (primele sondaje din istoria Republicii Moldova) în care credibilitatea emisiunii *Mesager* avea cotații populare între 84 și 93 la sută. Dar cea mai convingătoare expresie de recunoaștere a prestanței profesionale a redacției poate fi considerat gestul unor inimoși cetățeni din sectorul Buiucani, Chișinău, de a da străzii pe care locuiau numele *Mesager*. Autoritățile municipale le-au aprobat demersul și de atunci, în Chișinău, ca nicăieri în lume, există o stradă cu numele provenit de la o emisiune de televiziune, în semn de respect și mulțumire pentru munca jurnalistică care se investea la facerea ei.

* * *

La începutul anului 1991 redacția și emisiunea s-au pomenit însă în fața altei tentative de a fi preluată sub controlul ascuns al partidului. Profitând de plecarea lui Efim Josanu la Comitetul Național Olimpic, nomencla-

tura comunistă a considerat că e momentul potrivit să *repare* situația și să pună în locul lui un redactor-șef scos din mână ei. În sfârșit, la începutul lunii mai, ca să iasă mai puțin șifonată din situația ingrată în care s-a băgat, conducerea Radioteleviziunii a acceptat propunerea redacției ca legitimarea redactorului-șef să se facă în rezultatul unor alegeri cu vot secret. Alegerile, neordinare în practicile instituției, m-au scos învingător în fața lui P. Bogatu, pe care imediat după confirmarea rezultatelor, l-am numit prim-redactor-șef adjunct. A fost spre marea nemulțumire și indignare a lui A. Usatii. Animositatea venea din diferența radicală a convingerilor acestora, dar și din faptul că Petru făcea parte din Biroul Frontului Popular – oponentul, de fapt, grupul partidului comunist din care făcea parte Usatii. Imputarea care mi-a fost făcută la numirea într-o funcție de conducere a unui jurnalist angajat politic am respins-o cu argumentul că angajat politic este la rândul lui A. Usatii, care în confruntările vremii nici măcar nu încerca să fie neutru, așa cum i-ar fi stat bine unui director de instituție de stat. Situații pe aceste poziții divergente, de multe ori profund conflictuale, am continuat să ne facem datoria în conformitate cu politica editorială deja adoptată, practică timp de aproape un an și general acceptată de publicul larg. Arbitru în dispută de poziții și de principii dintre redacție și conducerea Radioteleviziunii ne-a fost evenimentul crucial din 19 august 1991 – puciul de la Moscova. Trei zile și trei nopți jurnaliștii *Mesager*-ului au lucrat în regim de foc continuu, grila televiziunii fiind rezervată aproape în totalitate programelor de știri. În dimineața zilei de 19 august eram total descoperiți în fața atacurilor iminente care puteau veni dinspre numeroasele unități militare sovietice dislocate primprejur, inclusiv a Cartierului General al Grupului Strategic Sud-Vest al armatei imperiale, subordonat direct Moscovei. Credeam că atacul se va produce imediat după ora 10.15, când televiziunea națională, în lipsa oficialilor de stat aflați în concediu peste hotarele republicii, și-a asumat răspunderea să iasă în emisie cu primul mesaj anti-puci, refuzând totodată să dea pe post comunicatul Comitetului de Stat pentru Starea de Urgență de la Moscova (rus. ГКЧП). La scurt timp după asta, la poarta televiziunii și-a făcut apariția un camion militar, bucușit cu purtători de berete negre și echipați cu arme automate de asalt. Am răsuflat ușurați când comandantul lor ne-a raportat că au fost trimiși de ministrul Costaș în apărarea instituției. În a doua jumătate a zilei, primul comunicat oficial a venit și din partea autorităților statului, difuzat în direct de Ion Hadârcă, prim-vicepreședinte al Parlamentului, iar seara

târziu, televiziunea a dat integral reportajul de la mitingul spontan din Piața Marii Adunări Naționale, deja cu participarea Președintelui Snegur și a prim-ministrului Muravșchi. Începând cu acest moment, în jurul televiziunii au prins a veni sute, apoi mii de oameni, voluntari din capitală, dar mai mulți din alte orașe și raioane. Au stat acolo zile și nopți în șir să ne apere munca până pericolul va dispărea și până puciul va ajunge să o sfârșească la fel de mizerabil, precum a început. Mulți dintre apărători nu au mai plecat pe la casele lor să se primenească de sărbătoare. Obosiți de nesomn, poate flămânzi, dar fericiți, ei au rămas să facă istorie: să adopte cu mâna ridicată în Marea Piață și să salute cu inima sus Independența, la 27 august, să se facă astfel părtași la minunea visată de părinți și bunici, cea a ieșirii din URSS – ocupantul care a tocat generații de moldoveni, le-a adus atâta moarte și suferință. Ieșirea din URSS a fost actul politic culminant al anului 1991, iar noi, cei de la *Mesager*, eram nu doar mulțumiți, dar acum, după trecerea anilor, suntem și mândri că vestea despre libertatea lor moldovenii au aflat-o de la noi, jurnaliștii-vestitori ai marilor schimbări care urmau să vină și au venit. Acest drept onorabil nu a venit de la sine. Pentru el a trebuit să riscăm și să ne batem cu draconicul sistem politic sovietic.

* * *

Ce au făcut moldovenii cu libertatea dobândită și în ce fel au tratat ei mesagerii care le-au adus prețioasa veste. O lege nescrisă a războaielor statuează că cei veniți cu vești din tabăra adversă nu sunt omorâți, nici luați prizonieri: sunt intangibili. Începând cu antica Bătălie de la Maraton încoace, mesagerii care aduc popoarelor lor, uneori cu prețul vieții, vestea râvnitelor de ele victorii, sunt glorificați și omenii ca eroi. Noi, jurnaliștii, mesagerii acelor vremuri de cumpănă, nu am așteptat să fim glorificați – nu am riscat și luptat mai mult ca restul poporului ridicat pe baricade. Nici lauri de eroi nu așteptam să ni se așeze pe frunte – or, eroi au fost acei care au murit în tranșee pentru demnitatea poporului lor. Așteptam să fim omenii, cum au așteptat să fie omenii toți cei care au înțeles să lupte pentru a rupe acest pământ de sub ocupația sovietică. A fi omenit nu angaja nici cheltuieli de aură, nici risipă de lauri. În sensul noului stat instituit prin Declarația de Independență ca fiind *democratic*, a fi omenit ar fi însemnat ca după 27 august 1991, jurnaliștii

să poată să-și exercite liber și în spiritul noii reguli democratice profesia, inclusiv în presa de stat. Iar poporul, cel care a suferit, a luptat și prin sacrificii enorme și-a dobândit libertatea, să i se respecte voința drumului ales. Or, în Declarația de Independență, această hartă de parcurs al noului stat, drumul ales de popor avea descrierea succintă a unei magistrale largi și mărețe. Ea trebuia urmată **în conformitate cu idealurile și năzuințele sfinte ale poporului în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale**. În același act, Uniunii Sovietice i se cerea să pună capăt **stării ilegale de ocupație** și să-și **retragă trupele de pe teritoriul național al Republicii Moldova**. Documentul arăta clar și fără echivo-curi direcția spre care trebuia să înainteze Republica Moldova și de la care spațiu de pierzanie hotărâse să se desprindă.

* * *

La mai puțin de patru luni de la întemeierea cu surle a noului stat, presupus democratic, declararea independenței acestuia de Uniunea Sovietică (Rusia) și de la consfințirea înaintării lui către spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale (România), elita politică decidentă alege să le trădeze rând pe rând pe toate. De cum s-a văzut în vârful unui stat independent, această elită uită ce a promis poporului, bagă sub șapte lacăte documentul fondator și renunță să mai consulte foaia lui de parcurs. La nici patru luni de la marele festin al ieșirii din URSS, președintele Snegur pleacă cu de la sine mandat la Alma-Ata și leagă Republica Moldova de o altă creatură a Rusiei, numită pompos – Comunitatea Statelor Independente cu capitala tot la Moscova. Asta se întâmplă la 21 decembrie 1991, la doar nouă zile de la uciderea în apropiere de Dubăsari a patru tineri polițiști moldoveni: Ghenadie Iablocichin, Mihail Arnăut, Valentin Mereniuc, Gheorghe Cașu și rănirea altor nouă. Focul asupra lor a fost deschis de mercenari ruși trimiși de Moscova. Uciderea tinerilor compatrioți moldoveni trebuia luată de îndemn, ca independența reală și efectivă de Rusia să fie urgentată, nicidecum târăganată ori anulată. De frică ori din moft, Snegur alege să meargă pe contrasensul interesului național, semnează re-anexarea și face hatărul Moscovei, cu gândul că ar putea să o îmbuneze. Răspunsul deplin îi vine foarte curând, la 2 martie 1992, când un război în toată legea face ca poporul Republicii Moldova să sângereze din nou. Războiul se termină umilitor pentru Republica

Moldova: cu sute de vieți omenеști pierdute, alte mii de vieți schilodite, cetățeni refugiați, economie ruinată și teritoriu lăsat sub ocupația *partnerului* de CSI. Ca batjocura să fie deplină și definitivă, pacea în *republica independentă* este dată în supravegherea agresorului rus.

* * *

După abrogarea de facto a independenței Republicii de la 27 august 1991, a urmat anularea celorlalte două obiective de principiu ale statului fixate în foaia lui de parcurs: cel care vizează caracterului lui democratic și cel care stabilește direcția integrării acestuia în spațiul istoric și etnic românesc (european). Procesul a fost mai de durată, dar la fel de eficient ca și primul. Președintele Snegur părăsește încă din toamna anului 1991 partida națională, folosește antiromânismul în campania prezidențială din 8 decembrie, ajută la fărâmițarea grupului parlamentar al mișcării de eliberare națională în 1992 și scoaterea reprezentanților acestuia din componența organelor de conducere a parlamentului în 1993. Tot atunci, aderă la partidul agrarian al revanșei comuniste, motivând că este *adevăratul și cel mai de seamă reprezentant al renașterii naționale* și îl aduce la putere în februarie 1994. Împreună cu agentura Moscovei bucușită în Parlamentul-94, Snegur lucrează cu dăruire și, cum mărturisește azi, cu entuziasm, la ducerea până la capăt a proiectului Gorbaciov-Lukianov de îngrădire a mersului poporului Republicii Moldova către spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale: crearea și legiferarea autonomiei teritoriale Găgăuzia, statut și denumire respinse chiar și de Uniunea Sovietică la vremea ei. Sudul Republicii de la 27 august 1991 este deci zdrențuit în ultimul hal pe criterii etnice false. În procesul de pregătire și adoptare a legii au fost ignorate obraznic standardele în speță ale Consiliului Europei care recomandă instituirea în cel mai bun caz a unei autonomii culturale. Iar ca trădarea, inclusiv la acest capitol, să fie totală și definitivă, cozile de topor agrariene și succesorii acestora în ale corupției politice endemice au amorsat în corpul legii privind statutul juridic special al Găgăuziei o bombă cu efect întârziat. Mai poate fi numită și bomba viitorului. Este vorba de amendamentul care prevede că în cazul schimbării statutului Republicii Moldova ca stat independent poporul Găgăuziei are dreptul la autodeterminare externă. Cât a costat amorsarea bombei nu se știe; doar se presupune. Ceea ce se știe, este că unii dintre autorii legii au de-

venit oligarhi ai tranziției în consecința promovării și adoptării diversității, proprietari de mari cariere de piatră și de alte bunuri furate de la stat, situație ce le-a permis să-și asigure pe viață propria independență financiară și să se auto-exileze în case cumpărate pe Coasta de Azur a Franței, topindu-se acolo de dorul și mila ciopârțitei de către ei patrii. În concluzia acestui subcapitol putem spune că dacă rătăcirea identitară, frica omenească ori îndoctrinarea comunistă a președintelui Snegur a cântărit greu la abrogarea pas cu pas a independenței Republicii de la 27 august 1991, apoi corupția politică sistemică concepută în relația lui cu Partidul Democrat Agrarian a făcut să fie anulate toate tentativele, de atunci și ulterioare ale poporului, de a dezvolta un stat cu o democrație funcțională și de a înainta efectiv și cu folos pentru cetățeni în direcția apropierii de România și Uniunea Europeană.

* * *

Republica de la 27 august 1991 a rezistat zile numărate – doar câteva luni. Independența, Democrația și Vectorul geopolitic românesc au fost extirpate metodic, apoi vândute pe 30 de arginți în rețeaua traficului geopolitic. Ca să i se piardă și urma acelei republici, în aprilie 2009 i s-a dat foc actului ei fondator. Statul mafiot al mării corupții își anunța atunci triumful. Acesta dăinuie și astăzi, cocoțat pe mormântul Republicii de la... *Mesager*-ul a rezistat puțin mai mult. Durata vieții lui este cunoscută în date concrete: 1 iulie 1990 – 23 februarie 1994, deși o emisiune cu această denumire mai poate fi găsită și azi în grila Companiei de Stat Teleradio Moldova. Dar este altceva. Despre cum s-a născut și cum a trăit primii un an și jumătate se poate deduce din cele scrise pentru revista „Limba Româna”. Descrierea se oprește la anul 1991, dar a urmat anul de război 1992, apoi anul de recesiune politică 1993. Către începutul anului 1994, traficantii independenței, democrației și a vectorului geopolitic au fost speriați de faptul că emisiunea care a adus poporului vestea libertății nu se conformează noilor realități. *Mesager*-ul continua să anunțe poporul cine este cine în stat: cine minte, cine fură, cine trafichează interesul național, trădează, risipește banul public... La toate acestea, nomenclatura sovietică revanșardă reacționa din ce în ce mai presant. Ea omorâse relativ ușor *Republica de la 27 august 1991* și se arăta iritată că trebuie să se împiedica de o *reminiscență* a defunctei republici – o emisiune de

televiziune bine cotate la public. Fiindcă alegerile din 27 februarie 1994 trebuiau să fie câștigate cu orice preț și de la ele încolo statul trebuia să îi aparțină în întregime, elita decidentă, ucigașa primei Republici, a pus la cale două atentate. Unul fizic, care viza eliminarea redactorului-șef, și altul instituțional, care viza lichidarea Radioteleviziunii Naționale cu și reorganizarea redacției *Mesager*-ului. Primul atentat s-a produs în noaptea de 23 spre 24 februarie; cel de-al doilea – la 11 martie. Între cele două atentate a avut loc un al treilea: atacată obraznic a fost suveranitatea votului cetățenesc, fraudându-se masiv alegerile parlamentare din 27 februarie 1994. Atacul de noapte asupra mea a fost dur. Lovitura în regiunea capului, dată de la spate la intrarea de cu vreme cufundată în beznă a scării blocului de locuit a fost la un milimetru de incidența fatală. Spitalizarea a durat câteva luni, recuperarea durează până astăzi. Atacul de zi a venit dinspre președintele Snegur, folosit de agrarieni pe post de sculă și a vizat instituția. Decretul nr. 63 din 11.03.1994, ordona lichidarea Radioteleviziunii Naționale, crearea în locul ei a Companiei de Stat „Teleradio-Moldova” și disponibilizarea salariaților. Reangajarea se anunța în bază de *concurș*, iar responsabil de acest proces se anunța același A. Usatii. Trierea a durat câteva luni. Criteriul de bază a reangajării era loialitatea politică față de noul regim. „Concurșul” l-au trecut cu succes majoritatea foștilor colaboratori ai Radioteleviziunii. În afară de câteva persoane responsabile de politica editorială a Redacției Actualități TV, între care redactorul ei șef, dar și directorul general al televiziunii, Constantin Pârțac. Șochează impertinența și cinismul cu care președintele despuiatei republici își motivează în preambulul decretului său atacul instituțional: „în scopul asigurării caracterului obiectiv al informațiilor, excluderii pericolului monopolizării radioului și a televiziunii de către partide... asigurării activității eficiente... pe principii democratice în interesul statului și al societății”. Ușor de mână la stricat lucruri fundamentale a mai fost primul președinte. Atât de ușor, încât am putea vorbi mai degrabă de stricăciuni fundamentale, care iată, durează decenii. La zece ani distanță, în 2004, în același scop al „asigurării caracterului obiectiv al informațiilor și... excluderii pericolului monopolizării radioului și televiziunii de către partide”, președintele comunist Voronin vine cu alt decret de lichidare și reorganizare. Se mai face o triere, se cer alte făgăduințe de loialitate. Până la Voronin, în timpul lui, dar și după, au fost schimbați zeci de directori generali ai televiziunii și radioului, redactori-șefi ai redacțiilor de actualități.

* * *

Timpul trece vertiginos, dar în Republica Moldova el parcă a pierdut sensul – curge îndărăt, înapoi în Uniunea Sovietică. Pe ecrane în fiecare seară apare un anti-Mesager. În el, un anti-președinte vorbește despre anti-independență, despre anti-democrație și anti-idealuri naționale, mai corect – despre idealuri anti-naționale; corupții vorbesc de moralitate, ticăloșii – de onestitate, trădătorii – de devotament și arată cum hoții fac legile în Parlament. Știrile laudă strâmbătura și elogiază impostura. Bătută la cap de masa lor ștearsă și fadă, marele public a și uitat că ultima știre real-positivă i-a fost furnizată de pe ecrane în Mesager-ul autentic, ediția lui specială, din îndepărtata deja zi de 27 august 1991. A fost știrea senzațională, cu răsunet mondial, despre ieșirea Republicii Moldova din componența Uniunii Sovietice. Pentru că nu au știut să o fructifice așa cum au scris că o vor face, iar mesagerii care au adus vestea dezrobirii au fost bătuți fizic și omorâți instituțional, izvorul știrilor pozitive a secat pe meleagul moldovenilor. De atunci, ei au parte doar de vești urâte și proaste.

* * *

Închei acest eseu cu un *vox populi* concludent, cules de pe rețeaua Facebook și redat mai jos anonim, din considerente de etică profesională:

6 septembrie 2020

Nici nu mai țin minte când ultima oară am privit știrile la M1, întâmplător am dat de ele la ora 21.00.

Doamne ferește! Parcă m-am pomenit în perioada „socialismului dezvoltat” al lui Brejnev. Drumurile se repară, grădinițele se construiesc, caprele pasc, fermierii au de lucru... Dar cea mai trăsnită știre e deschiderea solemnă a unui sens giratoriu la Dubăsari, într-un sat, cu participarea prezidentului și a unui alai de preoți. Eveniment de importanță istorică! Vă imaginați, un președinte de stat din Europa la deschiderea unui sens giratoriu?!

Un stat de cretini.

Eugen MUNTEANU

O revelație documentară: 17 scrisori inedite ale lui Gheorghe Ivănescu către Eugeniu Coșeriu (V)

E.M. – profesor la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, director-fondator al Școlii Doctorale de Studii Filologice (2005-2009), profesor invitat la Universitățile din Jena și Viena, director al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide” din Iași (2009-2013). Principalele lucrări: *Aeterna Latinitas* (1997); *Introducere în lingvistică* (2015); *Lexicologie biblică* (2008). A coordonat proiectul „Monumenta linguae Dacoromanorum” (2009-2015, 15 volume tipărite) și ediția critică a versiunii „Nicolae Spătarul Milesco” a Vechiului Testament (2016, 2060 p.).

A tradus și comentat texte de Sf. Augustin, Thomas de Aquino, Swedenborg, Jean-Jacques Rousseau, Rivarol, Wilhelm von Humboldt, Iacob Grimm, Ernst Renan, Eugenio Coseriu și Hans-Georg Gadamer.

Seria scrisorilor inedite expediate de G. Ivănescu din România către prietenul său exilat Eugeniu Coșeriu, al cărui nume italianizat Eugenio Coseriu era de la un an la altul din ce în ce mai cunoscut printre romaniști și printre teoreticienii limbajului, continuă cu trei epistole din anii 1957, 1959 și 1961. Acestea au fost trimise din București, unde fostul profesor de la Universitatea din Iași, îndepărtat din învățământ, încerca să asigure un trai decent familiei sale (soția și o fiică), de pe poziția modestă de funcționar la Academia Română (secretar al unei comisii). Ca și în scrisorile precedente, precum și, cum se va vedea, în cele care vor urma, Ivănescu pare să ignore suveran faptul că țara se afla în captivitatea unei dictaturi rigide și antinaționale. Continuă să îi dea sfaturi prietenului și emulului său mai tânăr, își expune pe larg proiectele de cercetare proprii și reacționează admirativ (dar și critic!) la publicațiile prietenului, acum deja profesor la Montevideo. Această aparentă ignorare totală a mediului politic ostil în care a fost nevoit să își împlinească destinul, va fi, de altfel, o con-

Partea a IV-a vezi „Limba Română” (Chișinău), nr. 4-5 (258-259), 2020, p. 122-133.

stantă a comportamentului lui Ivănescu, nu doar în epistole. Ca discipol al său, depun mărturie că, în privința opiniilor și convingerilor politice, Ivănescu se supunea drastic unei auto-cenzuri totale.

Continuă, de asemenea, în epistolele pe care le prezentăm acum, încă o temă recurentă, și anume propunerea insistentă de a purcede împreună la reformarea radicală a lingvisticii contemporane, printr-o critică radicală a structuralismului și prin impunerea unei concepții pe baze antropologice a explicației originii, evoluției și funcționării limbilor. În absența unei reacții explicite a lui Coșeriu la această propunere – cele câteva, nu foarte multe, scrisori de răspuns la care Ivănescu face uneori referire – nu s-au păstrat sau nu au fost încă descoperite –, mă abțin să fac speculații în această privință. Pot însă afirma, cu prudența necesară, că, în orientarea spre ceea ce mai târziu a fost denumită „lingvistica integrală coșeriană”, un rol oarecare trebuie să îl fi jucat și obstinția cu care Ivănescu revenea, în fiecare scrisoare, la propunerea lui.

Potrivit normelor de editare pe care mi le-am propus, am cuprins în secțiunea de note și comentarii toate informațiile sau precizările pe care le-am socotit necesare și utile pentru cititorul actual. Pentru facilitarea unei consultări rapide a notelor și comentariilor, am decis să introduc o numerotare unică („în continuare”), de la o scrisoare la alta, începând cu prima scrisoare și continuând cu următoarele.

Celelalte precizări redacționale și editoriale, privind transcrierea textelor și ortografia, au fost prezentate mai pe larg în partea I a acestui serial.

(E. M.)

8

[1]

București, 30 iunie 1957

Dragă Coșeriu,

Vei primi, o dată cu cărțile și revistele pe care ți le trimite Academia, și pe cele pe care ți le-am trimis eu:

1. G. Ivănescu, *Istoria limbii române în lumina materialismului*¹⁴³
2. „Limba română”, 1955, nr. 1 (cu un articol al meu)¹⁴⁴
3. G. Ivănescu, *Problemele capitale...* 1947¹⁴⁵
4. *Constituirea unei fonetici...* 1939¹⁴⁶
5. Mai multe exemplare din recensia despre Meščaninov, *Obščee jayzkoznanie*, 1940¹⁴⁷
6. I. Iordan, Bratu etc. despre A. Philippide
7. A. Philippide, *Originea Romînilor*, I, II¹⁴⁸
8. Stalin, *Cu privire la marxism în lingvistică*¹⁴⁹
9. Meščaninov, *K istorii otečestvenogo jayzkoznanija*, 1949¹⁵⁰
10. „Cum vorbim”, anul III, nr. 1, 2 și 11 și anul IV, nr. 5
11. „Studii și cercetări lingvistice”, I, fasc. 1 și fasc. 2
12. G. Ivănescu, *Formarea terminologiei filozofice moderne a Romînilor (extras)*¹⁵¹
13. Ursu, *Un poem romînesc...*¹⁵² și Ivănescu, *Un poet român necunoscut (extras)*¹⁵³
14. I. Vitner, *Critica criticii*¹⁵⁴
15. „Iașul literar”, 1957, nr. 2

La 18 iunie, cu puțin înainte ca aceste cărți să-ți fie expediate, ți-am trimis și o scrisoare, pe care desigur o vei primi zilele acestea. Eu adun pentru tine și alte cărți sau reviste, pe care nu ți le-a putut trimite Academia. În ce privește Drăganu, *Istoria sintaxei*, voi vorbi cu dl. Rosetti¹⁵⁵ să-mi dea de la Universitate un exemplar pentru tine. Mi se pare că Academia nu ți-a trimis lucrarea d-lui Graur¹⁵⁶, *Fondul principal lexical al limbii romîne* (1954), epuizată, despre care am scris o „recenzie” de vreo 30 de pagini, într-o revistă din Iași¹⁵⁷. Pentru moment, nu ți-am putut trimite nici eu [2] extrasul, în care exprim cu totul alte păreri decât Graur. După 1950 am mai scris (probabil) vreo trei articole, în afară de cele notate mai sus, dar nu le posed în extras și nici numere în plus, din revista în care au apărut, „Iașul literar”, nu posed.

Te-aș ruga mult să-mi trimiți următoarele cărți:

1. Benveniste, *Origines de la formation des noms en indoeuropéen*, 1935 (pe care o am aici în traducere rusă).
2. Același, cartea din 1948, al cărei titlu exact nu-l găsesc acum¹⁵⁸.

3. F. Specht, *Der Ursprung der indogermanischen Deklination*, 1944¹⁵⁹.
4. Lorimer, *The Burushaski Language*, 2 volume, Londra, aproximativ 1941¹⁶⁰.
5. O sinteză recentă (după 1940) și originală a istoriei evului mediu, pentru soția mea.
6. Lucrarea lui Pisani, scrisă în nemțește, de istoria lingvisticii indoeuropene în ultimii 20 de ani¹⁶¹, pe care o am în traducere rusă.

Precum vezi, mă interesează acum mai mult indoeuropenistica și limba izolată din Pamir, ale cărei origini sper să le lămuresc. Aș dori să am și o lucrare despre elementele de origine indoeuropeană ale limbii basce, publicată prin 1944 sau 1946 de un spaniol al cărui nume l-am uitat (poate Lizaragua)¹⁶². Vreau să pășesc serios la compararea bascei cu limbile caucazice. Eu îți voi trimite de aici și literatură românească, dacă te interesează, eventual și lucrări de istorie românească și filosofie. Cărțile te rog să mi le trimiți la adresa următoare: G. Ivănescu, Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român, Academia R.P.R., Calea Victoriei, 125.

Dintre români, la congresul de la Oslo¹⁶³ vor merge academicienii Jordan, Rosetti și Graur¹⁶⁴. Aștept răspunsul la scrisoarea anterioară pentru a-ți completa informațiile despre modul meu de a vedea lucrurile. Cu toată dragostea,

G. Ivănescu

Note și comentarii ■

¹⁴³ G. Ivănescu, *Istoria limbii române în lumina materialismului dialectic*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română”, nr. XIII-XIV (1946–1947), Iași, 1950, p. 403-448 (și în extras).

¹⁴⁴ G. Ivănescu, *Îndrumări în cercetarea morfologiei limbii literare românești în secolul al XIX-lea*, în „Limba română”, IV (1955), nr. 1, p. 19-39.

¹⁴⁵ G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română”, nr. XI-XII (1944-1945), Iași, 1948, p. 1-412 (și în extras). Ediția a II-a, revăzută. Îngrijirea textului, bibliografie, indici și notă asupra ediției de Eugen Munteanu și Lucia-Gabriela Munteanu. Postfață de Eugen Munteanu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012.

¹⁴⁶ G. Ivănescu, *Constituirea unei fonetici care să nu fie fiziologie și acustică*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română”, nr. V (1938), Iași, 1939, p. 302-312 (și în extras). Vezi și supra, nota 133.

¹⁴⁷ Recenzie a lui G. Ivănescu la lucrarea: I.I. Meščaninov, *Obščee jazykoznanie*, în Buletinul Institutului de Filologie Română, nr. XIII-XIV (1946-1947), Iași, 1950, p. 449-456 (și în extras).

¹⁴⁸ A. Philippide, *Originea Românilor*, I, *Ce spun izvoarele istorice*, Iași, 1953; II, *Ce spun limbile română și albaneză*, Iași, 1928. Vezi și Alexandru Philippide, *Originea românilor*, vol. I și II, ediția a II-a. Ediție de Roxana Vieru, prefață de Carmen-Gabriela Pamfil, postfață de Alexandru Gafton, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014/2015.

¹⁴⁹ Stalin, *Cu privire la marxism în lingvistică*, Editura Partidului Muncitoresc Român, București, 1950.

¹⁵⁰ И. И. Мещанинов, *К истории отечественного языкознания*, Москва, 1949.

¹⁵¹ G. Ivănescu, *Formarea terminologiei filozofice românești moderne*, în vol. *** *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. I, București, 1956, p. 171-2014.

¹⁵² N.A. Ursu, *Un poem românesc de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, închinat armatei ruse eliberatoare*, în „Iașul nou”, V, 1953, nr. 3-4, p. 211-218.

¹⁵³ G. Ivănescu, *Un poet român necunoscut din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în „Iașul nou”*, V, 1953, nr. 3-4, p. 219-232 (și în extras).

¹⁵⁴ Ion Vitner, *Critica criticii*, Imprimeriile Scrisul Liber, 1949.

¹⁵⁵ Pentru Alexandru Rosetti, vezi și supra, nota 73.

¹⁵⁶ Pentru Alexandru Graur, vezi și supra, nota 130.

¹⁵⁷ Este vorba despre articolul: G. Ivănescu, *Despre delimitarea fondului lexical principal*, în „Studii și cercetări științifice”, seria III, științe sociale, VI (1955), nr. 3-4, p. 183-207.

¹⁵⁸ Este vorba, probabil, despre lucrarea: Émile Benveniste, *Noms d'agent et noms d'action en indo-européen*, Paris, 1948.

¹⁵⁹ Franz Specht, *Der Ursprung der indogermanischen Deklination*, Göttingen 1944.

¹⁶⁰ David Lockhart Robertson Lorimer, *The Burushaski Language*, vol. I-II, Oxford/Oslo, 1935, vol. III, Oslo, 1938.

¹⁶¹ Nu am identificat nicio lucrare cu acest conținut, publicată în limba germană de acest autor. Vittore Pisani (1899-1990), lingvist italian, specialist în lingvistica comparată indo-europeană, a fost profesor la Universitățile din Cagliari și Milano și membru corespondent al Accademiei dei Lincei. Descendent dintr-o veche familie patriciană venețiană, Pisani a fost unul dintre mentorii italieni ai lui Coseriu, una dintre fiicele sale devenind a doua soție a acestuia.

¹⁶² Nu am identificat niciun autor cu acest nume. Este mai probabil ca forma corectă a numelui să fi fost *Lizarraga*, nume de familie foarte frecvent la poporul basc.

¹⁶³ Este vorba despre ediția a VIII-a a Congresului Internațional al Lingviștilor (International Congress of Linguists), care a avut loc la Oslo în anul 1957. Peste zece ani, în 1967, se va desfășura la București singura ediție a acestui prestigios congres organizată într-o țară comunistă. Aflat în primii ani ai domniei sale, Nicolae Ceaușescu a permis această organizare în scopuri evident propagandistice. Vezi și supra, nota 136.

¹⁶⁴ Profesori ai Universității din București și membri ai Academiei Române, Iorgu Iordan (1988-1986), Alexandru Rosetti (1895-1990) și Alexandru Graur (1900-1988), își împărțeau în epocă „puterea de decizie” în sfera cercetării lingvistice.

[1]

București, 16 octombrie 1959

Dragă Coșeriu,

Am cetit în vara anului trecut (prin iunie) o mare parte din lucrarea ta, primită prin aprilie al aceluiași an, împreună cu celelalte lucrări trimise, *Sincronia, diacronia e historia*¹⁶⁵, și am redactat lunga scrisoare de discuție științifică, pe care nu ți-am mai trimis-o, pentru că n-o terminasem și, în cele din urmă, am rătăcit-o. Totuși, cum o voi găsi, ți-o voi trimite, căci îmi exprimam acolo păreri care e bine să-ți fie cunoscute. Sper că, între timp, ai primit de la mine un articol despre doctrina lingvistică a lui Philippide¹⁶⁶. L-am scris foarte repede ca să fi putut căpăta forma definitivă, dar el arată totuși clar pe ce linie cred eu că trebuie să se dezvolte lingvistica în viitor. Acum, după lectura cărții tale menționate mai sus, îmi vine greu să cred că te voi mai câștiga pentru o asemenea concepție, dar totuși nu „disperez”. În timpul cât ai stat în Italia și după aceea te-a influențat prea puternic filozofia idealistă italiană, pentru ca între modul meu de a vedea lucrurile și cel al tău să nu fie deosebirile radicale pe care le-am constatat. Eu însă te rog ca, întocmai ca Descartes, să te îndoiești de tot ce ai învățat în Apus despre științele spiritului (sau științele sociale), pentru a construi o nouă teorie, întemeiată pe fapte. Iar aceste fapte ne arată că, chiar dacă în științele sociale avem a face cu acte, cu finalități, principiul [2] cauzalității încă stăpânește multă vreme spiritul și el se manifestă chiar prin aceea că fapte materiale determină aspecte de-ale vieții spirituale. Astfel, schimbările fonetice (eu nu pot spune: schimbările fonologice, pentru că nu le găsesc originea în zona spirituală a limbii, ci în cea materială, articulatorie) nu vor putea fi explicate niciodată finalist; chiar dacă omul vrea să pronunțe un sunet, nu reușește să pronunțe oricând ce vrea. Dacă lăsăm la o parte transformările fonetice ca a lui *complect* în *complet* sau a lui *faș* în *fals*, care caracterizează limba românească literară în secolul al XX-lea, vom găsi în limbă numai schimbări fonetice care nu se pot explica deloc spiritual sau funcțional, care n-au intenționat adică nicio îmbunătățire a expresiei, a funcționării limbii ca sistem de semne și ca sistem de articulații. Trebuie să concludem

că, în graiurile populare, se manifestă încă fapte materiale și cauze, ca și în domeniul naturii, și că numai limbile literare, care se fixează, ajung să manifeste modalitatea specifică a spiritului, aceea de a suprima cauzalitatea (și cauzele naturale), pentru a o înlocui cu finalitatea, cu scopurile raționale și deci utilitare, așa zice, ale limbii. Eu așa distinge deci o treaptă inferioară, minoră, a spiritului, când acesta este încătușat de tradiție, și factori materiali și cauzalitate (astfel popoarele care migrau din cauza climei), și o treaptă superioară, majoră, a spiritului, când acesta este cu adevărat liber, întrucât nu mai e robul tradiției și naturii (omul construiește digurile cu care [3] se apără de năvala apelor mării, etc.). Viața rustică (exclusiv rustică) caracterizează spiritul minor, viața orășenească, cu toate cuceririle ei, caracterizează spiritul major. Și de aceea limbile literare nu trebuie considerate ca ceva „artificial”, ci ca ceva firesc, adică rațional, și așa adăuga că ele realizează sau tind să realizeze principiul instabilității limbii, cu care începe lucrarea citată mai sus. Eu sînt convins că idealismul care a caracterizat prima jumătate a secolului nostru nu corespunde realității și nu poate mulțumi pe cei ce pleacă de la fapte, de la realități. N-ar fi cazul să se cheme lumea la realități, la obiect, și în lingvistică și în filozofie, și să se înceapă o nouă direcție lingvistică, mai realistă și decît idealismul lingvistic german și italian și decît structuralismul franco-nordic și american? Și oare America Latină n-ar putea avea un rol important în îndreptarea lingvisticii pe căi mai realiste? Aștept să văd ce părere are despre articolul meu *Un teoretician român al limbii: A. Philippide*¹⁶⁷, Alarcos-Llorach¹⁶⁸, pe care l-am cunoscut acum o lună la București. Dacă el va ajunge la concluzia că Occidentul are de învățat de la Philippide și se va oferi să traducă articolul în spaniolă, ar fi totuși bine să-i controlezi traducerea cu articolul român. Dacă nu-i va plăcea concepția lui Philippide, te-aș ruga eu să-ți rupi din timpul tău pentru a face această operă după părerea mea absolut necesară (însă am să-ți trimit o altă versiune, cu rectificări și adăugiri). S-ar putea publica în „Revista brasileira de filologia”, după cît am înțeles dintr-o discuție cu da Silva Neto¹⁶⁹, pe care de asemenea l-am cunoscut acum o lună la București. Cum la 13 mai s-au împlinit o sută de ani de la nașterea lui Philippide (Academia R.P.R. va sărbători de altfel acest centenar în noiembrie viitor), articolu- [4] lul despre Philippide, pe care l-ai primit, ar merita poate să fie publicat în Apus, chiar dacă Apusul n-ar împărtăși părerile lui Philippide. – Aștept să-mi

scrii în aceste chestiuni, mai mult chiar: te implor să-mi scrii, oricît de ocupat ai fi, și oricît de mult s-ar deosebi părerile tale de ale mele.

Nu știi dacă, după aprilie 1958, mi-ai mai trimis lucrări de-ale tale. Eu n-am mai primit nimic. Te-aș ruga să nu mă neglijezi nici de acum încolo. Scrie-mi dacă ai primit ultimele publicații ale Academiei R.P.R., ca de exemplu *Omagiu Iordan*¹⁷⁰, *Recueil d'études romanes* (pentru Congresul de la Lisabona)¹⁷¹ și altele. M-ar interesa să știi dacă ți s-au trimis cele două volume de studii asupra limbii literare românești din secolul al XIX-lea, îngrijite de T. Vianu¹⁷², în care și eu am cîte un articol. De asemenea nu știi dacă ți-a trimis profesorul Rosetti¹⁷³ *Istoria sintaxei* a lui Drăganu¹⁷⁴ și mica *Istoria limbii române*¹⁷⁵. Dacă nu le-ai primit, voi căuta eu să ți le procur.

Dă-mi amănunte și despre cursurile de lingvistică și filozofie pe care le faci. Eu îți voi spune aici că anul viitor voi publica primul din cele două volume de *Istoria limbii române* (cîte circa 400 de pagini de tipar fiecare)¹⁷⁶, pe care le pregătesc de pe cînd eram la Iași, și că voi începe în curînd să-mi pun la punct pentru tipar și o istorie a teoriilor gramaticale¹⁷⁷, ca și o lucrare despre terminologia filosofică românească de pînă la 1830¹⁷⁸.

Cele mai bune urări ție și întregii familii.

G. Ivănescu,
Secretar științific al Comisiei pentru studiul formării
limbii și poporului român, Academia R.P.R.,
Calea Victoriei 125, București

Note și comentarii ■

¹⁶⁵ Eugenio Coseriu, *Sincronía, dacronía e historia. El problema del cambio lingüístico*, Montevideo, 1953.

¹⁶⁶ Vezi supra, nota 73.

¹⁶⁷ Vezi supra, nota 73.

¹⁶⁸ Emilio Alarcos Llorach (1922-1998), lingvist spaniol, discipol al lui Dámaso Alonso, a fost profesor la Universitatea din Oviedo și membru al Academiei Regale Spaniole. S-a remarcat mai ales prin studiile sale de gramatică structurală.

¹⁶⁹ Serafim da Silva Neto (1917-1960), lingvist brazilian, specialist în romanistică, profesor la Universitatea Catolică Papală din Rio de Janeiro și membru fondator al Academiei Braziliene de Filologie.

¹⁷⁰ *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Editura Academiei, București, 1958.

¹⁷¹ *Recueil d'études romanes publié à l'occasion du IXe Congrès International de Linguistique Romane à Lisbonne du 31 mars au 3 avril 1959*, Editura Academiei, București 1959.

¹⁷² Tudor Vianu (coord.), *Contribuții la istoria limbii române literare*, vol. I-III, Editura Academiei, București, 1956, 1958, 1962.

¹⁷³ Pentru Alexandru Rosetti, vezi supra, notele 73, 156 și 164.

¹⁷⁴ Nicolae Drăganu, *Istoria sintaxei*, Institutul de Lingvistică Română, București, 1945.

¹⁷⁵ Ivănescu se referă, probabil, la lucrarea lui A. Rosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea – al XVI-lea*, Editura Academiei, București, 1956. Tonul este reținut-ironic. Pentru părerile lui Ivănescu despre lucrarea menționată a lingvistului bucureștean, vezi supra, nota 73.

¹⁷⁶ *Istoria limbii române* a lui Ivănescu va fi tipărită la Editura Junimea din Iași abia în anul 1980.

¹⁷⁷ Secvența *teoriilor gramaticale* este scrisă de mâna autorului deasupra cuvântului *lingvisticii*, tăiat cu o linie. În lista lucrărilor finalizate dar netipărită încă, lăsată de G. Ivănescu, se menționează titlul *Istoria lingvisticii generale*, cca 600 de pagini de tipar.

¹⁷⁸ În lista lucrărilor în manuscris sau pregătite pentru tipar, Ivănescu a inclus și un text intitulat *Terminologia filosofică românească de până la 1830*, cca. 350 pagini de tipar, definitivat între anii 1952-1955.

10

[1]

București, 17 aprilie 1961

Dragă Coșeriu,

Nu mi-ai trimis nicio scrisoare din vara lui 1957 și pînă astăzi, deși eu ți-am scris în acest răstimp. Am primit însă extrasele trimise, și cu dedicații care dovedeau vechea ta afecțiune pentru mine. Îți mulțumesc mult pentru ele. Am constatat nu numai că, în multe privințe, ai o gândire comună cu a mea, dar cu ele am putut să-mi completez informațiile și să reiau problemele tratate de mine altădată, punîndu-mi articolele la punct și integrîndu-le în actualitate. Eu am neglijat să-ți trimit lucrările mele apărute din 1957 și pînă astăzi și chiar atunci nu ți-am trimis unele lucrări mai vechi, pe care le mai aveam și le am încă în extras. Ți le voi trimite în cursul acestei luni, cel mai tîrziu în mai (printre ele un studiu despre *Delimitarea fondului lexical* principa¹⁷⁹ care cred că te va interesa mult, deși astăzi l-aș scrie cu o informație occidentală, care îmi lipsea atunci.

În scrisorile mele anterioare ți-am făcut cîteva reproșuri. Sper că nu acele reproșuri sînt cauza „tăcerii” tale. Eu te implor să-mi scrii. Cred că ești

convins că nu poate exista o totală unitate de vedere în știință și că este mai bine să-mi expun, în scrisorile mele, obiecțiile pe care le am de făcut lucrărilor tale, decât să înșir numai laude în care să nu cred. Nu vreau să fiu rău înțeles: tu ești unul dintre puținii lingviști cu o inteligență neobișnuită – și deci și cu spirit critic – care se ocupă astăzi cu teoria limbii în lumea occidentală. Dar îngăduie-mi mie, cel care ți-am fost, într-un fel, îndrumător în lingvistică, să-ți spun că unele probleme n-au fost bine rezolvate de tine. Nu disprețui pe un om care a meditat o viață întreagă [2] – peste 30 de ani – la problemele de teoria limbii și a ajuns la o concepție în cele mai multe privințe deosebită de cea a contemporanilor. N-am publicat mai nimic din aceste teorii – sînt în curs de definitivare a lucrărilor mele de teoria limbii, dar asta nu este un motiv ca să crezi că n-am realizat nimic. Ce s-ar fi ales de ideile lui F. de Saussure, dacă elevii lui n-ar fi publicat *Cursul de lingvistică generală*¹⁸⁰? Sănătatea mea, în ultimii ani, a fost prea șubredă, ca să fi putut da cărți. Nici *Istoria limbii romîne* în două volume de cîte 500 de pagini nu este gata¹⁸¹, nici alte lucrări mari. Dar sper că, începînd din acest an, voi putea lucra din nou cum lucram altădată.

Eu continui să cred că lingvistica occidentală este în mare parte eronată și că este nevoia ca ea să apuce pe alt drum¹⁸². Tu ai făcut o seamă de critici structuralismului lingvistic apusean, dar le-ai făcut adesea în numele idealismului lingvistic italian. În special consider eronată ideea că lingvistul n-ar trebui să caute cauze, că nu va găsi cauze. Eu cred că scopurile domină limbile literare – în această privință concepția ta este perfect valabilă –; dar, cînd e vorba de graiurile populare sau de orice limbă din faza ei preliterară, situația se schimbă: cauzalitatea e la ea acasă. Acolo avem factori materiali, ca organele articulatorii, și cauze, exact ca în biologie. Nu ideea de cauză, ci ideea de forță este cea care trebuie înlăturată din lingvistică. Dacă vei examina fără prejudecăți realitatea lingvistică, vei ajunge la concluzia că există două lingvistici, cu principii și metode de cercetare deosebite, una a cauzalității și alta a libertății, a scopurilor. Este de altfel concepția veacului trecut și cred că trebuie să ne întoarcem la ea, bineînțeles îmbogățind-o cu tot¹⁸³ ce un veac de gîndire a cîștigat în plus. Ea va permite lingvisticii occidentale să urce pe o nouă treaptă.

Dacă tu gîndești altfel, este numai pentru că ai trăit atîta vreme în mediul spiritual al Italiei contemporane, prea îmbibată de idealism. Cînd am fost în Italia, am suferit și eu, ca și tine, influența gîndirii italiene din primele

decenii ale secolului al XX-lea, și trebuie să recunosc astăzi că, aproape [3] douăzeci de ani, am identificat greșit limbajul cu arta și gândirea, iar¹⁸⁴ lingvistica cu logica, estetica, istoria culturii și istoria literaturii. Dar, în 1954, m-am scuturat¹⁸⁵ de aceste erori, care au viciat gândirea mea atîta vreme.

Eu fac un apel către tine să reexaminezi această problemă a cauzelor dezvoltărilor și stărilor lingvistice. Și fac acest apel pentru că socot că trebuie să mergem împreună în lupta cu structuralismul lingvistic contemporan, care, prin unele manifestări ale sale, se dovedește a fi o adevărată nebulie. Cred că vei putea să prețuiești mai just ideile mele, în momentul în care vei ceti o lucrare a mea redactată anul trecut: *Alexandru Philippide sau Destinele lingvisticii. Dialog lingvistic și filozofic*, de circa 150 de pagini mari dactilografiate, în care mi-am expus ideile mele mai¹⁸⁶ bine și mai documentat ca oricînd înainte și pe care sper s-o public anul acesta¹⁸⁷.

Aștept să-mi răspunzi și să-mi trimiți lucrările tale mai recente. Mulțumiri colaboratorilor tăi, care mi-au trimis și ei extrase. Dacă sînt doritori, le voi trimite și eu cîte ceva din lucrările mele. Despre *Forma y sustancia*¹⁸⁸ voi publica o recenzie în „Studii și cercetări” ale Filialei Iași a Academiei R.P.R., Secția Filologie, pe anul 1961, nr. 2¹⁸⁹. Despre *Sincronie*¹⁹⁰ voi redacta în curînd o recenzie pentru aceeași publicație sau pentru una nouă, proiectată să apară la Timișoara¹⁹¹. Cred că e bine să propui¹⁹² Universității din Montevideo să ceară un schimb de publicații cu Filiala din Iași a Academiei R.P.R., care publică „Studii și cercetări științifice”¹⁹³, seria matematică-fizică, seria chimie, seria istorie etc. În colectivul lingvistic de acolo se găsesc foști elevi de ai mei, N.A. Ursu¹⁹⁴ și Liviu Leonte¹⁹⁵. Adresa Filialei: Str. Filimon Sîrbu, nr 7 (vechea stradă a Arcului; clădirea este aceea a vechii Academii Mihăilene, pînă în 1950, a Școlii de Arte Frumoase).

Scrie-mi dacă îți vin publicațiile romînești. Transmite-i doamnei Coșeriu¹⁹⁶, ca și d-lui Pisani¹⁹⁷, urările mele de bine. Scrie-mi și despre copii. Fetița mea, Eudocia-Irena¹⁹⁸, este în clasa a III-a elementară și este destul de harnică și pricepută. Cu frățească îmbrățișare,

G. Ivănescu
Str. C-dor Eugen Botez 16
Raionul 1 Mai
Of. Poștal 3, București

Note și comentarii ■

¹⁷⁹ Articol apărut în „Studii și cercetări științifice”, seria III-științe sociale, VI (1955), nr. 3-4, p. 183-207.

¹⁸⁰ Despre Ferdinand de Saussure, vezi supra, nota 16.

¹⁸¹ Despre *Istoria limbii române*, vezi supra, p. 176.

¹⁸² Inițial, în dactilogramă fusese scris *să facă o cotitură*, propoziție pe care Ivănescu a tăiat-o cu o linie, completând cu mâna deasupra rândului prin *să apuce alt drum*.

¹⁸³ În text, cuvântul *cu* este scris de mâna autorului deasupra rândului, în dreptul cuvântului *în*, tăiat cu o linie.

¹⁸⁴ În text, cuvântul *iar* este scris de mâna autorului deasupra rândului, în dreptul cuvântului *și*, tăiat cu o linie.

¹⁸⁵ În text, secvența *cu* este scrisă de mâna autorului deasupra rândului, spre a corecta o probabilă greșeală a dactilografului, lectura corectă fiind *scuturat*, nu *săturat*.

¹⁸⁶ Cuvântul *mai* este adăugat, de mâna autorului, deasupra rândului.

¹⁸⁷ Menționat de mai multe ori de G. Ivănescu, dialogul cu acest titlu nu a fost tipărit, se pare, niciodată.

¹⁸⁸ Eugenio Coseriu, *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje*, Montevideo, 1954.

¹⁸⁹ Recenzia menționată de Ivănescu a apărut în „Studii și cercetări științifice”, seria filologie, I (1963), p. 259-267. Vezi și infra, nota 131.

¹⁹⁰ Eugenio Coseriu, *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico*, Montevideo, 1958.

¹⁹¹ Recenzia promisă aici de Ivănescu nu a fost tipărită niciodată.

¹⁹² În text, cuvântul *propui* este scris de mâna autorului deasupra rândului, în dreptul cuvântului *ceri*, tăiat cu o linie.

¹⁹³ Apărută sub auspiciile Filialei din Iași a Academiei R.P.R., între anii 1951-1963, cu titlul „Studii și cercetări științifice” (seria filologie), publicația s-a numit pentru un an, în 1964, „Studii de filologie”. Începând cu anul 1965, revista este editată neîntrerupt, cu titlul „Anuar de lingvistică și istorie literară”, în cadrul Institutului de Filologie Română „A. Philippide” din Iași.

¹⁹⁴ Neculai A. Ursu, filolog ieșean, cercetător la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” din Iași, membru corespondent al Academiei Române începând cu 2013, cunoscut mai ales specialist în istoria literaturii românești vechi (editor al operelor lui Dosoftei) și în formarea terminologiei științifice românești. Vezi și supra, nota 152.

¹⁹⁵ Liviu Leonte (1929-2018), critic și istoric literar, profesor al Facultății de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, editor al operelor lui Constantin Negruzzi.

¹⁹⁶ Pentru familia lui Coseriu vezi supra, nota 122.

¹⁹⁷ Pentru Vittore Pisani vezi supra, nota 161.

¹⁹⁸ Pentru Eustocia Irena Ivănescu, vezi și supra, nota 105.

Emma TĂMĂIANU-MORITA

Relațiile semnice evocative și construcția sensului textual

E.T.-M. – profesor dr.,
Universitatea Kindai (Japonia).

Între 1990 și 2009 și-a
desfășurat activitatea în cadrul
Colectivului de lingvistică
generală și semiotică al
Universității Babeș-Bolyai,
Cluj-Napoca, iar între 2009 și
2016 – la Universitatea Akita
(Japonia). Domenii principale
de cercetare: lingvistica
textului de orientare
integralistă, tipologie textuală,
lingvistică contrastivă,
gramatica funcțională.

Printre cele mai importante
volume: *Fundamentele
tipologiei textuale. O abordare
în lumina lingvisticii integrale*
(2001); *Integralismul
în lingvistica japoneză.*
*Dimensiuni – impact –
perspective* (2002). Participantă
la numeroase întruniri
științifice internaționale
în Germania, Italia, Franța,
Spania, Japonia, Cehia, Belgia.

1. Temeiuri teoretice

1.1. Începând cu primele studii majore care au impus numele lui Eugenio Coseriu pe plan internațional, problematica textualității este configurată ca domeniu de cercetare distinct, dar coerent corelat cu celelalte componente ale edificiului teoretic complex care va primi ulterior denotația de *lingvistică integrală*. Lingvistica vorbirii în planul individual este „lingvistica textului ca lingvistică a sensului”. Domeniul este explicit delimitat ca atare în *Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar* (Coseriu 1955-1956: 289), dar fusese deja prefigurată în *La lingua di Ion Barbu (con alcune considerazioni sulla semantica delle lingue ‘imparate’* (Coseriu 1948)¹ și *La creación metafórica en el lenguaje* (Coseriu 1952). Principalele coordonate ale disciplinei propuse sunt sistematizate în monografia dedicată exclusiv problematicii discursului/textului (*Textlinguistik*, 1981: 51-153) și în secțiunea dedicată competenței specifice planului textual, competența „expresivă”, din *Sprachkompetenz* (1988: 85-89, 158-185, 256-258). Numeroase alte studii coșeriene au, de asemenea, relevanță teoretică și metodologică directă pentru investiga-

rea procesului de construcție a sensului: 1971/1977, 1987a, 1987b, 1987c, 1989, 2000/2002².

Întemeiată pe autonomia funcțională a planului textual³, Planul III în modelul integralist triadic al organizării competenței lingvistice, lingvistica textului nu se confundă cu lingvistica vorbirii în general (Planul I) și cu lingvistica limbii (Planul II), pe care însă le presupune, integrând componente din cele două planuri la palierul funcțional al *constituției* textuale, care este semnificantul global al textului (v. *infra*, Secțiunea 2). Astfel, înainte de elaborarea sistematică a unei lingvistici a textului, ar fi necesare nu numai o *gramatică a vorbirii în general* și *gramaticile limbilor particulare*, ci și gramaticile «utilizării limbilor în vorbire»⁴, care trebuie corelată cu gramatica transfrastică, de asemenea situată în Planul II, al limbilor particulare. Este evident că o asemenea descriere coerentă și acoperitoare nu a fost încă realizată pentru nici o limbă, astfel încât și investigarea textualității din perspectiva lingvisticii integrale nu poate avea decât un caracter de schiță provizorie, de delimitare și ilustrare a unor direcții de elaborare conceptuală. Pe de altă parte, nu e mai puțin adevărat că ideea unei construcții progresive în pași mici, efectuați într-o succesiune logic fundamentată a componentelor competenței lingvistice culturale care fac obiectul cercetării, este mai degrabă o imagine ideală decât un ‘plan de acțiune’. În realitatea cercetării științifice, în special într-o orientare cum este integralismul, care nu beneficiază de o coagulare instituțională în mari echipe cu sarcini precis stabilite și reciproc complementare, toate subdomeniile din harta celor trei planuri ale competenței lingvistice sunt explorate parțial, în paralel, iar ceea ce contează în ultimă instanță este unitatea fundamentelor teoretice (perspectiva antipozitivistă și funcțional-dinamică) și periodice întreprinderi meta-teoretice de preluare retrospectivă și re-situare în ansamblu a rezultatelor individuale.

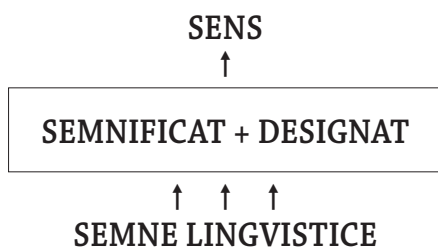
Lingvistica textului în perspectivă integralistă se definește prin obiective specifice, care țin de stabilirea și justificarea sensului textual și a modalităților sale de expresie, precum și de identificarea normelor care constituie cunoașterea expresivă, reprezentând baza judecăților de adecvare/inadecvare (Coseriu 1988: 183). Identificarea și descrierea normelor de adecvare și a procedeelelor textuale, a tehnicilor pentru construcția și organizarea sensului (*Aufbau des Sinns*) constituie,

întocmai ca și descrierea limbilor, operații de *interpretare*, lingvistica textului fiind, din acest unghi, o *hermeneutică* (Coseriu 1981: 35).

1.2. Teza centrală a „lingvisticii textului ca lingvistică a sensului” este definirea textului ca semn global, cu un tip de expresie propriu, pentru care Coseriu utilizează termenul *Textkonstitution*, constituție textuală, și un tip de conținut specific (*Sinn*, sens). Dacă în privința laturii de conținut este ușor de observat și de acceptat că sensul nu este nici reductibil la designate și semnificate, conținuturile specifice planurilor universal (I) și istoric (II), nici determinat de acestea, nu la fel stau lucrurile în privința laturii de expresie, unde confuzia cu unități și reguli aparținând celorlalte planuri rămâne un risc constant.

Crucial pentru această înțelegere este principiul „dublei articulări semiotice”, conform căruia, în planul textului/discursului, semnificatele și designatele semnelor lingvistice devin expresie pentru sens⁵. Cu alte cuvinte, sensul trebuie privit ca un tip de conținut la puterea a doua – un conținut a cărui expresie constă din elemente care posedă deja (anterior ocurenței lor în textul dat, în virtutea organizării sistemului semiotic din care provin) calitatea de semne, dotate cu propria expresie și propriul conținut, ambele preluate în mod necesar în constituirea textului.

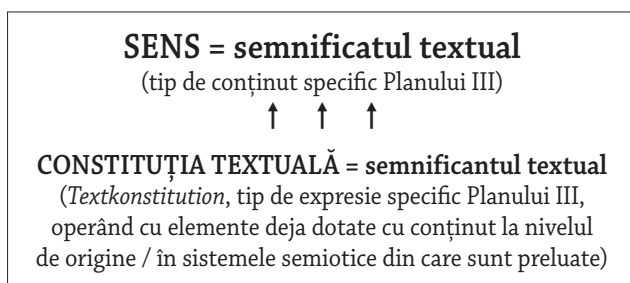
În *Textlinguistik* (Coseriu 1981: 48), acest dublu raport semiotic la nivelul textului este reprezentat schematic după cum urmează:

Schema 1. Dublul raport semiotic în text (Coseriu 1981: 48)

Se cuvine subliniat, însă, că principiul nu trebuie citit sau aplicat în revers: unitățile idiomatice, cu semnificatele și designatele lor, nu sunt unicele componente ale expresiei textuale (v. *infra*, 2.1.). Am argumentat într-o lucrare anterioară (Tămâianu-Morita 2012a) că *Schema*

I nu trebuie înțeleasă ca o configurație fixă de elemente necesare și suficiente care alcătuiesc un text în manieră concretă, ci doar ca reprezentare simplificată a mecanismului semiotic al dublei articulări în text. O formulare mai directă, focalizată asupra mecanismului respectiv, este propusă mai jos (*Schema 2*).

Schema 2. Dublul raport semiotic privit ca mecanism semiotic de construcție a sensului

În consecință, obiectivul principal al lingvisticii textului ca lingvistică a sensului este de natură hermeneutică:

„Sarcina acestei lingvistici a textului constă în stabilirea și justificarea sensului textelor. [...] A justifica sensul în text înseamnă a corela conținutul deja înțeles cu o anumită expresie, a arăta că semnificatului macrosemnului în text îi corespunde o expresie specifică. Sub acest aspect lingvistica textului de care ne ocupăm aici este, așadar, interpretare, hermeneutică” (Coseriu 1981: 150-151).

Lectura atentă a acestui pasaj relevă, fără urmă de ambiguitate, o poziție care, pentru cercetători din alte orientări teoretice, va fi părănd un paradox: Coseriu definește autentică lingvistică a textului ca o lingvistică a *sensului*, obiectul său propriu de investigație, la nivelul textelor individuale, este în fapt *expresia* textuală. Altfel spus, întrebarea inițială pentru investigația text-lingvistică este: „Ce anume este expresia textuală și care sunt modurile sale posibile de organizare?”

Aici aflăm, cred, cea mai importantă limitare metodologică – care este în același timp o *delimitare* de alte perspective de abordare a textelor – a disciplinei *lingvistica integrală a textului*. Cu instrumentele sale analitice nu vom încerca niciodată să descriem sau să parafrăzăm sensul textual, nu vom încerca niciodată să răspundem la întrebarea „Care este sensul acestui text particular?”. O abordare text-lingvistică realistă

va lua ca punct de plecare sensul deja intuit/înțeles, și va încerca să îi urmărească relaționarea la elemente specifice ale expresiei textuale, să descopere ce unități și procedee, în ce fel de organizare, fac posibilă construcția sensului intuit.

De aceea, întrebarea legitimă în lingvistica integrală a textului este: *De ce* anume intuiesc sensul astfel, *de ce* interpretez sensul astfel? Mai concret: Care sunt unitățile, procedeele, strategiile obiectiv date în constituția (expresia) textului care îmi ghidează și canalizează interpretarea sensului? *Cum* anume construiește textul sensul pe care îl intuiesc?

2. „Constituirea” textului, „constituția” textuală

2.1. Lingvistica textului ca lingvistică a sensului va aspira așadar, să devină o știință integrală a expresiei textuale, propunându-și să identifice spectrul de posibilități de construcție de sens atât în textele individuale, cât și în speciile, categoriile și tipurile de texte.

Ajungem astfel la o întrebare-cheie, și anume la natura ‘cărămizilor de construcție’ cu care se edifică un text, asociată cu sarcina de a elabora un model al constituției textuale compatibil cu (mai exact: derivat din) fundamentele lingvisticii textului ca lingvistică sensului. Un asemenea model nu există în formă complet construită în opera coșeriană publicată până la momentul de față. Găsim însă numeroase exemple și ilustrări în analize textuale care ne permit să operăm o desfășurare conceptuală a tezelor coșeriene, și o dezvoltare – credem – în spiritul viziunii integraliste asupra limbajului, limbilor și discursului.

Începând din 2001⁶, am argumentat că într-un model textual de descendență coșeriană putem concepe expresia (constituția) textuală sub forma a două mari categorii de elemente, pe care am propus să le numim convențional «unități textual-constitutive», respectiv «procedee textual-constitutive», disociere bazată pe un criteriu operațional simplu: cum anume se situează ele în raport cu textul *individual* în care apar – căci acesta este obiectul de studiu propriu al lingvisticii integrale a textului.

«Unitățile» pot fi considerate ‘pre-textuale’, în sensul că identitatea lor se stabilește *anterior* construcției textului individual dat. Ele

se găsesc în organizarea planurilor I (competența elocuțională) și II (competența idiomatică), în tradiția limbilor istorice, sau în tradițiile istorice ale textelor (genuri și specii textuale, categorii de texte, tradiții discursive), precum și în alte sisteme semiotice, fiind preluate în calitate de material de construcție pentru un nou text. Reinterpretarea principiului dublei articulări ca mecanism semiotic de construcție a sensului permite includerea aici, într-un cadru conceptual coerent, a unităților semnificative non-lingvistice.

Pe de altă parte, «**procedeele**» de diverse ranguri (de la macro-strategii și până la funcții minimale sau punctuale) surprind ce anume se face cu respectivele unități în planul individual al vorbirii (Planul III), fiind identificabile exclusiv în textul individual autentic⁷. Ele operează asupra unităților textuale și nu sunt reductibile la reguli, norme sau procedee din planul elocuțional și planul idiomatic. Dat fiind că identificarea și definirea lor depinde în totalitate de interpretarea textelor individuale, studiul procedeelelor textuale nu este ușor accesibil metodelor analitice de tip statistic sau formal – acestea oferind, cel mult, un sprijin auxiliar în validarea ulterioară și coroborarea rezultatelor obținute prin demersul hermeneutic.

Distincția între unități (pre-textuale) și procedee (textuale) nu trebuie confundată cu o diferențiere între componente statice vs. dinamice. Ambele sunt dinamice în esența lor, și statice dacă sunt privite din perspectiva rezultatelor sau manifestărilor lor.

Pornind de la considerațiile teoretice și analizele textuale coșeriene, am sistematizat următoarea listă provizorie, deschisă dezvoltării ulterioare⁸, a elementelor susceptibile de a reprezenta unități și procedee textual-constitutive.

A. Unități textual-constitutive

- (a) semne idiomatiche de la toate palierele organizării limbii funcționale și cuprinzând toate tipurile de semnificat (lexical, categorial, instrumental, sintactic, ontic), cu întreaga constelație a raporturilor paradigmatiche și sintagmatice pe care ele le întrețin la nivelul limbilor particulare (în Planul II);

(b) mijloace tradiționale pentru realizarea unor funcții textuale specifice (de exemplu, formule de început și încheiere în anumite specii textuale);

(c) texte sau fragmente de texte anterioare preluate ca atare și utilizate ca materie primă pentru constituirea unui nou text.

.....

(n)

Pentru textele pluri-semiotice, în paralel cu (a), aici se vor adăuga (a') semnele non-lingvistice, de asemenea cu designatul (eventual și semnificatul) lor din sistemele semiotice din care provin, și cu constelațiile lor de raporturi paradigmatică și sintagmatică.

B. *Procedee textual-constitutive*

(a) relațiile semnificative evocative;

(b) funcțiile textuale⁹, între care un rol privilegiat îl au „strategiile metaforice în calitate de funcții textuale”, așa cum sunt definite și ilustrate de Zagaevschi Cornelius (2005);

(c) formele de suspendare a incongruenței și incorectitudinii¹⁰ prin valorile adecvării;

(d) lacunele expresive (*Ausdruckslücke*)¹¹.

.....

(n)

Elementele cuprinse în această listă deschisă au atât aplicabilitate metodologică în analiza textuală, cât și relevanță pentru identificarea caracteristicilor tipologice ale textului, după cum vom încerca să arătăm în Secțiunea 3. Întrucât textul ales spre ilustrare este unul pluri-semiotic, în cele ce urmează vom focaliza discuția asupra funcțiilor semnificative evocative, cu rolul lor în constituirea sensului, întrucât în mod cert acestea sunt relevante atât pentru semnele lingvistice, cât și pentru semnele non-lingvistice.

2.2. În lingvistica integrală a textului, funcționarea discursivă a *semnului lingvistic* este conceptualizată pe baza tuturor relațiilor sale, care contribuie la instituirea sensului. În speță, funcțiilor bühleriene, reinterpreta-te¹², lingvistica integrală a textului le adaugă „o rețea complementară și foarte complexă de relații” semnificative constitutive pentru sens (Coseriu 1971/1977: 201), care dau naștere unor funcții semantice reunite sub conceptul de *evocare*¹³. Combinarea funcțiilor bühleriene cu funcțiile evocative configurează liniile de forță ale construcției de sens în text.

Prin extensie, funcționarea semnelor în general, adică și a celor non-lingvistice, va fi înscrisă în același cadru, cu diferențierile de rigoare: doar semnele lingvistice fac posibile toate tipurile de relații enumerate mai jos, în timp ce semnele din alte sisteme semiotice vor realiza parțial acest repertoriu.

Relațiile semnului în text sunt enumerate sub șapte tipuri în *Tesis sobre el tema „lenguaje” y „poesía”* (Coseriu 1971/1977: 202):

- (1) relația materială și semantică cu alte semne particulare;
- (2) relația materială și semantică cu serii și clase de semne;
- (3) relația cu întregi sisteme de semne (de exemplu, cu diferitele limbi funcționale din interiorul unei limbi istorice);
- (4) relația imediată (materială) cu lumea extralingvistică, în accepția de reproducere și reprezentare directă (funcționare „iconică” sau „imitativă”);
- (5) relația cu experiența imediată, lingvistică și non-lingvistică (așa-numitele *entornos*, *Umfelder*, circumstanțierile sau „cadre”);
- (6) relația cu alte „texte”;
- (7) relația cu cunoașterea empirică a lumii și cu diferitele forme de interpretare a lumii («cultura»).

Ele sunt apoi re-sistematizate în cinci mari categorii și discutate pe larg în Coseriu (1981: 68-101, reluate, cu mici modificări de organizare, în 1987a: 25-29), ca posibilități ale sensului date de:

I. Relațiile cu alte semne:

- (1) relații materiale și semantice cu semne izolate;
- (2) relații cu grupe sau categorii de semne;
- (3) relații cu întregi sisteme de semne.

II. Relațiile cu semne din alte texte:

- (1) discursul repetat;
- (2) relația cu secvențe textuale celebre (dictoane, maxime, formule etc.).

III. Relațiile între semne și „lucruri”:

- (1) imitarea prin substanța semnului;
- (2) imitarea prin forma semnului.

IV. Relațiile între semne și „cunoașterea lucrurilor” (interpretarea lumii în fiecare cultură).

V. Circumstanțierile („cadrele”)¹⁴.

Diferența semnificativă între cele două prezentări privește clarificarea relației *cu alte texte*. Astfel, în *Tesis sobre el tema „lenguaje” y „poesía”*, relația menționată apare ca unul dintre cele șapte tipuri, în formularea: «el signo lingüístico concreto funciona [...] por su relación con otros <textos>» (1971/1977: 202). În *Textlinguistik* nu o mai regăsim ca atare, ea fiind înlocuită de o categorie de relații într-o formulare mai restrictivă, și anume aceea a relațiilor semnului *cu semne din alte texte* (1981: 80-82), cu precizarea că nu este vorba despre „orice” alte texte, ci despre texte înscrise și recunoscute în tradiția lingvistică și culturală a unei comunități, astfel încât relaționarea nu numai că este posibilă, ci chiar are loc în general. Într-adevăr, în termeni stricți, la nivelul semnului lingvistic din text, relația nu se stabilește propriu-zis „cu alte texte”, ci cu „semne din alte texte”, a căror întindere și structură poate însă să varieze în limite foarte largi. Astfel, printre unitățile deja cunoscute (date de tradiție) cu care operează procedeele de construcție a textului, conținutul cunoașterii expresive include și *texte sau fragmente de texte* anterioare (Coseriu 1988: 258). În schimb, o relație propriu-zisă „cu alt text” este una a *textului cu alt text* și ea se instituie printr-o configurație complexă de relații ale semnelor individuale, cu funcțiile evocative corespondente.

Organizarea fasciculelor de funcții evocative este relevantă și din punct de vedere textual-tipologic, nivel la care poate fi analizată în cadrul a două categorii de fenomene:

(a) *Ce (tip de) relații evocative se realizează în text*

De exemplu, relația dintre semne și “lucruri”, mai exact imitarea designatului prin substanța semnului nu este de așteptat în anumite texte constructiv-„științifice” (în științele logico-matematice și în cele naturale). Există aici, în schimb, o formă maximală de intertextualitate – pe care am numit-o „holotextualitate” – și anume relaționarea fiecărui text individual la *toate textele* ce au ca nucleu aceeași teorie sau model, chiar în absența oricărui indici expliciți ai respectivei relaționări. Simpla utilizare a unei anumite *terminologii* activează evocarea ansamblului holotextual, adesea făcând superfluă o explicitare prin citat sau „referință bibliografică”.

Pentru a apela și la un exemplu oferit de Coseriu însuși (1987c: 12-13), în caracterizarea textului „politic”, un rol privilegiat îl îndeplinește relația dintre semne și „cunoașterea lucrurilor”, exploatarea „valorilor sau nuanțelor speciale” asociate semnificatelor în virtutea atitudinilor adoptate de vorbitori față de lucrurile desemnate.

(b) *Ce (tip de) relații evocative sunt dezactualizate în text*

În lingvistica integrală a textului, modul discursiv poetic se caracterizează prin actualizarea plenară a tuturor relațiilor semnice, cu evocările corespondente, iar modul non-poetic cu subdiviziunile sale se prezintă ca dezactualizare a unora dintre posibilitățile respective. Procesul și formele acestei dezactualizări sunt tipologic relevante.

De exemplu, în textul constructiv-științific este irelevant cadrul situațional imediat, chiar dacă el este identificabil, pe când vorbirea practică uzuală mizează pe cadrul imediat sau chiar îl potențează. După cum am menționat mai sus, în anumite subtipuri științifice (de asemenea din perimetrul științelor logico-matematice și naturale), sunt irelevante, în plus, cunoașterea lucrurilor *via* interpretarea culturală a lumii și contextul natural. Contextul natural are drept corespondent, în planul cunoașterii epistemice, domeniul restrâns al universului natural care este descriptibil prin geometria de tip euclidian și fizica de tip newtonian.

Din perspectivă tipologică, dintre relațiile evocative o atenție specială se cuvine acordată circumstanțierilor (*Umfelder, entornos, „cadre”*), iar dintre circumstanțieri – universului de discurs, care furnizează „teme” sau „lumi de referință” ale textului (Coseriu 1981: 99-100).

3. O aplicare în analiza textuală

3.1. Textul propus spre ilustrare este reprodus în *Figura 1*: un text publicitar al companiei aeriene Turkish Airlines, plasat în Aeroportul Internațional Avram Iancu din Cluj-Napoca, unde l-a aflat și autoarea în vara anului 2018.

Într-o compoziție tipică pentru această specie de texte, constituția sa cuprinde semne non-lingvistice și semne lingvistice. Componentele non-lingvistice sunt imagini (fotografie a unei plaje în tonuri coloristice care sugerează orele de crepuscul sau de răsărit, cu alte cuvinte un moment temporal de tranziție) și diagrame (logourile Turkish Airlines în colțul din dreapta sus și Star Alliance în dreapta jos). Componentele lingvistice sunt: un segment compact aranjat în 15 linii de text centrat, alcătuit din structuri propoziționale complete sau eliptice (segment transcris în *Figura 3*), numele și website-ul companiei și numele alianței aeriene din care compania face parte¹⁵.

Nu ne propunem aici o analiză exhaustivă a acestui text, ci doar ilustrarea modului în care modelul coșerian, în special relațiile semnifice evocative, poate să pună în evidență liniile de forță care ghidează procesul de construcție a sensului și, concomitent, să clarifice

Figura 1. “Widen your world”, text publicitar Turkish Airlines în Aeroportul Cluj (foto E.T.-M., Cluj-Napoca, 14 aug. 2018)

apartenența tipologică a textului. În acest scop, ne vom referi aici cu precădere la componenta lingvistică, în special la segmentul compact transcris în Figura 3¹⁶.

Prima relație evocativă imediat observabilă în constituția textului face parte din categoria III, a relațiilor dintre semne și „lucruri”. Concret, este vorba despre „imitarea designatului prin substanța semnului”: mărimea fizică a literelor și accentuarea vizuală prin aldine se află în raport iconic cu importanța mesajului purtat de semnificatul lingvistic al respectivelor cuvinte sau sintagme. Această relație se menține pe întreg parcursul textului ca un semnal purtător, pe care grefează (se modulează) alte relații semnifice.

De exemplu, același procedeu material este parte a unei alte relații evocative, din categoria I, a relației semnului cu alte semne, anume relația materială cu alte semne actualizate în același text, invitând la o citire interstițială, la compunerea de fraze din segmente aflate la distanță dar notate cu caractere identice sau apropiate ca mărime sau tip („venture/to

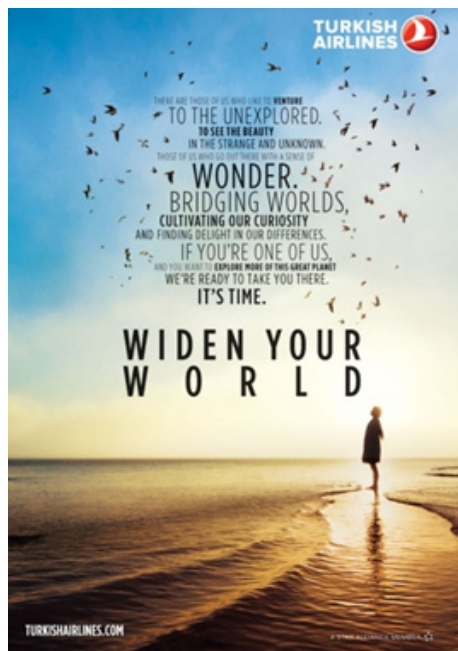

Figura 2. “Widen your world”, text publicitar Turkish Airlines (Sursa: <https://www.behance.net/gallery/14860689/TURKISH-AIRLINES>)

*There are those of us who like to venture
to the unexplored.
To see the beauty
in the strange and unknown.
Those of us who go out there with a sense of
wonder.
Bridging worlds,
cultivating our curiosity
and finding delight in our differences.
If you're one of us,
and you want to explore more of this great planet
we're ready to take you there.
It's time.

Widen your
World*

Figura 3. Transcriere a componentei lingvistice din textul analizat

see the beauty”, „To the unexplored/If you’re one of us”, „Wonder./Widen your world”).

Oprindu-ne la ultima asociere, care ocupă o poziție specială în virtutea procedului iconic dominant, observăm că într-o citire lineară cuvântul *wonder* este substantiv, subordonat în sintagma „sense of wonder”, pe cînd în citirea interstițială, în virtutea coeziunii sintactice cu *widen*, el este predilect interpretabil ca verb, și, mai mult, ca predicat într-o propoziție independentă. Procedul textual-constitutiv utilizat aici este „relația semnului cu grupe sau categorii de semne”, anume evocarea de către unitatea *wonder* a familiei sale lexicale, unde verbul la imperativ, identic cu infinitivul scurt, coincide material cu substantivul. Cele două tipuri de relații evocative ancorate în același punct textual sunt articulate ierarhic (sau, mai bine spus, dinamic) la nivelul sensului: relația cu categorii de semne deschide un spectru de posibilități (este o relație cu semne absente din text, un raport *in absentia* cu toți ceilalți membri ai familiei lexicale, fiecare cu paradigmele lor gramaticale), iar relația materială cu alte semne din text (plasarea împreună cu *Widen your world* prin dimensiunea caracterelor grafice) actualizează una dintre aceste posibilități (verbul la imperativ).

Din categoria III, a relației iconice dintre semne și „lucruri”, atrage atenția un alt subtip, și anume imitarea prin forma semnului, în notarea secvenței „Widen your world”, sloganul campaniei publicitare în care se încadrează și textul nostru. Spațierea fizică a literelor cuvântului „w o r l d” se relaționează iconic cu semnificatul mesajului lingvistic, îndemnul de a-ți lărgi lumea. Și aici, unul și același punct în constituția textului ancorează trei relații evocative în componenta verbală, și una – de asemenea iconică – cu imaginea orizontului marin larg deschis din componenta non-verbală, impunând-se astfel ca centru de greutate sau punct focal al ansamblului. Fără îndoială, în procesul autentic de interpretare de către receptorul aflat în aeroport, care observă posterul mai întâi de la distanță și ulterior se apropie progresiv pentru a percepe și integra restul detaliilor, construcția sensului începe de la acest segment.

Relația cu alte semne individuale din același text se manifestă și într-un alt subtip, și anume relația bazată pe conținut, care pune în asociere unitățile *worlds* // *world*, cu semnificat lexical identic, dar accepție

designațională diferită. *Worlds* din sintagma „bridging worlds” trimite la spațiile geografice, explicitate apoi ca „this great planet”, iar *world* din sintagma „your world” trimite la orizontul experiențial personal.

În constituția textului, detectăm o coloană vertebrală sau o axă semantică materializată ca relație între semne individuale din același text: *us* și membrii paradigmei sale (*our, we*) au șase ocurențe distribuite pe toată lungimea textului, iar în raport cu această axă se proiectează patru ocurențe ale pronumelui de persoana a II-a singular *you* (și adjectivul *your*), concentrate înspre finalul textului. Putem considera că această distribuție delimitează două secțiuni, cea de-a doua începând cu fraza „If you’re one of us...”, care de altfel îl specifică pe *you* de la bun început drept singular – *tu*, nu *voi*.

Dacă referința lui *you* poate fi identificată prin relația cu cadrul situațional imediat (*tu*, călătorul aflat în aeroport, cel care privește acest poster și probabil se suprapune, în imaginație, cu silueta umană solitară din imaginea de fundal), seria lui *us* generează o enigmă referențială, ca să spunem așa. În primele două ocurențe, *us* conturează cercul larg al unei multiplicități atotcuprinzătoare, nedeterminată referențial: *noi* – oamenii în general? *noi* – companiile aeriene în general? În interiorul acestei mulțimi, se delimitează o submulțime, la care Turkish Airlines își afirmă apartenența („There are *those of us...*”): o submulțime din care facem parte și *noi*, emițătorii acestui mesaj publicitar ca reprezentanți ai unei companii anume. Trăsăturile definitorii ale submulțimii sunt enumerate în prima secțiune a componentei verbale: „*those of us*”, „*aceia dintre noi*” care se aventurează în necunoscut și îi apreciază frumusețea, care construiesc punți între colțurile îndepărtate ale lumii, dar în același timp își mențin vie setea de necunoscut. Astfel, „*those of us*” pare să denote aici: „*noi*, cei de la Turkish Airlines și alte companii sau persoane cu aceeași viziune”, în contrast implicit cu submulțimea *ceilalți* – restul companiilor și persoanelor care nu împărtășesc viziunea și curajul nostru. Important este să observăm că, până în acest punct al textului, referentul lui *us* poate să fie atât un grup de indivizi umani, cât și un grup de companii.

Prima propoziție a frazei cu care debutează a doua secțiune, „If you’re one of us...”, prin includerea lui *you*, receptorul individual, în grupul lui *us*, limitează brusc referința la un grup de indivizi umani, anume *noi*,

emițătorii acestui mesaj publicitar, prin extensie *noi*, cei de la Turkish Airlines, care ne definim nu doar ca grup sau reprezentanți ai unei companii, ci fiecare dintre noi, ca individ uman, prin viziunea descrisă anterior. În acest fel, *tu* ești unul dintre *noi*, ființe umane individuale animate de aceeași sete de necunoscut și pasiune pentru explorarea de noi teritorii. Această relaționare a lui *tu* față de *noi* invită receptorul și la o reinterpretare retrospectivă a sintagmelor *our curiosity* și, mai ales, *our differences* ca referindu-se la calități inerente grupului, la pasiunea pentru explorare și diversitatea din interiorul propriului grup.

Ajuns în acest punct al lecturii, receptorului i se pregătește o nouă surpriză referențială: propoziția principală a aceleiași fraze, „*we're ready to take you there*” revine la fel de brusc la interpretarea lui *noi* ca separat net de *tu*, ca grup din care *tu* nu faci parte, dar cu care ești invitat să intri într-un raport reciproc benefic. Compania și potențialul client împărtășesc aceeași viziune, dar numai compania are resursele și instrumentele prin care poate sprijini clientul să își împlinească visele prea îndelung amânate („*It's time.*”). O dată înțeles acest lucru, rămâne în sarcina clientului să valorifice șansa unică și să întreprindă pasul necesar pentru a-și lărgi orizontul experiențial.

Întregul parcurs descris aici are aspectul unei instabilități designaționale generate de pronumele *us* și *you*, al unei glisări de la o determinare referențială la alta, motivată în primul rând de tensiunea între două subtipuri de cadre presupuse de procesul determinării, situația imediată și situația mediată, și în al doilea rând de necesitatea de a integra în acest proces și informația dată de contextul verbal (numele companiei prezent în text, numele alianței aeriene – grupul din care compania face parte). Alături de procedeul „imitării designatului prin substanța semnului” indicat la începutul analizei, avem aici al doilea procedeu constitutiv major din acest text.

3.2. Până aici toate elementele puse în evidență ar fi interpretate în același mod indiferent de compania aeriană căreia textul publicitar îi servește. Am putea afirma, chiar, că el ar putea servi în egală măsură unei companii maritime, dată fiind insistența, în componenta vizuală, asupra spațiului marin, fără vreun semn vizual desemnând direct

aviația. Desigur, imaginea stolului de păsări se corelează cu diagrama care constituie logo-ul Turkish Airlines, astfel încât, luate împreună, ele pot fi considerate un icon metaforic pentru ideea de zbor, și, prin extensie, pentru aviație. Efectul de diferențiere față de alte companii rămâne însă foarte redus: numeroase alte companii aeriene utilizează reprezentări schematice de păsări sau aripi (Cathay Pacific, Lufthansa, Singapore Airlines, Malaysia Airlines, Garuda Indonesia, Japan Airlines, Gulf Air, Egyptair, pentru a menționa doar câteva). Cum se justifică atunci alegerea acestui fundal imagistic? Există oare o motivație intrinsecă și necesară, o relaționare directă și puternică între (a) conținutul componentei verbale, cu accentul pus pe explorarea de „lumi stranii și necunoscute”, pe „aventurarea în necunoscut” și crearea de „punți între lumi” diferite, (b) imaginea mării și (c) Turkish Airlines în contrast cu/spre deosebire de alte companii aeriene? Cu alte cuvinte, are acest text publicitar și un efect de diferențiere și promovare a imaginii corporatiste și valorilor asumate de această companie în contrast cu toate celelalte, sau cel puțin cu cele din alianță?

Răspunsul depinde de capacitatea receptorului de a activa o serie de relații evocative ale semnelor din text cu contextele extraverbale, în special cu contextul natural, contextul istoric și contextul cultural (categoria V).

Am menționat mai sus enigma designațională pe care o generează utilizările pronumelui de persoana I plural (*those of us, our, one of us, we*), care alternează între variantele-în-uz inclusivă și exclusivă, colectivă și separatoare. Relația cu contextele extraverbale ancorată în unitatea *Turkish* din numele companiei revolvă enigma într-un mod paradoxal, confirmând ambele variante, sau, mai exact, validând importanța opoziției dintre ele. În prima parte a textului, în „those of us”, *us* designează toate companiile aeriene, în mulțimea cărora se delimitează sub-mulțimea acelorora dintre ele care se aventurează în necunoscut etc., sub-mulțime din care face parte Turkish Airlines. Contextul natural (situarea geografică a țării ca punte între Orient și Occident), contextul istoric (rolul jucat în perioadele de expansiune teritorială dinspre Europa înspre alte zone, ca și rolul crucial jucat de știința otomană în păstrarea și re-diseminarea unui depozit de cunoștințe științifice și tehnologice care altfel s-ar fi pierdut) și contextul cultural (diversitatea etnică și culturală a țării, indicată de utilizarea separatoare din

„our differences”, diferențele din interiorul propriului grup) privilegiază compania turcă în raport cu potențialii alți membri, nespecificați, ai submulțimii respective. Compania se singularizează prin evocarea tradiției istoric-culturale din care face parte, în calitate de continuatoare contemporană a mării tradiții de navigație care a contribuit nu numai la edificarea economică și tehnologică a lumii în care trăim astăzi, ci și la configurarea imaginarului european al călătoriei-aventură, cu promisiunea de orizonturi exotice.

Apelul la tradiția de navigație este confirmat și de o relație evocativă intertextuală: călătorul asiduu își va aminti o altă campanie publicitară a companiei, lansată în 2012, cu sloganul „Inspiring Piri Reis”, în cadrul căreia designul produselor și conținutul mesajelor lingvistice evocă figura emblematică – și hărțile – vestitului navigator, geograf și cartograf otoman, a cărui moștenire este de asemenea pusă sub semnul ideii de sintetizare și transmitere a cunoașterii din vaste și diverse orizonturi culturale¹⁷.

În sfârșit, relația textului cu contextul fizic aduce încă un element care contribuie decisiv la constituirea sensului. Așa cum am arătat la început, posterul este plasat în holul Aeroportului Internațional Cluj. La o privire atentă, se observă că el ocupă întregul spațiu al unei uși – în fapt, poarta agenției Turkish Airlines din aeroport. Prin aceasta, îndemnul „Widen your world”, realizat prin conținutul semnelor lingvistice și prin relația iconică de imitare prin forma expresiei grafice, se corelează cu un semn indexic dat de relația cu contextul fizic: actul de a-ți lărgi lumea devine echivalent cu gestul de a deschide poarta agenției și a deveni astfel clientul companiei aeriene. Avem aici, așadar, și o funcție textuală exhortativă realizată prin intermediul relației textului cu contextul său fizic, funcție care reflectă finalitatea principală a categoriei de text publicitar, și anume inducerea sau facilitarea acțiunii de achiziționare a produselor și serviciilor oferite de companie.

Se impune să accentuăm, în acest punct al discuției, că lingvistica integrală a textului își asumă drept obiect propriu de studiu textele reale, fiecare text considerat cu întreaga rețea de unități și procedee care contribuie la construcția sensului. Textul real la care ne-am referit aici este cel din *Figura 1*, și nu cel din *Figura 2*, material identic cu primul, dar situat în afara contextului fizic și situațional. În sens strict acesta din

urmă trebuie considerat a fi un alt text, sau doar o virtualitate de text, care conține, și el, fără îndoială, o variantă etioloată a funcției exhortative printr-un semn indexic (indicarea website-ului, care invită la intrarea nu într-o agenție fizică, ci în agenția virtuală a companiei)¹⁸.

3.3. În Secțiunea 3.2. am ilustrat o parte din relațiile semnifice evocative care contribuie la constituirea și articularea sensului în textul ales spre analiză. Cadrul conceptual al lingvisticii integrale a textului ne permite însă să mergem dincolo de descrierea și ilustrarea de procedee izolate. Pasul următor este să căutăm principiile care motivează utilizarea unităților și procedeele în textul dat, normele de coerență textual-tipologică care asigură unitatea textului ca text și justifică articularea sensului său. Este sarcina unei tipologii textuale non-taxonomice, într-o perspectivă autentic funcțională, dezvoltată din premisele lingvisticii textului ca hermeneutică a sensului, așa cum aspiră să fie modelul propus de noi (Tămâianu(-Morita) 2001, ulterior rezumat în 2006b, 2012a și 2015a). Vom încerca așadar să caracterizăm textul „Widen your world” din perspectivă textual-tipologică utilizând acest model, dar limitându-ne la ceea ce rezultă din examinarea relațiilor evocative întreprinsă mai sus.

La palierul formei de gradul 1, al modurilor discursive de bază, luăm în considerare două dimensiuni. Una este finalitatea semnificativă primară a textului, direcția care orientează construcția sensului, care poate fi conceptualizată prin triada ipostazelor logosului semantic (*apofantic/pragmatic/poetic*) asumate în reinterpretarea propusă de Coseriu¹⁹. Din acest unghi, textul nostru este un text cu finalitate pragmatică, orientat de valorile eficacității practice, de aceea inseparabil de relațiile sale cu contextul fizic și cu cadrul situațional (imediat și mediat).

O a doua dimensiune sau perspectivă din care putem caracteriza forma de gradul I este modalitatea construcției de sens, natura raportului semiotic dintre expresia textuală și sensul exprimat. Din acest punct de vedere textul se caracterizează prin ceea ce Coseriu (1971/1977: 202-203, 1981: 109-111, 1987b: 24-25) numește „plenitudine funcțională”, manifestată în densitatea relațiilor evocative: nu doar numărul și diversitatea relațiilor semnifice realizate în text, ci mai ales articularea lor sinergică în puncte cheie ale constituției textuale.

Forma de gradul I se actualizează într-o formă mai determinată, la un al doilea palier tipologic, în sub-modalități ale construcției sensului cum sunt cele avansate, pentru modul discursiv poetic, de Borcilă (1981, 1987). Pentru textele cu finalitate apofantică și pragmatică nu deținem încă un model de anvergură și grad de detaliere comparabile, dar credem că modelul respectiv poate fi utilizat, cel puțin în mod analogic, pentru o descriere provizorie. Astfel, împrumutând cadrul conceptual și terminologia lui Borcilă, textul „Widen your world” are finalitate „plasticizantă”, de sporire și ‘revoluționare’ a percepției, vizând a reconstrui lumea din / în detalii intensificate, conform unui „principiu existențial-axiologic” sintactic: obiectele acestei lumi textuale nu posedă semnificație specială, de exemplu simbolică, prin ele înseși, ci devin relevante doar prin modurile în care se combină în text. Modelul de construcție a lumii este „iconic-diagramatic, cu păstrarea coerenței” (subtipul A1 din modelul Borcilă), câmpurile interne de referință ale textului fiind nu numai „analoge” câmpurilor externe de referință din realitatea experienței empirice, cum se întâmplă în textele *poetice* de subtip A1, ci chiar o reflectare a câmpurilor externe. Explorarea necunoscutului este călătorie de descoperire geografică, una care are nevoie de instrumente tehnologice pentru a se realiza. Împlinirea visului de „a-ți lărgi lumea” se face prin zbor aviativ, iar nu prin zbor al imaginației. „Această magnifică planetă” este Terra noastră de zi cu zi, iar nu una asemănătoare dintr-o galaxie ficțională sau dintr-un univers alternativ.

În sfârșit, investigația tipologică trebuie condusă până la un palier de formă textuală și mai determinată, o formă de gradul 3 care surprinde principiul textual-constitutiv care justifică unitățile și procedeele de constituire a sensului în acest *text*, considerat cu individualitatea și integralitatea constituției sale, palier la care se identifică omogenitatea și coerența funcțională subiacente diversității unităților și procedeelelor ca atare.

Tipul de relație evocativă care funcționează ca semnal purtător pe care se grefează toate celelalte este “imitarea designatului prin substanța și forma semnului”. În virtutea ei, receptorul este mai întâi atras în lumea textului la nivelul enunțului „Widen your world”, punct de ancoraj pentru nu mai puțin de cinci relații evocative diferite. După ce lumea textului se construiește ca reflecție a lumii reale, prin dominanța evocării cadrului situațional și a contextelor natural, istoric și cultural, jo-

cul glisării designaționale al perechii *noi / tu* și relația cu contextul fizic conduc receptorul din nou la enunțul „Widen your world”, care devine astfel și punct de extracție: receptorul iese din text și reintră în lumea reală pregătit pentru a acționa, pentru a deschide poarta agenției și a deveni client al *acestei* companii aeriene.

4. Considerații finale

4.1. Am subliniat importanța pe care o are, în lingvistica integrală a textului, focalizarea asupra textului cu constituția sa autentică, din ansamblul căreia în contribuția de față ne-am referit în mod special la relațiile semnifice evocative. În cursurile mele de la Universitatea Kindai din Osaka am supus discuției în câteva rânduri textul „Widen your world”. Nici unul dintre studenții mei japonezi nu a recunoscut evocările contextului natural, istoric și cultural, și nici trimiterea intertextuală la figura amiralului Piri Reis – adică tocmai acele relații care instituie conexiunea necesară și inalienabilă a acestui mesaj publicitar cu compania care l-a emis și căreia este ținut să-i servească. Mai direct spus: întâmplarea face că nici unul dintre tinerii japonezi care s-au aflat în sala de clasă la cursurile mele nu știe exact unde este situată geografic Turcia, ce rol a jucat ea în istorie, ce contribuție a avut știința otomană la salvagardarea moștenirii de cunoaștere științifică în beneficiul lumii occidentale (europene) de azi, și nici unul nu a auzit despre uimitoarele hărți maritime care au făcut posibilă expansiunea geografică din secolele XVI și XVII, a cărei progenitură (nedorită?) este și turismul intercontinental de masă din zilele noastre.

Decurge oare de aici că aceste relații (sau, în general, unitățile și procedeele textual-constitutive) nu sunt *reale*, că ele nu sunt obiectiv date în text, și că interpretarea este un proces pur subiectiv și fluctuant, care astfel nu poate să constituie baza unei *lingvistici* a sensului? Miza întreprinderii coșeriene în linia căreia ne înscriem și noi este formularea convingătoare a unui răspuns negativ la această întrebare, respingerea fundamentată a unui asemenea dubiu. Analiza textuală ca parte a lingvisticii textului își asumă ca țintă o interpretare maximal posibilă în condițiile istorice date: altfel spus, lingvistul aspiră să fie un interpret dotat cu o cunoaștere maximală, urmărind cu tenacitate să descopere *toate* procedeele, strategiile și raporturile textu-

al-constitutive, pentru a justifica sensul cu care ele se corelează în dublul raport semiotic specific planului discursiv. Fără îndoială, factori contingenți pot să limiteze interpretarea sensului sau să îi parțializeze rezultatele. Avem atunci o limită empirică, și nu una rațională, a analizei textuale ca prim nivel epistemic al lingvisticii textului.

Garanția obiectivității demersului text-lingvistic nu rezidă în căutarea sau aflarea sensului însuși, ci în justificarea liniilor de forță ale constituirii sensului, prin decelarea și descrierea sistematică a unităților și procedeele textual-constitutive. Acestea din urmă sunt, prin definiție, ‘întrupate’ și aflate ‘la vedere’ – pentru cei care au ochi să le vadă. Acuitatea vederii analitice se întinde pe o scală largă, întocmai ca și acuitatea vizuală fizică. Presupunerea mea este că și în situația în care interpretul naiv (ne-lingvist al textului) nu distinge exact ceea ce vede, el are totuși intuiția că în perimetrul supus privirii există ceva care persistă cel puțin sub forma unor întrebări incomode. Studenții japonezi de la cursurile mele, după ce descriu tot ceea ce sunt capabili să distingă cu claritate în constituția textului, rămân suspendați într-o dezolată așteptare, întrebându-se ce legătură are componenta verbală cu compania aeriană în cauză, ce legătură are imaginea de fundal cu restul componentelor, și dacă nu cumva textul a fost scris de un vorbitor non-nativ de engleză, care a construit frazele ce conțin seriile lui *us* și *you* într-o sintaxă ... foarte aproximativă.

4.2. Unul dintre principalele avantaje ale modelului teoretic coșerian este acela că pune pe plan egal toate unitățile și procedeele textual-constitutive (a căror listă rămâne deschisă nu numai la adăugarea de noi elemente, ci și la viitoare resistemizări, mai adecvate). Nicio unitate și niciun procedeu nu este prin însăși natura sa, ori ‘din principiu’, mai important(ă) decât oricare alta/altul. O ierarhizare funcțională se operează doar în virtutea / pe baza rolului îndeplinit în articularea sensului în fiecare text concret.

Cele patru tipuri de procedee textual-constitutive propuse de noi, pe baze coșeriene, în lista provizorie de sub **2.1.** pot opera și asupra unor unități non-lingvistice, fapt care permite analiza conceptual unitară a textelor verbale și a celor pluri-semiotice care combină unități verbale

și unități non-verbale. Această din urmă condiție (nu *orice* text pluri-semiotic, ci doar cele care au și o componentă verbală) derivă din natura disciplinei pe care o avem în vedere, anume *lingvistica* textului. Mai direct spus, este o lipsă de sens să vorbim despre o *lingvistică* a textelor non-lingvistice.

Inventarierea tipurilor posibile de procedee textual-constitutive și clasificarea sau sistematizarea lor este o sarcină a *lingvisticii generale a textului*, dar înțelegerea funcționării lor reale se poate face numai la nivelul textului individual, în *analiza textuală*²⁰. Un merit al teoriei coșeriene este reinstituirea *analizei textuale* ca sub-disciplină legitimă a lingvisticii textului, nu drept simplă etapă subiectivă preliminară (așadar situată în afara) unui demers pozitivist de inventariere, clasificare și generalizare, ci ca parte integrantă a demersului hermeneutic, punct de plecare al traiectului descriptiv și explicativ, și punct de necesară reîntoarcere, în calitate de autentică țintă ultimă a investigației.

- Note** ■
- ¹ V. argumentele aduse în Tămâianu-Morita (2015b).
  - ² Trimiteri bibliografice extensive sunt oferite în Tămâianu(-Morita) (2001, 2006a, 2006b, 2016).
  - ³ V. Coseriu (1981: 37-40).
  - ⁴ „Eine ausführliche Grammatik der Sprachverwendung ist die unentbehrliche Vorstufe für eine kohärent gebaute - und ausgebaute - Textlinguistik sowie insbes. für die Textsortenlinguistik” (Coseriu 1994: 61).
  - ⁵ V. în special Coseriu (1973/1981, Ch. X, secțiunea 7.3., și 1981: 48-50).
  - ⁶ V. în special Tămâianu-Morita (2001: 40, 125-133 și 2002: 126-150). Două studii ulterioare reiau această idee din perspectiva unei dezbateri mai ample, cu ilustrații detaliate (2012b și 2014).
  - ⁷ Desigur, orice asemenea procedeu poate constitui punctul de plecare pentru o nouă tradiție discursivă sau o nouă specie textuală, fapt care nu modifică natura lor esențialmente individuală.
  - ⁸ Dacă dorim să recuperăm și să valorificăm descrieri din alte modele ale textualității, de la gramaticile transfractice până la explicații cognitiviste și pragmatice ale discursului, atunci acesta este punctul de inserție în cadrul teoretic și metodologic al lingvisticii integrale a textului. Astfel, elemente precum marcato-

rii discursivi, macrostructurile textuale, structura actanțială, funcțiile narative etc. se vor plasa într-una din aceste două categorii. De exemplu, izotopiile reprezintă forme abstrase din anumite subtipuri de relații semnifice evocative.

⁹ Pentru definirea conceptului de ‘funcție textuală’ în viziune integralistă, v. Coseriu (1981: 45-47, 170-174).

¹⁰ Pentru conceptul de ‘suspendare’, v. Coseriu (1988: 122-125, 176-179).

¹¹ Conform definiției din Coseriu (1987b), acestea sunt părți ale constituției textuale presupuse ca fiind ‘absente’, dar a căror ‘recuperare’, în virtutea a ceea ce este efectiv prezent în expresia textuală, este un pas necesar înainte de a opera interpretarea textului. Rolul jucat de procedeul lacunelor textuale în construcția sensului este ilustrat în Tămâianu-Morita (2012a: 11-12) prin analiza poemului „So long!” de Walt Whitman.

¹² Vezi, în special, discuția din Coseriu (1981: 53-56, 65-68).

¹³ V. Coseriu (1971/1977: 201-202, 1981: 68-102, 1987a: 25-29). În analiza textuală din Secțiunea 3. vom face referire nu numai la aceste categorii generale, ci și, în mod specific, la o parte din sub-tipurile pe care ele le subsumează.

¹⁴ Pentru definiție și clasificare, v. Coseriu (1955-56: 310-319 și 1981: 93-106). Din punct de vedere analitic categoria V poate fi considerată o subcategorie, cu detalii într-o sistematizare mai exactă, a categoriei IV. Dacă adoptăm însă punctul de vedere al cunoașterii intuitive a vorbitorului, aplicată la constituirea textului individual, este adecvat să le menținem separate, păstrând în categoria IV doar ceea ce Coseriu oferă drept exemple tipice, și anume valorile simbolice sau asociative atribuite în fiecare cultură obiectelor designate (de exemplu, simbolismul cultural al culorilor sau al anumitor animale), valori derivate din atitudinea vorbitorilor față de obiecte, sau bazate pe experiența mediată de tradiția culturală a fiecărei comunități.

¹⁵ Compoziția de ansamblu este mai clar vizibilă în Figura 2.

¹⁶ Un video clip publicitar din aceeași campanie, lansat în februarie 2017, conține același pasaj în rostirea de neegalat a lui Morgan Freeman. Componentele vizuale sunt complet diferite de cele din textul analizat aici. (https://www.youtube.com/watch?time_continue=19&v=p_gv6fRejLM&feature=emb_logo).

¹⁷ Una din informațiile accentuate în textele campaniei „Inspiring Piri Reis” este faptul că amiralul Piri Reis a sintetizat date provenind din hărți maritime și *mappae mundi* arabe, spaniole, portugheze, chineze, indiene și grecești.

¹⁸ De asemenea, textul analizat aici este distinct și de varianta exclusiv orală din video clipul cu Morgan Freeman, un text complet diferit sub toate aspectele constituționale: relațiile semnifice evocative bazate pe expresia grafică sunt, firește, absente, și în locul lor se realizează alte relații evocative, de exemplu pe baza valorilor asociate imaginii actorului american, sau unele care țin de substanța fonetică a semnelor – de timbrul și inflexiunile vocii inconfundabile a lui Morgan Freeman.

¹⁹ Câteva dintre sursele relevante pentru această problemă sunt Coseriu (1948: 48, 1955-1956: 287, 1957: 238-242 și 246-247, 1987c: 11).

²⁰ Pentru palierele epistemice la care se desfășoară cercetarea planului textual, v. discuția din Tămâianu (2001: 31-34), care trimite la analogia cu domeniile gramaticii operată de Coseriu (1981:113-114).

Bibliografie

Borcilă 1981 = Mircea Borcilă, *Types sémiotiques dans la poésie roumaine moderne*, în Paul Miclău și S. Marcus (ed.), *Sémiotique roumaine*, București, Universitatea București, 1981, p. 19-35.

Borcilă 1987 = Mircea Borcilă, *Contribuții la elaborarea unei tipologii a textelor poetice*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XXXVIII, 3, 1987, p. 185-196.

Coseriu 1948 = Eugenio Coseriu, *La lingua di Ion Barbu (con alcune considerazioni sulla semantica delle lingue ‘imparate’)*, în *Atti del Sodalizio Glottologico Milanese*, I, Dec., p. 47-53.

Coseriu 1952 = Eugenio Coseriu, *La creación metafórica en el lenguaje*, în Coseriu 1977, p. 66-102.

Coseriu 1955-56 = Eugenio Coseriu, *Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar*, în Coseriu 1962, p. 282-323.

Coseriu 1957 = Eugenio Coseriu, *Logicismo y antilogicismo en la gramática*, în Coseriu 1962, p. 235-260.

Coseriu 1962 = Eugenio Coseriu, *Teoría del lenguaje y lingüística general. Cinco estudios*, Madrid, Gredos.

Coseriu 1971/1977 = Eugenio Coseriu, *Tesis sobre el tema ‘lenguaje y poesía’*, în Coseriu 1977, p. 201-207.

Coseriu 1973/1981 = Eugenio Coseriu, *Lezioni di linguistica generale*, Torino, 1973. Ediție spaniolă revizuită *Lecciones de lingüística general*, Madrid, 1981. Traducere în limba română de E. Bojoga, *Leții de lingvistică generală*, Chișinău, Arc, 2000.

Coseriu 1977 = Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Madrid, Gredos, 1977.

Coseriu 1981 = Eugenio Coseriu, *Textlinguistik. Eine Einführung*, Tübingen, Narr. Ediție critică spaniolă de Ó. Loureda Lamas, *Lingüística del texto. Introducción a la hermenéutica del sentido*, Madrid, Arco Libros, 2007.

Coseriu 1987a, Eugenio Coseriu, *Acerca del sentido de la enseñanza de la lengua y literatura*, în *Innovación en la enseñanza de la lengua y la literatura*. Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia, 1987, p. 13-32.

Coseriu 1987b = Eugenio Coseriu, *Die Ausdrucksücke als Ausdrucksverfahren (Textlinguistische Übung zu einem Gedicht von Kavafis)*, în *Stuttgarter Arbeiten zur Germanistik*, 189, „Sinnlichkeit in Bild und Klang”. *Festschrift für P. Hoffman zum 70. Geburtstag*, 1987, p. 373-383.

Coseriu 1987c = Eugenio Coseriu, *Lenguaje y política*, în Alvar. M. (ed.), *El lenguaje político*, Madrid, Fundación Friedrich Ebert, p. 9-31. Traducere în limba română de E. Bojoga, *Limba și politică*, în „Revista de lingvistică și știință literară”, 1996, nr. 5, Chișinău, p. 10-28.

Coseriu 1988 = Eugenio Coseriu, *Sprachkompetenz. Grundzüge der Theorie des Sprechens*, Tübingen, Francke, 1988.

Coseriu 1989 = Eugenio Coseriu, *Principes de syntaxe fonctionnelle*, în „Travaux de linguistique et de philologie”, XXVII, Strasbourg-Nancy, 1989, p. 5-46.

Coseriu 1994 = Eugenio Coseriu, *Sprachtheorie und Grammatik bei Sekiguchi*, studiu explicativ în T. Sekiguchi, *Deutsche Präpositionen. Studien zu ihrer Bedeutungsform*, Tübingen, Niemeyer, 1994, p. 59-64.

Coseriu 2000/2002 = Eugenio Coseriu, *Prolusione: Orationis fundamenta. La preghiera come testo*, în Gennaro, G. de (ed.), *I quattro universi di discorso. Atti del Congresso Internazionale «Orationis Millennium» (24-30 June 2000)*. Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, p. 24-48.

Tămăianu 2001 = Emma Tămăianu, *Fundamentele tipologiei textuale. O abordare în lumina lingvisticii integrale*, Cluj-Napoca, Clusium, 2001.

Tămăianu-Morita 2002 = Emma Tămăianu-Morita, *Integralismul în lingvistica japoneză. Dimensiuni – impact – perspective*, Cluj-Napoca, Clusium, 2002.

Tămăianu-Morita 2006a = Emma Tămăianu-Morita, *Înspre un model textual-tipologic integralist*, în „Revista de lingvistică și știință literară”, nr. 1-2, Chișinău, 2006, p. 52-59.

Tămăianu-Morita 2006b = Emma Tămăianu-Morita, *Câteva distincții conceptuale de bază într-o tipologie textuală de orientare integralistă*, în „Limba Română” (Chișinău), XVI, nr. 4-6, 2006, p. 14-29.

Tămăianu-Morita 2012a = Emma Tămăianu-Morita, *The form of texts: possibilities and limitations of an «integral» text-typological model*, în „Energeia” IV, 2012, p. 1-31.

Tămăianu-Morita 2012b = Emma Tămăianu-Morita, *Rethinking Coseriu's Notion of 'Unit of Textual Meaning' (Sinneinheit)*, în *Analecta Malacitana, special issue «Eugenio Coseriu (1921-2002) en los comienzos del siglo XXI»*, II, 2012, p. 187-206.

Tămăianu-Morita 2014 = Emma Tămăianu-Morita, *Towards a Definition of «Textual Constitution» in the Framework of Integral Linguistics*, în Bojoga, E., O. Boc, C. Vilcu (ed.), *Coseriu: Perspectives contemporaines*, II, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2014, p. 130-145.

Tămăianu-Morita 2015a = Emma Tămăianu-Morita, *Vers une «typologie intégrale des textes réels». Fondements d'une typologie textuelle fonctionnelle dans l'œuvre d'Eugenio Coseriu*, în C. Gérard, R. Missire (ed.), *Eugenio Coseriu aujourd'hui. Linguistique et philosophie du langage*, Limoges, Éditions Lambert-Lucas, 2015, p. 235-251.

Tămăianu-Morita 2015b = Emma Tămăianu-Morita, *On the textual functions of linguistic innovations: Some considerations starting from Eugenio Coseriu's „La lingua di Ion Barbu”*, în V. Orioles, R. Bombi (ed.), *Oltre Saussure. L'eredità scientifica di Eugenio Coseriu/Beyond Saussure: Eugenio Coseriu's Scientific Legacy*, Firenze, Franco Cesati, 2015, p. 355-366.

Tămăianu-Morita 2016 = Emma Tămăianu-Morita, *On the «double semiotic relation» in discourse*, în „Journal of International Studies, Kindai University”, 1, 2016, p. 153-179.

Zagaevschi Cornelius 2005 = Lolita Zagaevschi Cornelius, *Funcții metaforice în „Luntrea lui Caron” de Lucian Blaga. Abordare în perspectivă integralistă*. Cluj-Napoca, Clusium, 2005.

Ioan-Aurel POP

Limba și aritmetica

I.-A.P. – președintele Academiei Române, profesor și rector al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Autor și coautor a peste 80 de cărți, tratate și manuale și a peste 700 de studii și articole, mai recente fiind *Istoria României moderne* (2019); *De la romani la români. Pledoarie pentru latinitate* (2019); *Istoria ilustrată a românilor pentru tineri* (2018); *Istoria, adevărul și miturile* (2018). Doctor honoris causa al 10 universități din țară și de peste hotare. Membru al unor academii și societăți savante străine, între care Academia Europeană de Știință și Artă de la Salzburg (Austria), Academia Națională Virgiliană din Mantova (Italia), Ateneo Veneto din Veneția (Italia), Academia Europeană de Științe, Arte și Litere din Paris (Franța) ș.a.

Multe erori de limbă sunt legate de lucruri simple, care ar fi trebuit să fie cunoscute din școala primară și din gimnaziu. De exemplu, unii cred că este foarte simplu să operăm cu cifrele și cu numerele, cu procentajele și cu regula de trei simplă. Dar, când suntem puși în fața faptelor, ne codim, ezităm sau credem că este corect ceea ce, în realitate, este greșit.

Cifrele, în aritmetică, sunt acele semne grafice numite arabe, de la 0 (zero) până la 9 (nouă) sau romane, chirilice etc. Cifrele sunt, prin urmare, semnele care servesc la scrierea numerelor și nu pot fi confundate cu numerele. În momentul în care spun 4 mere, nu este vorba despre o cifră, ci despre un număr. Pe vremea comunismului, se vorbea, tot eronat, despre „cifrele de plan”. Reporterii operau cu numere și le prezentau drept cifre. Formulări de genul: „Nu vă dau decât o cifră, anume 4 000 de kg la hectar” erau curențe la radio și la televiziune. Cifrele sunt doar vehicule ale numerelor, iar noi, în viața cotidiană, operăm cu numere. O confuzie frecventă se face și atunci când se dau procentaje. De exemplu, este greșit să se spună „un procent de 30 la sută”, fiindcă un procent înseamnă unu la sută. Corect ar fi „un procentaj de 30 la sută”. Pot să spun, de pildă, „un procent din populația activă nu muncește”, ceea ce înseamnă că unu

la sută din populația aptă de muncă nu muncește. Dar dacă spun că „un procent de 20 la sută din populația activă nu muncește” este eronat. De regulă, numerele mici, de la zero până la nouă, se scriu cu litere, iar cele mari cu cifre, mai ales în textele literare. Dar aici, norma nu este foarte strictă.

De asemenea, mulți români nu știu să scrie numerele mari, formate din unități, zeci, sute, unități de mii, zeci de mii, sute de mii, unități de milioane, zeci de milioane, sute de milioane etc. De exemplu, de câte ori vedem scris 2.345.200 (cum se scria odată), când, de fapt, acest număr se scrie 2 345 200, adică se lasă câte un spațiu după fiecare grup de trei cifre, pornind dinspre coada spre capul numărului. Evident, se înțelege despre ce este vorba și dacă se pun punctele respective, dar nu este corect așa. De ce? Fiindcă este vorba despre o convenție grafică pe care trebuie s-o respectăm toți. În lumea anglo-saxonă, convenția este alta: după fiecare grup de astfel de trei cifre se pun virgule. Astfel, numărul 1 400 321, dintr-un text românesc, se scrie într-un text englez 1,400,321. Or, la noi virgula se folosește atunci când se scrie un număr cu zecimale, pentru a despărți unitățile de zecimale. De exemplu, faimosul număr π (pi) se scrie la noi 3,14, iar în lumea anglo-saxonă 3.14. Azi, în actele Uniunii Europene, în toate limbile oficiale, miile se grupează prin lăsarea unui spațiu fix (nonbreaking space/espace insécable), nu prin punct sau prin virgulă, precum în numărul 34 000 000. De asemenea, în toate limbile oficiale, zecimalele se despart de unități prin virgulă (chiar și în limba engleză ar trebui să fie așa, începând din anul 1983), precum în numărul 12,5. Prin urmare, regula românească, încetățenită de decenii bune, este acum și regulă europeană. Regulile acestea este bine să fie cât mai generale, adică să se folosească aceleași norme peste tot, pe de o parte (ceea ce este încă un deziderat) și să se respecte normele stabilite, pe de altă parte (ceea ce la români este greu, pentru că fiecare vrea să-și arate personalitatea și originalitatea, inclusiv atunci când nu este cazul).

În românește, este incorect să scriem „30 oameni se aflau în stradă”, pentru că nu este vorba despre un text din telegramele de altădată, când trebuia să se facă economie de cuvinte. Corect este „30 de oameni”. Prepoziția „de” se pune după numerele mari. Spunem „un om, doi oameni, trei oameni..., 11 oameni..., 19 oameni”, dar „20 de oa-

meni, 21 de oameni..., 30 de oameni..., 99 de oameni, 100 de oameni”. După numărul 100, se revine: „101 oameni, 102 oameni, 103 oameni”, dar „120 de oameni, 121 de oameni” etc.

Unii, din grabă, din neatenție sau din necunoaștere, încercând să-și convingă interlocutorii sau interlocutorul, spun că o afirmație a lor este valabilă „sută-n mie”, în loc de „mie-n sută”. Or, o sută raportată la o mie este ca zece raportat la o sută sau ca unu raportat la zece. Cu alte cuvinte, omul nu știe că, de fapt, pretinde că ceea ce spune este adevărat în proporție de 10%! Nici „mie-n sută” nu este canonic, ci este colocvial, expresia vrând să sugereze că omul are de zece ori dreptate.

De unde provin toate aceste nesiguranțe, aceste oscilații, aceste greșeli de exprimare orală sau scrisă. O cauză este evidentă: nu se mai conștientizează ceea ce se învață la școală. Din dorința de a nu exagera cu teoria, de a nu se mai acumula cunoștințe, de a nu se mai practica memorarea (lozinci predicate azi pe toate drumurile), elevii nu mai învață definiții, teoreme, reguli și nici chiar versuri. Mulți învățători și profesori nu mai explică noțiunile, iar dacă le explică nu le mai fac fixare și recapitulare. Astfel că elevii uită repede (dacă vor fi știut vreodată) diferența dintre cifră și număr, dintre postulat și teoremă, nu mai știu că postulatele nu se demonstrează, nu-și dau seama ce spun când spun (de exemplu, nu conștientizează că, etimologic vorbind, un procent înseamnă 1%), nu pot defini pe scurt un plan înclinat, o pârghie, un scripete (adică ceea ce în fizică se cheamă mecanismele simple). Ca istoric, am fost mereu confruntat cu astfel de probleme, fiindcă istoria exprimă viața trecută a oamenilor, iar în viața oamenilor sunt de toate, de la matematică, fizică și chimie până la arte plastice, muzică sau filosofie. Cum să înțeleagă un elev de liceu că biserica gotică Notre-Dame, devenită catedrală, a fost construită pe baza mecanismelor simple, dacă el nu știe ce sunt acestea și dacă, în vreme ce profesorul explică, el caută pe Google de zor semnificația cuvintelor? Că elevii nu mai știu din propria minte (adică din bagajul propriu) care sunt stilurile arhitectonice clasice, care sunt curentele culturale majore, care este esența locomotivei cu aburi, ce este o simfonie sau cum arată un sonet – chestiuni care se învățau odinioară la istorie, la literatura română, la latină, la limbi străine – este grav, dar și mai grav este faptul că nu mai învață reguli și definiții nici la matematică, fizică sau chimie. Azi,

„analiztii” repetă mereu că elevii sunt supraîncărcați cu teorie, că știu, prin urmare, multe chestiuni teoretice, că au cunoștințe numeroase, dar nu învață tehnici, practici, modalități de aplicare. Cu părere de rău spun, dar eu nu am observat așa ceva! Eu nu am găsit elevi de liceu sau studenți (cu excepțiile de rigoare) care să știe prea multe lucruri teoretice, care „să aibă capul tobă de carte”, care să știe pe de rost definiții, teoreme și versuri cu nemiluita. Impresia mea este că, la nivel de masă, nu se învață ca lumea nici teorie și nici practică, dintr-un motiv foarte simplu: programele sunt supraîncărcate, profesorii trebuie să galopeze prin materie, ceea ce face care masa elevilor să nu țină pasul. Cam 10% dintre elevi, cei din liceele bune ale marilor orașe, care fac din greu meditații, răspund exigențelor, iar unii, supradotați și muncitori, ajung și la olimpiade. Marea masă a elevilor noștri nu poate asimila materia, mai ales la disciplinele fundamentale și teoretice. Soluția este la îndemâna oricui: simplificarea programelor! Decât mult și criptic, mai bine mai puțin și pe înțelesul tuturor; decât complicat de la început, mai bine intuitiv și sigur. De multe ori, iau câte un manual de gimnaziu sau de liceu și îl dau spre „interpretare” câte unei cunoștințe, cu studii superioare. Rezultatul este catastrofal, pentru că gradul de înțelegere a textelor lecțiilor de către interlocutorii mei este, în medie, sub 50%. Cum să înțeleagă atunci elevii? Prin urmare, decât să fac de zor ecuații cu două și trei necunoscute, sau limite, sau matrice, oare nu ar trebui să mă asigur mai întâi că elevii știu Postulatul lui Euclid, Teorema lui Thales, Legea lui Arhimede și câte altele? Sau, în loc să-i dau zor cu algebra și trigonometria, nu s-ar cuveni să văd mai întâi cum stau elevii cu gândirea logică și cum pot să rezolve problemele de aritmetică?

De când este lumea, în școală s-a mers de la simplu la complicat și de la concret spre abstract. Dobândirea unor cunoștințe temeinice și simple în școala elementară creează premisele unei ușoare complicări a materiei în gimnaziu, spre a putea aprofunda anumite chestiuni în liceu. Romanii ziceau că „repetiția este mama învățaturii” și știau ei bine ce ziceau. Dacă trecem prin materie ca gășca prin apă, cu speranța că în memoria calculatorului se găsește totul, dacă nu citim literatură bună ca să ne formăm proprietatea limbajului, atunci, într-adevăr, devenim robii aparatelor construite chiar de noi.

Jana CIOLPAN

Despre vestimentație prin prisma motivării

J.C. – absolventă a Facultății de Litere, USM, magistru în filologie și în relații internaționale. După o carieră pedagogică de mai mulți ani, este, actualmente, funcționar public. Domenii de interes: comunicare, cultivarea limbii, semiotică, relații publice și publicitate. Semnează mai multe articole publicate în reviste și culegeri colective de specialitate.

Procesul motivării lingvistice reprezintă un fenomen foarte complex: se compară între ele obiecte noi cu cele deja existente, urmărindu-se alegerea semnului comun pentru acestea, numit element motivațional. În baza existenței și depistării acestuia se realizează un anumit procedeu al denominării. Pe de o parte, motivarea condiționează alegerea semnului motivațional și a unității denominative necesare pentru realizarea procesului de denominare, iar pe de altă parte, motivarea permite a sesiza logica legăturii dintre complexul sonor și sens.

Vestimentația, ca parte componentă indispensabilă vieții sociale, furnizează material suficient pentru a susține teza enunțată. Astfel, adjectivul englezesc *short* „scurt” s-a substantivizat în limbile română și rusă – *șorturi* (rus. *шорты*), numind un obiect de îmbrăcăminte (sportivă sau de plajă) în formă de pantaloni scurți. Până nu demult sorturile erau o haină din garderoba copiilor. Acum poarta astfel de pantaloni reprezentanții tuturor categoriilor de vârstă.

Printre elementele motivaționale în procesul denominării hainelor este asemănarea acestora cu alte obiecte deja existente și cunoscute.

Astfel, un tip de fustă lungă și largă, de forma unui clopot, susținută în interior de arcuri subțiri din oțel, la modă în Europa anilor 1860-1880, se numește *malacov(f)* – în amintirea fortăreței Malakov, punctul central al apărării orașului Sevastopol din Crimeea, cucerită de francezii conduși de mareșalul Mac-Mahon la 8 septembrie 1855. Denumirea fustei vine probabil de la forma fortăreței: un vast deal circular înconjurat de trei ziduri concentrice în centrul cărora se ridica un turn cilindric (Laiu-Despău 2006: 156), (Ciorănescu 2002: 486).

Pălăria *cilindru* (sau *joben*, vezi *infra*) apare în Franța și Anglia la sf. sec. al XVIII-lea, impunându-se în vestimentația bărbaților din aproape toate clasele sociale. Termenul *țilindru* era răspândit mai ales în Transilvania, unde se trage din denumirea în limba germană *Zylinder* („cilindru”) sau *Zylinderhut* („pălărie-cilindru”), datorată formei sale caracteristice.

În 1823 Antoine Gibus inventează *țilindrul clac* (în franceză *chapeau claque* – „palmă”). Acesta are o structură internă pe bază de pârghii și arcuri, ascunsă sub căptușeală, care permite plierea lui, ușurând astfel depozitarea la garderoba sălilor de spectacol (în engleză *opera hat* sau *collapsible hat*, („pălărie pliabilă”).

Utilitatea obiectelor vestimentare nu poate fi pusă la îndoială, în special a celor care o reflectă chiar în denumire. În țările vorbitoare de limba engleză, cuvântul *sombrero* se referă, de obicei, la un tip de pălărie originară în Mexic și este împrumutat din limba spaniolă, unde termenul este folosit pentru orice pălărie cu margine. El provine de la cuvântul spaniol *sombra*, care înseamnă „umbră”. De obicei, *sombrero*-urile au o coroană înaltă și o margine foarte întinsă, care poate fi puțin îndoită, folosită pentru a proteja de soarele fierbinte din Mexic. Ele au fost create atât de largi pentru a oferi protecție maximă împotriva climatului cald al zonei: sunt destul de mari pentru a umbri complet capul, gâtul și umerii purtătorului.

Numele proprii, în special cele ale unor personalități, reprezintă o importantă resursă terminologică. Ele se regăsesc în terminologie nu doar ca atare, ci și ca sursă de nume comune, de adjective și de verbe derivate sau incluse în termeni sintagmatici. Examinarea materialului de limbă din domeniul vestimentației ne-a permis evidențierea unei

clase de obiecte vestimentare eponime¹, clasificate conform principiului *nume proprii de la care provin sau care au devenit nume comune*, după cum urmează:

1. Toponime

1.1. Denumiri de orașe

Lexemul *bariș*, cu variantele *barej* sau *bariz* este reprezentarea sonoră a obiectului „broboadă din lână subțire și foarte ușoară (dar și a stofei respective)”. Etimologia acestui termen este fr. *barège*, după localitatea *Barège* din Pirinei, în SV Franței, unde a fost produs pentru prima dată materialul (Laiu-Despău 2006: 36).

Arhicunoscuții și omniprezenții *blugi* sunt la modă de foarte mult timp. Pantalonii, confecționați dintr-un material special, foarte rezistent, cu buzunarele la spate, pe care de obicei sunt atașate embleme sau fraze ad-hoc, sunt un element prezent în majoritatea garderobelor particulare. Denumirea este o prescurtare din engl. *blue-jeans*, după *blue* – „albastru” și *Jean* – „material de bumbac” < fr. veche *Jeanne(s)*, vechiul nume francez al orașului Genova (port în NV Italiei), unde materialul a fost fabricat prima oară în sec. al XV-lea și folosit pentru pantalonii purtați de marinarii genovezi. Engl. *jeans* a dat în românește *jeanși* (scris și *giși*) sinonim cu *blugi*.

Bluză – haină pentru partea superioară a corpului. Din fr. *blouse*. Originea cuvântului francez este incertă. O ipoteză îl explică astfel: ca derivând din lat. medievală *pelusia* – „un fel de stofă provenită din Pelusium”, vechi port pe Nil în Egipt (în prezent Tell el-Farama) (*Ibidem*: 44).

Carmaniola (din fr. *carmagnole*) este un tip de jachetă purtată în sec. al XVII-lea și al XVIII-lea în sudul Franței, unde a fost introdusă de italienii veniți din Carmagnola – un oraș din NV Italiei (*Ibidem*: 58)².

Un element obligatoriu în garderoba bărbaților musulmani este *fesul* (rus. фес sau феска) – acoperământ al capului, de forma unui trunchi de con, făcut din fetru sau postav roșu și adesea împodobit cu un ciucure. Este evidentă legătura directă a denumirii fesului cu a celui mai vechi oraș marocan, Fes – unul din primele orașe civilizate ale lumii arabe.

Obiectul de îmbrăcăminte femeiască ce acoperă corpul de la talie în jos se numește *fustă*. Termenul are etimologie neogreacă *fusta* < lat. medievală *fustaneum*, interpretat ca derivat de la Fustat (sau Fostat) – vechi oraș din Egipt, în prezent un cartier de la periferia orașului Cairo, unde se produceau obiecte de îmbrăcăminte.

Cuvântul învechit *tarabulus* este un șal oriental care se înfășura în jurul capului sau se purta ca cingătoare. Tarabulus este și un alt nume al celor două orașe Tripoli, porturi la Marea Mediterană, unul din Livan, celălalt capitala Libiei. Faptul că denumirea șalului este un eponim nu poate fi pus la îndoială (Ciorănescu 2002: 773).

1.2. Nume ale unor regiuni

Portul național al locuitorilor din regiunea alpină Tirol (din Austria și nordul Italiei) include un ansamblu vestimentar numit *tiroleză*, care este alcătuit din trei piese: o bluză albă, un fel de sarafan imprimat și un șorțuleț (alb) (Laiu-Despău 2006: 242).

Ulster se numește un pardesiu bărbătesc fasonat ca un halat cu mâneci largi. Et.: engl., fr. *ulster*, după provincia irlandeză Ulster, unde s-a vândut prima dată.

1.3. Denumiri de insule

Pantalonii cu lungime medie au preluat numele unor insule. Ne referim aici la *bermude* (din engl. *Bermuda shorts*), prin care se înțelegea la început un tip de pantaloni scurți purtați de americanii aflați în vacanță sau care practicau yachtingul în insulele Bermude din Oceanul Atlantic³, și de *capri* (din it. *pantalone alla Capri*), pantaloni mai lungi de genunchi, purtați de femei. Acest tip de pantaloni, în forma lor de azi, au apărut pe la sf. anilor 1940 pe insula Capri din Italia. (rus. бермуды și капри). Substantivul românesc (deși neatestat încă în dicționare) a intrat în uz odată cu apariția acestui element vestimentar la noi.

2. Antroponime

2.1. Nume ale unor persoane concrete

Regina Berthe a Franței (d. 783), soția lui Pepin cel Scurt și mama lui Carol cel Mare, a intrat în istorie ca model al femeii sfoase, modeste și

înțelepte. Cu numele acestei regine a fost numită un tip de broboadă croșetată din lână, cu ciucuri, purtată de femei deasupra unui decolteu sau pe umeri – *bertă* (Laiu-Despău, 2006: 41).

Al șaptelea conte de Cardigan (1797-1868), ofițerul englez James Thomas Brudenell a luptat în faimosului Război al Crimeii. În timpul acestui conflict soldații englezi au purtat pentru prima dată un tip de jachetă de sport cu mâneci lungi, încheiată cu nasturi în față, numită *cardigan*.

Dr. Gustav Jaeger (1831-1917), profesor german de zoologie la Universitatea din Stuttgart, în 1884 a promovat o „teorie științifică” referitoare la beneficiile igienice ale hainelor de lână purtate direct pe piele. Firma engleză Jaeger de produse vestimentare de foarte bună calitate a fost numită în cinstea acestui om. Colanții de damă lungi până la glezne se numesc azi *egări*.

Leon Gambetta (1838-1882), avocat și om politic francez, liderul opoziției republicane, ar fi purtat la timpul său o altfel de pălărie – de fetru, rigidă, având calota ovală și borurile răsfrânte pe margine, numită ulterior *gambetă*.

Pălărierul francez Jobin, stabilit în București la mijlocul secolului al XIX-lea și care avea un magazin, pe Calea Victoriei și-a immortalizat numele printr-o pălărie bărbătească înaltă, de formă cilindrică, tare, de obicei de culoare neagră, purtată astăzi numai la ceremonii numită *joben*⁴.

Mac Farlane, nume propriu englez, de origine scoțiană, este presupusul creator al unui obiect vestimentar numit *macferlan* – pardesiu fără mâneci, cu o pelerină scurtă pe umeri și cu deschizături prin care se scot brațele.

Mareșalul englez Fitzroy James Henry Somerset, Baron Raglan (1788-1855) a fost comandantul trupelor britanice în războiul Crimeii din 1854. Atât el, cât și oamenii din subordinea lui purtau mantale fără cusături la umeri: mâneca pornește de la răscoiala gulerului. Ulterior haina a fost adoptată de moda civilă și numită, în amintirea mareșalului, *raglan* (Laiu-Despău 2006: 204).

Spencer este un palton scurt, introdus în modă de englezul George John Spencer (1758-1834) (Щетинин, 1996: 96). Acesta ar fi câștigat un pariu afirmând că poate impune o modă nouă doar apărând pe străzi cu un nou fel de îmbrăcăminte (rus. спенсер, енсеп).

2.2. Nume generalizatoare, porecle

Catrință ca element reprezentativ al portului național al femeilor române este un șorț sau o fustă alcătuită dintr-o bucată dreptunghiulară de stofă împodobită cu alesături, paiete etc. Este posibil ca numele să derive de la prenumele feminin Catrina (Laiu-Despău 2006: 61).

Jachetă – haină (tricotată) pe talie, încheiată în față, purtată peste bluză, cămașă sau peste rochie și care acoperă partea superioară a corpului. Et.: fr. *jaquette*, din fr. *jaque* – veche haină din sec. al XIV-lea, purtată de țărani și numită, se pare, după Jacques Bonhomme „Jachues blajinul”, nume disprețuitor dat de nobili țăranului francez⁵.

Pantaloni – obiect de îmbrăcăminte care acoperă corpul de la mijloc în jos. Istoria cuvântului începe cu San Pantaleone sau Pantalone, un sfânt din sec. al IV-lea (martirizat în 303), patronul Veneției și deci un nume de botez des întâlnit printre venețieni. Adesea acest nume era folosit de către alți italieni ca poreclă pentru locuitorii Veneției. În consecință, numele Pantalone a fost dat unui personaj venețian din comedia bufă italiană. El era reprezentat ca un moș senil, cu ochelari, care purta papuci și niște pantaloni mulați. De aici a derivat cuvântul francez *pantalon*, ce desemna la început un fel de ciorapi-pantaloni, asemănători cu cei purtați de Pantalone, la modă în vremea lui Carol II (843-877) al Franței. Cu timpul și-a extins semnificația (Stati 1964: 172).

Considerațiile expuse vin să demonstreze fenomenul motivării în limbă ca o componentă obligatorie a nominării. Procedul trecerii de la nume propriu la unul comun este neconținut de-a lungul timpului în istoria limbilor.

Note

¹ În accepție lingvistică actuală termenul *eponim* are mai multe sensuri: 1. cele indicate în DEX; 2. pentru a desemna numele proprii devenite nume comune; 3. pentru a numi substantivele comune care își au sursa în nume proprii.

² Purtată în timpul Revoluției Franceze, carmaniola a generat și numele unui cântec cu autor necunoscut pe care revoluționarii îl cântau și îl dansau la Paris.

³ La rândul său, arhipelagul a fost botezat în cinstea exploratorului spaniol Juan de Bermudez, care l-a descoperit pe la 1515.

⁴ Dimensiunile și mărimea borului jobenului au variat după moda diverselor epoci. Jobenul pentru ținuta de călărie, de pildă, este mai scund și cu borurile mai mici decât cel pentru ținuta de gală.

⁵ Jacquerie – răscoală a țărănilor flămânzi contra seniorilor feudali.

Referințe bibliografice ■

Laiu-Despău 2006 = O. Laiu-Despău, *Dicționar de eponime. De la nume proprii la nume comune*, București, SAECULUM I.O., 2006.

Ciorănescu 2002 = A. Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, SAECULUM I.O., 2002.

Stati 1964 = Sorin Stati, *Cuvinte românești. O poveste a vorbelor*, București, Editura științifică, 1964.

Щетинин 1966 = Л. М. Щетинин, *Слова, имена, вещи. Очерки об именах*, Ростов-на-Дону, Издательство Ростовского Университета, 1966.

Stelian DUMISTRĂCEL

Iașul sau Iașiul?

S.D. – cercetător științific la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Filialei Iași a Academiei Române, profesor la Departamentul de Jurnalistică și Științe ale Comunicării de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”. Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române (1978), *Doctor Honoris Causa* al Universităților „Dunărea de Jos” (Galați, 2011), „Alec Russo” (Bălți, 2012) și „Vasile Alecsandri” (Bacău, 2017). Membru al Uniunii Scriitorilor din România.

Publicații recente: *Cuvintele, încotro? Lingvistică pentru toate televiziunile* (Polirom, 2017), *Spații pragmatico-discursive* (Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2017). Asociația Studenților Jurnaliști din Iași i-a închinat volumul aniversar *Împotriva derivei* (Adenium, Iași, 2017).

Cetățean de onoare al Municipiului Iași (2020).

În special recent, după conferirea distincției de „Cetățean de onoare al Municipiului Iași”, am primit din nou scrisori având ca provocare întrebarea pe care am folosit-o cândva ca titlu al unui articol (acum: „Cetățean de onoare al Iașului”? sau „... al Iașilor”?), un text pe care îl reluăm în cea mai mare parte.

Se impune mărturisirea că nu doar pe ieșeni, deși mai ales pe aceștia, îi preocupă scrierea și pronunțarea *corectă* (!) a numelui capitalei Moldovei istorice. Aceasta deoarece, în discursul public și în jurnalistică, există (și nu numai în ultimul timp) controverse: cum se scrie corect: „Iașul”, sau „Iașiul”? Problema „corectitudinii” în materie de folosire curentă și de scriere a toponimelor/oiconimelor nu este însă deloc simplă, deoarece, în ciuda „normelor”, suveran este *uzul* comun: de exemplu, nu scriem „*Târgul Frumos*” ori „*Târgul Mureș*”, ci numele oficiale sunt *Târgu Frumos*, respectiv *Târgu Mureș*. Și nimeni nu va putea interveni, în niciun fel, ca să schimbăm, eventual, alte forme ale vorbirii intrate în uzul oficial; deși evocă sau reflectă fonetisme regionale, vom păstra ca atare oiconimele *Chișcăreni* (numele a două localități, din județul Iași, respectiv Botoșani), după cum în Moldova de la est de Prut nimic nu îndreptățeste schimbarea „literară” a numelui *Drochia*!

Cu referire la alt raport între normă și uz, comparabilă este situația în ceea ce privește numele orașului *Iași*, caz pentru care explicația pornește de la nominativ, forma nearticulată și cea articulată, din vorbire. Dar s-o luăm pe puncte...

1. Din cauză că localnicii (ca toți moldovenii) nu pronunță „înmuiață” (nici) consoana *ș*, forma curentă în vorbire este *Iaș* (deși se scrie *Iași*). Pornind de la pronunție, în scriere, forma articulată a devenit *Iașul*, ca în numele revistei „*Iașul literar*”. Putem cita și alte sintagme asemănătoare, de pe internet: *Iașul Monden* fusese „prima publicație online de acest gen în *Iași* (*sic!*) care îți aduce informații din cultură...” sau „*Iașul* de ieri... *Iașul* de astăzi” (expoziție de fotografii; de pe internet). Când, recent, pe afișe diverse apare „*Iașiul* (... ospitalier”, să zicem), lumea culturală din capitala Moldovei protestează, ca la o anomalie!

2. Genitivul, tot în pronunțarea localnicilor, este *Iașului*: un periodic local se intitulează „*Flacăra Iașului*” și niciun moldovean (autentic) nu s-ar încumeta să scrie sau să pronunțe „*Iașiului*” (căci i s-ar părea că pronunță, ca dâmbovițenii, *șiah* în loc de *șah!*). Iată și alte enunțuri cu aceeași formă: „*Sărbătorile Iașului 2019*”; printre manifestări, „*Noaptea albă a Iașului*”; s-a publicat și „*Harta Sărbătorilor Iașului*”, după cum a existat și „*Spotul oficial al Sărbătorilor Iașului*”. Dar, în textul știrilor despre orașul nostru publicate în special în ziare din București, vom întâlni curent forma de genitiv *Iașiului*, ca și cum ni s-ar corecta o anumită greșală (de tipul *copil*, nu *copchil!*). Iată un nominativ: „*Iașiul*, orașul cartierelor-pod. Află legendele urbane care le asociază cu prostituate și decapități” (/adevarul.ro/); și un genitiv: „*VIDEO Populația Iașiului a crescut cu aproape 10% în ultimii 3 ani*” (/hotnews.ro/).

3. Și, acum, vocativul: este de ajuns să ne amintim versurile din imnul echipei locale de fotbal: „*Iașule, Iașule, mândră cetate!*” (respectiv „*Iașule, Iașule, mândru oraș!*”). Cum v-ar suna, aici, „*Iașiule*”? Ar da impresia că cineva ar vrea, pur și simplu, să ne ridiculizeze, să ne atragă atenția asupra unui defect de pronunție...

4. Este „corectă” forma *Iașul* sau *Iașii*? Cea de a doua formă este cea originară, reprezentând echivalarea în limba română a formei gramaticale ce apare în documentul primei atestări a numelui, redactat în slavonă, datând din 1408. De altfel, așa se scria până în secolul al XIX-lea;

cităm câteva titluri, de notorietate, ale lui Alecsandri, „Iașii în 1844”, o „fiziologie”, și „Iașii în carnaval” (1845), o comedie, sau „Magaziile (= magazinele) Iașilor”, o prezentare de factură publicitară, a lui Costache Negruzzi (1846).

Astăzi, istoricii și oamenii de cultură inspirați de aceștia susțin folosirea exclusivă a formei *Iași*, pe care mai ales primii o promovează și în titluri de opere; după albumul lui Ion Miclea, *Iașii marilor iubiri* (1971), vom semnala titlul *Iașii vechilor zidiri*, al istoricilor Dan Bădărău și Ioan Caproșu (1974, reeditat în 2007 de Casa Editorială Demiurg). Iată prescripția pe care o putem citi în volumul celor doi istorici ieșeni: „Trebuie dar să se spună *Iașii* (și nu *Iașul*), precum se spune, de altfel, și *Focșanii*, *Botoșanii*, *Fălticeni*, *Călărașii*, *Bucureștii* etc.” (p. 23-24; la p. 23 se amintește că în documentele vechi apar și grafiile *Ieși* sau *Eși*). Tradiția culturală este păstrată și de titlul albumului semnat de Valentin Ciucă, *Iașii, între medieval și modern* (2008), dar, culmea ironiei, apariția editorială a fost anunțată și comentată în ziare sub enunțul „Manual de iubit Iașul”!

Diferite oscilații sunt prezente și în titlurile cărților unui monograf *sui-generis* al orașului, Ion Mitican: *Cu Mihai Eminescu și Ion Creangă prin Târgul Ieșilor* (1990), *Cu Iașii mână-n mână* (1997, în colaborare cu C. Ostap), dar *Iașul între adevăr și legendă* (2000, cu același colaborator), după cum emisiunea unui post de televiziune avându-l ca invitat pe I. Mitican era titrată „Iașul lui Mitican”.

Așadar, astăzi, *Iașii*, ca nume al orașului, pare să reprezinte o formă ușor arhaică, respectiv o selecție și o preferință de coloratură elitistă.

O astfel de interpretare poate fi contrazisă de următoarea situație: deși este vorba de pronunțarea moldovenească a aceluiași sunet, nimeni n-ar scrie *Hușul* (genitiv *Hușului*), ci doar „Hușii”, „(episcopia) Hușilor”. Dar nimeni nu ne mai poate... întoarce de la „Iașul nostru drag” (impusă de uz); forma „Iașii noștri dragi” ne dă doar impresia unui plural cumva suspect!

5. Cu raportare la forma de nominativ *Iașii*, există și o formă de genitiv, aceea semnalată în titlul lui Negruzzi, a cărei variantă arhaică, de factură regională, este înregistrată însă în documente și la cronicari: *târgul Ieșilor* (vezi și, mai sus, un titlu al lui Ion Mitican). S-ar părea că

de această inspirație (renunțându-se la pronunția regională) este numele scris pe eticheta buteliilor de vin „Colinele Iașilor”, ce poate da satisfacție (pe diferite planuri!) chiar istoricilor.

Într-un text memorabil, marele lingvist (bălțean, moldovean, român și savant de talie internațională) Eugen Coșeriu, cel mai bun cunoscător al cursului limbilor, spunea că „în lingvistică, vorbitorul este măsura tuturor lucrurilor” și că „lingvistul nu trebuie să uite niciodată că limbajul funcționează *prin și pentru vorbitori*, nu prin și pentru lingviști” (*Lingvistica integrală*, București, 1996, p. 30).

Așadar, deoarece persoanele (și chiar nici personalitățile!) nu pot schimba cursul vorbirii, ca lingvist, credem că în scris este bine să se țină seama, și în cazul numelui orașului *Iași*, al *Iașului*, de formele impuse de uz. Este o problemă asupra căreia am considerat necesar (și foarte onorabil!) să ne oprim și într-acest număr festiv al prestigioasei noastre reviste „Limba Română” de la Chișinău, adevărat standard al dacoromânei. Ajute-i Dumnezeu să-și uite numărul anilor, iar redactorului-șef de astăzi, prietenului Alexandru Bantș, ca și echipei sale redacționale, să le dea Domnul ani mulți și buni, spre a-i dirigu cursul și a-i asigura mersul!

Întru mulți, mulți ani „Limba Română”!

Irina CONDREA

Lexicul antroponimic actual: aspecte și forme locale

I.C. – doctor habilitat în filologie, profesor universitar la Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM. Director al Școlii doctorale „Studii lingvistice și literare”.

Domenii de cercetare: sociolingvistică, traducere, stilistică, pragmatică, cultivarea limbii, lingvistica textului. Autoare a mai multor volume, dintre care: *Traducerea din perspectivă semiotică* (2006), *Studii de sociolingvistică* (2007), *Curs de stilistică* (2008), *E timpul să vorbim corect* (2014), *Sociolingvistica. Suport de curs* (2018).

Antroponimul reprezintă o categorie lexico-gramaticală, al cărei specific constă în faptul că, spre deosebire de alte semne lingvistice, semnificantul totdeauna are drept semnificat o persoană, astfel că, în calitate de semn lingvistic, prezintă particularități deosebite. Relația semnificant-semnificat este una esențială în cadrul teoriei semnului lingvistic. F. de Saussure propunea să păstrăm cuvântul *semn* pentru a desemna totalul și să înlocuim *conceptul* și *imaginea acustică* prin *semnificat*, respectiv, *semnificant*; acești ultimi termeni au avantajul de a marca opoziția care îi separă fie între ei, fie de totalul din care fac parte (Saussure 1998: 86), or, cu referire la antroponime, trebuie luat în considerare specificul semnificatului, care nu mai trece prin faza de concept, ci trimite la o entitate/persoană concretă. O altă caracteristică a semnului lingvistic stabilită de Saussure este arbitrarietatea, când legătura ce unește semnificantul de semnificat este una arbitrară, nedeterminată de factorii extralingvistici, prin urmare, *semnul lingvistic este arbitrar* (*Ibidem*: 87). Și în acest caz putem constata o trăsătură aparte a antroponimului, deoarece acesta nu mai este total arbitrar, ci, în cele mai dese cazuri, este motivat.

Unii semioticieni consideră numele un tip aparte de semn: „Numele este un semn identificator, atribuit membrului unei specii în felurite moduri, și care-l scoate în evidență față de ceilalți. Numele uman este un semn care identifică persoana în termenii unor variabile precum apartenența etnică și sexul. Numele adăugate (supranumele) fac și mai subtil referențialul identitar al numelui” (Sebeok 2002: 29).

Anume necesitatea de a da unei persoane o caracteristică particulară, numind-o cu ajutorul numelor comune printr-un procedeu de tip metaforic, scoate în evidență motivația antroponimului, altfel spus, „nearbitraritatea” lui. Din perspectiva dictonului latin *Nomen est omen* (numele este un semn), antroponimul reprezintă o persoană, caracterizând-o într-un mod aparte, spre a o deosebi de alte persoane.

Ca structură, numele de persoană actual este constituit din două componente – **nume** și **prenume**. Acestea se caracterizează prin diverse amprente etnoculturale, fiind rezultatul unor experiențe comunitare ce reflectă mediul natural, practicile sociale, modul de viață, particularitățile culturale, confesionale și alte aspecte legate de istoria comunității/etniei în ansamblu. Antroponimele, ca și orice alte clase de cuvinte, suportă anumite schimbări și modificări de-a lungul timpului, determinate de diverși factori sociali, economici, politici etc. Intensitatea și rezultatele acestor schimbări sunt diferite în cadrul numelui și al prenumelui, deoarece natura acestor două componente este diferită: *numele este moștenit* și se transmite din generație în generație pe linie paternă, fără schimbări esențiale; pe de altă parte, *prenumele este dobândit* de fiecare persoană prin actul de denomi-nație/botez și în practica comunicării curente suportă diverse modificări/variante, iar pe parcursul timpului, în sistemul prenumelor au loc schimbări frecvente, determinate de o serie de factori de natură socioculturală, confesională, de anumite tradiții, mentalități, de modă ș.a.

În comparație cu registrul de prenume, aflat în permanentă schimbare, numele de familie reprezintă în mare măsură partea stabilă a sistemului antroponimic, reflectând aspectele culturale, istorice, antropologice, legate de modul de viață al membrilor comunității/etniei respective pe parcursul unor perioade îndelungate de timp.

Numele de familie: componenta etnoculturală

În prezent au o circulație intensă numele de familie ce reprezintă lexeme ale limbii române din diverse arii semantice. Apărute prin intermediul procedurii de antonomază, acestea conservă un registru bogat de semnificații, care reflectă un spectru larg de informații despre proveniența, modul de viață, particularitățile individuale ale persoanelor.

I. O serie de cuvinte din lexicul antroponimic rămân cu aceeași formă cu care circulă ca nume comune; ele fac parte din lexicul de bază al limbii, conservând, uneori, anumite lexeme și semnificații ieșite din uz, dar care nu sunt/nu au fost străine mediului și modului de viață al comunității respective. Din punct de vedere semantic, acestea reprezintă: **fitonime:** *Arbore, Bujor, Busuioc, Floare, Florică, Trandafir, Mazăre, Usturoi, Chirău, Ceapă, Morcov, Popușoi, Grâu, Secară, Sfeclă, Harbuz, Bostan, Frunză, Chiperi, Creangă, Nucă, Negară, Cireș, Bradu, Stejaru, Ghindă, Vizdoagă, Cereteu, Pelin, Ciupercă, Paiu* etc.; **zoonime:** *Lupu, Ursu, Vulpe, Ariciu, Berbec, Broască, Dihore, Veveriță, Cucos, Găină, Rață/Rățoi, Coțofană, Iepure, Mățu, Motan, Capră, Pisică, Păun, Șarpe, Vultur, Vrabie, Corbu, Coroi, Lebădă, Cucu, Ciocârlan, Bivol, Boboc, Purcel* etc., dar și denumiri de ființe fantastice, cum ar fi: *Zmău, Balaur*; **nume de insecte:** *Furnică, Flutur, Muscă, Purice, Ploșniță, Buburuz* etc.; **fenomene ale naturii:** *Brumă, Fulger, Iarnă, Ploaie, Soare, Vântu, Vijelie, Furtună* etc; **nume de substanțe:** *Cenusă, Cremene, Argint, Pulbere, Țărnă* etc.; **denumiri de bucate/alimente tradiționale:** *Mămăligă, Mălai, Smântână, Brânză, Cârnaț, Zamă, Borș, Colac, Covrig, Plăcintă, Cozonac, Gălușcă, Slănină, Bragă, Tărâță, Plămădeală, Balmuș, Turtă, Ciorbă, Malai, Varzari Chitoroagă*; **denumiri de obiecte** (unelte, ustensile, locuri, haine etc.): *Ciocanu, Topor, Cheptene, Hârdău, Vatră, Suveică, Cimpoi, Cociorvă, Grapă, Papuc, Opincă, Oboroc, Obadă, Traistă, Suman, Colțun, Leancă, Izmană, Pălărie, Căldare, Oglindă, Baltag, Curmei, Burcă, Cănațui, Ciubuc, Căuș, Țăruș, Buzdugan, Ciubăr, Bortă, Groapă, Movilă, Bordei, Pârlog, Fărâmbă, Scoarță, Briceag, Bârcă, Furculiță* etc.

Este de remarcat că semnificația unor cuvinte devenite nume nu mai este astăzi cunoscută de vorbitori și doar specialiștii mai operează cu asemenea cuvinte dispărute din uz, cum ar fi: *leancă* – haină lungă, groasă sau bluză; *hârdău* – vas din doage de lemn, folosit pentru transportarea lichidelor; ciubăr; *burcă* – haină din pânză groasă; *bârcă* – oaie cu lână creață și mărunță; *șurcan* – rasă de oi cu lâna lungă, aspră și groasă; *chitoroagă* –

piftie, răcitură; *balmuș* – mâncare ciobănească din lapte și brânză; *oboroc* – vas mare din coajă de tei etc.

II. Referirea directă la persoane este cazul în care ca nume propriu se utilizează lexeme prezentând informații ce se referă la proveniența etnică sau geografică a persoanei, la starea ei socială statutul social-economic, printre acestea numărându-se: **etnonime:** *Cazacu, Grecu, Maghiar, Rusu, Rusnac, Sârbu, Ungur, Ungureanu, Turcu, Tătaru, Moscalu, Leahu, Arapu, Turculeț;* **denumiri de zone geografice, toponime, oiconime:** *Munteanu, Dobrogeanu, Ardeleanu, Moldoveanu, Suceveanu, Ieșanu, Nistoreanu, Oltu/Olteanu, Brașoveanu, Bârlădeanu, Răileanu, Botoșeneanu, Hotineanu, Lăpușeanu;* **nume ce indică starea socială, funcții** (a se vedea Druță 2011): *Mazilu, Robu, Șerbu, Țăranu, Burlacu, Boieru, Chiaburu, Vătavu, Jomiru, Scutaru, Spătaru, Vornicu, Aga, Cătană, Arnăutu, Beșliu, Călărașu, Izbaș* etc; **nume de meserii, ocupații:** *Moraru, Ciobanu, Ciubotaru, Văcaru, Căpraru, Strungaru, Luntrașu, Arcașu, Armașu, Harabagiu, Boiangiu, Blidar, Cârciumar, Cojocar, Croitoru, Dascălu, Dogaru, Dulgheru, Feraru, Lemnaru, Olaru, Popa, Postăvaru, Prisăcaru, Pascaru, Scripcaru, Barbacaru, Diaconu, Zidaru, Vieru, Rotaru, Barcaru, Tutunaru* etc.

III. Particularitățile individuale ale persoanei sunt reprezentate frecvent de cuvinte-antroponime care specifică anumite trăsături ce se referă la aspectul fizic sau comportamental al individului. În categoria dată se includ diverse denumiri, ce indică: **culori:** *Roșu, Negru, Albu, Galben, Verdeș, Balan, Roșca, Roșcovan* (cu variante derivate ca *Albulescu, Negrescu* etc.); **defecte:** *Șchiopu, Surdu, Mutu, Buzatu, Buzilă, Chior, Grasu, Slabu, Orbu, Ciuntu, Grosu;* **comportamente:** *Minciună, Zbanț, Bunu, Blându, Rău, Blajinu, Păcătos;* **statura, aspectul:** *Lungu, Scurtu, Josu, Frumosu, Urātu, Pletosu, Musteață, Sprânceană, Barbă, Buză, Crețu, Călcâi, Coadă, Căruntu, Spânu.*

IV. Tradiția confesională creștină-ortodoxă este reprezentată de lexeme antroponimice, care fac trimitere la: **nume de cult:** *Adam, Apostol, Anghel, Arhanghel, Isac, Moisei, Arhire, Luca;* **sărbători** și practici creștine: *Crăciun, Botez, Botezat, Iordan, Foca, Ispas, Mănăstireanu, Călugăru, Călugăreanu.*

V. Numele compuse se remarcă prin expresivitate și prin sensul lor „transparent”, acestea fiind formate, de regulă, din două cuvinte. Un mare număr de asemenea antroponime s-a constatat în documentele cancelariilor domnești din secolul al XVII-lea, publicate la Chișinău (*Moldova în epoca*

feudalismului, 1975). Cercetătorii au constatat că la nivel antropomic, părțile constituente își păstrează propria valoare: împreună alcătuiesc o sintagmă construită – din punct de vedere gramatical – după tiparele limbii comune, iar semantic – ca un micromodel explicativ. Aceste îmbinări exclud orice îndoială cu privire la înțelegerea sensului lexical al numelui compus (Burci & Zăbavă 2003). La fel de „transparente” sunt numele formate de la un prenume feminin în genitiv cu articolul „al” trunchiat (a-), acestea fiind considerate matronime (Răileanu 2019). Din această categorie fac parte **nume compuse/sintagme**: *Caproșu, Capmare, Captare, Barbăneagră, Barbăroșie, Barbascumpa Barbălată, Capbătut, Mereacre, Șaptefrați, Gâștemulte, Sainsus, Poalelungi, Babără, Bounegru, Decusară, Calcatinge, Calalb, Joacăbine, Băietrău, Cușmăunsă, Mânăscurtă, Roadedeal, Cherdivară, Zgârcibabă, Cincilei, Șaptefrați, Bounegru, Țarălungă, Stratulat, Dădoamne, Scobioală*; **matronime**: *Ababii, Apopii, Apetri, Avădăanii, Aioanei, Amarfii, Ailincăi, Amihalachioaie, Adomniței, Acatrinei, Apachiței, Ailoaie, Avasiloaie, Adăscăliței, Adoamnei, Apreutesei*.

Aceste categorii de nume sunt reprezentative pentru spațiul basarabean și constituie un patrimoniu antropomic stabil, care păstrează vii tradițiile de denotație a persoanelor, în ciuda mai multor acțiuni care, pe parcursul anilor, au dus la mutilarea numelor românești prin transcrierea lor rusească și prin modificarea nejustificată a formelor tradiționale. (A se vedea Răileanu, *Nume (im)proprii*). În prezent, mulți cetățeni ai Republicii Moldova își corectează numele în actele personale, revenind la formele tradiționale, care nu s-au pierdut încă definitiv. Drept dovadă sunt numele consemnate încă la începutul secolului al XIX-lea, care se regăsesc și astăzi în nomenclatorul onomastic basarabean.

Într-un inventar făcut de Gheorghe Bezviconi pentru perioada anilor 1812-1821, se regăsesc multe nume de boieri moldoveni basarabeni: *Adam, Alecsandri, Andriaș, Anghel, Armaș, Bădărău, Balș, Bantâș, Bașotă, Bobeică, Bocancea, Bodescu, Bogdan, Boteanu, Botez, Botezat, Bran, Brașovanu, Bușănescu, Buhăescu, Buzdugan, Buzescu, Caplescu, Căminescu, Chirica, Clucerescu, Codreanu, Coroi, Costin, Cotruță, Crețulescu, Cristian, Cujbă, Cuza, Dabija, Darie, Dicescu, Dracul, Duca, Ene, Feștilă, Gane, Ghica, Hâjdeu, Hâncul, Hârțescu, Iancu, Isăcescu, Kogălniceanu, Lazu, Leon, Leu, Lupu, Măcărescu, Manu, Matei, Miclescu, Munteanu, Murguleț, Neculce, Negruzzi, Nicolae, Nimișescu, Păun, Pogor, Prățescu, Pruncul, Purcel, Radu,*

Rășcanu, Roman, Roșca, Rusu, Scorțescu, Soroceanu, Străjescu, Strășculescu, Stroescu, Suruceanu, Tăutu, Tufescu, Ursul, Văcărescu, Varzaru, Voinescu, Zugrav etc. (Bezviconi 1943).

Se poate constata faptul că cea mai mare parte dintre numele despre care s-a discutat mai sus continuă și astăzi să fie active, ele alcătuiind patrimoniul nostru onomastic, iar informații despre frecvența numelor apar cu regularitate în statistici și în spațiul public, de unde aflăm, de exemplu, că cele mai răspândite 20 de nume ale moldovenilor sunt următoarele: *Rusu, Ceban, Ciobanu, Țurcan, Cebotari, Lungu, Sârbu, Munteanu, Popa, Rotari, Guțu, Ursu, Roșca, Melnic, Balan, Cojocari, Rotaru, Cojocar, Grosu, Țurcanu* (<https://agora.md/stiri/>). Bineînțeles că unele aspecte ortografice diferă de la caz la caz și există dublete de tipul *Țurcan* și *Țurcanu*, or acestea sunt lucruri inerente și o „corectare” absolută nu se poate face. Important este ca aceste nume să ne reprezinte ca națiune și ca cetățeni. În acest sens, este valoroasă opinia regretatului filolog Gheorghe C. Moldoveanu, care spunea că „Păstrarea antroponimiei naționale devine astfel parte integrantă a păstrării ființei naționale, pierderea propriilor nume de persoane însemnând primul pas spre pierderea identității, prin ruperea legăturilor cu cei care au contribuit la crearea sistemului onomastic” (Moldoveanu 2010).

Prenumele – variante funcționale și utilizări specifice în spațiul basarabean

Spațiul basarabean se caracterizează printr-un registru variat de prenume, în care se disting mai pregnant următoarele categorii: *prenume calendaristice tradiționale* (*Ion, Vasile, Petru, Nicolae, Mihail, Maria, Elena, Alexandra*), utilizate permanent; *prenume create pe teren românesc* (*Rodica, Florica, Florin, Romanița, Dumitrița, Domnița, Viorica, Drăgostin, Doru*); *prenume adoptate prin filieră occidentală* (*Emilia, Adela, Victoria, Robert, Felix*); *prenume de diverse origini venite prin filieră rusă* (*Tatiana, Svetlana, Olga, Natalia, Nadejda, Anastasia, Igor, Oleg, Artiom, Chiril, Nichita, Serghei, Vladimir, Boris, Vitalie, Ghenadie, Anatolie, Iurie*).

Prenumele utilizate în spațiul nostru au, de regulă, o componentă (terminația), ce indică genul masculin sau feminin (Trebeș 2017), așa încât oricine aude un prenume își poate da seama dacă este de bărbat sau

de femeie: femininele au terminația **-a** (*Claudia, Minodora, Alexandrina, Nicoleta, Rodica*) etc.; masculinele se pot termina în consoană (*Ion, Ștefan, Pavel, Tudor*), în **-e** (*Vasile, Gheorghe, Nicolae*), în **-u** (*Dumitru, Alexandru, Eugeniu, Radu*), în **-a/-ea** (*Toma, Sava, Mircea*). În cazul în care se adoptă un prenume feminin netradițional, terminat într-o consoană, apar și anumite dificultăți în comunicare. De exemplu, o fetiță cu numele *Ettel* a primit și al doilea nume, *Mașa*, folosit în mod curent pentru comoditate (<https://yupi.md/nume-stranii-si-amuzante-la-moldoveni-cele-mai-ciudate-nume-de-botez-ilegale-in-lume/>). Un prenume feminin ca *Ettel* se integrează mai greu în sistemul gramatical al limbii române, deoarece, în conformitate cu terminația, el se va declina ca numele masculine, având forme analitice de caz: *Ettel, a lui Ettel, lui Ettel, pe Ettell*, spre deosebire de prenumele feminine cu terminația **-a**, care au forme sintetice: *Silvia, a Silviei, Silviei, pe Silvia*. La nivel de comunicare, un enunț ca „Ea este mama lui Ettel” va trebui dezambiguizat, pentru a se înțelege dacă *Ettel* este fată sau băiat.

În comunicarea curentă cotidiană – în familie, între colegi și prieteni – este utilizat cu precădere prenumele, iar forma acestuia nu este totdeauna aceeași, cu toate că desemnează același referent. Această varietate ține de domeniul pragmaticii, care vizează relația dintre semn și utilizator, adică modul în care vorbitorul utilizează semnul lingvistic (în cazul nostru prenumele) în diverse situații de comunicare, pentru a obține anumite efecte, reacții, în funcție de scopul urmărit.

În ceea ce privește prenumele, trebuie avut în vedere faptul că una și aceeași persoană răspunde la mai multe variante ale prenumelui pe care îl poartă, astfel că în mai multe culturi/limbi prenumele poate avea câteva ipostaze, cele mai cunoscute și utilizate fiind:

a) **forma plină, oficială**, înregistrată în acte (certificat de naștere, buletin, pașaport etc.) aceasta fiind obligatorie în anumite situații, legate de consecințe juridice, de diverse responsabilități și care în toate documentele personale/oficiale rămâne neschimbată: *Eugeniu/Eugenia, Alexandru/Alexandra, Tatiana, Constantin, Gheorghe* etc.

b) **forma uzuală/familiară**, derivată de la cea oficială; este deosebit de răspândită în onomastica rusă caracterizată de o mare diversitate de variante; multe dintre acestea a o circulație mare în spațiul basarabean, fiind

utilizate și de rusofoni, dar și de vorbitorii de română, cu atât mai mult, cu cât sunt omniprezente nu doar în comunicarea curentă, dar și în mass-media, fiind mult vehiculate în filmele rusești, în programele de divertisment, dar și în limbajul familiar-argotic al tinerilor. Astfel, se disting:

– **variante scurte**, în special ale prenumelor rusești, formate prin trunchiere: *Jenea* (Eugeniu/Eugenia), *Tanea* (Tatiana), *Liuda* (Ludmila), *Mașa*, *Manea* (Maria), *Lena* (Elena), *Costea* (Constantin), *Tolea* (Anatolie), *Toma* (Tamara), *Ghena* (Ghenadie), *Ira* (Irina), *Nastea* (Anastasia), *Frosea* (Efrosinia), *Pașa* (Pavel, Parascovia), *Vova*, *Volodea* (Vladimir), *Vasea* (Vasile), *Clava* (Claudia), *Dusea* (Eudochia), *Lionea* (Leonid), *Zina* (Zinaida), *Vitea* (Victor, Vitalie), *Sveta* (Svetlana), *Nadea* (Nadejda), *Serioja* (Serghei), *Valea* (Valentina/Valentin), *Fima* (Serafim/Serafima), *Mila* (Ludmila, Emilia), *Iura* (Iurie), *Stiopa* (Stepan), *Sioma* (Simion), *Vanea* (Ivan), *Natașa* (Natalia), *Slava* (Veaceslav), *Catea* (Ecaterina), *Jora* (Gheorghe), *Petea* (Petru), *Borea* (Boris), *Galea* (Galina), *Raia* (Raisa), *Valera* (Valeriu) etc. În comunicare aceste forme sunt și un indiciu al modului de exprimare al basarabenilor. Unele prenume au forme scurte diferite pentru rusă și română, de exemplu, Mihail – *Mișa* (ru), *Mihai* (ro); Grigore – *Grișa*, *Jora* (ru), *Grig* (ro); Alexandru/Alexandra – *Sașa*, *Șura* (ru), *Sandu* / *Sanda* / *Alex* (ro); Dumitru – *Dima* (ru), *Mitru* (ro); Nicolai – *Colea* (ru), *Culai* (ro); Teodor – *Fedea* (ru), *Teo* (ro); Elizaveta – *Liza* (ru), *Veta* (ro).

Formele scurte rusești, frecvente în vorbirea basarabenilor, de regulă, nu se înregistrează în actele personale (deși în ultimul timp există și excepții), nici în Republica Moldova, nici în Rusia, astfel că în comunicare trebuie avut în vedere că ele au o marcă stilistică popular-familiară. Or, în spațiul public forma scurtă a prenumelui este etalată de unii reprezentanți ai showbizului ca variantă a numelui scenic: *Pasha Parfeni*, *Alex Velea*, *Olia Tira*, *Sacha Lopez*, *Tania Cergă*, *Nicu Țarnă*, *Anișoara Puică*, *Natașa Koroliova* ș.a. Și alte persoane publice preferă forma scurtă a prenumelui, pentru o sonoritate mai atractivă: *Vlad Filat*, *Sanda Filat*, *Vlad Cubreacov*, *Alecu Reniță*, *Teo Chiriac*, *Veta Ghimpu-Munteanu*, *Mihai Munteanu* ș.a.

– **forma hipocoristică** (dezmierdătoare) reprezintă în cel mai înalt grad atitudinea vorbitorului față de persoana al cărei nume este rostit. Hipocoristicele se formează cu sufixele diminutive utilizate pentru ori-

ce apelative: **-uț, -el, -ică, -uță** ș.a. În limba română variantele hipocoristice sunt deosebit de populare în creațiile folclorice, în comunicarea cu cei mici, utilizate de către părinți, bunici, rude. Toate acestea comportă o mare doză de afectivitate. Cele mai populare prenume românești au și numeroase variante hipocoristice: Maria – *Mărioara, Măriuța, Mărița, Maricica, Măricuța, Marusica, Marușca*; Ion – *Ionel, Ionică, Ionuț, Ioniță, Ionaș, Ionișel*, dar și hipocoristice derivate de la formele scurte – *Nelu, Neluțu, Nelișor, Nelucu* ș.a. Este de remarcat că unele forme hipocoristice în ultimul timp apar și ca forme oficiale, înregistrate în acte. Asemenea variante cu statut oficial se întâlnesc destul de rar în Republica Moldova, fiind reprezentate doar de câteva prenume: *Doinița, Steluța, Ilinca, Ionuț, Petrică, Ionela, Ștefănel, Angelica, Anișoara*. În România, hipocoristicele apar ca forme oficiale mult mai pe larg, aceasta fiind deja o practică obișnuită. Diferența este sesizată de utilizatorii moldoveni, care conchid că sunt din România persoanele ce se numesc *Olguța Vasilescu, Cristinel Munteanu, Albumița Muguraș Constantinescu, Ionel Haiduc, Bombonica Dragnea, Gelu Voican* ș.a.

„**Nicușor Dan** este noul primar general al Capitalei”; „Ministrul sănătății **Nelu Tătaru**”, „**Olguța Vasilescu** a câștigat primăria Craiovei”.

Pe de altă parte, în spațiul basarabean circulă în comunicarea curentă multe hipocoristice rusești, în special derivate de la formele scurte cu sufixe specifice: **-ecica/enica**: *Tanecica, Iurocica, Vanecica, Liudocica, Șurocica, Sașenica, Mașenica*; **-ic/oc**: *Slavic, Vladic, Joric, Șuric, Sașoc, Igorioc*; **-ca**: *Iurca, Sașca, Mișca, Marinca, Galca, Slavca, Vovca, Milca, Mașca* ș.a.

În vorbirea îngrijită asemenea forme nu sunt acceptate, în schimb au o largă circulație printre tineri în situații neformale și reprezintă o marcă a vorbirii/rostirii basarabene, care de multe ori este persiflată în mass-media, de exemplu: „Despre degradarea totală a junelui kominternist **Vladik Bătrâncea**” (Alec Reniță); „Noi tre’ să împlăm toată republica să-l liniștim pe copilașul ista de 2 metri, **Mariancic**, să-i dăm jucăria când a vre și cum a vre?” (<https://www.zdg.md/diverse/pamflet/voronin-vs-lupu/>).

„Ne-am obișnuit cu **Igariok-Kuliok...**” („Ziarul Național”, 14.09.20).

„Deține oare **Vanea Ceban** calitățile sus menționate?” (<http://comunist.md/index.php?newsid=2914>); Toți trebuie să ne gândim cum să-l

liniștim pe acest „copilaș” de 2 metri pe nume **Mariancic**”. (<https://www.zdg.md/diverse/pamflet/voronin-vs-lupu/>).

Voronin: „Mișa, tu pentru cine lucrezi?”; „*Iura Roșca s-a`nsurat și în sediu s-a cazat*” („Timpul”, 10.01.2014); *Colea, Petru și iar Colea; Tolea, Sașa și iar Tolea...* (Viorel Mihail, Facebook, 11.08.20). „...deportari, foamete, gulaguri, colhozuri și sovhozuri despre care a auzit și *Mișa Ghimpu*, și *Dima Medvedev*” („Timpul”, 06 oct.2009).

În emisiunea „Ora de ras”, personajele *Valera și Sioma, Sioma și Feghea* sau *Fiodor Fiodorovici* atât prin numele lor, cât și prin modul neîngrijit de exprimare, înțesat cu ruisme și vulgarisme, se încadrează într-o formă de subcultură basarabeană, care adoptă diverse forme de lexic suburban, inclusiv variantele antroponimice specifice limbajului familiar-oral.

În Republica Moldova, unele persoane mai folosesc în limba română formule de denotație rusești, adresări de tipul *Valentina Ivanovna, Boris Petrovici*. În presă, astfel de forme pot fi utilizate cu scopul de a ironiza anumite persoane, în special când este vorba despre politicieni, făcându-se aluzie la influența limbii ruse, dar și unele mentalități de sorginte sovietică:

„Mihai Ghimpu, în cazul finalității de succes a escrocheriei, își poate asuma rolul lui Vlad Filat, adică, să devină principalul partener al democrațiilor. În acest caz, aș vrea să-i uez lui **Mihail Fiodorovici** un final similar celui de care a avut parte **Vladimir Vasilevici**” (<http://comunist.md/index.php?newsid=1081>).

„Eu personal semnez toate cererile de aderare la partid. Într-o zi, semnând, dau de ... **Lupu Marian Ilici!** M-am întors cu tăc cu scaun ș’ po-deală la telefon!” (<https://www.zdg.md/diverse/pamflet/voronin-vs-lupu/>).

Marea diversitate a formelor de prenume este determinată de condițiile comunicării orale, de anumiți factori de natură pragmatică, precum și de tradițiile cercului de vorbitori. În Republica Moldova multitudinea de forme scurte și hipocoristice, precum și anumite restricții nescrise de utilizare a acestora (neadmiterea hipocoristicelor în documente și în situațiile de comunicare oficială) sunt un ecou al obișnuințelor și practicilor de comunicare curentă în limba rusă.

**Referințe
bibliografice**

Bezviconi 1943 = Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. II, București, 1943, passim. Disponibil: <https://istoriabasarabiei.wordpress.com/2009/09/20/mircea-rusnac-basarabia-sub-staparnirea-ruseasca-1812-1914/>

Burci & Zăbavă 2003 = Iustina Burci, Camelia Zăbavă, *Câteva observații asupra numelor de familie compuse din Moldova*, în „Limba Română”, 2003, nr. 11-12. Disponibil: <http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=2216>

Druță 2011 = Inga Druță, *Nume de familie provenite de la denumiri de funcții și grade militare: interconexiuni și interferențe*. Disponibil: <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V1424/pdf>.

<https://agora.md/stiri/29348/care-sunt-cele-mai-raspandite-nume-de-familie-in-moldova>

<https://yupi.md/nume-stranii-si-amuzante-la-moldoveni-cele-mai-ciudate-nume-de-botez-ilegale-in-lume/>

Moldova în epoca feudalismului, vol. VII, p. II. *Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1774*, Chișinău, Știința, 1975.

Moldoveanu 2010 = Gheorghe C. Moldoveanu, *Antroponimia, parte integrantă a tradițiilor culturale românești*, în „Revista română”, nr. 4 (62)/2010. Disponibil: <http://astra.iasi.roedu.net/pdf/nr62p15-17.pdf>

Răileanu 2019 = Viorica Răileanu, *Nume de familie derivate de la patronimice*. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Filologia_moderna_Vol132_2019_pp150_154.pdf

Răileanu Viorica, *Memoria numelor (im)proprii din Basarabia*. Disponibil: <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/>

Saussure 1998 = Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Iași, Polirom, 1998.

Sebeok 2002 = Thomas Sebeok, *Semnele: o introducere în semiotică*, București, Humanitas, 2002.

Trebeș 2017 = Tatiana Trebeș, *Onomasticonul actual din perspectiva specificului gender al numelor de persoană*, în „Studia Universitatis Moldaviae, Seria Științe umanistice”, 2017, nr. 10, p. 86-90.

Marcela VÎLCU

Manifestarea fenomenului abrevierii în onomastica românească

M. V. – lector superior la Catedra de limba română și filologie clasică, Facultatea

Filologie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Cursuri predate: Fonetica, Ortografia, Punctuația în limba română, Praxiologia limbii române. Lucrări: *Limba și literatura română*.

Bacalaureat. Teste integratoare de evaluare a competențelor lingvistice, literare și de comunicare, (coautor C. Șchiopu), manuale: *Limba și literatura română pentru clasa a X-a* (coautor C. Șchiopu), *a XI-a* (coautor C. Șchiopu).

Abrevierea reprezintă un mijloc compresiv de exprimare, orală și scrisă, devenită un procedeu productiv de formare a unităților lexicale noi, servind astfel la îmbogățirea vocabularului. La etapa actuală, fenomenul abrevierii pătrunde tot mai frecvent nu doar în exprimarea scrisă, ci și în cea orală, în toate domeniile activității umane, din cauza ritmului alert de viață al omului modern.

O mare parte a abrevierilor vizează cuvinte formate prin compunere, dar sunt și abrevieri provenite din prescurtarea cuvintelor cu structură simplă.

Așa cum există mai multe moduri în care se formează și funcționează abrevierile, se identifică și mai multe tipuri, unul dintre ele îl constituie abrevierile propriu-zise sau *trunchierile* (procedeu numit și *scurtare a cuvântului*), care reprezintă prescurtări prin omisiunea unei părți considerabile a cuvântului: *prof.* „profesor”, *dl* „domnul”, *d-lui* „dumnealui”, *etc.* „et caetera”, *ș.a.* „și altele”, *cca* „circa”, *nr.* „numărul”, *sec.* „secolul”. O mare parte dintre aceste prescurtări, apărute din necesitatea unei exprimări scrise cât mai concise și rapide, au doar caracter grafic: la ele se recurge în scopul economiei de efort, de spațiu și de

timp, „în locul lor citându-se cuvântul întreg reprezentat prescurtat” (Beldescu 1984: 112). Dar există și cuvinte prescurtate având autonomie lexicală. Theodor Hristea este de părerea că apariția acestor trunchieri este cauzată de: a) avantajul scurtimei și al expresivității; b) dorința de originalitate, mai ales în cazul argoului; c) influențele străine (Hristea 1997: 16).

În acest articol ne vom referi la trunchierea care generează apariția unor formații cu autonomie lexicală utilizate în comunicarea orală. De fapt, astfel de trunchiere este un procedeu de tip oral ce se manifestă, cu precădere, în limba vorbită, despre care I. Toma menționează că este „o influență a limbii franceze și că jargonul și argoul sunt cele mai receptive la astfel de formații” (Toma 1994: 171).

Din acest punct de vedere, trunchierea este definită ca un procedeu de formare a cuvintelor, ce constă în eliminarea părții finale (apocopă) sau inițiale (afereză) a unui cuvânt (Sală 2006: 591).

În ceea ce privește productivitatea trunchierii în limba română, părerile sunt împărțite. Lingvistul Iorgu Iordan afirmă că procedeul trunchierii în limba română este influențat de unele împrumuturi din limba franceză, unde este larg aplicat, dar „nu se potrivește deloc cu sistemul nostru lingvistic, de aceea nu prinde la noi, iar puținele încercări reușite se datorează, în realitate, limbii de origine, de unde ne-au venit amputate gata” (ca, de ex., *metro, meteo, taxi*) (I. Iordan, *apud* Stoichițoiu Ichim 2008: 37).

Theodor Hristea, dimpotrivă, afirmă că acestea sunt destul de numeroase. El delimitează „trunchierile autentice” de alte tipuri de prescurtări (afereză, haplogie), despre care afirmă: „Formate în română, împrumutate sau prezente, pur și simplu, în alte limbi, trunchierile de tot felul sunt atât de numeroase și de interesante, încât ar merita un studiu special” (Hristea 1997: 13).

În susținerea opiniei lui Th. Hristea, A. Stoichițoiu Ichim vine cu argumente despre existența în limba română a unor împrumuturi de origine engleză trunchiate: *baschet* – de la basket-ball, *volei* – de la volley-ball, *blugi* – de la blue-jeans și face referire la *Dicționarul de cuvinte recente*, elaborat de Florica Dimitrescu, în care autoarea înregistrează un număr relativ mare de cuvinte trunchiate, care circulă în limba română actuală

– în limbajul presei și în limba vorbită (*retro* – retrograd, *hi-fi* – high-fidelity, *porno* – pornografie) sau în argoul elevilor (*prof*) (Stoichițoiu Ichim 2008: 38).

Trunchierea vizează două tipuri de formații (Sală 2006: 591): a) substantivele comune, de regulă compuse, și un număr redus de adjective și de numerale, formate, preponderent, prin reducerea părții finale (apocopă), cu excepția numeralelor care sunt trunchiate prin suprimarea părții inițiale (afereză), prin care au apărut și s-au impus în limbă cuvinte precum: *kil* – din *kilogram*, *bac* – din *bacalaureat*, *circă* – din *circumscripție*, *meteo* – din *meteorologic*, *bio* – din *biologic*, *anii '90*; b) substantive proprii nume de persoane – hipocoristice – formate atât prin suprimarea părții finale (*Magda*, *Marga*, *Teo*, *Nicu*, *Neli/Nelly*), cât și prin eliminarea sunetelor inițiale (*Saveta*, *Veta* – de la *Elisaveta*, *Nuța* – de la *Ilenuța/Anuța*, *Tinca* – de la *Catinca*, *Nelu* – de la *Ionel*, *Ghiță* – de la *Gheorghită*).

În cele ce urmează, vom aborda al doilea tip de trunchiere, care se referă la formarea hipocoristicelor – nume de persoane. Fenomenul dat este foarte frecvent în limbile europene moderne, printre care se remarcă limbile engleză, franceză (Graur 1965: 58). Încă din cele mai vechi timpuri, oamenii au simțit nevoia de a-și exprima dragostea față de persoanele apropiate „și în plan lingvistic, prin alterarea (transformarea) numelui, folosind diverse procedee, în special, scurtarea lor sau derivarea cu sufixe diminutive”¹. În acest context, evocăm opinia Elenei Carabulea, care consideră că trunchierea pare că-și are originea în limbajul afectiv al copiilor (Carabulea 1983: 516) sau în limbajul folosit în comunicarea cu copiii.

Referindu-se la procedeele de prescurtare a prenumelor, adică la formarea hipocoristicelor românești, autoarea Domnița Tomescu în *Enciclopedia limbii române* precizează că este un procedeu vechi, datând încă de la sf. sec. al XII-lea la românii sud-dunăreni (*apud* Sală 2006: 256), și destul de productiv la ora actuală. Aceste formații lexicale au originea în limbajul afectiv și provin atât de la nume de bază (*Adi* – de la *Adrian*, *Magda* – de la *Magdalena*), formate prin afereză, cât și de la diminutive (*Nuța* – de la *Ilenuța/Anuța*, *Nelu* – de la *Ionel*, *Ghiță* – de la *Gheorghită*, *Fănel/Fănica* – de la *Ștefănel/Ștefănica*), formate, de regulă, prin apocopă.

Cercetătoarea M. Cosniceanu face o delimitare între prenumele hipocoristice formate prin trunchiere pe care le numește „hipocoristice scurte” și prenumele derivate cu sufixe diminutive – pe care le numește „hipocoristice lungi” (Cosniceanu 1973: 50).

În limba română, o bună parte dintre hipocoristicele scurte sunt formate prin atașarea la secvența trunchiată a sufixelor -o, -i, notat și -y. Este un model preluat din limbile apusene și devine tot mai răspândit azi: *Nelly, Costi/Costy, Miti, Tibi, Beti, Gabi, Naty, Margo, Teo, Geo*. Așa cum se menționează în *Enciclopedia limbii române* (Sală 2006: 256), „afectivitatea acestor forme explică uzul lor familiar, intim, mai ales în sistemul denominativ popular”.

Devine tot mai evidentă tendința pătrunderii acestor nume în onomastica oficială, fapt remarcat de autoarea D. Tomescu, care menționează: „Multe dintre ele devin prenume sau supranume individuale” (*apud* Sală 2006: 256), așa cum se atestă în numele unui șir de scriitori/ oameni de cultură români ca, de exemplu: *Fănuș Neagu, Geo Bogza, Gellu Naum, Magda Isanos, Gabi Luncă, Cristi Tabără, Sanda Ladoși, Andi Moiescu, Nae Lăzărescu* etc.

În prezent, acest procedeu de formare a antroponimelor are tendințe de dezvoltare tot mai largă și în spațiul basarabean, care a fost influențat o perioadă de onomastica rusească/slavă. Îl atestăm astăzi, tot mai frecvent, în numele (supranumele individual) al mai multor artiști/ actori/oameni de cultură din Republica Moldova: *Nelly Cozaru, Nelly Ciobanu, Vali Boghean, Cristi Aldea-Teodorovici, Geta Burlacu, Nicu Țărnă, Sandu Grecu, Lică Sainciuc, Leo Butnaru, Teo Chiriac, Val Butnaru* etc. și putem remarca faptul că o serie de astfel de hipocoristice formate prin trunchiere se atestă tot mai frecvent ca nume oficiale, ceea ce ne permite să putem vorbi de o tendință în antroponimia românească actuală, pe care o menționează și Teodor Oancă în studiul său (Oancă 1995).

Considerăm că cele menționate mai sus probează productivitatea procedurii trunchierii ca tip particular de abreviere.

Notă ■ ¹ Goicu-Cealmof, Simona, *Formațiile hipocoristice în antroponimia franceză*. [Accesat 29.08.19]. Disponibil: <https://rb.gy/01nzn1>

Referințe bibliografice

Beldescu 1984 = G. Beldescu, *Ortografia actuală a limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.

Carabulea 1983 = Elena Carabulea, *Aspecte ale trunchierii cuvintelor în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice”, 1983, nr. 6, p. 517-523.

Cosniceanu 1973 = Maria Cosniceanu, *Studiu asupra numelor de persoane*, Chișinău, Știința, 1973.

Graur 1965 = Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965.

Hristea 1997 = Th. Hristea, *Trunchierea cuvintelor și fenomenele înrudite*, în „Limba și literatura română”, 1997, nr. 1, p. 13-17.

Oancă 1995 = T. Oancă, *Tendențe noi în antroponimia românească. Schimbări de nume*, în „Studii și cercetări de onomastică”, 1995, nr. 1, p. 7-24, Craiova, Universitaria.

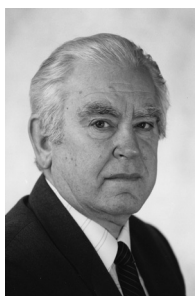
Sală 2006 = M. Sală (coord.), *Enciclopedia limbii române*, București, Univers Enciclopedic, 2006.

Stoichițoiu Ichim 2008 = A. Stoichițoiu Ichim, *Vocabularul limbii române actuale, Dinamică/Influențe/Creativitate*, București, All, 2008.

Toma 1994 = I. Toma, *Compendiu de teorie și aplicații practice*, București, Niculescu, 1994.

Anatol EREMIA

Localitățile Moldovei. Ghid toponimic, geografic și istoric

A.E. – dr. hab., profesor cercetător, lingvist, specialist în onomastică. A editat 25 de cărți, cele mai recente fiind *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Chișinău, 2006; *Dicționar geografic universal*, Chișinău, 2008; *Localitățile Republicii Moldova. Ghid informativ documentar*, Chișinău, 2009; *Dicționar geografic universal*, București, 2008; *Atlasul hidronimic al Republicii Moldova*, Chișinău, 2017; *Destinul cuvintelor. Breviar onomasiologic*, Chișinău, 2017; *Tezaurul toponimic românesc. Republica Moldova. Arealul Leova*, Chișinău, 2018.

„Hărăzit de Domnul e ca fiecare sat și oraș să aibe un loc de așezare și un nume care să le poarte faima în lume”

Mihail SADOVEANU

Moldova, ținuturile de la est de Carpați, reprezintă o regiune populată de strămoșii noștri geto-daci și romanici din epoci preistorice. Acest teritoriu dispune de trăsături proprii geografice, istorice, lingvistice. Specificul său multilateral constă în particularitățile naturale și de relief, în noianul de evenimente și fapte petrecute în cursul istoriei, în modul de viață al oamenilor.

Orașele și satele moldave au servit strămoșilor noștri drept sălașuri de trai și locuri de refugiu și de apărare în cazuri de primejdii. „Ținuturi încântătoare, minunat de bogate, împodobite de păduri și dumbăvi, de râuri și lacuri, și plină de tot felul de animale și păsări” (*Cronică din sec. XIII*). „Fiindu în calea răoțâților și stropșindu oștile, de multe ori se făceau războaie pe aceste locuri, cum încă semniile arată, movili mari și mici și șanțuri pre Nistru, pre Prut, prin Codri” (*Grigore Ureche. Letopisețul Țării Moldovei*). În

scopuri de apărare, localnicii au săpat șanțuri și au ridicat valuri mari de pământ, au durat cetăți și cetățui dinte care cele mai puternice s-au păstrat până astăzi. Prin muncă și luptă, prin dârzenie, speranțe și credință, strămoșii noștri au rezistat și s-au menținut în istorie.

Orașele și satele noastre sunt purtătoare de istorie, mărturii de glorie de luptă și de viață pașnică creatoare. Prin vechi hrisoave și acte de donație ele au luat ființă pe pământurile domnești și mănăstirești, pe moșiile răzeșilor și țăranilor liberi ca așezări permanente și sedentare. Denumirile lor, cu vechime de veacuri, reflectă principalele momente din viața materială și ideală a străbunilor noștri: obiceiurile, datinile, tradițiile, ocupațiile, îndeletnicirile.

Acest repertoriu de localități reprezintă un dicționar complex (toponimic, geografic, istoric) privind trecutul și prezentul satelor și orașelor din cuprinsul Republicii Moldova.

A

Abaclia, sat, reședință de comună în raionul Basarabeasca. Este situat în partea de est a Podișului Moldovei de Sud, pe valea râului Cogâlnic. Atestat cartografic în anul 1770. Coordonate geografice: 46°21'32" lat. N, 28°56'17" long. E. Altitudinea localității față de nivelul mării – 59 m. Gospodării individuale – 1 699 (2004). Populația – 5 519 loc. (2004), 4660 loc. (2014). Structura etnică: 98,04% români, 0,38% ucraineni, 0,87% ruși, 0,43% găgăuzi ș.a. Biserica *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil* (1880). Distanțe: 6 km până la Basarabeasca, 95 km până la Chișinău. Stație de c.f. la Basarabeasca (7 km). Mențiuni documentare: este notat ca așezare nogaică cu denumirea *Abakly* pe harta din anul 1770. Satul a fost repopulat de români după evacuarea triburilor tătărești din Basarabia (sf. sec. XVIII). Etimologia: *Abaclia*, actuala denumire reprezintă o formă adaptată în limba română a numelui de trib tătăresc *abakli*. Conform unor tradiții locale, satul s-ar fi numit în trecut *Seliște* și *Cogâlniceni*. Oficialitățile țariste, care au dirigit această regiune după anexarea ei în 1812, n-au avut niciun interes să restabilească una dintre denumirile istorice ale localității. De vechile denumiri ale satului pare să ne amintească mențiunea din hrisovul datat cu anul 1563 „Cogâlniceni, sat pe apa Cogâlnicului, ocină domnească”, precum și denumirea văii din hotarul satului de astăzi *Valea Săliștii*.

Acui, sat în comuna Baimaclia din raionul Cantemir. Este situat la obârșia văii Acui, ramificație de stânga a Văii Enichioiului. Atestat documentar în 1909. Coordonane geografice: 46°11' 12" lat N, 28°25' 29" long. E. Altitudinea localității față de nivelul mării – 145 m. Suprafața satului – 1,12 km². Gospodării individuale: 200 (2012). Populația: 547 loc. (2004), 445 loc. (2014). Structura etnică (2004): 92,59% români, 6,03% găgăuzi, 0,73% bulgari ș.a. Distanțe: 30 km până la Cantemir, 155 km până la Chișinău. Stație de c.f. la Cantemir, gara Prut (32 km). Mențiuni documentare: conform informațiilor de arhivă, satul a fost întemeiat în anul 1909 de câteva familii de țărani din comuna Baimaclia, care și-au construit primele case pe loturile de pământ cumpărate prin Banca Agricolă. În 1910-1920 localitatea includea trei cătune învecinate: Acuiul de Jos, Acuiul de Mijloc, Acuiul de Sus. Etimologia: din *Acui*, denumirea văii pe care este așezat satul, aceasta reprezentând la origine microtoponimul tătäresc *Ak Kuju* „valea albă”.

Albina, sat, reședință de comună în raionul Cimișlia. Este situat pe o vâlcea de dreapta văii râului Cogâlnic, la nord-vest de orașul Cimișlia. Atestat cartografic la în sec. al XVIII-lea. Coordonate geografice: 46°42'16" lat. N, 28°38'28" long. E. Altitudinea localității față de nivelul mării – 116 m. Suprafața satului – 0,87 km². Sat de români, ucraineni, bulgari, găgăuzi ș.a. Gospodării individuale – 350 (2004). Populația – 879 loc. (2004), 829 loc. (2014). Comuna include în componența sa satele Albina, Fetița și Mereni. Distanțe: 25 km până la Cimișlia, 55 km până la Chișinău. Stație de c.f. la Zloți (24 km). Mențiuni documentare: satul este notat cu acest nume pe hărțile din anii 1716, 1731, 1776. Atestări documentare ulterioare: *Albina* (*Alghina*), moșie în 1820, 1878; *Albina*, cătun în 1913, 1918; *Albina*, sat în 1930, 1941, 1959, 1979, 1994. Etimologia: *Albina*, oiconim la origine având numele unei moșii de pe valea Cogâlnicului. Conform tradiției locale, moșia a fost denumită după o veche prisacă, toponimul evoluând din punct de vedere formal: *La Alghini* > *Alghina* > *Albina*.

Albinețul Nou, sat în comuna Albinețul Vechi din raionul Fălești. Este situat pe o vâlcea de dreapta văii râului Albineț (Șovățul Mare), la sud-vest de orașul Fălești. Fondat la reforma agrară din 1918-1924. Coordonate geografice: 47°34'48" lat. N, 27°37'17" long. E. Altitudinea localității față de nivelul mării – 118 m. Suprafața satului – 0,44 km². Gospodării

individuale – 112 (2004). Populația – 205 loc. (2004), 241 loc. (2014). Sat de români, ucraineni, ruși. Distanțe: 9 km până la Edineț, 134 km până la Chișinău. Stație de c.f. la Fălești (10 km). Mențiuni documentare: *Albineții Noi*, sat în jud. Bălți, plasa Fălești (1930). Etimologia: *Albinețul Nou*, sat denumit prin opoziție onimică cu denumirea satului mai vechi *Albineț*.

Albinețul Vechi, sat, reședință de comună în raionul Fălești. Este situat la sud-vest de orașul Fălești, pe valea râului Albineț (Șovățul Mare), afluent de sânga al râului Camenca din bazinul hidrografic al Prutului. Atestat documentar cu această denumire în anul 1859. Coordonate geografice: 47°33'15" lat. N, 27°38'11" long. E. Altitudinea localității față de nivelul mării – 61 m. Suprafața satului – 2 km². Gospodării individuale – 1011 (2004). Populația – 2183 loc. (2004), 2112 loc. (2014). Structura etnică (2004): 96,83% români, 2,20% ucraineni, 0,18% ruși ș.a. Biserica *Sf. Arhanghel Mihail* (sec. XIX). Comuna include în componența sa satele Albinețul Vechi, Albinețul Nou, Rediul de Jos și Rediul de Sus. Distanțe: 6 km până la Fălești, 146 km până la Chișinău. Stație de c.f. la Fălești (9 km). Mențiuni documentare: *Albineț*, denumit și *Frigeni*, sat în țin. Iași (1859). *Frigeni* pare să fie denumirea mai veche a localității. Etimologia: *Albineț*, oiconim explicat prin denumirea râului pe valea căruia este așezat satul.

Albinița, sat subordonat administrativ orașului Anenii Noi. Este situat pe partea dreaptă a văii râului Bâc, la nord-vest de orașul Anenii Noi. Atestat documentar în 1913. Coordonate geografice: 46°52'53" lat. N, 29°13'56" long. E. Altitudinea localității față de nivelul mării – 48 m. Suprafața satului – 0,39 km². Gospodării individuale – 123 (2004). Populația – 370 loc. (2004), 346 loc. (2014). Sat de români, ucraineni, ruși, bulgari ș.a. Distanțe: 5 km până la Anenii Noi, 28 km până la Chișinău. Stație de c.f. la Bulboaca (14 km). Mențiuni documentare: *Albinița*, sat întemeiat la reforma agrară din 1906-1912, înregistrat oficial în 1913. Etimologia: *Albinița*, microtoponim la origine, astfel se numea inițial moșia locală.

Alcedar, sat, reședință de comună în raionul Șoldănești. Este situat pe o vâlcea de dreapta văii râului Nistru, la nord-est de orașul Șoldănești. Atestat documentar în anul 1471. Coordonate geografice: 47°25'16" lat. N, 28°52'28" long. E. Altitudinea localității față de nivelul mării – 197 m. Suprafața satului – 2,03 km². Gospodării individuale – 408

(2004). Populația – 1 076 loc. (2004), 1 092 loc. (2014). Structura etnică (2004): 97,86% români, 1,23% ucraineni, 0,84% ruși ș.a. Biserica *Sf. Arhanghel Mihail* (1885). Comuna include în componența sa satele Alcedar, Curătura și Odaia. Distanțe: 12 km până la Șoldănești, 127 km până la Chișinău. Stație de c.f. la Lipcenii (7 km). Mențiuni documentare: *Orcidar*, sat la Nistru, în țin. Soroca (1471). Etimologia: *Orcidar*, *Olcidar*, *Alcedar*, forme onimice obscure, din care cauză nu a fost stabilită etimologia oiconimului.

Alexanderfeld, sat, reședință de comună în raionul Cahul. Este situat în sud-estul Câmpiei Cahulului, la sud-est de orașul Cahul. Atestat documentar în 1908. Coordonate geografice: 45°48'39" lat. N, 28°25'17" long. E. Altitudinea localității față de nivelul mării – 140 m. Suprafața satului – 1, 14 km². Gospodării individuale – 445 (2014). Populația: 1 454 loc. (2004), 1 344 loc. (2014). Structura etnică: 48, 42% români, 16,85% ucraineni, 13,96% ruși, 9,28% bulgari, 8,30% găgăuzi ș.a. Biserica *Adormirea Maicii Domnului* (sec. XX). Distanțe: 28 km până la Cahul, 194 km până la Chișinău. Mențiuni documentare: în 1908 părți din moșia Tintul (s. Găvănoasa), care aparținea nobilei Elizaveta Garing, sunt vândute coloniștilor nemți din jud. Ismail și Cetatea Albă (48 familii), care de curând înființează aici colonia germană Alexanderfeld. Etimologia: germ. *Alexander Feld* „satul lui Alexander”. Fosta colonie germană, întemeiată în 1908, s-a mai numit *Alexandru cel Bun* și *Câmpeni*.

Alexandrovca, sat în comuna Plopi din raionul Cantemir. Este situat pe o vâlcea de stânga Văii Hârtopului, la sud-est de orașul Cantemir. Atestat documentar în 1912. Coordonate geografice: 46°14' lat. N, 28°16' long. E. Altitudinea localității față de nivelul mării – 85 m. Suprafața satului – 0,2 km². Gospodării individuale – 40. Populația – 95 loc. (2012), 87 loc. (2004), 79 loc. (2014). Structura etnică (2004): 97,40% români, 3,45% ucraineni, 1,15% bulgari. Distanțe: 10 km până la Cantemir, 135 km până la Chișinău. Stație de c.f. la Cantemir, gara Prut (12 km). Mențiuni documentare: *Alexandrovca*, satul a fost întemeiat de câteva familii de țărani români din Țiganca, care au cumpărat aici pământ prin Banca Agricolă. Etimologia: *Alexandrovca*, formație toponimică de limbă rusă, din antrop. *Alexandr* + suf. *-ovca*. Apare menționat documentar și cu formele *Alexăndrești* și *Alexăndeni*.

Alexandru cel Bun. Sat în comuna Volovița din raionul Soroca. Este situat pe cursul superior al râului Racovăț, la sud-est de orașul Soroca. Atestat documentar în anul 1924. Coordonate geografice: 48°05'49" lat. N, 28°20'26" long. E. Altitudinea localității față de nivelul mării – 183 m. Suprafața satului – 0,86 km². Gospodării individuale – 206 (2004). Populația – 596 loc. (2004), 623 loc. (2014). Structura etnică (2004): 98,99% români, 0,34% ucraineni, 0,32% ruși, 0,32% găgăuzi ș.a. Distanțe: 8 km până la Edineț, 148 km până la Chișinău. Mențiuni documentare: *Alexandru cel Bun*, sat în jud. Soroca, întemeiat la reforma agrară din 1918-1924. Etimologia: *Alexandru cel Bun*, oiconim simbolic, evocă numele lui Alexandru cel Bun, domnitorul Moldovei (1400-1432).

Alexandru Ioan Cuza, sat, reședință de comună în raionul Cahul. Este situat pe partea stângă a văii râului Cahul, la sud-est de orașul Cahul. Atestat documentar în anul 1827. Coordonate geografice: 45°35'51" lat. N, 28°26'59" long. E. Altitudinea localității față de nivelul mării – 35 m. Suprafața satului – 4,41 km². Gospodării individuale – 834 (2004). Populația: 2 653 loc. (2004), 2 447 loc. (2014). Structura etnică (2004): 94,45% români, 2,86% găgăuzi, 0,94% ruși, 0,87% ucraineni, 0,57% bulgari. Biserica *Sf. Ierarh Nicolae* (1845). Distanțe: 37 km până la Cahul, 194 km până la Chișinău. Stație de c.f. la Vulcănești (17 km). Mențiuni documentare: *Hagi Abdula*, sat înregistrat în 1827 în districtul Bugeacul de Jos, cu 148 de gospodării și 745 de locuitori, dintre care 611 români. Etimologia: *Alexandru Ioan Cuza*, denumire comemorativă, evocă numele lui Alexandru Ioan Cuza, primul domnitor al principatelor Unite și al statului național România. Localitate denumită în trecut *Hagi Abdul* (până în 1924 și în anii 1945-1960), *Cuza Vodă* (în 1924-1940 și 1941-1944), *Suvorov* (în 1960-1990), *A. I. Cuza* (din 1990).

Alexăndreni, sat subordonat administrativ orașului Edineț. Este situat pe o vâlcea de stânga văii râului Racovățul Mic, la sud-vest de orașul Edineț. Datat cu anul 1855. Coordonate geografice: 48°08'48" lat. N, 27°15'36" long. E. Altitudinea localității față de nivelul mării – 182 m. Suprafața satului – 1,87 km². Gospodării individuale – 498 (2004). Populația – 1 328 loc. (2004), 1 414 loc. (2014). Structura etnică (2004): 97,57% români, 1,28% ucraineni, 1,13% ruși ș.a. Biserica *Sf. Arhanghel Mihail* (1870). Distanțe: 5 km până la Edineț, 196 km până la Chișinău. Stație

de c.f. la Brătușeni (14 km). Mențiuni documentare: *Alexândreeni*, sat în țin. Iași (1855). Etimologia: *Alexândreni*, oiconim antroponimic, la origine având numele de grup *alexândrenii* „locuitori pe moșia (în satul) lui Alexandru”, acesta derivat al lui *Alexandru* cu suf. *-eni*.

Alexândreni, sat, centrul administrativ al comunei Alexândreni din raionul Sângerei. Este situat pe partea stângă a văii râului Răut, la nord de orașul Sângerei. Atestat documentar în anul 1808. Coordonate geografice: 47°48'20" lat. N, 28°04'27" long. E. Altitudinea localității față de nivelul mării – 94 m. Suprafața satului – 1,44 km². Gospodării – 490 (2004). Populația – 1 476 loc. (2004), 1 508 loc. (2014). Structura etnică: 71,29% români, 17,82% ucraineni, 8,13% ruși ș.a. Biserica *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil* (1870). Localități în componența comunei: Alexândreni, Grigorești, Heciul Vechi, Țiplești și Țiplețești. Distanțe: 38 km până la Sângerei, 154 km până la Chișinău. Stație de cale ferată la Alexândreni (1 km) și Bălți (12 km). Mențiuni documentare: Condica Vistieriei Principatului Moldovei din 1808 înregistrează 60 de liuzi (birnici) în Slobozia Alexândreni din ținutul Soroca, ocolul de Peste Răut. Etimologia: *Alexândreni*, denumirea localității reprezintă o formație onimică cu suf. *-eni* de la antroponimul *Alexandru*, numele unui proprietar de moșie, fondatorul sau primul locuitor al satului.

Alexândrești, sat, reședință de comună în raionul Râșcani. Este situat la sud-vest de orașul Râșcani, pe valea râului Camenca din bazinul hidrografic al Prutului. Existent în sec. al XIX-lea. Coordonate geografice: 47°54'00" lat. N, 27°26'00" long. E. Altitudinea localității față de nivelul mării – 134 m. Suprafața satului – 0,74 km². Gospodării individuale – 480 (2004). Populația – 232 loc. (2004), 235 loc. (2014). Sat de români, ucraineni ș.a. Biserica *Sf. Arhanghel Mihail* (1870). Comuna include în componența sa satele Alexândrești, Cucuieții Noi, Cucuieții Vechi și Ivănești. Distanțe: 13 km până la Edineț, 198 km până la Chișinău. Mențiuni documentare: *Alexândrești*, sat în jud. Bălți (1925). Etimologia: *Alexândrești*, oiconim antroponimic (din *Alexandru* + form. *-ești*), *alexândreștii* însemnând la origine „oameni trăitori pe moșia (în satul) lui Alexandru”.

Aluatu, sat, reședință de comună în raionul Taraclia. Este situat pe partea dreaptă a văii râului Ialpuș, la sud-vest de orașul Taraclia. Atestat documentar în anul 1806. Coordonate geografice: 45°52'00" lat. N, 28°36'00"

long. E. Altitudinea localității față de nivelul mării – 15 m. Suprafața satului – 1,55 km². Gospodării individuale – 357 (2004). Populația – 1 143 loc. (2004), 704 loc. (2014). Structura etnică (2004): 62, 38% români, 30, 84% bulgari, 3, 41% ucraineni, 1,49% găgăuzi, 1,14% ruși ș.a. Biserica *Sf. Marele Mucenic Haralampie* (1879). Distanțe: 12 km până la Taraclia, 172 km până la Chișinău. Stație de c.f. la Taraclia (14 km). Mențiuni documentare: *Alaluvat*, *Alaluat*, *Alavat*, sat în districtul de nord al Bugeacului (sec XIX). Etimologia: *Aluatu*, denumire modificată față de formele mai vechi, din care cauză a fost imposibilă stabilirea etimologiei oiconimului.

Aluniș, sat, reședință de comună în raionul Râșcani. Este situat pe o vâlcea de dreapta văii râului Recea (Copăceanca), la sud-est de orașul Râșcani. Datat cu anul 1813. Coordonate geografice: 47°51'lat. N, 27°39' long. E. Altitudinea localității față de nivelul mării – 148 m. Suprafața satului – 2, 59 km². Gospodării individuale – 775 (2004). Populația – 1 931 loc. (2004), 1 837 loc. (2014). Structura etnică (2004): 98, 34% români, 1,24% ucraineni, 0,16% polonezi, 0,10% ruși. Biserica *Adormirea Maicii Domnului* (1914). Distanțe: 20 km până la Râșcani, 158 km până la Chișinău. Stație de c.f. la Bălți (35 km). Mențiuni documentare: *Aluniș*, sat în țin. Iași (1830). Etimologia: *Aluniș*, oiconim entopic, din apel. *aluniș* „pădurice de aluni”.

Andrușul de Jos, sat, reședință de comună în raionul Cahul. Este situat pe valea râului Andrușa, la nord-est de or. Cahul. Atestat documentar în anul 1764. Coordonate geografice: 45°59'01" lat. N, 28°12'16" long. E. Altitudinea localității față de nivelul mării – 63 m. Suprafața satului – 1, 40 km². Gospodării individuale – 709 (2004). Populația – 2 125 loc. (2004), 2 278 loc. (2014). Structura etnică (2004): 98,60% români, 0,6% bulgari ș.a. Distanțe: 14 km până la Cahul, 170 km până la Chișinău. Stație de c.f. la Cahul (15 km). Mențiuni documentare: o vale *Andrușa* este amintită în 1459, când Ștefan cel Mare confirmă lui Rugină satul Rugineanii cu mai multe locuri din lunca Prutului – „până la gura gârlei lui Andrieș”. Atestări documentare ulterioare: *Andruș*, sat pe valea Andrușa în 1764, *Andrușu*, sat de răzeși în 1806, 1861, 1870, 1922, 1930, 1941, 1959, 1979, 1994. Etimologia: *Andrușu*, oiconim antroponimic, având forma de origine *Andruș*, modificată mai târziu.

Andrușul de Sus, sat, reședință de comună în raionul Cahul. Este, situat în partea de sud a regiunii Colinele Tigheciului, pe valea râulețului Andrușa. Atestat documentar în anul 1861. Coordonate geografice: 46°00'20" lat. N, 28°14'51" long. E. Altitudinea localității față de nivelul mării – 159 m. Suprafața satului – 1,17 km². Gospodării individuale – 564 (2004). Populația – 1 769 loc. (2004), 1 425 loc. (2014). Structura etnică (2004): 99,15% români, 0,28% ucraineni, 0,23% ruși, 0,17% bulgari ș.a. Distanțe: 18 km până la Cahul, 178 km până la Chișinău. Stație de c.f. la Cahul (18 km). Mențiuni documentare: *Andrușul de Sus*, sat înregistrat la 1861 împreună cu Baurci-Moldoveni și Larga, având împreună 100 case, 155 familii. Etimologia: oiconim antroponimic. Vezi supra *Andrușul de Jos*.

Anenii Noi, oraș, centrul administrativ al raionului Anenii Noi. Este situat pe partea dreaptă a văii râului Bâc, afluent de dreapta al Nistrului. Atestat documentar în anul 1731. Coordonate geografice: 46°52'53" lat. N, 29°13'56" long. E. Altitudinea localității față de nivelul mării – 44 m. Suprafața orașului – 6,2 km². Apartamente, gospodării individuale – 3 265. Populația – 8 358 loc. (2004), 10 872 loc (2014). Structura etnică (2004): 52,32% români, 25,53% ucraineni, 17,75% ruși, 1,44% bulgari, 0,67% găgăuzi ș.a. În subordinea administrativă a orașului se află satele Albinița, Beriozchi, Hârbovățul Nou, Ruseni și Socoleni. Raionul include în componența sa 45 de unități administrativ-teritoriale: un oraș și 44 de localități rurale. Distanțe: 38 km până la Chișinău, 32 km până la Tighina. Stații de cale ferată la Bulboaca (5 km) și Tighina (34 km). Mențiuni documentare: *Pașcani*, sat atestat în 1731 pe locul actualului oraș Anenii Noi. Atestări documentare ulterioare: *Anini* în 1910, 1913; *Aneni* în 1925, 1930; *Anenii Noi* în 1959, 1970, 1979, 1994. Etimologia: *Aneni*, oiconim entopic, dedus din apelativul *anină* (pl. *anini*) „nisip, („nisipuri””, toponimul redând la origine o particularitate a solului – „loc nisipos, nisipuri”. Modificarea *Anini* > *Aneni* s-a produs sub influența modelului derivațional cu formantul *-eni*, obișnuit și deosebit de productiv la formarea numelor de localități românești.

(*Va urma*)

Liviu REBREANU

Laudă țaranului român**Domnilor Colegi, Onorați Ascultători,**

Ales într'un loc nou creat și dorind totuși să mă conformez uzului academic de-a elogia pe un înaintaș, mă văd silit să mă prezint cu unul de-afară, cu strămoșul meu și al unora dintre d-voastră, într'un sens mai larg strămoșul tuturor: țaranul român...

Discursul de recepție *Laudă țaranului român*, prezentat de către Liviu Rebreanu la Academia Română pe data de 29 mai 1940, continuă rubrica „Recurs la patrimoniu”. Amintim cititorilor că revista noastră a publicat de-a lungul anilor discursul rostit de Lucian BLAGA și Eugeniu COȘERIU (LR nr. 2, 2017), Victor A. VOICU (LR nr. 3, 2017), Alexandru SURDU (LR nr. 4, 2017), Nicolae Colan (LR nr. 5-6, 2017), Gheorghe I. Brătianu (LR nr. 1-2, 2018), Camil Mureșanu (LR nr. 4, 2019), Ioan-Aurel Pop (LR nr. 4-5, 2020) ș.a.

Mă simt destul de jenat că viu în fața d-voastră să laud tocmai pe cel mai umil Român, și-mi dau seama că fapta aceasta nu e prea abilă. Când vorbești despre un om mare sau despre reprezentantul unei clase puternice, ai certitudinea că orice vei spune, nu va părea nimănui prea mult, și nici o laudă prea exagerată. Înaintașul, cu care îndrăsnesc eu să mă înfățișez, e sărac și slab. Așa a fost totdeauna și așa va fi, probabil, totdeauna. Munca și suferințele lui hrănesc și îmbogățesc pe asupritorii lui.

El e destinat să rămână veșnic gol.

Lauda aceasta totuși nu vrea nici să înalțe, nici să dărâme și nici măcar să dovedească nimic, ci doar să mărturisească o credință și solidaritatea mea continuă cu inima celor mulți cari au avut parte tot de ocări și proboziri, și prea arar de vorbe bune...

În vieța altor națiuni, țărănimea a putut avea, și a avut, un rol secundar, șters; pentru noi însă e izvorul românismului pur și etern. La noi, singura realitate permanentă, inalterabilă, a fost și a rămas țăranul. Atât de mult că, de fapt, țăranul român nici nu e țăran ca la alte popoare. Cuvântul însuși e de origine urbană, cel puțin în semnificația actuală.

Țăranul nu-și zice niciodată țăran. Doar în vremile mai noi și sub influențe politice a pătruns și la țară cuvântul, spre a indica pe omul dela sat în contrast cu cel dela oraș. Țăranii însă numesc pe țărani, simplu, oameni.

De fapt țăranul n'are nume pentru că nu e nici clasă, nici breaslă, nici funcție, ci poporul însuși, omul român. Pentru toată lumea, țăran e sinonim cu Român, pe când orașan nu, ba în general dimpotrivă, mai cu seamă în ochii țăranului.

Țăranul a rămas Român și sub barbarii cei vechi și sub cotropitorii ceilalți; în schimb orașenii s'au cam arătat Ilircii cu Thrcii, Grecii cu fanarioții, Rușii cu Muscalii, Nemții cu Austriecii, până să devină Români sută în sută, sub Români.

Nu știi când a apărut în istorie țăranul așa cum îl definește știința de azi, adică omul care cultivă pământul din moși-strămoși și care se simte legat de pământ prin rădăcini adânci.

Barbarii de odinioară, străbunii națiunilor mari și mici de azi, n'au avut, pare-se, țărani, cel puțin în secolele când marea strămutare îi arunca mereu

de colo până colo prin Europa sălbătăcită. Neamuri războinice, pornite pe cuceriri și deci spre traiul din munca altora, ele disprețuiau legătura cu pământul. În vieța lor, rolul de căpetenie îl aveau creșterea vitelor, vânatoarea și războiul, care e tot un fel de vânatoare, dar de oameni.

Istoricii, inclusiv cei români, nu se prea înțeleg între dânșii când e vorba de trecutul nostru. Într'o privință totuși sunt de acord cu toții, anume că aici, la noi, pe pământurile noastre, se face agricultură din vremuri imemorabile.

Dar existența agriculturii presupune existența țăranului. Năvălitorii nestatornici, umblători după pradă și setoși de sânge, nu se îndemnau să scormonească ogorul. Trebuie deci să fi muncit poporul băștinaș peste care puhoaiile de barbari au alunecat și s'au scurs val cu val.

Băștinașii s'au învățat, de sigur după aspre experiențe, să nu se amestece de loc, sau cât mai puțin posibil, în luptele năvălitorilor ce se perindau.

Războaiele erau totale și pe-atunci, mai ales din partea barbarilor cari purtau cu dânșii femeile, copiii și bătrânii, împreună cu toate animalele. Dar pe-atunci munții și codrii ofereau încă refugii destul de sigure pentru autohtonii cari voiau să rămâie neutri. Cotropitorii înșiși rareori se răspândeau departe de marile căi de trecere și de pășunile cari le hrăneau vitele. Iar când s'a întâmplat ca unii să se împărăștie și să se adoială, o minune cum a rezistat și a persistat aici poporul nostru, în mijlocul tuturor uraganelor.

Dar țăranul român, existența lui permanentă pe aceste plaiuri, poate deslega taina aceasta și altele care ne privesc. Țăranul e începutul și sfârșitul. Numai pentru că am fost neam pașnic de țărani, am putut să ne păstrăm ființa și pământul...

Când se abat marile urgii, oamenii bogați, posedanții de toate felurile, sunt imediat gata de ducă. Ei n'au legături organice cu pământul țării și se despart ușor de orașele sau de castelele în care locuiesc, siguri că vor găsi, cu aurul lor, în alte țări, alte orașe și alte castele, unde vor putea continua vieța ușoară de belșug ...Țăranul nu pleacă nici de voie, nici de nevoie. El n'are unde să-și mute sărăcia, pentru că, smuls de pe ogorul lui, ar fi osândit să piară ca un arbore smuls din rădăcini. De aceea țăranul e pretutindeni păstrătorul efectiv al teritoriului național. Și dacă e așa în general, de ce n'ar fi și pentru țăranul român, a cărui dragoste de pământ e mai mare și mai naturală decât a altora? Căci pentru țăranul

nostru pământul nu e un obiect de exploatare, ci o ființă vie, față de care nutrește un sentiment straniu de adorație și de teamă. El se simte zămislit și născut din acest pământ ca o plantă fermecată care nu se poate stârpi în vecii vecilor. De aceea pământul e însuși rostul lui de-a fi.

Pământul nostru are un glas pe care țăranul îl aude și-l înțelege. E „sfântul pământ inspirator” care ne-a modelat trupul și sufletul, care prin soarele și apele și munții și șesurile lui ne-a dăruit toate calitățile și defectele cu care ne prezintăm azi în lume. Pământul acesta parcă nici nu poate produce decât numai Români.

Astfel, destinul pământului care ne-a născut și ne-a crescut a trebuit să comande și destinul dezvoltării neamului nostru. El ne-a impus multe veacuri de-a rândul o existență aproape vegetală, o existență de chinuri și umilinți pe care numai țăranul o putea îndura.

Cu cât se înmulțeau suferințele și treceau vremurile, țăranul român s'a îndărătnicit în răbdare.

Dragostea lui de pământ s'a învârtoșat. Țarina se amesteca neconținut cu cenușa și oasele înaintașilor, iar văzduhul se umplea cu umbrele și sufletele lor până în tării. Nimeni nu-l mai putea clinti din loc, nicio putere și nicio schinguire...

Rezultatul? România actuală cu Dacia de odinioară sunt congruente nu numai în privința configurației geografice, dar și a configurației etnografice românești.

Acest fapt singur, această evidență bătătoare la ochi ar trebui să puie pe gânduri, dacă nu să-i desarmeze, pe apostolii interesați ai discontinuității românești în propria noastră țară. Ce argument de continuitate poate fi mai plauzibil decât existența aceluiași popor, pe aceleași locuri, după două mii de ani? Inexplicabilă ar fi tocmai discontinuitatea. S'au văzut popoare mutându-se în altă țară, se cunosc popoare cari au dispărut cu totul, dar un popor, care să dispară și să se risipească pentru a reapărea, peste multe sute de ani, exact în locurile pe cari le-a părăsit, ar fi o minune ce nu se poate întâmpla decât în anume manuale istorice cu tâlc. Rolurile principale în istorie le joacă sau neamurile cretoare de mare cultură, sau cele distrugătoare de cultură. Vieța popoarelor liniștite se petrece mai mult în subsolul istoriei.

Neamul românesc a fost cel mai liniștit din lume. În trecutul nostru n'avem niciun războiu de cucerire, ci numai de apărare. Am trăit mai mult în sate, la umbra evenimentelor făcătoare de istorie. Satele însă nu lasă documente pe care să le consulte și să le compulseze viitorii istorici.

Satele apar și dispar, fără urme, după legi și îndemnuri necunoscute. În cuprinsul pământului românesc, tocmai în epoca de formație a neamului, poate că nici sate nu erau multe, ci mai ales cătune resirate. Așa că n'avem și nici nu putem avea documente. Dar oare realitatea unui popor nu e mai vorbitoare decât un zapis oarecare sau o stelă funerară?

Nașterea unui popor e un miracol, negreșit, precum miracol e orice naștere, chiar a ultimei găngăanii.

De aceea începuturile tuturor popoarelor sunt învăluite în negura legendeilor. Chimia etnologică n'a ajuns și nici nu va reuși să pătrundă și să fixeze într'o formulă cu repetiție misterul formației unui popor nou din două sau mai multe vechi.

Dacă s'ar fi descoperit rețeta, în vremurile acestea de produse sintetice, s'ar fabrica poate și popoare în serie pentru soluționarea sau complicarea conflictelor internaționale. Sunt însă numai anume epoci și împrejurări când se realizează, între popoare îndelung conviețuitoare, osmoza generatoare de națiune nouă. Toate popoarele europene s'au format cam în aceeași epocă și din amestecul mai multor neamuri – Francezii, Germanii, Englezii, Italianii, alții – și totuși mai ales despre noi se spune, cu o nuanță pejorativă din partea unora, că suntem „ein echtes Mischvolk”.

Știu că mă înverșunez să deschid uși cari au fost forțate de mult, în deosebi în această venerabilă incintă unde problemele originii și trecutului românesc s'au desbătut și s'au clarificat deplin. Dar când se înmulțesc cei ce nu scapă o ocazie fără a ne ponegri începuturile și trecutul, ca să ne poată apoi contesta pământul, să nu mi se ia nici mie în nume de rău stăruința.

Mă obligă de altfel însuși țăranul român, argumentul viu și cel mai puternic al autohtoniei noastre...

O caracteristică tot atât de importantă a unui neam, ca și comunitatea de sânge, este limba. La noi și aceasta e opera țăranului.

Limba românească e o limbă țărănească. Farmecul și expresivitatea specifică le-a căpătat de la făuritorul ei original, care a fost țăranul. Toată dezvoltarea ei, până în timpurile mai nouă, se datorește țăranului, singurul care a vorbit-o totdeauna. Limbile prea cultivate, ajunse la completă maturitate, devin rigide, abstractizante, mecanice. Pierzând sau disprețuind contactul direct cu poporul, în cele din urmă îmbătrânesc, se artificializează, ajung a fi organisme moarte – limba latină, greacă, ebraică...

Limba noastră, cultivată numai de țărani, în legătură continuă cu pământul și cu lumea concretă, a păstrat expresia imagică și naivă a omului simplu, o prospețime pitorească și colorată, ritmul vieții mișcătoare.

Limba aceasta, ca toate operele țărănești, e conservatoare și-și apără cu îndărătnicie conformația, rămânând refractară încercărilor de violentare. Neologismele, în afară de cele de specialitate cu circulație numai în anume sfere, se generalizează anevoie și abia după ce suferă transformările noționale și formale potrivite cu spiritul ei.

Așa au fost condamnate să dea greș eforturile filologilor de odinioară cari au vrut s'o «relatinizeze», ca și ale altor reformatori mai noi cari au încercat s'o «rumânizeze» prin reînvierea slavonismelor eliminate de evoluția ei firească. Același rezultat trebuie să-l aibă și tendința unor scriitori și gazetari de a o «urbaniza» cu orice preț, împrumutând din limbi străine nu numai cuvinte, dar și construcții gramaticale și sintactice, socotind probabil, ca și oarecari predecesori ai lor de-acum două-trei secole, că româneasca poporului e „proastă și nu-i bună de nimica”... Țăranul s'a încăpățânat a vorbi numai românește și a refuzat să învețe o limbă străină chiar când împrejurările sau nevoile l-ar fi obligat. În Ardeal, în regiunile mixte, Ungurii și Sașii au fost totdeauna cei cari au vorbit românește, nu Românii ungurește sau nemțește. Eu n'am cunoscut niciun țăran român care să știe ungurește sau orice altă limbă străină, în vechea monarhie austro-ungară existau regimente de Români care staționau cu anii prin provincii străine îndepărtate. Soldații vorbeau românește oriunde se aflau, la Viena ca și în Bosnia, iar când cineva li se adresa într'o limbă străină, răspundeau invariabil „nu știu”, din care pricină unele corpuri erau chiar poreclite „nu-știu-regiment”.

Nu însemnează aceasta că țăranul român e incapabil să învețe o limbă străină, ci numai că ține mai presus de orice la graiul lui strămoșesc. Cât talent

și mai ales câtă predilecție au Românii pentru limbile străine, o dovedesc orășenii și surtucarii noștri de toate categoriile cari, și azi, ca totdeauna, se cred mai subțiri și mai cultivați dacă vorbesc, de cele mai multe ori prost, orice altă limbă, numai străină să fie...

Precum și-a păstrat limba, tot astfel a păstrat și a modelat țăranul român, după chipul și asemănarea lui, credința în Dumnezeu. Din bătrâne superstiții, din rămășițe de credințe străvechi transformate și adaptate, din dogme și precepte creștine, el și-a alcătuit o religie specifică, un amalgam profund de creștinism și păgânism.

Religia aceasta, legea românească, e unică pentru întreg neamul nostru pe deasupra tuturor controverselor teologice. În ea se rezumă concepția de viață a țăranului român, resemnarea și încrederea lui în dreptate divină. Legea românească e suportul moral al țăranului. Ea i-a dăruit puterea de a rezista și de a birui încercările veacurilor.

Creștinismul nostru, așa cum îl practică și-l trăiește țăranul, ascunde într'însul toate fazele și peripețiile istoriei poporului român, întocmai ca și limba românească...

Dacă țărănimea română a fost ursită să conserve rasa, pământul, limba și credința noastră, înseamnă că ea este întruchiparea tuturor virtualităților și energiilor românești, că deci dintr'însa trebuie să pornească și să se inspire tot ce e românesc. În trecut, din ea s'au ridicat, prin selecție naturală, boierii și în sânul ei s'au întors cei care-și pierdeau slujbele și averile când nu-și pierdeau și capul. Din ea se recrutează mulțimea mare a luptătorilor în timp de războiu și a muncitorilor în timp de pace.

Țăranul niciodată și sub nicio formă nu se întovărășește cu străinii. Privirea și dorul lui nu trec niciodată dincolo de hotarele neamului. El suferă orice cu resemnare.

Nădejdea lui e Dumnezeu. E în stare să moară fără a se plânge și mai cu seamă fără a se revolta. Are o răbdare eroică, dar care ajunge să se confunde uneori cu toropeala, parcă lupta tăcută, nesfârșită pentru conservarea ființei etnice i-ar fi istovit agresivitatea. Răbdarea și resemnarea însă, în loc să-i fie prețuite sau barem recunoscute, i-au adus imputarea că e leneș și nesimțitor.

Caracteristic este că imputarea o ridică tocmai exploatatorii lui de ieri și de azi. Admițând că țăranul român ar avea mai puțină tragere de inimă la muncă, vina încă nu i s'ar putea atribui lui.

De sute de ani, dacă nu din totdeauna, Românul a trebuit să muncească pentru alții, fără răsplată, fără speranță și bucurii. În asemenea condiții lena și nepăsarea erau singura reacțiune posibilă. Cu adaosul că sărăcia și mizeria au devenit virtuți pe care a trebuit să-și întemeieze toate rosturile vieții.

Neputând aspira la un traiu omenesc, s'a organizat în mizerie ca într'un element ineluctabil. Oricât ar părea de ciudat și de trist, adaptarea la sărăcie, împreună cu toate consecințele ei, a fost o necesitate vitală pentru poporul românesc. Altminteri n'ar fi putut îndura viața și s'ar fi sfârâmat și topit printre celelalte neamuri. Închizându-se în sărăcie ca într'o găoace indestructibilă, s'a singularizat și a putut să-și desvolte însușirile specifice, să-și dobândească o fizionomie națională deosebită.

Vieța săracă nu exclude bogăția sufletească. Săracul e mai aproape de sufletul său decât bogatul și are mai multă nevoie de frumosul care, transfigurând realitatea, devine izvor de speranță și mângâiere. Folklorul nostru, în toate manifestările sale, e creație de popor sărac, ceea ce nu-l împiedecă să fie mai valoros și mai bogat decât al multor neamuri trăite în belșug.

Când munca e zadarnică și slujește numai bună starea asupritorilor, lena și visarea răzbună nedreptatea și devin producătoare de artă, bucuria celor obijduți.

Dealtminteri, ce fel de existență a avut de-a-lungul vremilor Românul, fie plugar, fie păstor, se poate închipui după ceea ce se vede și azi: la numai câteva zeci de kilometri de Bucureștii rivalizând în lux și risipă cu metropolele cele mai ariviste, întâlnești niște amărîte așezări cu înfățișarea aproape neolitică – satele și cătunele românești. Contrastul acesta e mai elocvent decât volume întregi de istorie.

Între sat și oraș a fost și mai persistă pretutindeni un antagonism, la noi însă parcă mai viu și mai accentuat. Pentru că orașele noastre nu sunt expresia specificului național. Un oraș german sau francez reprezintă chintesenta națională respectivă ca și satul, ba chiar în mai mare măsură. Orașul nostru, înființat și desvoltat, în multe cazuri, din alte necesități decât cele româ-

nești, nu s'a adaptat încă deplin spre a fi aevea, ca duh și civilizație, izvor de românism curat...

Pe când țăranul român dă orașului tot, civilizația orășănească îi oferă numai sarcini și fraze goale. Țăranul e serios și naiv, orășanul e ironic și sceptic. Poate de aceea țăranul n'are încredere în orășan, iar orășanului i-e rușine de țăran, când nu-i e frică.

Și totuși emanciparea țăranilor, orășenii au propovăduit-o, și au realizat-o. Revoluțiile noastre, mai mult gălăgioase decât sângeroase, s'au făcut toate de sus în jos, până la exproprierea latifundiilor și împroprietărirea țăranilor. Țăranul însuși, incapabil de a se organiza și de-a iniția răsturnări sociale, ar fi purtat în eternitate jugul servituții.

Ideile liberale și democratice au pătruns la noi din afară, evident, dar au găsit aici teren favorabil.

Curentele generoase umanitare, proclamând sfințenia libertății individuale, erau în aer, la începutul secolului trecut, în toată lumea, întocmai cum azi e în aer ideea strivirii individului în folosul colectivității. Ideilor generoase de atunci le datorăm nu numai libertatea țăranului, dar însăși libertatea neamului românesc, cu corolarul firesc al unirii tuturor Românilor într'un Stat independent. Ideile de-acum un veac și jumătate, prin triumful libertății omului, au impus libertatea popoarelor, precum curentele dominante actuale, prin încătușarea individului, sunt sortite să îngenuncheze pe cei slabi în folosul celor puternici.

Vântul de generozitate universală a prilejuit, cum era natural, și mari exagerări.

Mila, compătimirea și dragostea pentru țăranime au creat o imagine falsă a țăranului, o idealizare ieftină și dulceagă, departe de realitate. Pe măsură ce interesul pentru țăran creștea, s'a ajuns să nu se mai poată vorbi despre el decât în termeni hiperbolici. Iar când sufragiul universal a oferit un buletin de vot țăranului analfabet și nemâncat, oropsitul de ieri s'a pomenit deodată tiran prin procură.

Pentru că toate mișcările în favoarea țăranimii au fost infectate de retoricism, au rămas simple intenții fără rezultate practice. După o sută de ani de emancipare, devenit proprietar asupra aproape totalității pământului cultivabil, țăranul român se află în aceeași mizerie morală și culturală, iar

standardul lui de viață nu s'a îmbunătățit câtuși de puțin. Ceea ce denotă o tristă carență a conducătorilor.

Prin ceea ce a fost și a reprezentat în viața neamului, țăranul român nu se putea să nu devină îndreptarul culturii naționale, mai cu seamă în ce privește literatura și artele. Când, după dobândirea libertăților, forțele creatoare românești s'au deșteptat și au apărut poezii, artiștii și învățații, toate bună-voințele și uneori talentul real s'au poticnit din lipsa instrumentului de expresie de o parte și de altă parte a unei temelii durabile pe care să se construiască. Decenii de dibuiri, de reforme abracadabrante, de imitații sterile, de înnoiri diverse n'au dat roade. Limba românească, corectată întruna de scriitori și filologi pasionați, scârțâia din ce în ce mai rău și nu izbutea să nască poezie.

Abia când scriitorii s'au apropiat mai atent de literatura țăranului, au descoperit izvorul limbii și al poeziei românești. Alecsandri a făcut un act revoluționar adunând și dând la iveală o comoară de poezie populară.

S'au găsit, firește mai târziu, unii cari să-l acuze că prin ajustările și completările lui ar fi stricat frumusețea originală.

Au uitat acuzatorii că arta e totdeauna operă individuală, chiar cea anonimă populară. Un cântec popular a fost făcut, întâi și întâi, de cineva și numai pe urmă au venit alții, în timp și în spațiu, să-l corecteze, să-l amplifice ori să-l simplifice, în sfârșit să-l perfecționeze. Adică întocmai ceea ce se întâmplă și cu poezia cultă, unde însă toate operațiile le săvârșește un singur ins, mai înzestrat și cu darul versificației, și cu al criticii. Încât Alecsandri a fost ultimul corector al baladelor populare culese de dânsul, și desigur cel mai talentat.

Până la Eminescu totuși limba literară românească a mai avut destule șovăiri. Numai geniul eminescian a știut să integreze organic comoara limbii țăranului în limba uzuală a tuturor. Prin Eminescu, țăranul român a dăruit elementul cel mai necesar literaturii noastre: limba curată, bogată, mlădioasă, mereu nouă, cu posibilitatea de eternă înnoire, cu un dinamism etem, dinamismul eternului duh neaoș românesc.

Colaborarea dintre Românul cel mai modest și poetul cel mai mare a fixat linia generală a originalității literare românești. Pe această linie scriitorii au putut înainta pe urmă fără teamă de rătăcire, având

de altfel totdeauna la îndemână pe țaranul român, în caz de îndoieli. După Creangă și Coșbuc, mișcarea semănătoristă, împreună cu cele similare și adiacente, a putut enunța axiomatic că o literatură românească adevărată trebuie să porceadă din realitatea românească, adică direct sau indirect din țărănimea care reprezintă ceea ce are mai original neamul nostru. De fapt semănătorismul n'a făcut decât să formuleze și să strige cu glas tare, ca să pătrundă în conștiința tuturor, ceea ce au simțit totdeauna, deși nu atât de categoric, toți creatorii de valori veridice.

Mișcarea aceasta, entuziastă până la fanaticism, era natural să facă să triumfe un comandament a cărui rodnicie s'a dovedit în toate timpurile și la toate popoarele. *Iliada*, *Divina Comedie*, *Don Quijote*, *Faust* sunt universale pentru că, dincolo de perfecția estetică, exprimă suflete și realități naționale. Nu e vorba, cum s'a încercat să se răstălmăcească, de a reduce literatura la țărănism, sau muzica la doine și hore, sau sculptura la creștături în lemn... Ar fi o aberație să anchilozăm și să limităm inspirația artistului.

Confundând culturalul sau etnicul cu esteticul se anihilează creația de artă. Opera nu valorează prin materialul rural sau urban, ci numai prin realizarea estetică.

Dar estetica nu exclude predominanța unui spirit specific care dă nume, culoare și autenticitate operei.

Am avut de altfel destui scriitori, unii foarte talentați, cari, umblând să cultive așa zisa artă pură sau să fie moderni cu ghilimele, au crezut că trebuie să se inspire neapărat după ultimisimele curente străine. S'a întâmplat să realizeze, în cazurile cele mai fericite, imitații acceptabile sau chiar virtuozități tehnice interesante, nu însă opere vii și trainice.

Căci modernismul adevărat nu cere înstrăinare de realitățile naționale, ci tocmai în înțelegerea mai pătrunzătoare, adâncirea și valorificarea originalității acestor realități. Literatură fără țară nu există, cum nu există plantă fără pământ.

Ar fi de observat, în trecut, că pseudo-modernismul a fost reprezentat și practicat la noi exclusiv de scriitori născuți la oraș, deci mai puțin legați de pământ și uneori chiar de graiul românesc până într'atâta, că unii se mândreau când izbuteau să ticluiască ceva în vreo limbă străină.

Ceea ce ar fi o dovadă mai mult că orașului îi lipsește încă spiritul autohton zămislior de valori originale.

Totuși cultura adevărată, prin care neamul românesc să-și justifice rostul în lume, numai orașul poate s'o creeze și s'o desăvârșească. Literatura țărănească nu e pentru țărani, căci țărani nu citesc și nici nu vor citi cărți literare. Țăranul își face singur literatura pe care o pofteste inima lui, cum își confecționează cele trebuincioase pentru trupul și sufletul său.

Cărțile cu țărani le citesc numai orașenii, ca și pe celelalte. Țăranul, prin firea lucrurilor, nu poate fi consumator, ci doar subiect de literatură.

Orașul însă trebuie să fie pătruns și el de duhul pământului și al sufletului românesc. Glasul pământului trebuie să fie auzit și înțeles și de orașeni pentru a deveni marea lege a neamului pe care nimeni să n'o mai înfrângă și nici să n'o nesocotească. Intre sat și oraș trebuie să se creeze simbioza care să potențeze toate puterile creatoare. Numai simbioza aceasta va naște marea cultură românească de care în sfârșit va beneficia și țăranul român, conservatorul trecutului și tinereții noastre.

De aceea azi și încă multă vreme, spre țăranul român trebuie să ne întoarcem neconținut. Fiindcă, precum Anteu câștiga noi puteri și devenea invincibil când atingea pământul, tot astfel creatorii români, păstrând contactul spiritual cu țăranul român, vor produce opere universal prețioase și vor servi, în același timp, destinul neamului...

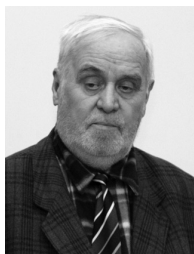
Dar, la rândul ei, țara nouă, pentru care țăranul român a jertfit și a sângerat cel mai mult, trebuie să-i înlesnească și lui soarta mai bună ce i se cuvine.

Nu prin fraze și hârțoage, nici prin pomeni și făgădueli deșarte, ci printr'o educație nouă care să-i asigure muncă rodnică și traiu omenesc. Și mai ales, și poate mai presus de toate, dăruindu-i ceea ce râvnește de multe veacuri fără încetare și în zadar: lumină și dreptate.

Suntem și vom fi totdeauna neam de țărani. Prin urmare destinul nostru ca neam, ca Stat și ca putere culturală, atârnă de cantitatea de aur curat ce se află în sufletul țăranului. Dar mai atârnă, în aceeași măsură și de felul cum va fi utilizat și transformat acest aur în valori eterne.

Mircea COLOȘENCO

Liviu REBREANU. Tabel cronologic

M.C. – istoric literar și editor.
Absolvent al Facultății de
Filologie a Universității
„Alexandru Ioan Cuza” din
Iași. În 1969 a absolvit și
cursurile de biblioteconomie
la Biblioteca Centrală de
Stat din București. A lucrat
muncitor, profesor, bibliograf,
redactor de ziar. A colaborat
la revistele „Manuscriptum”,
„Revista de istorie și teorie
literară”, „Lucefărul”, „Ateneu”,
„Steaua”, „Convorbiri literare”,
„Jurnal literar”, „Literatorul”
ș. a. Editează (inclusiv în co-
laborare) operele scriitorilor
I. Creangă, I. Barbu,
L. Rebreanu, N. Stănescu,
G. Bacova, N. Labiș,
Al. Macedonski,
G. Topârceanu ș. a.

1850: Se căsătoresc, în Transilvania, Petre Diugan (n. 1832, Beclean) și Nastasia Cârcu (n. 1833, Mălăuț), bunicii materni ai lui Liviu Rebreanu, care vor avea trei băieți și tot atâtea fete.

1860: Se căsătoresc Samoilă Rebrean (n. 1830, Rebra) și Irina Bulea (n. 1843, Chiuza), bunicii paterni ai lui Liviu Rebreanu, care vor avea doi băieți. El era dulgher, iar ea fată de oameni săraci. Au trăit o viață grea.

1885, 15 februarie: Se căsătoresc Vasile Rebrean (n. 18 aprilie 1862, Chiuza – 14 iunie 1914, Maieru) și Ludovica Diugan (n. 7 octombrie 1865, Beclean – 1945, Aiud), părinții scriitorului, arhetipi ai lui Zaharia și Mariei Herdelea din romanul Ion. Vor trăi într-o sărăcie lipită pământului. Tatăl absolvise școala confesională din satul natal, urmând doi ani cursurile liceale din Năsăud, când a fost coleg cu George Coșbuc, alți doi ai Preparandiei din Gherla și un curs de notar, după care devenise adjunct notarial (1883-1885) și, apoi, învățător (1885-1914).

1885: Se naște Liviu Rebreanu, la Târlișiu (actualul județ Bistrița-Năsăud, fost comitatul Solnoc-Dobica), dându-i-se numele de botez Vasiliu-Liviu, fiind primul dintre cei 14 copii ai lui Vasile și Ludovica (unsprezece băieți și trei fete).

1887, 23 august: Vasile Rebreanu publică articole pe teme diverse în „Gazeta poporului”, din Timișoara, nu lipsite de vioiciune verbală, și, ulterior în „Tribuna”, din Sibiu. Câțiva ani mai târziu, în 1901, Brașov, îi apare povestirea *Armeanul neguțător și fiul său Gherghel*, din care unul dintre eroi va deveni personaj în romanul Ion al fiului său.

1891, 15 septembrie: Liviu Rebreanu începe cursurile școlii primare la Maieru, unde s-au mutat părinții din 1899, în clasa tatălui său. În același an, la 17 decembrie, se naște Emil, prototipul lui Apostol Bologa, din romanul *Pădurea spânzuraților*.

1895, 15 septembrie: Este înscris la gimnaziul grăniceresc din Năsăud.

1897, 15 septembrie: Este transferat la Școala de băieți din Bistrița (Polgâri fiu iscola), unde vor învăța alți doi frați. La sfârșitul lui decembrie, întreaga familie se mută definitiv la Prislop, astăzi cartier al orașului Năsăud.

1898: *Clasa a patra de liceu*, „întâia și ultima poezie”, urmată în iarnă de un vodevil, ambele pierdute.

1900-1905: Urmează cursurile Școlii reale superioare de honvezi din Șopron/ Odenburg, oraș situat în nordul Ungariei, la granița cu Austria, în primii trei ani, cu unele peripeții constând din încălcarea regulamentului cazon, iar, după absolvire, continuă studiile la Academia militară „Ludoviceum” din Budapesta, deși dorința sa intimă era să se facă medic, dar din lipsa mijloacelor materiale, a ales, între preoție și armată, pe ultima. S-a distins, cu înzestrare deosebită, la însușirea limbilor străine – franceza, germana și maghiara. În paralel, are preocupări literare în limba maghiară.

1906, 1 septembrie-1907 decembrie: Repartizat sublocotenent la Regimentul 2 honvezi regali din Gyula, oraș aflat pe Tisa, în sud-estul Ungariei, la vest de Șiria, perioadă în care își intensifică preocupările literare: conspectează literatura universală, din clasici englezi, francezi, germani, italieni, ruși și unguri, dar și încercări proprii dramaturgice: piesele *Rivalii-Vâltoarea/ Vetélytársal-Orvény*, *Locotenentul Valko/ Valkó főhadnagy*, *Gigi/ Ghighi*, un fragment de roman de inspirație cazonă, precum și un ciclu de nuvele din același mediu, *Scara măgarilor/ Szamárlétra*, dar și o suită de amintiri din *Maieru și însemnări/ con-*

spectări din literatura universală (Hugo, Jokai, Shakespeare, Schiller, Tolstoi, O. Wilde sau Anton Pann), cu precizarea că încercările literare sunt realizate în limba maghiară, iar conspectările și însemnările, în franceză, germană, maghiară și română, limbi în care conversa curent, scria și citea fără greutate.

1908: An de acomodare în plan social și literar, devenind ajutor de notar, pe rând, la Măgura Ilvei și Nimigea, perseverând în ocupații literare, reluând vechi proiecte dramaturgice sau nuvelistice, unele lucrări trimise la redacții sau direcții de teatru fiindu-i tipărite (*Codrea și Ofilire*, publicate în „Lucașul din Sibiu”, în noiembrie și respectiv în decembrie), altele respinse (piesa *Osânda*, de către bucureșteni: o povestire, la „Viața românească”, de către ieșeni). Citește și conspectează din scriitorii români: V. Alecsandri, I. Agârbiceanu, Bassarabescu, I. Al. Brătescu-Voinești, I. Ciocârlan, I. Creangă, A. Ciura, O. Goga, Șt. O. Iosif, C. Sandu Aldea, M. Sadoveanu, dar și criticile lui G. Ibrăileanu, exerciții pentru îmbogățirea vocabularului și șlefuirea limbii literare.

1909, ianuarie-mai: Traducere neterminată, după intermediar german, a romanului *Război și pace* de Lev Tolstoi, începută pe când era funcționar la primăria din Văraea. I se publică traducerea poemului *Moartea șoimului* de Maxim Gorki, în revista „Țara noastră” (aprilie), și nuvela originală *Răfuiala* (intitulată inițial *O femeie și doi bărbați*, în „Lucașul” (mai), scriind prima variantă a *Ocrotitorului* (intitulată *Mina*), sub influența nuvelisticii cehoviene. Corespondența cu M. Dragomirescu intră în impas.

1909, 15 octombrie: Visul de a trece Carpații și a ajunge în București se împlinește, fiind ajutat de câțiva scriitori din Regat (Victor Eftimiu, Emil Gîrleanu, Corneliu Moldovanu, Cincinat Pavelescu, Caton Theodorian), dar și de transilvăneni (I. Agârbiceanu, O. Goga și O. Tăslăoanu), care erau prezenți la serbările Astei din Sibiu.

1909, octombrie-decembrie: Vizitează pe Coșbuc, care îl recomandă lui M. Dragomirescu, intrând în cercurile literare bucureștene. Este ajutat de un someșan, agent de poliție, scrie nuvele *Cântec de dragoste/Volbura dragostei/ Cântecul iubirii*, cu care va debuta în Capitala României. Este angajat cu leafă la ziarul „Ordinea” (redactor șef Șt. Antim alias Antimiu, în romanul *Răscoala*).

1910: I se cere de către guvernul imperial austro-ungar, extrădarea, pentru ilegalități comise la Gyula, pe când era ofițer. Orice intervenție făcută la eșaloanele superioare ale puterii române și, ulterior, și la cele imperiale au fost zadarnice; a fost arestat, la 15 februarie, anchetat de organele românești, extrădat, după patru luni de detenție la Văcărești, și întemnițat la Gyula, fiind în cele din urmă eliberat, la 11 august. Toată viața dușmanii l-au șicanat pentru asemenea întâmplări nici azi elucidată. Termină nuvela *Culcușul* (publicată în „Convorbiri critice”, mai), scrie *Golanii* (publicată în „Convorbiri critice”, august), proiectează sumar romanul *Zestrea* (iulie), face traduceri din scrierile lui Gorki, Mikszáth și Szini. Scoate împreună cu M. Sorbul, cumnatul său, revista de teatru și muzică „Scena”, (15 septembrie 1910-ianuarie 1911).

1911: Numit director al Teatrului Național din Craiova, Emil Gârleanu îl încadrează secretar literar pe Liviu Rebreanu. La invitația aceluiași Emil Gârleanu, debutează pe scena craioveană tânăra bucureșteană Ștefania Rădulescu (1888-1964), devenită Fanny Rebreanu, căreia Liviu Rebreanu îi va aduce elogii, în „Rampa”, în articole semnate cu pseudonime.

1912: Se căsătorește cu Ștefana I. Rădulescu (ianuarie), începe colaborarea permanentă cu cronici dramatice la Rampa (iunie 1912-decembrie 1913), editează la Orăștie volumul de nuvele și schițe *Frământări* (iunie), fiind mereu în nevoi materiale. Familia părintească îi solicită ajutorul material, fiind nouă persoane întreținute dintr-o pensie nenorocită. Între timp scrie *Adevărul*, în perioada primului război balcanic, face proiecte (*Răscoala*, dramă în patru acte) sau abandonează lucrări începute (romanul *Zestrea*).

1914: Moare tatăl său (14 iunie) moment transfigurat în nuvela *Dincolo*, colaborează la cotidianul „Ziua”, condus de I. Slavici (iulie); începe războiul mondial (28 iulie), Emil se încorporează voluntar în armata austro-ungară, fiind trimis la Școala militară din Oșorhei-Târgu Mureș. Liviu Rebreanu scrie piesa antinaționalistă *Jidanul* (în trei acte) și studiul *Revoluția lui Horia, Cloșca și Crișan* (septembrie), publicat în „Universul literar”, devine redactor la „Scena” (oct.-nov.), fiind ales secretar al Societății Scriitorilor Români. Emil îi scrie, cerându-i bani.

1915: An sărac în evenimente personale. Termină de conceput și scris povestirea istorică *Horia, Cloșca și Crișan* (sursă de inspirație fiindu-i N. Densușianu, *Revoluția lui Horea în Transilvania și Ungaria*, 1884), publicată sub titlul *Răscoala moșilor* (București, 1919), și nuvela *Hora morții*. Emil este mutat pe frontul italian, distruge un far și e decorat precum A. Bologna.

1916: Află că pe front avea trei frați: Emil, Iuliu și Virgil. Îi apare volumul *Golanii* (aprilie). Încheie lucrul la comedia *Cadrilul* (publicată și pusă în scenă în 1919). Reușește să publice un alt volum de nuvele și schițe *Mărturisirea* (iulie). După 27 august, când România declară război Austro-Ungariei, se oferă ca ofițer voluntar în armata română, cerere refuzată. Din nou lucrează la *Zestrea*, varianta inițială a lui *Ion* (august). Termină nuvela *Catastrofa* (noiembrie). Armatele germane intră în București (6 decembrie): Liviu Rebreanu avea o situație dificilă, stând închis în casă, fiind nesupus la mobilizarea guvernului imperial.

1917: Moare fratele Sever/ Luțu (martie), iar Emil este acuzat de dezertare și spionaj, condamnat la moarte și spânzurat (12-14 mai, la Ghimeș-Palanca). Tot pe front, va muri și un alt frate – Virgil. Termină prima versiune a lui *Ion* (august), colaborând la „Lumina”, condusă de C. Stere, și la „Scena”, de sub redacția lui A. de Hertz (septembrie), îndeplinind funcții minore (controlor de bilete, controlor de timbru), făcând traduceri rutinare. Reia proiectul pentru *Răscoala*. Nu știe încă nimic despre tragedia lui Emil.

1918: Este denunțat de A. de Hertz administrației de ocupație, fiind arestat și anchetat în consecință, reușind să fugă de la comandură și din București, trecând fraudulos granița în Moldova. La Iași, este suspectat ca spion austriac. Proiectează romanul *Șarpele*, miezul subiectului fiind drama a doi bărbați îndrăgostiți (poetii Șt. O. Iosif și D. Anghel) de o singură femeie (Natalia Negru). Alte proiecte sunt dedicate unui volum de nuvele cu subiecte similare *Pădurii spânzuraților*, romanul *Adam și Eva*, confesiunilor (*Calvarul și Amintiri de la Maieruș*). Revine la București (noiembrie).

1919: Proiect de nuvele pe teme inspirate de război, apoi de roman. Continuă lucrul la *Calvarul* (terminat în martie) publică *Catastrofa*

(aprilie), frecventează cenaclul „Sburătorul”, în paginile revistei cu același nume publică cronici dramatice. Încearcă să scrie *Adam și Eva*, întrerundere abandonată; la fel și în privința *Pădurii spânzuraților*. Află de moartea lui Emil (mai) și hotărăște să plece cu soția în Transilvania. Transcrie romanul *Ion* (noiembrie), asistă la premiera *Cadrilului* (decembrie), îi apare volumul de nuvele *Răfuiala* și ediția tipărită a *Cadrilului*.

1920: Ultima versiune pentru tipar a romanului *Ion* (3 octombrie), care va fi tipărit într-un timp record (până la 20 noiembrie), considerat drept cea mai bună creație epică a anului de către Academia Română care îi acordă Premiul Năsturel. E. Lovinescu va scrie: „*Ion* reprezintă o revoluție și față de Ifrismul semănătorist sau de atitudinea poporanistă și față de eticismul ardelean, constituind o dată, istorică am putea spune, în procesul de obiectivizare a literaturii epice” (*Istoria literaturii române contemporane*, 1928). Sora sa Livia debutează cu volumul de versuri *Răvașe-n tabără*, la Arad. (*Ion* va fi reeditat antum de opt ori în țară, iar în limbi străine, de șase ori. Reeditările postume sunt mai numeroase în ambele direcții).

1921: Începe colaborarea la „Viața românească” (1921-1923), cu cronici dramatice. Îi apar trei volume de nuvele: *Catastrofa*, *Norocul* și *Nuvele și schițe*. Traduce romanul *Fecioarele nebune* de Marcel Prevost. Preocuparea principală a avut-o, însă, de a se interesa de tragedia fratelui Emil. Așa se explică cele două drumuri la Ghimeș, la ultima procedând la exhumarea rămășițelor pământești de unde fusese înmormântat și, respectându-i ultima dorință a eroului, să i le transfere în pământul fostului Regat român.

1922: Este anul romanului *Pădurea spânzuraților*, început în ultimele zile ale anului precedent, este încheiat la mijlocul acestuia, într-un ritm trepidant (27 iunie) și transcris pentru tipar (5 iulie-17 noiembrie), fiind premiat cu „Marele premiu al romanului”. Are 11 ediții antume în românește și 8 în limbi străine.

Tipărește o variantă proprie a binecunoscutelor povești arăbești *O mie și una de nopți* (două volume).

1923: Ziarul „România” îl acceptă colaborarea cu cronici dramatice (până în 1925). Începe prima versiune integrală a romanului *Adam și*

Eva, după ce a asistat la premiera comediei *Plicul*, la Teatrul Național din București (12 aprilie), tipărită ulterior în volum. Este ales vicepreședinte al Societății Scriitorilor Români. Are pe „șantierul de creație” două romane: *Minunea minunilor* și *Răscoala*.

1924: Scoate, împreună cu Al. Dominic, revista săptămânală „Mișcarea literară” (noiembrie 1924 - octombrie 1925).

1925: Lucrează intens la varianta integrală a romanului *Adam și Eva* (ianuarie-martie), fiind tipărită în această primă jumătate a anului (mai) și la comedia în trei acte *Apostolii* (iunie-decembrie). Ales președinte al Societății Scriitorilor Români.

1926: Asistă la premiera comediei *Apostolii*, la Teatrul Național din București (17 martie), participă la Congresul Internațional al Scriitorilor de la Berlin, ca delegat, precum și la Congresul Autorilor Dramatici de la Madrid. Se documentează, în Argeș, pentru romanul *Răscoala* (vara), dar abandonează lucrul (noiembrie), în favoarea scrierii dramei *Țăranii* (abandonând-o și pe aceasta), proiectează romanul *Ciuleandra*, după o nuvelă *Nebunul*.

1927: Termină prima versiune a romanului *Ciuleandra*, la Orlat – Sibiu, în martie, transcrisă pentru tipar, în iulie-august, la Maieru, când scrie și la *Răscoala*, o variantă abandonată. Apare *Ciuleandra* (urmată de alte cinci ediții antume și două în limbi străine) și volumele de nuvele *Cuibul visurilor* și *Cântecul lebedei*. Ales cetățean de onoare al comunei Maieru și reales Președinte al Societății Scriitorilor Români.

1928: Participă la sărbătoarea centenarului lui Ibsen (Oslo, martie), împreună cu Aristide Demetriad. Vizitează Anglia, New Castle, Londra. Începe *Crăișorul* la Lugoj (august). Este numit director al Teatrului Național din București (decembrie). Apare volumul de nuvele *Cântecul iubirii*.

1929: Vizitează Franța (Paris) și Spania (Madrid, Toledo, Granada, Sevilla, Barcelona), împreună cu Horia Furtună, Corneliu Moldovan, M. Sorbul și Caton Teodorian (mai-iunie). Termină de scris la Orlat romanul *Crăișorul*, care apare în același an (urmat de alte 4 ediții antume), asistă la proiecția filmului *Ciuleandra*, la cinema Capitol (29 octombrie fiind o „cădere”). Este numit director al Direcției Educației Poporului, în

cadrul Ministerului Sănătății și Ocrotirii Sociale, de către primul ministru Iuliu Maniu. I se acordă Premiul Național pentru proză.

1930: Achiziționează, la Valea Mare-Argeș, o casă și o vie. Demisionează din postul de la educația poporului (noiembrie) predându-i funcția lui E. Bucuța (ianuarie 1931).

1931: Lucrează la volumul *Metropole, însemnări de călătorie la Berlin, Roma și Paris* (ianuarie-iulie) și îl tipărește. Încearcă lucrul la romanul *Răscoala* (august-septembrie), dar îl abandonează. Începe varianta romanului *Jar*, sub titlul *Mojarul iluziilor* (decembrie-ianuarie 1932). Proiectează romanul *Gorila*, dedicat arivismului politic.

1932: Scoate revista „România literară” (20 februarie 1932 - 6 ianuarie 1934), conferențind la Seminarul de literatură de la Universitatea din București, la invitația lui D. Caracostea (12 aprilie), scriind versiunea definitivă a romanului *Răscoala* (mai-decembrie), care este tipărită pe parcursul scrierii).

1933: Participă la Congresul Internațional al P.E.N. Club de la Dubrovnik/ Ragusa, în Yugoslavia, pe coasta Dalmației/ Herțegovina (mai), vizitând Zagrebul și Belgradul.

1934: Scrie și publică romanul *Jar* (ianuarie-aprilie), care va mai avea alte patru ediții antume.

1935: Este sărbătorit la împlinirea a 50 de ani de viață. Lucrează la romanul *Gorila*. Proiectează un roman polițist (*Amândoi*).

1936: Apare, sub povestiri disparate, trei capitole din *Adam și Eva*, volum intitulat *Calea sufletului* (mai). Tipărește un nou volum de nuvele și schițe *Oameni de pe Someș*.

1937: Lucrează intens la romanul *Gorila* (martie-iulie), după care îl abandonează un timp, reluând lucrul, la Bascov (încheiat în mai 1938). Semnează, alături de D. Botez, Ș. Cioculescu, V. Eftimiu, E. Lovinescu, A. Oțetea, Al. Philippide, M. Ralea ș.a., un protest contra campaniei de ostracizare a lui M. Sadoveanu.

1938: Este anulată propunerea de primire în Academia Română, la un denunț al lui Dumitru Karnabatt (mai). Apare romanul *Gorila* (iunie) reeditat în 1942.

1939: Este ales membru al Academiei Române la propunerea lui M. Sadoveanu (26 mai).

1940: Editează *Amândoi* (martie, cu alte două ediții antume și o traducere). Ține discursul de recepție la Academia Română, *Laudă țărânului român* (25 mai). Proiectează romanul *Păcală și Tândală* (martie). Conferențiază la Academie despre Centenarul nuvelei românești, dedicată lui Costache Negruzzi. Este numit din nou director al Teatrului Național din București, deținută până la moarte.

1941: Acceptă numirea în funcția de director al cotidianelor „Viața” și „Seara”, oficioase ale regimului antonescian.

1942: Turneu de conferințe în Austria (Viena) și Germania (Berlin, München, Stuttgart, Leipzig, Drezda, Görlitz, Breslau), în ianuarie, după care, în martie, va fi la Zagreb și Weimar, pentru a participa la constituirea Societății pan-europene. O altă călătorie va fi făcută în Germania (Berlin, Weimar) și Italia (Veneția, Roma, Torino, Livorno, Genova, Assisi, Florența, Siena, Padova), în octombrie.

1943: Publică volumul *Amalgam* (articole, conferințe, cronici dramatice, studii), ultimul volum antum. Călătorește în Finlanda și Suedia (mai).

1944: Se stinge din viață (1 septembrie), la Valea Mare, ca urmare a unei boli pulmonare. Trupul i-a fost înhumat, inițial, la locul decesului, apoi, transferat la Cimitirul Bellu din București, în apropierea lui Mihai Eminescu.

Ștefan AFLOROAEI

Dimitrie Cantemir.

Mize ale gândirii filosofice timpurii (I)

Ș.A. – profesor la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Departamentul de Filosofie.

Susține prelegeri de Hermeneutică filosofică, Metafizică, Ideea europeană și Teorii ale interpretării. Membru corespondent al Academiei Române. Cărți publicate: *Ipostaze ale rațiunii negative* (1991); *Întâmplare și destin* (1993); *Lumea ca reprezentare a celuilalt* (1994); *Cum este posibilă filosofia în estul Europei* (1997); *Locul metafizic al străinului* (2003); *Metafizica noastră de toate zilele* (2008); *Privind altfel lumea celor absurde* (2013); *Fabula existențială* (2018).

Suntem adesea tentați să credem că unele scrieri filosofice, mai ales dintr-o altă epocă și dintr-o cultură aflată la frontierele Europei, nu prea au ce să ne spună astăzi. Fie ne-a devenit străină problematica lor, fie limbajul ne apare greu inteligibil, fie viziunea expusă pare să se fi retras din această istorie. Este ceea ce am putea crede, bunăoară, în legătură cu scrierile lui Cantemir sau ale altor filosofi din această parte a lumii.

Nu-mi propun acum să conving pe nimeni că, așa cum cred, lucrurile stau altfel. Voi căuta doar să spun cu ce anume m-au reținut și chiar m-au încântat paginile timpurii ale lui Cantemir și în ce privință le consider astăzi elocvente. Orice nouă lectură a unui clasic de o asemenea anvergură îți procură surprize ne-bănuite. În prealabil, voi face câteva mențiuni în legătură cu primele sale lucrări filosofice, impresionante prin deschiderea amplă și maniera elevată de comprehensiune. Mă voi opri îndeosebi la *Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte* (1700), spre a vedea unele motivații ale scrierii și câteva mize realmente curajoase privind însăși viața spirituală a omului european. E greu să nu te gândești la așa ceva în cazul unei scrieri cu adevărat temerare, de o neobișnuită cuprindere și cu interpretări ab-

solut surprinzătoare. În cele din urmă, voi avea în vedere modul în care Cantemir dezvoltă anumite concepte și idei ce revin constant în paginile sale. Cred că tocmai acestea pot să ne descopere puterea lui aparte de înțelegere – o viziune distinctă, în definitiv – și alternativa pe care o aduce în atenție.

Cum e știut, Cantemir își scrie primele lucrări filosofice între 1697 și 1700, în cursul celei de-a treia șederi de durată la Constantinopol. Suporta atunci condiția de „capucehaie”, trimis la Poartă și garant al fidelității tatălui său, domnitorul Constantin Cantemir. Avea să resimțită nemijlocit starea de exil, cu nesfârșite griji, confruntări și neliniști. Despre toate acestea vorbește în scrisoarea adresată lui Ieremia Căcavela și care însoțește, în drumul către Iași, manuscrisul *Icoanei de nezugrăvit a științei preasfinte*. După câteva amintiri fugare, deplânge anii de „robie la Bosfor”, comparabilă, pentru autor, cu cea biblică din Egipt. „Lipsit de frați și de surori, lipsit de rude și de cei apropiați, lipsit, în sfârșit, de proprietățile părintești și, cum se spune de obicei, de toate bunurile și – ce este cel mai apăsător dintre toate și mai greu decât orice se poate gândi – lipsit de tine, îndrumătorul meu, rămas fără dascăl, și încă la vârsta cea mai lunecoasă și de primejdioasă zdruncinare /.../. Au năvălit așadar, în casa mea neînsemnată, întâmplări – de dinlăuntru și din afară – dușmănoase, aprige, fără măsură și sălbătice. Sunt pustiit, jefuit și primejduit de întâmplări nemaipomenite” (Cantemir 2017: 7). Limbajul este în parte aluziv, cu ecouri vagi din plângerile vechilor profeți. Probabil că, în anumite privințe, lucrurile au stat așa cum le descrie principele aici¹. Nu i-ar fi rămas atunci decât să se dedice studiul și să reflecteze asupra condiției omenești sau asupra istoriei date.

Este impresionant efortul reflexiv și scriptural din acei ani. *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea, sau Giudețul sufletului cu trupul* va fi încheiată în 1698, apoi *Compendiolum universae logices institutiones* („Mic compendiu privind învățătura întregii logici”). Va copia pentru sine multe fragmente din scrierile lui Jan Baptista van Helmont, la care adaugă note și însemnări proprii, rezultând un volum masiv: *Ioannis Baptistae Van Helmont physices universalis doctrina et christianae fidei congrua et necessaria philosophia* („Doctrina fizică universală și filosofia necesară și conformă cu credința creștină ale lui Jan Baptista van Helmont”). Acest volum e precedat de un elogiu adus lui Van Helmont,

în latină și română (*Encomium in authorem et virtutem doctrinae eius, Moldavo idiomate interpretatum* / „Elogiu pentru autor și pentru meritul învățării lui, tradus în limba moldavă”), de un cuvânt către cititor (*Lectori amico salutem dat* / „Un salut prietenului cititor”) și e însoțit de un index (*Index tractatuuum ex operibus Vanhelfmontii excerptorum solummodo ad physicam pertinentium*). În primăvara lui 1700, încheie redactarea tratatului *Sacro-sanctae scientiae indepingibilis imago* („Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte”), însoțindu-l cu o scrisoare către Ieremia Cacavela (*Demetrius Kantemyrius Pri(nceps) Moldavus Ieremiae Cacavelae Praeceptoris suo salutem* / „Dimitrie Cantemir, principe moldav, îl salută pe Ieremia Cacavela, îndrumătorul său”), un cuvânt de laudă adus Tatălui ceresc (*Deo Patri, Dedicatoria* / „Către Dumnezeu Tatăl. Închinare”), un *Index rerum notabilium* și un glosar.

Am putea crede că astfel de pagini, remarcabile ca număr, tematică și anvergură ideatică, reprezintă cetatea filosofică a lui Cantemir, tocmai atunci când cealaltă cetate, politică, s-a dovedit vulnerabilă². Opera filosofică va fi completată apoi, în anii refugiului din Rusia, cu alte analize și reflecții valoroase, precum cele din *Istoria ieroglică* (1703-1705), *Monarchiarum physica examinatio* („O cercetare naturală a monarhiilor”, 1714), *Incrementa atque decrementa Aulae othmanicae* („Mărirea și decăderea Curții othmane”, 1714-1716), *Loca obscura in catechisi quae ab anonimo authore slaveno idiomate edita Pervoe ucenie otrokom intitulata est* („Pasaje neclare în catehismul publicat în limba slavonă de un autor anonim și intitulat „Prima învățătură către cei tineri”, 1720-1721) și altele.

Revin la una dintre lucrările sale timpurii, *Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte*. Este greu de spus din ce motive își propune Cantemir să scrie o lucrare atât de amplă, cu subtile distincții conceptuale, interpretări alegorice și cu o morală aproape ascetică. Aduce în atenție, bunăoară, problema cunoașterii și a inițierii în perspectivă creștină, viziunea testamentară a creației și cursul celor create, căderea și salvarea omului, temporalitatea, durata și veșnicia, viața concretă și cea universală, providența divină și voința liberă, destinul omului și rânduiala celor existente. Elaborată în latină, pare adresată unor medii savante din Europa aceluși timp. Este proiectată în trei tomuri: unul de „teologie fizică”, altul de „teologie etică” și ultimul de „teologie metafizică”. Nu va fi

după la capăt decât primul tom, Cantemir având grijă să includă în acesta, mai ales în ultimele cărți, destule chestiuni de etică și metafizică. Manuscrisul s-a păstrat în Biblioteca Academiei Teologice din Lavra „Sf. Sergiu” de lângă Moscova. Nu știm dacă în mediul savant din Rusia acelui timp a contat realmente³. Va fi descoperit de cărturarul Grigore G. Tocilescu, în 1878, copiat aproape în întregime și depus în Biblioteca Academiei Române⁴. În cultura română, a trezit de timpuriu destule neînțelegeri. Cei care au apreciat această scriere sunt puțini, bunăoară Lucian Blaga, George Călinescu, Virgil Cândea și alții câțiva⁵. În ultimii ani, această din urmă atitudine pare mai ușor de regăsit, ca și nevoia de aplecare mai riguroasă asupra paginilor lui Cantemir.

Spuneam mai sus că această scriere este de o neobișnuită cuprindere problematică. Va fi afirmată constant viziunea creștină, așa cum a fost transmisă de patristica răsăriteană. Cantemir o readuce în atenție cu orice altă chestiune în discuție: calea cunoașterii și a bunei inițieri, viziunea creației și mersul celor create, evenimentul căderii și urmările acestuia, certitudinea salvării omului, faptul temporalității și cel al veșniciei, fenomenul vieții, rânduiala celor create și liberul arbitru, destinul omului și condiția lui în noua epocă. Discuția decurge sub forma unui dialog: mai întâi, al unui tânăr învățacel cu sine și cu un prieten credincios, iar pentru cea mai mare parte a scrierii, cu un bătrân „venerabil”, „preafericit”, ce pare să fie însuși „părintele timpului” (Cantemir 2017: 49). De fapt, sub figura prosopopeii, intelectul contemplativ dialoghează cu simțurile și cu rațiunea, lăsându-se orientat de oglinda sacră a adevărului, Sfânta Scriptură. Modul de asumare a unor idei, uneori neașteptat de grav, alteori ironic sau detașat, senin, cu frecvente referințe la starea spirituală a timpului și cu șirul nesfârșit de întrebări, răspunsuri și replici, toate acestea ne spun că scrierea era destinată să participe la o confruntare importantă în cultura vremii. Însă despre ce confruntare ar fi vorba? Și ce motivații sau mize puteau să-l anime pe Cantemir în scrierea acestor pagini?

S-a vorbit la un moment dat despre dorința lui Cantemir de a reface calea unei teosofii credibile, deopotrivă mistice și savante. Este motivul pentru care ar fi reluat pe larg, în *Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte*, unele idei din Van Helmont⁶. Alți interpreți au reținut nevoia lui Cantemir de a invoca mereu învățătura creștină și fondul ei mistic.

Vor spune însă că avem de-a face, pur și simplu, cu o scriere apologetică și obscură⁷. Nu lipsesc nici cei care pun totul pe seama unei voințe scripturale fără vreun scop anume⁸. Mai atent la schimbările de ordin mental și discursiv ale epocii, Virgil Cândea vorbește despre marea dorință a lui Cantemir „de a-și stabili o reputație culturală” și de a-și realiza visul politic; „fără alte arme în surghiunul său decât inteligența și învățătura, care îl făceau însă remarcabil în societatea vremii, /era firesc/ să-și pună zestrea culturală în slujba țelurilor imediate”. Principele ar fi căutat un gen de reabilitare culturală a imaginii Cantemireștilor, într-o epocă în care diplomații și spiritele cultivate „iau locul oamenilor de arme” (Cândea 1969: XIX-XX).

E posibil ca unele dintre aceste motive să fi fost reale. E posibil totodată ca unele efecte ale scrierii să fi trecut mult dincolo de intenția autorului. Însă e greu de crezut că Dimitrie Cantemir ar fi voit, de pildă, să impresioneze elitele vremii spre a-și realiza visul politic. În acest scop ar fi avut, la timpul respectiv, căi mult mai eficiente. Nu scrii tomuri masive de metafizică și teologie pentru a convinge o putere imperială că meriți tronul țării tale. Nu scrii o lucrare de logică spre a convinge elita politică a vremii că adevărul și justiția sunt de partea ta. Cred că au fost în joc și alte dorințe, diferite de cele politice, sesizabile uneori în paginile despre care vorbim.

De altfel, unele motivații sunt menționate explicit de Cantemir. În cuvântul adresat cititorului, ce deschide asemenea scrieri, aflăm, de exemplu, despre dorința susținerii unor atitudini culturale elevate în limba română: un mod conceptual de gândire și un limbaj adecvat, un bun exercițiu interpretativ și, mai ales, regăsirea unor repere morale. Nu întâmplător *Divanul* cunoaște o dublă versiune, română și greacă. În „Epistola către cititor” va spune că scrierile există spre a fi citite și cercetate de ceilalți; nimeni însă nu trebuie să rămână doar cu lectura lor, ci să pună în aplicare cele bine scrise, să îndrepte cele greșite și să sporească astfel în dobândirea binelui. *Micul compendiu de logică* urma să fie tradus în română, după cum precizează mai târziu în *Istoria ieroglică* (1973, VI)⁹. Iar *Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte* e trimisă la Iași spre publicare, cu *Elogiul pentru autor* scris în latină și în română („moldavă”). Cum singur menționează, „autor este Demetrius, principe moldav” (Cantemir 2017: 5). În Epistola către Ieremia Cacavela

face câteva mențiuni demne de atenție. „Cu milostivirea Lui, scurgându-se deacum trei ani, ne este dată îndărăt, tuturor, cinstirea părintească, iar fratelui meu bun, principatul. Prin mijlocirea lui binevoitoare și fraternă, este cu puțință întoarcerea în patria preaiubită, redobândirea posesiunilor. Numai că, odată cu acestea, curg din belșug chinuri neîncetate, și anume, pentru nefericita noastră patrie, controlul atent și strâns al Porții, pentru fratele meu drag, o veghe fără odihnă, nu mai puțin în pace ca în război, pentru prieteni, o îngrijorare deloc mai mică și, pentru toți și pentru fiecare în parte, o tulburătoare neliniște a sufletului, în fiecare zi” (Cantemir 2017: 7-9). Era cu neputință să uite de soarta oamenilor din mijlocul cărora plecase. Și nu doar întoarcerea sa în patrie avea atunci importanță, ci deopotrivă evoluția stărilor de lucruri de aici (Zub 2014). Ceea ce vreau să spun este că, pentru Cantemir, contează într-adevăr starea culturală și morală a comunităților din această parte a Europei.

La fel de elocvent apare și un alt lucru. În scrierile amintite este evidentă vocația filosofică – în definitiv, speculativă – a lui Cantemir. Despre acest fapt s-a vorbit mai puțin, probabil întrucât nu înseamnă ceva spectaculos, nici prea relevant pentru exegetul de modă nouă. Ca tânăr intelectual, Cantemir reia cercetarea filosofiei cu toate treptele ei consacrate în școala greacă. La vremea respectivă, după cercetări preliminare de logică și retorică, urmau cele de filosofie a naturii (sau de „fizică”), apoi cele de etică și, în cele din urmă, reflecția metafizică. Cum singur spune, în școala de la Constantinopol se preda „întreg parcursul filosofiei”, prin grija unor „învățați vestiți pentru credința și știința lor” (Cantemir 2015: 201-203). Va folosi frecvent termenii „metafizică” și „speculație”. În *Icoana de nezugrăvit...*, atitudinea speculativă înseamnă fie orientare a privirii către cele prealabile, care, așa cum spune, comportă universalitate, fie cunoaștere ca în oglindă (*ut in speculo*) a celor divine¹⁰. Cantemir acceptă ideea că omul manifestă o dispoziție speculativă, care, desigur, nu este nici pură și nici gratuită. Omul a suportat deja evenimentul căderii, a pierdut „lumina aceea de nestins”, puterea de cunoaștere imediată și deplină a adevărului. Dumnezeu însă i-a dat spre vindecare o „lumină naturală”, ca să poată avea într-o măsură „cunoașterea adevăratei înțelepciuni” (Cantemir 1995: II-III).

Aș menționa în cele din urmă o miză distinctă a scrierii, cu o marcă evident europeană. Plec de la ideea că *Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte* a fost într-adevăr destinată să participe la o confruntare importantă în cultura europeană a vremii. În acest caz, despre ce confruntare e vorba și în ce fel o asumă Cantemir?

Așa cum reiese din paginile scrierii, atitudinea lui Cantemir este, cel mai adesea, fie a unui om tulburat peste măsură de vanitatea ce însoțește științele timpului, fie a unuia destinat să stea de strajă la frontierele „științei sacre”. Ce se petrece de fapt în spatele acestei voci afectate, cuprinse uneori de o grijă care o cutremură și îi întreține sentimentul a ceva neobișnuit de grav?

Știm că în epoca respectivă se modifică profund raportul dintre atitudinea științifică și cea teologică. Unele științe ating un mare prestigiu, precum matematica, fizica și astronomia. Se anunță în definitiv un nou mod de a face știință, prevalent analitic și experimental. Cu aceasta, se impune un model cognitiv ce pare să nu aibă nicio concurență. Toate celelalte atitudini culturale resimt puterea acestui nou model de cunoaștere, metafizica și teologia, gândirea politică sau cea morală, limbajul și artele timpului. Ce se întâmplă însă? Vechea unitate dintre atitudinile cu putere de legitimare – teologie, filosofie sau știință – devine acum problematică. Apare fie indecisă, fie pierdută în bună măsură. Mai este însă ea posibilă în noua situație culturală? Dacă da, în ce fel anume? Dacă nu, ce urmări are un asemenea fapt istoric? Discută asemenea chestiuni îndeosebi învățații cu o multiplă disponibilitate, savantă, metafizică și teologică. Am în vedere oameni precum Francis Bacon, Jan Baptista van Helmont, Blaise Pascal, Isaac Newton sau G. W. Leibniz. Pentru aceștia, unitatea cunoașterii nu este o chestiune abstractă; dacă se dovedește imposibilă, la fel apare și edificarea de sine a omului. Este ceea ce Cantemir va relua frecvent în *Icoana de nezugrăvit....* Cu sensibilitatea sa deopotrivă filosofică și religioasă, resimte gravitatea acestei noi situații a timpului. Se apropie de acei gânditori care îi apăreau inițiați atât în tradiția simbolică, veche, cât și în științele moderne. Pe unii dintre ei îi cunoaște personal în timpul studiilor, precum Ieremia Cacavela, om cu o pregătire savantă, care a trăit un timp în Occident. Sau Ioan Cariofil („un teolog și filosof foarte însemnat”), Alexandru Mavrocordat („vestit în lume sub mai multe nume,

ca profesor de filozofie, teologie și medicină”), Meletie de Arta, care, bun cunoscător al filosofiei occidentale, îl inițiază în gândirea lui Jan Baptista van Helmont¹¹. Constată că științele noi ajung deseori străine experienței morale sau celei religioase și că, în noua epocă, omul apare ca o ființă profund scindată, lipsită de repere sigure.

În epistola adresată vechiului său îndrumător va deplânge sciziunea îngrijorătoare dintre științe și teologie. Își amintește de învățătura primită cu ani în urmă, chiar de la cel căruia îi vorbește în această epistolă. Fundamentele acestei învățături îi apar acum vagi și nesigure, asemeni unor simple închipuiri (Cantemir 2017: 9). Neașteptat de gravă îi apare însăși absența unității lor, îndepărtarea lor de ceea ce poate să le asigure o reală unitate. Credința lui Cantemir este că unitatea reală a cunoașterii nu se poate obține doar prin eforturile omului, sensibile sau logice. Deși mai toți învățații vorbesc despre nevoia unor fundamente sigure ale cunoașterii, deși afirmă „că adevărul diverselor științe este același, simplu și în formă unitară” (*Ibidem*: 9), ei se îndepărtează de acesta imediat ce cred că l-ar putea realiza singuri. „Descopăr că la ei /.../ titlul științelor și numele adevărului sunt admirabil laudate și chiar seducător adulate; prea puțin însă adevărul simplu al științei și adevărata ei simplitate” (*Ibidem*: 11). Cel care ar vrea să-i urmeze ajunge uimit și chiar înfricoșat de ceea ce are în față. Dacă ar încerca să meargă pe aceeași cale, ar fi asemeni unui învățăcel în ale picturii care, deși nu poate schița nici măcar câteva linii simple, ar vrea totuși să picteze chipul adevărului original. Sub imaginea ciudată a acestui învățăcel Cantemir se vede acum pe sine. „În felul acesta, azvârlit din absurd în și mai absurd, chiar dacă în pictură nu sunt în stare să trasez nici măcar o jumătate de linie, mă apuc să practic pictura, fără nicio precauție și cu toate forțele, și mi se pare că văd chipul adevărului, care niciodată nu se arătase nicăieri, chiar așa de nezugrăvit cum este – ba chiar nu încetez, cu o uriașă cutezanță, săl zugrăvesc ca pe unul de nezugrăvit”. Recunoaștem aici o frumoasă alegorie, a pictorului care caută să zugrăvească ceva de nezugrăvit ca atare. Ea va fi reluată, cu detalii și răsturnări de situație demne de un adevărat dramaturg, în alte locuri ale scrierii¹². Ar putea să rețină atenția omului de astăzi, care, așa cum știm, e atras de unele experimente simbolice de limită, precum cel al picturii fără obiect. Expresia „a zugrăvi chipul adevărului” trimite cu gândul în primă instanță la pictarea unei icoane. Dar și la expunerea

unei învățături de credință sau a filosofiei care îi corespunde. În definitiv, înseamnă a înfăptui în propria viață asemănarea cu Dumnezeu, a-ți modela sufletul în lumina Celui care este calea, adevărul și viața (Ioan 14, 6). Acest din urmă sens, frecvent în paginile lui Cantemir, le susține pe celelalte două. E anticipată în acest loc ideea că icoana adevărului lasă să se vadă ceva de nevăzut în sine. Chipul adevărului urmează a fi zugrăvit „ca unul de nezugrăvit (*ut indepugibilem depingere*)”. Cel care pictează are în față, paradoxal, icoana unei prezențe inefabile, fapt pe care nu-l va înțelege decât după un lung șir de încercări.

A zugrăvi ceva de nezugrăvit, a exprima ceva de neexprimat în sine, tocmai acest teribil paradox ar ilustra, pentru Cantemir, sarcina celui care caută să cunoască adevărul originar. Cine înțelege bine lucrurile, își dă seama că urmează să se confrunte continuu cu propria ignoranță („un labirint de nestrăbătuț al ignoranței”). Însă cei care pretind o perspectivă nouă, rațională, vin cu soluția dublului adevăr. „Rațiunea, pe dată, /.../ trage concluzia: dintrunul și același adevăr simplu, teologii sau deprins să trateze teologic, iar cercetătorii lumii fizice, fizic, cu precizie...” (Cantemir 2017: 12-13). Se ignoră însă două mari slăbiciuni. Pe de o parte, o „știință compozită”, ce amestecă proba simțurilor cu cea a rațiunii; pe de altă parte, păstrarea unor axiome și opinii contradictorii. Nu-i rămâne învățacelui, tulburat peste măsură, decât să se îndrepte către calea pe care o descoperă intelectul contemplativ și să recunoască adevărul revelat prin cuvântul testamentar (2017: 3). Înțelegem de aici că facultățile cognitive ale omului, sensibile și raționale, își pot afla o bună călăuză în intelectul contemplativ. În primă instanță, lucrurile par simple. Doar că se deschide, cum spune Cantemir, „arena unei înfruntări directe” între puterile sensibile și puterea contemplativă a intelectului. Este remarcabilă maniera alegorică – și deopotrivă dramatică, în sensul literar al cuvântului – în care exprimă acest lucru. „Dragostea supune însă la chinuri aspre străfundurile intime ale intelectului, iubirea izbește și mai aprig, dorința le atinge cu mare aprindere și chiar mintea cea mai simplă se roagă cu toată înfocarea să se îndrepte către ea însăși. /.../ În arena unei înfruntări directe de felul acesta, până la urmă lumina adevărului face să strălucească lăncile intelectului și lovește cu lovitură adâncă în simțuri, pe care le învață că nu pot, prin ele însele, nici din ele, nici, în sfârșit, pornind de la ele, să caute, să dobândească și să dețină nimic adevărat, bun și desăvârșit”. Să reținem această din urmă mențiune a autorului. Efortul simțurilor nu este abandonat, nici cel al rațiunii care o

însoțește. Însă acestea nu pot singure („prin ele însele, nici din ele, nici, în sfârșit, pornind de la ele”) să dobândească ceva adevărat. Nu-și sunt lor însele suficiente, mai ales când adevărul semnifică deopotrivă și binele. Ideea din urmă apare, cred, perfect rezonabilă. Ca și o alta apropiată, ce ar putea să ne surprindă. „În felul acesta, intelectul se pune la adăpost în cetățuia științei ce ia fost impregnată, se dedică pe deantregul scrierii preasfinte, își apleacă plin de umilință grumazul trufaș al simțurilor la genunchii științei sacre și învață cu devoțiune că atât teologii, cât și cercetătorii lumii fizice se cuvine să aspire la același adevăr...” (Cantemir 2017: 15). Așadar, nimeni dintre oameni nu are cum să dețină adevărul ca atare. Cei care îl caută, teologi și savanți, „profani abătuți din drumul lor, dar și sfinți mărturisitori”, toți aspiră la unul și același adevăr. Tocmai aspirația lor continuă și în bună umilitate, în conștiința de orice clipă a propriilor limite, îi aduce aproape pe calea adevărului. Cred că un asemenea gând („gândul inimii mele”, spune aici Cantemir) merită prețuit și astăzi ca atare.

(*Va urma*)

Note ■ ¹ Avea să se spună totuși că, la Constantinopol, cursul vieții principelui nu a stat doar sub semnul unei continue drame și meditații. Se descoperă acolo și „omul de lume”, cu marea lui dorință de a publica și a se afirma pe scena politică a timpului (Câdea 2003: 3-4 și 17-21).

² Asemenea chestiuni, ca și altele pe care le voi discuta în continuare, le-am avut deja în vedere, într-o formă mai extinsă, în „Cetatea metafizică a unui principe”, în Bogdan Crețu (coord.), *Dimitrie Cantemir, Perspective interdisciplinare*, Editura Institutul European, Iași, 2012; „Dimitrie Cantemir. Elemente ale unei ample viziuni filosofice”, studiu introductiv la Dimitrie Cantemir, *Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte, Pasaje neclare în Catehism, O cercetare naturală a monarhiilor, Elogiu pentru autor, Mic compendiu de logică*, traducere de Ioana Costa, Editura Academiei Române, București, 2017.

³ Lucrările lui Cantemir „au fost dăruite tóte, încă din anul 1783, de către Nicolai Nicolaevici Bantișu-Kamenski’/după cum spune Gr. Tocilescu în *Raport asupra cercetărilor istorice făcute în bibliotecile din Rusia*, 1878, p. 1/. Deci ele erau la dispoziția cititorilor cu aproape un secol înainte de misiunea încredințată lui Tocilescu” (Surdu 1995: 10).

⁴ Cu puțin timp în urmă au fost descoperite două manuscrise care întregesc tratatul: *Index rerum notabilium* și *Deo Patri – Dedicatoria* (Alexandrescu 2003: 245-269). În variantă completă, scrierea a beneficiat deja de o traducere în italiană (Cantemir 2012), una în franceză (Cantemir 2016) și o alta în română (Cantemir 2017).

⁵ Lucian Blaga, de pildă, o consideră expresia elevată a doctrinei creștine ortodoxe, ce face loc, metafizic vorbind, unor „subtilități de un rafinement ultim” (1972, 142-168). Pentru Călinescu, lucrarea e „plină de vervă și de umor dialectic”, fiind în joc „o mare artă de a înscena abstracțiunile” (1982: 37). Criticul află în ea aproape de toate: „viziune apocaliptică” și „aparitii ermetice”, teosofie, kabbalism, cosmogonie vanhelmontiană, dar și dialectică, „grațioase evocări”, picturalitate în abstracții, un spiritualism ce duce către idealismul german. Capitolul despre viața apare „ca o adevărată schiță de fenomenologie a spiritului”; fondul metafizic al discuției este evident, de pildă, când Cantemir spune că „nimeni nu trăiește decât în viața universală” (1982: 38). Virgil Cândea va vorbi despre deschiderea către literatura patristică și cunoașterea apofatică în scrierile lui Cantemir (1994). Mai târziu, Alexandru Surdu consideră *Icoana de nezugrăvit* o lucrare „pur filosofică”, sub influența evidentă a lui Van Helmont (1995: 62-63), iar Vlad Alexandrescu, o viziune elaborată „asupra a ceea ce ar trebui să fie o filosofie creștină” (2016: 59).

⁶ Ideea apare imediat după prima ei traducere în limba română, realizată de Nicodim Locusteanu, în 1928, sub titlul *Metafizica*, cu o prefață semnată de Em. C. Grigoraș, cel care, probabil, a sugerat acest titlu și care o consideră o lucrare teosofică și profund mistică. Nicolae Bagdasar o situează sub nemijlocita influență a teosofiei lui Van Helmont (1941: 6-9). Îl va inspira în chip nefericit pe William H. McNeill, care, la rândul lui, e reluat de Allen G. Debus, când consideră lucrarea o parafrază a câtorva texte din Van Helmont (2002: 311-312, 394-410). Atenuată puțin, ideea e reluată de Petru Vaida când afirmă că, dintr-o „perspectivă umanistă”, se poate trece ușor peste această scriere (1972: 77-78).

⁷ Petre P. Panaitescu, de exemplu, vorbește despre o relansare a misticii ortodoxe prin această scriere, mistica fiind echivalată de autor cu o formă de obscurantism (1958: 47; 1964: 613). Pentru Dan Bădărău, ea reprezintă „momentul de gravă rătăcire /a lui Cantemir/, cu caracter izolat și singular”, întrucât ar face „apologia obscurantismului teologic” (1964: 130-131, 370).

⁸ În legătură cu *Divanul*, Nicolae Iorga spune că pare o lucrare „fără scop” (1901: 275). La fel putea spune și cu privire la *Icoana de nezugrăvit...*, în care, de altfel, vede doar niște „compilații ilizibile” (1929: 311).

⁹ Efortul lui Cantemir de a institui un limbaj filosofic românesc, eventual de a-l rafina, nu are egal în epocă. Pune în joc o terminologie de mare valoare semantică, uneori „mai potrivită decât cea modernă” (Surdu 1995: 78-82). De exemplu, pentru *ratio* folosește termenul „socotială”, cu unele derivate („nesocotială”, „nesocotință”, „socotitoriu”; „socoteală dreaptă” înseamnă un raționament corect). Propune „ceință” pentru *essentia*, „cătință” pentru *quantitas*, „feldeință” pentru *qualitas*, „niam” (cu înțelesul de „gen”), „chip” (pentru „specie”), „deosăbire” (pentru „diferență”), „hiriștie” (pentru „propriu”) și „tâmplare” (pentru „accident”). Cuvântul „feldeință” e socotit de Noica drept „cel mai cuceritor” din traducerile lui Cantemir (1970: 125-126). Noțiunea logică *protasis* e tradusă cu „înainte punere”, iar *symperasma*, cu „încheierea voroavii”, „încuiare”. Termenul „atom” capătă semnificația de „individ” (cum observă Vaida 1972: 7-8), iar pentru „chip” folosește varianta „față”. Să nu uităm nici termenul „privală” („priveală”), adică ve-

dere cuprinzătoare sau contemplație (vd. *infra*, nota 10). Merită într-adevăr toată atenția aceste explorări inaugurale în potențialul filosofic al limbii române.

¹⁰ Cu privire la prezența termenului și relevanța lui în *Icoana de nezugrăvit...*, să ne amintim că, în *Divanul*, Cantemir folosește termenul vechi „privală” (cu pl. „privele”), adică „priveală”, privire de ansamblu, sau, mai bine spus, o privire din înalt și cuprinzătoare, contemplație (2003: 33, 82, 95). O compară cu privirea păsărilor ce zboară la înălțime („pasirile zburătoare sint cereștile privele”). În alt loc vorbește de „dumnădzăiasca privală”, contemplarea lui Dumnezeu („Și măcar că între omeneștii ochi multă vreme și mulți ani 80 sau 100 să văd, însă aceia ce în dumnădzăiasca privală iaste, aceia cunoaște. Că pentru puțini cu rele fapte, mulți pierdzi, mărturisește: „Că o mie de ani innaintea ochilor tăi, Doamne, ca dzua de eri ci-au trecut’ /Psal. 89, sh. 4/” (95).

¹¹ Cantemir cunoaște scrierile unor autori pe care acum îi socotim moderni, Giacomo Aconcio (*De stratagematibus Satanae*, 1610), Johannes Francus Crellius (*Prima ethices elementa*, 1635), Jan Baptista Van Helmont (*Ortus medicinae, vel opera et opuscula omnia*, 1682), Andreas Wissowatius (*Stimuli virtutum, ac fraena peccatorum*, 1682), Pietro Bizzari sau Erasmus din Rotterdam. Cum s-a spus, importă mai puțin în ochii lui Cantemir religia autorilor de care se interesează, fiind atras mai curând de bogăția gândirii lor, „dovadă a unei remarcabile disponibilități, care îi permite să cuprindă surse culturale extrem de diverse” (Lemny 2009: 76).

¹² A se vedea mai ales cartea întâi, cap. 3-7, 13-17, cartea a doua, cap. 1-2 și cartea a patra, cap. 1; cf. Afloroeai 2017, XLV-LXIV.

Bibliografie selectivă ■

Afloreai 2012 = Ștefan Afloreai, *Cetatea metafizică a unui principe*, în Bogdan Crețu (coord.), *Dimitrie Cantemir, Perspective interdisciplinare*, Iași, Editura Institutul European, 2012.

Afloreai 2017 = Ștefan Afloreai, *Dimitrie Cantemir. Elemente ale unei ample viziuni filosofice*, studiu introductiv la Dimitrie Cantemir, *Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte, Pasaje neclare în Cathemism, O cercetare naturală amonarhiilor, Elogiu pentru autor, Mic compendiu de logică*, traducere de Ioana Costa, ediție critică de Florentina Nicolae, București, Editura Academiei Române, 2017.

Alexandrescu 2003 = Vlad Alexandrescu, *Un manuscris innconu et inédit de Démètre Cantemir*, în *ARCHAEUS, Etudes d’Histoire des Religions*, VII, Bucurest, 2003.

Alexandrescu 2016 = Vlad Alexandrescu, *Introduction à Démètre Cantemir, L’Image infigurabile de la Science Sacro-Sainte*, ouvrage publié sous la direction de Vlad Alexandrescu, édition critique de Dan Slușanschi et Liviu Stroia, Paris, Honoré Champion, 2016.

Bagdasar 1941 = Nicolae Bagdasar, *Dimitrie Cantemir*, în N. Bagdasar, Tr. Herseni, Șt. Bărsănescu (coord.), *Istoria filosofiei moderne*, volumul V, *Filosofia românească de la origini până astăzi*, București, 1941.

Bădărău 1964 = Dan Bădărău, *Filosofia lui Dimitrie Cantemir*, București, Editura Academiei Române, 1964.

Blaga 1972 = Lucian Blaga, *Dimitrie Cantemir*, în volumul *Izvoade (eseuri, conferințe, articole)*, București, Minerva, 1972.

Călinescu 1982 = George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Minerva, 1982.

Cantemir 1928 = Dimitrie Cantemir, *Metafizica*, traducere din latină de Nicodim Locusteanu, prefață de Em. C. Grigoraș, București, Ancora, 1928.

Cantemir 1995 = Dimitrie Cantemir, *Mic compendiu asupra întregii învățături a logicii*, traducere de Dan Slușanschi, studiu introductiv de Alexandru Surdu, București, Editura Științifică, 1995.

Cantemir 2003 = Dimitrie Cantemir, *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea, sau Giudețul sufletului cu trupul*, în Dimitrie Cantemir, *Opere*, I, București, Editura Academiei Române, 2003.

Cantemir 2012 = Dimitrie Cantemir, *L'immagine irraffigurabile della Scienza Sacro-Santa*, a cura di Vlad Alexandrescu, traduzione di Igor Agostini e Vlad Alexandrescu, Introduzione e note di Vlad Alexandrescu, edizione critica del testo latino di Dan Slușanschi e Liviu Stroia, Le Monnier Università, 2012.

Cantemir 2015 = Dimitrie Cantemir, *Istoria mării și decăderii Curții otomane*, vol. II, traducere de Ioana Costa, București, Editura Academiei Române, 2015.

Cantemir 2016 = Démètre Cantemir, *L'Image infigurabile de la Science Sacro-Sainte*, ouvrage publi   sous la direction de Vlad Alexandrescu,   dition critique de Dan Slușanschi et Liviu Stroia, traduction, introduction, glossaire, notes, index et bibliographie de Vlad Alexandrescu, Honoré Champion   diteur, Paris, 2016.

Cantemir 2017 = Dimitrie Cantemir, *Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte, Pasaje neclare în Cathedism, O cercetare naturală a monarhiilor, Elogiu pentru autor, Mic compendiu de logică*, traducere de Ioana Costa, ediție critică de Florentina Nicolae, studiu introductiv de Ștefan Afloroaei, București, Editura Academiei Române, 2017.

C  ndea 1969 = Virgil C  ndea, *Studiu introductiv la Dimitrie Cantemir, Divanul*, București, Editura pentru Literatură, 1969.

C  ndea 2003 = Virgil C  ndea, *Studiu introductiv la Dimitrie Cantemir, Divanul*,   n Dimitrie Cantemir, *Opere*, București, Editura Academiei Române, 2003.

C  ndea 1994 = Virgil C  ndea, *Cunoașterea apofatică în gândirea lui Dimitrie Cantemir*,   n „Academica”, anul V, nr 1 (49), 1994.

Debus 2002 = Allen G. Debus, *The Chemical Philosophy: Paracelsian science and medicine in the sixteenth and seventeenth centuries*, Courier Dover Publications, 2002.

Duhem 1973 = Pierre Duhem, *Le Système du Monde*, tome IV, Hermann, Paris, 1973.

Grigoraș 1928 = Em. C. Grigoraș, „Prefață” la Dimitrie Cantemir, *Metafizica*, traducere din latină de Nicodim Locusteanu, București, Ancora, 1928.

Iorga 1901 = Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, volumul I, București, 1901.

Iorga 1929 = Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, București, Editura Librăriei Pavel Sliru, 1929.

Lemny 2009 = Stefan Lemny, *Les Cantemir. L'aventure européenne d'une famille princiere au XVIII-e siècle*, Paris,   ditions Complexe, 2009.

Noica 1967 = Constantin Noica, *Aristotelismul în principatele române în sec. XVII-XVIII*, în „Studii Clasice”, IX, București, 1967.

Noica 1970 = Constantin Noica, *Trei cuvinte ale lui Cantemir*, în volumul *Rostirea filozofică românească*, București, Editura Științifică, 1970.

Panaitescu 1958 = Petre P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, Editura Academiei Române, 1958.

Panaitescu 1958 = Petre P. Panaitescu, *Istoria literaturii române*, vol. I, *Folclorul și literatura română în perioada feudală (în colaborare)*, București, Editura Academiei Române, 1958.

Surdu 1995 = Alexandru Surdu, *Studiu introductiv la Dimitrie Cantemir, Mic compendiu asupra întregii învățături a logicii*, traducere de Dan Slușanschi, București, Editura Științifică, 1995.

Vaida 1972 = Petru Vaida, *Dimitrie Cantemir și umanismul*, București, Minerva, 1972.

Zub 2014 = Alexandru Zub, *Cantemiriana. Studii, eseuri, note*, Brăila, Muzeul Brăilei & Editura Istros, 2014.

Ana BANTOȘ

Regăsirea de sine în literatura basarabeană: flux și reflux (IV)

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Publicații: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010 (ediția a II-a, revăzută, Iași, 2014); *Literatura basarabeană și modelele literare europene*, București, 2013.

Reprezentările marginalității.

Vasile Vasilache, convertirea revoltei

Reprezentările personajului „marginal” în literatură variază în funcție de timp și spațiu. Definit drept periferic, personajul din această categorie, prin esența sa, se opune unei lumi având anumite reguli stabile pentru a le verifica, a le pune la încercare, a se pune în acord cu acestea sau a le contesta, optând pentru altele noi. Mănuitorul de condei îndreptându-se către marginalitatea, pe care o ia drept „obiect de studiu”, se va referi, „va umbla”, fără doar și poate, la principiile de funcționare a acestei condiții umane aflată în schimbare permanentă. Tradițiile, obiceiurile, deprinderile, educația instalându-se, converg spre o anumită uniformitate, pe care scriitorul e tentat să o „zgâlțâie”, să o verifice, să o pună la încercare.

Fenomenul marginalității fiind tentant pentru scriitorul dintotdeauna, la fel ca și pentru cel contemporan, atât occidental, cât și est-european, în peisajul literar pruto-nis-trean se profilează cât se poate de interesant

Partea a III-a vezi „Limba Română”, (Chișinău) nr. 4-5 (258-259), 2020, p. 188-198.

Martie 2005. Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”.

Întâlnirea cu elevii Școlii Tănărului Filolog.

În primul rând, de la stânga la dreapta: Alexei Axan, Vasile Vasilache, Ana Bantof

nu doar din perspectiva realităților literare postcomuniste (la care vom reveni), ci și ale celor din anii șaizeci înapoi. Ne-a preocupat, mai întâi, dezvoltarea marginalității din perspectiva spațiului locuit (Vezi: *Regăsirea de sine în literatura basarabeană: flux și reflux (III). Reprezentările marginalității*, în „Limba Română”, nr. 4-5 (258-259), 2020), iar în continuare ne vom opri la modalitățile literare de „intrare” în marginalitate și la „încălcările” standardelor impuse de o societate. Parametrii marginalității nefiind tocmai ușor detectabili, aici se impune o lectură, o percepție contrastivă a unor noțiuni care vizează normalitatea versus anormalitatea, vizibilitatea-invizibilitatea, transgresiunea, subversiunea etc. De asemenea, e important să înțelegem ce fel de rupturi societale, culturale, lingvistice s-au produs de-a lungul unei temporalități discontinui. Pentru aceasta am selectat lucrarea lui Vasile Vasilache *Izvodul zilei a patra*, al cărui protagonist, făcând parte din categoria figurilor marginale, sfidează limitele contextului în care apare.

Să spunem pentru început că Vasile Vasilache face parte din generația scriitorilor care, după al Doilea Război Mondial, optau pentru scoa-

terea literaturii de sub dictatul ideologic, aceasta însemnând impunerea anevoioasă în peisajul literar basarabean. [Volume publicate: *Trișca* 1961, *Răsărise un soare în vie* 1961, *Priveghiul mărginașului* 1962, *Ale tale două mâini* 1964, *Două mere țigance* 1964, *Tăcerile casei aceleia* 1970, *Povestea cu cucoșul roșu* 1966, 1993, 2002, 2004, 2013, *Elegie pentru Ana-Maria* 1983, 2014, *Scrieri alese* 1986, *Mama mare, profesoară de istorie* 1988, *Navetista și pădurea* 1989, *Surâsul lui Vishnu* 1993, 2004. În perioada anilor 1965-1969 a fost redactor la revista „Nistru”, iar din 1993 până în 1995 – redactor-șef al revistei „Columna”. A fost membru al Colegiului redacțional la Studioul „Moldova-Film”. Revelația care l-a determinat să facă literatură se datorează, după cum va mărturisi însuși autorul *Poveștii cu cucoșul roșu* lui Ion Druță, ai cărui protagoniști din primele volume de proză scurtă, nu mai erau selectați din rândurile comuniștilor sau ale nomenclaturiștilor, ci erau oamenii simpli din satele Basarabiei, cu alte cuvinte, marginalizații, care la tot pasul se confruntau cu nevoile vieții. Un alt moment care a favorizat dezvoltarea prozatorului mergând către zonele unei realități bântuite de probleme existențiale îl constituie frecventarea Cursurilor Superioare de Scenaristică de la Moscova (1962-1964), în cadrul cărora a deprins arta cinematografică documentară. Nu întâmplător, în 1969, la Riga, a fost premiat pentru scenariul documentar *Eu și ceilalți...* Mai trebuie amintite și alte câteva detalii biografice, care nu sunt de neglijat: Vasile Vasilache (n. 1.VII.1926, Unțești, județul Iași, România, astăzi raionul Ungheni, Republica Moldova – d. 8.VIII. 2008, Chișinău) după terminarea școlii primare din satul natal, în 1937 este admis la Liceul Național din Iași (astăzi Liceul „Mihail Sadoveanu”), în același an fiind transferat, din cauza taxei mari, la Liceul de aplicație numit și Seminarul Pedagogic Universitar de pe lângă Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași. Odată cu anexarea Basarabiei, întrerupe studiile, întorcându-se în satul natal și înscriindu-se, în 1940, la școala medie din Ungheni, pe care o părăsește în scurt timp, din cauza limbii de predare, care era rusa. În 1941-1944 își reia studiile la Liceul de aplicație, iar în 1958 va absolvi Facultatea de Filologie a Institutului Pedagogic din Chișinău. Traectoria complicată a viitorului scriitor, ca și a Basarabiei, va lăsa amprente adânci în modul de gândire al prozatorului care se confesează astfel: „Eu uneori am sentimentul că nu stă

în mine înmagazinat timpul de anii pe care îi am, ci foarte curios, mi se pare uneori că şed epoci”. „Găzduind” mai multe epoci în depozitarul memoriei sale, autorul are un mod extrem de complicat de a pune anumite probleme și a căuta rezolvare la ele. Astfel, axat pe problema vieții și a morții, a sensului existenței umane, romanul său *Izvodul zilei a patra* are la bază o serie de reflecții care vizează viața omului din perspectiva locului, a timpului, în care îi este dat să trăiască, istoria basarabeanului fiind explorată magistral în această scriere, ca și în *Povestea cu cucoșul roșu*. Să mai spunem că *Izvodul...* a cunoscut mai multe variante, la bază aflându-se nuvela intitulată *Priveghiul mărginașului*, publicată în 1962, într-un timp când Basarabia trăia din plin experiența colectivizării. Satul, scufundat încă în era tradițiilor milenare, se zbătea în dispute pentru a înțelege și a se adapta la vremurile noi. Anevoioase, schimbările mentalității țăranului îi prilejuiesc lui Vasile Vasilache punerea în valoare a capacităților sale de scriitor polemist, pe care le proiectează pe fundalul situației intermediare, în care se află personajul marginalizat. Identitatea protagonistului, raportul individului cu grupul din care face parte se anunță a fi problematice. Acest raport acoperă o zonă a unei anumite mentalități, personajul principal fiind purtătorul unei singularități complexe și ireductibile, care însă este în funcție de marginalitatea sa. Iar depozitarul mentalității colective trebuie raportat la vectorii problemelor în jurul cărora se definește grupul, colectivitatea și la felul în care această comunitate sătească traversează problema alterității cu care se confruntă.

Bineînțeles, pentru reflectarea acestor aspecte era nevoie de un anumit instrumentar artistic, ca să spunem așa, de un discurs narativ bine chibzuit, pentru a nu da de bănuț vigilenților vremii, care erau prea destui. Mai exact spus, sunt vizate rupturile societale, pe fundalul istoriei mai vechi și mai noi, precum și cele care țin de o anumită cultură, inclusiv lingvistică, rupturi, în rezultatul cărora apare fenomenul marginalizării, care, în cazul lui Vasile Vasilache, include și schimbările de regim ce au avut loc și schimbările de sisteme de valori morale etc. „Înarmat” cu o viziune scenografică și regizorală cultivată, cu un spirit analitic subtil, Vasile Vasilache urmărește fenomenul marginalizării regândindu-l în sfera epuizării inefabile a sistemelor noastre de referință. Aceste sisteme includ aspecte variate ale vieții protagoniștilor: de la

organizarea vieții comunității sătești, cu grijile cotidiene, dar și cu cele legate de reperatele morale, spirituale, la aspectele legate de atitudinea față de biserică și credință în Dumnezeu, într-un timp când în Basarabia bisericile erau închise și ateismul înflorește, la sentimentul iubirii de oameni, și al iubirii în general, al vieții și al morții, în definitiv.

Pentru a reflecta modul de înțelegere a noii ordini stabilite, a vremurilor mai vechi, dar și a celor schimbate, precum și felul țăranelui de a se înțelege pe sine, autorul își alege un protagonist, pe Gheorghe Cruceanu. Cine este Gheorghe Cruceanu? Autorul dezvăluie treptat, pe parcursul narațiunii, identitatea acestui personaj complex și complicat. Mai întâi îl cunoaștem în calitate de opozant al președintelui de colhoz Hărbălău, pe care, la adunarea de realegeri pentru un nou mandat de președinte, îl prezintă în fața consătenilor ca pe o persoană lipsită de calitate, având anumite păcate. Văzând orbecăiala consătenilor săi, indiferenți față de destinul lor propriu, Cruceanu, dezgustat, le va arunca în față: „Proștilor!”, de aici încolo preferând să se retragă cu traiul într-o casă construită la marginea satului. Însă rădăcinile identității sale de marginalizat sunt cu mult mai adânci. Localizate în memorie, acestea țin de o istorie mai veche, el trăgându-se dintr-un neam foarte dârz, Hâncu, un reprezentant al căruia, atunci când țara a fost închinată de către domnitor turcilor, a adunat mulțimea pentru a protesta, de unde vine și cunoscuta expresie „Vodă vrea, da Hâncu ba!”, numele Cruceanu lipindu-se de acel strămoș, anume în acele împrejurări: „... Zice-se, pe atunci năvăliseră turcii, și domnul țării își plecase steagul în fața celei primejdii și îngenunchease ca în fața unei pedepse cerești. Iar acel răs-răs-răs-strămoș al istoricului Chirică, Ion, Alexei, la auzul supunerii și îngenuncherii lui vodă în fața turcimii ar fi suduit, cică, strașnic... Nu, n-a luat crucea, nu a luat sudalma drept steag, ci a înjurat păgânește de cruce și de sfânta-sfintelor, c-adică de ce vodă a lăsat țara de izbeliște și-l pune și pe dânsul să se închine turcului? Cică a-njurat strașnic, și anume de cruce, iar după asta, cică, a ridicat satele dimprejur la bejenie și la nesupunere, în felul acesta trezindu-se cu acea sudalmă drept prenume...”. Intercalate în țesătura romanului, aceste momente din istoria îndepărtată au rolul de a înlesni calea spre adevărurile profunde pe care le vizează autorul, adevăruri care țin de prezentul din perspectiva căruia sunt narate faptele, în perioada comunismului sovietic cederea la adevărul istoric fiind, precum se știe, deosebit de spinoasă:

„Cât de întortocheate arătau peste vreme cărările adevărului...”, reflectă naratorul în continuare, punându-și protagoniștii în ipostaza de a dezghioaca enigmele vieții lor, la prima vedere foarte ordinară, dar care, de fapt, înglobează experiența lor sub regimuri diferite, lucru despre care era interzis să se vorbească în termeni pozitivi.

Iată de ce firele narațiunii sunt împletite de așa natură încât să nu trezească suspiciuni ochiului vigilent al cenzorilor. Și pentru aceasta Vasile Vasilache va recurge la o rețea de reflecții cu privire la decesul enigmatic al lui Gheorghe Cruceanu. Drept „scenă” pentru derularea acestor reflecții autorul alege casa unui gospodar din sat, care își însoară băiatul și care, cu acest prilej, a invitat rudele pentru a pune la cale căsătoria și nunta tinerilor. Discuțiile despre soarta tinerilor se poartă în paralel cu cele despre enigma morții lui Gheorghe Cruceanu: „Nați-o bună! Porniseră a se sfătui despre ce? Întâi le veniseră pe limbă moartea unui vecin, când colo iată ce-i la mijloc: mereu cea viață de toate zilele! ... Prin iști vii suntem tari aici, nu? Ori poate am greșit, da? Mai la urma urmei, oameni suntem, iar omul nu-i ca un clopot de biserică – una și una să scoată același dangăt. ... De-atâta câte o glumă, câte o vorbă de duh rostind, hai să muiem vitregia celor sorți, sub care ne-am cunoscut... ”.

Povestită și re-povestită, întâmplarea morții lui Gheorghe Cruceanu este întoarsă pe toate părțile, faptele lui de viață adunându-se, de-a valma cu întreaga istorie a satului ca într-un bulgăre de zăpadă care își mărește dimensiunile pe măsură ce este rostogolit. Suntem puși în fața unui fel de comunicare ce se dezvoltă pe măsură ce o cere jocul literar. De aici incursiunile naratorului în firul poveștilor spuse de protagoniști, intercalarea realului cu fantasticul, a miracolului cu obișnuitul cotidian. Curățind sfecla sau porumbul (popușoi), trecând de la o grămadă la alta, participanții la aceste munci agricole sunt martorii care ascultă interpretările date de consăteni evenimentelor ce s-au petrecut și se petrec în satul lor.

Interesul față de acest roman vine și din poetica lui, dar și din faptul că valoarea lui constă nu atât într-o perfectă punere în lumină a adevărilor căutate, cât într-o înverșunare de a căuta acolo unde domnește întunericul, sau, mai exact spus, la limita dintre lumină și întuneric, dintre viață și moarte. Acest mod de a percepe viața din unghiul de vedere

al marginii ei îi deschide autorului, în perioada când a fost concepută lucrarea, o perspectivă de comunicare ieșită din comun.

Judecând după multiplele variante, pe care le-a cunoscut romanul *Izvodul zilei a patra*, acest proiect literar a fost elaborat într-un timp îndelungat, ca dovadă a importanței pe care i-a acordat-o autorul, care plămăduiește o nouă imagine a vieții din perspectiva morții, a plecării. Or, ce înseamnă plecarea? Iată ce spune Vasile Vasilache în acest sens în *Numărătoarea inversă*, una din bucățile incluse în volumul *Verzi suntem, verzi...: „Acum, pe patul de moarte, bunicu-meu părea că se dezvinovățește.*

– Dragilor! Apoi, eu mă duc... V-am chemat să mă iertați.

Acest «mă duc» conține atâta metafizică, încât mii de mii de ani nu-i dăm de capăt” (Vasilache 2009: 91).

Relația complexă cu fenomenul morții și ritualurile care caracterizează civilizația românească fertilizează imaginația scriitorului Vasile Vasilache, care va reveni de nenumărate ori asupra acestei teme, enunțate inițial, în nuvela de mici dimensiuni intitulată *Priveghiul mărginașului*. Pe tot parcursul revenirilor la acest subiect Vasilache va fi cucerit de puterea fictivă a temei morții. Tot ceea ce poate să releve ea și tot ceea ce ține de funeralii, dar, în primul rând, ceea ce ține de înfățișarea sau de prezența morții, toate acestea sunt strâns legate de locul în care se întâmplă moartea lui Gheorghe Cruceanu. Narațiunea este axată pe momente neașteptate, multiplicare, legate de moartea protagonistului, care, de altfel, era un bărbat în puterea vârstei. Este evidentă dorința autorului, pusă pe seama consătenilor lui Gheorghe Cruceanu, de a discerne până la capăt enigma vieții și a morții în general.

În fond, romanul *Izvodul zilei a patra* reflectă relația singulară care se stabilește între narațiunea, discursul despre moarte și marginalitate. Nu întâmplător lucrarea în prima ei variantă era intitulată *Priveghiul mărginașului*. Autorul este preocupat de cunoașterea prezenței halucinatorii a morții, deseori trecută sub tăcere. Imaginația scriitorului acaparează granița dintre viață și moarte și o transgresează, calcând peste separarea dintre morți și vii. Vasile Vasilache utilizează melanjul dintre real și fantastic pentru a imagina într-un spațiu rural persistența unei privegheri derutante, acțiunea având loc în perioada sovietică, într-un

timp ateist, dar cu toate acestea satul fiind locul unde ritualurile de înmormântare se mai păstrează încă. Însă schimbarea de atitudine față de vechile rânduieli nu este trecută cu vederea de către autor. Astfel, la un moment dat, nedumerită, bunica mirelui intervine cu reflecțiile sale, care distonează cu atmosfera colocvială de „înțelegere”, „tocmeală” sau „punere la cale” a viitoarei nunți: „Pentru ea, chiar din capul locului, când se rostise, cum că Cruceanu devine straja duhurilor din cimitir, în locul lui Costăchel contabilul, răposatul Gheorghe i se înfățișa un fel de sol al obiceiului nou – doar el pleacă înaintea ei în drumul celor drepti... Dacă e tânăr și dacă a fost printre activiști... înseamnă că va fi înmormântat cu muzică. Vezi bine, cât a trăit și a suferit... uite că ea nu moare! Uite că a murit unul tânăr, iar acest tânăr o să plece în lumea celor drepti cu muzică! Iar pentru un țăran trudit muzica nu înseamnă nimic altceva decât horă, petrecere, veselie, festival! Nici într-un caz nu e înmormântare. Gândul bătrânei nu se dezlipște de cea veșnică amărăciune: și înainte vreme a trăit tot astfel de lume și au pățimit întru naștere și moarte, dar iată că nu se însușteau să se ducă la groapă cu orchestra de muzicanți din urmă, ca niște nuni mari cu hostropățul și veselia!”. Bătrânică va insista: „Să mă înmormântați după obiceiul vechi!”. Reflecțiile despre moarte („Ei, că și moartea... Moartea ce e, la urma urmei? De ce, mă rog, e o sperietoare”), despre biserică și credință („Ca să vezi, vremea îl prefăcuse și pe preot...”), despre lumea cealaltă, despre dragoste și atitudinea față de acest sentiment, toate acestea completează analizele unui număr impunător de situații sociale caracteristice realităților din Basarabia postbelică.

Multiplele presupuneri în privința cauzei morții parcă din senin și plină de mister a lui Cruceanu nu exclud și o poveste de dragoste dintre Gheorghe Cruceanu și Ochioșica, aceasta din urmă având și rolul de a introduce o ruptură în integrarea morții ca proces acceptabil. Defunctul, marginalizat a fortiori, lipsit de corpul său material, exclus din lumea celor vii, pare să pună la încercare noua lor existență ca un imens chin, care este tocmai subiectul acestui roman, Vasile Vasilache îmbrăcând în haina cuvântului stările intermediare dintre viață și moarte. El nu face altceva decât să transfigureze cu mult talent sensibilitatea națională, legendele, credințele populare, pe care le reactivează într-un timp în care Basarabia este împinsă spre ateism.

Atâta timp cât consătenii judecă despre faptele lui Gheorghe Cruceanu, ei îl plasează într-o categorie marginală de ființă situată între lumi. Pe consăteni îi frământă întrebarea: Cum a plecat Gheorghe în lumea cealaltă, mulțumit sau având anumite resentimente? Și cu ce au rămas datori consătenii față de cel plecat, în urma rupturii reale, cel puțin în sistemul obligațiilor reciproce. În felul acesta cel decedat devine personajul central al romanului, în timp ce viii se manifestă cu intermitență, prin acțiuni oarecum estomate, toate fiind date peste cap de către Vasile Vasilache, cel convertindu-și cu mult talent, într-o narațiune memorabilă, revolta contra tuturor nedreptăților, cea mai mare între acestea fiind moartea.

Vasile Vasilache creează în scrierea sa o dimensiune proprie a supraviețuirii identității în esență vulnerabilă. În textul lui Vasilache marginalizatului care le creează probleme consătenilor săi, dându-le bătăi de cap, este pus în valoare din perspectiva unicității sale, astfel fiind creată și paradigma unui mod problematic de existență, un mod care este, de fapt, dimensiunea psihoistorică specifică Basarabiei postbelice. Amintim în acest context că și Ion Druță a fost preocupat nu mai puțin de dimensiunea psihoistorică specifică Basarabiei postbelice. Acest lucru îl observa și istoricul american Keith Hitchins, profesor la Universitatea Illinois, care, preocupat, după propria-i afirmație, de „originile națiunilor moderne și formarea identităților naționale” și fascinat de „continuitatea dezvoltării istorice a popoarelor de-a lungul secolelor”, întrebându-se „cât de mult din trecut se păstrează în prezent și astfel cât de mult datorăm trecutului pentru felul în care trăim astăzi și pentru valorile care ne ghidează”, va constata că Ion Druță, deși „nu tratează istoria în același fel cum o face un istoric profesionist, el dă dovadă totuși de o înțelegere pătrunzătoare a modului în care istoria influențează societatea, în general, și îi afectează pe indivizi, în particular (Hitchins 2008: 100). Ținând cont de aceste afirmații, este cu atât mai interesant să constatăm că Ion Druță a creat, în persoana lui Moș Bulgăre, imaginea marginalizatului rătăcitor, dificil de identificat în absența unui patronimic, reducându-se la un nume întâmplător. Dacă Ion Druță plămădește un protagonist deposedat de orice identitate, care este, de fapt, pelerinul aflat mereu în căutarea reperelor vieții autentice, sau recurge la imaginea povățuitorului Păstor Anonim precum și a lui Badea Mior, apoi Vasile Vasilache, printr-un discurs lingvistic amintind oarecum de cronicile bătrâne, printr-un discurs, am putea spune, donquijotesc, bazat pe o elocință de modă veche, creează

imaginea marginalizării, care nu este doar o stare, ci este, rezultatul unui parcurs, al unui proces de durată. Provocarea constă în inventarea unui fel de strategie cu ajutorul căreia deturneză aspecte ale unei vieți stagnante. În fond, Vasile Vasilache, în felul acesta, își valorifică spiritul său de natură socratică, punând la îndoială lucrurile pentru a preveni anihilizarea lor. Există la Vasilache o artă a dezbaterii situațiilor ambivalente. Puse parcă între paranteze, acestea desemnează locul sau timpul de așteptare, expectativa între cele două lumi, cea de aici și cea de dincolo, un loc al *privegherii*. Aici marginalitatea poate fi definită drept stare de tensiune între forțele opozante, foarte vii, dar în același timp ele anulându-se. Anume un astfel de moment este rezervat punctului culminant al narațiunii: aici autorul plasează întâlnirea dintre Irina, soția celui decedat, și Ochioșica-Ruța, care, spre stupefacția celor prezenți, vine să-și ia rămas bun de la Gheorghe Cruceanu, pe care l-a iubit, cerându-și voie de la văduva Irina să-l bocească după obiceiul străvechi: „... Dar împietrirea celor de față o scutură, o alungă însăși soața răposatului. Ea vine în întâmpinarea Ochioșicăi-Ruței. Ba îi întinde și un pahar cu vin și rosti împăcată cu toate:

– Ruță, întră și ia, te poftesc, de sufletu' lui Gheorghe, paharul ista...

Atunci Ruța, și ea la rândul-i, parcă să ceară îndurare și înțelegere, făcu un pas și se plecă să sărute mâna cinstită, ce-i întindea cinste... De odată, însă, izbucni în plâns...”

Axat pe discuții incitante care ne poartă pe diverse piscuri și pante abrupte ale realităților de azi și de ieri, întreg discursul narativ al lui Vasile Vasilache este convertit, spre sfârșitul romanului, de pe traiectoria sa externă, programată de către autor din start, spre un plan intim, mai nebulos, cel al iubirii pătimașe.

... Această margine, cu vii și cu morți, este locul desemnat de către Vasile Vasilache pentru un nou început al vieții mereu în schimbare.

Referințe bibliografice

Vasilache 2009 = Vasile Vasilache, *Verzi suntem, verzi...* Chișinău, Litera, 2009.

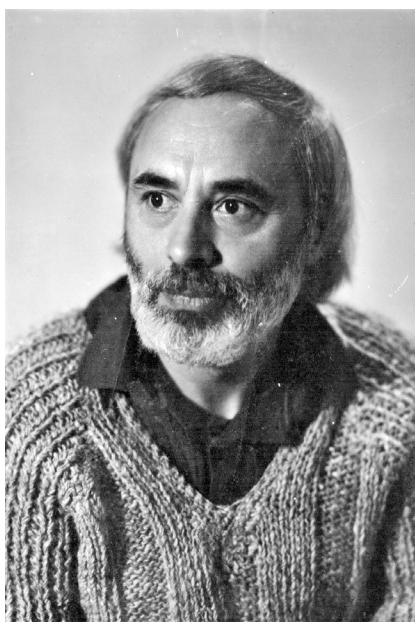
Hitchins 2008 = Keith Hitchins, *Istorie și identitate în romanele lui Ion Druță*, în *Fenomenul artistic Ion Druță*, Chișinău, CEP USM, 2008.

Vasile VASILACHE

Caietul roșu.

Însemnări, consemnări, note

În curând la editura „Arc” urmează să apară un prim **Caiet** al scriitorului Vasile Vasilache (din cele vreo 8-10 aflate în arhiva familiei). Caietul/carnetul (început în 1987) are 80 de file, cuprinde tot felul de însemnări, consemnări, variate notații pe care autorul ar fi dorit, se vede, să le utilizeze ulterior în scrierile sale. Absoluta majoritate a însemnărilor nu sunt date. Materialele din caiet se succed în dezordine, fiind uneori reluate dintr-un alt unghi de vedere, chiar așa și sunt consemnate: **Alt unghi de vedere** sau **Alt început, Altă variantă**. Altele apar și mențiuni/trimiteri la anumite însemnări din caiet de genul: **Înapoi, Înainte la înapoi**. Unele se caracterizează prin scurtime, nu au niciun context și te pot lăsa nedumerit: oare ce vrea să spună autorul? Niciun moment

nu trebuie de uitat însă că acestea sunt niște răbojuri menite să amintească ceva (**autorului, nu nouă!**). Ca prim cititor, mărturisesc că tocmai datorită acestor note am înțeles mai bine demersul creator al tatei. Aici se observă bine cum se produce aproape insesizabil trecerea de la realitatea biografică (pe care eu în mare măsură o cunosc, spre deosebire de alți cititori) la cealaltă realitate, una izvodită. Aici, în această continuă osmoză între biografie și ficțiune, se vede geniul scriitorului. Munca la descifrarea unora dintre paginile carnetului a fost anevoioasă. Dar te răsplătea uneori cu câte o găselniță, când dădeai peste vreo notație ce se va regăsi ulterior în scrierile autorului. Aș cita aici drept exemplu finalul capitoului II din **Surâsul lui Vișnu**. În încheiere doresc cititorului să „guste” din acest **Caiet** și, dacă e chip, să se **îmbucure** de reîntâlnirea cu Vasile Vasilache.

Victor VASILACHE

„Dușmanu-ți este Unu și el este *tu*.” Când aflat-am acestea nu s-au mai desprins de mine păsările și am înțeles lumea lor: „Ești... ești... ca un ou de aur clocit.” (A cui e? Cui aparține spusa? Din neglijență nenotat).

* * *

„În fiecare dimineță rămân prostit de deșteptăciunea cuiva. Vă puteți închipui cum arată restul zilei mele? V.V. 27/X-98

„Omul, mereu, *trădătorul*, *Sinelui* și *Sinei*! Un porc molfăind strugurii cu tot cu coarde. 27/X-98.

Am tot trădat și trădăm Natura-Mumă. În mileniul ce vine urmează Răzbunarea Ei.” 27/X-98.

* * *

„Leac contra istoriei: citește *Război și pace* de la coadă la cap.”

Autobiografie: Eu l-am trădat pe tata. La rându-i, tata l-a trădat pe rege. La rându-i, regele a trădat Țara. Mai sperați după asta la virtutea iubirii de Patrie?” 6/I-99.

LA BORȘ (aici e vorba de un personaj cu numele *Borș*, n.n.)

„Nimeni nu poate înfăptui ceva care să nu fi fost într-însul dinainte.”

* * *

Sosiți la Biserica Albă. Satul Biserica Albă are peste... 600 de ani.

Dacă e pomenit la 1373, atunci întemeiat va fi fost când? De vreo 40 de ani auzit-am (îmi spunea Efim Romanciuc) de Biserica Albă: porți, gospodari, case, mândrie... Apropo, biserica e din 1898, aici biserica e nou reparată, scris 1986. Ceasornicul, un cadran ca de *пamyуэ*¹. Dincolo, prin geam, în pridvor, mă credeți, nu? Scuip... Adică nu eu, fetița improașcă sâmburi peste graniță. Azi eu am fost la Slatina, ne-am fotografiat pe fundalul lacurilor saline, al teracotelor. Am rămas uimit: unguri, români... și pretutindeni mașini cu 3A – ЗАКАРПАТСКАЯ².

M-a întâmpinat Carolina. Are cinci clase, vorbește-n vreo 4-5 limbi, și curate-curate, toate-toate!.. „Nene? Dar cum îți zice?” „Vasile.” „Pe mine mă cheamă Carolina... Vrei să-mi vezi corespondența mea cu „Steluța” din Moldova? „Într-o zi am primit 7 cărți deodată!.. Mă cheamă poștașul: azi n-ai decât o carte groasă. Mama e de pe malul Nistrului, din Parcani.”

În creierul Carpaților, să nu vezi ce scrie „Steluța” de pe valea Bâcului? Carolina are nas acvilin. La cei 12-13 ani, are o sacoșă de plicuri din Chișinău. A venit *baba*... „Faceți cunoștință cu *baba*...” „De ce zici așa, Carolina?” „Da cealaltă e mămuca. No, pe-ncă așa p-aci zicem... Da tușă – mamanea”.

Mi-i rușine: încercă de te du... să zicem, la Calfa, lângă Bender. Să vezi cum ies ciopor copiii din curte, că din clipa, când să-i întrebi ceva, aleargă buluciți în curte.

- Da, însă Calfa n-are 7 secole...

- No, că unde vă duceți? Veți fi fiind dă pă drum, obosiți, flămânziți, nu?

- Babo, curând ne întoarcem, doar că să vadă satul dumnealor.

(Un ritm și o topică a cuvintelor. Satului ar trebui să i se consacre *un film* documentar, o cronică: închipuiți-vă o casă cu două etaje, îmbrăcată toată în foiță de staniol... Lucește, îți ia mințile! Căci luciul acesta e de oțel *inoxidabil*. E-un hangar... E-un turn rachetar (imaginat de stăpân!). În împărăția lemnului totul e *piatră și metal*... Adică nu *piatră*. Mai calea-valea-piatra! E ciment marca „400”, bătut sub imaginea bazaltului, 4 500 de ruble a costat „casa mamanei” pe-afară.

Dar să se ia aminte: construiesc dintr-o *mândrie* și dintr-un sentiment competitiv. Și anapoda, îi fac fiului casă, înlănțuindu-l.

„Așa aș *vroi* să trăiesc sus-sus, să privesc lumea de departe-depart.”

Asta mi-a declarat Carolina, mai adăugând: „Nene Vasile, trăiești sus tare? Ce fel de casă, ce etaj ai?”

Da, am sosit în creierul munților Carpați, credeți-mă, am depășit chiar izvoarele Prutului și Tisei.

A, că nu! Prutul trebuie să-l vezi acolo sus-sus. La izvoare – un șirlău, un pârau... pe versantul carpatin, și tot acolo și Tisa... Pe onoare, că Ti-

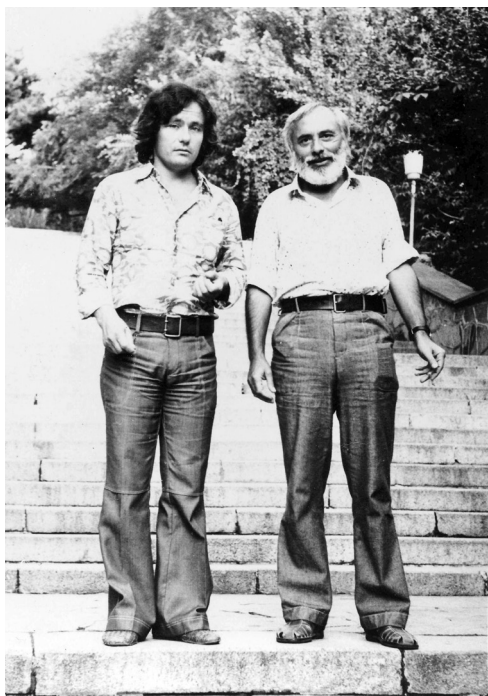
sa-i falnică, respectele mele!
Oare cum să le unim *debitul*
chiar de la izvoare? ... Prutul,
eu sunt Prutul, pen' că-s de la
Prut, uneori chiar am obicei
să zic, să-l descriu, să mă fă-
lesc: *prutean sunt*. Dădeam
examene de admitere lui
Vasile Soloviov și am scris:
„Marea cu sarea, multul cu
Prutul”. Am dat gata lectorul:
„De unde-i zicala?” „De la
tata auzită.” „De unde ești?”
„De la Ungheni, raionul Un-
gheni. De pe malul Prutului.”

Așa mi-am împins Unțestii
în coasta dănuștenilor (rude-
le de pe mama, bunicul Da-
rie Pavel e fiul dascălului din
Dănuștenii Prutului). Așa

că-i împinse inima ca să sune credibil zicala care zice așa: „Ai, las' că-i
bun mehenghi: fâgăduiește marea cu sarea, multul cu Prutul”, și după
aia nu-ți dă barem lampa-n fereastră să *vezi drumul*.

Ș-așa că s-o lăsăm cu Prutul: *e umil*. Falnică-i Tisa și oamenii de-aici... Oda-
tă, îl văd pe *V.L.*³ la Vodă Gheorghe în cabinet: „Tizule, arată-mi, rogu-te,
Carpații!.. Crede-mă, mi i-a arătat Pavlâcico pe-ai lui, i-am văzut Carpații la
Zakopane, am văzut Uralii, [...] dar, păcatele mele grele, nu văzui Prutu-mi
drag de unde izvorăște, ce chip are la desprindere de scoarță.”

Dezamăgirea-i mare: un șirlău... Și mă-ncumet a zice: „Seamănă cu
mine. În schimb, Carolina seamănă cu Tisa!..”

1977. Chișinău.
Nicolae Esinencu și Vasile Vasilache

* * *

A lui Tanașoca l-a ucis pe-a lui Scoarță și a fost condamnat la 15 ani,
5 ani ce-i drept, regim aspru. Legea ar fi putut să-i aplice chiar pedeap-
să capitală, dar vinovat e dintâi al lui Scoarță, trăsese cu pușca în a lui

Tanașoca, și noroc... Ei, da parcă-i vorba de noroc, când se ucid ori se-mpușcă turbații?

Da voi spune că noroc aicea este!... După omuciderea asta, în satul Ochiul Boului s-au măritat trei fete bătrâne! Iaca ce trebu' de dovedit și repet, noroc este!... N-o să credeți și are să trebuiască în amănunt a povesti cum în satul Ochiul Boului s-au măritat după asta, mulțămită unei omucideri, 3 sau patru fete bătrâne, dintre care două s-au și... cu niște mongoli.

* * *

[...(Saka)?]: Iată din ce s-a născut acest articol.

„Для того чтобы проникнуть в сущность худ. мира В. В. надо перес. нек. худ. каноны.”

Тогда, словно сторож обнаруживший утром, что его, скрытый от глаз, какой-нибудь жухлой лебедой самый огромный арбуз, стервец стырил! Не уберег.

Так и я воскликнул.

- Ишь, ты! Двухметровый забор. Куда полез, на что замахнулся?⁴

Nu știu de ce... (Adică știu eu bine de ce!) și legitățile artei s-au fost amenințate-năruite... Adică nu! I s-a atribuit scrisului mai mult decât poate duce!... Așa, precum pământului, i se *cere* să rodească mai mult decât poate. Așa precum la nu'ș-ce fermă din Austria (scria în ziar!) păsărilor li se dădea nu știu ce alcaloid și găina făcea două ouă pe zi. Așa cum vacile de la ferma din Dănceni, aflate până mai ieri sub veghea principalului zootehnician și filosof al RSSM, la cinci ani își încheiau veacul (de extenuare).

Acum n-ai să găsești o bucată de pământ *normal* decât în jurul Chișinăului. Adică în pârloagele care-l înconjoară. Așa-i și cu scrisul.

12-15 ani în urmă a făcut vâlvă și s-a editat în vreo 40 de limbi un roman al unei măturătoare de stradă. Trăia într-o favelă și pe resturile de hârtie de la gunoaie își scria visurile ei de noapte și ce i se mai întâmpla pe ici pe acolo ziua! 40 de limbi! Și întrebarea: ce se întâmplă cu literatura?

Păi, nu spunea mai sus? *Canoanele!* Cu literatura se întâmplă ce s-a întâmplat cu pământul: nu-l mai poți pune la rană mai mare – rănește și mai tare: *otrăvuri*. Și omul uneori o *caută!* Precum în Kazahstan: în lupta cu alcoolismul... Sunt *folosiți câinii*. Dar de cu seară li se dă ½ litră. Și a doua zi, mahmuri, turbați îl caută.

(Prietenul Adamovici: Сверхлитература⁵)

Poposiți un moment asupra lui Platon! (Dată fiind extenuarea...) – și-l trimite în lume.

Să trecem, mai bine zis să ne întoarcem la surse: citez *Petru Creția* [...]

Și-acum să ne întoarcem la piscuri (*cele mai moderne*). Don Quijote... și Švejk, (De ce e-o pasăre?) și metamorfoza: De ce e-o insectă? *OMUL?* De ce? De ce, „В поисках утерянного...” [„În căutarea (a ceva) pierdut...”, n.n.]

Citez: „Перед смертью мать спросила сына: „Из чего этот мир. Сер.(афим?) – („Из людей, мама) – Нет, говорит она, – из любви. Обещай, сын ты мой, сколько будешь жить, слушаться только желания и любви”...

В этом кратком диалоге между сыном, вступающим в мир людей, и матерью, уходящей из мира желаний и любви, возможен возврат к... сверхлитературе (кажущимся субпродуктом) после того как литература...”⁶ a *sofisticat* procedeele... uitând sursa, miezul, din care *s-a iscat* LITERATURA.

Căci s-a desprins literatura din *rugăciune*: din *imnificare*, și a atins culmile în parodierea *carnavalescului* acestei lumi.

Pe de o parte „Poetica *dostoievskiană*” (vezi „Человек из подполья”⁷) și Bahtin, vezi Nietzsche (Zarathustra: *смелей человек, не ты виноват!*⁸), dar dacă îl lipsești pe om de „vină”, atunci ce ne facem cu rușinea? Ce se întâmplă cu *umanitatea*?

Un vechi mit de-al nostru spune: *șchiopul deștept* și frate-so, prostul, *înhămat* la căruță...

Mitul bogomilic al *zidirii pământului*.

* * *

Deportarea lui Gore Oieru.

Trecuse de miezul nopții. Adormise. Aude prin somn:

– Hei, stăpâne! Nan' Goriță! Nan' Goriță, iute...

Adică nu l-o trezit strigătul, da bătaia-n crucea ferestrei de la căsoaia de vară.

– Boca-boc!

Mătușa Mărioara dormea pe vatra de după sobă. Mde, căsoaie-căsoaie, da cu sobă.

– Gore, n-auzi!?!... Cineva strigă!

– A!?! Ce?!? Ei și ce dacă strigă...

Și strigă el însuși:

– Aprinde lumina aceea, c-aud și eu!...

Adevărul care-i? Adormise, îl trezise și bocănitul în crucea ferestrei, înțelesese și glasul al cui e: acest nan' Gore – nepot drept de pe muiere, și activist foc, și partinic, și cât dumnealui se tot căznise bocănind și strigând: „Nan' Gore, scoală!”, Oieru Gore tot tăcând, auzindu-l, însă reflectând: „La ce dracul îl aduce!? Nu cumva-i „Cichir”, că-l recunosc, glasul-i al finului, că-i și el Gore-Grigore, l-am botezat și i-am pus nume de botez numele meu... Mde, poarte-l, e nepotul Mărioarei mele!... Mde, dacă n-am copii... Mde, că [...] ? Poarte-mi măcar numele...

– Iaca-iaca, deschid!... Să mă-mbrac, Gorițel, trag pantalonii!

Pe scurt, cu scuză... uite-așa, drăgălășindu-l după ce-l suduise în gând coborând de pe vatră. Și de-amu grăbit, până ce muierea s-o moșmondi de pe vatră cu gazornița, chibriturile.

Iute! Noapte scurtă... Cu ani în urmă, hăt, avusese un gând care-l toropise: războaiele – în iunie... Deportările – în iunie, lăcustele, foamea – în iunie. De ce belelele vin vara, când îi cald? Dalac de minte – altă lămurire nu-i!

Note ■

¹ Primărie (urbană) (*rus.*).

² Regiunea Transcarpatia (*rus.*).

³ Probabil Vasile Levițchi.

⁴ „Ca să pătrunzi în esența universului lui V.V. trebuie să sari peste niște canoane literare.” Atunci, aidoma paznicului care descoperă dimineața că cel mai mare harbut al său, dosit de ochii celorlalți, sub niște lobodă ofilită, o canalie i l-a furat. N-a izbutit să-l păzească. La fel am exclamat și eu: — Ia uite-l, bre! Un gard de doi metri. Uite unde mi s-a cățarat și ce *supraliteratură* năzuiește! (*rus.*)

⁵ Ales Adamovici, scriitor belarus (n. 1927 – d. 1994). A fost coleg cu Vasile Vasilache la Cursurile Superioare de Scenaristică din Moscova (1962-1964).

⁶ „În căutarea (a ceva) pierdut...” „Înainte de moarte mama și-a întrebat fiul: „Din ce e alcătuită lumea asta? [Ser(afim)] — „Din oameni, mamă. — Nu, zice ea, *din iubire*. Făgăduiește-mi, fiule, cât o fi să trăiești, să ascuți doar de dorință și iubire...” În acest scurt dialog între *fiul*, care intră *în lumea oamenilor*, și mama care *părăsește lumea dorințelor și a iubirii*, e posibilă revenirea la ... *supraliteratură* (aparent un subprodus) după ce că literatura ... (*rus.*).

⁷ „Omul din subterană” (*rus.*).

⁸ Îndrăznește, omule, nu tu ești de vină! (*rus.*).

Elena ȚĂU

Scrisori inedite ale lui George Meniuc către Ovidiu Bârlea

E.Ț. – doctor în filologie, conferențiar universitar. Publică circa 100 de lucrări, cele mai recente fiind *George Meniuc, Pagini de corespondență*, Chișinău, Grafema Libris, 2010; *Exerciții de identitate*. Culegere de studii și articole, Chișinău, Notograf Prim, 2015.

Neîndoielnic, scrisorile eminentului folclorist Ovidiu Bârlea, 26 la număr, adresate scriitorului George Meniuc (cf. volumul *George Meniuc. Pagini de corespondență*, Chișinău, 2010), pot fi considerate, pe drept, cele mai revelatoare fascicule de corespondență meniuciană ce se păstrează în fondurile Muzeului Literaturii Române Mihail Kogălniceanu din Chișinău. Totuși, trebuie să spunem, puterea lor de revelație (documentară și nu numai) ar fi fost incomparabil mai mare dacă ele ar fi apărut în tandem cu epistolele de răspuns ale destinatarului. Căci, se știe, scrisorile expediate și primite de orice epistolier alcătuiesc, de regulă, un ansamblu dialogal, favorizând, drept urmare, un context specific de comunicare, susceptibil să genereze iluminarea lor reciprocă. Cu regret, scrisorile de răspuns trimise de G. Meniuc prietenului său, fost coleg de facultate la Universitatea din București, lipsesc în volumul în cauză, deoarece, la momentul pregătirii lui pentru tipar, editorii acestuia nu dispuneau de originalele sau de copiile lor. S-a întâmplat astfel că, după moartea lui G. Meniuc, responsabilii de la Muzeul Literaturii Române din Chișinău au întârziat să-l contacteze pe Ovidiu Bârlea, care, într-o scrisoare din 7 iunie 1987 către Arcadie Suceveanu, se oferea „cu dragă

voie” să le pună la dispoziție copiile epistolelor primite de la „ilustrul dispărut”. În scurt timp, la 7 ianuarie 1990, Ovidiu Bârlea se stingea din viață, iar, în consecință, recuperarea scrisorilor respective devenea problematică.

Relativ nu demult, am aflat din studiile cercetătoarei Ionela Carmen Banța (*Ovidiu Bârlea – ediție critică din fondurile documentare inedite*, București, 2013) că scrisorile-manuscris din Arhiva personală Ovidiu Bârlea se regăsesc în Biblioteca Facultății de Teologie Greco-Catolică din Blaj. La începutul anului curent, nu fără contribuția lui Valeriu Nazar, care și-a asumat plecarea la Blaj, am intrat în posesia a 11 scrisori trimise de Meniuc lui Bârlea. În procesul lucrului, prin raportare la textele lui Ovidiu Bârlea publicate în volumul sus-citat, am constatat cu tristețe că epistolele depistate acoperă mai puțin de jumătate din numărul probabil expedit destinatului. Deci lipsesc, cu aproximație, 13-14 scrisori ale lui Meniuc către Bârlea. Unde se află ele? Orice informație în acest sens ne-ar fi de mare folos, înainte de toate, pentru pregătirea unei noi ediții a corespondenței lui G. Meniuc.

Scrisorile descoperite la Blaj poartă marca scriiturii epistolare a lui Meniuc: cele mai multe, pline de o culoare emoțională particulară, reprezintă o simbioză de confesiune, analiză și reflecții, fiind încărcate de mărturisiri nu o dată surprinzătoare și de observații memorabile despre literatură, artă și folclor. Remarcând forma de flux „confesional” a scrisorilor meniuciene, Ovidiu Bârlea semnala „paleta” lor tematică „neobișnuit de bogată”: „Conținutul lor privește în primul rând creația lui – vorbește despre proiecte, ezitări etc. – dar și despre o seamă de alte aspecte culturale, încât paleta lor e uneori neobișnuit de bogată, interesând și alte zone, în primul rând cultura românească” (op. citată, p. 510). Evident, grație unor astfel de particularități, acestea devin deosebit de valoroase pentru cercetare.

Chișinău, 12 noiembrie 1972

Dragă Bârlea,

mi-ai luat-o înainte, deși am vrut să-ți scriu eu primul. Toamna a fost un prieten de-al meu la București¹, dar nu te-a găsit acasă. Și iată, mi-a scris Tatiana Gălușcă (Crășmaru), pe care o cunosc din tinerețe (multe din

poemele mele, „celebre”, cum zici tu, se datoresc ei). Astfel am aflat mai detaliat cum trăiești și ce faci. Nu folclorul, nu problemele artei populare m-au îndemnat să mă interesez de tine, cu totul altceva e la mijloc. Demult, și mai ales de câțiva ani încoace, simt o necesitate lăuntrică să-ți scriu. Este extraordinar, probabil, să corespondezi peste 32 de ani, după ce atâtea evenimente militare, politice și sociale au zguduit lumea. În ultimii ani ți-am văzut numele în multe culegeri de folclor. Am citit în presă că ți-a apărut o antologie în trei volume². De multe ori m-am întrebat dacă ești tu acesta, care umbli prin munți și culegi înțelepciunea poporului. Trebuie să-ți spun sincer că te-am invidiat de fiecare dată. Cândva am călătorit și eu pe drumuri de țară, înscriind în caiete povești și cântece³. Tare mi-s dragi munții, și îndeosebi Carpații, poate e ceva atavic (părinții bunicii mele erau din Vrancea) și n-am avut norocul ca tine să-i colind, să adulmec urmele ciutelor, să umblu prin bura de ploaie cu amiros de cetină, cum am fost odată la Piatra-Neamț. Totodată, citindu-ți numele prin culegeri, îmi apropiam imaginea ta, cum apropii lampa de ceva ca să vezi mai bine. Și mi-am amintit căminul nostru studentesc, odaia aceea mare, cu Malciu ce-mi sărea drept în pat, după miezul nopții, cu Belibău ce-și citea versurile din *Onor de rege* în cămașa lui de trac, cu Halmaghi, legionar înrăit, cu Ruiu ce urma cursurile la două facultăți, însă rămânea tot semidocht, cu Berca ce mă puneă să-i scriu manualul de capacitate, cu tine ce învățai spaniola din mers. Placheta *Interior cosmic*, despre care s-a scris atâta⁴, ți-am lăsat-o fără autograf. Eu nici măcar asta nu am, toate scrierile mele (și acele în manuscris) le-am pierdut în război. Tot ce-am lăsat acasă (cărțile mele, un roman, poemele, o sută de povești basarabene, transcrise pe curat, toate s-au pierdut, s-au dus pe apa sâmbetei. Îți pot spune că ghinionul acesta m-a urmărit tot timpul. Pe când trăiam ca evacuat în Uzbekistan, cele două cărțulii, *Interior cosmic* și *Imaginea în artă*⁵, unicele exemplare, mi-au fost șterpelite de niște polonezi, la o bibliotecă. Apoi am lucrat la Moscova, la Comitetul de Radio, unde a lucrat și Leonte Răutu (Dighenștein). Îți închipui, dragul meu, până și acolo mi-a fost sustrasă o mapă cu povestiri, versuri și o piesă neterminată (*Târgul Moșilor*). Deci, tu ești mai alintat de soartă, ai cel puțin un exemplar!!! (Îți mulțumesc pentru mențiunea din scrisoare: „Îl țin mereu, deși trecut și el prin atâtea, volumașul...”).

Da, ai dreptate, dacă ne-am întâlni, dragă Ovidiu, am avea multe de spus despre noi înșine. Tu știi că în anii mei de student am fost ute-

cist. Totdeauna am visat să nimeresc în Uniunea Sovietică, în această țară uriașă și enigmatică (țin minte, odată, iarna, cu un student de la Politehnică, ticluisem un plan: să trecem Nistrul înghețat). În timpul războiului am cunoscut această țară, extraordinară prin sacrificiile ei în numele cauzei comune. În această privință am avut multe de văzut și de învățat, interiorul meu sufletesc, poate mai puțin „cosmic”, s-a îmbogățit cu senzuri umane absolut necesare creației artistice.

Totuși îngerul meu de pază nu și-a făcut serviciul totdeauna corect, a mai picurat de somn pe ici, pe colea și n-a fost nimeni să-l gâdile puțin ca să nu lase potăile să mă muște. Am trecut prin multe probleme încâlcite și asprimea lor m-a durut. A mai fost și o perioadă când am scris niște fleacuri, efemeride lesnicioase și facile, ceea ce nu înseamnă că n-au făcut-o și alții, crezând că tot ce zboară se mănâncă. Arta însă, din fericire, nu admite primitivismul și vândzoleala ieftină.

Nici nu știu ce să-ți spun despre felul cum „am evoluat”. Poate am regresat, naiba știe. Omul când trece peste patruzeci de ani începe să simtă că se desparte de multe. În 1960 am hotărât să scriu vreo câteva povestiri. Pur și simplu, fără zorzoane. Mulți oameni cunoscuți și multe episoade se pierd cu timpul, se estompează, ca niște ecouri înăbușite. Când eram la cămin, am primit o telegramă că mi-a murit mama. N-am avut bani ca să plec la înmormântarea ei. Mama mea a murit fără cămașă pe dânsa, pe trei scânduri goale. Toată viața m-a obsedat moartea ei. Și am scris povestirea *Ultimul vagon*. Sau bunica mea: m-a purtat în coșniță de papură, când eram mititel, și cu mine în spinare, în zorii zilei, se ducea la spălat, pe la băcani. Și despre ea am scris o povestire: *În car*. Tatăl meu, șomer, a înghețat în stradă în iarna lui 1943; nici mormântul nu i-am găsit când m-am întors la vatră. Am scris *Umbre*. M-am despărțit de cei mai buni prieteni, de voi m-am despărțit, și am scris *Disc*⁶, iar acum, răvășit de nostalgie, îl transform într-un roman de proporții mari, cu titlul *Sfârșitul vulpilor bătrâne*. Așa am evoluat... Am scris eseuri, și destul de multe.

Am scris proză și mai înainte, dar mai puțin realistă sau mai bine zis abstractizam unele lucruri pe care nu le cunoșteam îndeajuns. Când învățam la liceu, scrisesem un roman, *Jugul* (pierdut și el). Profesorul de limbă română mi-a spus: „La optsprezece ani să scrii romane? Dar ce știi tu din viață? Abia la treizeci de ani vei putea scrie romane”.

Într-adevăr, nu știam nimic „din viață”, doar că tatăl meu mătura străzile din Chișinău, iar mama murea de oftică. Însă nici la treizeci de ani n-am scris romane și-mi vine greu și în prezent când am prins câte ceva „din viață”. Mai există, în afară de cunoașterea vieții, o cunoaștere a imaginii, a formei artistice. Iată ce te dă gata dacă nu știi să tragi bine condeiul. Într-o zi am fost la Pompiliu Constantinescu, la „Vremea”. I-am adus o nuvelă mare, în care îl zugrăveam pe tatăl meu, peregrinările lui în timpul primului război mondial. Pompiliu Constantinescu tot răsfoia niște manuscrise, niște foi tipărite, în tăcere. Stăteam în picioare, așteptam verdictul lui. Și mi-a spus: „Scrii monoton, fără expresie, fără dinamică”. N-a mai adăugat nimic. Tocmai lucrul acesta îl bănuiam și eu, dar unde să găsești expresia și dinamica? Ele sunt date dracului, stau închistate în rădăcini necunoscute. Din orice fapt neînsemnat, din orice fenomen cât de minuscul se poate drege o capodoperă, dar cu condiția să fii zguduitor de acest fapt, de acest fenomen, și să mai fii tu primul ce-l descoperi. *Miorița* lui Alecsandri a fost o revelație pentru spirite, fiindcă prezintă cea dintâi apariție, iar *Miorița* lui Adrian Fochi, cu toată munca imensă și adâncă, nu-i decât o repetare a ediției. Ceva asemănător se întâmplă în proză și poezie, în pictură și în teatru, în toate genurile artei. Interiorul tău, într-adevăr cosmic, răsturnat și vărsat în imagini, în zugrăveli ciudate, devine impresionant dacă nu repetă umbrele altora. Nu sunt pentru acea originalitate pe care o propagă modernistii și nici pentru acea libertate a artei, pentru care, cu spumă la gură, se bat toți demagogii. Fiecare om se deosebește de altul, cuprinde o lume a sa, încă din leagăn. Așa cum arțarul se deosebește de cireș, nucul de plop etc., semenul are ceva propriu în comparație cu tine. Ca să fii original nu e nevoie să legi frunza de tei pe o viță de vie, n-are rost și e ridicol. Iar libertate absolută în artă nu există, deoarece trăim pe un singur pământ – un altul nu-l avem – și toți suntem înrădăcinați în el, ne tragem obârșia din măruntaiele lui. Trăim între oameni, avem obligații față de ei, nu putem fi liberi, fără frâu. În artă cu atât mai mult. Arta e un templu unde nimeni n-are voie să-și lase bălegarul. (Mă folosesc de un cuvânt popular, și n-ai să fii împotriva, așa cum n-am fost împotriva nici eu când la cămin mi-ai citit în franceză o scenă din Zola, aceea cu beșinile țăranilor; mi-amintesc cum râdeai cu poftă). Iată de ce încerc „să mă dezvălui” în proză: pentru o mai vie comunicare cu lumea.

Ceea ce m-a impresionat și m-a răvășit sufletește (nu-mi pot reveni nici acum) a fost un fapt care s-a petrecut vreo doi-trei ani în urmă. Criticul S. Cibotaru mi-a adus din București poeme și articole, povestiri și ese-uri publicate în revistele vremii⁷. Au venit cu numele meu dedesubt, iar eu nici nu le mai recunoșteam că sunt ale mele. Mi-a adus și cartea *Imaginea în artă* (niște mascarale au beștelit-o în 1946) și multe altele. Vai, l-am văzut pe celălalt, un alter ego, tânăr și sublim, în alergarea lui către soare. Eu nu mai eram decât un spectator obosit, hărțuit de viață, iar celălalt tot alerga ca la o cursă hipică. Poemele *Fior*, *Șerpii*, *Acestui April*, *Baladă*, *Poem*, *Interval*, uitate ca într-o piramidă antică, mi s-au părut nesfârșit de candid, muzicale, adânci. Stând în fața lor, plângând, mi-am dat seama că voi ați avut dreptate când ați crezut în steaua mea. Abia am izbutit să-mi vin în fire, iar când s-a întâmplat și lucrul acesta, am încercat să-mi exprim disperarea în următoarele versuri:

Cântec de olar

Lui S.C.

Întoarse din legendă adusu-mi-ai ulcioare,
 Burluie, câni și oale, cu smalț acoperite.
 Le-ai scos din prundul mării, din pivnițe boltite?
 Pe prepeleac, în stoluri, se zvântă iar la soare.
 Ce stranii totuși! Zvelte, cu striuri vălurând,
 Sunt ale mele oare? Inscripția pe torți
 E-a meșterului care a înviat din morți.
 În zugrăveli de haos pe mine mă surprind.
 Risipitor amarnic, și nici o bortă-n cer.
 Să fi făcut avere din vasele ciudate.
 Încălecat pe valuri, sucit corăbier,
 Ce-neacă zdrobi de aur și amfore bogate.
 Pierdute dalbe salbe, brățări ca să le poarte
 Frumoasa mea din Deltă, în luntre de pescar.
 Fiorul lor ca roua s-a scuturat departe
 La cercănaș de lună, la bouri de hotar.⁸

1970

M-am grăbit să alcătuiesc o plachetă, intitulând-o *Vremea Lerului*, adică vremea tinereții și a colindelor. Ți-am trimis-o în patru exemplare. Aici s-a epuizat. („Ler” e un nume ciudat, care-mi place f. mult. L-am folosit și-n 1939, în *Fior* („copiii Lerului”). Pentru mine înseamnă un zeu păgân al bucuriei, al înfloririi, al creației; explicația din Dicționarul limbii române nu mă prea satisface, dar tu, ca folclorist, se vede că știi mai multe cum să-l descifrezi). Desigur, e trist să rămâi (dintr-o viață atât de lungă) numai cu 35 de poezii (versurile de după război nu mă caracterizează cu nimic original), dar simt în interior niște scuturături seismice și-mi pare că Etna va erupe din nou... De fapt, Baratașvili a scris numai 38 de poezii, trăind o viață întregă într-un sat ucrainean, și Georgia nu l-a dat uitării⁹.

Folclorul m-a pasionat toată viața. În această privință un rol minunat l-a avut Tatiana Gălușcă. Am fost într-o expediție cu dânsa, apoi și în Dobrogea am fost. Ea mi-a prezentat o mulțime de materiale și mi-a dezlegat tainele acestor comori. Aproape nu există o bucată literară în care să nu folosesc ceva din folclor. Dar acest lucru îl fac în felul meu, cât se poate de neforțat, „topind” folclorul în textul modern. Folclorul român este cel mai bogat în Europa. În timpul războiului am citit folclorul sârbilor, care e la fel de frumos. Bălinele ruse n-au atâta culoare și atâta muzicalitate, sunt dure chiar. În schimb, folclorul de iarnă, dacă se poate spune așa, în Rusia, este extrem de ingenios, dinamic și populat de toate vietățile pământului. Nu e mitic, nu e cosmic, e foarte pământesc și uman. Când citesc folclorul nostru, mă desfată limba poetică, de fiecare dată nouă, fie ca murmurul de izvor, fie ca șuierul de coasă, fie ca vuietul de codru. Eminescu, care știa bine folclorul, este un Beethoven în poezie. Mi-e drag, în singurătate, să-i aud versurile. „Mai am un singur dor în liniștea sării” – și auzi liniștea serii, și auzi marea oftând alături. „Iată lacul. Luna plină” – și auzi lacul, auzi luna sunând pe clavir ca o sonată. Când citești texte vechi, acte de domnie, letopisețe, te surprinde muzicalitatea limbii. Iată de ce psalmodiam atunci, la cămin, rumegam fiecare cuvânt ca să-i prind gustul. Tatiana Gălușcă îmi scrie că intenționează să facă un studiu – folclorul în opera lui Meniuc, dar ea nu știe că în fiecare poezie încă pe atunci eu întâi descriam ceva din natură, așa cum se face în poezia populară („frunză verde spic de grâu” etc.), aceasta era ideea mea ascunsă ca să mă apropiu de duhul național al creației. (Poți să-i spui acest lucru). Citește-mi, din acest

punct de vedere, toate poeziile, și vei constata că este așa. Sufletește eu am nevoie de folclor, cum plantele au nevoie de aer și soare, de rouă. Am multe culegeri de folclor și le studiez. Spre marele meu regret, observ că poeții de astăzi nu se prea adâncesc în aceste comori și scriu abstract, nemuzical. O fac dinadins ori inconștient? Limba română respinge acest stil, cum respinge mierea orice impuritate. Cobzarii bătrâni o cântau. Cine poate schimba un organism, format de milenii? Toți poeții mari își cântă limba în interior, în surdină.

Aș vrea să vin și să te văd, dar când? Poate voi reuși la anul. Trebuia s-o fac mai demult. Voi mi-ați purtat atâta dragoste, încât mă întreb – să vin cu ce? Cu mâinile goale? Mihnea Gheorghiu a scris o mulțime de cărți, Laurențiu Fulga la fel, Miron Constantinescu mi-a trimis câteva cărți masive de cercetări istorice, Ștefan Popescu are tot volume de poezie, tu ai scris atâtea... Iar eu voi veni ca Matei Pascal al lui Pirandello, adică înviat din morți. Nici nu-ți închipui cât de mult vreau să vă răspund la iubire cu ceva de preț și de nădejde. Gândul acesta mă frământă mereu.

Trimite-mi, te rog, cărțile tale și antologia.

Scrisoarea ta m-a emoționat până la lacrimi.

Totdeauna mi-ai fost drag.

Al tău
George MENIUC

P. S. La cămin Băieșu – un băiat cu fața ciupită de vărsat, cu nasul cam turtit, tătăresc, mi-a cântat din gură și din fluier balade mocănești. Ce s-a făcut cu el? Unde-i? Melodiile lui mi-au rămas în suflet.

P. S. Tatiana Gălușcă îmi scrie că are o „căruță de folclor”. E timpul, îmi pare, să scoată căruța aceea din șopron și s-o puie într-o mașină de tipar. Ce zici? Cândva va apare un nou Eminescu și va prefăce „căruța” aceea într-o pasăre măiastră.

P. S. Scrie-mi. Dă-mi telefonul tău de acasă.

---

¹ Este vorba de istoricul literar Nicolae Romanenco (1906–2000), care în 1969 se transferă cu traiul la Moscova, unde activează în calitate de consultant literar la Uniunea Scriitorilor din URSS.

² *Antologie de proză populară epică*. În 3 vol. București, EPL, 1966.

³ Făcându-și studiile la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București, George Meniuc participă în timpul vacanțelor de vară la expediții etnofolclorice în Basarabia. În timpul unei asemenea expediții, din 1939, în satele Văprova și Dășcova din județul Orhei, o cunoaște pe Tatiana Gălușcă.

⁴ Placheta *Interior cosmic* (Chișinău, Itinerar, 1939), care însumează 14 poeme de expresie modernă, a atras atenția unor critici cunoscuți din epocă.

⁵ *Imaginea în artă* (Chișinău, 1940) este a doua carte a lui G. Meniuc. Ea cuprinde eseuri și articole publicate de autor între anii 1937-1940.

⁶ *Disc*, una dintre cele mai valoroase lucrări în proză ale lui G. Meniuc, apare, într-o primă variantă, în 1968 la Editura Cartea Moldovenească.

⁷ Criticul și istoricul literar Simion Cibotaru a făcut enorm pentru promovarea operei lui G. Meniuc, deja pentru că, valorificând arhivele din Țară, îi restituie „meșterului care a înviat din morți” un șir de scrieri de factură modernă, unele remarcabile, tipărite în presa din România în anii 1937-1940. „Întoarse din legendă”, aceste lucrări întregesc substanțial imaginea scriitoricească a lui G. Meniuc. Totodată îl îndeamnă frecvent la reflecții asupra mutațiilor de formulă poetică care s-au produs în creația sa după 1940, îl îndeamnă la reevaluarea critică a principiilor artistice folosite.

⁸ Poemul respectiv G. Meniuc i-l expediază și Tatianei Gălușcă, cu mențiunea că ultima strofă o vizează pe ea personal.

⁹ De fapt, Nicoloz Baratașvili, poet romantic georgian (1817-1845), supranumit „Bayron al Gruziei”, a decedat, din cauza malariei, nu într-un sat ucrainean, cum scrie Meniuc, ci în orașul Gandja din Azerbaidjan, unde, în 1845, a fost transferat din Nahicevan ca funcționar de stat.

2

Iubite Ovidiu

Abia astăzi ți-am trimis cartea lui Râbakov.¹ Mă îngrijorează tăcerea ta. Îmi închipui că ești plecat în deplasare, cu treburile tale folclorice, sau ești extrem de ocupat, sau ultima mea scrisoare te-a pus în gardă cu ceva nepotrivit. Mai ales motivul acesta din urmă îmi pare mai aproape de adevăr și atunci am pus-o de mămăligă, cum se zice pe la noi. Tu mi-ești drag și-mi vine uneori să-ți scriu și lucruri abracadabrante fără să țin socoteală de reacția ta! Nu mă interesează reacția, fiindcă toate le privesc cu suflet curat și sincer. Ca să mă scapi de neliniști, te rog să-mi răspunzi.

Nu demult am stat de vorbă cu un artist de mare talent – Dumitru Fusu² – care a pregătit un recital impresionant din baladele populare colectate de V. Alecsandri. Actorul acesta are o manieră foarte originală de a juca în piese de teatru, scrie versuri, citește mult, are profun-

zimea gândului. Când te uiți la el parcă e un plăieș de pe vremea lui Ștefan cel Mare. El a ascultat la radio emisiunea cu poveștile lui Zlotar Gheorghe și vrea să includă un basm în recitalul său. I-am povestit despre tine, despre studiile tale de folclor, despre *Miorița*-colindă îndeosebi. Mai târziu mi-a telefonat spunându-mi că, sub influența studiului tău, a hotărât să schimbe maniera de a recita *Miorița*. Omul acesta are atâta farmec, îmi place atât de mult, încât am hotărât să încerc o piesă pentru el anume (a plecat de la teatru din cauza unor ciondăneli stupide). Acum el e unicul actor de la noi care prezintă „teatrul unui singur actor”. Compoziția sa din piesele lui Shakespeare este extraordinară.

Primăvara, desigur, e încântătoare și alină sufletul. Grădina noastră de lângă casă stă ca o mireasă. Dar am și eu, și soția, de furcă ba cu una ba cu alta. Din romanul soției³ vor să facă un film și s-au început o serie întreagă de complicații. Tu nici nu-ți închipui ce hopuri trebuie să treci ca să crezi un film! Eu, la fel, m-am apucat de lucru, am scris vreo două articole, iar acum m-am vârat într-o lucrare mai mare. Am revenit și la versuri. Timpul trece uluitor de repede și trebuie să duc la bun sfârșit măcar o lucrare.

Am primit „Secolul XX” pentru tot anul 1972. Probabil, mi l-a trimis Laurențiu Fulga. Așa l-am rugat cândva. Este greu să te mărginești numai cu ceea ce apare în limba rusă. Am nevoie de multe cărți, dar mi-e rușine să-l rog pe cineva să-mi trimită. Asta cere timp și bătaie de cap. Însă ceea ce mi-a trimis Laurențiu Fulga îmi va fi de mare folos. Ultimele lucrări pe care le scriu necesită un efort enorm.

Trebuie să-ți mărturisesc că de vreo zece ani mă chinuiește pârda lnică piesă despre Van Gogh. Am strâns atâtea materiale, am stat atâta asupra lor, că uneori mi se părea că-mi ies din minți. Primăvara trecută m-am lăsat de ideea asta și credeam că e de-acum ratată. Dar iată ceva s-a limpezit, s-a simplificat și trag nădejde că în curând voi fi cu lucrarea terminată. Dacă se va întâmpla lucrul acesta, voi fi fericit. Eu lucrez încet, greu. Câteodată un titlu (negăsit) mă ține pe loc foarte mult timp. Când scriu o pagină, o transcriu la mașină, apoi iar o transcriu, și iar fac îndreptări, până obosesc și mă dezgustă tot ce-am scris. Nu-mi place să se repete aceleași cuvinte pe aceeași pagină, ele de fiecare dată trebuie să fie noi. Nu mai vorbesc de comparații, metafore, expresii. Am observat că Laurențiu Fulga repetă unele figuri de stil în *Alexandra și infernul*

și în *Moartea lui Orfeu* și asta m-a surprins neplăcut. Și dimpotrivă la Eminescu dăm de „teiu sfânt” și de „flori de tei”, dar asta nu te irită. La Bacovia – ploile, la Blaga – dorul. Ele sunt elementul indispensabil unei atmosfere poetice. Dar asta provine dintr-o structură internă a scriitorului, nu-i ceva întâmplător.

I-am scris lui Laurențiu Fulga și l-am rugat să-mi trimită o invitație pe 30 de zile. Nu știu dacă o va face. Știi însă că există o înțelegere între Uniunile scriitoricești, încheiată la începutul anului curent, prin care sunt prevăzute o mulțime de plecări în România. Voi încerca prin Moscova să obțin o deplasare pentru 30 de zile. Cred că nu voi fi refuzat, pentru că pe anul 1973 sunt prevăzute 7 persoane. Timpul trece, sănătatea se șubrezește, se scutură ca nisipul și trebuie măcar o dată să-mi părăsesc bârlogul. Mare minune dacă se va întâmpla și asta. Atunci să știi că îi voi spune popei măi...

Cartea *Poveștile lui Creangă* o citesc acum. Aflu multe lucruri pe care nu le-am știut. Văd că toată viața ta s-a topit în studii, în cărți cu o factologie imensă. Despre cartea asta îți voi scrie numaidecât. Trebuie să-ți îndoi bine șalele, și ani de-a rândul, ca să durezi o asemenea lucrare.

Pentru că e luna mai (lună în care m-am născut) și pământul e împodobit atât de frumos, îți trimit câteva poezii care au unele tangențe cu folclorul și cu multe altele.

Te îmbrățișez cu dragoste de vechi prieten

George MENIUC

5 mai 1973, Chișinău

P. S. Nu trimite cărți. Le voi găsi în bibliotecile noastre. Nu pierde timpul.

¹ Presupunem că G. Meniuc i-a trimis lui O. Bârlea una din cărțile lui Boris A. Ribakov (1908–2001), istoric și arheolog rus, preocupat și de flogologie genetică (*Древняя Русь. Сказания. Былины. Летописи*, М., 1963; „Слово о полку Игореве” и его современники, М., 1971; *Русские летописцы и автор „Слова о полку Игореве”*, М., 1972). În scrisoarea din 12 mai 1973, Bârlea, mulțumindu-i pentru cartea lui Ribakov (evident, în limba rusă), notează cu un umor de rară delicatețe: „ești foarte drăguț, închipuindu-ți că eu aș ști atâta rusă ca să pot urmări studii de flogologie genetică”.

² Dumitru Fusu (1938–2001), talentat actor de teatru și cinema, regizor. Fondează în 1968 Teatrul unui Actor. G. Meniuc este încântat îndeosebi de originalitatea artei lui recitative.

³ Soția lui G. Meniuc este scriitoarea de limbă rusă Lidia Mișcenko (1924-1975), care activează și ca traducătoare. Romanul care o face cunoscută în epocă este *Pelinul, iarba văduviei* (1960), în prezent total uitat. Eșuând ca prozatoare, Lidia Mișcenko însă are meritul de a fi contribuit la traducerea în limba rusă a scrierilor lui G. Meniuc și, totodată, de a-l fi susținut în momentele când era atacat pe nedrept. Poetul, prozatorul și eseistul Leo Butnaru relatează în *Pagini de jurnal* („Flux”, 8 februarie 2013) o istorie relevantă în acest sens. Cu mai mulți ani în urmă, Bodiul, primul secretar al CC PCM, prezent la o adunare a scriitorilor, începuse să împartă acestora, între care și lui Meniuc, etichete de tipul: formalști, „rupți de viață” etc. Auzindu-și numele, Meniuc se ridică „șovăielnic” în picioare. „Dar îndată se ridică și nevasta sa, Lidia Mișcenko, prozatoare de limbă rusă (...), care i se adresează revoltată soțului: «Să te așezi îndată!... Și niciodată să nu te mai ridici în picioare în fața celor alde ăsta!... Niciodată!» Sala înmărmuri, își pierdu piuitul și micul bulldog Bodiul”.

Theodor CODREANU

O istorie a gândirii filosofice eminesciene (IV)

Th.C. – prof. dr., critic și istoric literar, prozator și eseist. Autor al mai multor volume, dintre care *Dubla sacrificare a lui Eminescu* (a cunoscut trei ediții), *Complexul Bacovia*, (2003), *Basarabia sau drama sfârșirii* (2003), *Duminica mare a lui Grigore Vieru* (2004), *Transmodernismul* (2005), *A doua schimbare la față* (2008), *Istoria „canonică” a literaturii române* (2009), *Eminescu în captivitatea „nebuliei”* (2011), *În oglinzile lui Victor Teleucă* (2012), *Literatura română acasă* (2014), *Dialogurile unui provincial* (2015) ș. a. Laureat al mai multor premii acordate de Uniunile Scriitorilor din România și din Republica Moldova.

Dacă majoritatea eminescologilor au mizat pe bine-știutele influențe filosofice, de la greci și indieni până la Kant și Schopenhauer, Alexandru Boboc (n. 1930), unul dintre gânditorii riguroși ai filosofiei românești, s-a apropiat, îndeobște, dinspre monadologia lui Leibniz, doctrina cu evidente afinități raportabile la *arheii* eminescieni. Comparatismul de echivalare predomină însă asupra celui de diferențiere, fapt sesizat și de Ștefan Munteanu.

La rândul-i, alt cunoscut filosof contemporan, Tudor Cătineanu (n. 1942), a pariat pe antinomiile eminesciene, temă capitală a gândirii poetului. Problematika l-a preocupat pe Tudor Cătineanu în cartea *Echilibru și dezagregare* (București, Editura Sinapsa, 2002). Antinomia de la care pornește este, desigur, aceea dintre *finit și infinit*: „Când e vorba de un geniu – *etic și reflexiv* totodată –, avertizează Tudor Cătineanu, trebuie să mai intre în joc un *factor*, unul spiritual și perfect conștient – și anume: Eminescu este unul dintre puținele spirite ale umanității care a luat în serios *tema și problema Infinitului*”. Cei mai mulți filosofi, derutați de adâncimea temei, au recurs la substitute sau surogate de

Partea a III-a vezi „Limba Română” (Chișinău), nr. 4-5 (258-259) 2020, p. 199-206.

modele ale Infinitului, pe când, la Eminescu, „Tema tuturor temelor este de la început și rămâne până la sfârșit tema relației dintre *finit-transfinit-infinit*”. Ecuația este atât de complicată și de dramatică, încât s-a dovedit a avea soluții intruabile în destinul de om, poet și gânditor al lui Eminescu. Iar consecința ultimă a fost dezagregarea logicii, *nebulnia*, pe care zadarnic a încercat s-o dizolve în armonie: „*Armonia* poetică superioară, cu toate formele sau tipurile ei, a fost doar o încercare sistematică de prevenție, de oprire a *dezagregării logicii*, care este aproape inevitabilă dacă te confrunți cu tema tuturor temelor: *Infinitul*”. În prima parte a cărții (*Ipostaze ale echilibrului*), Tudor Cățineanu surprinde încercările de armonizare a antitezelor (*echilibrul fragil, echilibrul plinar, echilibrul tensionat, echilibrul dinamic, echilibrul indiferent, metaechilibrul* ș.a.): „Atitudinea fundamentală care susține armonia (și formele echilibrului), în universul poetic eminescian, este *iubirea*”. La extremă însă, luând inclusiv exemplul lui Pascal care și-a asumat integral tema ca *infinit extensiv*, se ajunge la o formă identificată de Hegel ca „răul infinit”, iar de Noica, cu un „cancer al infinitului”. Cele două forme de maximă negativitate a infinitului l-ar fi devorat pe Eminescu (partea a doua, *Cercul problematic și dezagregarea*), aducându-i *nebulnia* și moartea. Și asta din pricină că *iubirea* și *prietenia* echilibrează antitezele doar în *finit*, nu și în *transfinit* și *infinit*: „La Eminescu, ele nu sunt transferabile în *transfinit* (respectiv în «*infinit*»), așa cum se întâmplă cu *iubirea* în religia și teologia creștină, sau cu *prietenia* în viziunea lui Noica. Operațional (și transferabil) pe toate cele trei registre ontologice – *finit, transfinit, infinit* – este la Eminescu doar *dorul*”.

Cu alte cuvinte, Tudor Cățineanu îl aruncă pe Eminescu în rândul raționaliștilor atei, refuzându-i accesul la *iubirea* creștină. Am văzut însă că se înșală, cu superficialitate, privitor la *iubirea* întru Iisus Hristos. Chiar și în plină dramă a ultimilor ani de viață, Al. Vlahuță a salvat de la pierdere un catren uimitor: „Atâta foc, atâta cer,/ Atâtea lucruri sfinte/ Peste 'ntunerul vieții/ Ai revărsat, părinte!”

Concesia cu *dorul nemărginit*, ca transfer în *transfinit* și *infinit* al echilibrului *iubirii*, de ce n-ar fi adevărul că *dorul* este chiar *dorul* de „misterul divin”, *dorul* de cer, prezent și în catrenul reprodus? Pe de altă parte, există numeroase mărturii care pledează pentru solidarizarea euharistică a poetului cu comunitatea națională, Biserica fiind considerată „maica spirituală a neamului românesc”, iar Hristos acela care unește sufletele: „De ce Christos

e așa de mare. Pentru că prin *iubire* el a făcut cearta între voințe imposibilă. Când iubirea *este*, și ea este numai când e reciprocă *absolut* va să zică universală; când iubirea e, cearta e cu neputință, ea nu e decât cauza unei iubiri preînnoite și mai adânci încă de cum fuse-nainte”¹. La rândul-i, forța artei creștine este atât de mare, încât chiar și pe un ateu ea îl transfigurează, transformându-l, măcar pentru o clipă, în creștin: „Fie cineva ateu sau păgân, când va auzi muzică de Palestrina, sentimentul întunecos, neconștient al creștinătății îl va pătrunde și păgânul sau ateu va fi, pe cât ține impresia muzicii, creștin până-n adâncimile sufletului”². Chiar și dramatica *Rugăciune a unui dac* este profund creștină, așa cum ne-o spune Emil Cioran: „Toată viața mea, în tinerețea mea mai ales, *Rugăciunea unui Dac* m-a ajutat să rezist ispitei de a renunța la tot” (Paris, 3 aprilie 1989). Ceea ce pare pierdere creștină la Eminescu, observa Nichifor Crainic, în perioada interbelică, e de fapt o experiență a antinomiei *credință-necredință*: „Ar fi interesant să cunoaștem toate cauzele pierderilor spirituale ale lui Eminescu, dar mai interesant mi se pare să accentuăm că regretul după un lucru e totuna cu dorința de a-l avea. Cine tânjește după credință și după speranța pierdută e în situația de a spune, ca în Evanghelie: *Cred, Doamne, ajută necredinței mele!* Și aceasta mi se pare că e starea spirituală a lui Eminescu”³.

Tudor Cățineanu acceptă, observă Ștefan Munteanu, trecerea de la finit la transfinit și infinit și în spațiul gândirii cosmogonice și poetice, luând ca exemplu *Scrisoarea I*. Autorul comentat precizează: „*Scrisoarea I* marchează *limita de trecere* din transfinit în infinit, din cea mai vastă metaforă în *ultimul* concept”, trecere consubstanțială „în însăși dialectica spiritului”. Și comentariul exegetului: „Strădania lui Tudor Cățineanu urmărește să convingă cititorii că în cazul lui Eminescu putem vorbi de o evoluție de la metaforă la concept, de la poezie la filosofie. Ceea ce nu este cazul. Metafora și conceptul sunt instrumente pe care Eminescu le-a folosit în întreaga lui viață creativă pentru a-și expune una și aceeași viziune originală asupra lumii, fie sub forma de poezie, fie sub formă de filosofie” (p. 209). Tudor Cățineanu admite că gândirea lui Eminescu este metafizică și preontologică apropiată de problema heideggeriană „de ce *Ființa să fie* și mai degrabă, *să nu fie?*!” Asemenea, a avut intuiția nietzscheană că universul material ar putea să cadă în gol (p. 215). Cu toate acestea, Eminescu n-a ajuns la un sistem filosofic. Pentru asta ar fi trebuit să rezolve trei antinomii: prima, de natură gnoseologică și epistemologică, a doua, de natură ontologică, a treia, de natură metafizică. În capitolul *Dorul nemărginit*, se apleacă asupra

Luceafărului, identificând trei trepte ale dorului: psihologică (etică), cosmologică și ontologică: „Cu Eminescu se îmbogățește registrul din *metafizica sensibilității*. Și nu se îmbogățește prin simpla traducere – fie ea și adecvată – sau prelucrarea – fie ea și talentată – a textelor mito-filosofice ale inzilor, așa cum înclină să creadă Amita Bhowse. Se îmbogățește din *interior*: din interiorul *propriu* și din interioritatea *culturii* care l-a zămislit pe Eminescu”. Finalmente, *dorul nemărginit* înseamnă *dor de infinit*, de Neființă, deci *moarte*. Așa s-ar explica intrarea ființei poetului în dezintegrare și moarte, ceea ce dr. Ion Nica a numit „noxxă metafizică”. Dacă cercul ființei creștine este fericit, Dumnezeu fiind cel care ține echilibrul lumii, cercul eminescian a fost unul *problematic*, în care, „pur și simplu *infinitul* ruinează raza”. Astfel, exegeza ingenioasă și spectaculoasă a lui Tudor Cățineanu se întoarce într-un cerc vicios. Ștefan Munteanu conchide: „Cartea lui Tudor Cățineanu mi-a satisfăcut așteptările doar pe jumătate”, sfârșind prin a fi o „construcție sofistică” (p. 220).

Ștefan Munteanu își încheie periplusul investigator cu Vasile Muscă și cu Elvira Sorohan. Primul se aventurează în susținerea unui „kantianism fundamental, care străbate toată gândirea filosofică a marelui poet”, în-cât Eminescu trebuie considerat printre întemeietorii filosofiei moderne românești, clarificator al problemei raportului dintre spațiu și timp, dintr-o direcție apropiată de viziunea nivelurilor de Realitate din gândirea transdisciplinară, niveluri structurate în straturi ale timpului, într-o formulă a unui panteism filosofic cristalizat în jurul conceptului de arheu (*Lumile și trecherile lui Eminescu*, 2004). Concluzia lui Vasile Muscă e că Eminescu „n-a fost nici gânditor original și nici sistemic”. *Sistemic* n-o fi Eminescu (fiindcă nici n-a vrut să fie), dar „sistem” are, ca toți marii gânditori *fragmentariști* ai lumii.

Eminenta universitară ieșeană Elvira Sorohan atrage atenția lui Ștefan Munteanu prin studiul *Eminescu și Kant sau marea revelație*, apărut în „Caietele de la Putna” (nr. 3, III – 2000). Doamna Sorohan pleacă de la următoarea premisă: „În absența cunoașterii în care Eminescu a tradus o bună parte din *Critica rațiunii pure*, cu precădere secvențele despre «estetica transcendențială» a noțiunii de spațiu și în special a noțiunii de timp, orice analiză pe subiect fie în poezie, fie în proză sau notații răzlețe, riscă să fie pură speculație, cum am verificat a fi în unele exegeze”. Autoarea este nedumirită de afirmația unui discipol al lui Blaga cum că poetul ar fi fost

deformat de „aripa sterilizatoare a lui Kant”, care i-ar fi înăbușit „fiorul magic – demonic al vizionarismului”. Dimpotrivă, argumentează Elvira Sorohan, Eminescu l-a metabolizat creator, benefic, pe marele filosof. Faptul rezultă din operă, din traducere și din notele pe marginea traducerii, Noica având dreptate cu privire la puternica emoție stârnită de opera kantiană, „încă din primul ceas al întâlnirii cu noutatea kantiană” (Vezi și *Introducerea la Lecturi kantiene*, ediție de Constantin Noica și Alexandru Surdu, București, 1975). Eminescu nu s-a comportat ca un epigon kantian (cum îl prezintă G. Călinescu), ci, așa cum se desprinde din demersul Elvirei Sorohan, ca „un autentic gânditor original” (p. 264). Nedumirește, totuși, consideră, pe bună dreptate, Ștefan Munteanu, disjungerea între planul filosofic și cel poetic, în cazul Eminescu, având drept urmare o ruptură între cele două condiții: „convingerea mea este că orice mare creator, indiferent de domeniu, este și un mare filosof, chiar dacă nu s-a edificat sistematic viziunea. Iar în cazul lui Eminescu, chestiunea este și mai evidentă. (...) De aceea, Eminescu nu s-a mulțumit să fie nici numai filosof, nici numai poet” (p. 272). Punct de vedere confirmat și de cunoscutul logician Anton Dumitriu: „Eminescu nu a vrut să arate lumii chipul său de filosof în sensul european al cuvântului, de aceea el și-a îmbinat toată gândirea filosofică cu imaginația poetică, creând o operă literară care identifică într-un tot sublimul meditației umane și al sensibilității prin *verb*. Eminescu nu a fost filosof și a fost mai mult decât poet; el a fost un *darshan* (cel care vede), a fost un *Kavi* (poet înțelept) în sensul termenilor indieni”⁴.

Cu această apreciere a lui Anton Dumitriu, putem încheia aceste note în chiar spiritul cărții lui Ștefan Munteanu, carte pe care o consider un moment important în istoria eminescologiei.

Note ■

¹ M. Eminescu, *Fragmentarium*, ediție după manuscrise, cu variante, note, addenda și indici de Magdalena D. Vatamaniu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 218.

² M. Eminescu, *Opere*, XIII, p. 113.

³ Nichifor Crainic, *Spiritualitatea poeziei românești*, București, Editura Muzeului Literaturii Române, 1998, p. 57-58.

⁴ Anton Dumitriu, *Jurnal de idei* (XV), în „Tribuna”, Cluj-Napoca, serie nouă, an. XII, nr. 270 din 1-15 decembrie 2013, p. 3.

Adrian Dinu RACHIERU

Tudor Arghezi sau Gâlceava cu sinele

A.D.R. – prof. univ. dr.,
actualmente pensionar.
Dintre volumele publicate
(peste 30): *Elitism și
Postmodernism* (1999); *Bătălia
pentru Basarabia* (2000);
Alternativa Marino (2002);
Legea conservării scaunului
(roman, vol. I, II) (2002, 2004);
Globalizare și cultură media
(2003); *Nichita Stănescu – un
idol fals?* (2006); *Eminescu
după Eminescu* (2009); *Poeți
din Basarabia* (antologie
critică) (2010); *Ion Creangă.
Spectacolul disimulării* (2012);
Con-viețuirea cu Eminescu
(2013); *Romanul politic și
pactul ficțional (I)* (2015);
Polemici de tranziție (2016);
*Romanul politic și pactul
ficțional (II)* (2018); *Cercul
doclinian*, ediția a II-a (2020);
Politică și canon literar
(sub tipar)

Văzut ca un om „de mari contraste”, cu „îndoieli mofturoase”, sancționate de un V. Băncilă, suportând, în timp, un șir de violente redefiniri, crezându-se un „cercetaș de cuvinte”, chiar un *vraci*, în ochii lui Șerban Cioculescu, Tudor Arghezi, urmând cazna scrisului, o „meserie afurisită”, cum zicea, a încercat „să se fabrice singur”. Psalmist cârcotaș, turnând în vers miere și venin, iscusit artizan, dar și reformator (v. estetica urâtului, domesticitatea), dominând mișcarea modernistă de la noi, Arghezi, dizolvându-și eul multiplu (cf. I. Simuț), s-a metamorfozat în varii chipuri și într-o „sintaxă specifică” (cf. Vl. Streinu). Iată un *Portret* lămuritor: „Sunt înger, sunt și diavol și fiară și – alte – asemeni”. Așadar, între sacru și demonic, fulgerând blesteme sau îngânând poezia-rugăciune, alimentând o abundentă exegeză, poetul-făurar se considera *rodul meșteșugului*, acoperind zilnic „un ochi de hârtie cu slove”. A debutat editorial târziu (la 47 de ani!), după ce își încercase forțele în suplimentul literar al ziarului „Liga ortodoxă” (1896), condus de Al. Macedonski, semnând Ion N. Theodorescu, format în *climatul simbolist* de la „Literatorul”. E drept, proiectase *Agate negre*, dar volumul *Cuvinte potrivite* (1927), modest botezat, oricum eterogen, ascundea un uriaș orgoliu,

anunțând, prin dramatismul dramatic infuzat, o necurmată gălceavă cu sine. Ca „poet-orchestră” (Manolescu 2008: 620), fără căință, purtând o „bubă pământescă”, se va dezvălui într-o opera proteică, labirintică, amestecând, zicea G. Călinescu, două țărâmuri (material/spiritual), descoperind că în cer „era târziu”. Suflet țărănesc, dar autor licențios în ochii puritanului Iorga, irespectuos, cu vervă iconoclastă și libertate asociativă, poetul, sub aparența simplității, și-a dovedit meșteșugul, urzind „frumuseți și prețuri noi”, oferindu-ne, spre senectutea conciliantă, „eul însutit”, cuprinzând lumea, fără a-și trăda *natura duală*. Fie că ierodiaconul Iosif se dezlănțuie într-o satiră anticlericală (v. *Icoane de lemn*, 1930), dezvăluind mediul monahal, fie că relatează, cu spirit plebeian, despre „cele de jos” în tabletele din *Poarta neagră* (1931), o carte a temniței sau încheagă o cosmogonie ludică, de respirație paradisiacă (v. *Cartea cu jucării*) ori, ironizând metoda balzaciană, se încearcă, fără mari reușite, în roman, apreciindu-l (primul!) pe Urmuz, pentru a ne da, în *Cimitirul Buna-Vestire*, o frescă grotescă, Arghezi e, mereu, între „lumină și mazăgă”, descoperind – într-un imaginar contradictoriu – „tezaure mocnite”, estetizând inesteticul. Precum în *Flori de mucigai*, acolo unde „începe poezia argheziană autentică”, „lipsită de orice ecouri străine”, sublinia Călinescu.

Deși „exclusiv poet”, cum aprecia Pompiliu Constantinescu, el și-a impus aventura romanescă; iar publicistica abundentă și, cu deosebire, execuțiile pamfletare ni-l dezvăluie integral: fluctuant om de stânga, fără ideologie, adulator carlist, injurios, „gură spurcată”, inventiv, contestatar, contondent, totdeauna calofil, slobozind condeiu (o „sculă tăioasă”) „în răspăr”, mereu „singur și pieziș”, uitând de „pravila de morală practică”. Chiar dacă ne-a servit „o lecție de ambiguitate” (Grigurcu 1989: 84), Arghezi rămâne un „înviator de limbă” și ne îngăduie, judecând stilistic, a-l percepe unitar, în pofida echivocului, a repetatelor eschive, mesajul fiind surclasat de stil. „Placă turnantă” a liricii noastre interbelice (cf. Ov. S. Crohmălniceanu), el prezintă o biografie încărcată, de la colaboraționism la arghirofilie, slăvind cu întârziere, după o recuperare seismică, „reîntemeierea virginală” a *veacului nou*.

Cei care-i reproșează opera „vătămată”, de circumstanță, împing judecata morală până la a-i contesta cota de mare poet. Iată, Monica Lovinescu, deplângând „osanele potrivite” livrate de Arghezi după

anii de tăcere, lingușind „descălecătorii” comunismului, scrie apăsător: „Dacă într-adevăr Tudor Arghezi va fi confirmat de istoria literară de mâine ca mare poet român, atunci poezia română ea însăși va fi mereu pătată de vinovăție” (Lovinescu 2014: 306). Cedându-și pana regimului, el, înscris „la loc de frunte” în lista compromișilor (Nițescu 1995: 142) sau chiar „între marii compromiși ai începuturilor”, lângă Sadoveanu și Călinescu (Lovinescu 2014: 189), poartă stigmatul „furtului de verb și de conștiință”.

Se uită că Arghezi s-a lăsat greu, însuși afirmarea sa fiind greoaie. Ion Barbu, de pildă, refuzându-i intelectualitatea, descoperează o poezie „castrată”, „fără mesagiu”, o biată „potrivire a cuvintelor”. Iar Miron Radu Paraschivescu, ca epigon gelos, îl denunța ca „impostor” (1945), promițând că îi va cerceta „drumurile”, opera și viața „din încheieturi”. Ceea ce va face în „Scânțea” (nr. 764/3 martie 1947), punând în discuție *atitudinea*/tribulațiile unui liric național „de ultimă oră”, cerând poetului Premiului Național „o revoluție lăuntrică”. Recunoscându-i „măiestria meșteșugărească” și „fermecătoarele invenții lirice”, reamintindu-i, însă, rătăcirile: laudând „vântul de bărbăție” al lui Hitler, inclusiv refuzul luptei în fața „porcăriei vieții”. Și conchizând, într-un „atac funebru” (cf. R. Cesereanu), că Arghezi face parte „din galeria poetilor ce mor prea târziu”. Pregătind „regicidul simbolic” (cf. A. Mitchievici), semnat de Sorin Toma, inaugurând „epoca mărtișorului ostracizat” (Ungheanu 1985: 359), poetul canonic fiind scos din circulație și intrând în legendă.

Pe de altă parte, dincolo de opacitatea unui Iorga („un clapon critic”), dacă recitim ce scria Pompiliu Constantinescu înțelegem de ce era greu de fixat „unda mare” a creației argheziene (v. „Vremea”, nr. 491/1937). În fond, poetul, ca „vrăjitor al cuvântului”, cânta miracolul vieții, taina poeziei sale fiind precum taina existenței, „evidentă și totuși ascunsă”. Oricum, profeția era limpede: „peste cincizeci de ani, d. Tudor Arghezi va fi un clasic, iar expresia sa, ce pare astăzi violentă, va fi cristalizată” (Constantinescu 1989: 280). Încât ținta a fost bine aleasă, „caracterul întâmplător al cazului Arghezi fiind exclus” (Ungheanu 1985: 365). În numele „igienismului ideologic”, eseul lui Sorin Toma, „exemplar”, de mare ecou, îndeplinea rolul unui „manifest literar al realismului socialist” (Mitchievici 2016: 22), fiind *un prim text canonic*, dând tonul

revizuirilor patronate de „biopolitica totalitară”, încurajând literatura sănătoasă. Devenit caz patologic, Arghezi trebuia izolat printr-un gest de intimidare, pe front larg, capitalizând toate culpele. Într-un posibil „muzeu” al proletcultismului, execuția publică a poetului, ca „sarcină de partid” (primită direct de la Iosif Chișinevski, se explica cel mandatat), se voia „o castrare cu ceremonial”, punând în joc „mașinăria falică” a „Scântei” (Cesereanu 2003: 86). Serialul de tristă faimă (5, 7, 9, 10 ianuarie 1948) comite „un fel de regicid” (Cesereanu 2003: 81), pregătind în context (cu atâția arestați, interziși, reeducați, recuperați) saltul de la linșaj la anexare, semnând pactul cu Puterea. Așadar, „răsfoind volumele lui Tudor Arghezi”, Sorin Toma devine „șapal ispășitor” al asaltului, mobilizând – sub strategia anonimizării – alte condeie agresive, dispuse să cauționeze năvala „înlocuitorilor”. Bineînțeles, și în interbelic Arghezi a fost supus contestațiilor; dar diatribele anterioare, observa M. Ungheanu, n-au produs și efecte social-politice. Acum, supus privațiunilor, în plin dezmaț proletcultist, Arghezi trebuia nu doar detronat, ci exclus. Și, ca vestitor al unei lumi noi, vădind „căruntețe combatantă” (cf. G. Călinescu), răsare pe firmament versificatorul Alexandru Toma (pseudonim dăruit de Caragiale, în 1896, la *Epoca literară*, lui Solomon Moscovici), fost coleg de liceu cu I. C. Parhon, ajuns poet oficial, un clasic în viață, sărbătorit cu fast, la cei 75 de ani, la Academia RPR (14 februarie 1950). Rescriind *Glossa eminesciană*, invocând catarge „dârze” și lupta „de soi nou”, ajuns, în ochii lui G. Călinescu, „profesor de energie”, după ce Regina Maria îl gratulase ca un „gentleman socialist” (tradusese, în 1897, din Carmen Sylva), el râvnea, ajutat de ofensiva fiului, respectabilitate. Fără posteritate, din fericire. Iar Sorin Toma, ca executor zelos, convocând registru putrefact, va încerca să scrie chiar pe tipar arghezian (frenetic, se știe, risipind sudalme, încălcând tabuuri, pamfletarul practicând înjurătura ca „artă literară”), reușind doar o execuție comandată, conchizând, cu generozitate, că dacă Arghezi n-ar fi ucis artistul din el, „ar fi putut deveni un mare poet”. Scris ca sarcină de partid, sub indicații dejiste, articolul serial devenise obiect de studiu, ca model de militantism intolerant. Dar articolul lui Sorin Toma, mișcându-se în anturajul puterii, „n-a fost un act critic solitar” (Ungheanu 1985: 361). Fostul redactor-șef al *Scântei* (1947-1960) va recunoaște căit, la recitare, depănând „amintirile unui fost ziarist comunist” (v. *Privind înapoi*, Editura Compania,

2004), că „s-a integrat funcțional în arsenalul ofensivei partidului”, semnând un articol nociv, aberant, „de tristă amintire”, fără a-și renege, însă, „idealurile pure ale tinereții”. Procesul Arghezi a fost redus *ad personam*, la o afacere de familie, Partidul fiind scos din culpă, constata M. Zăciu. Dizgrațiatul Arghezi, predicând deznădejdea, nu optimismul social, se dovedea un opozant „intratabil”, fiind înlocuit cu noul clasic, brusc „rostuit”, azi irecuperabil. De altfel, însuși Sorin Toma, ca „primul critic marxist al literaturii române” (Selejan 2011: 148), girând, ca „procuror”, acest proces de presă, a suportat seismele epocii și capriciile politrucilor: a fost exclus din partid în 1963, reabilitat în 1970 și apoi, în 1988, a plecat în Israel, fără a clarifica subiectul, deși a promis „adevărul”. În chestiune au intervenit multe alte voci, manevrând fraudulos faptele. Cazul lui Ștefan Voicu, de pildă, rostindu-se *Cu privire la cazul Arghezi* (v. „Manuscriptum”, nr. 24/1983). În replică, Fănuș Neagu, inițial în „Lucefărul” (cu tăieturi cenzoriale) și apoi în „Noua Revistă Română” (nr. 2/1996) a încercat să analizeze „infamia”, concluzia prozatorului fiind că „sfera vinovăției” era mult mai largă, mulți punând umărul la „rotunjirea mârșăviei”. Sorin Toma, scria ferm Fănuș Neagu, „a fost numele unui complot la adresa culturii române” (Neagu 1996: 33).

Proscrisul Arghezi fascina și prin interdicție, încât ucenicii Școlii de literatură, așa cum povestește Marin Ioniță (v. *Kiseleff 10: Fabrica de scriitori*, 2018), se „rătăceau” pe la Mărțișor în anii de prohibiție; printre ei, Labiș și Gheorghe Grigurcu, descoperind un ins scăzut la trup, cu voce stinsă, proaspăt revenit (cu *Prisaca*, 1954) și apoi, în „epoca muncitorească”, copleșit cu onoruri, oferind „texte de porunceală”. A face din Arghezi „marele prostituat” (cf. V. Ierunca), refuzând a înțelege tragismul unei epoci întunecate, înseamnă a judeca strâmb, cu măsuri diferite. Monica Lovinescu încercase să scuze dogmatismul primilor ani republicani, considerând fenomenul „un simplu oportunism”, semnatarii nefiind staliști, ci biete „instrumente”, livrând regimului, cu entuziasm comandat, „rația cotidiană de cuvinte” (*L'alternative*, nr. 20/1983). Or, Sorin Toma vrea să ne asigure că sarcina „venea de sus de tot”; poetului trebuie să i se dea „o ripostă drastică”, cel puțin din trei motive. El primise, în 1946, într-o primă tentativă a Partidului de apropiere (eșuată), *Premiul Național pentru poezie*, nu încuraja, în tabletele sale, *literatura angajată*, iar volumul *Una sută una poeme* (1947), cu două poezii eliminate, aluzive la ocupanții sovietici, fusese dat la

retopit. Deci rezistența lui merita „un drastic avertisment”, articolul antiarghezian *Poezia putrefacției sau putrefacția poeziei* având și rolul de a zdruncina „influența și prestigiul de care se bucura” (Toma 2011: 12). Or, poetul, pus la zid, stigmatizat, va încerca o salvare literară. Fiindcă, pentru Arghezi, „a scri înseamnă a publica”. Și va deveni, după 1955, „adeptul constrâns al unui regim” (Simuț 2012: 203), volumele-tribut *1907. Peizaje* (1955) și *Cântare omului* (1956) fiind dovezi de îndreptare, T. Vianu descoperind, în ultimul titlu, proteic-sociogenic, un ardent „patos socialist”. Scris cu „puteri neajutate” și „unghia îngerească” *tocită*. Dacă nu uităm un vechi avertisment, însuși Arghezi recunoscând că „în mine sunt niște doi”, am putea avansa ipoteza că „născocitorul”, fie și meșteșugar obosit, își juca supraviețuirea, simulând adeziunea, după ce, tăcând, rezistase ani grei. Acum, răsplătit, răsfățat, bucurându-se de atențiile regimului devine „iscoditor de texte”, semnând tablete „de serviciu”, pledând pentru culturalizarea maselor ori blamând trecutul „nemernic”. Dar și volumele în avalanșă, cu impresii din Uniunea Sovietică, „năucit” la Kremlin (*Din drum*, 1957), broșura *Două timpuri* (1957) ori *Lume veche, lume nouă* (1958) pot fi citite „pe dedesupt”. Revenirea, cu astfel de texte echivoce, festive, folosind „o cerneală mai gustoasă” sub oblăduirea Partidului, în care Beniuc descoperea o reinnoire „eclatantă”, sunt reverențele unui poet vârstnic, sărbătorit la 80 de ani (v. „Gazeta literară”, nr. 22/26 mai 1960), ținând discursuri la Conferința scriitorilor (1962) cu „lustru literar” (Marcu 2014: 205), marșând pe „marele contrast dintre două timpuri”. Era membru al Academiei RPR (1955), primise *Ordinul Muncii* (clasa I), *Premiul de Stat* și fusese ales deputat MAN (1957), în 1965 fiind încununat cu *Premiul Herder*. Încât, peste ani, el rămăsese credincios unei vechi devize, cum citim într-un serial din *Ramuri* (aprilie-mai 1929), convins că „artistul și-a căutat întotdeauna un stăpân”. Dar strecurând fraze cu dublu înțeles. Comentând *Un recital* (v. „Gazeta literară”, nr. 16 / 1962), „înfricoșat” de avalanșa de atenții, ar vrea să evadeze din sală, dar constată că n-are pe unde ieși; „ușile sunt închise”. Aici Luminița Marcu indica o posibilă fabulă, finalul abrupt configurând „scena culturală din timpul regimului comunist” (Marcu 2014: 215). Sau proslăvind colectivizarea (pe lângă temele zilei, precum dezarmarea sau lupta pentru pace), scriitorimea – constata Arghezi – simțindu-se, și ea, „colectivizată”.

Dincolo de fanfaronada oficială, de suprafață triumfalistă, descoperim în volumul *Anii tăcerii* (1948-1955), editat amatoristic la Arad, cu multe erori de transcriere, cum sesiza, într-o analiză acribioasă, Ion Simuț, un Arghezi dilematic. Textele salvate de Baruțu vin din anii marginalizării, când „de ani la rând cuvântul zace”; iar fotocopiile ne dezvăluie uriașul travaliu, poetul răsucind neobosit sintaxa (cu tăieturi, inversări, adaosuri). Volumul, trimis neprofesionist în lume, riscă, însă, „să consacre editorial” o puzderie de greșeli (Simuț 2014: 210).

*

Despre oltenismul poetului s-a vorbit îndelung. „Cu originea pământescă în Gorj”, cum mărturisea, Tudor Arghezi (1880-1967) lasă să se întrevadă, în paginile sale, „un duh pandur” (cf. Gh. Grigurcu). Dacă emergența spiritului oltean, ca „rezervor de energie” (cf. P. Pandrea) a fost demult recunoscută, Z. Cârlogea, un cărturar destoinic, a purces la o investigație răbdătoare a traseelor argheziene, semnând, cu empatie sobră, utile reconsiderări bio-bibliografice. Poetul spulbera orice dubiu, acceptând că s-a născut la București „printr-o împrejurare de pripășire oltenească”. Iar rădăcinile gorjene, ca blazon de noblețe, fie și sub zodia polemicii pentru unii exegeți, primesc, sub pana lui Arghezi, o dublă confirmare: „sunt și eu o țară Gorjean, odată prin lagăr și odată prin descendență” (v. *Gorjiul și Gorjanul*, în „Adevărul”, 11 decembrie 1946). Dincolo de seva lingvistică și lexemele arhaice, chemarea obârșiilor lucrează; poetul va invoca fie „mânia bunilor”, fie osemintele „vărsate-n mine”, ivind – testamentar, cu verb energic – „cuvinte potrivite”, având condeiul drept „băț de credință”. Și în lagărul de deținuți politic de la Tg. Jiu, ca „mosafir temporar”, cu numărul matricol 5624, pentru pamfletul *Baroane* (vizat fiind ambasadorul Killinger), va fi „cruțat”/tratat „blajin” de colonelul Leoveanu, mărturisind chiar, într-o scrisoare către Jean Bărbulescu, proprietarul ziarului *Gorjanul*, că „mie dor de Lagăr din pricina Comandantului”.

Sunt multe episoade enigmatice, încă aprig controversate în biografia argheziană, de la scurta experiență monahală (dar de mare impact în creație, rezonând spiritual) la „apariția” lui Eliazar-Lotar (Elly Lothar), fiul parizian (n. 1905), din legătura cu Constanța Zissu, prima soție.

Ca „om misterios” (cf. Mirel Anghel), de origine bastardă, cu secrete biografice, parcimonios în dezvăluiri, fostul călugăr a întreținut piste false, fără a curma cu răspunsuri clare, univoce, puzderia de întrebări/versiuni asupra originilor. Își dorea un nume care să „zbârnaie”; de unde, probabil, împrumuturile, adăpostit sub mulțimea de pseudonime. Semnând, din 1904, Tudor Arghezi, el și-a oficializat numele abia în 9 mai 1956! Unii îl derivă de la Argesis, numele roman al râului Argeș (cf. Constantin Popescu-Cadem), alții, precum D. Micu, îl leagă de Arie și Ghezi (doi eretici), poetul iscăind și T. Ar-Ghezi. În fine, Ferenczes Istvan, în volumul-surpriză *Arghezi-Ergézi*, pune umărul la elucidarea tainei și aduce în atenție o secuiancă, Ergézi Rozália, născută la Vlăhița, Arghezi fiind copilul din flori al viitoarei bone (a lui Mitzura și Baruțu), ceea ce ar explica de ce poetul, bucurându-se de veri fericite în zona Băilor Homorod, „știa puțin limba maghiară”. Și căreia i-a asigurat o secretă ocrotire, Rozália, ca „mamă curată”, murind în 1944, într-un spital de psihiatrie de lângă București (v. *Din flori*, poezie inclusă de cei care au „îngrijit” volumul-raritate *Anii tăcerii*, maltratând textele, Arad, 2010).

Și „meteorica” sa prezență în viața monahală, vădind lipsa vocației, și experiențele închisorii, în trei rânduri, culminând cu „procesul ziaristilor” (alături de Slavici) și lungul exil interior după atacul lui Sorin Toma, ca „procuror principal” (Popa 2001: 123), atac reluat în iunie 1948, într-o broșură de mare tiraj sunt, desigur, episoade extrem de dificile. Mai ales că articolul-necrolog, fie el și „colectiv”, semnat, însă, de un activist de vârf al partidului nu îngăduia o replică. Nimeni nu i-a venit în sprijin lui Arghezi, trebuie să reamintim. Încât, „singur și pieziș”, fire de răzvrătit, „cu mare potențial conflictual” (cf. M. Ursache), poetul, fără etică și idealuri în ochii lui M. R. Paraschivescu, amână „noua vasalizare” (cf. M. Popa), deși, până la urmă, va ceda. Cert, „omul a dăunat operei”, va conchide Dorina Grăsoiu, reconstituind receptarea în *Bătălia Arghezi*, „de la debut până la centenar”. Adică: tabuizat, desființat, carantinat și, în cele din urmă, preamărit, acceptând avansurile noului regim. „Tributul” său, des incriminat, se cuvine privit mai atent. Scrise în epoca de interdicție, ne previne Baruțu T. Arghezi, cele două volume „de acomodare” i-au asigurat penetrația în „canonul dejist” și manuale (Negrici 2019: 151), ținând de un proces seismic, de recuperare prudentă a moștenirii literare, prin filtru ideologic. Fiindcă, în nevoie vitală de legitimare, Arghezi, dintre

cei mari, putea fi o prezență utilă pentru regim, chiar și „de fundal”. În fond, antitetice în „peizaje” și triumfalist în celălalt volum, cântând măreția omului, el, „clarificat” ideologic, descoperirea lupta de clasă și progresul științific al noii epoci. Dar și acolo, textele sale rămân „profund personale” și „parțial lizibile”, conchidea unul din traducătorii săi recentți, Benoît-Joseph Courvoisier, într-un articol de escortă (v. Antologia Între două nopți / *Entre deux nuits*, adunând „poeme alese”).

Sfidând orice „încadrări” (școli, curente, grupuri), revendicat, repudiat, „desființat” și oficializat, văzut ca un encomiast legionar, regal, antonescian, antibolșevic, comunizant, „tabletistul” Arghezi era taxat în noua eră fie ca un irecuperabil decepționist (cf. N. Moraru), fie ca un „revoltat haotic” (cf. I. Vitner). Un „flașnetar” care, zicea îngăduitor Z. Cărlugea, a jucat o carte inteligentă „de juvete”, păcălind regimul, salvând opera. O operă postbelică în care, observa Alex Ștefănescu, „rămânea loc și pentru arghegianism”. Dar, în întregul ei, judecată sub o prezumtivă unitate, sau considerând, precum Ș. Cioculescu, că primatul poet sau prozator, o dispută care a involburat spiritele, e o falsă problemă, elementele fiind „nefungibile”. Arghezi rămâne, indiscutabil, momentul de vârf al poeziei noastre în trecutul secol. Salutând intrarea sa, ca membru titular al Academiei, G. Călinescu îi recunoștea genialitatea, inegalabila artă plastică, îmbogățind geografia noastră literară, zicea criticul, cu „un munte nou” (Călinescu 1972: 84). A fost la un pas de a primi Premiul Nobel, relatează Baruțu T. Arghezi, „laureatul” dăduse și un interviu agenției *Tanjug*, iscând, la noi, previzibil, un blocaj academic și revolta celor de la Uniunea Scriitorilor. Până la urmă a plecat, sub semnătura lui Al. Philippide, și *Recomandarea*, dar alesul, la presiunile Moscovei, a fost Șolohov, deși 1965 era *anul Poeziei*, încalcându-se, astfel, „formula bivalentă a premiului” (Baruțu T. Arghezi 1999: 225).

Interrogativ, mânat de ispita căutării, voind a scăpa de îndoială și sfârșind în tăgadă, conștientizând limitele, Arghezi a propus o *transcendență laică*, anunța Șerban Cioculescu încă în 1945! Dar această mitologie personală, cu substrat eretic, nu putea fi urmată în anii postbelici de noii poeți. Nici universul domestic-bucolic, de prospețime și umilitate, inventariind mărunțișuri și, cu atât mai puțin, meditația religioasă, slăvind o relație ambiguă (între tăgadă și smerenie) cu un Dumnezeu,

și el, domesticit, „în tainică lipsă”, n-ar fi fost pe placul autorităților. Ceea ce i se îngăduia marelui poet la bătrânețe nu era permis noilor contingente lirice.

Când, în 1970, Alexandru George tipărea *Marele Alpha*, criticul, mereu „cârtitor”, chițibușar, oricum un polemist de temut, nota că Arghezi, cel „atât de cercetat”, nu avea „o situație literară prea bine lămurită”. Și anunța că va intra „în război” exegetic cu cei care l-au precedat, poetul, „chinuit de doi”, vădind *o contradicție structurală*. Iar opera, fiind de avatari arghezieni, n-ar avea un „principiu director” (George 1970: 39). Un *poeta faber* pentru care nimic nu-i lesnicios, cu „o expresie violentă și colorată”, ieșind hotărât de sub tirania eminesciană, dar care n-a iscat *o modă Arghezi*. Un răzvrătit, frământat de îndoieli, un eu sfâșiat, găzduind voci potrivnice.

În chip de moștenitor al durerilor unui neam obidit, de origine plebee, om așezat în lumea Mărțișorului, cu genă țărănească, vădind – mai presus de orice – simplitate, transparență, meșteșug etc., simțind umbrele amurgului, *atipicul Arghezi*, cultivând poetici eterogene și polarizări ingenioase, rămâne, indiscutabil, un geniu verbal structurat dual, un canonic neclintit de furtunile revizioniste. Un „antimodernist avangardist” (Popa 2001: 1132), adică un tradiționalist îndărătnic căruia i-a plăcut, mărturisirea, „cerneala și condeiul”, primind „botezul de bronz al poeziei”. Cu o viață cu ascunzișuri, sub camuflaj, întreținând o biografie enigmatică, alături de cea oficială, de uz didactic, însoțind „exercițiul dârz” al travaliului literar; anunțând, sisific, „o vestire nouă”, prin așezarea cuvintelor „în vecinătăți unice”, iată – în rezumat – destinul unui „tâlhar de ceruri”, un mare poet rebel al secolului său.

- Bibliografie** ■ Anghel 2012 = Mirel Anghel, *Viața lui Tudor Arghezi*, București, Pro Universitaria, 2012.
- Anghel 2014 = Petre Anghel, *O istorie politică a literaturii române postbelice*, București, RAO, 2014.
- Arghezi 2010 = Tudor Arghezi, *Anii tăcerii*, ediție coordonată de Doina și Barutu T. Arghezi, cuvânt înainte de Aurel Ardelean, postfață de Mirel Anghel, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2010.
- Arghezi 1999 = Barutu T. Arghezi, *Un „Nobel”...furat*, în *Note și comentarii*, Timișoara, Marineasa, 1999.
- Călinescu 1972 = G. Călinescu, *Literatura nouă*, ediție îngrijită și prefațată de Al. Piru, Craiova, Scrisul Românesc, 1972.

Cârlugea 2019 = Zenovie Cârlugea, *Tudor Arghezi. Dicționar esențial. Oameni din viața lui*, Iași, TipoMoldova, 2019.

Cârlugea 2008 = Zenovie Cârlugea, *Tudor Arghezi și spiritul Olteniei, Prefață de Gheorghe Grigurcu*, Craiova Fundația *Scrisul Românesc*, 2008.

Cesereanu 2003 = Ruxandra Cesereanu, *Imaginarul violent al românilor*, București, Humanitas, 2003.

Constantinescu 1989 = Pompiliu Constantinescu, *Figuri literare*, București, Minerva, 1989.

George 1970 = Alexandru George, *Marele Alpha*, București, Cartea Românească, 1970.

Grigurcu 1989 = Gheorghe Grigurcu, *De la Mihai Eminescu la Nicolae Labiș*, București, Minerva, 1989.

Lovinescu 2014 = Monica Lovinescu, *O istorie a literaturii române pe unde scurte: 1960-2000*, Ediție îngrijită și prefață de Cristina Cioabă, București, Humanitas, 2014.

Manolescu 2008 = Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Paralela 45, 2008.

Marcu 2014 = Luminița Marcu, *O revistă culturală în comunism: Gazeta literară (1954-1968)*, București, Cartea Românească, 2014.

Mitchievici 2016 = Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir, *Comunism Inc. Istorii despre o lume care a fost*, București, Humanitas, 2016.

Neagu 1996 = Fănuș Neagu, *La marginea literaturii*, în „Noua Revistă Română”, nr. 2/1996.

Negrice 2019 = Eugen Negrice, *Literatura română sub comunism*, Ediția a III-a, revăzută și adăugită, Iași, Polirom, 2019.

Nițescu 1995 = M. Nițescu, *Sub zodia proletcultismului. Dialectica puterii*, Ediție îngrijită de M. Ciurdariu, București, Humanitas, 1995.

Popa 2009 = Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. I, (23 august 1944 – 22 decembrie 1989), versiune îngrijită și augmentată, București, Semne.

Selejan 2011 = Ana Selejan, *Sorin Toma, privind înapoi*, în *Adevăr și mistificare în jurnale și memorii apărute după 1989*, București, Cartea Românească, 2011.

Simuț 2012 = Ion Simuț, *Vămile posterității: secvențe de istorie literară*, București Editura Academiei Române, 2012.

Simuț 2014 = Ion Simuț, *Artă poetică de restriște*, în „Cultura”, nr. 25/17 iulie 2014.

Toma 2011 = Sorin Toma, *Articolul despre poezia lui Arghezi, l-am scris din însărcinarea conducerii superioare de partid*, interviu realizat de Ilie Rad, în „România literară”, nr. 41/14 octombrie 2011.

Ungheanu 1985 = Mihai Ungheanu, *Mărțișorul ostracizat*, în *Exactitatea admirației*, București, Cartea Românească, 1985.

Ungureanu 2017 = Cornel Ungureanu, *Fenomenul Arghezi. Sub pecetea tainei*, în *Arta paricidului la români*, București, Cartea Românească, 2017.

Mircea A. DIACONU

Constantin Morariu. O cronică din Bucovina (I)

M.A.D. – critic literar, eseist, prof. univ. dr., proector al Universității „Ștefan cel Mare”, Suceava. Dintre volumele semnate: *Ion Creangă – Nonconformism și gratuitate* (2002); *Studii și documente bucovinene* (2004); *La sud de Dumnezeu – Exerciții de luciditate* (2005); *Cui i-e frică de Emil Cioran?* (2008); *I. L. Caragiale. Fatalitatea ironică* (2012); *Firul Ariadnei. 10 Cărți de proză și nu numai* (2014); *Biblioteca română de poezie postbelică* (2016); *Metacritice* (2018).

Pentru că „Limba Română” împlinește, iată, trei decenii de existență, învingând nu o dată momente dificile, mi se pare o datorie de onoare să colaborez cu un text despre cineva care a militat substanțial pentru supraviețuirea limbii române în Bucovina austriacă. Constantin Morariu, unul dintre martirii arboroseni, publica în „Revista politică” (nr. 6 și 7 / 1889) un text intitulat *Limba românească în Bucovina*. Anterior, tot în 1889, scrisese *Către sătenii români bucovineni*, text care avea să circule și în broșură de sine stătătoare în 1200 de exemplare. În *memoriile*¹ sale, Constantin Morariu precizează: „În cei peste șapte ani petrecuți la Toporăuți am avut prilej să cunosc că pe ruinele limbii noastre slavismul se lățește în mod îngrozitor. De aceea am început a publica în „Revista politică” (1886-1891) din Suceava toate știrile relativ la prigonirea limbii noastre, știri luate de unde ni se da ocazia a le auzi” și urmează precizarea surselor avute la dispoziție și enumerarea câtorva situații dramatice pentru limba română. În fine, *Către sătenii români bucovineni*, care include și *Istoria limbii românești*, e publicată în memoriile de care aminteam.

Textul care urmează este o prezentare a memoriilor lui Const. Morariu, făcută cu scopul de a pune în discuție chestiuni de metodă (cum

putem înțelege și interpreta o scriere de felul acesta, rămânând în marginile adevărului), dar și de a ne proiecta în iureșul evenimentelor de tot felul. De asemenea, m-a interesat reconstituirea personalității memorialistului, dar și reconstituirea vieții din Bucovina de la cumpăna secolelor al XIX-ea și al XX-lea. Printre elementele relevante, multe referitoare la limba română din Bucovina austriacă.

***

A scrie despre *Memoriile* lui Constantin Morariu este, din mai multe puncte de vedere, o provocare. Înainte de toate, o provocare metodologică. Cum să explorezi acest text profitând cât mai mult posibil de informațiile pe care ți le oferă, fără a risca să cazi în capcana adevărului unic? În general, cum să le explorezi ca să nu scapi din vedere esențialul și detaliile semnificative? Ce măsuri de precauție să-ți iei, ținând cont de faptul că e la mijloc *povestea unui subiect* (care are datele lui psihologice, temperamentale, sociale, politice, identitare), dar și *povestea unui grup etnic* căruia subiectul îi aparține și, deopotrivă, *povestea unui dat istoric concret*? Și fiecare din aceste niveluri se complică extrem de mult.

În fond, înainte de orice altceva, *povestea* (adică structura epică de ansamblu, dar și detaliile, unele uluitoare) constituie o sursă, singura credibilă, pentru reconstituirea profilului lui Constantin Morariu. Nu avem alte mijloace de a pătrunde în felul lui de a fi, în adevărul ființei sale. Și cred că și aici avem o răscruce, ca să zic așa. Căci, pe de o parte, trebuie să înțelegem cum se vede Constantin Morariu pe sine (și cum dorește să se livreze celorlalți – căci, evident, scrie ca să lase mărturie; în sensul acesta, opera aceasta, din categoria marginalelor, în fond, este o sinteză) și, pe de altă parte, cum transpare el din faptele povestite, care, oricât de mult se cosmetizează pentru ceilalți, constituie sursa „caracterizării directe”. Ba tocmai posibilele discrepanțe ar trebui analizate cu atenție. În fond, orice subiect care se mărturisește, chiar împotriva voinței sale, propune o legitimare de sine; orice mărturisire e o construcție de manipulare. Interesant, în cazul nostru, că există un model al acestei situații. Altfel spus, ar trebui să vedem dacă între faptele din CV-ul care însoțește o petiție adresată Împăratului (deși, prin forța lucrurilor, un CV are o anumită structură și un anumit stil, rece, constatativ) și interpretarea

(sau prezentarea) lor în restul memoriilor există un anume defazaj. Ca în cazul oricărei scrieri memorialistice, e nevoie de o lectură circumspectă, dând credit major nu faptelor în sine, ci faptelor din perspectiva definirii subiectului care scrie. Abia apoi ar trebui să ajungem la fapte.

Pentru a pătrunde în miezul acestei probleme (teoretice și de metodă), voi supune atenției aici, într-o amplă paranteză, un singur caz, un detaliu, în fond, a cărui valoare poate fi considerată, însă, emblematică. Povestea – un adevărat scandal public – se petrece spre sfârșitul anului 1889 și are în centru tipografia arhiedecezană. Înființată „prin contribuiri mai ales din partea preoșimii”, tipografia era administrată de arhimandritul Miron Calinescu², care, în urma constatărilor că, deși funcția era onorifică, luase mai mulți ani salariu. Statutul tipografiei, creat atunci, va fi criticat aspru de dr. Gheorghe Popovici („neuitatul deputat din camera imperială” (Morariu 1998: 49)³, iar replica („fățul triumvirilor”⁴) conține acuzații grave la adresa mitropolitului Silvestru⁵; el ar fi fraudat un fond, înființat după moartea mitropolitului Teofil Bendela, numit „Fondul Teofilean”. Mitropolitul răspunde, la rândul-i, prin intermediul secretarului său. În același timp, presa din Cernăuți ar fi atacat „apologia a doua” a Mitropolitului Silvestru⁶. Atmosfera era, deci, publică și mai mult decât tensionată. În acest context, pentru a clarifica lucrurile, Mitropolitul organizează o întrunire în data de 23 februarie 1890, Constantin Morariu fiind desemnat secretarul ei. A fost, așadar, în miezul evenimentelor, martor al lor. Sunt enumerați participanții⁷ și ordinea de zi, apoi, nu tocmai succint, dezbaterile. Secvența e memorabilă (vom face trimitere la ea și în alt context), pentru că relevă ceva din personalitatea mitropolitului Silvestru. Cum autorul s-a folosit în redactarea memoriilor, cum spune și cu altă ocazie, de notițe redactate în vremea respectivă (va fi ținut el un jurnal, sau ceva similar unui jurnal?!), putem conveni că replicile sunt autentice. Dacă nu, măcar plauzibile. Exprimă, oricum, spiritul mitropolitului. Să cităm din intervenția lui, cu comentariul final al memorialistului: „Apoi da, da, astăzi suntem puțini aici și ce am lucrat (uitându-se pe ceas) în vreme de peste trei ore? Și acum ați vrea să conchiemați adunarea generală a tuturor fondatorilor, ca tocmai prin deliberări asupra unui proiect atât de vast să se piardă timpul fără nici o ispravă, și în chipul acesta să tot târăgănați afacerea, până mă veți vedea dus la Horecea (cimitir – aceasta e explicația memorialistului, fără doar și poate, n.n.), și abia atunci să-mi cântați «Osana» prin Nachrichten („Bukowiner

Nachrichten”, nr. 432/1890 publicase acuzațiile la adresa lui, nesemnată, dar concepută, o spune Constantin Morariu, de trei dintre participanții la ședință, consilieri consistoriali), după cum mi-au cântat-o unii. – Aici toți cei prezenți se-nțelege, afară de triumviri, au început a striga *bravo!* și a bate din palme, iar Silvestru, ridicându-și dreapta în sus, a urmat: Dumnezeule, unul din cantorii mei (precizarea „gubernatorul Pino”, pusă în paranteză, e de asemenea a memorialistului, n.n.) a orbit, pedeapsa meritată îi va ajunge și pe ceilalți, dintre care pe unii i-am scos din nevoie, eu i-am ridicat, eu i-am înălțat! La aceste vorbe însoțite de necurmate aplause, triumvirii erau pe față albi ca varul” (Morariu 1998: 50-51). La drept vorbind, multe din secvențele vieții lui Constantin Morariu se desfășoară în aceeași tensiune. Conflicte cu cei din jur, acuzații implicite sau explicite de imoralitate, corupție, indolență, divergențe de idei și calomnii, dispute cu autoritățile de diferite nivele, fracturi majore cu cei de altă etnie etc., etc. Să fie toate acestea o oglindire reală? Oglinda să fie aceea care deformează? În tot cazul, avem de-a face cu o selecție: nu știm dacă din faptele lui Constantin Morariu sau din cele al căror martor a fost, dar sigur o selecție, un decupaj, din realitatea vieții concrete. Greu de spus că situațiile din aceste memorii sunt excepții. Dar la fel de greu e să spunem că ele exprimă în absolut lumea concretă. De altfel, n-ar fi lipsit de interes ca, paralel cu aceste memorii, să fie prezentate și cele ale lui Ovid Țopa. Dimitrie Țopa, tatăl lui, autorul celebrei cărți *Românismul în regiunea dintre Prut și Nistru din fosta Bucovină*⁸, născut în 1865, făcuse de asemenea liceul în Suceava, fiind preot și profesor. E același mediu, în fond, trecut, însă, prin ochii fiului, născut în 1891. E o diferență de perioadă (fapt relevant în bună măsură), dar e și o clară diferență de ton.

Să revenim, însă, la scena prezentată. Ce putem pune la îndoială din acest veritabil „proces verbal” în care discursul pare a fi notat stenografic? Poate faptul că „triumvirii” erau albi ca varul. Preluând informații de context, aș face, însă, câteva precizări care par să complice mult lucrurile. Nu e prea clar cum au decurs mai departe evenimentele, dar e invocat un anume Erbdin care i-ar fi amintit lui Eudoxiu Hurmuzachi de „faima că Reus se lăsa mituit cu prilejul ocupării posturilor de cantori bisericești”, iar acest lucru l-ar fi obligat pe mitropolit „să-l împraternicească pe arhimandritul Ștefanelli cu cercetarea disciplinară în afacerea aceasta. Ștefanelli l-a ascultat pe Reus numai o dată și rezultatul a fost așa de compromițător, încât Mitropolitul a sistat cercetarea” (Morariu 1998:

51). Iar într-o notă de subsol, care ar trebui să explice ceva în legătură cu Erbdin se precizează (va fi fost adăugată precizarea la recitirea manuscrisului?) că un Ilie Dimitrovici (colporteur al informației că Erbdin, ministru al Cultelor, știa de cazul Reus) ar fi adăugat că „Silvestru a zis că știe bine ce face Reus, dar lupta cu guvernul nu-l lasă să-i facă cercetare” (Morariu 1998: 51). Cert este că între Mitropolit și cei trei consilieri invocați care ar fi trebuit să fie oamenii lui de încredere există o dispută (la vedere și mai ales subteran) cu consecințe grave. Dar, cum spuneam, ca imagine, lucrurile par să se complice mult. În conflict cu autoritățile, Mitropolitul Silvestru ar fi complice cu coruptul Reus, care-i este, de altfel, adversar, pentru a nu discredita un român, fapt care ar fi atras oprobriul asupra întregii comunități românești. În lupte cu guvernul, el preferă să nu dea curs urmărilor legale referitoare la membri ai consistoriului, căci consecințele ar fi lezat chiar biserica ortodoxă și națiunea română din Bucovina. Dar acest fapt nu-l împiedică să lanseze zvonuri cu consecințe grave la adresa pregătirii, culturii, competenței și moralității unora dintre triumviri. Iar eroul nostru, Reus, reapare în memorii și în alt context. Urcând în trenul care avea să-l ducă la Suceava, pentru a-și prelua postul de la Pătrăuți pe Suceava (după ce două solicitări de a fi preot la Cernăuți eșuaseră), Constantin Morariu se întâlnește cu familia lui Gheorghe cavalier de Reus-Mârza. Era în iunie 1896; mitropolitul Silvestru murise. „Atunci părintele protopop catedral și consilier consistorial începe a-mi spune o istorie despre răzbunare a unui popă, la sfârșitul căreia se scoală în picioare, dă cu pumnul ridicat o lovitură în aer zicând: «și ia așa, când popa se răzbună, apoi se răzbună!» [la subsol citim: „Oare a auzit omul acesta învățătura creștinească: «Nu vă răzbunați înșivă, că scris este: răzbunarea este a Mea; Eu voi răsplăti», zice Domnul (Rom. 12, 19), n.n.⁹]. După aceea îmi întoarce spatele și se uită la fereastră. (...) / Sărmana biserică ortodoxă orientală, servită de astfel de urmași ai lui Hristos! Și martor mi-i Atotștiitorul că, afară de incidentul că n-am fost suferit să intru cu icoana în casa acelor oameni, eu n-am avut cu ei nimic, cum se zice – nici în clin, nici în mânăcă. Dar, se-nțelege, am fost aderentul credincios al lui Silvestru” (Morariu 1998: 95). Sunt necesare câteva explicații. Anterior, când Constantin Morariu povestise care fuseseră dificultățile întâlnite la Clocucica (le vom vedea în paginile următoare), pe lângă tema alcoolului și a concubinajului, vorbește despre dorința Mitropolitului Silvestru ca datina să se păstreze

și preoții să umble în ajunul Crăciunului cu icoana și crucea prin casele oamenilor. Or, soția protopopului Reus-Mârza nu-l primește. Îi deschide ușa și îi spune de trei ori „Nu trebuie!” (Morariu 1998: 57).

Acum avem, ca să zic așa, toate datele problemei (care apar în *memorii*, să se înțeleagă) pentru a discuta despre selecția faptelor, reflectarea lor și gradul de adecvare la real. Se poate crede că o parte dintre fapte sunt *adevărate* (am ezitat mult dacă acesta e cuvântul potrivit; de fapt, la modul ideal vorbind, în conformitatea cu desfășurarea lor), în vreme ce altele exprimă poziția memorialistului care, în judecarea evenimentelor, se poziționează (și nu neapărat deliberat) într-un anumit fel. Amintesc cuvintele lui Paul Cornea care, la un moment dat, spune: „repetarea unui comportament gestual ori verbal duce, în cele din urmă, la crearea unei habitudini pe care spiritul nostru o integrează (...). Și de câte sofisme și justificări abuzive nu suntem capabili când există interesul de a demonstra o teză bizuită pe o falsă credință”¹⁰. Nu vrem să spunem că e cazul lui Constantin Morariu. Dar e limpede că, înainte de realitatea propriu-zisă, lumea se structurează în funcție de reperele lui.

În cazul nostru, ce putem bănuși? E posibil ca, într-adevăr, soția lui Reus să nu-l fi primit cu ajunul Crăciunului. Se poate ca, ulterior, scena din tren să se fi petrecut exact așa, prilej pentru Constantin Morariu de a trage un verdict moral. Mai mult, e posibil ca, la întâlnirea privind soarta tipografiei, să se fi discutat și despre Reus, iar Constantin Morariu, martor fiind, mai mult, adept și rudă a mitropolitului, să fi devenit deja pentru Reus o persoană neagră. Dar culpele invocate, de o gravitate excepțională, și, în fond, „complicitatea” mitropolitului, care nu declanșează urmările care poate se impuneau, sunt supoziții, vorbe, bârfe, poate calomnii. Or, fire ardentă, angajată, militantă, Constantin Morariu, un luptător pentru limba română, pentru recunoașterea drepturilor neamului românesc din Bucovina, finalmente, un luptător pentru dimensiunea lui creștină, fapt care implică și limba română, și neamul românesc, pătrunde deseori în culise (culisele scenei imediate sau culisele istoriei) pentru a sluji și pleđa. Iar tribunele lui – înainte de cartea aceasta de memorii, despre care nu avea cum să știe dacă și când va fi publicată – sunt amvonul, parohiile prin care a trecut, ziarele pe care le-a întemeiat, „Revista Politică” și „Deșteptarea”, sau altele, articolele devenite broșuri etc. Tribunele lui sunt, finalmente, faptele sale. Deschis spre polemică, Constantin

Morariu stăpânește o retorică cu care ar trebui să convingă. În fond, se pune în slujba unor idealuri, pe care ar trebui să le gândim concentric. Tocmai de aceea, în căldura argumentației, pledoariile lui Constantin Morariu pot amplifica nu o dată detaliile, supozițiile pot căpăta valoare de adevăr, dar, tocmai pentru că e un slujitor al adevărului, nu-l putem bănui de deformări deliberate. Voi reveni asupra acestor chestiuni.

Dar să închidem paranteza (atât de lungă, de altfel – adevăratele concluzii le vom trage, însă, ceva mai încolo), pentru a reveni la un detaliu din cuvântul concludiv al Mitropolitului Silvestru, citit încă de la început. Guvernatorul Pino ar fi orbit, spune Mitropolitul Silvestru, fiind aceasta o pedeapsă a providenței. Evident, retorica Mitropolitului poate fi convingătoare. Dar în memoriile lui Constantin Morariu guvernatorul mai apare atunci când se vorbește de faptul că Viena ar fi așteptat cu nerăbdare moartea Mitropolitului Silvestru, a cărui cerbicie era greu de înfrânt. În apologia a doua, el însuși ar fi spus: „pentru unele aspirații la funcțiuni viața umilinței mele durează prea lung” (*apud* Morariu 1998: 84), bazându-se pe dialogul care ar fi avut loc între un ministru vienez și dr. Ioan Țurcan¹¹. Cum la întrebarea „Ce face bătrânul?” i s-a răspuns că „e voinic și sănătos”, ministrul ar fi reacționat: „O, el ni trăiește regretabil de mult” (*apud* Morariu 1998: 84). Și aici, firește, ne putem întreba: va fi fiind acesta, povestit de Ioan Țurcan, dialogul real? E un dialog imaginat, produs de Ioan Țurcan? Produs de Constantin Morariu? Urmează o altă scenă, pe care Constantin Morariu o povestește ca și cum ar fi fost martor la întâlnirea dintre guvernatorul Pino și Mitropolitul Silvestru. Ce-i drept, nu-i imposibil ca scena să-i fi fost povestită de acesta din urmă. Spune Constantin Morariu: „Este fapt că guvernatorul Pino s-a prezentat în reședința mitropolitană îmbrăcat plen parade înaintea lui Silvestru și i-a zis¹²: «Vin în numele întregului ministeriu ca să vă provoc ca să vă depuneți dignitatea». Silvestru i-a răspuns: «De la d-ta, ca simplu servitor al Statutului, întregul Ministeriu poate cere așa ceva, căci pentru d-ta este de ajuns coala albastră. De la mine însă, ca principe al bisericii, care stau aici pe temeiul așezămintelor canonice ale bisericii mele...» și nescărșind propoziția, i-a trântit musafirului său ușa supt nas, a raportat obrăznicia imediat Împăratului și urmarea a fost a avea: coala albastră (și aici se precizează la subsol: «Pe cei desgrădiți era îndătinat a-i înștiința prin o coală albastră că sunt demiși din serviciu») pentru bietul cutezător care, ca să-și acopere rușinea, a răspândit faima că a orbit” (Morariu

1998: 84-85). Iată-l pe Mitropolitul Silvestru într-o scenă memorabilă, aproape impulsiv, ferm, radical, nerobit, demn, inflexibil. După părerea mea, scena e adevărată. Altceva pun, însă, sub semnul îndoielii: Pino, guvernatorul Felix Pino von Friedenthal, va fi pierdut postul de guvernator pentru că orbise (așa cum spusese Mitropolitul cu altă ocazie), sau, cum spune tot el, orbirea era o scuză a guvernatorului care fusese demis de Împărat, în urma plângerii făcute de Mitropolit? O contradicție ca aceasta – din spusele Mitropolitului, deci și din spusele lui Constantin Morariu, care le reproduce fără să rezolve implicita nedumerire – permite o fisură în monolitul propriilor pledoarii. Poate fi un detaliu, nesemnificativ; detaliile fac, însă, diferența.

Care sunt părerile mele din toată această expunere, al cărei caracter introductiv nu m-a împiedicat, de altfel, să plonjez în mijlocul evenimentelor? Eu nu cred că faptele sunt ipoteze suspendate, adică „ficțiuni” (spiritul lor e corect; ce bine ar fi fost, totuși, dacă am fi avut și memoriile lui Reus, de exemplu, sau ale guvernatorului Pino), ci că viața – viața unui Mitropolit român precum Silvestru, viața unui absolvent de teologie care militează pentru recuperarea identității etnice a românilor, viața românilor în Bucovina, fie ei țărani, sau funcționari, sau intelectuali – e un infern. Nu și pentru alți mitropoliți, nu și pentru mulți alți preoți, nu și pentru mulți dintre boierii români, deveniți conți, baroni etc., nu pentru mulți țărani care prin felul lor de-a trăi, ca și înainte de 1775, cumva natural.

Totuși, să mai facem un pas înapoi: despre guvernatorul Felix Pino von Friedenthal, preluând informații din *Lexiconul biografic austriac (Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950)* (ÖBL), Vol. 8, Editura Academiei Științifice din Viena, 1983, p. 84-85, Wikipedia spune că a îndeplinit funcția de guvernator al Bucovinei în perioada 4 octombrie 1870 – 8 iulie 1874, fiind transferat apoi ca guvernator al Litoralului austriac (Küstenland) (1874-1879) și al Austriei Superioare (1879-1881), pentru a reveni în funcția de guvernator al Bucovinei în intervalul 14 februarie 1887 – 1 august 1890. Or, Constantin Morariu știa, firește, toate aceste lucruri. Prin urmare, guvernatorul Felix Pino von Friedenthal n-o fi orbit (nici o fotografie din cele disponibile în spațiul electronic nu ni-l arată purtând ochelari); prin urmare, e posibil ca plângerea mitropolitului Silvestru să-și fi făcut efectul, iar, într-un fel sau altul, Pino să se fi reabilitat. Dar dacă nici una dintre cele două variante nu e corectă? Aș

fi tentat să cred mai degrabă într-o a treia ipoteză. În tot cazul, merită să fie studiată atent (de nu vor fie existând astfel de cercetări) relația dintre autoritățile vieneze și cele locale. Oamenii, se știe, preferau să dea petițiile direct împăratului (există o proză a lui Iralie Porumbescu în acest sens) pentru că nu aveau deloc încredere în autoritățile locale. Citim în Mihai Iacobescu: „Cutezanța unor țărani de a pleca direct la Viena spre a se plânge împăratului este frecvent și sever pedepsită de funcționarii locali” (Iacobescu 1993: 312). Câteva exemple din 1842, preluate din Teodor Bălan, arată că la întoarcere, țărani puteau fi atacați, luându-li-se „lăzile cu documente și scrisorile lor doveditoare”, sau pur și simplu întemnițați. Ceva despre autoritatea guvernatorului spune chiar faptul că memorialistul apelează la prenumele lui.

Așadar, cum să citești povestea care ți se spune în așa fel încât, fascinat de ea, să te *de-situezi*, să faci, adică, un pas înapoi, pentru a evita riscul de a rămâne prizonierul unui (singur) punct de vedere? Ar fi nevoie de o probă de adevăr, deși nu faptele ar trebui să fie diferite, ci interpretările. Știm încă că interpretările modifică inevitabil faptele și finalmente nu avem decât interpretări. În tot cazul, în situația noastră, cred că trebuie să-l înțelegi bine pe Constantin Morariu pentru a evalua, interpreta, refolosi corect informațiile oferite de el. Și aici aș vrea să întreb ce anume putem pune sub semnul îndoielii? Putem avea rezerve în legătură cu visurile pe care le povestește Constantin Morariu (unele absolut ne semnificative, dar care relevă credința lui că visul îi comunică ceva esențial)? Putem avea îndoieli asupra anonimelor pe care le primește, pe care le transcrie în memorii, după ce fuseseră publicate în presa momentului? Redactate, firește, în germană, apar aici într-o versiune românească foarte expresivă¹³. Am putea avea rezerve în legătură cu diferite scrisori pe care le reproduce sau cu o serie de dialoguri și scene, la care a fost martor sau care i-au fost povestite de alții? Procesul *Arboroasei*, de exemplu, e transcris după textul oficial publicat în „Bukowina” și putem bănuși aceeași rigoare în multe alte cazuri în care se face trimitere la surse de genul scrisorilor etc. Pot fi puse sub semnul îndoielii întâmplările povestite de alții, poveștile altora, din timpuri mai îndepărtate, devenite argumente în favoarea propriilor idei? Sau: care sunt realitățile din jurul său, pe care le cunoaște prin experiență proprie, care să fie neplauzibile? Conspirațiile din jur, gradul de degradare morală la românii pe care îi păstorește, pericolul ucrainizării sau al pierderii identității românești, toate acestea să

fie consecința exigențelor sale exagerate, a temerilor sale, a frustrărilor proprii? În ce mă privește, cred că fapte reale pot fi descoperite sub patosul care adaugă, printr-un plus de pasiune, accente într-o direcție sau alta. Dacă el vede lumea prin prisma idealurilor sale, a inclemenței sale radicale, a convingerilor cu care trăiește, dacă, așadar, îi vede pe ceilalți prin sine însuși, indiscutabil, culorile întunecate pot fi înțelese.

Așadar, chiar dacă putem afirma că „faptele” sunt trecute prin prisma subiectivității, deci deformate, ele sunt relevante pentru a înțelege nu doar personalitatea lui Constantin Morariu, ci măcar atmosfera timpului, pe care el o reflectă, pe care ființa lui o încorporează. În plus, cred că mai e ceva relevant. Memoriile au rămas în manuscris; prin urmare, față de conținutul lor, față de ideile vehiculate, cititorul de azi trebuie să se poziționeze într-un anumit fel în cunoștință de cauză. Numai că bună parte dintre secvențele memoriilor (anonime, mărturisiri referitoare la ucrainizarea învățământului, „filipicele” dedicate istoriei limbii române și apărării ei) au fost publicate în presa timpului (cum se precizează într-un loc, textele de-acolo erau chiar mult mai bogate); rolul lor era acolo altul, de a schimba lumea, de a genera lume. Așa încât faptele invocate nu exprimă doar poziția autorului, ci și, implicit, o anumită poziție și atitudine a autorităților, din Cernăuți sau de la Viena. În tot cazul, „informațiile” oferite au circulat, au făcut școală, au intrat în uz și nu știm să fi fost combătute public, în așa fel încât de „adevărul” lor autoritățile au luat cunoștință. La drept vorbind, cartea aceasta ar trebui reeditată într-o ediție care să reproducă toate articolele, studiile, intervențiile publicate de Constantin Morariu în presa vremii, în broșuri separate, în volume, la care aici face el însuși trimitere, unele abia invocate (în fond, memoriile nu sunt o auto-apologie), dar relevante pentru context. Tocmai de aceea, Constantin Morariu (și nu numai el) își așteaptă, cred, exegetul. Revenind: chiar dacă sunt susceptibile de a fi exagerate, informațiile oferite în presa vremii, necontrazise, necombătute sau anulate, au funcționat ca adevăruri și au creat efecte. Au creat opinie și mentalități.

Trecând peste toate acestea (chestiuni de metodă și nu numai, din moment ce m-au scos din impas; în fapt, nu găseam tonul potrivit, căci nu reușeam să descopăr poziționarea adecvată pentru a scoate din memoriile lui Constantin Morariu ceea ce credeam că trebuie spus și altora), aș preciza că două sunt „lumile” care pot fi explorate. Una este lumea

existenței lui Constantin Morariu, cu secvențele ei distincte, cu opțiunile și faptele consemnate pentru că sunt considerate relevante, în fond, cu metamorfoza unei vieți de roman. N-aș vrea să rezum însă în direcția aceasta, deopotrivă pentru că nu pot povesti, cât și pentru că teamă mi-e că aș reduce totul la un schelet fără viață. Or, ceea ce mă interesează e chiar viața. De aceea, voi face altceva: nu-i voi reconstitui viața, ci voi încerca să reconstitui și să problematizez viziunea lui asupra propriei vieți. Cealaltă este lumea, livrescă sau concretă, a faptelor; fapte din propria existență sau din experiența altora, din prezent sau din trecut, pe care memorialistul le reconstituie. În fapt, rezultă o imagine asupra Bucovinei, o epopee a ei, cu atât mai relevantă cu cât, aici, adevărul și imaginarul se împletesc. Un erou, memorialistul însuși, privit poate apoteotic în devenirea lui, se află în centrul acestui bildungsroman; la fel de legitim, însă, personajul central al memoriilor lui Constantin Morariu e Bucovina însăși; evident, Bucovina austriacă, din care face parte și bătălia românilor pentru descoperirea conștiinței de sine.

Așadar, un bildungsroman, care trebuie, cred, problematizat, căci Constantin Morariu își povestește viața așezând faptele sub semnul unei ordini, al unui *curs*, metaforă, cum vom vedea, deloc întâmplătoare. În fond, ce trebuie să facem este să identificăm firul roșu al evenimentelor, așa cum, mai în cunoștință de cauză sau nu, ni-l propune autorul însuși. Prin urmare, nu-i deloc nefiresc să ne întrebăm dacă, privită astfel, *narațiunea* aceasta e o construcție pentru sine ori una pentru cititor? Pe de altă parte, ne putem noi identifica în totul cu acest narator care, chiar atunci când faptele sunt doar presupuse, se poartă ca și cum ar fi *omniscient*?

Simplu și direct spus, Constantin Morariu pare în război cu toată lumea și asta pentru că lumea – enoriașii, superiorii, colegii, autoritățile – i se pare în derivă sau este cauza distrugerii neamului românesc. Ciudat că, în aceste condiții, e un optimist. Nu un înnegurat, ci un solar. Nu-și biciuiește oile păstorite (deși, în anonime, e acuzat la un moment dat în acest sens), ci îi deplânge; nu-și renegă colegii, ci îi desfide; nu își contestă superiorii, ci îi disprețuiește, pentru impostura, incompetența, trădarea lor; în fine, nu întoarce spatele autorităților de tot felul (de la guvernator la Împărat), nu se retrage, așadar, într-o contemplație distanță, arogantă și suficientă sieși, ci le înfruntă. Pe adversari, cum spune, îi

poate și ierta, dacă se devotează neamului românesc. Refugiul și-l găsește în toate aceste atitudini și în mediul familial, cald, intim, protector („Dar ce ne păsa nouă de furtunile din afară, când în bordeiul nostru era concentrat tot raiul!”, spune la un moment dat – Morariu 1998: 40), din care nu lipsesc „foile” și cărțile românești, cu care se hrănea și în condițiile cele mai vitrege, din care nu lipsea, de asemenea, muzica¹⁴. Apoi, sunt confruntările publice, din care aflăm câte ceva, care-l angajau total și care vizau lupta pentru enoriașii săi, pentru limba română, pentru neamul românesc, pentru convingerea celorlalți că singurul reper moral e de căutat în biserică. Nu-i vorba, din cauza condițiilor vitrege, încă din primii ani, un copil îi moare, el însuși se îmbolnăvește grav, apoi, amenințările îi vin din toate direcțiile, cineva îi persiflează actele de caritate, e acuzat de păcate grave, dar el trăiește ca un învingător și preferă să vadă doar ceea ce îl poate întemeia. Natura sa e a unui optimist. Cum să ne explicăm toate acestea? Pentru el, lumea este gândită (sau se gândește pe sine) în termeni de transcendență. Și aici putem cu adevărat exemplifica.

Într-un capitol intitulat „Constatări pe baza experiențelor” (Morariu 1998: 162), Constantin Morariu oferă cheia faptelor propriei vieți și a vieții Mitropolitului Silvestru. Un vis avut în 1885, pe când era la Toporăuți, prezentat în detaliu, însoțit chiar de desene explicative (cf. Morariu 1998: 46), i se pare că e pur și simplu confirmat, peste zece ani, de destinul mitropolitului Silvestru, de propriul destin. Asta afirmă peste aproape 34 de ani, când își scrie memoriile. Să-și fi redactat memoriile (deducem că, la un an după Marea Unire, lucra la ele) din această perspectivă? Să fi interpretat faptele chiar din timpul derulării lor, și nu din perspectiva sfârșitului, în acest sens? În tot cazul, în 1919, an entuziast, sfârșitul era încă provizoriu. Până la urmă, chestiunea e mai puțin importantă și e posibil ca adevărul să fie undeva la mijloc. Cert este că visul, care i se pare providențial, e interpretat ca o alegorie a confruntării cu adversitățile de tot felul și a victoriei finale. Merită să citim transcrierea visului, pe care l-ar fi avut într-o sâmbătă, 10 august 1885, prima noapte după revenirea de la Mehadia (unde fusese la băi să se vindece de reumatism): „Pare că mă scăldam în apa unui râu limpede ca lacrima, care curgea, în mod nefiresc de la est spre vest, pe drumul cel mare ce duce de la poarta țarinei din Toporăuți la deal spre Cernauca. Înotam pe spate cu fața în sus, și am ajuns până aproape de cimitir, unde râul făcea o încarnitură subită în forma unui unghi de la Sud spre Nord pe lângă șanțul

dinspre răsărit al cimitirului. La unghiul acela apa numai pe-o clipă m-a aruncat cu fața deasupra ei, și atunci am văzut un tablou înfricoșător. Anume la capătul unghiului peste marginea despre sud a râului în care mă scăldam și care în partea aceea pare că nici nu avea mal, am văzut un abiz adâncit între niște maluri cumplit de înalte, în care alt râu curgea în mod firesc de la deal la vale și era foarte tulbure și vehement în cursul său. În mijlocul șivoiului din acel abiz l-am văzut numai pe unchiul Silvestru îmbrăcat în toate ornatele arhieresti și cu mitra pe cap, cum se lupta din răspuțeri în contra curentului apei. De vederea aceasta m-au pătruns fiori. Dar, la moment, apa din râul meu m-a repezit întâi pe lângă șanțul cimitirului, apoi spre nord-est, și pare că și acum mă văd înotând lin pe spate în mod firesc, de la deal la vale, pe când soarele îmi lucia în față pe cerul cu totul senin cam așa de sus cum e pe timpul verii între orele 4 și 5 după amiază” (Morariu 1998: 47-48). Trei vise prezentate anterior fuseseră publicate și în diferite locuri (ziare sau broșuri), în 1905 și 1907. Nepublicat nicăieri (deși nu avem certitudini, doar că, în memorii, nu se precizează ceva în acest sens), să bănuim că e vorba de o reconstrucție ulterioară? Ar fi putut fi reținute toate detaliile după atâția ani? Să-l fi notat imediat, iar acum, când redactează memoriile, să-l fi transcris? Pentru mine, verosimilă a ultima variantă. Nu e singura dată când Constantin Morariu se folosește, pentru a-și scrie memoriile, cum o spune, de texte recuperate.

(*Va urma*)

Note ■ ¹ Constantin Morariu, *Cursul vieții mele. Memorii*, Ediție îngrijită, prefață, microbiografii și note: prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Traducere, rezumatul lucrării și verificarea textelor în limba germană: lector univ. Gina Măciucă, Indice general: Veronica Iacobescu, Liga Tineretului Român din Bucovina, Editura Hurmuzachi, Suceava, 1998, 198 p.

²Ținând cont de tot ce vom afla despre Miron Calinescu în paginile următoare, devin foarte interesante câteva date biografice. Aflăm din Arcadie Dugan că Miron Calinescu e tată lui Hipolit Calinescu, activ în „Junimea” în perioada 1881/2-1885/6, una dintre ficele acestuia căsătorindu-se mai întâi cu fiul lui Dimitrie Dan, mai apoi cu Aurel Morariu, unul dintre fiii lui Constantin Morariu (Dugan-Opaț 2015: 93).

³ Numit „scumpul meu prieten” (Morariu 1998: 56), dr. Gheorghe Popovici ar fi suportat financiar tipărirea în 1000 de exemplare a „Potopului Garonei” (interpretată ca alegorie anti-austriacă), „împărțite gratuit prin țară și confiscate apoi prin jandarmi” (*Idem*, p. 83).

⁴ Așa sunt numiți, ironic, arhimandritul Miron Calinescu, Dionisie cavaler de Beajn, Gheorghe cavaler de Reus-Mârza.

⁵ Silvestru Morariu Andrievici, numit de Const. Morariu „unchi”, era, în realitate, nepotul de frate al bunicului său; bunicul său, Teodor, era frate cu tatăl mitropolitului.

⁶ Nu știm ce conținea.

⁷ Participă la ea („conform cu însemnările, ce le-am păstrat”, spune Constantin Morariu – Morariu 1998: 50) Mitropolitul, Dr. Ioan Țurcan, Ilasievici, Calinescu, Bejan, Reus, Isidor cavaler de Onciul, Vasile de Repta, Dr. Voitschi, Dr. Topală, Doboș, Hostiuc, Calancea, Romanovici, Igantie Ianovici, Nectarie Prodaniuc, Ilie Bândas, Mihail Dracinschi, Artemiei Berariu, Isidor Vorobchievici, Ioan Procopovici și eu” (Morariu 1998: 50).

⁸ București, Casa Școalelor, 1928.

⁹ Ce-i drept, în ce-l privește pe Constantin Morariu, afirmă într-un loc că l-a iertat pe Bogdan-Duică, cu care avusese polemici publice pe teme literare, și în acest context detaliază: „Nu știa el că oamenii muncii pentru binele nostru obștesc, chiar de mi-ar fi fost ei potrivnici vădiți, sunt pentru mine intangibili și departe de a-i jigni cât de puțin, eu sunt gata a-i ajuta din răspuțeri la lupta lor în contra neamului nostru în genunchiat. Pe Bejan, de pildă, iscăitorul scrisorii pentru demolarea casei mele, pentru că a lucrat mult în direcția națională eu l-am înălțat într-un articol din «Neamul românesc» politic ca pe nimeni altul dintre preoții bucovineni în viață” (Morariu 1998: 119).

¹⁰ Paul Cornea, ..., 276.

¹¹ Ioan Țurcan (de la 1882 se va numi din nou așa, după ce fusese numit Zurcan) fusese deputat în Parlamentul de la Viena (cf. Dugan-Opaiț 2015: 173)

¹² În volum, e prezentată încât versiunea în germană. Cităm aici doar versiunea în română.

¹³ Referitor la prima dintre anonime, o notă de subsol, cu indicația *n. tr.*, precizează: „Deoarece evreul i se adresează lui Morariu într-o germană binișor stâlcită, traducătoarea și-a permis, pentru a nu știrbi farmecul originalului, să mutileze nițel și ea limba română” (Morariu 1998: 145). Cum în text, doar pentru prima anonimă se păstrează și versiunea germană, putem să deduce că celelalte fie au fost scrise în română, fie au fost deja traduse în manuscrisul memoriilor de Constantin Morariu. Sau poate pur și simplu versiunea în germană nu mai e reprodusă, apelându-se direct la traducerea făcută de Gina Măciuca.

¹⁴ Atras din primele clase de muzică (primește un flaut în 1874 de la unchiul Costache), ajunge să spună: „știind câtă mângâiere îi dă omului muzica în decursul vieții, n-am cruțat pe urmă nici o jertfă pentru instrucția muzicală a copiilor mei. Astfel am ajuns să avem în casa noastră o orchestră întreagă, cântând fiul meu Victor la vioară, Aurel la flaut și din mandolină, Leca din violoncel și din chitară și ficele Victoria și Elvira din pian” (Morariu 1998: 17). Adevărul e că la Pătrăuți, cum reiese din paginile de jurnal ale lui Leca Morariu, se susțineau adevărate concerte. Atmosferă imperială? Da, dar nu datorită nici uneia din condițiile vieții în imperiu.

Referințe bibliografice

Cornea 2013 = Paul Cornea, *Ce a fost – cum a fost?*, Paul Cornea de vorbă cu Daniel Cristea-Enache, Editura Polirom, Iași, 2013.

Dugan-Opaiț 2015 = Arcadie Dugan-Opaiț, *Albumul Mare al Societăților Academici „Arboroasa” și „Junimea” din Cernăuți*, Ediție îngrijită, prefață, notă asupra ediției, index și glosar: Olaru Marian și Bodale M. Arcadie, Editura Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, 2015, 406 p.

Grigorovitza 1905 = Em. Grigorovitza, *Chipuri și Graiuri din Bucovina*, București, Minerva, 1905.

Hrehor 2014 = Constantin Hrehor, *Casian Bucescu. Omul de piatră*, Iași, Timpul, 2014.

Iacobescu 1993 = Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774-1862), De la administrația militară la autonomia provincială, București, Editura Academiei Române, 1993, 550 p.

Morariu 1998 = Constantin Morariu, *Cursul vieții mele. Memorii*, Ediție îngrijită, prefață, microbiografii și note prof. univ. dr. Mihai Iacobescu. Traducere, rezumatul lucrării și verificarea textelor în limba germană lector univ. Gina Măciucă. Indice general Veronica Iacobescu, Suceava, Hurmuzachi, 1998, 198 p.

Morariu 1998 = Leca Morariu, *Iracleie și Ciprian Porumbescu*, vol. I. Ediție îngrijită de Vasile D. Nicolescu și Vasile Vasile, București, Editura Muzicală, 1986.

Morariu 2014 = Leca Morariu, *Iracleie și Ciprian Porumbescu*, vol. I, Ediție îngrijită, prefațată, adnotată, glosar și catalog al creației lui Ciprian Porumbescu de Vasile Vasile, Suceava, Lidana, 2014.

Nandriș 2011 = Gheorghe Nandriș, *Familia Nandriș*, vol. 1, ediția a II-a, *Obârșia*, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2011.

Noica 1990 = Constantin Noica, *Jurnal filosofic*, București, Humanitas, 1990.

Sbiera 1899 = I.G. Sbiera, *Familia Sbiera. Amintiri din viața autorului*, Cernăuți, 1899.

Tofan 2013 = George, *Învățământul în Bucovina*, Ediție îngrijită de Traian Duminică, Gavril Irimescu, Gheorghe Giurcă, Suceava, George Tofan, 2013.

Iulian BOLDEA

Amintirea unui poet: Traian Furnea

I.B. – prof. univ. dr.,
Universitatea de Medicină,
Farmacie, Științe și
Tehnologie, „George Emil
Palade” din Târgu Mureș;
cercetător științific la
Institutul de Cercetări
Socio-Umane „Gh. Șincai”
al Academiei Române. Este
conducător de doctorat,
director al revistei „Acta
Marisiensis. Philologia”,
redactor-șef al revistei
„Vatra”, membru în colegiul
de redacție al mai multor
reviste de cultură. Dintre
volumele publicate: *Scriitori
români contemporani* (2002);
Poezia neomodernistă (2005);
Vârstele criticii (2005); *Istoria
didactică a poeziei românești*
(2005); *Poezii români
postmoderni* (2006); *Teme
și variațiuni* (2008); *De la
modernism la postmodernism*
(2011); *Ipostaze și lecturi
critice* (2018).

Traian Furnea (1954-2003) s-a impus ca un poet delicat, cu o fire vagantă și boemă. Între existență și poezie legătura era indestructibilă, amintirea lui Traian Furnea, poet născut, iar nu făcut, este cu atât mai emblematică. Traian Furnea a fost membru al Uniunii Scriitorilor din Romania, debutând editorial cu volumul *Legitimație de poet* (Ed. Albatros, 1982). Trei ani mai târziu, în 1985, publică volumul *Steaua secretă*, receptat favorabil de critica literară a vremii. În anul 1978 a obținut premiul Uniunii Artiștilor Plastici pentru caricatură. Poetul Cezar Ivănescu îl definea pe Traian Furnea ca fiind un „caricaturist de o inteligență diabolică și amar poet prévertian”. Foarte cunoscute sunt versurile poeziei *Vânătoarea cea fricoasă*, pusă pe muzica și interpretată de formația *Roșu și negru*. La fel de reputeate sunt poeziile sale în care suavitatea se intersectează cu sarcasmul („Privește/ Ca niște bilete de dragoste/ Rupte/ Ies caii/ Intrați azi-dimineață-n abator”)? Cu un destin tragic și o biografie tumultuoasă, Traian Furnea a fost un poet talentat, cu o acută percepție a lumii, a propriilor trăiri și a semenilor. A fost un poet ce credea cu toata ființa lui că „Dumnezeu i-a lăsat pe toți poeții cu același număr la pantoafi”. Prin temperament, prin har, prin versurile sale în care sensibilitatea și lucidita-

tea se contopesc, Traian Furnea a dovedit o autentică vibrație lirică. Înscenările poetice sunt susținute, înainte de toate, printr-un limbaj de mare simplitate, prin acuitatea viziunii lirice și, nu în ultimul rând, prin recursul la memoria fantezistă, prin care întâmplări, scene, personaje și locuri ale trecutului sunt reprezentate liric, într-o tonalitate grațios-ironică, în care e prezent ceremonialul ludic al copilăriei, rezumat în viziuni evocatoare și plastice: „Odată/ Au venit la mine/ Doi domni elegant îmbrăcați// Și mi-au dat/ Mulțumindu-mi/ Un pachet de țigări bune// Drept recompensă fiindcă/ Fără să fi știut vreodată/ Poate astfel m-aș fi temut// Susținusem/ O copilărie întreagă/ Cu năsul meu cărn// Vitrina bomboneriei”.

Viziunile lui Traian Furnea au o coloratură afectivă nostalgică, căci un tremur melancolic, abia auzit uneori, alteori manifest, își face simțită prezența, în versuri cu timbrul estompat și o anvergură minimalistă a sensibilității. Uneori, o scenă aparent banală, lipsită de importanță, camuflează sensuri delicate ale afecțiunii materne și ale pierderii orizontului identității proprii ființe: „În preajma fiecărei sărbători/ Mama șterge fereastra cu ziar/ Cu cârpă cu piele de căprioară/ Cu spray în ultima vreme dar/ Fereastra rămâne mereu prost ștersă/ Atâta vreme cât prin ea/ Nu mă vede/ Venind”. Spațiile pe care le evocă aceste versuri (orașul de provincie, gara, parcul etc.) au plasticitatea concretului, dar și o sugestivitate acută a memoriei ce restaurează urmele trecutului, plasând scene și evenimente revoluționare într-un fel de *present etern* dominat de irizările unei sensibilități ce plasează fapte și fapte sub semnul prezumtivului: „M-aș duce în târg/ Să-mi cumpăr alice/ Și-o pușcă să-mi cumpăr/ Ca pe un lan de grâu să te păzesc/ Acum/ Când iarăși gura mea/ De dorul tău mă mușcă.// Precum un cal uitat în ploaie/ Sufletul meu,/ Înconjurat ca de o haită/ Flămândă de lupi/ De toate poemele mele.// Plouă./ O nouă zi/ A celor singuri.// Eu singur aici/ Printre unduioasele ierburi sălbatice// Undeva departe/ Orașul tău/ Împovărat de-atâta primăvară/ Stând rezemat/ Ca un bețiv/ De gară”.

Poezia lui Traian Furnea se distinge prin configurarea a două dimensiuni: prozaismul, descinderea în cotidian și, pe de altă parte, o melancolie difuză, lipsită de retorism, prin care eul își exprimă haloul afectivității, spaima de neființă, teama de solitudine, angoasele

și coșmarurile, toate acestea fiind răscumpărate de reprezentările și reflexele poeziei: „Acum trei ani tot în vară/ Atât de nebunul poet Marius Stănilă/ (Stănilă Dî Marin, cum își zice,/ Buldozerist cu două volume)/ Mi-a dat o pereche de pantofi/ Să nu merg desculț/ De la Lehliu la Luduș.// Acești pantofi i-am dat/ Anul trecut poetului Romoșan/ În spatele hotelului Turist/ Acolo unde se aruncă gunoaie/ Cu ei s-a dus el în Franța/ La un festival de iubire.// Acum câteva zile unui tânăr poet / I-am promis o mai veche pereche / De saboți și fericiți am zis amândoi fericiți/ Poetii că Dumnezeu ne-a lăsat pe toți/ Cu-același număr la pantofi”). De fapt, cele două tonalități și impulsuri care generează poeticitate sunt coexistente, e vorba de apetența pentru realul perceput și asumat în datele sale concrete și, pe de altă parte, asumarea unei atitudini elegiac-nostalgice, prin care vocea trecutului se face auzită, în timbrul catifelat al melancoliei. Într-o sugestivă *Scrisoare*, poetul reunește aceste dimensiuni ale lirismului, în versuri expresive, suave, cu accente abulice: „Prin Luduș trec marfare foarte lungi/ Ducând departe brazi și-ngrășăminte/ Degeaba fugi, nu poți să le ajungi/ Și nici nu poți ca să le ieși 'nainte// Mai bine stai și cântă la pian/ Și fă-ți din nou o rochie liliachie/ Ca și acum mai bine de un an/ Când tatăl tău ne-a pălmuit în vie// Cad stele iar prin munții lucitori/ Lumina lor oglinda ți-o dezmiardă/ Privește-ți chipul (dar de două ori)/ O dată pentru cel ce-o să te piardă// Eu nu am reușit s-ajung poet/ Așa cum te-am făcut să crezi o vară/ Și mi-am luat o slujbă la pichet/ Că am un unchi care e șef de gară// Și drept cadou că sunt băiat serios/ Și-n căi ferate mă pricep ca-n carte/ Eu am lămpaș și am costum frumos/ Și merg cu trenuri lungi și merg departe// Prin Luduș trec marfare foarte lungi/ Ducând departe brazi și-ngrășăminte/ Degeaba fugi nu poți să le ajungi/ Și nici nu poți ca să le ieși 'nainte”.

Sentimentul dragostei reprezintă o temă favorită a poemelor lui Traian Furnea. Iubirea e contrasă într-un desen melancolic, ideal, în care sentimentul se esențializează, devine mai pur, cu anecdotică abstrasă: „Noi ne-am iubit doar o iarnă/ Țin minte norii cenușii/ Ce nu-și puteau sălta carnea multă/ Până dincolo de dealuri/ Și rămâneau să ne ningă/ Să ne ningă/ Să ne ningă întruna// Noi doar sub fulgii mari ne-am iubit// N-am alergat nicicând/ Cu tine prin ierbile crude/ În răcoarea cucutelor mari/ Niciodată n-am stat/ Cu boa-

be calde de grâu/ Noi nu ne-am bătut/ Niciodată ploile toamnei/
 Nu ne-au curs pe gât/ Și pe-obraz// Noi ne-am iubit doar o iarnă/
 Numai iarna îmi aduc aminte de tine/ Când tiparul trupului în omăt/
 Plângând mi-l privesc”. Dincolo de inflexiunile elegiace ale poemelor
 de dragoste, regăsim aici grațiozitate, delicatețe, suavitate prin care se
 realizează o hieratizare a făpturii iubitei, dematerializată, impondera-
 bilă sub efectul transmutației lirice a prezenței feminine: „Nu știu în
 care loc/ Ochii lumii/ Îți mestecă chipul/ Te-am căutat de curând/
 Un amurg întreg/ Printr-un oraș prăfuit// Mi-a spus cineva că aici/
 Ai locui/ Și nici măcar nu mai cânti/ La pian/ Și nici măcar ambiții
 nu mai ai// Nu te-am văzut sau poate / Nici nu te mai/ Cunosc//
 Din mașina de ocazie/ Cu care plecam eu spre munți// Un minut
 după ora 10 din noapte/ Conform consemnului vechi/ Am privit cu
 coada ochiului/ O stea secretă/ Numai a noastră cândva”.

Pe de altă parte, există în poemele lui Traian Furnea și o tentație a
 spectacularului, a teatralității, prin asumarea unor „roluri”, a unor
 travestiuri lirice, căci cunoașterea poetică e așezată sub auspiciile re-
 prezentării și ale unei candori „histrionice” (Aurel Pantea), asuma-
 rea realului înfăptuindu-se prin vizualizarea detaliilor și nuanțelor
 lucrurilor. În scenariul poetic privirea e un instrument de cunoaștere
 esențial și subtil, prin ea dezvăluindu-se spectacolul unei realități in-
 terogate prin percepția acută a suprafețelor și liniilor unei lumi cu
 senzuri grave și misterioase, cu inflexiuni ale neantului, dar și cu su-
 gestii ale unei transcendențe camuflate: „Cuvintele se sparg de stânci
 și ecoul se-aprinde. Luminând prăpastia. Prăpastia, această libertate
 absolută a muntelui față de el însuși. Și aerul din ea încheagă fluturi
 hrănind cu ei depărtările. La primele cotituri ale nopții nici n-aștept
 să se coacă clipele, de verzi îmi înfig în ele dinții, aruncându-mă gol
 în iatacul durerii, cu mustul singurătății mele hrănindu-mă. Cât mur-
 mur încape într-un țipăt? Câtă aritmetică într-un zbor? Câte împliniri
 într-o moarte? Dezgrop din pământ o lampă aprinsă, dăruindu-ți-o,
 făgăduindu-ți un tropot de cai zugrăvit pe-o fereastră. Oricum, eu
 mă voi frânge în două și fiecare fi-voi celălalt. Tuberoze vor vesti dez-
 meticirea largurilor și hulubăriile clipei se vor umple de aerul proas-
 păt al altei depărtări. Peste silozurile memoriei va începe să ningă și
 fi-vom nimeni mergând spre nicăieri”.

Pentru Traian Furnea, cuvântul, actul poetic, poezia reprezintă teme de reflecție permanente, căci autoreflexivitatea e nucleu germinativ și instanță constitutivă a ființei sale lăuntrice. În labirintul memoriei lirice se regăsesc ipostaze ale fâpturii sale trecute, gânduri și amintiri, reflexe ale sinelui și ale clipelor de iubire și de poezie: „Poezia trece pe o stradă lăturalnică/ Și toată lumea zice/ Uitați o poezie trece/ Pe strada noastră lăturalnică// Pantofarul se oprește din lucru/ Mecanicul se șterge de ulei/ Pe pantaloni/ Milițianul scoate din fluiet/ O simfonie liniștitoare/ Dar cine s-o acosteze/ Să îi sărute sânii/ Să îi mângâie sexul// Toți și-ar dori-o nimeni nu are însă/ Curajul/ Poezia trece pe strada lăturalnică/ Frumoasă și necunoscută// Dar cum de trece o poezie/ Pe strada noastră lăturalnică/ Se întreabă cu toții/ De ce nu trece pe marile/ Bulevarduri/ Prin locuri prin care / S-o vadă cu toții// Fără să știe bieții/ Că veșnicia ei/ Îi permite și asta”.

Poemele cu caracteristici ale pastelului pun în conjuncție emoții și trăiri ale eului și spiritul unei naturi hieratice, desenată în peniță fragilă, în tonuri catifelate și adânci, cu inflexiuni expresioniste și accente blagiene: „Greierii sunt răsplata zilei/ Pentru amurgul biruitor// O mireasmă de gheață subțire/ Trece peste miriști peste/ Hambarele pline cu bucate/ În întâmpinarea iernii ce vine// Plouă pe spini/ Și chipul amintirii e presărat/ Cu flori târzii de câmp/ Pe care le culeg/ Mâini una alteia fâgăduite// (Prinzând contur/ În ochiul clipei astfel frumos dichisită/ Ce moare)/ Noaptea biruie amurgul/ Abia biruitor/ Căci nicio biruință nu e pură// Și totul se topește și piere/ În liniștea din care totul/ Va renaște curând”.

„Senzația copilăriei” e o stare privilegiată, „plină de personalitate”, recuperată din aluviunile memoriei, în multe dintre poemele lui Traian Furnea, într-o aură a interiorității desprinsă de timp, deposedată de vremelnicie, prin care eul își recuperează propria esență, propria dinamică afectivă, propria reverie: „Genunchi și ei abia vindecați/ De zdreliturile copilăriei/ Cu calde încă amirosuri unși”; „Iarbă și mușunoaie și păpădii/ Pe dealurile copilăriei noastre”; „Avioanele mele din copilărie/ Albeau câmpul”; „Cel mai crunt dor/ E dorul de lucruri ce nu mai există/ Teiul copilăriei/ Vântul făcându-l prin nopți să vuiască”; „O noapte cu tine Bianca/ Cu palma mea intrând

sub chingile copilăriei tale”; „Numa-n capul lor/ Nătâng// Putreda copilărie/ Și-a mișcat/ Piciorul/ Stâng”; „După-masă te-am dus pe strada Grigorescu/ Acolo unde pielea copilăriei mele/ Înjunghiate/ Șade la uscat”; „Simt eu cum el se lovește de răcoroșii/ De bătrânii copaci și ricoșează/ Dintr-unul în altul/ Dintr-unul în altul/ Precum pietrele/ Demult zvârlite/ În copilărie”.

Există în versurile lui Traian Furnea și o dimensiune postmodernă, căci unele poeme se disting prin atitudinea relativizantă, ironică sau autoironică, legitimând, ca „obiecte” lirice aspecte, lucruri, ființe umile, banale, lipsite de anvergură semantică. Un exemplu edificator este poemul *Scaieții*: „Și-n spatele casei noastre/ Dincolo de grădina/ Încărcată de rod// Nebăgați niciodată/ De nimeni în seamă/ Scaieți, o, scaieții,/ Scaieții mari, urâți și-nșepători/ Care țineau legate pe câmpie/ Unul de altul/ Satele noastre...”. Relevante sunt și acele poeme cu formă de parabolă, în care sensul e camuflat într-un substrat anecdotic, iar imaginile au detentă alegorică, expunând semnificații ale destinului și ale existenței, cu simplitate, ironie și chiar autoironie: „Un nod la batistă să nu uite/ Să trimită la moară/ Un nod la năframă să nu uite/ Să-i coase bunicului pantalonii// Un nod la șurță să nu uite/ Să mute porcii la umbră porcii/ Mâncau foarte repede umbra/ Cred că de-asta a îmbătrânit / Bunica// Un nod la cămașă să nu uite/ Să privească spre seară/ Câmpul cu maci/ Și-un nod mare la buric/ Să nu uite/ Să moară”. Poetul visează la întoarcerea „pe colina cu cireși”, în „țara ierburilor tinere/ Nici cu gândul atinse de nimeni”, visează la privirea iubitei („tânără lumină verde”), în timp ce „Duminica/ Bolnavii își cară boala de colo-colo/ Prin parcul spitalului”, iar „Pe deal/ Tristețea cântă la vioară”. În poemele lui Traian Furnea, accentul elegiac este dominant, chiar dacă e însoțit adesea de gestică bufonă sau de asumarea unor măști tandre: „Deasupra întâmplărilor de demult/ În zbor egal și calm/ Mari păsări de frig// Ninge tăcut de când am plecat/ Umbra mea pe lucruri/ O recunosc// Îmi sângeră mâna încercând/ Din solidificata lumină/ Să desfac o-ntâmplare”.

Definițiile lirice, exultările aforistice, notațiile contrase conferă, uneori, versurilor fulguranța unor idei iluminate cu intermitență, ce induc un fel de miraj al depărtărilor, un recul în labirintul interiorității:

„O clipă efemerul/ A luminat eternitatea”; „Nu facem decât/ Să trăim/ Consecințe...”; „Sunt seri în care/ Amintirea ta/ Îmi tulbură carnea și viața”; „Doar forma sa/ Tipar/ Umplut cu lumină acum”, „Prăpastia, această libertate absolută a muntelui față de el însuși”. Poemele scurte, cu sensuri sugestive, sunt reverii eliptice, apropiate de expresivitatea stampelor japoneze cu desen delicat și intermitent: „Trec printre/ Morminte/ Aerul dintre mine și ele/ Foșnește”, „Tresar/ Din nucul ud/ Cade pe casă tresărind/ O nucă”, „Prunul uscat a ațipit puțin/ Și s-a trezit/ Cu o pasăre udă pe ram” sau „Cât de departe e copilăria mea/ Dumnezeu/ Cum s-au scumpit între timp/ Porumbeii”.

Poet melancolic și frust, ce cultivă prozaismul și ironia, cotidianul și irizările nostalgice, țesându-și din detalii anecdotice o biografie fictivă, Traian Furnea nu este, încă, pe deplin cunoscut și apreciat așa cum ar merita opera sa poetică relevantă prin viziune, atitudine și stil.

Mariana Sández

Un roman care sfidează miturile maternității

„El Pais Cultural” și „Vogue”, cele mai importante publicații ale hispanității de pe bătrânul continent, scriu că Tatiana Țibuleac este unul dintre fenomenele literare europene ale anului 2019.

După ce romanele sale Vara în care mama a avut ochii verzi și Grădina de sticlă au cucerit primele poziții ale clasamentelor bibliografice de carte românească, traducerile absolut fantastice au plasat titlurile autoarei moldovence pe cele mai impunătoare librării europene, iar în scurt timp au traversat oceanul spre Argentina și Columbia.

Îndrăgită și apreciată pentru arta sa copleșitoare de a-și modela textul cu finețe neașteptat de dură, frumusețe stranie, gingășie și sensibilitate, emotivitate cutremurătoare, Tatiana Țibuleac își face loc în literatura română și a lumii prin inconfundabilele creații impregnate de sentimentul iertării și al iubirii.

Interviul realizat de către scriitoarea argentiniană Mariana Sández cu Tatiana Țibuleac, pentru „Revista N”, a fost publicat pe site-ul www.pressre-ader.com, în data de 12 septembrie 2020. Traducerea textului este semnată de colega noastră Liliana Rostea.

„În acea dimineață, în care o uram mai mult ca oricând, mama împlinise treizeci și nouă de ani”, este scânteia ce inițiază Vara în care mama mea avea ochii verzi. Primul roman al Tatianeii Țibuleac, publicat la editura Impedimenta, se află la a cincea ediție în Spania și tocmai apare în Argentina. Aleksy este – sau narează că ar fi – un fel de matricid literar, este adolescentul care încearcă să-și ucidă mama prin cuvinte și gândire, – acel spațiu mental în care este capabil să combine cruzimea și sarcasmul pirotehnic cu o sensibilitate poetică plină de furie. Este clar de la început că acesta este un băiat cu probleme mintale.

Cu cât mai multă furie, cu atât mai multă frumusețe pare să izbucneasă din veninul său. Tânărul își reinventează de-a lungul paginilor limbajul pentru a-l face să coincidă cu profunzimea resentimentului său și concepe, una după alta, cele mai inedite imagini: „Ochii mamei mele urâte erau resturile unei mame străine foarte frumoase”.

Senzațiile fiului, generate de ochii materni, se schimbă pe măsură ce un capitol se leagă de următorul, pentru a explica schimbările din relația celor doi, până când la sfârșit eroul va spune: „Ochii mamei mele erau muguri în așteptare”. În adâncul sufletului, Aleksy urăște, pentru că iubește prea mult și atenția pe i-o acordă mama sa, o femeie necăjită de multe alte pierderi, nu este suficientă. Povestea ne plasează în momentul transformării care are loc în lunile petrecute împreună de fiu cu mama care se îmbolnăvește.

Oarecum copleșită de primirea apreciativă a cititorilor de diferite limbi din Europa, Tatiana Țibuleac a vorbit și cu „N.”, după apariția romanului în Argentina. Adevărul este că scriitoarea vorbește precum scrie, cu evidentă feblețe pentru comparațiile care îi încarcă enunțurile de artă și reflectare.

– Am fost surprinsă să descopăr într-un ziar un interviu cu titlul: „Tatiana Țibuleac, scriitoarea de succes, care nu știe să scrie de dragoste” și că diverse recenzii au subliniat relația de ură a personajelor, când dragostea predomină în lectura mea.

– Tind să fiu prudentă cu subiectul iubirii, fiecare îl vede diferit. Pentru unii este ceva vizibil și vibrant; pentru alții, poate fi o lumină slabă ascunsă. Pentru mine, o demonstrație de dragoste este ca o prăjitură cu mult zahăr: întotdeauna ai nevoie de ceva cu care să o diluezi. Cu durere, cu frică, cu incertitudine. Simt că dragostea a fost adesea redusă la ideile despre carne și plăcere în așa fel încât mulți dintre noi o privim cu frică. Frica de a nu fi suficient de buni pentru a iubi; de a nu fi drăguți, valoroși, inteligenți sau suficient de interesanți pentru a fi iubiți.

– În roman, Aleksy este iubit, dar nu în felul în care ar fi avut nevoie. Mama lui îl iubește așa cum poate, dar pentru el nu este suficient. Acest lucru se întâmplă adesea în viață, nu-i așa? Simțim că nu am primit tot ce ne trebuia, dar nici nu știm cum să revendicăm ceea ce ne lipsește. În aceeași ordine de idei, cred că ați fost întrebată și de ce alegeți să scrieți

despre dramele familiale. De parcă ar exista o modalitate de a discrimina familiile cu destine dramatice de cele normale.

– Nu știu ce este normalitatea, nu am auzit niciodată de așa ceva (râde). Am patruzeci de ani și am fost martoră deja la atâtea modele de „normalitate” încât le-am și pierdut numărul. Cine este normal? Ce este normal? Mai mult decât atât, de ce ar trebui să fie considerat ceva normal, prin contrast cu altceva care se presupune că nu este? Nu am vrut să construiesc cartea și nici nu am întocmit niciun fel de plan pentru personaje. Nu știam ce se va întâmpla cu ele până nu am început să scriu. Într-un fel am făcut ceea ce fac deseori băieții: am săpat o fântână în pământ și mi-am ascuns acolo comorile. Temerile mele, secretele mele, mesajele mele, în același timp, este adevărat, am încercat să le prezint cât mai „normale”. Nu voiam să fie săraci sau marginali, sau prea ridicoli, adorabili sau celebri. Am căutat să semene cu „oamenii de alături”, deoarece existența nu este mai puțin intensă pentru cei care duc un mod de viață mediocru. Poate, dimpotrivă, ceea ce este mediu ne permite să acoperim un spectru mai larg de realitate.

– Ați ales să scrieți despre „mama rea” și despre cancer, deoarece acestea sunt două subiecte de care vă temeți în viața reală, ca o modalitate de a le îndepărta. Nu vi se întâmplă invers: nu vă încearcă teama că, scriind despre anumite probleme, le atrageți?

– Este amuzant că menționați acest lucru: da, am avut o perioadă în viața mea când anume asta simțeam. Adică scriind despre o boală m-am speriat să nu fi căzut în plasa ei. De parcă ai deschide o ușă în viața reală și ai elibera ce ai ținut închis în cap. Mi s-a întâmplat cu prima mea carte, nu și cu a doua. Dar mai cred în altceva. După ce am scris *Vara în care mama...* am constatat că oamenii și-au schimbat părerile despre mine. Oamenii care mă cunoscuseră toată viața au crezut brusc mai mult cartea decât pe mine. Am încercat de multe ori să le explic că autorul și personajele nu sunt același lucru, dar totuși am observat în privirile lor că nu mă credeau deloc, ezitau, nu puteau să desprindă cartea de mine. Și am renunțat să mai lupt.

– Explicația Dvs. vizavi de raționamentul din care romanul place atât de mult este că acesta vine să demoleze un mit despre mama perfectă și femeia fără cusur. Dar după atâtea secole și personaje extraordinare, precum Medeea sau Madame Bovary, nu ne-am obișnuit oare cu

femeile slabe, vulnerabile, capabile de rău față de copiii lor? Mame obișnuite, să zicem.

– De unde vin eu, a fi femeie nu are prea multe conotații sau alternative. Poți fi tânăr, bătrân sau mort. Sărac, bogat sau norocos. Poți fi iubit, ignorat, nebun. Există puține variante, care se schimbă deja de-a lungul timpului, dar există o presiune cu care trebuie să ne confruntăm prea multe dintre noi: maternitatea. A fi mamă este cel mai dificil pentru că avem o singură opțiune: să fim o mamă bună, o mamă sfântă. Este o responsabilitate imensă. Odată ce faci un copil, se așteaptă să trăiești pentru el tot restul vieții tale, să sacrifici totul, să-ți dai viața pentru el sau pentru ea. Eșecul ca mamă este cel mai rău lucru care ni se poate întâmpla și vinovăția este atât de enormă, o vină care ni se transmite din fragedă tinerețe și nu lasă loc de evadare. Cunosc multe femei care sunt mame extraordinare, mari profesioniste, persoane fantastice și totuși trăiesc cu teama că nu fac suficient de mult pentru copiii lor.

– Mă refer și la faptul, în plus, că personajul tău feminin nu este o persoană abjectă, teribilă, ci o femeie care a suferit mult, care a trecut prin situații oribile, de care rămâne marcată.

– Da, este o femeie ca oricare, normală. Nu a fost iubită și de asta nu știe să-și iubească fiul, deși găsește o modalitate fericită de a ajunge la capăt. Finalul este un pic dramatic, s-ar putea spune, dar moartea este doar o metaforă din carte. Mesajul pe care am căutat să-l transmit este că oricând pot fi îndreptate lucrurile și făcute bine, chiar și atunci când crezi că este prea târziu. Există întotdeauna timp pentru transformare, asta m-a interesat să transmit.

– S-au spus multe despre stilul brutal, dur și în același timp poetic al prozei tale. Sunt de acord, deși intuiesc și săgeți de umor negru, un umor care vine din angoasă.

– Mă bucură foarte mult când cititorii găsesc nu numai lumină în cărțile mele, ci și întuneric. Umorul nu se numără printre trăsăturile centrale ale scrierii mele, dar îmi place că provoacă zâmbete. Cu toate acestea, observ că doar cititorii spanioli subliniază acest aspect. Nu mi s-a întâmplat în Moldova sau în România, sau în Franța. Cred că ar trebui să monitorizez ceea ce a făcut intenționat traducătorul meu de spaniolă, pentru a vedea dacă a tradus din greșeală pentru altcineva (face din ochi).

Ion HAINEȘ

Convorbiri cu Theodor Damian de Florentin Popescu

I.H. – doctor în filologie, poet, prozator, critic și istoric literar, eseist. A studiat la Institutul de Artă Teatrală și Cinematografică din București, Secția regie și la Universitatea din București, Facultatea de Filologie. Semnează zece volume de versuri, două romane, cărți de critică și istorie literară, din domeniul teoriei comunicării și al mass-media. A publicat în revistele „Scrisul românesc”, „Literatorul”, „Contemporanul”, „Destine literare” etc. poezie, articole și studii, eseuri din domeniul literaturii române, al teoriei comunicării și al mass-media. Membru al Colectivului de redacție al revistei „Bucureștii literar și artistic”; membru al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România.

Doi scriitori, doi jurnaliști, doi oameni de cultură, doi prieteni, două personalități importante ale literaturii române actuale ne oferă bucuria de a-i descoperi într-un dialog sincer, deschis, într-un lung interviu, nesupus niciunei rigori formale, un dialog spumos, fascinant, de o înaltă ținută etică și estetică.

Este vorba despre Florentin Popescu și Theodor Damian și cartea *Convorbiri cu Theodor Damian*, apărută de curând la Editura Rawex Coms, București, 2020.

De fapt, *Convorbiri* este mai mult decât un interviu, este o conversație liberă pe diverse teme, de la egal la egal. Ideea acestei cărți îi aparține, așa cum mărturisește, lui Florentin Popescu, care, inițial, a stat în cumpănă, neputându-se hotărî la ce formulă să se oprească, din atâtea posibilități virtuale. În cele din urmă, el a ales una care iese din tipare, ca și personajul cărții sale – un „*uomo universale*”, „cunoscut, apreciat și iubit în foarte multe locuri de pe mapamond”. „Un dialog viu, spontan și sincer dintre doi prieteni” evidențiază laturi noi ale personalității lor, ale fenomenului cultural și literar din România acestor ani.

La rândul lui, Theodor Damian, printr-o adresare epistolară, prietenească, mărturisește că

acum a sosit momentul acestei lungi convorbiri, pentru că, așa cum spune Eclesiastul, există un timp pentru fiecare lucru de sub cer. Pentru el, este o bucurie de a se plimba prin viața sa, călăuzit de întrebările ziaristului, pentru că astfel are posibilitatea de a se cunoaște mai bine pe sine însuși, așa cum recomanda Oracolul din Delphi sau Socrate.

Prima întrebare se referă la pensionarea lui Theodor Damian. Acesta răspunde că s-a pensionat (pentru anii de lucru din România) mai devreme (la 62 de ani și nu la 65) pe caz de boală (probleme cu inima), după ce povestește avaturile/coșmarul birocratic prin care a trecut. În septembrie 2019, prof. univ. dr. Theodor Damian a ieșit la pensie de la Facultatea de Științe Sociale de la Metropolitan College din New York, după 27 de ani de predare a cursurilor de Filosofie și Etică și de Sociologie. Bucuria lui este acordarea titlului de *profesor emerit*, ca o răsplată pentru îndelungata activitate la catedră.

Theodor Damian își continuă activitatea la parohia „Sf. Ap. Petru și Pavel”, înființată de el în 1993, la New York, precum și la Institutul Român de Teologie și Spiritualitate Ortodoxă, la Cenaclul literar „Mihai Eminescu” și la revistele „Lumină Lină” și „Symposium”.

Privind înapoi cu bucurie, el privește și înainte cu drag și speranță, cu dorința desăvârșirii propriei sale forme, scopul final al existenței.

În ceea ce privește pensionarea din preoție, părintele spune că acest lucru nu e posibil. „Preot voi rămâne cât îmi va da Dumnezeu zile, chiar

FLORENTIN POPESCU

CONVORBIRI cu THEODOR DAMIAN

RAWEXCOMS

pensionat de la parohie tot voi putea participa și oficia slujbe religioase”. Pentru el, enoriașii reprezintă „familia de duminică”.

În plan cultural și literar, Cenaclul literar „Mihai Eminescu” și revista de cultură și spiritualitate românească „Lumină Lină”, unicat în America, promovează valorile culturii și spiritualității românești în conștiința și sufletele românilor din America. De aceea, el este la ora actuală „cea mai populară figură a diasporei românești din America. Și cea mai importantă”, după cum spune Florentin Popescu.

Personaj ubicuu, Theodor Damian este peste tot, atât în țară, cât și în străinătate. El este un călător, „un neastâmpărat al Duhului Sfânt”, cum l-a caracterizat Bartolomeu Anania. „Te miri în care universitate nu a studiat, în care facultate nu are un curs, cărei biblioteci nu i-a răvășit rafturile și pe care meridian nu i se aude vocea”, spune acesta.

Evocarea nostalgică a copilăriei, cu jocurile ei nevinovate, a prietenilor, a părinților, a locurilor natale (Botoșani) e făcută cu dragoste și dor. „Toată copilăria mea, faza «botoșăneană» e-n mine. Vie și neștirbită”, spune scriitorul. Contactul cu Botoșanii se desfășoară ca un ritual. Acolo are familia, prietenii din copilărie, cimitirul. „Toate întâmplările copilăriei au fost niște porți, porți spre lumi fantastice, nebănuite, închipuite în mintea mea de copil, porți spre alte țări, universuri”. Metafora porții îmbină filozofia cu teologia. Nu întâmplător, Theodor Damian este mândru și bucuros că a primit titlul de *Cetățean de onoare* al urbei sale natale.

La o întrebare a lui Florentin Popescu privind chemarea către studiile teologice, Theodor Damian răspunde că datele nașterii sale (28 decembrie 1951) „au reprezentat o matematică a divinității favorabilă de la început”. Născut din gemeni odată cu sora sa gemănă, Dorina, care a murit de pneumonie, el a fost hărăzit de mama lui, Dora, să i-l închine lui Dumnezeu, care i-a ascultat ruga de a-l ține în viață. „Toată copilăria mama mi-a vorbit de Dumnezeu, m-a dus la Biserică și a încercat tot timpul să-mi cultive ideea de a merge la seminarul teologic după terminarea primelor opt clase ale școlii generale”. Așa s-a și întâmplat. La admiterea la Seminarul de la Mănăstirea Neamț a intrat al doilea (din opt pe un loc). Interesant, adolescentul nu voia să urmeze seminarul și chiar și mai târziu fuge, refuzând să se tundă zero, „oală”, așa cum ce-

reau canoanele Seminarului. După o peripeție pe la Brașov, la un unchi al său, se întoarce la Tg. Neamț, unde o găsește pe mama lui, îngenunchiată în fața icoanei Maicii Domnului, rugându-se pentru el.

Un amănunt important: pasiunea lecturii. „Toți acești ani n-am făcut decât să citesc și iar să citesc”. „Filozofia și literatura m-au convertit la teologie. Pe veci”.

Theodor Damian povestește apoi cum a ajuns în America, la New York. El spune că a ajuns în America din întâmplare. Mai întâi, a avut șansa să obțină o bursă pentru studii de doctorat în Elveția. Apoi, la invitația unui prieten american, a cerut să plece în America și a obținut viza turistică pentru SUA. Pe 15 august 1988 a sosit în America. A obținut o bursă de studii la Princeton University în New Jersey. În 1993, după ce a obținut un doctorat la Fordham University din New York, a înființat Institutul Român de Teologie și Spiritualitate Ortodoxă, Biserica „Sf. Ap. Petru și Pavel” și Cenaclul literar „Mihai Eminescu”, în acest oraș. Tot în 1993, a fost numit, prin concurs, titular al Catedrei de filozofie și etică.

O problemă importantă pusă în discuție este diaspora românească din America. Unii spun că ea este divizată, alții, dimpotrivă. Theodor Damian vorbește despre păstrarea identității cu care românii au venit, despre nevoia ca ei s-o cultive, să vorbească limba de baștină, să cultive religia, portul, tradițiile, muzica, bucătăria de origine. O problemă delicată este aceea a copiilor persoanelor din emigrație. Un exemplu concret este chiar cel al copiilor lui Theodor Damian. Acum, băiatul său, Andrei, de 21 de ani, vorbește fluent trei limbi – germană, engleză și română, pentru că mama lui, Claudia, nemțoaică, i-a vorbit copilului din prima zi exclusiv în germană, iar Theodor Damian i-a vorbit exclusiv în română. În casă au vorbit românește. De abia la grădiniță copilul a învățat engleza.

„Păstrarea și transmiterea limbii române la urmași este o datorie morală de cea mai mare importanță”, spune el.

Editorul Theodor Damian vorbește apoi despre Cenaclul literar „Mihai Eminescu” și despre revista „Lumină Lină”, revistă de prestigiu internațional, înființată de el în 1996, despre colaboratorii și structura ei.

Theodor Damian răspunde și la o întrebare care îl privește direct: Cum trebuie să fie un preot, ce calități trebuie să aibă un preot pentru a-și cuceri enoriașii? El vorbește despre caracter și smerenie, despre respectul pentru ceilalți. El nu trebuie să fie un funcționar bisericesc. El trebuie să inspire încredere, deschidere. Preotul este un om ca toți ceilalți. În plus, el are harul primit la hirotonie. El trebuie să fie un model de credință, de duhovnicie, de comportament creștin. Recunoaștem aici un excelent autoportret.

În încheierea convorbirilor, Florentin Popescu mărturisește că a trăit o clipă astrală atunci când l-a cunoscut pe Theodor Damian – demn descendent al marilor figuri descinse de pe meleagurile mirifice ale Moldovei de Nord: Eminescu, Iorga, George Enescu, Ciprian Porumbescu.

Cartea se încheie cu o bogată, fascinantă biobibliografie a lui Theodor Damian și cu un excelent album foto, prezentat cronologic.

Mulțumim lui Florentin Popescu, mulțumim lui Theodor Damian pentru că ne-au îmbogățit mintea și sufletul prin aceste dezvăluiri memorabile.

Viorica-Ela CARAMAN

Arheologia literară a exoticilor temperați

V.-E.C. – autoare a volumelor de critică literară *Ante-Scriptum*, Chișinău, 2009 (Premiul Tineretului municipiului Chișinău pentru Știință și Artă, Premiul literar pentru debut al Salonului Internațional de Carte, Chișinău, 2009), *Modele ale temporalității poetice*, Chișinău, 2012 (Premiul Național al Tineretului, 2012). Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Albumul fotografic *Scriitorii când nu scriu...* (Nicolae Răileanu, Mihai Ștefan Poiată) a apărut în acest an, 2020, la Editura Arc de la Chișinău, recunoscută pentru orientarea editorială enciclopedică, în plus, pentru restituiri vizuale de excepție, și constituie mai întâi de toate o piesă surpriză printre aparițiile care țin mersul cronic al literaturii. Dar în fond, este un document statutar și unitar, cu o autenticitate proprie, jucând între obiectiv – cu dublul sens de lupă fotografică și registru veridic al privirii – și subiectivitatea selecției, a momentului și unghiului de vedere. Căci albumul, precum notează alcătuitorul și prefațatorul, nu este propriu-zis „o istorie ilustrată a literaturii basarabene, cum și-ar fi dorit Muzeul de Literatură, și nici viața Uniunii Scriitorilor în imagini, cum se zvonise în cercurile literare și cum și-ar fi dorit conducerea USM, ci un album de autor al fotografului Nicolae Răileanu” (Mihai Ștefan Poiată).

Lucrarea include o panoplie vizuală din arhiva fotografului fidel al Uniunii Scriitorilor de la Chișinău, Nicolae Răileanu, o lucrare postumă, configurată și comentată de Mihai Ștefan Poiată. Imaginile reproduse îi prind în obiectiv pe scriitorii de la Chișinău într-o eră care

a consacrat dimensiunea imagistică drept pârghie politică de organizare a maselor, apoi în epoca autonomiei literare. Viața socială a literaturii din Basarabia începe în album cu imagini festivistice ale întrunirilor scriitoricești, care astăzi au pierdut, din fericire, în totalitate acest format, și sfârșește în paginile cărții într-un moment la fel de crucial pentru viața literară: atunci când literatura vorbește în absolut prin sine însăși, iar vocile sociale care au făcut posibil și au

înregistrat acest moment poartă aceleași nume cu vocile literare care populează galaxiile spirituale nemiifrecventate până atunci, unele voci traversând ambele momente istorice. Cronologic, vorbim aici de sfârșitul anilor '70, dar, în fond, de anii '80 (care, estetic, în termenii literaturii române integre, s-au manifestat aici în anii '90, de fapt) până în zilele noastre, care îi cuprind în ultimele pagini pe copiii scriitorilor contemporani, făcând *volens-nolens* parte din peisajul literar.

Narativul cronologic construit al albumului dă însă startul poveștii vizuale oarecum dintr-un *in illo tempore*, echivalent eminescianului „fiind băiet...”, cu pozele copilăriei moldovenești din ultima jumătate de secol, care aruncă punți de legătură cu însăși copilăria scriitorilor noștri. Urmează tot atâtea capitole câte repere identitare circumscriu universul literar al spațiului (*Baștina, Familia, Drumuri, Generații, Despărțiri*), sau câte aspecte au marcat viața mai mult sau mai puțin scriitoricească a scriitorilor (*Subotnik-urile, Politicienii*), ori câte idei umoristice sau nu au avut fotografii și alcătuitoarea (*Țigara, Bastonul, Dialogul, Comemorări, Conspirații, Zâmbete, Grații, Cupluri, Nani-na, Poze, Singurătăți, Tribuna, Cititori*).

Ce înseamnă de fapt acest album ca demers editorial? Oricum, o ingerință indispensabilă în receptarea literaturii ca un construct

funcțional în metabolismul societății din care se naște. O mărturie despre pulsul literaturii în frecvențe *live*. O privire despre facticitatea comunicării sociale pe care o practică literatura, o rupere de hârtie pentru o reîntoarcere pe hârtie în numele unei restituiri plurale a realității artistice inclusiv cu – ceea ce evităm de obicei în legătură cu literatura – influențe politico-sociale. Evităm din cauza comunismului prin care a trecut spațiul nostru și din cauza compromisurilor pe care le are de ascuns literatura română, în pofida faptului că este un produs social și destinat societății. În realitate, așa cum trece de obicei acest fenomen, complexul angoasat al „abaterii” nu este mai mult decât o dimensiune pe lângă celelalte, literatura rămânând a se defini, orice ar fi, prin îmbogățirile experiențiale propriu-zise ale cuvântului, ale literei, etimologic vorbind. Iar contextul socio-politic în literatură rămâne important doar când cuvântul îl reflectă, influențându-se reciproc. Pierre Bourdieu avea dreptate să vorbească despre *câmpul cultural alias literar* ca despre un câmp energetic în care forțe diverse își dau întâlnire pentru a configura un produs. Interfața unei astfel de analize a acestui fenomen ar fi, deși justă, oarecum improprie și chirurgicală, ștergând alura poetică a întâlnirilor noastre cu scriitorii când nu scriau, când erau invitați să fie văzuți în carne și oase sau să pună mâna pe hârlețul social, odihnindu-se, mâncând, flirtând în ipostaze galante sau crescându-și copiii ... Or, albumul immortalizează momente existențiale mai ample și mai profunde decât viața socială a scriitorului, restituind-o ca viață din afara hârtiei.

Prin faptul că albumul se naște din munca de peste patru decenii a lui Nicolae Răileanu, fiind în primul rând o viziune unitară cap-coadă, dar și prin faptul că autorul a fost o figură veșnic prezentă *in absentia* în viața scriitorilor și a literaturii de la Chișinău prin aproapele-departele obiectivului, această apariție devine o piesă de un simbolism cu totul aparte. Când scriitorii de la Chișinău înaintează argumente vizuale pentru aspecte din viața lor literară și socială, rar pot evita arhiva lui Nicolae Răileanu, numele căruia a devenit o marcă consacrată pentru immortalizarea fotografică a vieții lor. Iată remarca lui Mihai Ștefan Poiată în acest sens: „Ani la rând scriitorii noștri au tot așteptat de la Nicolae Răileanu un album fotografic, în care să-și găsească oglindire viața literară a Chișinăului. Presupun că și unii cititori ar fi răsfoit cu interes acest album, care le-ar fi permis să se ștească după cortina vieții

literare ca să vadă ce fac scriitorii... când nu scriu. Așteptările au fost pe deplin îndreptățite, fiindcă timp de peste patru decenii fotograficul Muzeului de Literatură, care s-a aflat mereu printre scriitori, a adunat o arhivă despre care circulă legende... Și am avut sentimentul că s-a comis o mare nedreptate când am rămas și fără album, și fără Nicolae”. De aici desprindem o dată în plus vastitatea și complexitatea arhivei Răileanu, pentru care era nevoie de cineva care să facă extracțiile cele mai reprezentative, iar Mihai Ștefan Poiată este cu adevărat un coautor, care a selectat cu o atenție prolifică fâșiile constituind *spiritus loci* al unui spațiu cu o identitate de studiat.

Contrar așteptărilor consumatorilor de literatură, albumul nu include nicio poză de cancan (nici măcar cea cu scheletușul unui Galaicu-Păun în mare nu prea aduce rumoare de cartier), ci înregistrează cu o vervă intrinsecă, în spirit „National Geographic”, stihia pustietății originare, oficiozitatea în prag de sabotaj literar, glodul germinativ, linia fină de demarcație dintre nimic și ființă. Acest aspect îl recomandă pe fotograficul Nicolae Răileanu, nu fără viziunea orientată a lui Mihai Ștefan Poiată, drept un exotic temperat al scrisului interriversan. Albumul constituie deci și o altfel de exegeză, una vizuală, nu mai puțin vorbitoare, a literaturii din Basarabia. Lucrarea se recomandă în cea mai mare măsură conașseurilor. Aceștia din urmă însă riscă să aibă așteptări supra-dimensionate în raport cu această ediție, întrucât se dovedește un demers al unor exotici temperați prin măsura lucrurilor. Celor care însă deschid acum pentru prima dată o carte despre scriitorii basarabeni – albumul lui Nicolae Răileanu – li se vor refuza cele mai importante sensuri ale imaginilor reproduse.

Totuși eseurile semnate de Mihai Ștefan Poiată care însoțesc explicativ fiecare capitol sunt introduceri ce fac parte indiscutabil din carnația fotografică a albumului, dar conferă și o trasare pe șleau a contextului, nu fără ironiile, demistificările sau dezvrăjirile necesare. Față de rural spre exemplu. Or, amorul de rădăcinile strămoșești din ruralul desfundat, nu-i așa, se cântă mai cu talent de la balconul urban, la o căniță de cafea?...

Așa cum spuneam la începutul acestei cronici, lucrarea marchează două mari momente istorice ale literaturii basarabene, care coincid cu două modele paradigmatiche ale scrisului artistic. Copertele albu-

mului îi adună la un loc pe Emilian Bucov, de exemplu, alături de alți exponenți ai realismului socialist moldovenesc, la o masă a trecutului cu cititorii, delegați și ei în mod oficial, sub semnul „colacilor” cu aerul prohodului ritualic, față în față cu cei mai tineri condeieri ai Basarabiei actuale, postmodernii și postpostmodernii care au dat măsura schimbării la față a literaturii spațiului, o listă îmbucurătoare, în creștere, de la, să zicem, promoția „abia tangibilului” (Grigore Chiperi, Em. Galaicu-Păun ș.a.) – dar cu premise demne și din precedentă: Eugen Cioclea și alții – la Maria Pilchin, Aurelia Borzin, Alex Cosmescu...

Cum a schimbat al doilea detașament literatura, ca să încercăm definiția o dată în plus a fenomenului? Desocializând-o în sensul în care funcționa până atunci, cu efectele și perspectivele de rigoare. Scoțând-o din sfera comunitarului și comunului, a reunirii statistice, în sensul cultural de coagulare socială al lui Alain Brossat (filozof, autorul unei tezeșoc despre cultura care adoarme publicul din *Le grand dégoût culturel*, Paris, Seiul, 2008, putând fi raportată și la cultura dirijată ideologic în comunism). Schimbarea a avut loc redându-i literaturii configurația tăioasă specifică artei, care provoacă, care zguduie, care problematizează, care sparge inerția ritualică, care nesocotește prin natura ei măsura ideologică imunizantă și care nu-și primește colacul... pentru că nici cititorii nu mai sunt școlari sau brutari. Iată de ce albumul de fotografii cu marea familie a scriitorilor basarabeni *Scriitorii când nu scriu...* este *sui generis* și un capitol esențial al unei istorii a literaturii noastre, care te invită nu doar la melancolii romanțate, ce însoțesc inevitabil viața literelor, ci și la o împărțășire a unui fenomen artistic, contextualizat factologic, ca arheologie literară, dar și trasat subiectiv, apelând totodată în mod ideal o subiectivitate receptivă infinită.

O monografie realizată la adevăratele standarde valorice

În lumea contemporană, indiscutabil tot mai digitală, în care limbajul devine din ce în ce mai condiționat de imagini, cartea Adei Stuparu *Anca Sîrghie în lumina slovei* (Sibiu, Editura Techno Media, 2019) este o relevantă demonstrație că o scriere literară de bună calitate poate cu succes să pună în dialog cele două elemente: fotografiile inserate într-o considerabilă abundență, atât personale, cât și publice, consolidează și nuanțează în mod strălucit firul itinerant al prezentării subiectului în textul propriu-zis.

Carte destul de masivă (peste 500 de pagini) și totuși ușor de citit, prin bogăția analizelor și a ilustrațiilor oferă un parcurs inteligent și bine informat. Ingenioasă și elegantă în exprimare, Ada Stuparu probează toate calitățile unei remarcabile cercetătoare, un autor îndreptățit să ocupe scena literară prin captivanta ei expunere, oferind cititorului o nebanuită plăcere.

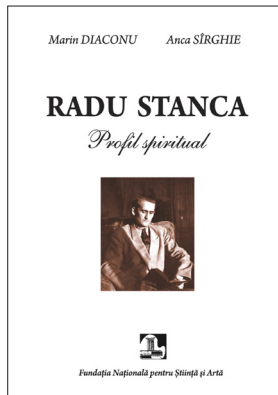
Gândită și alcătuită după criteriile valorice specifice unui asemenea tip de scriere, care este eseu monografic, evidențiind o neîndoieală știință nu doar a structurării, ci și a compatibilizării sectoarelor de biografie și operă, lucrarea se dovedește a fi o carte atractivă, trădând excelența dibăcie profesională a autoarei, ceea ce-i conferă cititorului o lectură plăcută și incitantă.

Monografia ne dezvăluie un personaj deosebit de complex, plasat într-o viziune adecvată și exactă, atât în ce privește biografia, cât și nivelul operei sale.

După cum ni se destăinuie chiar la începutul volumului, în „Argument”, prezentarea monografică a fost concepută cu caracter jubiliar, anul 2019 fiind anul aniversar a 75 de ani de viață a distinsei profesoare de învățământ liceal și universitar Anca Sîrghie, dintre care 51 de ani dedicați cu pasiune activității didactice, precum și muncii de creație consacrate scrisului și cărții. În același segment al relatării, autoarea subliniază impresionanta bibliografie care a stat la baza elaborării studiului: 27 de volume redactate, 20 îngrijite pentru editare, majoritatea prefațate, peste 500 de articole publicate în presa din țară și din străinătate (Franța, Germania, Statele Unite ale Americii și Australia), peste 120 de conferințe și comunicări științifice susținute în România și în alte țări, peste 100 de lansări de carte.

Capitolul I al cărții, intitulat „O viață în date și imagini”, reproduce un drum atent prin viața personajului, aflat pentru prima dată în postura de subiect, după un lung traseu în care a fost un nestăvilit autor. Contemplând itinerarul biografic, puternic susținut de imaginile atașate, concis precizate, memoria se colorează melancolic, un efect de apreciat, izbutit de Ada Stuparu. Se mai cuvine menționat că originala prezentare a acestui capitol ocupă peste 100 de pagini.

Partea a doua a eseului, „Evoluția unei personalități”, include subcapitole vizând viața de familie, educația, formarea și dezvoltarea profesională, cariera universitară.

Secțiunea a III-a, cea mai importantă și amplă a monografiei, urmărește vibranta activitate de cercetare și creație a Ancăi Sîrghie, o simplă enumerare a componentelor structurale fiind edificatoare pentru rigurozitatea studiului care cuprinde istorie și critică literară: „Radu Stanca – dramaturg, poet, eseist”, „Memorandistul Nicolae Cristea”, „Greierușa lui Lucian Blaga”. Sub titlul „Scriitori români în întâlniri radiofonice” apar prezentări despre Dimitrie Cantemir, Școala Ardeleană, Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Ion Creangă, Titu Maiorescu, Ion Luca Caragiale, Ioan Slavici, George Coșbuc, Liviu Rebreanu, George Bacovia, Lucian Blaga, Ion Barbu, Vasile Voiculescu, Mihail Sadoveanu, Mircea Eliade, Camil Petrescu, Tudor Arghezi, Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Marin Preda. Alături de un capitol aparte cum este „America, un vis devenit realitate”, stau Studii și cercetări de uz didactic, Studii de istorie literară (mișcarea memorandistă a românilor din Transilvania, biografia și opera lui Mihai Eminescu, scriitori moderni și contemporani, „Modelul Constantin Noica” sau „Constelația Cioran”). Foarte bogat este capitolul dedicat prezenței în publicații: „Critică literară, recenzii”, „Despre arte”, „Despre cărți și biblioteci”, „Deschideri euro-atlantice”, urmat de „Ediții îngrijite și prefețe”, „Conferințe. Comunicări științifice”, „Redactarea de reviste”, „Lansări de carte” și „Activitatea culturală”.

A patra diviziune a acestui notabil studiu surprinde câteva consemnări în lucrări de sinteză și relevă cu nedisimulată admirație disticțiile, ordinele, medaliile, premiile și diplomele care i-au fost decernate de-a lungul anilor neobositei scriitoare și cercetătoare Anca Sîrghie.

Impunătoarea bibliografie (peste 250 de pagini) și o anexă („Retrospectivă în imagini”), reprezentând o vastă colecție de fotografii, încheie o lucrare rezultată dintr-o cercetare deosebit de laborioasă, un op ce constituie, în opinia mea, un neașteptat cadou oferit exegezei literare monografice actuale.

În fine, cred că savoarea stilistică și echilibrul ușor de constatat între exprimarea directă, clară și inteligibilă și efectul persuasiv al formulării pe care cartea le denotă, justifică situarea autoarei Ada Stuparu în rândul criticilor literari români de incontestabilă valoare.

Dorin NĂDRĂU,
publicist
(SUA)

Anatol MORARU

Nicolae Esinencu despre evrei și ceilalți sovietici

A.M. – licențiat în filologie la Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți (1984); studii de doctorat la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Republicii Moldova (1986-1989); titular al Catedrei de literatură română și universală a Universității bălțene (din 1989). Cărți recent publicate: volumul de proză scurtă *Confidența unui loser* (București, 2013); antologia de proză scurtă *Toți sunt unu* (Iași, 2013); volumul de proză scurtă *Punct de vedere* (Iași, 2017); volumul de studii, articole, cronici *Scurtmetraj fără final* (Chișinău, 2019). Membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova (din 2004), membru al Uniunii Scriitorilor din România (din 2012).

Motto: *La moartea mea, pe pernuțe, în loc de distincțiile pe care le-aș fi putut avea, aș zice să-mi fie purtate cărțile mele pe care le-am scris și cu care mi-am împărțit viața.*

Nicolae ESINENCU

Nicolae Esinencu face o figură singulară în peisajul literar postbelic. Fire înzestrată din plin, a practicat cu metodă în arta scrierii un fel de îndărătnicie moromețian-cărăbușiană,

În curând, editura „Pрут” va lansa un volum postum semnat de cunoscutul scriitor Nicolae Esinencu (n. 13 august 1940 în satul Chițcani, județul Orhei – d. 25 aprilie 2016 în mun. Chișinău). Criticul și istoricul literar Vitalie Răileanu subliniază în *Argumentul la carte* că „este vorba de romanul (inedit!!!) *Evreii, scris de Nicolae Esinencu prin anii șaptezeci ai secolului trecut, roman care... prin subiectul tratat, prin structura, prin scopul nedisimulat de a relua un tablou concret al destinelor... este unic!*”.

Menționăm că acest roman a fost transliterat, redactat și supus investigației în Laboratorul de cercetări literare și biobibliografie al Bibliotecii „Onisifor Ghibu”, filială a Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu” din Chișinău.

Ludmila Șimanschi, doctor în filologie, conferențiar cercetător, semnează studiul introductiv, iar Anatol Moraru, critic și istoric literar postfața Nicolae Esinencu despre evrei și ceilalți sovietici, pe care o propunem atenției cititorilor revistei noastre.

costumată, de cele mai multe ori, în veșminte de arlechin. Canonul realismului socialist, tiparele/clișeele sociale sau ideologice i-au displăcut fundamental și a încercat să le spargă, de cele mai multe ori cu barosul epatării, preferând un discurs deshidratat de metafore, aglomerat de formule eliptice. Violența limbajului artistic, nonconformismul atitudinii, sfidarea formulelor consacrate i-au adus reputația de „copil teribil” al literaturii române postbelice din Basarabia, faimă care continuă să-i învăluie numele și opera și în postumitate.

Criticul Ion Ciocanu remarcă înzestrarea/deschiderea lui Esinencu pentru toate actele de facere literară: „... începe să exploreze toate genurile literare deodată: poezie, proză, dramaturgie, roman, nuvelă, scenariu de film... Importantă este viziunea sa în proză”.

Scriitor rasat, Esinencu a lăsat, după ce a urcat în veșnicie, la 25 aprilie 2016, manuscrise de poezie, proză și note de jurnal. În acest sens, apariția extrem de tardivă a romanului *Evreii* va deveni, vreau să cred, un eveniment plurisemnificativ. Criticul și prozatorul Vitalie Ciobanu afirma, în 2011, că în RSS Moldovenească a existat un singur roman de sertar – *Viața și moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoașterii de sine*, pânză epică editată de Vladimir Beșleagă abia în anii perestroikăi gorbacioviste. Așa cum manuscrisul romanului lui Esinencu este datat cu anul 1974, *Evreii* poate rotunji ideea existenței unei literaturi de sertar în Basarabia.

Pe urmă, romanul *Evreii* ar putea fi considerat și o adăugare epică la valorosul studiu al lui Andrei Oișteanu (*Imaginea evreului în cultura română*, Iași, Polirom, 2012) prin completarea cu „fotografiile” evreului de dincoace de sârma ghimpată de pe Prut. Totodată, romanul lui Esinencu înmulțește numărul prozelor care explorează viața basarabeanului ajuns, prin jocurile unei istorii ingrâte, om sovietic.

Până în 1974, Esinencu publicase volumele de proză scurtă *Sacla* (1968), *Portocala* (1970), *Toi* (1972), cărți care demonstrează că el acumulasese experiența necesară scrierii romanului și că are structură și forță de romancier. Autorul a ținut să precizeze pe ultima pagină că romanul a fost scris la Vadul lui Vodă în numai două zile, 6-8 septembrie (1974). Am putea să-l suspectăm că pozează în postură de erou, de scriitor supradotat cu talent și curaj, însă, în interviul „Bucurați-vă, dragii mei, de

frumusețea pământului...”, realizat de Gheorghe Budeanu cu puțin înainte de plecarea „copilului teribil” în ceruri, Esinencu invoca extraordinara putere a inspirației, care l-a frecventat foarte des: „După fiecare deplasare la casa de creație, nu mă întorceam cu mai puțin de două sute de pagini scrise. Uneori mergeam la Yalta, dar mai des mă duceam la Vadul lui Vodă, mai ales iarna. La Vadul lui Vodă am scris romanul *Doc* în două zile, căci pe mine, când mă apucă inspirația, nu mă oprește nimeni, scriu fără a respecta ortografia sau regulile gramaticale. După ce sfârșesc ceea ce am gândit, revin la text, îl redactez, scot sau adaug alineate întregi. Inspirația este ca o femeie nebună care îți învârte mințile”. Ar trebui deci să admitem că, mistuit de focul inspirației, Esinencu a scris *Evreii* în doar două zile. La fel, ar trebui să acceptăm ideea curajului său nebun de a scrie atunci lucruri potrivnice regimului comunist. În același interviu, autorul susține că a fost singurul literat dintre râuri care a scris, încă în anii '70, pe când se afla la Moscova, un poem despre Unire: „Eu am scris poemul *Cu mortul în spate* acum 50 de ani, la Moscova, în două nopți. (...) L-am încleiat pe fundul dulapului din odaie, l-am păstrat în taină și, întors la Chișinău, aveam să-l public tocmai în timpurile de Renaștere Națională...” Astfel, *Evreii* consolidează imaginea unui autor neordinar, temerar, or, cei care au trăit în comunism știu ce însemna să te încumeți a scrie adevărul despre realitățile sovietice.

Sintagma care deschide romanul anunță drama și devine și motorul prozei: „Evreii pleacă în Israel și mereu se țin grămadă”. Autorul face aluzie la emigrarea evreilor din URSS, care a început în 1971. Se cunoaște că, încă de la nașterea sa, la 14 iunie 1948, statul Israel a promovat cu insistență *Legea reîntoarcerii*. Astfel, dacă la 15 mai 1948, populația Israelului număra doar 800 000 de oameni, apoi la sfârșitul lui 1995, ea ajunsese la 5 000 000, în mare datorită evreilor care au emigrat din 104 țări. Numai din URSS au plecat 2 milioane de evrei. Ce-i drept, nu toți s-au îndreptat spre „Pământul Făgăduinței”, alegând și alte țări de destinație: SUA, Canada, Franța etc.

Aparent, titlul sugerează dimensiunea unei epopei, a unui roman-fluviu, în fapt însă, substanța narativă încapă în spațiul a doar puțin peste 80 de pagini. Autorul abandonează generoasa idee a explorării artistice a reprezentărilor sociale, etnice, antropologice, religioase, cu alte cuvinte, nu recurge decât expeditiv la folclorul, superstițiile, mitologia

românească despre neamul evreilor. Astfel, o curte din Chișinău, un mediu social periferic, populată de zece familii de evrei, trei familii de ruși și două de moldoveni, devine scena unui spectacol uman, actorii principali devenind evreii, surprinși în febra pregătirilor de plecare în Israel: „Ne cheamă Patria!”. Însă Esinencu nu-și fixează optica doar pe imaginea evreului, ci îl percepe ca pe un prilej de a vorbi, prin exerciții în oglindă, și despre ontologia avariata a băștinașului, și despre comportamentul de colonizatori al rușilor. Autorul vorbește despre *ei* ca să-i definească și pe *ceilalți*.

Apoi, în demersul său, care nu este unul antisemit, autorul ține să vorbească despre evreul „real”, și nu despre evreul „imaginar” (în terminologia lui Andrei Oișteanu), în seama căruia erau puse, tradițional, toate viciile groaznice de pe lume. De unde și nu va insera în țesuturile romanului referințe etnologice, iconografice, folclorice, mitice.

La fel, Esinencu nu insistă în romanul său pe reliefarea trăsăturilor fizice stereotipice, pe semnele identitare ale evreilor, preferate în alte epoci – nas coroiat, barbă, perciuni rituali, miros etc., sau pe reprezentări caricaturale. El va pune accentul pe portretele morale. Nu-l vor preocupa nici clișeele mentale ce țin de imaginea profesiilor evreului: bun negustor, meseriaș, cămătar, cârciumar, lăutar etc. Esinencu nu face decât foarte rar incursiuni în biografiile personajelor sale, ei fiind observați în tensionatul act al exodului. Personajele se viețuiesc în două registre alternante, unul patetic, determinat de istoria lor milenară și legat de șansa reîntoarcerii pe „Pământul Făgăduinței”, și altul real, unde ies în relief falsitatea, pragmatismul, găunoșenia, adaptabilitatea reprezentanților acestei semini.

Componenta etnică a populației curții se schimbă cu repeziciune: patru familii de evrei pleacă și sunt înlocuite cu patru familii de ruși, ofițeri în retragere, locului rămânând doar moldovenii: familia lui Petreache și angajatul Academiei, burlacul Filaret.

Cei care urmează să plece se află într-un vid informațional, autoritățile sovietice nu pregetă să dea răspunsuri la întrebările care-i frământă: „Câți vor putea pleca? Li se permite să ia bagaje, aur cu ei? Ce se va face cu pensiile, studiile făcute aici și dacă în pașapoarte figurează drept georgieni, ruși, moldoveni, armeni etc.? Îi va elibera URSS, îi va primi Patria?”

Astfel, evreii din curte fac lecturi colective ale ziarelor ca să afle măcar ceva informații. Oficialitățile multiplică istoria lui Rozenfeld, evreu plecat din Bălți și care, revenit, povestește cum a nimerit în Israel într-un lagăr de concentrare. Evreii nu cred ce scrie Rozenfeld în ziar, pentru că acesta... e o lichea. Grișman, care ascultă „Vocea Israelului”, susține cu fermitate că „Ziarele sovietice fac propagandă, vor să ne sperie să nu ne ardă de ducă”.

Autorul dezvoltă subtil scurtmetrajul exodului evreilor deja din Egiptul sovietic, urmărind modurile cum reacționează, se comportă constrânși de realitățile ideologice, sociale, economice și culturale brejneviste ale anilor '70. Ei vorbesc în limbaj lozincard: „Uniunea Sovietică e o țară care ne-a stricat limba, viața...”.

Andrei Oișteanu menționează, în admirabilul său studiu, despre lașitatea, sau mai exact despre resemnarea milenară a evreului, umilit peste tot pământul de semințiile cu care a vrut să se integreze: „Cauza resemnării evreilor pare a fi legată de condițiile istorice în care a trăit acest popor în exil. Atunci când cauza a dispărut, a dispărut și efectul”. Esinencu desenează în romanul său fizionomiile, psihologia și comportamentul unor evrei temerari care nu se mai tem de istorie și care nu vor să rateze șansa întoarcerii pe „Pământul Făgăduinței”.

Înainte de plecare, ei învață limba și istoria lor adevărată: „După atâta vreme de rătăcire, am început să uităm și limba, și istoria noastră”. De acest lucru se ocupă Moșcu. El n-a trăit niciodată în Israel, a pribegit toată viața dintr-un capăt în altul al pământului, dar le poate vorbi copiilor despre „povestea nației sale, de la facerea lumii până aici”. Astfel, Moșcu va nara succint despre ce le-a fost hărăzit evreilor după izgonirea din Ierusalim: „Dar cum le-a spus Cel de Sus, dacă voiau să se mai întoarcă vreodată pe aceste pământuri, trebuiau să meargă înainte. Să meargă să înfrunte toate greutatele de pe pământ, să țină piept tuturor furtunilor, să verse din sângele lor propriu, să treacă pământul în lung și-n lat nu o dată, să-și piardă și să-și regăsească surorile și frații, mamele și tații, iar să-i piardă și din nou să meargă mai departe. Fără plâns, fără scâncet, fără a se înjosi unul pe altul, fără a se urî unul pe altul, fără a râvni un evreu la avutul altui evreu, fără a uita de unde vin, fără a uita încotro se duc”.

Evreii lui Esinencu au probleme de comunicare în propria comunitate sau familie, în schimb încearcă să găsească înțelegere cu reprezentanții celorlalte etnii din curte sau din țară. Când Hudeakov, cel mai bețiv rus din curte, îi numește, ori de câte ori se îmbată (și se îmbată des!) „evrei căcăcioși”, când afirmă că evreii n-au luptat în război, fiind duși în spațele frontului și arde de dorința de a-i împușca pe toți: „Sunt aceeași pacoste, doar fasciști, dacă mi-ar da patria ca la război o mitralieră”, aceștia preferă tactica retragerii în locuințele lor. Esinencu pune în gura bețivului referința la o imagine consacrată, prezentă și mitologia populară românească: evreul fricos care nu pleacă la război, or, proverbial, evreul se teme de arme.

Familia moldoveanului Petrache – patru copii, plus el și nevasta – e cea mai oropsită: trăiesc toți într-o singură cameră în cea mai veche casă. Încercările lui de a îmbunătăți condițiile de trai ale familiei sunt zădărnice de birocrăția sovietică. La argumentul lui Petrache că este invalid de război, funcționarii îi spun că sunt și mai calici decât el și, de aceea, trebuie să mai aștepte, iar dacă ceva nu-i convine, n-are decât să se plângă forurilor superioare. Petrache speră să obțină apartamentul cu două odăi al lui Kișinevski [onomastica trimite aluziv la Iosif Kișinevski (Iacob Roitman, născut la Chișinău, ajuns, după 1945, mare demnitar român, un stalinist înveterat)], dar așa și va rămâne în cămăruța lui.

Pentru că apartamentul lui Kișinevski, ca și cele ale lui Blehman și Meier, vor fi repartizate rușilor. Petrache îi va considera vinovați pe evrei, înjurându-i de mama focului: „Crucea mamei voastre... Ați trăit până acum în casa mea...”

În schimb, între Sanda, soția lui Petrache și Golda, nevasta lui Gerșcovici, există o prietenie care durează de ani de zile. Golda este o victimă a Holocaustului, ea nu poate uita cum a fost împușcată și aruncată într-o groapă comună. Gherșcovici, medic cum mai rar se găsește în Chișinău, pleacă nu pentru că-l cheamă Patria, dar pentru că ar vrea să asigure viitorul copiilor, viitor pe care nu-l vede în URSS. Și familia sa trăiește o profundă stare de incertitudine, temându-se ca autoritățile sovietice să nu le interzică, așa, într-o zi, plecarea. Aceași stare tensionată e trăită și de Șmeli, care crede că rusul ar putea să nu le rabde păcatele cu nemții.

Autorul consemnează și manifestările de antisemitism din URSS. Deși de la tribunele oficiale se vorbea despre „marea prietenie a popoarelor”, copilul lui Abram este numit de învățătoarea sa „jidan”. Grișman, despre care ni se spune că ar fi făcut parte dintr-o organizație ilegală de difuzare a literaturii antisovietice printre evrei, propune semenilor să se implice și să ceară pedepsirea învățătoarei, care, până la urmă, va fi nevoită să-și ceară iertare pentru delict.

Evreii respectă legile scrise, dar și pe cele nescrise. Ema, al cărei bărbat, Foma, s-a înecat, n-are cum să se recăsătorească or, conform datinilor, trece în îngrijirea lui Șmeli, fratele lui Foma. Șmeli o va părăsi pe Margarita, deși are copii cu ea, nu numai pentru că o seduce pe Ema, dar și pentru că soția lui e armeană, iar legea lor nu acceptă o familie mixtă, pentru că e vorba de sudarea a două rase diferite, cu doi zei diferiți, cu două tradiții diferite. E o formă de necinstire.

Agitația, tensiunile plecării scot din țâțâni comunitatea evreilor și afectează și copii din curte. Aceștia nu cred că Abram și-a pierdut mâna în război. În replică, copiii lui Abram îi întreabă pe cei ai lui Șmeli în ce closet a stat ascuns tatăl lor în timpul războiului. Copiii îi terorizează pe feciorii lui Șmeli pentru nu sunt evrei adevărați. Șmeli este vocea evreului răzvrătit, gura care spune adevăruri dure: „Eu nu-s evreu?! Da, voi sunteți evrei? Voi niciunul nu sunteți evrei (...) În '40 strigați că nu e țară mai bună decât Rusia, că vă ucide neamțul. Iar acum strigați că nu e viață mai bună decât în Israel”. Șmeli vrea să plece, dar nu pe „Pământul Făgăduinței”, pentru că nu crede că acolo, nitam-nisam, s-a construit Edenul: „Nici Moise nu le-a aruncat nimic și niciun fel de viață albastră. Dar de plecat trebuie, nu încape îndoială. De plecat din Uniunea Sovietică trebuie să plecăm. Toți vom pleca, până la unul. Aici viață nu vom avea”. Șmeli va provoca o dramă în propria familie: o va seduce pe cumnată-sa Ema și va pleca cu ea, lăsându-și soția și copiii.

Un personaj memorabil al curții este rusoaica Tanea, o femeie de 40 de ani, foarte iubăreată, care are opt copii făcuți cu bărbați de diferite etnii: tătar, georgian, leton etc., copii care stau toată săptămâna la grădiniță. Tanea este muștrată pentru aventurile și lipsa de grijă pentru copii până și de suratele ei rusoaice. Tanea însă are un vis – să facă 16 copii, câte unul pentru fiecare republică, rusoaica, sugerează ironic autorul, habar n-are câte republici surori are în componența-i URSS.

Evreii nu văd cu ochi buni destrăbălarea Tanei, așa cum și Petrache îi va spune fiicei Cristina că Tanea nu se teme gura lumii, întrucât ea poate pleca spre Ural sau la țelină, dar Cristina n-are unde, or, țara (RSS Moldovenească) e mică. Rușinea, zice, Petrache, „ține de omul mic, și nu de ruși, care-s mulți”.

Opusul Tanei este Elvira, fiica de șaisprezece ani a lui Grișman, posesoarea unei frumuseți orbitoare, dar și a unor calități morale ireproșabile. Ea ilustrează mitul evreicelor frumoase, elegante. Elvira este iubită de toată populația curții, fiind dezmiardată „Evreica noastră”. E singura care nu trăiește febra pregătirilor de plecare. Fire sensibilă, este marcată de povestea Itei, spusă de Golda, tână evreică care s-a sinucis ca să nu fie siluită de soldații nemți. Atunci când a aflat că ar putea fi percheziționată corporal de către grănicerii și vameșii sovietici, Elvira se sinucide.

Stând pe bagaje, evreii poartă o discuție despre felul de a fi al rușilor. Gherșcovici îi numește „porci”, în schimb, Golda consideră că s-ar putea găsi oameni buni și printre ei. Rușii care locuiesc în curte sunt pictați în culori negre.

Aceștia au psihologia „eliberatorilor” care au rămas/venit în „*Solnecnaia Moldavia*” ca să huzurească. Ei manifestă dispreț față de băștinași: „*Mi vas osvobodili, mi podneali vașu economicu*”.

Rusul Jora ar vrea ca moldoveanul Filaret, angajat la Academie, necăsătorit, să-i cedeze odaia (ei locuiesc împreună într-un apartament cu două camere), din motivul că: „Noi i-am eliberat, iar el, mare filosof, locuiește singur într-o cameră!”.

Un alt personaj dezagreabil este generăleasa, o bârfitoare care se ceartă cu Petrache, somându-l pe acesta să-i recunoască meritul că l-a eliberat. Supărată pe mâța lui Petrache (autorul exultă aspectele grotești ale existenței), va scrie denunțuri la toate instanțele, fiind gata să ajungă și la Moscova după dreptate.

Prin contrast, apare în curte rusul bun, un oaspete al lui Filaret, venit de la Academia din Moscova, coborât parcă din romanele marilor scriitori ruși.

Amicul lui Filaret, o portavoce a autorului, spune justițiar cuvinte grele despre rușii din curte și nu numai: „Aceștia nu-s ruși. Rușii care nu

trăiesc în Rusia nu-s ruși. Nici limba lor nu-i rusească, nici sufletul nu-i rusesc”. El devine avocatul moldovenilor, insistând ca rușii să trăiască în Rusia, moldovenii în Moldova, georgienii în Georgia și dacă vor să cunoască lumea, să vină pentru o săptămână-două și apoi – acasă. Oaspetele moscovit zice că și evreii sunt la fel, întrucât și aceștia caută să trăiască unde-i mai bine, mai ușor: „Au fugit din Ierusalim de greu, au fugit de nemți, au venit în Moldova că-i bine, în URSS, acum fug la bine în Israel”.

Filaret se lamentează că rușii, deveniți toți șefi, au urcat pe grumazul moldovenilor. Înregistrăm aici o consonanță cu poeziile *Oaspetele nepoftit* și *Înstrăinare*, din volumul *Săgeți* al lui Petru Cărare, apărut în 1972 și dat imediat la topit.

Finalul romanului e unul simbolic. Petrache urmărește cu interes sporit pregătirile vecinilor, temându-se să nu plece „spurcații ăștia de evrei pe neașteptate”. Evreii pleacă noaptea, cu câteva mașini, luând cu ei și cadavrul Elvirei. În locul lor vin alți locatari, ruși...

Petrache va rămâne cu numeroasa sa familie în singura odaie, pentru că rușii îi spun cu insolență: „Noi am luptat! Am eliberat pământul acesta!”.

Cum în RSS Moldovenească n-a existat *samizdatul*, un roman cu o asemenea tematică explozivă n-avea cum să apară în 1974, și nici mai târziu.

Nicolae Esinencu este scriitorul care a iubit adevărul și literatura până la durere. Romanul *Evreii* e o demonstrație polemică (și acidă pe alocuri) a unor lucruri temerare, o imagine simptomatică a pulsionilor lumii interrriverane sub comunism, până epică ce configurează dimensiunea înzestrării deosebite a acestui scriitor cu identitate.

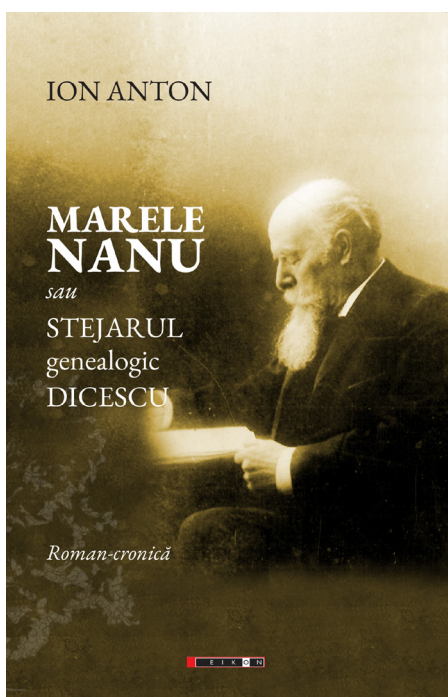
Ion ANTON

MARELE NANU sau STEJARUL genealogic DICESCU

Fragment din roman-cronică

Recent, la editura EIKON din București, a fost lansat romanul-cronică MARELE NANU sau STEJARUL genealogic DICESCU, semnat de scriitorul Ion ANTON. Lucrarea documentar-artistică este dedicată dinastiei nobiliare basarabene Dicescu, avându-l ca personaj central pe Pavel Dicescu (1837-1909), moșier din Gălești, Strășeni, mareșal al nobilimii din Basarabia, deputat în Duma de Stat a Rusiei, membru al Consiliului Imperial, un mare apărător al drepturilor minorităților naționale din Imperiul Rus, în primul rând al românilor basarabeni. Personajul principal din „miezul” cronicii romanțate este anticipat de patru

strămoși, începând cu Grigore Dicescu, logofăt la curtea domnească a lui Vasile Lupu, și urmat de șase descendenți: copii, nepoți și strănepoți, dintre care o menționăm pe fiica Anastasia Dicescu, organizatoarea și primul director al Conservatorului „Unirea” din Chișinău, soprana talentată care, în anii 1919-1925, a interpretat roluri principale pe scena Operei din Cluj. În perioada aceasta, s-a îndrăgostit de Anastasia... marele poet Lucian Blaga, proaspăt premiat de Universitatea din Cluj pentru piesa Zamolxe. Dar acest amănunt e un subiect aparte al romanului. Noi însă vă propunem un fragment consacrat luptei lui Pavel Dicescu cu regimul țarist pentru folosirea limbii române în școală, biserică și justiție.

I.A. – poet, prozator, publicist. Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova și al Uniunii Scriitorilor din România. Semnează 30 de volume de versuri, proză și publicistică literară, între care romanele *Foka* (2012), *Viața ca amintire* (2013, 2014), *Alina* (2014), *Sora mea, fiica bunicului* (2015), *Leșirea din uitare* (2019), *Marele Nanu* (2020). Este redactor-șef al revistei săptămânale „Florile dalbe”. Laureat al Concursului de poezie românească „Pana de Aur” (Dej, 1994), Premiul pentru mass-media și realizări de creație „Steaua Calității”, categoria Aur (Paris, 2008), Premiul Festivalului de Poezie „Tudor Arghezi” (Târgu-Jiu, 2019), Premiul Festivalului de Proză „Liviu Rebreanu” pentru romanul *leșirea din uitare* (Bistrița, 2019), Diploma de Onoare a Consiliului Internațional al Cărții pentru Copii și Tineret (IBBY). Decorat cu Medalia „Meritul civic” (2000) și „Ordinul de Onoare” (2010).

... – Știi că, în 1906, Pavel Dicescu, ca președinte al Societății Culturale Moldovenești, a înaintat Ministerului Instrucțiunii Publice al Rusiei un memoriu referitor la deschiderea în Basarabia a școlilor cu predarea în limba română? intervine Speranța, personajul meu abstract, dar bine informat.

– Cum să nu știi? În arhiva bunicului Nichita am găsit acel memoriu publicat într-un ziar...

Speranța nu se lasă și continuă pe un ton oarecum zeflemitor:

– A fost scris în rusă... Vrei să-l citezi?

– Dar... Ura! Există și o copie în limba română! Îi parez eu pornirea zeflemitoare, pentru că Speranța se prefacă a nu înțelege că Marele Nanu se adresa în rusă administrației imperiale țariste, ca să fie auzit și înțeles.

Ce le scria Pavel Dicescu diriguitorilor ruși? Hai să citim în continuare câteva fragmente din acel memoriu, traducerea din limba rusă în română aparținând lui Ion Pelivan, militant de vază al mișcării de eliberare națională din Basarabia, membru al Sfatului Țării și promotor activ al unirii românilor:

„Procentul populației moldovenești din Basarabia este de 75-80 la sută, dacă nu mai mare. La început, după alipirea la Rusia, în Basarabia nu era nicio școală. Astăzi, bineînțeles, școli avem. La data de 1 ianuarie 1905, luând în considerație târgurile și satele, s-au socotit 758 de școli. Dar între ele nici una moldovenească. Cu toate acestea, poporul, ca și înainte, nu vorbește rusește și aceasta îi creează în școală, ca și în justiție, ca și în alte instituții oficiale,

greutăți de neînălăturat. Cine trăiește în satele basarabene a putut să vadă moldoveni care citesc rusește destul de repede, dar care nimic nu înțeleg din ceea ce citesc. Această tristă situație a analfabetismului în Basarabia rezultă din aceea că școala primară trebuie să lupte cu piedici neînălăturabile, ca **predarea necunoscutului prin necunoscut**. Aceste triste rezultate nu sunt surprinzătoare: limba gândului poporului, precum și a traiului său, a rămas cea moldovenească, iar limba școlii și a bisericii este cea străină și neînțeleasă. De aceea, credința și știința sunt străine Basarabiei țărănești. Politica de rusificare forțată a adus la ură și dispreț pentru tot ce, în mod nefiresc, se oferă în școală ca spirit rusesc și cultură rusească. Școala rusă a fost aceea care a cultivat ura și indiferentismul, din care a crescut curentul de astăzi, lipsit de patriotism. Dacă Rusia până astăzi nu este iubită în provinciile mărginașe, cauza este că ceea ce s-a prezentat acolo ca rusesc nu merită niciun fel de iubire și, în realitate, nu a fost esența spiritului rusesc sau a concepției rusești de stat. Temelia culturii, prima condiție a progresului este predarea în limba maternă, singura limbă înțeleasă. Ca orice organism, întra-adevăr vital, limba moldovenească, insesizabilă, nebiruită și de nedeazădăcinat, s-a păstrat intactă în mijlocul populației basarabene. Ea este motor puternic, un fond enorm de energie potențială pentru viitoarea dezvoltare culturală a provinciei. Această limbă se poate utiliza și trebuie utilizată, dar în mod precaut, cu mâinile libere și iubitoare, pentru a dezvolta această putere în chip just și pentru a-i da direcția cuvenită. Altfel, alții vor utiliza această forță nepuizabilă a energiei naționale. Altfel, alții vor îndruma-o în albia tănuită, îngustă, cotitoare și subminătoare a revoluției. Și atunci energia națională va seca, cheltuindu-se în luptă iregulată și aducând numai rău și nenorocire. Și noi deja vedem mugurii răi ai acestei posibilități. Propaganda revoluționară în Basarabia se silește a fi pe înțelesul norodului, vorbindu-i-se în limba lui firească și cunoscută. Promisiunile irealizabile, în chip ispitiitor, i se cântă prin sunetele materne moldovenești. Anume în această limbă s-au tipărit diferite foi periodice și episodice ale propagandei din stânga (traducerile manifestului de la Viborg, gazete etc.). De aceea, dialectele alogene din provinciile mărginașe ale Rusiei, ca niște unelte culturale de o putere incomensurabilă, trebuie să capete libertatea necesară”.

– Câtă dragoste sinceră față de limba română, chiar dacă o numește diplomatic „moldovenească”, pentru a adormi vigilența rușilor!, observă, de data aceasta sincer entuziasmată, Speranța.

– Într-adevăr, „Marele Nanu” era un iscusit diplomat, un intelectual care conștientiza limitele posibilului și dorea din tot sufletul să ocrească în mod real și eficient neamul din care se trăgea, aprob eu.

Vreau să-ți amintesc, iubite cititor, că bunicul Nichita mărturisea ceva mai sus, încă pe la începutul dezvăluirilor sale, că Nanu Pavel avea și talent de scriitor. Dar, chiar dacă n-a lăsat altă operă decât o descriere a arborelui genealogic al Diceștilor în manuscris, el n-a renunțat definitiv la creație. Dimpotrivă, Pavel Dicescu s-a manifestat (altfel nici nu se putea!) și în domeniul publicisticii. În numărul din 16/29 octombrie 1905 al ziarului chișinăuian „Bessarabeț”, el a publicat articolul intitulat *Câteva cuvinte în legătură cu apropiatele alegeri în Duma de Stat*. Pe lângă alte probleme sociale pe care le-a abordat, Pavel Dicescu s-a referit și la problema națională din cadrul imperiului acvilei bicefale, menționând următoarele idei:

„Observând în structura statului rus o diversitate mare sub aspect confesional, social, etnografic, birocrația noastră a apreciat această diversitate drept un element periculos pentru stat, de aceea a și hotărât să-l suprimă repede și fără rămășiți, de dragul uniformității orânduirii de stat și uniformității naționalității – a celei rusești. Din lipsă de forme culturale superioare de stat, birocrația a găsit necesar să aducă Rusia la același numitor cu ajutorul gramaticii rusești și alte șabloane asemănătoare fără viață. Ca urmare, s-a produs o mare amărăciune, rămânând aceleași deosebiri etnografice și de altă natură, dar umilite și iritate, o slabă conexiune dintre părțile imperiului și o indiferență generală față de soarta statului. Odată cu renunțarea la asemenea teorii și redarea drepturilor pe care le au minoritățile naționale de la natură, de la Dumnezeu, va dispărea de la sine intensitatea problemei naționale. Este necesar să se înceteze de a privi la naționalități ca la obiecte pasibile de suprimat, iar naționalitățile nu trebuie să degenereze în partide politice, întrucât lor atunci le fuge de sub picioare terenul natural și legal și ele trec în sfera aventurilor politice. Privarea unei naționalități de dreptul de a-și dezvolta gândirea și sentimentele în limba maternă, propunându-i în schimb gramatica rusească, este echivalentă cu încetarea completă a dezvoltării ei intelectuale și spirituale”.

... Parcă-l aud pe bunicul cum povestea patetic, cu date concrete de prin ziarele timpului:

– Atitudinea patriotică și curajoasă în abordarea problemei naționale a determinat Adunarea Zemstvei Guberniale a Basarabiei să-l aleagă, la 25 martie 1906, pe Nanu Pavel membru al Consiliului de Stat al Imperiului Rus...

– Atât de puternic era simțul patriotic al nobilimii basarabene?!, l-am întrerupt eu, mirându-mă sincer, în timp ce bunicul prinse a răsfoi, nervos, un ziar îngălbenit și bănuiam că va urma o relatare importantă și neplăcută totodată.

– Nu toți ca unul erau patrioți, căci nu există pădure fără uscături, răspunse cu tristețe în voce bunicul, apoi reluă: – În legătură cu alegerea lui Nanu Pavel în această înaltă funcție imperială, ziarul chișinăuan „Drug”, al cărui redactor-editor era monarhistul Pavel Crușevan, prieten de odinioară al nanului, a informat cititorii de limba rusă că, la 25 martie, și-a desfășurat lucrările Adunarea Extraordinară a Zemstvei Guberniale a Basarabiei, convocată pentru alegerea unui membru al Consiliului de Stat din partea zemstvei basarabene, adunare prezidată de Pavel Dicescu, mareșalul nobilimii din județul Chișinău. Dintre cei trei candidați propuși pentru această demnitate – G.N. Krupenski, C. T. Cazimir și P. V. Dicescu – cele mai multe voturi le-a întrunit Pavel Dicescu...

Apoi, găsind rândurile pe care le căuta în ziarul din fața sa, bunicul se întoarse spre mine și zise revoltat, traducând din rusă în română:

– Iată cum comenta ziarul această alegere: „*Consiliul de Stat va câștiga în persoana lui P. V. Dicescu un românofil fervent, care, se prea poate, foarte energic va simpatiza cu toate autonomiile, începând cu autonomia Basarabiei, deși, după părerea noastră, ar fi mai loial de-a dreptul să fie ridicată problema privind alipirea Basarabiei la România*”.

La prima vedere, ar părea că este o caracterizare pozitivă a patriotului Pavel Dicescu. În acel context politic imperial însă, era un comentariu de-a dreptul sarcastic și foarte dăunător mișcării naționale din Basarabia. Adică, pe de o parte, Crușevan da în vileag concepțiile patriotice naționaliste ale lui Dicescu, iar, pe de altă parte, îl prezenta drept un om periculos politicii naționalismului velicorus al Consiliului de Stat.

– Nu-i destul că furiosul Stolâpin a pornit să reprime violent mișcările naționale din periferiile Imperiului Rus, iată că și tu, român de-al nostru, torni gaz pe foc!, porni să-l mustre Dicescu pe Crușevan, imediat cum trecuse pragul redacției ziarului „Drug” .

Se cunoșteau de multă vreme. O perioadă au fost chiar buni prieteni. Deseori își împărtășeau cu sinceritate opiniile privind situația basarabenilor. Nu o singură dată au polemizat „la cuțite”, totuși căzând mai apoi de comun acord că este absolut necesar să fie utilizată limba română în școală și în biserică, iar rusa să fie doar limba oficială a administrației țariste. Dar, de la un timp, Pavel Crușevan abandonase cercul pro-național moldovenesc și trecuse în tabăra pro-rușilor monarhiști. Cine ca cine, dar agerul Pavel Dicescu observase imediat această schimbare.

– Eu, stimabile Dicescu, nu pot ignora realitatea politică actuală, începu Crușevan să răspundă la reproșul amicului său de cândva. Nu vezi cum se zbate guvernatorul Alexei Haruzin să pună stavilă răspândirii românismului în Basarabia?

– Păi, el are dispoziție de la Sankt Petersburg! Dar pe tine cine naiba te obligă să fii contra consângenilor tăi? se aprinse proaspăt alesul în Consiliul de Stat al Imperiului Rus.

Crușevan luă o mică pauză de gândire, apoi, galben la față de mânie, izbucni:

– Cum crezi, a fost incendiată întâmplător tipografia ziarului „Basarabia” al lui Stere? Oare au fost confiscate accidental mai multe numere ale acestui ziar pro-român? Eu nu vreau să pățesc la fel cu zia-rele mele rusești „Drug” și „Bessarabeț”...

– Mai ales, când ele sunt finanțate clandestin de Jandarmeria Gubernială!, i-a tăiat-o prompt Pavel Dicescu.

„Uite, bărbosul naibii, știe și acest lucru”, gândi cu răutate Crușevan, apoi aruncă ultimul său argument:

– Nu mă finanțează jandarmeria, ci deputații noștri din Duma de Stat. Pavel Krupenski și Nicolae Șoltuz mă susțin cu bani.

– E clar cu tine!, răbufni supărat Pavel Dicescu. Dacă te-ai înhămat cu alde Șoltuz, înseamnă că ai trecut definitiv în tabăra șovină a naționaliștilor velicoruși, care ne consideră pe noi, moldovenii, popor de mâna a doua și trâmbițează întruna că Rusia este doar pentru ruși. Halal de așa prieteni ca tine!

După această discuție aprinsă, relațiile dintre Dicescu și Crușevan au devenit mai mult decât glaciale. Totuși, sprijinit consecvent și cu ardoare de aripa moderată a nobilimii național-democrate, Pavel Dicescu a continuat să fie membru al Consiliului de Stat și la începutul lunii februarie 1907, când s-au desfășurat alegerile în Duma a II-a de Stat a Rusiei. Concomitent, în Basarabia el era mareșal gubernial interimar al nobilimii și mareșal al nobilimii din județul Chișinău. Pe lângă aceste funcții, Pavel Dicescu mai era și președinte al Comisiei Științifice Guberniale a Arhivelor Basarabiei, avându-l ca adjunct pe istoricul Ioan Halippa, fratele mai mare al lui Pantelimon Halippa, unul dintre cei mai importanți militanți pentru afirmarea spiritului românesc în Basarabia și pentru unirea acestei provincii cu România, președintele Sfatului Țării care a votat unirea în 1918...

Speranța nu poate răbda și, reamintindu-mi că se aține mereu în preajma mea, intervine cu o îndreptățită concluzie:

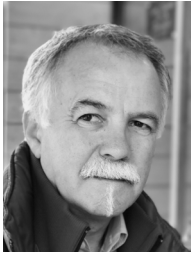
– Având în jurul său asemenea înaintași ca Pavel Dicescu și Ioan Halippa, nu-i de mirare că tânărul Pan Halippa s-a „contaminat” de patriotism și s-a dedat cu trup și suflet cauzei naționale a basarabenilor.

...Stimat de nobilii basarabeni pentru înțelepciune nativă și devotament sincer față de cauza națională a băștinașilor, susținut activ de către ei, Pavel Dicescu a desfășurat, în anii 1908-1909, o activitate curajoasă, chiar eroică, în funcția de membru al Consiliului Imperial, străduindu-se să ia apărarea națiunilor mici. El era admirat de reprezentanții naționalităților „periferice” pentru lupta sa contra politicii de rusificare forțată. Curios lucru, însă argumentele și tezele lui „naționaliste” erau luate în seamă de intelectualii ruși, iar promotorii Revoluției din Februarie și, mai ales, acei ai așa-zisei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, chiar s-au înarmat cu ele pentru a cuceri simpatia minorităților naționale.

Alexandru CORDUNEANU

Despre „Identitățile Chișinăului”

A.C. – poet, publicist, animatorul Grupului Civic pentru Patrimoniu Cultural, coordonator al ediției *Identitățile Chișinăului* (6 volume, 2011-2020).

În septembrie-octombrie 2020 au fost lansate volumele cinci și șase ale ediției *Identitățile Chișinăului*. Tomurile întrunesc contribuțiile participanților la conferințele internaționale omonime, desfășurate la Chișinău în 2018 și 2019. Celelalte patru volume, editate anterior, însumau studii, articole de analiză și eseuri expuse la edițiile din 2011, 2013, 2015 și 2017 ale conferinței.

Lucrarea în cauză este un proiect pluridisciplinar de investigație a orașului de pe Bâcu la care contribuie istorici și scriitori, arhitecți și critici de artă, arheologi și specialiști în domeniul conservării patrimoniului cultural, urbanisti, sociologi și antropologi urbani.

Inițiatorii și coordonatorii proiectului sunt Alexandru Corduneanu (reprezentând Grupul Civic pentru Patrimoniu Cultural) și dr. Sergiu Musteață (reprezentând Asociația Tinerilor Istorici din Moldova – ANTIM). Direcția Culturală a municipiului Chișinău și Muzeul Național de Artă a Moldovei sunt partenerii statornici ai proiectului.

Efortul colectiv al acestei lucrări vizează elucidarea unor aspecte necunoscute sau mai puțin cunoscute ale istoriei Chișinăului din ultimele secole în ideea unei construcții istorice solide. În esență, acest demers încurajează

– şi practică – cultura memoriei urbane. Revelarea „oraşului ascuns” şi „scoaterea din ascundere” a spiritelor locului prin discursuri pe diverse palete profesionale – istorică, culturală şi spaţial-urbanistică – pune în valoare consubstanţialitatea construcţiei istorice şi a memoriei personale şi colective, care, cu siguranţă, va da temeinicie oraşului de mâine.

Modernitatea urbană a Chişinăului numără peste 350 de ani. Temeliile târgului au fost puse pe vremea domnitorului Vasile Lupu (1634-1653), când se presupune că a şi fost ridicată biserica domnească cu hramul Sfântul ierarh Nicolae, făcătorul de minuni (ulterior, *Soborul vechi* cu hramul Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil).

În tot acest răstimp Chişinăul creşte în straturi urbane care se schimbă succesiv, se suprapun, iar acum se arată în palimpsest ca patru paradigme culturale, patru oraşe diferite, suprapuse arheologic şi cultural, crescute spaţial şi urbanistic unul prin celălalt:

- târgul mănăstiresc moldovenesc aflat pe linia confruntărilor militare ruso-turce şi ars din temelii de câteva ori doar pe parcursul secolului al XVIII-lea;
- oraşul imperial cazon, proiectat şi construit „по высочайше утвержденному образцу” („după proiectul aprobat de Maiestatea Sa Ţarul”), cu o populaţie colonială, în structură majoritar evreiască din 1840;
- centrul de provincie românească care a dat tonul Marii Uniri, primind apostolatul elitelor culturale din celelalte provincii ale României Mari pentru a ridica infrastructura educaţională, culturală şi viaţa socială în limba română; şi în toţi acei 22 de ani păstrând fără vreo schimbare majoră structura etnică a populaţiei, unde autohtonii erau minoritari în intravilan şi majoritari în comunele periurbane;
- oraşul sovietic, capitală de republică unională, centru al dominiului agricol, cu injecţii permanente de „oameni sovietici” aduşi să „ridice nivelul de trai şi cultural” al moldovenilor, oraş în care populaţia autohtonă nu trebuia să depăşească rata stabilită de Comitetul Central al PCUS de 40%, dar care, în ciuda ideologizării realist-socialiste, devine „cetate de scaun a culturii româneşti din Basarabia, găzduind şi solidarizând aproape întreaga intelectualitate de creaţie,

*Participanți la Conferința internațională „Identitățile Chișinăului”,
ediția a VI-a, anul 2019*

provenită din țară, realizând o sinteză de neașteptat între ruralismul moral și urbanismul intelectual” (Mihai Cimpoi).

Astăzi orașul își revendică stăruitor memoria reprimată îmbogățind-o prin cercetările fenomenelor urbane, prin mișcărilor pregnante de protejare a patrimoniului cultural material și imaterial, prin modul în care unele investiții private caută forme istorice tradiționale.

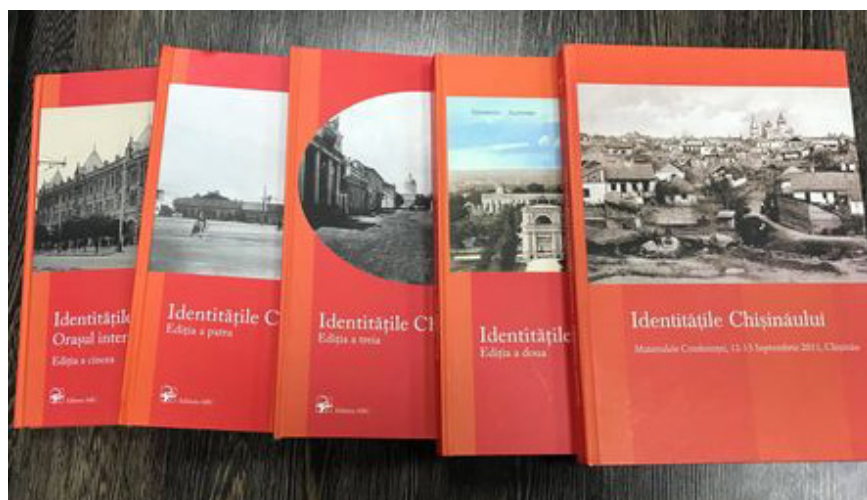
Regenerând sub aspectul componenței numerice, al expresiei instituționale a populației și al capitalului cultural asumat, Chișinăul reintră în matricea stilistică originară.

De obicei, așa cum accentua Iuri Lotman, „fiecare cultură își definește paradigma proprie a ce trebuie ținut minte (înregistrat în memorie) și a ce trebuie uitat. Acesta din urmă este șters din memoria colectivă și ca și cum incetează să mai existe. Dar se schimbă vremurile, se schimbă sistemul de coduri culturale și se modifică și paradigma a ce trebuie ținut minte și a ce trebuie uitat” (I. Lotman, *Articole*, vol. 1, Tallinn, 1992). În ideea de moștenire istorică și culturală orașele care reușesc fericit să-și împlătească trecutul cu prezentul și viitorul, punând în evidență unitatea comunitară, și nu clivajele istorice, devin centre culturale de iradiere regională sau globală (vezi cazurile Praga, Paris, Timișoara). Or, „cultura a cărei memorie este saturată de texte create în interiorul ei este adesea caracterizată printr-o evoluție graduală și întârziere în dezvoltare, pe când cultura a cărei memorie este supusă periodic la o saturație masivă de text redactat în altă tradiție tinde spre o «dezvoltare accelerată»” (*ibid.*).

Eforturile organizatorilor conferinţei „Identităţile Chişinăului” încurajează studiile şi cercetările urbane pe diverse domenii. Cultura memoriei, susţinută de cercetători, aduce şi o schimbare de viziune asupra viitorului oraşului. Tot mai rar oraşul este perceput doar ca obiect de intervenţie (ştiinţifică, edilitar-administrativă, economică, politică etc.), şi tot mai des – ca subiect de dialog istoric şi cultural. Tendinţa este globală şi se regăseşte inclusiv în actul final al Conferinţei ONU HABITAT III. Şi în cadrul Congresului Uniunii Internaţionale a Arhitecţilor, desfăşurat la Seul cu tema „Sufletul oraşului” („Soul of City”), arhitecţii din toată lumea au pledat pentru redescoperirea, renaşterea relaţiei între spaţiul construit şi locuitori, între loc şi locuire, pentru recuperarea oraşului prin regenerarea sufletului lui care supravieţuieşte şi este renăscut în fiecare dintre locuitori.

Ultimele două volume ale ediţiei *Identităţile Chişinăului* lansate recent, intitulat *Oraşul interbelic* (volumul 5) şi *Oraşul subteran* (volumul 6), reprezintă o încercare de focalizare a cercetărilor asupra unor aspecte ale Chişinăului de sub Chişinău, asupra oraşului din spatele oraşului sau asupra unor perioade specifice de dezvoltare a oraşului, cum a fost perioada interbelică a sec. al XX-lea.

Mai ales oraşul românesc dintre cele două războaie mondiale a făcut deliciul audienţei. Chişinăul interbelic depăşeşte în mod remarcabil

Primele cinci volume ale ediţiei „Identităţile Chişinăului”

moștenirea țaristă și devine, cu toate neîmplinirile, ratările și tensiunile vecinătății și conspirației sovietice, unul din marile centre urbane ale României Mari.

Ștefan Ciobanu, în volumul *Chișinăul*, editat de Comisiunea Monumentelor Istorice, secția din Basarabia, în 1925, accentua că „sub regim rusesc, Chișinăul nu era din orașele de cultură. Încercările culturale rusești, în cele mai multe cazuri oficiale, n-au adus în acest oraș străin și rușilor decât la o parodie de cultură rusească, care se manifestă în partea exterioară a lucrurilor, în costume europene, într-o limbă pocită, într-un teatru mediocru, într-o școală moartă, în două-trei ziare de intrigi provinciale. Nicio lucrare, mai mult sau mai puțin serioasă în domeniul literar sau științific, n-a văzut lumina la Chișinău. Și rușii din centrele culturale adevărate erau în drept să disprețuiască această capitală a Vandeei, cum numeau ei urbea păzită de Dumnezeu a Chișinăului”.

Chișinăul românesc al anului 1940 era de nerecunoscut, cu peste o sută de instituții de învățământ (facultăți, conservatoare, licee, gimnazii, școli) cu predare în limba română, cu câteva zeci bune de instituții culturale (de la Teatru Național la biblioteci, cămine culturale, societăți și cluburi sportive), cu 18 biserici ortodoxe în care se liturghisea românește, cu șase tipografii mari care asigurau publicarea de cărți, ziare și reviste în limba română și în limbile minorităților naționale, cu sute de unități economice (industrie și comerț, instituții de credit), cu rețele și instituții edilitare în renovare, cu instituții de sănătate publică, asistență și prevedere, cu aeroport (deschis în 1921) cu curse regulate și show-uri aviatice, cu stadion și hipodrom, cu zeci de asociații profesionale (ale medicilor, ziariștilor, scriitorilor etc.), uniuni profesionale și sindicale și asociații de caritate, acest oraș al „tristeții noastre basarabene” de cândva se transformă dintr-o localitate colonială de la periferia imperiului într-un oraș românesc polietnic foarte important în noua alcătuire politică, economică și culturală a țării.

George Meniuc, exponent al noii generații de intelectuali români ai Chișinăului, evocă în 1937 astfel noua imagine a orașului de pe Bâcu: „Pe bulevardul Alexandru cel Bun claxonează automobilele, trec birjele, bangănă tramvaiele, iar alături pe trotuarul asfaltat, se preumblă publicul... Seara, lângă Primărie se adună valuri de lume. Uniforme elegante de ofițeri, costume negri de domni, rochii deschise împeștrează

mulţimea dinamică... La un colţ de stradă se ridică statuia măreaţă a lui Ştefan cel Mare şi prezenţa lui dă oraşului o înfăţişare voievodală”.

Chişinăul de astăzi datorează spiritul de rezistenţă şi izbândă culturală anume Chişinăului interbelic, când personalităţi de marcă ale culturii române, ale vieţii academice şi politice româneşti au condus instituţii, au format elite, au creat fenomene de rezonanţă şi au impregnat Chişinăului interbelic un profil naţional, cultural şi economic cu totul diferit de cel al oraşului „damnat” rusesc.

Actualmente identitatea urbană a devenit o temă de lucru şi creaţie nu doar pentru istorici, sociologi şi artişti, dar îndeosebi pentru manageri şi administratori urbani. Strategiile de marketing urban reflectă identitatea locului şi a locuitorilor şi determină politicile de dezvoltare urbană. Procesele de integrare europeană şi modernizare în care este implicată şi capitala Republicii Moldova presupun abordări similare. Planificarea viitorului, ca viziune modernă de dezvoltare urbană, cere, alături de strategiile de branding urban (regenerare urbană), clarificări identitare pe tot spectrul de interes comunitar. Ceea ce defineşte *genius loci* (spiritul locului) – istoric, cultural, spaţial-urbanistic, caracterul a ceea ce ne uneşte comunitar şi ne deosebeşte favorabil de ceilalţi – trebuie accentuat, repus în valoare, făcut să funcţioneze din plin, dezvoltat prin obiective, politici şi proiecte concrete, articulate profesional de o administraţie competentă şi asumate în cunoştinţă de cauză de comunitatea Chişinăului.

În aşa mod ideea lucrării *Identităţile Chişinăului* îşi regăseşte şi sensul, şi misiunea.

Vasile MALANEȚCHI

Mărturii despre efigia moral-spirituală a scriitorului Vladimir Belistov

V.M. – istoric literar și publicist, ex-director general al Muzeului Național de Literatură „Mihail Kogălniceanu”, actualmente șef al Secției literatură a acestei instituții. Membru al Uniunii Scriitorilor, al Uniunii Artiștilor Plastici și al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova. Semnează articole, studii și cărți privind trecutul cultural-literar-artistice, este preocupat de cunoașterea, punerea în valoare și salvagardarea patrimoniului cultural.

În povestioara *Cu lira nordică*, publicată în 1966, în revista „Femeia Moldovei”, descriind o întâlnire imaginară a poetului rus A.S. Pușkin (1799-1837), aflat în exil la Chișinău, cu scriitorul basarabean Constantin Stamati (1786-1869), V. Belistov (1918-2000) îl prezintă pe acesta din urmă ca fiind „un bon-doc cu fața blajină și cu ochii adânci, cumiți”. Improvizând, căci, de fapt, nu avea de unde să știe cum arăta la exterior, clasicul literaturii noastre C. Stamati, prin câteva tușe laconice, dar precise, V. Belistov nu a făcut decât să-și deseneze propria înfățișare. Avem convingerea că și în alte scrieri ale sale, inclusiv în traduceri, la o lectură atentă, vom găsi trimiteri directe sau mai subtile la aspectul fizic și la profilul său intelectual.

Criticul literar Ion Ciocanu, fost redactor, apoi director al editurii „Hyperion” în anii ’70-’80, spunea cu ocazia omagierii lui V. Belistov, la centenarul nașterii sale¹, că supranumele acestuia, în ultima perioadă, a fost „Eurepede” – un apelativ însălat ad hoc, având la bază numele poetului antic grec Euripide, pe care l-a transpus în limba noastră și avându-se în vedere, bănuim, faptul că traducătorul, prin

felul său de a fi, de a schița atitudini, gesturi etc., era iute din fire, isteț, nerăbdător și agitat... Dar același Ion Ciocanu afirma cu tărie și în deplină cunoștință de cauză că „Belistov este, înainte de toate, un cărturar distins, în sensul că știe bine câteva limbi, printre care latina, greaca, germana, are o școală solidă la învățători de talia lui Gala Galaction; este un orator bun, care nu chinuie cuvântul, ci posedă harul vorbirii alese”².

Ion Gheorghiuță, poet, eseist și traducător, care în anii de la urmă l-a vizitat acasă, „în vila sa – cândva de la marginea orașului – acum înghesuită circular de blocuri masive” din cartierul Buiucanii Noi al Chișinăului, susține că V. Belistov era volubil și comunicativ, pasionat de dialog, dar oarecum circumspect, creându-și un înveliș care să îl apere, dar care îl și expunea. În opinia lui, Belistov întruchipa omul avântat ce se zbătea între cutezanță și sfioșenie. „Umorul, ironia și autoironia – și ele din recuzita de protecție – sunt ferite de impulsuri primare și vorbesc de un spirit care a învins greul vieții prin consum și elan”. Acesta era V. Belistov în anii deplinei maturități, când atinsese „condiția unei existențe arhetipale de pasionat al cărții”³.

Ce zic documentele

În Colecția de manuscrise a Muzeului Național de Literatură „Mihail Kogălniceanu”, am depistat o depozitie făcută de Vladimir Belistov, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, în data de 15 iulie 1957 și adresată Comitetului de conducere. Documentul este redactat în limba rusă și are drept obiect de referință intervenția inopinată în procesul-verbal, dressat de el, al unei ședințe a Secției ruse a US. Persoane interesate, urmărind scopuri meschine, și-au permis să rescrie în propriul beneficiu procesul-verbal al ședinței, denaturând faptele prin falsificarea afirmațiilor făcute de participanții la discuție. Iată declarația scriitorului:

La lectura procesului-verbal al ședinței din 2.4.57 a Secției ruse, am constatat următoarele:

- 1. Procesul-verbal a fost întocmit de mine, V. Belistov, nu de N. Costenco. Drept care sunt nedumerit de perversitatea cu care s-a intervenit într-o anume parte a documentului.*
- 2. Ceea ce am spus eu în cadrul discuției a fost omis în procesul-verbal refăcut și vădit falsificat. Eu am susținut demersul tov. Șvedov, care a făcut una*

cu pământul lucrările tov. Doroganici. Am subliniat că, din punct de vedere psihologic, caracterele nu au nici o motivare; că povestirea „Dragoste de toamnă” („Любовь осенняя”), singura pe care am citit-o, conține o sumedenie de imoralități; că eroul principal se comportă ca un ticălos, iar o atare atitudine nu este caracteristică intelectualului sovietic. Eu am menționat că e pozitiv doar interesul pe care, prin atractivitate, îl trezește tema propriu-zisă, dar tot odată am subliniat, că aceasta nu este bine realizată din punct de vedere artistic. În consecință, am propus ca povestirea să fie prelucrată substanțial atât sub aspectul formei, dar mai ales din punctul de vedere al motivării psihologice a caracterelor, întrucât, propriu-zis, în povestirea „Dragoste de toamnă” caractere nu există.

3. Mai atrag atenția că au fost falsificate și luările de cuvânt ale altor tovarăși. Țin să precizez că eu am lăsat consemnările pentru procesul-verbal în ciornă, și cineva și-a permis să le redacteze conform dorinței proprii.

V. Belistov (semnătura). 15.VII.57⁴.

Este vorba, în esență, de recomandarea spre publicare a manuscrisului unei cărți, *Dragoste de toamnă* a ziaristului Leonid Doroganici. Nu știm cum s-a încheiat incidentul și dacă consiliul US a luat măsuri în vederea soluționării problemei și a stopării acestui soi de abuzuri. În cazul de față, ne interesează atitudinea tânărului scriitor V. Belistov care, judecând după ideile exprimate în mesaj, apare ca un personaj curajos, principial și intransigent. Pentru nonconformismul său, manifestat și cu alte ocazii, în alte situații de viață, el a devenit incomod, nedorit și chiar, precum vom vedea mai jos, a fost eliminat din cercurile în care își desfășura activitatea.

Mărturie stă, în această ordine de idei, o delațiune parvenită la adresa Uniunii Scriitorilor din Moldova la 25 aprilie 1959, în care V. Belistov e prezentat drept un om al discordiei, arogant și meșter la țesut intrigi în colectivul în care lucrase până de curând. Faptul că denunțul este semnat la unison de ștabii celor trei organizații primare obștești (secretarul de partid, liderul sindical și cel comsomolist), dar și de două comsomoliste, este cât se poate de concludent ca intenție și trădează pornirea autorilor de a merge cu răfuiala până în pânzele albe:

Către Uniunea Scriitorilor Sovietici din Moldova

Pe parcursul a șapte luni de zile, la Direcția Republicană de Difuzare a Filmelor din cadrul Ministerului Culturii al RSSM, a fost angajat în calitate de traducător un oarecare Belistov Vladimir Nicolaevici, care se dădea drept un scriitor moldovean având în spate câteva cărți editate și o sumedenie de traduceri.

Considerăm necesar să Vă aducem la cunoștință că Belistov a încercat să-i denigreze în ochii întregului nostru colectiv pe scriitorii de frunte ai Moldovei, precum sunt t.t. Lupan, Bucov, Istru, Meniuc, Cruceniuc, Crețu, Barschi, Roșca ș.a., numindu-i „scriitorăși fără talent și carierist”. În același timp, el se recomanda ca fiind unicul scriitor adevărat și încercând să ne convingă că va veni timpul, când el își va ocupa locul binemeritat în societate și va curăța literatura de mediocrități. Acest fapt ne-a indignat profund, deoarece noi îi cunoaștem pe tovarășii sus-numiți ca scriitori talentați, luptători activi pentru pace, personalități ce se bucură de o autoritate binemeritată în rândul maselor largi de cititori. Pe lângă cele întâmplute, Belistov se străduia să bage zăzanie între colaboratorii noștri, ocupându-se de intrigi murdare, cârcoteli și provocări și încercând să otrăvească conștiința tineretului cu idei antisovietice dăunătoare. Având în vedere această activitate distructivă a lui Belistov, ne-am adresat conducerii întreprinderii cu rugămintea ca individul respectiv să fie izolat de colectiv și el a fost eliberat de la lucru. Considerăm de datoria noastră să aducem la cunoștința Uniunii Scriitorilor acțiunile reprobabile ale numitului V. N. Belistov, întrucât un asemenea „scriitor” e străin de idealurile cititorilor sovietici și e periculos în general pentru întreaga noastră societate.

A. Mulear, secretarul organizației de partid a Direcției de difuzare a filmelor;

A. Iakușev, președintele comitetului sindical;

I. Hrenova, secretar al organizației comsomoliste;

Z. Dinescu și V. Nicu, comsomoliste.

5.IV.1959^s.

Dacă înțelegem bine, acuzațiile aduse aici lui V. Belistov sunt cât se poate de grave și nu este exclus ca despre „abaterile” de la moralitatea socialistă ale traducătorului să se fi raportat și în instanțele administrative ale aparatului de partid și de stat abilitate cu supravegherea comportamentului cetățenilor sovietici. Cu ceva timp în urmă, înainte de instituirea – după moartea lui Stalin – a „dezghețului” hrușciovist, acuzele de acest gen se

soldau, de obicei, cu arestarea și condamnarea la ani grei de pușcărie. Interesant, ce preț a trebuit să plătească scriitorul nostru pentru acțiunea incriminată de „otrăvire a conștiinței tineretului cu idei antisovietice dăunătoare”, constatată și documentată oficial în delațiunea semnată solidar de reprezentanții plenipotenți ai colectivului de muncă?

Trebuie să mai precizăm că, imediat după război, V. Belistov a fost anchetat ca potențial trădător al patriei sovietice, dar a fost achitat, din lipsă de probe. Vorba e că, în 1943, el fusese mobilizat în armata sovietică, iar în iarna anului următor, 1944, participând la Bătălia de la Korșun-Șevcenkovski, a fost grav rănit și, în aceste împrejurări, a nimerit în prizonierat la nemți, care, după însănătoșire, l-au plasat într-un lagăr de muncă din Hamburg, de unde a fost eliberat ulterior de trupele engleze.

După revenirea, în 1945, acasă, la Chișinău, și reluarea activității pe tărâm cultural-literar, asupra lui a continuat să planeze o umbra de bănuială, astfel încât, din când în când, scriitorul se vedea constrâns să-și reconfirme loialitatea față de regim. S-ar putea ca aceste momente sumbre din biografia lui V. Belistov să-i fi determinat, uneori, modul de abordare a realității, precum și atitudinile ce se degajă din unele scrieri ale sale.

Casa și familia

Vladimir Balistov s-a trezit la viață într-o familie de oameni ai muncii dintr-o suburbie a Chișinăului. Părinții lui se așezaseră cu traiul în Bariera Sculeni, amplasată la periferia de nord-vest a urbei, după nașterea primului din cei șase copii, care a fost nimeni altul decât Vladimir.

Pe linie maternă familia era de origine din satul Onești, județul Orhei (astăzi în raionul Strășeni) și făcea parte din categoria țăranilor înstăriți. Mama scriitorului, Anastasia, se născuse în anul 1899 din părinții Teodor Nicolae (în perioada țaristă se ortografia Nicolaev, după modelul rusesc) și Ecaterina Botea.

Pe linie paternă, scriitorul are rădăcini bieloruse, tatăl său, Nicolai Belistov, fiind născut în orașul Grodno, în 1892. A ajuns în Basarabia în timpul Primului Război Mondial, ca soldat în armata țaristă, în cadrul trupelor ce au luat parte la luptele de pe frontul din Moldova. Odată cu destră-

marea armatei ruse influențate de bolșevism și retragerea de pe front a unității militare în care era încorporat, a preferat să rămână în Basarabia. La Chișinău, în vara anului 1917, a cunoscut-o pe Anastasia, în curând având loc și căsătoria. În aceste împrejurări, la 22 aprilie 1918, s-a născut Vladimir Belistov. După nașterea copilului, ajutată de părinții gospodari de la Onești, tânăra familie a lui Nicolai și a Anastasiei Belistov și-a procurat o casă în marginea Chișinăului, amplasată pe locul unde actualmente se află fabrica de încălțăminte „Zorile”, vizavi de parcul „Alunelul”. Pe acest loc, aproape de casă, fostul ostaș țarist Nicolai Belistov își deschise o mica întreprindere manufacturieră ce se ocupa de producerea și reparația încălțăminte, iar mama Anastasia se lansă în afaceri comerciale, punând în vânzare, în temei, vinuri produse din strugurii recoltați de pe plantațiile de viță-de-vie de la Onești. O parte din vin ajungea la tarabele din Iași, astfel că afacerile familiei Belistov, urmând un trend ascendent, au durat până la 28 iunie 1940, asigurându-le un trai decent, iar copiilor și posibilitatea de a accede la studii.

La rândul său, Vladimir Belistov și-a întemeiat o familie, după ce și-a încheiat studiile universitare (întrucât autoritățile sovietice nu i-au recunoscut diplomele de licență obținute anterior, a mai făcut o dată facultatea de litere, de astă dată, la secția fără frecvență, la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă” din Chișinău) și s-a încadrat în câmpul muncii.

Aleasa inimii sale avea să fie Valentina Mihnevici, originară din Tighina, care se născuse la 5 februarie 1929, într-o familie de intelectuali. În 1945, la vârsta de 16 ani, devine cântăreață (soprană) în Capela Corală „Doina” a Filarmonicii de Stat din Chișinău. În 1949, fiind deja artistă emerită, participă la Decada Culturii Moldovenești la Moscova, care s-a desfășurat în perioada 28 decembrie 1949 - 7 ianuarie 1950. „Vocea caldă și frumos timbrată” (Gleb Ceaicovschi-Mereșanu) i-au permis să interpreteze părțile solistice în cântecele populare din repertoriu și în creații corale ale compozitorului E. Coca. În 1952 a fost decorată cu ordinul „Insigna de onoare”. În 1983, având starea sănătății precară, s-a retras din activitatea concertistică. S-a stins din viață la 5 ianuarie 2007⁶.

În familia lui Vladimir Belistov și a Valentinei Mihnevici s-au născut trei copii: în 1954, fiul Nicolae Belistov, violonist, absolvent al Colegiului de Muzică „Ștefan Neaga” din Chișinău, actualmente liber-profesionist, locuiește în Germania, la Hamburg. Are două fete, Angelina (s-a născut

în 1979, la Chișinău, absolventă a Facultății de Limbi și Literaturi Străine, a emigrat în Islanda) și Carina (s-a născut în 1979, la Chișinău, absolventă a Universității de Stat din Atlanta, Georgia; s-a stabilit în SUA); în 1956, fiica Julieta Belistov, la Chișinău, funcționară pe tărâm social-cultural, absolventă a Academiei de Teatru, Muzică și Arte Plastice, locuiește în Germania, la Hannover. Are doi copii, Nicolas Kato (s-a născut în 1983, la Chișinău, cameraman, locuiește și activează la Berlin) și Stiven Kato (s-a născut în 1989, la Berlin, medic fizioterapeut, locuiește la Hannover); în 1962, fiul Leonid Belistov, contrabasist și dirijor de orchestră de muzică populară, absolvent al Colegiului de Muzică „Ștefan Neaga” și al Academiei de Teatru, Muzică și Arte Plastice, muzician liber-profesionist. A emigrat în Franța, are doi copii: Alexandru Belistov (s-a născut în 1985 la Chișinău, artist plastic, locuiește la Montreal, Canada) și Anna-Margareta Belistov (s-a născut în 1999 la Dusseldorf, Germania, și locuiește la Paris, Franța).

În anul când s-a născut Nicolae, primul copil, Vladimir Belistov a făcut demersul necesar către autoritatea publică de rigoare (comitetul executiv al sovietului orașenesc de deputați ai poporului) pentru a i se repartiza un lot de pământ unde să ridice o casă de locuit, un cuib al familiei. Casa părintească de la Bariera Sculeni devenise neîncăpătoare (scriitorul mai avea încă șase frați și surori, care încă „nu-și luaseră zborul”), iar însuși cartierul se transformase într-o zonă suprapopulată – „Shanghai-ul de la Sculeanca”, cum îi zice Nicolae Belistov, ghidul nostru de azi în trecutul de acum șapte decenii al familiei sale. Ținându-se cont de faptul că era scriitor și veteran de război, iar soția – artistă emerită, lui V. Belistov i s-a oferit un teren la marginea orașului, în viitorul cartier Buiucanii Noi, pe teritoriul alocat edificării de case individuale. S-a muncit din greu, până prin 1958, aproape „un cincinal”, până când, în sfârșit, camerele de locuit, una câte una, au intrat în posesia locatarilor. Un pic mai târziu, ulicioarei pe care se afla „vila” familiei Belistov i s-a dat numele de import al criticului literar Vissarion Belinski (din 1992, stradela poartă numele actorului Dumitru Caraciobanu).

„Asta a fost casa noastră, unde am locuit toți copii, împreună cu părinții noștri...”, spune, cu o notă de nostalgie în glas, Leonid Belistov, mezinul familiei. Aici, în „vila” de pe fosta stradă V. Belinski, nr. 7, din Chișinău, a muncit din greu scriitorul Vladimir Belistov, făurarul de frumusețe, ma-

estru al artei cuvântului, care a avut grijă să calibreze cu atenție sunetul limbii și să potrivească sensurile vocabulelor, cultivând cu grijă, aidoma unui grădinar experimentat, tezaurul nesecat al graiului matern. Cele mai multe și mai bune traduceri ale sale din literatura universală aici au fost făcute, aici au fost scrise o parte din articolele publicistice inserate în revista „Cultura” de pe timpuri și, bineînțeles, aici a fost așternut pe hârtie romanul *Două surori...*

După decesul scriitorului (V. Belistov a plecat în lumea celor dreپți la 21 februarie 2000 și a fost înmormântat alături de părinți, în Cimitirul „Sfântul Lăzăr” din Chișinău), casa a fost scoasă la vânzare, iar noul proprietar a și demolat-o, în scurt timp, pentru a elibera locul în vederea înălțării unei alte construcții. Odată cu ea s-au risipit și cărțile din bibliotecă, adunate cu râvnă, decenii la rând, de vechiul amfitrion. Graba și neatenția cu care s-au apucat de lucru constructorii au făcut să dispară manuscrisele, inclusiv cele inedite, în care era înmagazinată truda de o viață a cărturarului... S-a topit în vid, înghițit de golul nesfârșit, universul moral, spiritual și fizic al celui care a fost omul de vastă cultură umanistă Vladimir Belistov. Unul câte unul, s-au împrăștiat în lume copiii scriitorului, cu familiile lor cu tot, hotărâți să pășească, individual, pe calea propriului destin...

Note

¹ Comemorarea și omagierea scriitorului cu ocazia centenarului de la naștere a avut loc la 27 aprilie 2018, în Sala cu cămin a Casei Scriitorilor din Chișinău, în cadrul collocviului „Un cărturar contopit cu timpul său. Centenar Vladimir Belistov”, desfășurat în organizarea Muzeului Național de Literatură „Mihail Kogălniceanu” și a Uniunii Scriitorilor din Moldova. În context, a fost inaugurată o expoziție tematică aniversară pregătită de muzeu.

² Ion Ciocanu, *Cuvânt despre Vladimir Belistov*, în Ion Ciocanu, *Cu fața spre carte. Dialoguri, schițe, articole, recenzii*, Chișinău, Cartea moldovenească, 1989, p. 281-284.

³ Ion Gheorghiuță, *Setea de epic*, în „Moldova Socialistă”, nr. 93 din 19 aprilie 1988, p. 4.

⁴ Muzeul Național de Literatură „Mihail Kogălniceanu”, Fondul Manuscrise, nr. de inventar 4488.

⁵ Muzeul Național de Literatură „Mihail Kogălniceanu”, Fondul Manuscrise, nr. de inventar 3404.

⁶ Vezi și Enciclopedia *Literatura și arta Moldovei*, Chișinău, 1986, vol. 2, p. 31.

Veronica ROTARU

Monologuri autumnale

V.R. – s-a născut în satul Mândăc, raionul Drochia. A absolvit Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Moldova. A exercitat funcția de corector la ziarul „Moldova Socialistă”. Din 1980 se transferă la revista Uniunii Scriitorilor din Moldova „Nistru”, mai apoi „Basarabia”. Din 2000, 19 ianuarie, lucrează la revista „Limba Română”. Membră a Uniunii Jurnaliștilor din Moldova.

Surprinzătoare și încărcate de emoții sunt paginile semnate de colega noastră Veronica Rotaru. Cu limpeziri ale sufletului atunci când autoarea reușește să se bucure în tihnă de o adiere de vânt sau de un autumnal răsărit de soare. Cu nopți albe și întrebări multe („Noi, oamenii, suntem înfășurați în întrebări”) și răspunsuri, de cele mai multe ori univoce, care adâncesc sentimentul de neliniște și însingurare. Când în preajmă nu mai este omul iubit, când confesiunile tale nu mai are cine să le asculte și să le pătrundă, când cei dragi, copleșiți de grijile cotidiene, sunt departe, revii de-asupra foii imaculate și încerci să discerți noianul de gânduri, măsurându-ți viața de la început. Meditațiile proprii unei anumite vârste sunt un amestec de mulțumire și oboseală, amândouă la fel de vii, care scaldă sufletul, dându-i noi puteri pentru „înaintare”.

Mi-e limpede mereu bucuria știind că există un suflet românesc. Că românii toți au nevoie să se simtă parte a acestui suflet. Acest sentiment de apartenență este important atât pentru românii de acasă, cât și pentru cei din jurul României.

Trăim într-o lume complexă. Și tot mai globalizată. Și de aceea trebuie să ne dăm seama ca noi să rămânem noi, români. Cu istoria, tradițiile și

cultura noastră. Să rămânem un popor cu personalitate și verticalitate. Să ne păstrăm identitatea.

Eminescu a fost și va fi alături de neam, de nenorocul lui istoric. Veghea lui de revoltă și de dor dă forță neamului de a trece cu bine încercările cumplite.

La ceasul socotelilor, rânduiala de azi va pieri ca un vis urât. Judecătorul de Apoi al Neamului va fi Mihai Eminescu însuși. Reînviat, poetul va rosti verdictul: „Prea făcurăți neamul vostru de rușine și ocară,/ Prea v-ați bătut joc de limbă, de străbuni și obicei...”

***

O dimineață ploioasă, umedă, răutăcioasă. Fiecare primăvară are câteva zile din acestea. Prost dispusă, natura pare că vrea să se răzgândească, amenințând ca, de data asta, să nu respecte cronologia și să omită vara. Ce-i drept, aștern câteva semne pe hârtia din fața mea, dar numai așa, din obișnuința mâinii. Constat că n-am decât idei seci, goale de sens. Niște probleme mărunte și lip-site de importanță. Niciuna dintre ele nu se referă la întreaga mea viață. Dar parcă n-am știut asta dintotdeauna? Nici nu mă așteptam la altceva. Știam că, independent de zilele ce curgeau, viața, în întregul ei, înseamnă ceva. Nu există totuși decât zile.

Parcă nu amintirea, ci trecutul ar fi revenit. Dacă trupul are un suflet aparte, independent de „eu”-ul meu, atunci sufletul îmi este acum potrivnic, răsculând trupul împotriva mea. Mă încăpățânez ca un copil alintat. Și impresiile zilei se arată sărăcăcioase, dar presupuneam că din pricina oboselii. Eram mulțumită că, după unele semne, voi avea o noapte tihnită. Auzeam dangătul profund al clopotelor de la Biserică, bătăile erau multe, uniforme.

***

Căci ce e viața? Unii o compară cu o scurtă plimbare din leagăn în mormânt. Alții cu o saramură spirituală care ferește trupul de descompunere. „Viața e o flacăra care se stinge, dar recapătă scânteii de câte ori se naște un copil” (George Bernard Shaw). Sau e comparată cu un borcan de sticlă care are un strat subțire de miere înăuntru. E nimicitoare iluziilor (Liviu Rebreanu). E plimbare spre somn (Lucian Blaga). Viața este o curgere, un fluviu, o mișcare continuă. Oamenii au impresia că ei înșiși reprezintă ceva static. Dar nu e

așa, numai obiectele sunt statice, numai moartea este încremenită, viața însă este o continuă schimbare. E muncă, numai ea, munca, îi dă omului drept de viață. E o carte a veșniciei. Fiecare ține la viața sa și o consideră ca o formulă ce mai poate căpăta desăvârșire.

Viața mea urmează, ca un vis de noapte, când te trezești și spui: „Vai, ce bine că a fost vis!”

Stau în cameră lângă cartea deschisă, o lumânare se stinge cu încetul... Mă gândesc cât valorează viața aceasta? Ceea ce contează sunt virtuțile care o organizează și care-i dau semnificație.

Prin fereastra întredeschisă se aud păsări cântând din grădina vecină. E cald.

***

Omul mai simte nevoia de a vorbi. Are necesitatea să se exprime, să povestească, să fie deplâns, să fie încurajat. De asta trebuie să fie atent, tăcut, să-l asculte pe celălalt, să-l simtă că are nevoie de atenție. Fă un gol în tine și fii disponibil să primești argumentele celuilalt. Să-i descoperi bogățiile ascunse. Și nu eșecurile. Să nu scormonim la nesfârșit cenușa, să ne aplecăm asupra jăraticului aprins, să-l alimentăm și se va aprinde foc. Caută în celălalt ceea ce este vrednic de iubire... Și apoi încearcă din toate puterile tale să-i vrei binele. Să-l accepți din capul locului așa cum este. Să-l iubești dezinteresat...

***

Oră a dimineții, ferice, tu ești aurul vieții. Atâtea-mi năvălesc în cap și totuși nu mă pot gândi la nimic. Nu știu de unde s-o încep și pe ce culori să înaintez. Îmi simt inima rănită adânc, parcă golită de tot sângele, încât nici nu mai încerc să mă întreb de ceva. Cred că mă voi întoarce de unde n-am plecat. În sat. Vara se pregătea de drum. Vremea era încă frumoasă, cu soare mult, melancolic. Verdeța câmpului nu se da ușor bătută. Malurile Nistrului se încăpățâneau într-o luptă inegală, se opinteau, trecând prin toate culorile curcubeului până să ajungă și să se resemneze la galben.

***

Iată că se topiseră pe nesimțite serile lungi, târzii, de vară plină. Zăpușeala de peste zi, apăsătoare și bolnăvicioasă, răscoli în mările văzduhului balaurii norilor de toamnă. Ploaia începu să fornăie deasupra capului și să ia văzdu-

hul în copite, ca o herghelie speriată. Iar satul ca și cum suferea de-o bucurie, care se limpezea firesc, ca turburelul, lăsând toată drojdia să se așeze la locul ei întunecat, de unde o vor scoate afară cu grijă la iarnă, când crapă pietrele.

***

... Mergeam singură și tăcută. Respirația aburoasă și nemărginită a nopții arunca un liņtoliu subțire de neguri albe peste Nistrul meu drag, care, tremurând parcă de frig pe pietrele-i reci, luneca cu murmur grăbit și, ca o năframă bogată, își pierdea cursul în taina depărtată...

Lumina trandafirie a zorilor cuprinse tot cerul, se vestea și calea soarelui. Fulgi singuratici de nouri albi, ca niște iuți și trecătoare gânduri amare ce umbresc ochiul nemărginit și limpede al lui Dumnezeu, lunecau tăcut pe adieri de vânturi... Totul era într-o solemnă încremenire. Florile își închinau spre pământ fruntea sub greutatea bobitelor de rouă. Ai fi zis că fecioarele își plecau cu evlavie capul spre închinare în fața Celui atotputernic. În templul sfânt al Naturii. Și glasul de peste tot al tăcerii sfinte, izvorât din adâncul inimii neprihănite a Firii, se îndrepta, în accent misterios, către îndurarea fără hotare a Celui preainalt.

***

Ce mai fac? Fabric trecut. De dimineață până seara.

Și ce am mai descoperit. Când ești bine și în armonie cu tine și cu lumea, spiritul parcă se ofilește. E de ajuns o mică contradicție, că începe să înflorească. Cred că gândirea e valorificarea necazurilor noastre. Se zice că necazurile care ni se întâmplă fac viața mai interesantă. Așa e viața. Nu e perfectă și trebuie să-i facem față. Lucrurile mărunte contează foarte mult. Dar gândurile, cuvintele, efortul aduc schimbările. Doar cu ele se obține ceea ce vrem. La orice vârstă există semne ce ne previn că e timpul să găsim răspunsuri la anumite întrebări ce ne preocupă, dar ezităm, amânăm, convinși că, odată cu bătrânețea, aceste semne se vor limpezi. Da, devin într-adevăr mai limpezi, dar ne lipsește energia ca să ducem la bun sfârșit gândul. La vârsta aceasta observ din ce în ce mai mult că nici trupul nu mă mai urmează. Dar cât de devotat îmi era parcă odinioară. Acum nu mai vrea să-mi fie complice. Și cine să-mi țină de urât? Și îmbătrânirea aceasta. Cu avantajul că mai rămâi în viață

chiar. Ne degradează organele, pârâie toate, unele bătător la ochi. Trupul parcă se detașează de noi. Ne scapă, fuge de noi, nu ne mai aparține. Ca un fugar pe care nu-l putem denunța.

Și dacă vrem să facem ceva, atunci trebuie să facem Acum. Orice amânare poate însemna niciodată – asta e de înțeles. Voința noastră este singura lege! Și gândul creator. Un gând e asemenea unei semințe minuscule, din care poate crește cel mai înalt copac, cea mai înmiresmată floare, un fir plâpând de iarbă. Putem întări gândurile noastre astfel, încât să se împlinească vise, dorințe, orice vrem să dobândim în viață. Minteia noastră, prin puterea gândurilor, ne modelează viața. De aceea trebuie să fim atenți la ce ne gândim. Căci când dăm putere unui gând, îl însuflețim. Îi dăm puterea vieții. Și el se manifestă în viața noastră. Ceea ce trăim în fiecare zi este manifestarea gândurilor noastre. Orice gând sau cuvânt al altui om, oricât de însuflețit cu puteri ar fi, nu are asupra noastră nicio putere decât cea pe care noi i-o dăm. Desigur, un gând însuflețit are nevoie de timp pentru a coborî în manifestare. Numai inima poate obține manifestarea într-o clipă sau să-l întrerupă. În inimă suntem una cu Tot ce Este. Mă strădui să nu permit gândurilor înșelătoare să-mi cuprindă mintea.

Trebuie să fiu ceea ce sunt. Asemenea câmpului cu flori, fără a aduce nori, și să nu mă las copleșită de griji. Totul este pentru mine. Nimeni nu o poate face în locul meu. De mine însămi nu mă pot ascunde, nici fugi, mereu voi fi cu mine.

Viețuim totuși prin frica de moarte, care ne leagă cu lanțuri de fier de viața pământeană. De nevoia de hrană și de adăpost, de toate celelalte. Chiar îndată ce apărem pe pământ, începem să facem la fel ca ceilalți și deloc ceea ce suntem noi. Pe de o parte, ne ajută să putem viețui, iar pe de alta, ne împiedică să fim ceea ce suntem în adevăr. Numai când rupem lanțurile deprinderilor moștenite, devenim Om. Cunoaștem propria desăvârșire – semn că inima a primit lumina ceaștă. Căci inima este spațiul spiritual sacru. În el ne întâlnim cu Creatorul.

Îmi îndrept gândurile spre resemnare, totuși nu trece o zi în care să nu urzesc vreun ultimatum. Mă strădui oricum să risipesc ceața de pe unele lucruri. Mă mândresc cu sentimentul meu de libertate. E atât de puternic, încât mi-e teamă să mă bucur de el. Spunea Cioran că omul aspiră la libertate și, totodată, se bucură de câte ori o pierde. Și eu pot să greșesc, și încă de câte ori. Și eu

am dreptul la puțină indulgență. Dar mă trag înapoi din fața defectelor mele, a gâlcevilor iscodite din te miri ce. Îmi pierd răsufierea văzând cum defilează adevărurile. Întotdeauna am starea de a ierta pe oricine. Pofta de a mă răzbu-
na îmi vine târziu, chiar prea târziu, când insulta mi se șterge din amintire și devine nulă.

Se zice că vorbele sunt date omului ca să-și ascundă gândurile. Dar mă pricep să dezbrac cuvintele căptușite cu mătase, cu minciuni foșnitoare sau cele ce scânteiază în mii de fețe.

***

Oare de ce asemuim gândurile cu norii? De ce seninul trebuie să alunge gândurile? Nu toate sunt întunecate, negre... Mulți dintre oameni sunt sclavi propriilor gânduri. Și suferințele lor sunt consecințele propriilor gânduri, care îi îngenunchează. De aici, conchidem că mintea noastră trebuie să ne aparțină numai nouă. Nimeni să nu ne impună ceva din afară. Să ne creăm visul singuri și să-l clădim clipă de clipă. Și curajul de a visa... Alungând norii de pe cerul minții și eliberând inima de povară. Ne trebuie o explozie, un miracol, care să ne elibereze de complexe, să anuleze inegalitățile. Ne plângem de boală, de greutatea vieții, de loviturile sortii, de dragoste, de sărăcie, dar dorim ca aproapele sau „natura” să fie mai buni. Și nimeni nu vrea, chiar cu prețul vieții, să devină alt om, prin asta credem că suntem fiecare o unitate care se poate schimba, dar nu înlocui. Aici am putea spune că și cu un zâmbet se pot rezolva multe probleme. Permanentă este astăzi în omenire dorința de prefacere. Lumea își caută stăruitor drumul, căci fiecare ține la viața sa, ține la dansa și o consideră ca o formulă ce mai poate căpăta desăvârșire. Și să credem că între toate există o legătură. Că nu mai câștigăm nimic din renunțare. Așa e, dar câte zile îmi sunt atinse de sterilitate, lăsându-mă cotropită de o proastă dispoziție. Mă fac să pierd sensul viitorului, al prezentului și chiar al trecutului. Orice om are dreptul să-și ofere trecutul, prezentul și viitorul care-i convin. Nu pot sta singură pe picioarele mele, îmi trebuie un sprijin, de care să mă pot ține. Îmi dau seama că trecutul nostru încetează atât de repede să ne aparțină, ia înfățișare de poveste, de ceva ce nu interesează pe nimeni. Ca să-mi mențin calmul, redescopăr suprema putere a naturii. Ca motorul acțiunilor să poată intra în regim, trebuie să-mi promit o bucurie, să fac să încolțească un germene de speranță. Nu e simplu.

Cristinel MUNTEANU

Despre raportul dintre realitate și ficțiune în literatură

Cr.M. – este prof. univ. dr. habil. (doctor în filologie și în filosofie); predă la Universitatea „Danubius” din Galați discipline din sfera științelor limbajului și din domeniul filosofiei. A publicat ca autor: *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană* (2012), *Frazeologie românească* (2013); *Tradition and Innovation in Language and Linguistics* (2017); *Problema sensului la John Dewey* (2019), iar ca editor: Tobias Peucer, *Despre relațiile jurnalistice* (2008), B.P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013), E. Coșeriu, H. Geckeler, *Orientări în semantica structurală* (2016; trad. de Cr.M.) etc. Este, de asemenea, autorul a peste 150 de articole și comunicări. Domenii de interes: filosofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, hermeneutică, lingvistica textului.

1. Unul dintre subiectele des întâlnite în testările din liceu (dar și din gimnaziu) la disciplina *Limba și literatura română* este cel formulat, de obicei, așa: „Prezentați raportul realitate – ficțiune în opera literară X”. Această chestiune „teoretică” este considerată una importantă, de vreme ce este prevăzută și în programa examenului de bacalaureat pentru disciplina menționată; de aici, probabil, și frecvența cu care apare în diversele forme de examinare (lucrări de control, teze, simulări ș.a.m.d.) la care sunt supuși elevii. De regulă, operele vizate (în legătură cu o atare problematică) sunt cele istorice și/sau cele realiste (în ambele cazuri, fie nuvele, fie romane).

În unele lucrări de teorie a literaturii se apreciază că o scriere este o operă literară dacă respectă două condiții (sau dacă vedește două calități): *caracterul ficțional și expresivitatea*. Cea din urmă poate să lipsească uneori, fiindcă prin *expresivitate* se înțelege (în linii mari) scrisul frumos, meșteșugit, capacitatea de sugestie, plasticitatea exprimării și altele similare din zona esteticului; or, se pare că aceasta nu reprezintă o trăsătură cu adevărat esențială. (O știm încă de la Aristotel, din *Poetica* sa.) În schimb, ceea ce i se cere unei

scrieri pentru a fi, într-adevăr, o operă literară este forța de a crea lumi posibile, de a deveni autoreferențială. De aceea se și spune că scopul *Iliadei* este *Iliada* însăși. În consecință, scriind o operă literară, autorul face apel obligatoriu la imaginație/fantezie.

În același timp, construcția de lumi posibile presupune ancore înfipite în realitate. Bunăoară, în romanele sale istorice, Mihail Sadoveanu, asemeni unui păianjen, își țese pânza ficțională între niște repere reale ferme, constituite din evenimente petrecute cândva și figuri „politice” existente odinioară (vezi *Zodia Cancerului sau vremea Ducăi-Vodă*, *Frații Jderi*, *Nicoară Potcoavă* etc.).

Însă nu de puține ori, în literatură, nu doar că evenimentele nu corespund adevărului istoric (cum descoperim în *Scrisoarea III* a lui Eminescu, unde – cunoscut anacronism – bătălia de la Nicopole o precede pe cea de la Rovine), dar nici viața personajelor nu o mai repetă fidel pe cea a persoanelor reale, care au servit ca model literaturii. De exemplu, în nuvela lui Costache Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanu*, în timpul (relatării) celei de-a doua domnii a lui Lăpușneanu, vornicul Moțoc nu mai avea ce să caute în text, dacă este să ne luăm după același adevăr istoric (fiindcă Moțoc murise deja, în Polonia), iar moartea („literară”) pe care i-a pregătit-o acestuia domnitorul reconfigurat de Negruzzi este, certamente, copiată după cea a altui boier real, Batiște Veveli...

Când Mihai Eminescu, citind la Junimea propria nuvelă, *Sărmanul Dionis*, a ajuns la descrierea Iașului din perioada lui Alexandru cel Bun, Al. Labrior (după cum își amintea G. Panu) a început să protesteze, căci Iașul descris de Eminescu era unul dintr-o epocă mult mai recentă, când orașul dobândise particularități arhitecturale turcești (necunoscute pe vremea lui Alexandru cel Bun). Dar observația lui Labrior nu l-a impresionat deloc pe Eminescu, care a lăsat descrierea neschimbată. La urma urmelor, aveau de-a face cu o nuvelă fantastică; și-apoi, poetul se lăsase pradă unei reverii romantice. Detaliile realiste nu îl interesau în prea mare măsură...

În proza realistă, fundalul obiectiv (*background*-ul) este mult mai important. Când citim romanul *Ion* al lui Liviu Rebreanu – dincolo de povestea cu final tragic, desfășurată în satul Pripas – știm că ne aflăm în Ardealul de la începutul secolului al XX-lea și că (în acel spațiu din

acei ani) starea de fapt era chiar cea zugrăvită de Rebreanu: cu acea condiție precară a țăranului român, cu acea situație înjositoare a femeii din societatea tradițională, cu învățătorii români obligați să predea în maghiară elevilor români, cu lipsa de drepturi fundamentale pe care o resimțeau toți românii aflați sub dominația austro-ungară ș.a.m.d. Toate aceste elemente asigură cadrul realist al operei și fac povestea verosimilă¹. Nici în așa-zisul „roman subiectiv” de tip modern, (con)centrat pe analiza psihologică, pe memoria involuntară, pe „fluxul conștiinței” etc., ancorele realului nu pot fi omise. De pildă, în *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, Camil Petrescu construiește, alături de planul subiectiv (prezentând frământările conștiinței lui Ștefan Gheorghidiu), și un consistent plan obiectiv, realist, pe care se desfășoară grozăviile Primului Război Mondial...

2. Cele înfățișate până în acest punct sunt lucruri bine cunoscute. Ceea ce vreau să subliniez în continuare este că o atare problemă, și anume raportul dintre *realitate și ficțiune*, se poate pune în legătură cu orice tip de operă literară. (Ba așa zice că o asemenea relație merită avută în vedere și cercetată în școală mai ales când vine vorba de basme² și de povestiri stranie sau nuvele fantastice, chiar dacă este evident că, prin natura lor, aceste specii literare fac apel într-un grad mai mare la imaginație.)

Astfel, având în minte *Metamorfoza* lui Franz Kafka, Eugeniu Coșeriu atrage atenția, într-un interviu, asupra următorului aspect: „Nimeni nu poate vorbi în afara conținutului conștiinței, și conținutul conștiinței trebuie să fie și să conțină toată experiența pe care a avut-o și tot ce s-a gândit și s-a imaginat. De altfel, și toate fanteziile sunt făcute din bucăți și din posibilități constatate în experiență sau care neagă experiența. Adică, ne gândim: dacă s-ar putea transforma un om într-un gândac? Atunci se neagă această experiență, pe care o constatăm, și e o realitate construită” (Coșeriu, 1996, p. 48).

Într-un alt interviu, Coșeriu explică în ce constă absurdul sau iraționalul din povestirile sale compuse în tinerețe („Scrise în limba italiană, aceste povestiri sunt, toate, influențate de Kafka”, preciza marele lingvist) și adunate ulterior într-o cărticică, *La stagione delle piogge* (1988): „Întâmplările reale nu ies niciodată din sfera raționalului, iar cele pe care

le facem noi, în literatură, se pare că sunt și ele în sfera raționalului, fiindcă noi pur și simplu combinăm altfel anumite experiențe, decât acestea sunt efectiv combinate în lumea reală sau în experiența reală. Eu susțin că nicio conștiință nu e altceva decât conținutul ei. Dacă scoți conținutul, nu mai este nici conștiința; acest conținut este un conținut de experiență și de combinații ale experiențelor. Și, deci, în acest caz, de exemplu [cu referire la cele trei surori din *Anotimpul ploilor*, n.m., Cr.M.], aceste situații absurde sunt anumite combinații de «Și dacă ar fi altfel decât...?», «Și dacă ar fi contrariul?» (Coșeriu, 2004, p. 18-19).

Făcând astfel de afirmații, Eugeniu Coșeriu dovedește că are serioase cunoștințe din domeniul filosofiei. Fără să încerc să stabilesc aici sursele filosofice ale gândirii coșeriene, consider nimerit să reproduc mai departe câteva citate din Descartes, Hume și Ortega y Gasset (la care s-ar fi putut adăuga și alții), tocmai pentru a confirma ideea că niciun produs al închipuirii omenesci (indiferent că este vorba de artă sau nu) nu poate lua naștere în absența elementelor provenind din realitate (orișicum ar fi acestea recombine în imaginație).

Iată ce susținea, în acest sens, francezul René Descartes (în ale sale *Meditații metafizice*) în secolul al XVII-lea: „Totuși trebuie să recunoaștem că cel puțin lucrurile, pe care ni le imaginăm când visăm, sunt ca niște tablouri și niște picturi, care nu pot fi create decât prin asemănare cu vreun lucru real și adevărat; și că astfel, cel puțin, aceste lucruri generale, și anume niște ochi, un cap, niște mâini, și tot restul corpului – nu sunt lucruri imaginare, ci adevărate și existente. Căci, de fapt, pictorii, chiar și atunci când se străduiesc cu cea mai mare ingeniozitate să reprezinte niște sirene și niște satiri cu ajutorul unor forme bizare și nemaipomenite, nu le pot atribui totuși niște forme și niște naturi cu desăvârșire noi, ci fac doar un anumit amestec și o compunere de membre ale unor felurite animale; sau chiar și dacă imaginația lor este atât de extravagantă încât să inventeze unele lucruri așa de noi, încât niciodată n-am văzut ceva asemănător, și astfel opera lor să ne reprezinte un lucru exclusiv fabricat și neadevărat în mod absolut, chiar și în acest caz este sigur că cel puțin culorile cu ajutorul cărora au fost înfățișate acele bizarerii, culorile trebuie să fie autentice” (Descartes, 1993, p. 21).

Un secol mai târziu, scoțianul David Hume (în *Cercetare asupra intelectului omenesc*) scotea în relief limitele fanteziei noastre în raport cu

experiența dobândită: „Dar, deși gândirea noastră pare să aibă această libertate nelimitată, vom găsi totuși, la o examinare mai atentă, că, în realitate, ea este obligată să rămână între limite foarte strâmte, și că toată această putere creatoare a spiritului nu depășește facultatea de a compune, de a transpune, de a spori sau micșora materia pe care ne-o oferă simțurile și experiența. Când ne gândim la un munte de aur nu facem decât să unim două idei compatibile una cu alta, *aur și munte*, care ne erau cunoscute de mai înainte. Putem concepe un cal virtuos, deoarece pornind de la propria noastră simțire ne putem reprezenta virtutea și pe aceasta o putem reuni cu forma și statura calului, care este un animal cunoscut nouă. Pe scurt, întreaga materie a gândirii derivă fie din simțirea noastră externă, fie din cea internă” (Hume, 1987, p. 100).

În schimb, imaginația se vedește a fi nemărginită într-un alt sens: „Nimic nu este mai liber decât imaginația omului; și, deși ea nu poate depăși acel fond originar al ideilor furnizate de simțurile interne și externe, ea are o putere nelimitată de a amesteca, combina, separa și împărți aceste idei, dând naștere unei mari varietăți de ficțiuni și viziuni” (*ibid.*, p. 124). Și încă: „În reprezentarea noastră, putem să legăm capul unui om de corpul unui cal, dar nu este în puterea noastră să credem că un astfel de animal a existat vreodată în mod real. Urmează, așadar, că diferența dintre *ficțiune* și *credință* constă dintr-un anumit sentiment sau simțământ care se adaugă celei din urmă, iar nu celei dintâi, simțământ care nu depinde de voință și nu poate fi produs după plac. El trebuie să fie provocat de natură, ca toate celelalte sentimente; și trebuie să ia naștere din situația particulară în care spiritul se află în orice împrejurări determinate” (*ibid.*, p. 125).

În fine, întrucât în citatul de mai sus ghicim reprezentarea unui centaur și fiindcă este adusă în discuție și noțiunea de «credință», să-i dăm cuvântul și lui José Ortega y Gasset (filosof din secolul al XX-lea, autorul textului intitulat chiar *Idei și credințe*) al cărui raționament merge pe aceeași linie: „[A]ceste gânduri [fanteziste] poartă în ele însele – aceasta este cea mai clară și radicală particularitate – referința la altele ale căror obiecte sunt reale, în sensul primar al acestui termen. Centaurul nu s-a născut din nimic, ci din oamenii reali și din caii reali pe care i-am văzut” (Ortega y Gasset, 1999, p. 91).

Note ■

¹ Când acest „background” – reprezentat adesea și de credințele cele mai puternice ale unei anumite comunități – este afectat în adâncime (în universul de discurs al artei), se pot stârni veritabile scandaluri literare. Bunăoară, romanul lui Dan Brown, *Codul lui Da Vinci* (un *bestseller* publicat în anul 2003), a lezat sensibilitatea multor cititori, deoarece țintea anumite aspecte care țin de temelia creștinismului însuși.

² În privința aceasta, basmele culte sunt deosebit de interesante. De exemplu, specialiștii au observat de multă vreme că, în basmele/poveștile sale, Creangă proiectează în fabulosul satul humuleștean.

Bibliografie ■

Coseriu, Eugenio, *Anotimpul ploilor. Povestiri și glume*, Traducere din italiană de Adriana Gorăscu, Postfață de Cornel Mihail Ionescu, Editura Clusium, 1992.

[Coșeriu, Eugeniu], *Lingvistica integrală*, interviu cu Eugeniu Coșeriu, realizat de Nicolae Saramandu, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.

Coșeriu, Eugeniu, *Universul din scoică*, interviuri realizate de Gheorghe Popa, Maria Șleahțișchi și Nicolae Leahu, Editura Știința, Chișinău, 2004.

Descartes, [René], *Meditații metafizice*, în românește de Ion Papuc, Editura Crater, București, 1993.

Hume, David, *Cercetare asupra intelectului omenesc*, traducere de Mircea Flonta, Adrian-Paul Iliescu și Constanța Niță, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987.

Ortega y Gasset, [José], *Idei și credințe (și alte eseuri de filosofie)*, Traducere din limba spaniolă de Doina Lincu, Editura Științifică, București, 1999.

Constantin ȘCHIOPU

Obiectiv, subiectiv și intersubiectiv în interpretarea operelor literare

C.Ș. – prof. univ., dr. hab.,
Facultatea Jurnalism și
Științe ale Comunicării,
Departamentul Teoria și
Practica Jurnalismului,
USM. Lucrări recente:
Comunicarea: greșeli și soluții
(coautor Marcela Vilcu-
Șchiopu), 2013; *Metodica
predării literaturii române*,
Pitești, 2009; *Arghezi, Barbu,
Blaga. Poezii comentate.*
*Pentru elevi, studenți,
profesori*, Chișinău, 2010;
*Manual de limba și literatura
română pentru clasa a X-a*
(coautor Marcela Vilcu-
Șchiopu) ș. a.

Comunicarea, în general, este înțeleasă ca transmitere de informații și cuprinde următorii factori constitutivi: contextul, mesajul, transmițătorul, destinatarul, contactul, codul. Potrivit naturii sale, în orice comunicare, practic, coexistă șase funcții: emotivă (evidențierea stărilor interne ale emițătorului), fatică (controlul canalului de comunicare, asigurarea bunei derulări a comunicării), metalingvistică (asigurarea că partenerii de comunicare dețin și utilizează corect același cod), poetică (centrarea pe forma mesajului, pe modul în care acesta e structurat), referențială (transmiterea de informații despre ceva anume), conativă/ persuasivă/ retorică (intenția de a influența receptorul). În această ordine de idei, Mihai Dinu sublinia: „Deși distingem șase aspecte fundamentale ale limbii, am putea totuși cu greu să găsim mesaje verbale care să îndeplinească numai o funcție. Diversitatea constă nu în monopolul uneia dintre aceste câteva funcții, ci în ordinea ierarhică diferită a funcțiilor. Structura verbală a unui mesaj depinde, în primul rând, de funcția predominantă” (Dinu 1997: 98). Cât privește comunicarea literară, ea se impune prin particularități distinctive, condiționate de înseși caracteristicile specifice textului artistic. Or, imaginată

de autor, lumea operei literare este rezultatul unei atitudini subiective a scriitorului, formele limbajului contrastând cu uzul general al limbii, iar mesajul transmis având adesea un grad ridicat de indeterminare (semnificațiile textului literar sunt interpretate diferit de către cititori diferiți) etc. La rândul ei, și interpretarea operei literare, care pune în relație subiectul (cititorul, interpretul) și obiectul (textul citit/interpretat), este deopotrivă subiectivă, în sensul că depinde de aptitudinile, cunoștințele, motivația, atitudinile celui care o efectuează, și obiectivă, fiind orientată, dirijată, constrânsă de către textul supus interpretării. Prin urmare, una dintre sarcinile ce urmează a fi soluționate în procesul studierii/receptării literaturii în școală vizează conceptele „subiectiv” și „obiectiv”, dat fiind și faptul că elevii, deseori, confundă lumea operei literare cu cea reală, care a servit ca punct de plecare pentru scriitor, și/sau nu pot stabili o conexiune între obiectivitatea textului și subiectivitatea lor ca cititori. Este vorba despre cei doi poli ai operei literare, artistic și estetic, la care făcea referință Wolfgang Iser, cel artistic fiind textul creat de scriitor, iar cel estetic – concretizarea realizată de către cititor (Iser 2006: 174). Varianta ideală a relației „subiect-obiect” („elev-opera”) este aceea în care textul și cititorul ajung la o convergență. „Acolo unde textul și cititorul ajung la o convergență, acolo se află locul operei literare, iar acest loc are în mod inevitabil un caracter virtual, deoarece nu poate fi redus la realitatea textului, nici la dispozițiile ce-l caracterizează pe cititor”, sublinia W. Iser (*Ibidem*: 176). Neglijarea acestei convergențe se soldează cu o interpretare naivă, ce nu are tangențe cu obiectivitatea textului. Pentru a evita astfel de situații, profesorul, prin intermediul sarcinilor textuale formulate, va concentra atenția elevilor asupra proprietăților textului, formându-le acestora abilități de a le raporta la cunoștințele, capacitățile, viziunile lor, la propriul sistem de valori. În această ordine de idei, importantă și necesară a fi luată în vedere este afirmația lui Jean Starobinski: „Obiectul atenției mele nu e în mine; el stă în fața mea, iar interesul meu major nu este să mi-l apropiez sub înfățișarea pe care i-o împrumută dorința mea (fapt ce m-ar lăsa pe mine însumi captiv capriciului meu), ci să-l las să-și afirme toate proprietățile, toate determinările sale particulare. [...] Riscul, dacă obiectul nu e perceput, menținut, consolidat în diferența și realitatea lui proprie, este ca interpretarea să nu fie, în cel mai bun caz, decât dezvoltarea unei fantasme a interpretului” (Starobinski 1985: 46).

Este știut că apropierea de realitatea vieții umane conferă transfigurării acesteia în imagini atributele de adevăr, de credibilitate (o opera literară în care este denaturat evenimentul istoric evocat sau alta în care un reprezentant al unei categorii sociale nu întrunește nicio trăsătură a clasei căreia aparține sunt necredibile, neobiective). În școală, în special în procesul studierii creațiilor de factură realistă, elevii operează cu sintagma „reflectarea obiectivă/veridică a realității”. Pentru a nu confunda lucrurile, în cazul sintagmei „reflectarea obiectivă a realității” elevii vor înțelege anume acea apropiere a lumii plâsmuite de scriitor de realitatea vieții umane, care-i conferă operei credibilitate. Cât privește sintagma „obiectivitatea textului”, aceasta desemnează determinarea sensului/sensurilor de către text („Ce comunică textul?”, „Ce sensuri conține textul?”), iar „subiectivitatea cititorului” – determinarea sensului/sensurilor de către cititor („Ce sensuri ale textului a surprins cititorul?”), „În ce măsură cititorul a reușit să descifreze sensurile ascunse ale textului?”, „În ce măsură sensurile desprinse de cititor din text se apropie de cele de facto ale textului?”, „Ce sensuri atribuie cititorul textului?”. Obiectivitatea textului se conține în însuși universul ficțional al acestuia. Prin urmare, cercetarea și analiza elementelor de structură la nivel ficțional (acțiune, personaje, viziuni ale narațiunii, moduri de expunere, cronotop, limbaj figurativ, ipostaze ale eului, stări lirice, motive literare etc.) pot apropia elevii de obiectivitatea textului literar. Or, înțelegerea unei imagini/secvențe, a unui fapt de literatură sau lingvistic echivalează, de regulă, cu identificarea sensului acestora, cu formarea unei reprezentări mentale satisfăcătoare din punctul de vedere al subiectului.

O importantă componentă creatoare a actului receptării este gustul cititorului, care, deși se bazează pe anumite înclinații innăscute, poate fi dezvoltat prin educație sau atrofiat prin neglijare. În general, gustul exprimă subiectivitatea în ce are mai temerar și totodată mai arbitrar în înclinațiile și preferințele sale (un text literar poate să placă foarte mult unor cititori, iar altora să le provoace indiferență sau atitudine negativă). Privit din acest punct de vedere, demersul didactic al profesorului va urmări adecvarea gustului estetic al elevilor la obiect/la caracterul imanent al operei, formarea capacității acestora de a descifra mesajul, de a-i „citi” limbajul ei specific, de a discerne între ceea ce este frumos și urât, expresiv sau neutru din punct de vedere estetic. M. Dufrenne,

referindu-se la această capacitate a receptorului, sublinia: „... dacă nu capacitatea de a constitui obiectul estetic, cel puțin cea de a-l justifica, de a-l recunoaște, putința prin care judecata de gust este susceptibilă să se ridice la universalitate” (Dufrenne 1976: 121).

Deci, privită din perspectivă didactică, activitatea de lectură și de receptare va urmări nu atât o simplă comunicare și/sau însușirea valorii imanente (obiectivității) a operei literare lecturate, cât formarea unui cititor care să poată atribui acesteia valori *in actu*, produse de el. Recunoașterea, în estetica modernă, a priorității receptorului (arta este desinată consumatorului, prin urmare, subiectul principal al ei nu este autorul, ci receptorul), precum și a libertății ca trăsătură indispensabilă a oricărei receptări estetice a unui text artistic, impune delimitarea celor două condiționări ale libertății gustului/judecății de gust: libertatea înțeleasă ca un drept al individului de a-și exprima orice preferință/opinie subiectivă și de a selecta din universul estetic al operei orice aspect considerat de el ca valoros și libertatea ca autenticitate, ca formă de raportare a judecății de gust la obiect/text, libertate ce exprimă „temperamentul estetic al individului, care determină afinitatea lui pentru un anumit fel de valori artistice” (Vianu, 2011: 331). În cazul libertății ca drept de exprimare, având în vedere că opera artistică, prin însăși natura ei, nu-și dezvăluie exhaustiv valorile, nu este exclusă profanarea sensurilor de bază ale acesteia, a obiectivității ei, mai ales de către elevii cu o experiență estetică destul de modestă, neinițiați în legile artei. Din aceste considerente, se va ține cont de faptul că opera artistică/literară este construită pe acte de convenție: imaginile create de autor, în funcție de structura lui psihologică, de intenții, de talent etc. (de exemplu, N. Stănescu definește iubirea „leoaică tânără”, iar în viziunea lui I. Minulescu aceasta este „un bibelou de porțelan, obiect cu existență efemeră”). Deci sarcina profesorului este de a-l ajuta pe elev să-și dezvolte convențiile achiziționate, să se raporteze pe sine la mesajul comunicat prin intermediul convențiilor/imaginilor respective („Care dintre variantele de titlu vi se pare mai sugestivă/măi adecvată/potrivită mesajului: *Poveste de dragoste; Gheorghe, fiul văduvei; Frunze de dor?* Motivați-vă alegerea”, „Ce alt titlu ați da operei? Motivați”, „Substituiți cuvântul *să răsară* din versul *Ea, din trestii, să răsară* cu sinonimele lui. Comentați valoarea stilistică a verbului *să răsară* în raport cu sensurile cuvintelor-sinonime”). Așadar, distincția

dintre libertatea de interpretare ca drept al receptorului și libertatea ca autenticitate este importantă nu numai pentru evitarea unor judecăți nesemnificative, naive, ci și pentru înțelegerea relației „subiectiv-obiectiv”, a faptului că nu orice opinie exprimată este valabilă pentru textul/ imaginea interpretat/ă, că judecata de gust trebuie să fie în consens cu obiectivitatea textului, cu valorile acestuia, care, existând ca atare în dimensiune imanentă, sunt/ trebuie să fie create și recreate continuu de cititor. În timpul receptării, afirmă V. Pâslaru, cititorul răspunde acestei trăsături a operei literare prin faptul că este invitat/provocat/impus să-și imagineze, să reconstruiască, să regândească fenomenele prezentate/reprezentate de scriitor, să regândească, să reflecte împreună cu autorul, cu eul liric, cu personajele operei, să trăiască afectiv, motivațional, volitiv, atitudinal mesajul construit/sugerat/comunicat de către autor prin întreaga opera” (Pâslaru 2001: 95). Or, anume prin interacțiunile „operă-cititor”, „cititor-operă”, interpretul/cititorul contribuie la înzestrarea textului cu o nouă valoare (*valoare in actu*) și, în același timp, se valorizează pe sine.

Fiecare cititor lecturează un text și îi descifrează semnificațiile în funcție de experiența lui de viață și estetică, de orizontul său de așteptare. Aceste modele de coerență, bazate pe lecturile anterioare, de cele mai dese ori îl pun în dificultate de interpretare, el simțind necesitatea de a descifra semnificațiile operei literare citite/studiate prin lectura textelor de critică literară, care, la rândul lor, îl transpun din domeniul subiectivității în cel al intersubiectivității (o interpretare efectuată de cineva pentru a fi împărtășită și altora capătă totodată un caracter intersubiectiv). Dimensiunea intersubiectivă a interpretării este definitorie pentru demersuri hermeneutice specializate, profesionalizate, precum cel al cercetătorului literar, al criticului literar sau al profesorului de literatură. Aceștia au rolul de mediatori între textul discutat și cei cărora li se adresează. Printr-o astfel de mediere specialistul pune în dialog, cu referire la textul discutat, propria subiectivitate interpretativă cu cea a adresanților săi. Ceea ce vom reține în această ordine de idei este că nu orice punct de vedere al criticului literar sau al oricărei alte persoane participante la dialog trebuie considerat ca adevăr în ultimă instanță. Rolul profesorului este definitoriu în acest sens. Mai ales că asupra uneia și aceleiași opere, imagini artistice, personaj etc. pot fi expuse de criticii literari opinii contradictorii. Întrucât orice opinie

a unui sau altui exeget poate să ajute, dar poate și să deruteze elevul, analiza argumentelor cu referință la text, pe care le invocă specialistul în domeniu/profesorul, este importantă și necesară. În acest sens, sarcinile cu caracter de problemă, de cercetare formulate de profesor (ex: Identificați în fragmentul propus argumentele ce susțin următoarea teză a criticului literar E. Lovinescu: „Ion este un erou sthendalian în care numai obiectul dorinței e schimbat, dar încordarea, tenacitatea și lipsa oricărui scrupul moral rămân aceleași”) reprezintă cel mai la îndemână mijloc prin care elevii pot lua cunoștință nu numai cu opinia exegetului, dar și cu argumentele ce susțin punctul lui de vedere.

În concluzie, vom reține că formarea cititorului de literatură este un proces de devenire a elevului în calitatea sa de receptor al operei literare, că, prin activitatea sa de interpretare, de decodare, el valorifică textul, creează și comunică valori, actul valorizării producându-se în funcție de natura și esența artei și, nu în ultimul rând, în corespundere cu relația „obiectiv-subiectiv-itersubiectiv”, că există anumite limite în ceea ce privește libertatea de interpretare, mai ales într-un context în care vorbim despre obiectivitatea textului.

Referințe bibliografice

Dinu 1997 = M. Dinu, *Comunicarea*, București, Editura Științifică, 1997.

Dufrenne 1976 = M. Dufrenne, *Fenomenologia expresiei estetice*, București, Meridiane, 1976.

Iser 2006 = W. Iser, *Actul lecturii. O teorie a efectului estetic*, Pitești, Paralela 45, 2006.

Pâslaru 2001 = Vlad Pâslaru, *Introducere în educația literar-artistică*, Chișinău, Muzeum, 2001.

Starobinski 1985 = J. Starobinski, *Textul și interpretul*, București, Univers, 1985.

Vianu 2011 = Tudor Vianu, *Estetica*, București, Orizonturi, 2011.

Leo BORDEIANU

Gaura neagră
(Fragment de poem)

L.B. – născut pe 19 iulie 1955, în satul Coșnița, raionul Dubăsari. Licențiat al Universității de Stat din Moldova (1977). Activează la revistele „Limba Română” (1991-2002), „Noi” (din 1992), „Moldova” (2004-2009), „Scara spre Cer” (din 2011) ș.a. Volume: *Mai multă dragoste decât ură* (1989); *Pânzele albe ale libertății* (2000 – premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova); *Linie de demarcație* (2005); *Lumini peste ape* (2013); *Harta* (2017); *Pe fața ta plutește luna* (2020) ș.a.

*Pe ostașii căzuți pe câmpul de luptă
pentru apărarea credinței și a neamului
pomenește-i, Doamne,
întru împărăția Ta.*

**1. Pe podul
de la Vadul lui Vodă**

Aici a fost o gaură mare,
neagră,
aici, pe podul dintre Vadul lui Vodă și Pârâta,
o gaură amenințătoare,
amețitoare,
înșelătoare,
adâncă,
o gaură care
parcă te invită
spre apa
neagră în amurg,
rece,
netedă și lucioasă
ca suprafața obuzului
care a căzut
pe pod.

Ce-i o gaură într-un pod;
fie ea și mare,

fie ea și neagră?
O ocolești și-ți continui calea.

Dar cu gaura din inimă
ce faci?
Sau cu cea din țară?

2. Ruleta rusească

Iarăși vin
fiare pe șenile.
Tremură pământul,
inima-mi nu mai tremură.
Grenadele sunt pe sfârșite –
câte una de fiară,
dacă nu voi da greș.

În spate – tăcere,
în față – fum,
foc, scrâșnet și răget.

A explodat grenada
sau creierul meu?

Arde!

Nu am crezut că voi juca vreodată
în ruleta rusească.

Fiarele vin și vin,
mă fac una cu pământul.

O, de s-ar ridica apa Nistrului,
de s-ar revărsa,
de-ar lua cu ea
aceste cutii mișcătoare,

mușcatoare,
de s-ar încolăci în jurul lor
ca un șarpe,
de le-ar trage la adânc,
în gaura neagră
de sub dunga
podului.

3. Cei care au venit călări

Cei care au venit călări
de peste Nistru
au căzut cu tot cu cai,
au putrezit copitele cailor
și amintirea lor.

Cei de pe tancuri au pierit.
Valul Mării Sarmatice i-a luat
și pe ei.
Au rămas tancurile –
fiare de fier nemișcate
în mijlocul câmpului,
între bălării și pălării
de floarea-soarelui,
rotindu-și odată cu ele
turela.

Foc!

Explodează soarele
din ochii mei.

În ochii mei
explodează soarele.

4. În livada cu meri

Moartea se furișează printre tulpinile
lucind în noapte
ale merilor.

Luna e descumpănită,
desfigurată,
tristă.
Se acoperă cu o fâșie de nori –
panglică neagră.

Azi suntem mai puțini decât ieri.
Ce va fi mâine?
Cine
va mai gusta din viitoarea roadă?

Vor mai rodi oare
pomii
cuprinși de groază?

Vrăjiți privim în fântâna
adâncă a cerului.
Nimeni nu se încumetă
să scoată de la fund
ciutura galbenă.

Și dacă printr-o minune
s-ar scoate,
cine
ar îndrăzni
să-și atingă buzele
de marginea ei de aur?

* * *

Puzderie de înmugurite
ramuri,
mai sus de creștet,
ramuri.

Gloanțele câte un ram
cosesc.

Multe-multe gloanțe –
multe ramuri la pământ.

În spatele lor – geana tremurătoare
a răsăritului.

5. Ne trebuie șoseaua

*Trădare să fie, dar s-o știm
și noi.* I.-L. Caragiale

Lucitoare ca un șarpe
șoseaua
ne ademenește.
Ne trebuie șoseaua,
de-o fi să ne-ngropăm de vii –
ah, incizia din memorie!

Suntem pe șosea și vine ordin
de retragere.
Ne retragem. Ei revin.

Cucerim din nou șoseaua.
Fără de șosea dușmanul
se zbate ca șarpele
țintuit cu-n ciomag de pământ.

Din nou ordin de retragere.
Trădare?!

Iarăși suntem pe șosea.
Dușmanul se zbate
ca șarpele.

Nu mai vrem să ne retragem.
 Ne retrag –
 poziția e prea avantajoasă.

Chiar și îmbibate cu sânge,
 sforile se trag.

Din birouri și baruri
 se trag
 sforile.

6. Liniștit cerul

Tranșeele stau față în față.
 Față în față cu moartea
 stăm.

Se umflă mugurii de măr.
 Cine dintre noi va vedea
 izbucnirea florilor?

Sunete surde –
 poc-poc.
 Și din nou liniște,
 amenințătoare pauză
 între împușcături.

*Apără, mântuiește, miluiește
 și ne păzește,
 Doamne!*

Iarăși l-am visat pe Ionel.
 O ducea pe Ilinca de mână
 printre păpădiile care
 dădeau în floare.

Se părea că nu e nimic
 mai simplu –

un câmp de pădăii,
o adiere caldă,
o pasăre în cer
și ochii copiilor.

Поч-поч,
se zburlește pământul.

Numai cerul e liniștit,
senin-senin.
Deși nu poate
să nu sufere
când cineva
i se desprinde din brațe
și lunecă în pământ.

Cerul e același
ca și ieri,
când nu stăteam cu capul
plecat
și cu bărbia
în pământ,
când înfloreau pădiile
și copiii fugeau
printre flori.

Cerul tot așa va fi
și mâine,
poate fără de mine.

Mai devreme sau mai târziu –
fără de mine.

Nemărginit cerul,
liniștit,
senin-senin...

7. Mitraliorul din noapte

Tra-ta-ta-ta, tra-ta-ta-ta!
 O ladă cu cartușe, foc în ochi,
 țiuuit în urechi, iar în rărunchi –
 moartea.
 Uneori ogoită un pic,
 dar mai mult agitată.

Tra-ta-ta-ta, tra-ta-ta-ta!
 O ladă cu cartușe și o noapte oarbă
 în față.

Cine o fi după geam,
 după colțul casei,
 după sacii
 cu nisip?

În a cui cătare e capul meu
 plin de gânduri febrile,
 prins în menghina
 spaimei?

Degetu-i de pe trăgaci mai ezită.
 Clarifică ceva și încă
 sunt viu.

Nesfârșită noaptea.
 Voi ajunge oare până-n zori?

Acum, când la Chișinău
 obolesc de petreceri barurile,
 împart gloanțe cu nemiluita:
 tra-ta-ta-ta, tra-ta-ta-ta!
 ferindu-mă de glonțul
 destinat
 mie.

***

Te-am părăsit, Doamne,
să nu mă părăsești.
Doamne, am greșit la cer
și înaintea Ta,
dar nu îngădui să mor
în floarea...
Ba-bah!!!

Sunt viu?
Sunt viu.
Sunt viu!

Imnul Învierii s-a cântat și pentru mine.

8. Steagul

Nistrul șerpuiește prin suflet,
se revarsă și curge printre păduri,
coline,
nemărginite câmpuri.

Încercuit și rămas fără de muniții,
doar cu Nistrul în brațe
stau,
cu Nistrul în brațe,
în brațele Nistrului.

Apa lină și răcoroasă
îmi spală statutul
de fiară hăituită,
însângerată,
lipită de peretele apei,

îmi amintește că sunt stăpân
peste aceste văi și creste,

că nu am dreptul
să cedez,
că nu pot ceda,
că în mine e înfipt steagul
și că odată cu mine
va cădea
și el.

În stânga dușmani, dușmani în dreapta,
în față dușmani,
în spate apa.

Nistrule, pe care atât de mult te-am iubit,
care curgi din mine,
drag și neîmblânzit,

Nistrule, care nu încetezi să curgi
după moartea fiecăreia
dintre generații,
Nistrule, care vei curge și după moartea mea,

ia-mă cu tine,
să ne revărsăm împreună
în Marea Neagră
sau în marea cerului,
albastră.

Ia-mă cu tine,
ia-mă!

Marian VIȘESCU

M.V. – născut la 20 februarie 1969, în comuna Leleasca, județul Olt. Debut literar în *Antologia Societății Culturale „Anton Pann”* (2017). Publicații în: *Antologia Toamna Cuvântului* (2018), *Antologia poezilor Cercul Literar de la Cluj* (2019), *Antologia Cenaclului „Schenk”* (2020); în revistele „Cenaclul de la Păltiniș” (Sibiu), „Glasul Iubirii” (Curtea de Argeș), „eCreator” (Baia Mare), „Mirajul Oltului” (Călimănești), „Anotimpurile Expresiei Ideii” (Onești-Bacău), „TopLitera” (Toplița), „Destine Literare” (Revistă a Asociației Scriitorilor Români din America de Nord), „Familia” (Oradea), „Alternanțe”, „Boem@”, „Arena Literară”, „Rotonda Valahă”, „Caligraf”, „Lumină Lină”, „Monitorul De Poezie”, „Astralis”, „Litera 13”, „Magazin Critic”, *Revista Românilor din Italia „Rotalianul”* (Italia), *Revista „Bibliocărți”* (Republica Moldova), „Logos și Agape” (Iași), „Alternanțe” (Germania) etc.

Membru al Societății Culturale „Anton Pann” (Râmnicu Vâlcea).

Univers infinit

Destinul își deschide ușile,
iar viața se scurge
printre degetele cerului,
până sufletul îngheață
și trupul se face pământ,
chemându-și prin rugăciuni
mântuirea pentru o altă viață,
în universul veșnic demiurg.

Iluziile se transpun
într-o altă dimensiune,
iar mintea într-o tăcere
prin spațiul infinit.

Destin

Să mă arunci într-un vitraliu,
în cioburi sparte și culori.
Aruncă-mă dorinței,
în tic-tac-ul ceasului de seară,
dar nu uita să-mi pui în mână
vălul timpului de mâine.
Aruncă-mă departe,
unde universul crește,
și pune-mă de pază,
pe-o stâncă ce respiră
fire de destin înfășurate...
prin colții vieții,
un călător
târziu!

Descântec

M-am scurs prin coapsa ta de iederă nebună,
 flămândă umbră prin nopțile cu iele,
 iar gemetele tale, ca ploaia, rup cerul.
 M-am scufundat în Eden cu dansul nud de noapte,
 a vieții mută vrajă din nod să o dezleg,
 cu degete tăcute să îți descânt în ape
 și-n șoapte murmurate, în vis să mi te leg.

Nebune nagode, în noapte luminați,
 cu lacrimi de fulger trimise-n nisip,
 iar cântul din mine în ape descântați!

Răni

Îmi țin sentimentele
 pe propriile brațe,
 să-mi netezească emoțiile,
 iar în palme speranțele.
 Între degetele roase de timp,
 realitatea îmi joacă din orgoliu.
 Uneori le eliberez,
 lăsând dragostea în urmă,
 în schimbul rănilor omenești.

Lumină

Nu arunca
 în zare resturile
 trunchiului tău
 înainte de a fi făcut scrum;
 mi-e gura numai miere
 de rugile

înălțate de mult,
 să te aștepte
 pentru greutatea unei morți
 ce alții o vor duce în locul tău.
 Și-acum să-mi spui:
 „Cine e mai rușinos în agonie?”
 Prin trupul tău firav
 în care se scaldă lumina,
 tu ne redai continuu zorile
 pe care se scurg lacrimile
 tuturor...
 Zeilor!

Dansul clipelor

Uitam cuvinte și vorbeam prin umbre,
 jucam stele ascunse în spatele lunii dospite,
 mușcând cu teamă din codrul copiilor din flori,
 făcând întuneric peste formele tăcute din pat.

Dansau clipele ca un călușar în călduri,
 iar timpul inventa ceasuri nebune,
 mușcându-și mâinile în forme de cruci.

Când ne iubeam, vorbeam prin explozii
 și pauzele lumii creșteau până la cer.

Vis

În noaptea când cerul
 se fardează cu strigoi,
 dansează-n ochii minții iele.
 Visul se dezmente
 și lasă loc patului să țipe.

Tac!
Se aud brațele nopții
storcând spirite
în mintea care doarme
pe leagănul de sânge.

Tăceri în reflux

Marea se dezbracă de nisip
de câte ori își trimite valurile-n țărnm,
cerșind sărutul vântului.

Fiecare stea de mare
e o șoaptă de iubire,
iar fiecare stâncă are povestea ei.

Am fost un sculptor de corali
și dorința soarelui apune,
abandonat chiar și de vântul
ce se iubea-n catarge.
În reflux...
Luna are viață,
iar în rază, un infinit al tăcerilor
aspre...
Care ascultă tristețea mării.

Pandemic

Mă mai ascultți, Doamne?
Cerul și-a pus mâna la gură!
Azi ți-am cerut o porție de libertate,
iar Tu ai așezat o liniște care ucide vântul
ce bate fără suflare de-a lungul vieții
și lumea împinge cerul dincolo de înalt,

de parcă ar vrea să înghită tot universul.
 Din mâini îmi cresc doar neputințe,
 dar... e târziu și imnul se aude-n megafoane,
 înghițind pământul ca pe-o sămânță stearpă.
 Doamne, al cui păcat îl ducem mai departe?

Lume târzie

Avem un anotimp hâtru,
 la fel ca o toamnă sfârșită
 în pângul unei gutui care doarme,
 rămasă dintr-o altă toamnă pierdută
 și agățată în rama unui tablou,
 dintr-o vreme neclară înainte de somn,
 ca o rază de lună care străpunge universul
 înainte ca lumea să se stingă.
 Lumea este o toamnă târzie,
 în eternitatea unei flăcări de lumânare
 care arde țipându-și amarul
 în ceara topită și suspendată
 între înghețuri.

Sete

Fără mâna ta, aș fi un deșert
 și nimic nu s-ar naște fără să-l hrănești.
 Îmi ești oaza de viață
 care-mi oferă fără măsură,
 iar fără apa din tine aș rătăci fără rost,
 simțindu-mă sec ca o fântână goală
 care devine mai stearpă ca o livadă fără rod,
 ai cărei pomi și-ar ascunde roadele într-un pământ uscat.
 Voi fi flămând și incomplet, așa că... rămâi,
 să-mi ții de sete cu ploaia din tine

Imagini

Ca un fel de ploaie,
vocea ta îmi acoperă umbra.
Într-un univers, departe,
un chip angelic își privește
reflexia în lună
și contemplă cum se aprinde noaptea.
În casa asta, niște oameni
mută ferestrele în vise,
iar alții se usucă cu mâinile
peste abdomen,
despicându-și sternul.

Stări comatoase

Pe o punte de vapor,
undeva deasupra,
pe o bancă mai retrasă,
două vampe fumează iarbă.
Mai târziu...
întâmplător,
în morga de la puntea cinci,
una dintre ele își omoară moartea.
Secera vieții este aproape neagră
pe coasta morții, inducându-i o comă prelungită.
Nimeni nu mă vede,
de parcă aș fi foarte departe,
mă întind pe holul dublu,
cu lifturi.
Simt că o să alunec curând
printre păpușile de lemn
fără degete.

Nord

Într-o lume îndepărtată,
bucuria se varsă
ca ploaia,
oamenii se ridică
într-un turn babel fără infinit.
Eu păzesc Nordul;
aici totul este rece
și vântul are dinți,
marea are părul albit,
iar brațele îi sunt încovrigate.
Trăiesc aici,
unde depărtarea mă asfixiază
și teama de necunoscut
e nepedepsită!

Ghicitoare

Din mușcătura șarpelui,
se aprind ochiul vieții,
scânteia stelelor,
iar numele lor dau de gol...
Foamea
încuiată în pântecul femeii,
deschizând pe furiș
o poartă către infinit.
Androginul spășit,
în timp ce creează
o altă dragoste fără împrumut,
îmi spune că sunt un oracol
care descântă în lemnul pomilor
de primăvară.

Elena VIZIR

E. V. – scriitoare, traducătoare, editoare. Volume de poezie publicate: *Libretto* (Chișinău, 1999); *Fantezii încremenite* (Chișinău, 2007); *Puncte dreptunghiulare* (Cluj, 2012); cărți pentru copii: *A fost sau nu a fost vreodată?...* (Chișinău, 2013); colecția „De la pietre auzite”: *Un arici cârlionțat* (Chișinău, 2015); *Cum ar fi să fi Horică* (Chișinău, 2016); *Dirijorul de pisici* (Chișinău, 2017); traduceri din limba rusă: A. P. Cehov, *Pescărușul*, *Unchiul Vania*, *Livada de vișini* (București, 2010); N. V. Gogol, *Taras Bulba*, *Mantaua*, *Nasul*, *Vii* (București, 2010); F. M. Dostoievski, *Frații Karamazov* (București, 2011) și altele. În anii 1995-1996 a lucrat în calitate de redactor la „Limba Română”. Membră a Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Hora este neam cu ora?

incitantă întrebare –
„*Hora este neam cu ora*” –
spun izvoare literare.

Hora – presupun că știi –
este dansul ce adună
bătrâni, tineri și copii,
să danseze împreună,
într-o săltăreață roată,
făcând pașii toți odată.

Cele 60 de minute,
care numără *o oră*,
poartă nume similare-n
șapte limbi mai cunoscute
(presupun că în mai multe...)

Vi-l redau pe fiecare:
orë e în albaneză, în română este *oră*,
în italiană – *ora*, iar în spaniolă – *hora*,
tot așa în portugheză,
heure răsună în franceză
și *hour* e în engleză.

S-ar putea din limba greacă
ora - hora să se tragă:
În vremurile pomenite
în povești, legende, mituri,
zeițele de anotimpuri
au fost *hore* denumite,

căci participau la hore
urmărind pe dansatorii
care le cereau de toate:
belșug, ploi, fertilitate...

... Dau o fugă în trecut
să văd cum s-au petrecut
lucrurile menționate...

Stă un simplu ceas solar
pe un loc orizontal:
o prăjină-n centru-nfiptă
și marcaje-n roată strictă.
Are loc un ritual:
mamă, tată, frate, soră
și prieteni, și vecini
(care încă nu-s creștini)
se rotesc ritmic, bătând
cu picioarele-n pământ
și strigând și chiuind,
ca să îi audă zeei,
le vorbesc, apoi, cerând
sănătate la părinți,
să-i ferească de toți răii...
spun și alte rugăminți
toți ca unul, rând pe rând.

Dansu-acesta, unul sfânt,
îndrăgit de-al meu popor,
denumit apoi și *horă*,
cam cât credeți că dura?
Poate că exact o *oră* –
până umbra se muta
la marcajul următor.

După câteva milenii,
moldovenii și muntenii,
ardelenii și oltenii,

tropotind și chiuind,
dar și strigături zicând,
se învârt și azi în horă,
bătrâni, tineri și copii,
pe la nunți și cumetrii.
Iureșul nebun al horei,
poate să dureze ore –
doar se schimbă dansatorii,
căci e greu mai mult de-o oră
să dansezi cu foc o *horă*,
de aceea, pasămite,
acea *oră* și cu *hora*
sunt cuvinte înrudite...

De la ce cuvânt provine „per” din „perne” și „perine”?

Stau în voie, rezemată
de o pernă decorată
cu-ornamente naționale,
și îmi vine dintr-odată
o năstrușnică-întrebare:
În ce timpuri abisale
a fost confecționată
prima pernă, *perna moale*?

După multă studiere,
am ajuns la o-ncheiere:

În epoca pietrei, încă,
oameni-și ciopleau în stâncă
un loc drept – un fel de vatră,
relaxării destinată;
și, din lemn sau tot din piatră,
modelau o *pernă... tare*,
iar în ea scobeau un loc

pentru părul strâns în coc –
pe atunci, mai fiecare,
avea păr bogat și mare.

Într-o zi, un individ,
alergând, la vânătoare,
după niște căprioare,
dintr-odată, s-a trezit
că i-i părul încâlcit
într-un măceș din calea-i
și rămase... priponit!

Omul, foarte mâniat,
frecă două bețișoare,
obținut o flăcăruie
și-și părli părul bogat,
ca să scape de prinsoare.

Seara, se culcă în pat...
Unde-i părul? Părul nu e!
Ce să-și pună-acum sub cap?

A ieșit, a adunat
niște iarbă mai uscată
și apoi a-ndesit-o
într-o piele jerpelită –
prima pernă moale-i gata!

Dimineață, doi vecini
l-au privit și-au prins a râde:
– Prea arăți caraghios!
El le-a spus: – Nu sunt frumos,
dar acum putea-voi prinde
animale și prin spini –
păru-i scurt, nu mă anin!
Și... m-am odihnit din plin
inspirând miros de fân...

Vă îndemn, faceți și voi...
– Ce să facem?
– Perne moi!
– Perne moi?!... grăiră-ortacii.
Dar de ce să nu ne facem?!
Suntem harnici amândoi,
pletele ni-s lungi și grele,
vor fi bune, de le tundem,
niște piei de lup să umplem,
și-apoi să dormim pe ele...

Iată-așa au apărut
alte două perne moi!
Cum se-ntâmplă pe la noi,
vestea părului cel scurt
și a pernelor din piei
s-a împrăștiat, e-hei!...
Și pe toată geografia
a-nceput pernomania.

...Unii, ca să-și facă perne,
îndesat-au, în piei, pene...
Și există un temei
că aceste-au fost femei,
fiindcă ele jumuleau,
migăloase, răbdătoare,
tot felul de zburătoare,
pe care le aduceau
soții, de la vânătoare.

Alții însă le-au umplut
cu ce-n preajmă au avut,
cum se povestește,-n glumă,
într-un cânt de voie bună:
„Douăzeci de perne moi,
toate pline cu gunoi,
douăzeci de perne mari,

toate pline cu țânțari,
douăzeci de perne mici,
toate pline cu furnici...”

... Îmi imaginez o scenă
în epoca mea, modernă...
Market specializat.
Intru să procur o pernă
și văd șirul prezentat,
astăzi, mult evoluat:
perne-umplute cu bumbac,
sau cu lână, puf ori pene,
sau cu rumeguș de lemne,
cu talas de pin, de brad,
sau cu aer (*airbag*),
perne cu mătase, latex,
cu spumă memoratoare,
cu burete și cu fibre,
perne joase, perne-nalte,
perne-nguste, perne late,
perne moi, de forme simple
(pătrate, dreptunghiulare),
perne-flori și perne-soare,
multe perne-inimioare...

Pernele pot fi alese
în funcție de interes:
ortopedice, cu sare,
sau cu sâmburi de cireșe,
cu bile de silicon...
pentru cap, pentru picioare,
pentru somn în avion,
pentru mers pe cal, călare,
pentru pisicuța dragă,
pentru pici, pentru gravide,
pentru cei care se roagă,
perne pur decorative...

Cum în sala de vânzare
nu-i înghesuială mare,
pentru ca să-i fac atenți
pe clienții cei prezenți,
am „scăpat” niște monede:

– Dragi prieteni, vreau să spun
că o pernă-i lucru bun...
Știu că multă lume crede
că din „pene” vine „perne”
și o fi adevărat,
căci, precum am studiat,
din sanscrită (1), plus latină (2),
avem termenul „perină” –
(1) „pero” (*pană*) și plus (2) „ină”,
(care-nseamnă *fabricat*).

... Dar și „peri” (1), cu-același „ină” (2) –
din română (1), din latină (2),
compun termenul „perină”.
Ignoratul „i” dispore
(au pățit așa și alte
sunete neaccentuate,
neavând roluri principale
în cuvintele formate).

Nu știm dacă-ntr-adevăr
„pernă” vine de la „păr”...
(poate fi și de la „piatră”,
care, în franceză,-i *pierre*!)
Nu știm, dar putem admite,
judecând că înainte,
„perna”-piatră de pe vatră
avea dăltuit un loc
pentru părul strâns în coc!...

Asta-i toată poezia
cu pernele și pernomania.

Nu cumva îndemnul „scoală!” a dat naștere la „școală”?

„Hai, copile, haide scoală,
fiindcă ai de mers la școală,
du-te, du-mami și învață!”
venea mama să îmi spună
cândva, dis-de-dimineată.

Eu mă întrebam întruna:
„Nu cumva îndemnu-acesta
de trezire, dezmoțteală
a născut cuvântul «școală»,
iar, ulterior, «sculare»
l-a creat și pe «școlarii»?”

Devenind puțin mai mare,
am deschis dicționare
și-am găsit trei sinonime
pentru verbul „a scula”,
care merg la fel de bine
și pentru „a învăța”.
Verbul „a (se) deștepta”,
corespunde chiar perfect:
„Scoală, să te faci deștept –
te deștepți, de mergi la școală”.
„A urca”, „a (se) înălța” –
eu mi le explic așa:
poți fi în ascensiune –
urci pe treapta socială
și te-nalți în ochii lumii,
dacă ai și tu o școală.
De aceea, putem spune
că acei numiți „școlarii”
sunt pe treapta de sculare,
deșteptare, înălțare.

Dar savanții informează
„școala” are altă bază:
vine din latină – „schola”,
sau din greaca veche – „scholé”
și era la început
un loc, spațiu cunoscut
unde se-ntâlneau doar culții,
pentru agere discuții.

Mai târziu, părinții care
vedeau că odrasla lor
nu le este de-ajutor
la munci simple, ordinare,
însă-i place să asculte
conversații vii, profunde,
ca să nu șadă degeaba,
o lăsau acolo unde
se-adunau persoane culte
și plecau grăbiți la treabă.

În urma descoperirii
convenabilei soluții
ce constă în contopirea
oamenilor înțelepți
cu necoptii descendenți
ai diverșilor lor semeni,
spații largi pentru discuții
au ajuns, peste o vreme
locuri pentru instruire.

Azi, cu-atâtea instituții,
destinate instruirii,
în întreaga omenire,
n-ai motiv de trândăvire!

... Hai, copile, haide, școală
și grăbește-te la școală!

Mircea DRUC

Miraculoasa etnoevoluție: de la români la dacieni

M.D. – om politic, adept al Reunificării României. Născut la 25 iulie 1941 în Pociumbăuți, județul Bălți. A absolvit Facultatea de Filologie a Universității din Leningrad (1964) și Facultatea de Psihologie a Universității din Moscova (1980). Studii doctorale la Institutul Americii Latine al Academiei de Științe a URSS (1970). A lucrat la Moscova, Chișinău, Cernăuți, București în: învățământ superior, cercetare științifică, producție, diplomație. Distins cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de Mare Ofițer. Activist al mișcării de renaștere națională a românilor din Basarabia și Nordul Bucovinei (1959-1991). Președinte al Consiliului de Miniștri al RSSM (1990-1991). La alegerile prezidențiale din România, în septembrie 1992, a fost primul candidat independent cu o platformă unionistă declarată. În prezent este pensionar, locuiește cu familia la București.

Motto: În România totul trebuie dacizat.

Mihai EMINESCU

Teză: În rezultatul unei miraculoase etnoevoluții, românii vor redeveni treptat dacieni (o nouă minte, un nou corp). Astfel, ei vor constitui resursele umane ale viitorului **stat-etnosistem Dacia Phoenix** cu centrul administrativ **Dacodava**, amplasat într-o infrastructură subterană edificată în creierii Carpaților.

Remarcă: Când vorbesc și scriu în limba română despre daci, folosesc și un sinonim creat prin analogie: Scoția – scoțieni, Elveția – elvețieni, Dacia – dacieni. În loc de „dac/dacă”, „daci/dace”, îmi vine mult mai ușor să pronunț, să declin substantivul și adjectivul „dacian/ daciană”, „dacieni/ daciene”.

„Erupția tehnologică” a secolului XXI și Noua Revoluție biologică transformă imperativul formulat de geniul eminescian într-o o călătorie fascinantă, în care au pornit deja românii temerari. Asumându-și responsabilitatea pentru propriul destin, ei dispun acum de suficiente și solide argumente științifice pe care se axează revendicarea lui Zalmoxis. Etapele

unei dacizării totale implică o evoluție naturală - de la actuala stare de spirit la conștiința pură. Descoperirea și promovarea perseverență a adevărului istoric este o premisă importantă a dacizării românilor. Iar biologia credințelor constituie fundamentul revenirii românilor la o stare de spirit anterioară aplicării în Dacia a strategemei Pax Romanica – invazie, genocid, creștinare forțată. Astfel, prin eliberarea de balastul doctrinelor impuse consecutiv de străini și înlocuirea bio-valurilor statice limitative, românii vor atinge un nivel existențial (cogito-agito) profund superior. La procesul dacizării contribuie din plin și fenomenele gen „Pasărea Phoenix”, „Lebăda Neagră”, „Pasărea Albastră” și ”unghiul-enigmă” al găștelor sălbatice, codificat în genele lor și afixat pe firmament în timpul eternului periplu al migratoarelor.

În momentul când mi-a trecut prin minte predicția: „noi, românii, putem materializa o realitate viitoare, care există deja, ca potențial, în trecutul nostru milenar”, totul a devenit istorie. Imperativul eminescian, conștientizat în anii de studii la Universitatea de Stat din Leningrad (1961-1964), s-a transformat în idealul **Dacia Phoenix-Dacia Felix**. Visam atunci să ajung cercetător științific la Biblioteca Vaticanului ca să aflu adevărul despre strămoșii noștri. Eram pasionat de civilizațiile Daciei și Iberiei – două aripi ale latinității, două margini ale Imperiului Roman. Îi invidiam pe acei care posedă la perfecție limbile clasice și pot studia arhivele imperiale. Iată și un extras din jurnalul ținut în acea perioadă, o viziune personală asupra viitorului românilor: „În trecut, am luptat cu un Imperiu necreștin. Și am obținut unele victorii morale. Dar nu le-am putut fructifica decât parțial. Căci apăruse un alt Imperiu – creștin-ortodox. Acesta ne ”elibera” de Imperiul precedent. În prezent, deznaționalizarea noastră continuă. ”Eliberatorii” ne mint cu mituri internaționaliste. Noi îi derutăm cu un simț nativ al umorului. Simulând obediența, renaștem, ca Pasărea Phoenix. Instinctul autoconservării s-a declanșat. Nucleul nostru genetic germinează întruna. A încolțit deja sămânța dacilor liberi nemuritori. Zalmoxis este cu NOI! Așa să ne ajute Dumnezeu!”

În februarie 1990, am participat la primele alegeri, relativ libere, din fostele colonii ale Imperiului sovietic. Am devenit, din primul tur, „deputat al norodului” în Sovietul Suprem al RSSM. În consonanță cu imperativul formulat de poetul național – *În România totul trebuie dacizat*,

am intercalat în platforma mea electorală, elaborată în decembrie 1989 la Cernăuți, următoarele două puncte: «Adoptarea unor legi și elaborarea unei strategii menite să asigure fortificarea vitalității Moldovei ca etnosistem, consolidarea tuturor resurselor disponibile (biologice, ecologice, creatoare, producătoare) și orientarea lor spre scăderea mortalității, creșterea natalității și longevității, ameliorarea fondului genetic și o nouă calitate a vieții materiale și spirituale»; «Acordarea unui statut prioritar copiilor și tinerilor în procesul general de prosperare a întregii populații a RSSM. Renunțarea la actualul sistem de educație și învățământ, bazat pe valori străine de aspirațiile moldovenilor și ale celorlalte grupuri etnice conlocuitoare. Fondarea Asociației «Dacii Liberi» a tuturor copiilor și tinerilor români (moldoveni) din URSS». La începutul anilor <90, la București, am elaborat „**Homo agens-Dacul liber**” – un ghid moral pentru potențialii susținători ai **Proiectului de Țară „România Reîntregită-Dacia Phoenix”**.

În prezent, urmăresc evoluția controversată a dacologiei, atât în spațiul românesc, cât și pe alte meridiane. Personal, respect istoricii, de la Herodot până la contemporanii noștri, îi felicit pe toți știutorii, care scriu și vorbesc despre traco-geto-daci. Mă bucură avalanșa descoperirilor științifice, mai ales producția audio-video și documentaristica noii generații de investigatori ai trecutului nostru. Totodată, mă oripilează ignoranța sau perfidia unor critici ai dacologiei și cei care atacă „dacomania” din perioada comunistă. Adevărul e că lovitura de stat de la 23 august 1944 a rupt România de trecut. Treptat, prezentul comunist devenea incert, fără perspectivă, iar foarte mulți români își doreau un viitor. Sub presingul Imperiului ideocratic bolșevic și al realismului socialist, istoricii români aveau doar un singur reper moral viabil – miturile ancestrale și imperativul eminescian – dacizarea. Chiar dacă, conjunctural, acestea erau exploatate și de un conducător neliberal al Republicii Socialiste România.

Foarte mulți români de pretutindeni își căutau viitorul. Și l-au găsit în Dacia – un trecut îndepărtat, aproape imemorabil, articulat de mituri. Și anume aceste mituri prindeau rădăcini și alimentau speranța supraviețuirii. În perioada comunistă, dacizarea era susținută prin opiniile exprimate de exponenții elitei intelectuale. Un exemplu: „Invasia romană, căci invazie a fost oricât am colora-o, ne-a lăsat o limbă nouă

și mult sânge din acele părți ale imperiului care nu ne erau propriu-zis străine... Prin penetrația romană nu s-a născut un popor nou, ci un popor foarte vechi s-a modificat prin înrâurirea altuia mai nou. Imperiul roman, formație mozaică, ca multe state cuceritoare, cu o civilizație de împrumut, înfățișa pentru Dacia un fenomen politic recent” (George Călinescu). Apropo, este sugestivă, edificatoare și pledoaria exprimată, încă în 1933, de titanicul Mihail Sadoveanu: „Mărturisesc că nu înțeleg tocmai bine de ce e nevoie să se dovedească latinitatea noastră exclusivă și nobleța noastră de la Roma ca să devenim un mare popor. Aș înclina să mă bucur mai mult de o origine geto-dacă, întrucât acești vechi pământeni, geto-dacii, se bucurau de o reputație excelentă în lumea antică, pe când despre romani nu se poate vorbi numai cu laude. În sfârșit, în ceea ce mă privește, mă simt onorat de a fi coborât din băștinașii care erau sub oblăduirea vechiului nostru Boerebista”.

De la un timp, mă simt contrariat. Din câte știu, istoricii nu oferă un răspuns univoc la numeroase întrebări de principiu: Cum a luat naștere creștinismul? Cum și de ce au devenit creștini traco-geto-dacii? Cum s-au creștinat amerindienii și alte popoare, „eliberate” de Imperiul în perpetuă expansiune? Însă, unii exegeți ai dacologiei insistă să creeze o nouă realitate spirituală într-un mod gen „capra și varza”. Elocvente în acest sens sunt numeroasele articole intitulate: „Creștinismul s-a inspirat din zalmoxianism”; „Tatăl nostru, așa cum la lăsat Zamolxe”; „Sfântul Ion al geților”; „Maria, crăiasa cerurilor și a pământului”. Asemenea aserțiuni au la bază un mod de gândire similar cu reflecția unor uniști români – „Lenin ar fi fost gata să recunoască Unirea Basarabiei cu România”. Vehicularea „mărinimiei leniniste”, ca paliativ în criza Basarabiei, denotă ignorarea ideocrației – esența colonialismului sovietic și a Imperiului de tip nou. Politica națională a Kremlinului a fost concepută de Lenin și Troțki, aplicată conjunctural, și la fel de fariseic, de către Stalin, Hrușciiov, Brejnev, iar în prezent de Pax Russica lui Putin. Despre esența colonialismului roman și bizantin am scris în „Iubirea și Pacea (ca stratageme imperiale)”, un studiu publicat în „Basarabia Literară”. Voi aborda într-un context aparte controversata creștinare a Daciei ca stratagemă a Pax Romanica. Obsesiva teză „Dacii s-u născut creștini” îmi amintește totodată și de o stratagemă eșuată a unor reformatori comuniști și anume: „concilierea” între marxism, leninism, eurocomunism și național-comunism. Cu certitu-

dine, și „simbioza Zalmoxis – Isus Cristos” are puține șanse de succes deoarece reprezintă două mituri care, deși viabile ca placebo, se exclud reciproc prin origine, definiție și paradigme. Astăzi, acul busolei nu indică un vector al „sintoniei zalmoxieni-creștini”, ci universul cuantic și dezvoltarea unui mecanism bio-psihic al dacizării. Ornicul biologic al românilor contemporani poate fi dat înapoi și sincronizat cu ornicul biologic ancestral al traco-geto-dacilor.

Înțelepții Orientului, precum și mulți savanți occidentali, promovează ideea „schimbării lumii cu puterea gândului”. Provocând numeroase controverse, fondatorul epigeneticii Bruce Lipton detronează teoria darwinismului social. Printre promotorii epigeneticii se evidențiază și cercetătorii români în domeniul neuroștiințelor Leon Zăgrea și Adrian Restian. Noua biologie probează: nu există determinism genetic, omul fiind o ființă a posibilului, nu a destinului. Din punct de vedere intelectual, suntem capabili să înțelegem cum realizează și reglează creierul uman un mare volum de funcții. Și, totodată, ne dăm seama în ce măsură noi suntem responsabili de activitatea creierului, „în calitatea sa de director executiv al organismului”. Instrumentele prin care oameni își pot schimba circuitele cerebrale le-au fost dintotdeauna la îndemână. Însă, abia de puțin timp conștientizăm cum putem folosi capacitatea de a alege și de a ne transforma. Știința explică legătura dintre gene și mediul înconjurător ajutându-ne să devenim responsabili de viața noastră; epigeneticienii ne învață cum să ieșim din tiparele de gândire axate pe ideea că genele determină caracterul vieților noastre; mintea controlează genele prin intermediul creierului – singurul organ care se structurează și se restructurează continuu sub influența informației primite din mediul ambiant. Desigur, există și numeroși adversari a noii științe. Polemica, mai ales în privința autocontrolului genetic, bazat pe starea de spirit o omului, continuă. Cine are dreptate, Darwin sau Lamarck, Mendel sau Lîsenko? Scepticii susțin că doar nanotehnologia, într-un viitor îndepărtat, ne-ar putea ajuta să controlăm materia modificându-ne genele cu forța cugetării, dacă aceasta ar mai avea rost.

Toată activitatea umană se bazează pe tipare de gândire, de comportament, de limbaj și, făcând continuu același lucru, obținem întruna același rezultat. Dacă românii au aceleași reflecții, acestea îi îndreaptă

către aceleași opțiuni. Și, opțiunile, cauzând aceleași comportamente, creând aceleași experiențe, generând aceleași emoții, determină, la rândul lor, aceleași reflecții. Astfel, din punct de vedere neurochimic, românii rămân intacti. Însă, acceptând idealul dacizării ne putem schimba cugetarea: de la predicția inconștientă că viitorul României ar fi similar cu trecutul sau prezentul, la anticiparea și așteptarea unui viitor potențial și dezirabil. Legile naturii, revoluția epigenetică, neuroplasticitatea, probabilitățile cuantice constituie baza Etnoevoluției. De aici și credința mea că, din punct de vedere atât teoretic, cât și practic, există o adevărată biologie a transformării românilor în dacieni. Modelul cuantic al dezvoltării susține că toate posibilitățile există virtual. Anume această potențialitate permite fiecărui român să creeze din necunoscut o nouă realitate. Minte noastră, prin intermediul creierului, ne poate transforma în ceea ce au fost în antichitate strămoșii noștri.

Noul proces evolutiv în istoria românilor necesită o investiție mai mare de energie conștientă. Mai simplu spus, cu cât vom crede mai mult în cauza dacizării, cu atât efectul va fi mai mare. Ca adept al dacizării totale, pornesc de la un adevăr științific: specia umană dispune de o extraordinară putere de adaptare, care aduce cu sine și posibilitatea de opțiune, de formulare a intențiilor și de conștientă deplină. Suntem posesorii unui minimum de biotehnologie avansată, care ne permite să învățăm din erori și defecte, să ne aducem aminte și să ne modificăm comportamentul, ca să ne descurcăm mai bine în viață. Oamenii sunt dotați cu o capacitate unică de a schimba comportamentele programate, cartografiate genetic în creier de-a lungul istoriei speciei umane. Ființele umane dirijează distrugerea unor vechi căi neuronale și formarea altora noi prin intermediul experiențelor pe care le cultivă. Pentru ca regenerarea traco-geto-dacilor să devină realitate, nu avem decât să acceptăm selectiv în viața cotidiană tehnologiile de ultimă oră, care extind orizontul posibilului: acele tehnici care testează ritmul existențial, tiparele consacrate, rutina acumulată timp de secole. Primul pas constructiv al regenerării constă în elaborarea și respectarea unui cod comportamental (ghid moral) axat pe **3I** (*investigare – instruire – inovare*) și **3C** (*concentrare – cugetare – contemplare*). Acceptând integral rezultatele respectării codului comportamental (ghidului moral), algoritmul dacizării, pe care îl formăm în mintea noastră, devine tot mai

clar. Concomitent, ne putem orienta mai bine în amorsarea creierului și corpului nostru pentru a reproduce comportamentul dacilor liberi.

Folosind posibilitățile oferite de 3I și 3C, reflecțiile noastre vor părea mai reale decât evenimentele din actualitatea României. Altfel spus, creierul nostru nu va mai ști care este diferența dintre real și imaginar și se va schimba ca și cum transformarea românilor în zalmoxieni a avut loc deja. În spatele modului în care se întâmplă metamorfoza nu se află nici mistica, nici ezoterica. Numeroase personalități publice din întreaga lume, activând în cele mai diverse domenii, folosesc tehnica repetiției mentale pentru a-și îndeplini cele mai temerare visuri. Și asta indiferent dacă sunt sau nu pe deplin conștiente de ceea ce fac în perioada respectivă. Codul comportamental presupune transformarea dacizării într-o stare de spirit permanentă; într-un proces continuu de informare și antrenare a abilității de a utiliza rezultatele schimbării la nivel biologic. Ființa umană poate radia din propriul registru epigenetic vicisitudinile îndurate de străbuni, acea moștenire care îi afectează viața și, prin salt trans generațional, viața descendenților.

Prin intermediul experiențelor trăite, printr-o selectare riguroasă a alimentelor și remediilor adecvate, românii, cu toate erorile trecutului, pot diminua treptat distanța dintre *cine cred că ar fi* în prezent și *cine sunt cu adevărat*. Categorical, ei sunt descendenții traco-geto-dacilor, capabili să înțeleagă știința posibilului. Orice român, decis să redevină dacian, poate valorifica conștient procesele fiziologice eliminând unii marcheri indezirabili. Aceasta presupune dirijarea procesului de formare a unor noi căi neuronale și distrugere a celor vechi. Putem practica concentrarea, cugetarea, contemplarea în mod individual sau în grup, imaginându-ne că ne transformăm în traco-geto-daci zalmoxieni. După care, atât biologia (chimia internă, expresia genetică, circuitele din creier) cât și realitatea se vor schimba. Modificând tiparele de gândire, credințele și percepțiile ne schimbăm viața și înregistrăm noi nivele de excelență. Orice român, capabil să cugete cât mai des în acest mod asupra dorinței sale de a redeveni dac liber, își va transforma corpul producând schimbări epigenetice după care va putea activa direct noua realitate zalmoxiană. Etapele și tehnicile dacizării totale pot fi utilizate și în scopul vindecării afecțiunilor fizice, ameliorării stării de sănătate și a oricărui aspect al vieții personale. **Inițial, o atare**

transmutație ar putea produce teamă, întrucât, după dacizarea totală, nimic nu va mai fi la fel ca în prezent.

Evident, deocamdată dacizarea se confruntă cu o problemă irezolvabilă și anume: majoritatea românilor au mari dificultăți în a ține pasul cu dezvoltarea științelor moderne precum noua biologie, fizica cuantică și geometria fractală. În prefața cărții sale „Viitorul a început în trecut”, Florentin Smarandache, profesor universitar american de origine română, savant polivalent, scriitor, fondatorul paradoxismului (un curent cultural de avangardă), menționează: „Este greu de ținut pasul cu explozia științifică. Te simți mic, depășit de o realitate (... fantastică!), neputincios, gata să abandonezi. Trebuie făcute eforturi disperate pentru a te informa și, apoi, a mări sau a contribui, măcar câte puțin, la minunile lumii, s-o schimbăm cu puterea gândului”. Mii de persoane de pe mapamond înregistrează „evoluții miraculoase” modificându-și efectiv arhitectura nervoasă a propriului creier pentru a-și construi o nouă viață. Personal, ca cercetător științific, mă preocupă posibila convergență dintre epigenetică și idealul dacizării totale. Cu certitudine, anumite informații din domenii științifice precum neurofiziologia, biologia celulară și genetica ne pot ajuta substanțial să decodificăm destinul epigenetic al românilor, experiența strămoșilor, instinctul perpetuării speciei, psihismul **Etnosistemului** și creierul planetar.

Ca promotor al dezideratului eminescian – dacizarea totală, – investesc mari speranțe în **SDN – self-directed neuroplasticity (neuroplasticitatea autodirecționată)** – un concept metafizic evidențiat magistral în practica doctorului Joe Dispenza. Sintagma SDN, creată de o nouă generație de cercetători, va deveni probabil una din cele mai importante mișcări în neurobiologie și transformarea personală. Interferența dintre epigenetică și idealul Dacia Phoenix îmi influențează viața, îmi modifică efectiv arhitectura nervoasă a creierului, mă ajută să-mi construiesc viața de zi cu zi. Astfel, devin capabil să accesez probabilitatea cuantică de transformare, modificându-mi circuitele cerebrale pentru a deveni un veritabil dac liber trăind o nouă viață. Concentrarea atenției asupra Daciei Phoenix conferă acestui vis etnoutopist realitate din cauza activării circuitelor electrice cerebrale a unor celule nervoase care se asociază și comunică, stabilind niște relații strânse și de durată. Din punct de vedere neurologic, devin acel dacian la care mă gândesc în

mod repetat fiind obiectul propriei mele atenții. Concentrarea atenției zilnice asupra transformării mele în dacian configurează interconexiuni neurologice pentru a conștientiza și mai pregnant percepția acestui deziderat, deoarece circuitele cerebrale specifice se consolidează.

Închei acest articol cu o mărturie sinceră: nu am nici un interes în a promova ceva care există la limita realității, preluând unele descoperiri științifice și ignorându-le pe altele. În privința dacizării, evit pe cât posibil orice escapadă mistică. Nu e necesar să fii ezoteric sau călugăr, șaman, savant, sau lider spiritual pentru a realiza transformări similare. Cu certitudine, dacizarea totală la nivel individual și colectiv, semnifică acceptarea tezei: **„trecutul traco-geto-dacilor se regăsește în româniile zilelor noastre prin ereditate emoțională și moștenire culturală”**. Totuși, subliniez, nu sunt un idealist care, urmându-și credința sau obsesia, încălcă regulile supraviețuirii pe această planetă. Nu mi-ar plăcea să fiu perceput drept un tip vanitos în căutarea faimei prin emiterarea unor teorii care nu se supun canoanelor. Unor oameni le pare formidabil, mai interesant să crezi în ceva modern și neconvențional decât în zâne, îngeri sau moaște; când mergi contra curentului, mai ales în domeniul științei, este posibil să te evidențiezi mai repede, fie și pe termen scurt. Pun totul la îndoială, inclusiv credințele, autoritățile, idealurile mele, tot ce scriu și pe toți liderii politici pe care îi votez. Nu-mi este teamă de moarte și nu caut un remediu pentru nemurirea corpului uman.

Prin vechea teorie a predeterminării genetice am fost îndrumați să credem că genele ne decid soarta. Ca majoritatea românilor, am pornit în călătoria vieții având codificat în creier zicala „Ce ți-e scris în frunte ți-e pus” și, bineînțeles, cei șapte ani de acasă. Aceasta ar însemna verdictul: niciodată principiile morale și Decalogul nu vor putea abroga determinismul genetic. Însă, noua paradigmă epigenetică revelează, în mod surprinzător, că nu suntem victime ale eredității. Prin schimbarea credințelor, a stilului de viață, a emoțiilor, atitudinilor ne putem schimba conformația genetică. Totuși, negarea totală a determinismului biologic îmi întărește o mai veche suspiciune: de tema rasismului de toate culorile se dorește revenirea în forță a egalitarismului la fel de nociv.

Dacă un compatriot m-ar întreba cum să redevină într-adevăr un dac liber, ar primi următorul răspuns: România zilelor noastre poate re-

aliza saltul calitativ către **Etnosistemul Dacia Phoenix** declanșând procesul dacizării totale prin **biologia regenerării** codificată în corpul uman. Aceasta înseamnă convingerea fermă a tot mai mulți români că putem crede în necunoscut, asimilând realizările neurobiologiei și **transmutația conștientă** a celor mai profunde tipare celulare, abandonând ceea ce a devenit rutină. Acum, când după eclipsa de două milenii Dacia Phoenix se va înalță regenerată din propria cenușă, românii imaginează noul ego zalmoxian. Iar expresia fizică și biologică a noului ego semnifică literalmente că românii devin altcineva. Aceasta este adevărata metamorfoză – **dacizarea totală** – redresarea morală și spirituală a românilor contemporani. Necunoscutul (**Statul-Etnosistem Dacia Phoenix**) este singurul loc în care românul contemporan poate crea ceva cu adevărat nou.

Manifestarea concretă a metafizicii zalmoxiene transformă experiența existențială a românilor într-o avuție națională sui generis. Prin transformarea voluntară, dinamică și permanentă în dacieni, românii vor transmite experiența regenerării și altor trăitori sub soare, indiferent de rasă, sex, cultură, statut social, educație, credințe religioase. Aducând cu sine claritatea excepțională, libertatea, creativitatea și atingerea potențialului maxim, zalmoxienii ar putea contribui din plin la crearea unui viitor adecvat nu doar al **statului-etnosistem Dacia Phoenix**, ci și al altor viitoare etnosisteme de pe Terra. Biologismul și ecologismul, eliberarea puterii conștiinței, a materiei și a miracolelor reprezintă fundamentul **etnoevoluției**, ca un posibil model al deșteptării speciei umane. Promovez consecvent **Etnoutopia mea** intitulată **Paradigma Etnosistemică** deoarece este armatura care fortifică și asamblează rezultatele interferenței a două procese paralele – evoluția biologică și evoluția psihosocială, adică dezvoltarea cantitativă și calitativă. Cu alte cuvinte, trecerea de la o simplă creștere demografică (indivizi – familii – popoare) la o transformare creativă (personalități – națiuni – Etnosisteme – Umanitatea). În cazul **României Reîntregite**, rezultatul acestor procese evolutive ar fi realizarea unui autentic proiect de țară – **Etnosistemul Dacia Phoenix**.

București, septembrie 2020

Victor RAVINI

Cine e dușmanul poporului?

V.R. – absolvent al Facultății de Filologie (Timișoara), al Facultății de Știința religiilor (Suedia) și al Universității Scandinave de Management. În țară a activat ca profesor de limba și literatura română, tehnician pe șantier. În Suedia a fost muncitor la Volvo, profesor de germană, engleză, franceză, literatură suedeză și istorie; a predat pedagogia la universitate; a lucrat în redacția Ord&Bild.

Membriu al Uniunii Scriitorilor din Suedia.

Ultimele cărți apărute: *Miorița – Izvorul nemuririi și Barca veselă*, Editura Alcor, București.

Mi-a semnalat cineva și am citit pe ecranul computerului un text care începe așa:

- *România este pe locul 2 în lume (după Siria) ca număr de populație care emigrează, 9 români pe oră, 17% din populația activă a țării, 1/5 din întreaga populație;*
- *am pierdut 40 000 de medici (2007-2017), 84 000 tineri (2016) sub 36 de ani, din care 19% cu studii superioare (61% femei);*
- *suntem sursă de forță de muncă calificată pentru Austria, Ungaria, Franța, Germania și supercalificată pentru SUA și Canada.*

Sunt sigur că mulți, foarte mulți dintre dumneavoastră, care îmi faceți onoarea să citiți aceste rânduri, ați avut de pățimit, și încă mai aveți, de pe urma jigodiilor care au creat această tragedie națională. Dar asta nu a început după căderea comunismului, ci doar s-a amplificat. Încă din comunism, barcagiii dădeau găuri în barca țării noastre. Oricare dintre dumneavoastră a trăit personal sau a văzut și poate povesti întâmplări asemănătoare cu ceea ce vă povestesc mai jos:

Cum așa, să exmatriculeze din Universitate un student conștiincios, tocmai în preajma examenului de stat? Asemenea exmatriculări se făcuseră deseori, însă doar în primii trei

ani, sub Gheorghiu-Dej. Dar acum eram sub Ceaușescu, în primăvara anului 1966. Ne-au convocat pe toți studenții din anul cinci la o ședință UTM pentru niște noi excluderi. Ceremonia exmatriculării se desfășura astfel: în amfiteatru stăteau în prezidiu, la o masă lungă, acoperită cu o pânză roșie, niște imbecili. Unul dintre aceștia ne informa că studenții Cutare, Cutărescu și Cutăriță erau dușmanii poporului și începea să îi denigreze cu fraze clișeu, lipsite de sens logic și de realitate. Apoi întreba care dintre noi mai voia să ia cuvântul. Se ridicau unii din amfiteatru, desigur instruiți dinainte, și repetau cam aceleași cuvinte, ca o placă de patefon stricată. După asta, cei din prezidiu mai numeau pe cineva dintre noi să ia cuvântul. Dacă ăla, în loc să îi denigreze, cum era obligatoriu, îi apăra sau chiar dacă nu deschidea gura de speriat ce era, atunci și el era dușman al poporului. Apoi se trecea la votarea sentinței de exmatriculare a dușmanilor poporului. Dacă vreunul din amfiteatru vota contra sau se abținea, era și el dușman al poporului și era exmatriculat. Pentru exmatricularea studentelor, era mai simplu. Prezidiul ne informa că erau exmatriculate pentru imoralitate și urma direct trecerea la vot. Imorale erau considerate cele mai cuminiți și mai serioase fete, care probabil că refuzaseră să fie batjocorite de cei ce dețineau puterea politică în Universitate. Sau poate că mama acelei fete refuzase să se culce cu cineva din puterea locală, iar acela informase cadrele de resort de la Universitate că acea studentă era dușman al poporului, întrucât era fiică a unei mame, care ea însăși era dușman al poporului. Prezența la aceste ședințe pentru excluderi era obligatorie. Cine era absent era dușmanul poporului. Eu băgasem de seamă că unii colegi sau colege nu veniseră niciodată la aceste adunări și totuși nu fuseseră considerați dușmani ai poporului și exmatriculați. Eu – care fusesem arestat și anchetat de Securitate pe când eram minor – îmi dădeam seama că respectivii colegi și colege de facultate erau informatorii Securității.

Adevărații dușmani ai poporului român erau jigodiile care îi acuzau pe oamenii corecți că ar fi dușmani. Ca hoții care strigă: „Prindeți hoțul!” Asta era o jalnică strategie marxist-leninistă pentru a elimina oamenii corecți din competiția socială și să îi înlocuiască cu lichele. Nu pot eu defini comunismul, dar am văzut cu toții că a răsturnat valorile, atât intelectuale cât și morale, și a promovat nulitățile, canaliile și profitorii de pe urma sistemului. Dar ce, în capitalism nu este la fel?

De data asta, la ședință, în pragul examenului de stat, am fost informați că dușmanul poporului era colegul nostru Sfânt Ioan. Cum tocmai el, care era cel mai serios, mai conștiincios și mai exemplar student? Înainte de a intra la facultate, el fusese muncitor la combinatul siderurgic de la Reșița. Oțelar. Sau parcă muncise la un atelier de reparații a vagoanelor la CFR, la Arad. N-are importanță. Deci intrase la facultate în procentajul de 90% din locuri rezervate celor cu originea socială sănătoasă. Ce aveau să-i reproșeze unuia cu origine muncitorească? Desigur că experiența anilor grei din industria grea îl făcuseră de era mai serios și mai conștiincios decât toți. Era tot timpul la sala de lectură a Universității, cu nasul în cărți și niciodată la vreun spectacol, la vreo distracție sau altă pierdere de timp. Singura lui distracție era la antrenament la clubul sportiv CFR. El era campion regional la box. Nu invita pe nimeni să vină când avea el vreun meci de box. Eu am observat că el era extrem de prudent și refuza să-și facă prieteni. Eu la fel, mă feream de prieteni ca de dușmani. Eram pățit. Din moment ce Sfânt nu avea prieteni, atunci pe cine deranjase el, de voiau să-l exmatriculeze din universitate? Pe ce motiv îl considerau dușmanul poporului? Am presupus că tocmai seriozitatea și conștiinciozitatea lui li se părea suspectă și deranja pe cineva, care o fi gândit cam așa: În ce scop este așa de serios și conștiincios? Ce urmărește cu asta? Nu cumva unelțește să răstoarne guvernul?

Un imbecil din prezidiu ne-a informat că Sfânt Ioan era dușmanul poporului și a recitat o serie de fraze fără sens. Apoi s-a uitat pe o hârtiuță și m-a numit pe mine să iau cuvântul. Nu mă cunoștea, nu m-a arătat cu degetul, ci a citit numele meu de pe hârtiuță. Deci primise sarcină să mă pună pe mine să vorbesc. A căzut cerul pe mine. Eram suficient de experimentat în situații dificile. Ritualul de inițiere a mea în viața adultă a început cu trezirea din somn de către patru ofițeri de Securitate în civil, care au spart ușa de la intrare și mi-au pus pistolul în piept. Tatăl meu de-al doilea, fost colonel din armata veche, s-a oferit să-l aresteze pe el în locul meu. El mai fusese ținut ani de zile închis pentru motive pe care nici el nu le cunoștea.

– Arestați-mă pe mine, că am mai fost arestat! Nu-l luați pe el, că e crud și n-o să supraviețuiască!

– Nu! De data asta arestăm copilul! Toată populația trebuie să treacă prin închisorile noastre.

Deci comandantul de Securitate Pupăză, care mă aresta cu ciracii lui, era conștient că eram copil. În același val de arestări, au ridicat mai mulți elevi și profesori sau preoți. Ne-au dus de la Caracal la Craiova. Acolo, am fost anchetat zilnic de către ofițeri de Securitate în uniforme sau în civil. Așa că aveam experiență să nu se vadă pe mine că îmi era frică. Acum, în anul cinci la facultate, într-o fracțiune de secundă, mi-am dat seama că, dacă spuneam ceea ce gândeam despre colegul meu Sfăt Ioan, mă considerau și pe mine tot dușman al poporului. Mi-am dat seama că ăia planificaseră să mă scoată și pe mine dușman al poporului. Așa primiseră ordin. Am găsit soluția cum să scap din această încurcătură, fără să îmi calc pe conștiință. Rețineți formula, dacă cumva încă nu ați aplicat-o în situații dificile.

M-am ridicat și am spus răspicat:

– Da, colegul nostru Sfăt Ioan este dușmanul poporului.

Deci, nu negați, ci confirmați. I-ați băgat în cofă. Ția din prezidiu au făcut ochii mari de uimire. Am priceput că nu s-au așteptat la acest răspuns. Am remarcat la ei un moment de derută. S-au privit între ei și nu erau mulțumiți de răspunsul meu. Așadar, mă numiseră așteptându-se că îl voi apăra, ca să treacă apoi la excluderea mea. M-au întrebat după ce mi-am dat seama că era dușmanul poporului.

– Toată lumea își dă seama de acest lucru.

– După ce își dă seama toată lumea? Și în ce fel se vede că e dușman al poporului?

– Păi toți, când vin la sala de lectură – unde întotdeauna e greu de găsit loc liber – în jurul lui Sfăt Ioan, pe o rază de câțiva metri, sunt locuri libere, din cauză că toți știi că el e dușmanul poporului. Care nu știe și vrea să se așeze în apropierea lui, nu se mai așază, pleacă, pentru că își dă seama că e dușmanul poporului.

– Și cum își dau ei seama așa repede că e dușmanul poporului?

– Păi fiindcă în jurul lui nu se poate respira, aerul din jurul lui e otrăvit și dușmănos.

– De ce e otrăvit?

– Păi, din cauză că trage tot timpul niște bășini dușmănoase.

Toți din amfiteatru au izbucnit în hohote de râs. Au izbucnit în râs chiar și imbecilii din prezidiu. Studenții râdeau și tropăiau. Până chiar și ăia din prezidiu se țineau cu mâinile de burtă și râdeau cu lacrimi. Studenții s-au ridicat și au părăsit aula în hohote de râs.

Ufff! Am scăpat de la ananghie. Ați reținut formula? Bagatelizarea prin umor.

În drum spre cămin, mă ajunge din urmă Sfânt Ioan, îmi pune mâna lui de oțel pe umăr și îmi mulțumește. Mi-a propus să vin la clubul lui și să facă din mine boxer.

– Pentru că nu se știe niciodată când vei avea nevoie să dai cu pumnul, a zis el.

N-am dat niciodată cu pumnul, ci am lovit cu cuvântul. Oricât de tare ai da cu pumnul, chiar dacă îl trimiți la podea pentru zece secunde, durerea îi trece. Dar o vorbă usturătoare poate să îl doară o viață întreagă. Pumnul nu ucide, dar cuvântul poate săucidă.

Ulterior mi-au spus cei din redacția revistei „Orizont” că idioții de la UTM nu aveau nimic cu Sfânt Ioan, el era doar trambulina ăloră ca să se ajungă la mine și să mă excludă. De ce? Iată de ce: Academicianul Gh. Ivănescu ceruse de la minister să înființeze un post pentru mine și se aprobase. Un alt profesor era nașul unui coleg de-al meu. Nașul avea nevoie de postul acesta ca să îl dea finului său. Finul obținuse întotdeauna notele maxime la toți profesorii, deși era o figură tristă, un nătăfleț, cu care nu vorbea nimeni. Așa își făceau profesorii servicii reciproce. Nașul aranjase cu organizația UTM să mă excludă din facultate, ca să poată da postul meu finului său. Sfânt Ioan era doar un pretext, ca să ajungă la mine. Nașul lui Nătăfleț nu a reușit să mă excludă, cu cozile lui de topor de la UTM. Imbecilii de la UTM nu au perseverat pentru a îl exclude pe Sfânt Ioan și nici pentru a mă exclude pe mine, deoarece nu primiseră această sarcină de la Securitate și nici de la partid, ci de la un profesor oarecare, ce nu era chiar un oarecare, ci un deținător al puterii în Universitate.

Așa profitau oportunității de sistemul politic, pentru a își atinge scopurile personale. Nașul a profitat de faptul că îmi era îndrumător la

lucrarea de diplomă și a aplicat altă strategie. Nu a vrut să se uite la lucrarea mea pentru examenul de Stat. Mă amâna de pe o zi pe alta, deși se apropia examenul. Nu m-am putut prezenta la examen, din cauză că el nu a vrut să se uite la lucrarea mea. Fără examen de stat, nu puteam ocupa postul creat pentru mine. Nașul și-a împins finul în acest post. Am nimerit la coada listei pentru repartiții, după cei ce obținuseră cele mai mici note în toată facultatea și la examenul de stat. Am ajuns profesor de română într-un sat maghiar din raionul Sf. Gheorghe, cam actualul județ Covasna. Totuși, m-am bucurat că am scăpat de postul creat pentru mine. Nu îmi plăcea să fiu la remorca nimănui, nici chiar remorcat la academicianul ce îmi crease acel post. El mă remarcase pentru că scrisesem un articol despre o etimologie. Decanul voise să mă exmatriculeze pentru că eu propuneam o altă etimologie decât cea din Dicționarul Academiei. Toți profesorii votaseră cum voia decanul, numai academicianul m-a salvat, spunând că el era de acord cu etimologia mea. Ulterior mi-a publicat-o Academicianul Iorgu Iordan în revista Academiei, „Limba română” nr. 6, 1970.

Cei din redacția de la „Orizont” auziseră de porcăria pe care mi-o făcuse îndrumătorul. După un an de profesorat la țară, îndrumătorul iarăși, tot nu a avut timp să se uite pe lucrarea mea. Nu mai avea niciun avantaj din asta, dar așa îi plăcea lui, să îmi facă rău. Atunci, am dactilografiat-o fără să îi mai spun lui și am depus-o la secretariat. M-am prezentat la examenul de stat și l-am luat. Sper că ați remarcat ce trebuie făcut când vi se pun piedici: Treceți peste piedici! Treceți bariera pe deasupra sau pe dedesubt! Și nu așteptați un an, cum am așteptat eu ! Cei de la „Orizont”, revoltați de porcăria pe care mi-o făcuse îndrumătorul, mi-au publicat fragmente din lucrarea de diplomă în „Orizont” nr. 10, 1967, chiar în spațiul unde îndrumătorul ăla știa că era planificat să îi publice lui un articol. Frumoasă bucurie i-au făcut.

Îi sunt recunoscător celui care mi-a furat postul creat pentru mine, cât și colegului care l-a primit cadou de la nașul său. Aș putea să le precizez numele, însă nu aș vrea să mă înțeleagă cineva greșit și să creadă că fac atacuri la persoană și îi ponegresc. Dimpotrivă, chiar le mulțumesc și le sunt recunoscător. Datorită lor, eu am avut o cu totul altă viață, un parcurs cu mult mai interesant și care m-a îmbogățit sufletește. Toți cei care mi-au pus piedici și obstacole mi-au făcut bine împotriva voinței

lor. Răul făcut de ei s-a întors spre binele meu și m-au împins spre mai bine. Nu am pentru ce să îi invidiez pe cei blegi din fire și protejați, care au primit totul servit pe o tavă de argint. Îi deplâng și îmi e milă de ei, pentru că nu se pot descurca singuri, fără ajutorul altora și fără șmecherii. Îi las să se mistuie în tristețea lor. Mă bucur pentru că am avut ocaziile pe care le-am avut, când rele și când bune, încât am murit și am înviat de mai multe ori și am luat-o de la capăt, de la zero. Am murit de atâtea ori, încât am devenit imun.

Ion I. IONESCU

Despre apropiere și distanțare (I)

I.I.I. – profesor universitar doctor, Departamentul de Sociologie și asistență socială al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, autor a numeroase volume, studii și articole în reviste de specialitate din țară și străinătate, membru în comisii de doctorat, prodecan al Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice, membru al Senatului Universității „Alexandru Ioan Cuza”, membru fondator al Societății Sociologilor din România, *Profesor Emerit* (2018).

1. Introducere. Anul trecut, când a venit în România, papa Francisc a amintit vorbele părintelui Cleopa care spunea că sfârșitul lumii va fi atunci când nu va mai fi cărare de la om la om... Am propovăduit mereu *apropierea* dintre oameni, uniunea, unirea, liantul social. După treizeci de ani, schimbăm iar paradigma, vorbim zilnic despre *distanțare*... Este adevărat că n-am exagerat cu apropierea dintre noi (mă gândesc cât de repede și nemarcat de români a trecut anul 2018...), este drept că am mai trecut prin *crize*, dar în anul 2020 șocul produs de „covid” pare major, profund, pare să zguduie moduri de a fi, simți, gândi, acționa. Nu a prevăzut nimeni această criză? Sau nu au fost ascultați cu folos cei care au prevăzut-o? Sau au fost evitate discursurile neliniștitoare și promovate cele „apreciative” (care spun că un scop e ușor de atins dacă as-piri la el, că binele poate veni dacă credem în el, dacă suntem optimiști...)? Se poate să nu fi fost ascultați cei care au prevestit dezastre, să fi fost „luați la ochi” cei care „puneau în gardă” și promovați cei care organizau evenimente vesele, călătorii exotice, „emisiuni de vis”...

Actuala criză nu e prima din istorie. Acum e la *scară mondială* și cred că cere cu adevărat *revoluționarea cadrului nostru de inteligibilitate*¹. Cred că actuala criză „sanitară” se leagă

de *democrație și democratizare*. S-a tot făcut apologia libertății individuale, a individualismului care poate deveni egoism, opus altruismului. Democrația este aplicabilă într-un teritoriu, în interiorul unor frontiere, iar *piața* (bunurilor, capitalurilor, muncii etc.) tinde să nu aibă frontiere. Dacă există piețe planetare (înafara cadrelor naționale), *democrația nu e planetară* (nu există un stat de drept planetar). Criza actuală nu este (cu mult) mai dificilă decât cea din 2008, de exemplu, de aceea unii cred că „ce-a fost mai greu a trecut”, alții spun că n-am ieșit din criză sau că nu vom mai reveni la ce-a fost... Adevărul e că *nu știm cu certitudine ce va urma*. Până una-alta, se reglementează (la mai multe nivele), scăderea economică se agravează, angajații se așteaptă la scăderea veniturilor, se consumă ceva mai puțin ... Unele țări fac reforme și se dotează cu instrumente de reglementare pentru un veritabil *proiect nou de societate*, alte țări nu pot ieși din ideea „sistemului societal complex”, „golem” fără intenție sau țintă... Ar fi posibil să se facă din actuala *criza sanitară* o oportunitate, dar comunitățile, societățile nu au cum „să scape basma curată” din ea dacă oamenii concreți nu înțeleg că-i privește pe toți bunăstarea tuturor, că munca e singura justificare a însușirii averilor colosale, că timpul care trece este singurul bun cu adevărat rar...

De câteva mii de ani ne trăim viețile în colectivități mai restrânse sau mai largi. În unele, evenimentele vieții cotidiene nu prezintă însemnătate, iar oamenii își pregătesc viitorul mormânt, post-existența, consideră faptele și evenimentele cotidiene „iluzii”. În altele, se acordă atenție și faptelor, evenimentelor, ca pe baza lor să se asigure „pacea socială”. Viața normală în societate poate fi dobândită dacă oamenii își câștigă „pâinea cea de toate zilele” „cu sudoarea frunții”, dacă promovează rațiunea și experimentarea, dacă dezvoltă comerțul, dacă ies din izolarea economiei naturale, dacă intensifică relațiile de apropiere cu semenii din alte societăți... Nu toți am înțeles că totul e pierdut dacă același om (sau același „corp de oameni”) face legile, execută rezoluțiile publice și judecă diferendele. Nu toți am înțeles că egalitatea condițiilor și mobilitatea socială pot face ca relațiile între oameni să se stabilească mai ușor, fără multă „etichetă”, că instituțiile trebuie să incite oamenii să se întâlnească, să coopereze, să se asocieze. În unele societăți, „iubirea e principiu, ordinea e bază, progresul e scop”, oamenii sunt liberi, dar știu că există grade de libertate, de autonomie,

de independență, mai ales *multă responsabilitate*, în altele nu. În „jocul social” oamenii societăților normale se apropie unii de alții, comunică, fac educație, cultură, se organizează, fac politică, produc, își petrec timpul liber, participă la practici religioase, iar instituțiile sociale (familia, biserica, administrația etc.) „cooperează” pentru *funcționarea normală a societății*. De la o „solidaritate mecanică”, specifică societății în care oamenii erau asemănători până la identitate, am construit, în timp, în multe locuri, o „solidaritate organică” ca să nu mai împărtășim toți aceeași credință, mentalitate, care nu ni se mai impune cu aceeași intensitate. Nu mai resimt *constrângerile sociale* cei care-și joacă *rolurile* conform *valorilor, normelor, regulilor* în vigoare. Cine manifestă dispreț față de reguli, față de legi este scos înafara grupului, comunității (este exclus sau se autoexclde). Dar regulile sunt acceptate și se automențin atunci când sunt clare, acceptate, când se știe că și cei care constrâng pot fi constrânși. Nimeni nu ar trebui să fie mai presus de reguli, de lege, ca să existe o „ordine” socială...

2. Despre apropiere. Am destrămat dictaturi, facem câte ceva pentru a preveni apariția altora, facem unele eforturi de (re)construcție socială, economică, politică, pentru eradicarea unor forme de nedreptate. Populația părea, până de curând, să fi devenit mai determinată, cu mai multă încredere în sine și cu abilități de rezistență, de re-unire, de uniune, cu speranța unei societăți libere și pacificate, în plină (re)organizare. Oamenii nu pot fi ținuți permanent în ascultare și supunere... *Grupurile* non-guvernamentale și instituțiile, familiile, organizațiile religioase, asociațiile culturale, cluburile sportive, instituțiile economice, comerciale, sindicatele, asociațiile studenților, partidele politice, organizațiile pentru drepturile omului, societățile muzicale, literare etc. au devenit importante fiindcă indivizii izolați nu pot avea impact semnificativ asupra societății. *Oamenii trebuie împuterniciți* ca să nu fie doar pionii, victime, să-și crească încrederea și stima de sine, capacitatea de a identifica abuzurile (guvernanților), corupția, nedreptățile de orice fel și de a reacționa.

Am refuzat „balcanizarea”² (împărțirea țării sau a unei regiuni în multe și mărunte unități ostile) pentru a nu mai fi ridicate unele grupuri etnice sau religioase împotriva altora, pentru a nu mai fi favorizate unele

regiuni în detrimentul altora. Am aclamat „americanizarea”³ care se referă la însușirea felului de a fi, de a se comporta al americanilor, am votat cu ambele mâini „europenizarea” fiindcă putem trece granițele fără verificări și putem găsi informații despre tot ce e european, fiindcă prin politica de coeziune se vizează reducerea disparităților și ajutorarea regiunilor rămase în urmă, se vizează *reducerea decalajelor de dezvoltare* în UE. Am fost mai puțin atenți și preocupați de ceea ce înseamnă cu adevărat „cetățenia europeană”, identitatea națională și valorile comune, caracteristicile culturale comune. Nimeni nu vede un „grup social românesc”, „societatea românească”, fiindcă acestea sunt modele construite de către „specialiștii științelor sociale și politice”, însă iubirea și respectul de sine și de celălalt, ura și deschiderea sufletească, conștiința colectivă sau lipsa ei, grija pentru celălalt sau indiferența față de el, schimburile reale sau fictive de cuvinte, de idei, bunuri, servicii, numai într-un asemenea grup sau o țară apar cu claritate. În copilărie am imitat, am reprodus ce fac alții, ni s-a sugerat ce să facem, ni s-a spus cum să ne comportăm. Apoi am aflat că e important să constituim grupuri, comunități funcționale, dacă vrem să ne îndeplinim aspirațiile, scopurile, interesele, că *egalitatea* facilitează interacțiunile, iar *inegalitățile* le îngreunează. Doar în grup participanții sunt interdependenți, comportamentul fiecăruia îl influențează pe al celuilalt, oamenii *interacționează* fiind intimi și apropiați (părinți-copii, soți, prieteni), apropiați (vecini, profesori și elevi). Numai în grupuri, comunități, *atracția*⁴ înseamnă sentimente, cogniții și comportamente (putând fi negativă sau pozitivă), și toate celelalte relații interumane sunt esențiale și importante pentru sănătatea fizică și mentală a membrilor. Oamenii pot suferi de depresie, anxietate, pot avea probleme de sănătate fără relațiile interpersonale, fără interacțiuni în grupuri. Cantitatea și calitatea relațiilor interumane permit dezvoltarea sinelui, a rețelelor sociale, a angajamentului, emoțiilor, culturii... *Intersubiectivitatea* face posibilă percepția comună a realității. Ca ființe individuale, putem cunoaște realitatea doar prin propriile noastre simțuri, deci realitatea fiecăruia e subiectivă. *Realitatea socială* este o înțelegere comună a ceea ce (ni) se întâmplă. *Structura socială* este construită din agregarea comportamentelor cotidiene. Modelele sunt imitate, repetate. *Destrămarea intersubiectivității, separarea, distanțarea pot fi înspăimântătoare pentru oameni*, fiindcă în viața socioumană cotidiană normală, oamenii s-au obișnuit să stea ală-

turi de alții, să-și cerceteze îmbrăcămintea, să se uite în ochii lor (cu o privire ostilă sau încrezătoare), să comunice, să acționeze laolaltă. Interacțiunile zilnice depind de ceea ce transmit prin intermediul corpului, feței, de ceea ce exprimă prin cuvinte. Oamenii fac schimb de informații și subînțelesuri prin mimică, prin gesturi, prin „limbajul corpului”. În unele societăți oamenii stau foarte aproape unii de alții în interacțiunile cotidiene, în altele, distanța intimă este de circa jumătate de metru, distanța personală este de aproximativ un metru, distanța socială este de 1,5-2 metri, distanța publică poate fi mai mare. Fără apropierea spațială (și măsurarea timpului, cronometrarea activităților cotidiene), grupurile, comunitățile, societățile nu ar putea exista. Interacțiunile cer „deschidere”, renunțare la „neatenția civilă”, pentru a produce impresii celorlalți, pentru a le urmări expresiile. Problema *apropierii* de ceilalți („să fim în rând cu lumea”, „să ne purtăm ca oamenii”) și a *distanțării* de ei se complică dacă e vorba de un grup de apartenență anume, de o comunitate izolată, sau de țările de referință cele mai diverse. „Definirea situațiilor” se obține prin interacțiunile cu ceilalți⁵. *Etnometodologia* lui Harold Garfinkel dezvăluie practici și raționamente care stau la baza acțiunii și interacțiunii. Nici *cadrul acțiunii* nu este definit în prealabil și stabil, spune Alfred Schutz, sociabilitatea umană ține de „nucleele de semnificații” care constituie motivele acțiunii (Georg Simmel a scris despre formele de *sociabilitate*, despre baza *liantului social*, *socializare* și cerințele vieții practice). Alți sociologi au insistat asupra importanței *rutinelor*⁶ (viața socială se bazează pe repetarea unor scheme de comportament de la o zi la alta, de la un an la altul; dacă facem o schimbare majoră în viața noastră se produce o modificare a rutinelor cotidiene, dar, urmărind să ne asigurăm un confort existențial, o „siguranță ontologică”, ne stabilim iar anumite obiceiuri, obișnuințe, „tabieturi”...) ⁷. Antropologii, socio-psihologii se străduie să identifice factorii care influențează și dau sens și *legăturilor de prietenie* între adulți, între vârstnici (izolați, în carantină etc.). Teoreticienii sociali (precum, Fukuyama, 1995⁸) consideră încrederea esențială pentru producerea ordinii în societate, iar lipsa încrederii reciproce îngreunează acțiunile colective, reprezintă o pierdere economică, o pierdere pentru buna funcționare a sistemului politic⁹, dar încrederea reciprocă se construiește în timp, nu poate fi produsă la cerere și nu se menține prin „ordonanțe”...

Nu poate nimeni să ignore *influența economicului* în contextul transformărilor vieții socioumane actuale, dar nici *mentalitatea*. Mentalitatea e interpenetrată cu realul, cu istoria trecută, cu prezentul și face parte din condițiile și efectele (contradictorii ale) viitorului. Grupul depozitează „memoria colectivă”. Societatea nu este „illogică”, „alogică”, „incoerentă”, deoarece, spunea Durkheim, conștiința colectivă stă deasupra contingențelor individuale și locale, reținând aspectul lor permanent, esențial. Numai că psihicul nu lucrează (doar) „la lumina zilei”. Frica, panica pe care le pot provoca unele „ordonanțe”, reguli, norme sociale nasc un „imaginar” care influențează comportamentul (individual și colectiv) și atunci, unii pot evada, alții se pot orienta spre utopii, spre lumi imaginare, spre „origini liniștitoare”... Toate persoanele, toate faptele istorice care pătrund în memoria colectivă se transformă în imagini, în simboluri, în morale. Realitatea și imaginarul transformă în „arhetipuri” evenimente, fapte, autori după ce se omit, se reduc, se pun în paranteză particularități, aspecte singulare. Conduitele, atitudinile, simțămintele pot fi determinate nu numai de condițiile (ne)(re)cunoscute ale vieții socio-economice, dar și de imaginile pe care și le fac oamenii despre realitatea în care trăiesc. Oamenii care ieri nu aveau nimic, iar astăzi au foarte mult se simt frustrați că nu au un anumit tip de mașină, de vilă..., mulți își imaginează că cei care au ajuns să aibă foarte mult sunt corupți, hoți... și așa se construiesc „dușmanii reformei”, „comploturile” etc. care provoacă bănuieli, iscă panică. Ceea ce credem poate determina ceea ce percepem ca real, poate determina „presimțămintele” a ceea ce putem face în realitate. Unele credințe sunt salutare, altele nesănătoase. O viață individuală construită pe baza unor opinii inadecvate sau eronate este sortită problemelor și necazurilor, o societate construită pe credințe inadecvate și eronate are probleme (noroc că și la nivelul societății „credințele pot fi schimbate”¹⁰...). Schimbările ce se produc în sensibilitatea, în reprezentările, în gândirea și imaginația individuală și colectivă articulate cu schimbările efective din realitatea vieții socioumane cotidiene trăite produc schimbări în viziunile asupra lumii, care produc schimbări în sensibilitatea, reprezentările, gândirea și imaginația individuală și colectivă... Realitatea s-a împletit cu legenda și trecutul (mereu reconstruit și restituit) transmis prin viu grai, prin predicatori, prin învățători, scriitori, ziariști, propagandiști, cu efectul „picăturii chinezești” asupra mentalului.

3. Despre apropierea virtuală. Persoane și grupuri ale „societăților de consum” sunt influențate și informate de mass-media (filmul, televiziunea, radioul, ziarele, revistele, publicitatea, internetul și alte noi tehnologii informaționale și comunicaționale). Mai ales la ora actuală este mare influența lor asupra politicii, valorilor și idealurilor. Ele oferă modele de sex, gen, sfaturi privind moda, stilurile de viață, modele de comportament bun și rău, mesaje morale și ideologice etc., toate scăldate în cele mai diverse forme de divertisment (*entertainment*) popular... A fost criticată „industria culturală”, dar fiind controlată de imperative publicitare și comerciale, ea pătrunde până în intimitatea vieții private unde află care sunt gusturile ce „trebuie să fie în ton” cu cel dominant. Proliferarea NTIC¹¹ a produs subiecți fragmentați, estetizați, cufundați în priveliști, sunete, spectacole ale „satului global”. Farmaciile și mall-urile oferă din abundență lucruri de cumpărat celebrate prin campanii publicitare care le dau aură magică, divină. Anumite mașini, haine semnifică acum poziția în ierarhia societății consumului. Cei ahtiați după lux primesc recompense ademenitoare. George Ritzer scria despre „macdonaldizare” (1996) pentru a marca accelerarea influenței *rațiunii instrumentale* prin raționalizarea modelului de consum. Doar fundalul sociocultural și diferențele dintre tiparele de consum fac să fie multiple traiectoriile procesului de macdonaldizare, spunea el¹². Influența „culturii consumului” schimbă identități prin intermediul „spațiilor pentru consumatori” (în centre comerciale, gări, autogări, aeroporturi, parcuri de distracții etc.), unde e organizat un *permanent spectacol al bucuriei consumului* (așa se face că și în timpul epidemiilor și pandemiilor acestea rămân deschise...). Să nu uităm cumpărăturile online, alte noi moduri de consum, noi tipuri de semnificații și identități, chiar asociate cu pirateria, bruiajul cultural, campaniile și boicoturile împotriva lor...

Ar trebui să știm mai multe despre NTIC – care promovează apropierea și distanțarea – despre mecanismele producției lor (de exemplu, limbajul televiziunii, diferitele tipuri de difuzare, rolul camerelor, al luminilor, al înregistrării sunetului, al efectelor speciale etc.). Am asociat mereu „globalizarea” cu integrarea economică și politică la scară globală, uitând că aceasta are și o dimensiune culturală esențială în care mass-media joacă rol central. Nu e vorba doar de „alterarea simțului individual al identității”, pe lângă dereglementarea piețelor naționale, li-

beralizarea comerțului și investițiilor. E vorba că NTIC trec frontierele naționale, în timp ce culturile naționale sunt eclipsate, statele naționale devin mai puțin omogene decât se credeau și își pierd autoritatea culturală – timp în care suveranitatea le este schimbată de politica economică și de globalizare. Omenirea (mai corect, părți ale ei) are acces la enorma producție de informații și de divertisment care se revarsă peste ea (spectatoare a unor evenimente media globale (Jocurile Olimpice, 11 septembrie 2001 din SUA etc.). În contextul „conectivității complexe”, mass-media transcend spațiul și timpul, oferă acces la „rețelele globale”. Unui film făcut la Hollywood i se face publicitate și marketing la nivel global, limba – adică engleza – este un factor fundamental în globalizarea pieței media, „anglosfera” domină regiunile geolingvistice (anglofilii și anglofonii pot urmări CNN sau BBC oriunde s-ar afla). Numeroase state naționale s-au angajat să elimine barierele dintre toate sectoarele, inclusiv mass-media, așa că se exportă filme, emisiuni TV, clipuri muzicale la prețuri foarte mici. Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (UNESCO) încă dezbătea (în anii 1970) tema „imperialismului cultural”, acum vorbește despre importanța „diversității culturale”¹³...

Și totuși, în timp ce Internetul și televiziunea globală par să spună totul și să ne arate de toate, continuăm să ne temem de falsificarea informațiilor, de „fake news”, de contagiunea fanatismului... Ce e cu imaginile situațiilor care ajung la noi în timp real? Cum de sunt camere peste tot, iar certitudini nicăieri? Sau nu mai există rumori, zvonuri? Sau nu mai există rețetele propagandei (a repeta, a simplifica, a demoniza)? Teama de dezinformare¹⁴ este proporțională cu suprainformarea¹⁵... „De când cu pandemia”, media interactive au o capacitate mai mare de a facilita „comunicarea orizontală”¹⁶, dar puterea lor nu constă în influența directă asupra publicului, ci în credința specialiștilor comunicării (și a decidenților politici) că el poate fi influențat. Cu alte cuvinte, puterea mass-media nu constă atât în capacitatea de „a modela mințile”, cât în capacitatea de a convinge elitele (din mass-media, din politică) că mintea publicului poate fi modelată... În acest sens, o inovație importantă este digitalizarea (adică transformarea tuturor tipurilor de informații, sunete și imagini, într-un sistem unificat bazat pe 1 și 0, care pot fi combinate în fel și chip). Instrumentele electronice și camerele au devenit atât de sofisticate încât și amatorii pot face înre-

gistrări de calitate care pot uimi¹⁷, chiar și amatorii știu că informațiile vizuale sunt mai lesne luate ca fragmente ale realității în sine, chiar și ei pot genera informații vizuale false prin imagini inventate, manipulate, prin imagini scoase din context...

Note

¹ Atât timp cât analiza și acțiunea sunt bazate pe „necesitatea transpunerii principiilor liberalismului” sau pe „orientarea noastră alergică spre statul comunist”, nu pot fi întreprinse acțiuni fezabile pentru depășirea crizei. Criza actuală nu poate fi explicată doar prin opoziția dintre „clase sociale” sau categorii socioprofesionale, doar prin „emergența irațională a fricii și panicii”, doar prin „accesul inegal la informație” sau prin „lipsa de rigurozitate a reglementatorilor, nici prin mondializare etc.

² Todorova, M. (1997) *Imagining the Balkans*, Oxford University Press

³ „Americanization” în Oxford Dictionary sau (<http://www.blackwellpublishing...0New%20Keywords/Globalization.pdf>)

⁴ Byrne, D. (1971), *The attraction paradigm* Academic Press, New York

⁵ Goffman, E. (1959), *The Presentation of Self in Everyday Life*

⁶ Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Polity Press, Cambridge

⁷ Coleman, J. (1961) *The adolescent society: The social life of the teenager and its impact on education*, Free Press of Glencoe, New York

⁸ Fukuyama, F. (1995), *Human Nature and the Reconstitution of Social Order* Free Press

⁹ Arrow, K. (1974) *Les limites de l'organisation* Norton, New York

¹⁰ „Mitul unității” întreține sentimentul de societate coerentă, în care voința socială și cea individuală se potențează reciproc, în care oamenii au „voința de unificare morală”, „voința de unificare religioasă”. Dacă teama, nesiguranța cotidiană devin accentuate, fiind amplificate de mass-media, oamenii ajung să creadă în „mitul conspirației”, în „obsesia complotului”, „convingerea trădării”... Uneori cel (cei) care conspiră, complotează, trădează etc. poartă nume, altelei se vorbește de-o „listă”, de cele mai multe ori „se zice că ceva există”, „răul ascuns”. „Mitul conspirației” a dus la persecuțiile Inchiziției, la arderea pe rug a „vrăjitoarelor”, la „vânătoarea de teroriști” în decembrie 1989...

¹¹ Noi Tehnologii Informaționale și Comunicaționale

¹² Baudrillard, J. (1975) *The Mirror of production*, Telos Press, Saint-Louis; Debord, G. (1992) *La Société du spectacle*, Gallimard, Paris; Ritzer, G. (1996), *The McDonaldisation of society* *Revue française de sociologie*, 1996, 37-3, pp. 480-481 etc.

¹³ Castells, M. (1997) *The Power of Identity*. Blackwell, Malden

¹⁴ Vladimir Volkoff a scris o *Mică istorie a dezinformării* în care postula: un fapt nu este informație, poate deveni informație atunci când un informator informează pe unul ce se informează. Informațiile nu sunt niciodată sută la sută adevărate. Nu există obiectivitate în informație. Dezinformarea nu înseamnă „reținerea informațiilor”, ci „furnizarea de informații falsificate”. Dezinformarea este manipularea opiniei publice, în scopuri politice etc. De fapt, „tehnicile de manipulare a opiniei publice” ne sunt „lăsate moștenire” de către Sun-Tzi: arta supremă a războiului este aceea de a supune inamicul fără luptă; această artă se bazează pe înșelăciune; cel mai important e să ataci planurile inamicului, să discreditezi tot ceea ce este bun în țara adversă, să răspândești discordie și certuri între cetățenii acelei țări, să ridici tinerii împotriva bătrânilor, să-i ridiculizezi tradițiile... Dezinformarea folosind imaginile e mai eficientă decât dezinformarea care folosește doar cuvântul, ne spune Mucchieli (importantă nu este realitatea vieții, ci ceea ce cred oamenii; nu există manipulare televizuală eficientă fără cunoașterea perfectă a grupului de manipulat și a membrilor săi etc.). O minciună repetată de o mie de ori rămâne o minciună, o minciună repetată de un milion de ori devine adevăr, spunea Goebbels. Drama Occidentului este aceea că e suprainformată, spunea Soljenițin.

¹⁵ De mult timp asistăm la o expansiune spectaculoasă a relațiilor (reale, virtuale, imaginare) în care este angajat individul. Această extindere este în mare parte atribuibilă NTIC și efectele ei se văd în viața de zi cu zi, în extinderea și complexificarea repertoriului modurilor de a fi, atitudinilor, valorilor, opiniilor, stilurilor. La nivel interpersonal, *starea de saturație* duce la o scădere a sensului autenticității, a timpului și a atenției acordate unei relații concrete; rezultatul este o pierdere a intensității emoționale, a atașamentului și angajamentului. La nivel societal, „cuget, deci exist” (al lui Descartes) e înlocuit treptat de „sunt conectat, deci sunt”...

¹⁶ Benhabib, S. (1996) „Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy”, în S. Benhabib (ed.) *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*, Princeton University Press.

¹⁷ Federico Mayor, fost director general al UNESCO, observa că *viitorul societăților democratice se bazează parțial pe dezvoltarea și consolidarea mass-media libere, independente și pluraliste atât în sectorul public, cât și în cel privat, deoarece libertatea de comunicare facilitează diseminarea cunoștințelor și valorilor...* Cu toate acestea, evoluția tehnologică e însoțită de încercări continue de a controla informațiile ...

Bibliografie selectivă

Arrow K., *Les limites de l'organisation*, Norton, New York, 1974.

Baudrillard J., *The Mirror of production*, Telos Press, Saint-Louis, 1975).

Benhabib S. *Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy*, în S. Benhabib (ed.) *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*, Princeton University Press, 1996.

Byrne D., *The attraction paradigm*, Academic Press, New York, 1971.

- Castells M., *The Power of Identity*, Blackwell, 1997.
- Coleman J. *The adolescent society: The social life of the teenager and its impact on education*, Free Press of Glencoe, New York, 1961.
- Debord G., *La Société du spectacle*, Gallimard, Paris, 1992.
- Forse M. *L'Analyse structurelle du changement social: le modèle Louis Dirn*, PUF, coll. Sociologies d'aujourd'hui, 1991.
- Fukuyama F., *Human Nature and the Reconstitution of Social Order*, Free Press, 1995.
- Giddens A., *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Polity Press, Cambridge, 1991).
- Goffman E., *The Presentation of Self in Everyday Life*, 1959.
- <http://www.blackwellpublishing...0New%20Keywords/Globalization.pdf>)
- Park RE, *The concept of social distance*, in „Journal of Applied Sociology”, No.8, 1924, p. 339-441.
- Ritzer G., *The McDonaldization of society*, in „Revue française de sociologie”, 1996, 37-3, p. 480-481.
- Todorova M., *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, 1997.

Dorin CIMPOEȘU

Socialiștii proruși au luat puterea în Chișinău

D.C. – prof. dr. în istorie, semnează zeci de articole și, între altele, volumele *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Guvernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1988-1989* (2009); *Republica Moldova între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010); *Regimul post-totalitar din Republica Moldova* (2012); *Basarabia la un secol de la marea Unire* (2018) etc. Unic specialist în istoria politică recentă a Basarabiei.

Alegerile locale din 2019

La 20 octombrie, respectiv 3 noiembrie 2019, în Republica Moldova, au fost organizate două tururi de scrutin ale alegerilor locale la termen. În urma acestora au fost aleși 11 580 de consilieri locali și 898 de primari. În primul tur prezența la vot la nivel național a fost de 41,73%, iar în cel de-al doilea de 40,34%, alegerile fiind declarate valabile.

Cele mai multe mandate de aleși locali au fost obținute de următoarele trei forțe politice parlamentare: Partidul Socialiștilor (PSRM), Partidul Democrat (PDM) și Blocul electoral ACUM. În fieful rusofon, format de municipiul Bălți și raionul Orhei, Partidul Nostru și Partidul Șor, cu afinități filorusse, și-au adjudecat majoritatea mandatelor.

Rezultatele¹ alegerilor, comunicate de CEC, au fost următoarele:

- Partidul Socialiștilor – 206 (22,94%) primari, 326 (29,42%) consilieri nivel II, 2 986 (28,51%) consilieri nivel I;
- Partidul Democrat – 261 (29,06%) primari, 238 (21,48%) consilieri nivel II, 2 646 (25,27%) consilieri nivel I;

- Blocul ACUM – 172 (19,15%) primari, 263 (23,74) consilieri nivel II, 263 (23,74) consilieri nivel I;
- Partidul Șor – 43 primari, 72 (6,50%) consilieri nivel II, 516 (4,93%), consilieri nivel I;
- Partidul Nostru – 24 primari, 51 (4,6%) consilieri nivel II, 248 (2,37%), consilieri nivel I.
- Candidați independenți – 112 (12,17%) primari.

În municipiul Chișinău s-au organizat, de asemenea, două tururi ale alegerilor pentru funcția de primar general. Pentru turul al doilea s-au calificat Ion Ceban, candidatul PSRM, și Andrei Năstase, candidatul Blocului ACUM. La confruntarea decisivă, din 3 noiembrie 2019, a ieșit învingător socialistul Ion Ceban, care a obținut un procentaj de 52,39% din voturile exprimate, în timp ce contracandidatul acestuia doar 47,61%. La vot au participat 240 574 de alegători sau 37,78% din totalul cetățenilor înscriși pe liste².

O analiză succintă a alegerilor locale relevă unele concluzii³ interesante privind mutațiile produse de acestea în viața politică din Republica Moldova.

Din punct de vedere al numărului de primari, respectiv 260 de mandate obținute, Partidul Democrat s-a declarat „adevăratul învingător” al alegerilor. Surpriza este cu atât mai mare cu cât democrații erau considerați în cădere liberă, după pierderea puterii într-un mod lamentabil și fuga din țară a controversatului său lider, Vlad Plahotniuc. Nici în ceea ce privește numărul de consilieri locali acest partid nu stă mai prost, clasându-se pe locul al doilea după socialiști.

Cu toate că a obținut un număr mai mic de primării decât democrații, 206, socialiștii sunt adevărații câștigători ai alegerilor, deoarece au cei mai mulți consilieri locali, conducând 21 de raioane, 19 orașe, inclusiv opt centre raionale, și 190 de sate. La acestea se adaugă marea surpriză a câștigării postului de primar general al Chișinăului, obținut pentru prima dată în istoria post-comunistă a Republicii Moldova de candidatul unui partid de stânga, rusofon.

Blocul ACUM s-a clasat pe locul al treilea în privința numărului de primării câștigate, respectiv 170, fiind un rezultat bun dacă ținem cont că a fost prima participare a acestei alianțe la alegerile locale. Însă, eșecul

major al acestui bloc electoral l-a reprezentat înfrângerea candidatului său la Primăria municipiului Chișinău, lucru la care liderii acestuia nu se așteptau.

Dacă comparăm rezultatele de la alegerile locale cu cele de la parlamentare, observăm că cele trei forțe politice mari, care domină Parlamentul, și-au păstrat pozițiile și în teritoriu, cu unele mici schimbări ne semnificative, exceptând Primăria Chișinău.

Rezultate peste așteptări au obținut alte două formațiuni politice ru-sofone, în fața cărora socialiștii au pierdut teren, respectiv Partidului Nostru, cu 24 de primării, dintre care cinci orașe-centre de raion și Partidul Șor, cu 43 de primării, cât și cei 112 de candidați independenți.

Partidele de dreapta, unioniste, au pierdut Primăria Chișinău

Pierderea Primăriei Chișinău, considerată un obiectiv strategic pentru dreapta politică românească din Republica Moldova, constituie un eșec de proporții, răsunător, care a consternat atât opinia publică din Basarabia, cât și pe cea din România.

Victoria nesperată a socialistului Ion Ceban și neanticipată de nimeni, nici măcar de cei mai riguroși analiști politici, s-a datorat mai multor factori, unii de natură obiectivă, iar alții de natură subiectivă.

Cauzele mai importante care au dus la înfrângerea candidatului dreptei se referă la: alianța politică făcută de Blocul ACUM cu PSRM, care a dezamăgit profund electoratul propriu și, îndeosebi, cel unionist; gafele făcute de Andrei Năstase la APCE, unde a votat în favoarea Rusiei, prestația slabă a acestuia în calitate de viceprim-ministru și ministru de interne, accentul greșit pus de liderul PPDA în campania electorală pe factorul geopolitic și mai puțin pe interesele locuitorilor din Chișinău, poza falsă de unionist a acestuia și lipsa unui dialog sincer și pragmatic cu liderii unioniștilor⁴. O bună explicație ar fi și demersul neconvingător în favoarea liderului ACUM al partidelor de dreapta și unioniste, care, după ce l-au criticat aspru pe Năstase, apoi le-au cerut alegătorilor să-l voteze, ceea ce a creat derută în rândul votanților proprii.

Ca urmare, Andrei Năstase a obținut un rezultat modest și în suburbiile Chișinăului, cele care le-au asigurat mai întotdeauna candidaților de dreapta mandatul de primar al capitalei.

Deputatul Igor Munteanu, referindu-se la eșecul candidatului ACUM, declara următoarele: „Este un rezultat pe care trebuie să-l înțelegem în toate circumstanțele sale, este, sigur, trist și, în același timp, trebuie să tragem niște lecții din acest episod. Probabil că pe parcursul zilei de azi vom ajunge la niște concluzii clarificatoare. Este adevărat însă că în ultimele zile s-au întezit atacurile asupra candidatului comun al blocului, Andrei Năstase. Aceste atacuri au venit din mai multe direcții ... Trebuie să înțelegem că în aceste alegeri complicate a trebuit să plătim costurile alianței cu PSRM, a trebuit să ne confruntăm cu absența unui sprijin mediatic corespunzător pentru durata acestei campanii ... După cum ziceam, cred că a trebuit să plătim un preț al acestei alianțe provizorii, conjuncturale, cu PSRM, prețul destituirii regimului pe care l-a reprezentat anterior Plahotniuc și evident că această tranziție neîncheiată a avut și multe neîmpliniri, și probabil că publicul, care întotdeauna are dreptate, a simțit că anumite rezultate nu au fost livrate în timp util și aceste lucruri au fost puse pe seama prestației candidatului Blocului ACUM”⁵.

În contrast cu Andrei Năstase, Ion Ceban, contracandidatul socialist, a fost mai abil în campania electorală, reușind să se îndepărteze de sfera geopoliticii, s-a arătat mai bine pregătit pentru funcția de primar al capitalei, după experiență dobândită în cele două mandate de consilier la Primăria Chișinău, a avut un discurs împăciuitoare, mai tehnocrat, cu „o față umană”. Campania electorală organizată de Partidul Socialiștilor a fost cu mult mai bine gândită și s-au alocat resurse financiare foarte mari. La acestea s-au adăugat agitația stradală foarte agresivă, panourile, agitatori plătiți și foile volante împărțite peste tot, care au influențat opinia publică”⁶.

În plus, în timpul campaniei electorale, Ion Ceban nu a pus accentul pe apartenența sa politică, declarând că va renunța la calitatea de membru al PSRM și va fi un primar al tuturor, lucru pe care l-a repetat și în primele declarații după anunțarea rezultatelor preliminare, care îl dădeau câștigător al cursei⁷.

Blocul ACUM refuză colaborarea la nivel local cu PSRM

Imediat după încheierea numărării voturilor, președintele Igor Dodon, liderul PSRM, Zinaida Greceanii și candidatul lor, Ion Ceban, au organizat o conferință de presă, în timpul căreia au anunțat că își doresc menținerea coaliției de guvernare și la nivel local. „Noi suntem pentru păstrarea acestei coaliții de guvernare. În următoarele zile vom veni cu propuneri pentru partenerii de coaliție și sperăm că această coaliție se va regăsi și la nivel local”, preciza Igor Dodon⁸.

La rândul său, Ion Ceban a declarat că va fi, în următorii patru ani, primarul tuturor, specificând că noii consilieri ai PSRM vor face coaliție cu cei ai Blocului ACUM și cu „cei care n-au avut probleme de integritate”⁹.

În urma alegerilor locale, PSRM a obținut 37,6% din voturi, respectiv 22 de mandate în Consiliul Municipal Chișinău, iar pe locul doi, cu 19 mandate, s-a clasat Blocul ACUM, căruia i-au revenit 33,3% dintre voturile exprimate¹⁰, cele două formațiuni politice cumulând majoritatea posturilor de consilieri municipali.

Ținând cont de această realitate politică, noul primar ales, Ion Ceban, a reiterat oferta făcută anterior consilierilor Blocului ACUM privind formarea unei coaliții la nivel local, anunțând că le va propune acestora două funcții de viceprimar și cel puțin două de pretor¹¹. Concomitent, acesta a anunțat că își va suspenda calitatea de membru al PSRM.

În ciuda propunerilor făcute de partenerii de coaliție, reprezentanți ai Blocului ACUM, între care și Andrei Năstase, colider al acestuia, au declarat, la 5 noiembrie 2019, că nu vor face coaliție cu socialiștii în Consiliul Municipal Chișinău (CMC). „Noi vom susține toate proiectele bune pentru locuitorii capitalei, iar pentru asta nu avem nevoie de coaliții politice”¹², arăta Năstase.

Refuzul de colaborare al Blocului ACUM la nivelul Chișinăului i-a determinat pe socialiști să caute noi parteneri pentru constituirea structurilor raionale ale administrației publice locale, acolo unde nu au obținut majoritatea. Pe de altă parte, demiterea Guvernului Sandu, la scurt timp după alegerile locale, a accelerat procesul de regrupare a forțelor în teritoriu în vederea formării consiliilor raionale.

Rezultatul a fost că în circa 80% dintre raioane puterea a fost luată fie de un socialist – în cele mai multe cazuri – fie de un democrat sau de o coaliție a acestor două partide, Blocului ACUM revenindu-i conducerea doar într-un singur raion, Ialoveni, din totalul de 34¹³.

Ca urmare, putem conchide că socialiștii au acaparat puterea și în teritoriul, nu numai în Municipiul Chișinău, instituind un monopol al acesteia în întreaga Basarabie.

Eșecul la alegerile locale a fost preludiul destrămării Blocului ACUM

Pierderea Primăriei Chișinău și neînțelegerile dintre cele două formațiuni politice privind colaborarea la nivel local au dus la acutizarea disensiunilor existente în interiorul acestei coaliții, lucru recunoscut de Alexandru Slusari, unul dintre liderii Blocului ACUM. Acesta menționa: „Dacă cineva crede că poate să arate cu degetul ce trebuie să reformăm, greșește, noi nu suntem partid șantajabil, nu acceptăm amenințări. Vom face modificări de structură în cadrul partidului, dar nu renunțăm la principiile noastre”¹⁴.

Trimiterile acestuia erau făcute către Maia Sandu, liderul PAS, care, potrivit reprezentanților PPDA, trebuia să-și asume și partea ei de responsabilitate pentru pierderea puterii în marea majoritate a raioanelor, unde se putea instala o administrație publică locală a Blocului ACUM.

Analiștii politici au sesizat faptul că atât acțiunile, cât și declarațiile de după demiterea Guvernului Sandu și pierderea întregii puteri de către Blocul ACUM au erodat în mod semnificativ încrederea între cele două partide componente ale acestuia. Mai întâi, consilierii lor s-au separat în grupuri distincte în cadrul Consiliului Municipal Chișinău, iar apoi au apărut semne că formațiunile respective ar putea să rivalizeze între ele în scrutinul repetat pentru alegerea unui deputat în circumscripția Hâncești, ceea ce s-a și întâmplat, ulterior¹⁵.

În ultimele luni ale anului 2019 și prima jumătate a lui 2020, relațiile dintre Maia Sandu și Andrei Nătase și, implicit, dintre partidele acestora, s-au răcit din ce în ce mai mult, îndeosebi din cauza acuzațiilor reciproce pe tema pierderii puterii, atât la nivel național, cât și la nivel

local, ceea ce a făcut ca, practic, Blocul ACUM să se desființeze *de facto*, iar cele două formațiuni să se distanțeze tot mai mult și să-și aleagă căi diferite de evoluție politică.

Nici apropierea alegerilor prezidențiale, din 1 noiembrie 2020, nici necesitatea unificării dreptei politice împotriva adversarului comun, prorusul Igor Dodon, nu i-au determinat pe cei doi foști aliați să treacă peste animozitățile dintre ei și să pună pe prim plan interesele naționale ale românilor basarabeni, respectiv susținerea unui candidat unic la scrutinul prezidențial, ambii înscriindu-se în cursa electorală.

- Note** ■
- ¹ www.alegeri.md, ultima accesare la 10 martie 2020.
  - ² www.euopalibera.org, din 3 noiembrie 2019.
  - ³ www.euopalibera.org, din 4 noiembrie 2019.
  - ⁴ www.deschide.md, din 3 noiembrie 2019.
  - ⁵ www.euopalibera.org, din 4 noiembrie 2019.
  - ⁶ www.euopalibera.org, din 3 noiembrie 2019.
  - ⁷ Agenția *Moldpres*, din 3 noiembrie 2019.
  - ⁸ Agenția *Moldpres*, din 3 noiembrie 2019.
  - ⁹ *Idem*.
  - ¹⁰ Agenția *Moldpres*, din 23 octombrie 2019.
  - ¹¹ Agenția *Moldpres*, din 4 noiembrie 2019.
  - ¹² Agenția *Moldpres*, din 5 noiembrie 2019.
  - ¹³ www.euopalibera.org, din 16 decembrie 2019.
  - ¹⁴ Agenția *Moldpres*, din 5 noiembrie 2019.
  - ¹⁵ www.euopalibera.org, din 16 decembrie 2019.

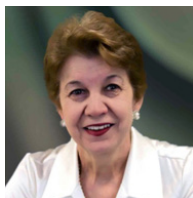
Stoica LASCU

În ciuda practicării unei extrem de apăsătoare politici de rusificare, basarabienii și-au păstrat conștiința de neam și de limbă

Interviu realizat de Mariana TERRA

St.L. – muzeograf la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, 1975-2003, cadru didactic, inclusiv profesor, la Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” din Constanța, 1993-2017; autor de studii și cărți privind istoria României, în special a Dobrogei, Romanitatea Balcanică, aromânii și meglenoromânii, sud-estul european, în special Albania modernă, istoriografia contemporană; activitate publicistică; m.a. al Academiei Oamenilor de Știință din România.

M.T. – profesoară, publicistă. Născută Târnăvean în Ocna Mureș, jud. Alba, 31 iulie 1946. Stabilită în New York (1992). În SUA, desfășoară intensă activitate ziaristică: redactor-șef al revistei „Dacia magazin”, redactor al emisiunii TV „Romanian Voice of New York”, editor, din 1999, al revistei „Romanian Journal” (New York, director bucovineanul Vasile Bădăluță). Autoare a vol. *Ion Ștefan, destin româno-american pe verticalitatea vieții* (Alba Iulia, 2015). Membră a Uniunii Ziarisților Profesioniști din România.

– Stimate domnule profesor, propun să vorbim în acest interviu despre 27 martie (9 aprilie pe stil nou), când s-au împlinit 102 ani de la hotărârea Sfatului Țării de la Chișinău prin care teritoriul românesc dintre Prut și Nistru se unea cu Țara-Mumă. Vă rog să Vă referiți la aspecte mai puțin sau deloc cunoscute despre acest eveniment. În ce măsură, domnule profesor, această zi simbolică, mai este, astăzi, de actualitate?

– Cunoașterea istoriei naționale a unui popor este întotdeauna de actualitate, căci de raportarea la ea depinde, în bună măsură, conștientizarea

identității într-o lume în care aceasta se încearcă a fi tot mai neluată în seamă, ca să nu zic altfel. Este întotdeauna de actualitate rememorarea marilor etape ale istoriei neamului, a proceselor istorice definitorii, a personalităților și a însemnătății existenței Statului Român în această parte a Europei. Iar atunci când unele componente național-teritoriale ale Neamului au fost – din cauza vicisitudinilor Istoriei – mai puțin cercetate și relevate publicului larg, ori de-a dreptul ocolite sau prezentate deformat și părtinitoriu, „actualitatea” rememorării unor fapte, oameni și instituții din trecutul nostru este de crezut că trebuie să fie, neîncetat, în vizorul slujitorilor lui Clio, al mijloacelor de informare. Cum să nu fie de actualitate, de pildă, rana deschisă a Neamului care este străvechiul teritoriu al său de dincolo de Prut, dislocat în 1812 din trupul unuia din statele românești medievale, Moldova, reîntrupat acum 102 ani, și înstrăinat, din nou, în fatidicul an 1940? Cum să nu fie de actualitate în a releva generațiilor de astăzi lucrările și spusele – puțin ori deloc știute – ale unor oameni de știință care s-au ridicat în apărarea pământului românesc al Basarabiei ori a Istoriografiei fraților noștri din spațiul pruto-nistean?

– **Puteti detalia prin câteva exemple?**

– M-am gândit la numele unor savanți-patrioți ale căror opere asupra Basarabiei nu erau cunoscute, până de curând, publicului larg, ba chiar nici specialiștilor. Este vorba, în primul rând, de lucrări apărute în anul 1940: una dintre ele a fost editată acum doi ani de către Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, cu titlul *Basarabia – drepturi și realizări românești. Dreptul românilor asupra Basarabiei* și aparține marelui istoric Victor Papacostea (1900-1962), „o conștiință trează a națiunii”, cum îl numește în *Prefața* volumului profesorul Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române.

Lucrarea, o sinteză de mici dimensiuni, a apărut în 1940 în limbile germană și engleză – *Bessarabien–Rumänische Rechte und Leistungen, respectiv The Rights of the Romanians Upon Bessarabia*, fiind semnată, nota bene, cu pseudonim: dr. I. Frunză: „Unită cu România, de care aparține prin situația geopolitică și prin legăturile sale istorice și de neam, precum și datorită dreptului său național și vocației sale politice, Basarabia s-a integrat în sistemul european și s-a despărțit de spațiul rusesc, cu care nu era legată prin niciun fel de relații.

Sensul istoric al unirii Basarabiei cu România – arată pentru informarea opiniei publice europene a crâncenului an 1940 profesorul Papacostea – a însemnat așadar revenirea ei în Europa. Activitatea românească în Basarabia s-a realizat, prin urmare, sub egida acestui sens istoric și tot ce a înfăptuit România acolo în toate domeniile vieții publice poartă pecetea acestei vocații”.

Dar, despre „activități și realizări românești din Basarabia de-a lungul celor 22 de ani de administrație română” se poate vorbi în mod separat. În acest cadru, este de amintit, nu mai puțin, ce scria în toamna aceluiași nefast an cărturarul ieșean Petru Caraman (1898-1980), care arăta răspicat că „a demonstra că Basarabia este locuită de români și că aceștia formează marea majoritate a populației este fără îndoială ceva cu totul de prisos, fiindcă ar însemna să ne pierdem timpul demonstrând evidențe. Nu doar în baza vreunui drept de natură etnografică s-a abătut cumplita năpastă de ieri asupra țării noastre. Și nici în baza dreptului istoric, căci nedreptatea din 1812 nu putea deveni în 1940 un drept care să poată fi invocat de conducătorii Rusiei actuale, așa cum s-a întâmplat... Noi știm – și cu noi toată lumea care păstrează obiectivitatea bunei credințe – că ceea ce a avut de patimit poporul românesc în ultimul timp s-a petrecut în disprețul total și cinic al oricărui principiu de drept”.

– Sunt evocate, cum se vede, tradiții și evidențe istorice, principiile dreptului internațional, de care, însă, nu s-a ținut deloc seama.

– Marile Puteri – și aici nu este vorba numai de întinsul stat slav eurasiatic, care a înglobat partea de Est a spațiului istoric românesc – nu țin seama, din păcate, deseori – Istoria, mai veche și mai nouă, chiar cea din zilele noastre, ne stă mărturie în acest sens – de asemenea lucruri, „drepturi naturale și juridice”. Asta nu înseamnă însă că ele nu trebuie afirmate și apărute de către exponenții intelectuali ai națiunilor. Așa este cazul, urmând firul convorbirii de față, cu relevarea și apărarea drepturilor noastre asupra Basarabiei și în anii celui de-al Doilea Război Mondial; o astfel de atitudine a fost exprimată de savantul-patriot-martir Gheorghe I. Brătianu (1898-1953), în 1943, într-o monografie întinsă (peste 240 p.) – el o numește „studiu” –, destinată și ea străinătății, *La Bessarabie. Droits nationaux et historiques* (tradusă, în deceniile din urmă, și în limba română): „Cu toate că principiile dreptului și respectul unității etnice și lingvistice își mai păstrează încă din valoarea pe care au avut-o odinioară, trebuie să-i

informăm fără întârziere pe toți cei care au sarcina grea de a reconstrui Europa și lumea întregă (omul de știință și omul politic român se încredea, cum se vede, în biruința alianței la care era parte România în 1943 – n.n.), despre interesul de prim ordin și despre dreptul indiscutabil pe care îl reprezintă pentru România chestiunea Basarabiei.

Orice soluție care nu ar ține seama de acest atașament – avertizează G. I. Brătianu în *Cuvânt înainte* datat 13 august 1943, București – ar risca să distrugă din nou fundamentele păcii și să creeze în viitor noi și ineputabile surse de conflict care sunt consecința necesară a săvârșirii unei nedreptăți”.

Peste o jumătate de an, în februarie 1944, este susținută la București o valoroasă teză de doctorat în drept, neintrodusă însă în circuitul științific decât în urmă cu câțiva ani, în 2012 (prin strădania laudabilă a editorului, istoricul bucureștean Ion Constantin), *Problema Basarabiei în lumina principiilor actelor juridice internaționale (Contribuții la cunoașterea raporturilor diplomatice româno-ruse)*, în care merituosul autor Dumitru Th. Pârvu subliniază răspicat, din capul locului, că „Numele Basarabiei ne evocă o istorie întregă. Istoria Basarabiei înseamnă, în sensul restrâns al cuvântului, istoria prefacerilor și frământărilor prin care a trecut de-a lungul veacului această parte a țării, din motive istorico-geografice.

Toate frământările se cuprind, ca într-un simbol, în însăși numele provinciei, de cea mai curată origine românească, nume care a acoperit însă această regiune ca zăbranic al morții, mai mult de un veac, sub străinul cotropitor.

Cuvântul Basarabia ne reamintește de o lungă perioadă a dominației rusești în cele mai asupritoare condiții ale provinciei curat românești, de sub care a scăpat printr-un miracol”.

– Înainte de a vorbi despre anii mișcării naționale din preajma Declarației Sfatului Țării de la 27 martie 1918, este interesant de știut care era situația Basarabiei în epoca țaristă, în lumina cercetărilor istoricilor de la Chișinău.

– Este o perspectivă istoriografică ce poate să ne pună în contact cu stadiul de azi al scrisului istoric din Republica Moldova. Ea comportă

însă o discuție mai largă, pe un spațiu ca atare – totuși, este de relevant calitatea științifică remarcabilă, după părerea mea, a celor mai multe produse ale istoriografiei transputene; sunt lucrări de specialitate (monografii, culegeri de documente, studii de caz, culegeri de articole și studii) ce poartă amprenta, din punctul de vedere al arhitecturii etapelor de cercetare, a analizei documentului în contextul istoric dat și al formulării de concluzii, rigurozității școlii științifice moldave; este destul în a arăta că cele mai multe lucrări (ale specialiștilor ca atare, nu mă refer la veleitari și amatori), ce apar sub egida institutelor de specialitate sau ale facultăților de profil, au inscripționată precizarea că respectiva lucrare a fost analizată/avizată la cutare dată, de către colectivul științific respectiv (rigoare care în România „Țara-Mumă” nu mai este uzuală de câteva zeci de decenii, confundându-se, aici, termenii și cadrele de exprimare a democrației cu cei ai cercetării științifice, mai ales instituționalizate, și practicii editoriale occidentale).

– **Enumerați, vă rog, în acest context, înainte de a continua răspunsul la întrebarea de mai sus, câteva dintre numele mai cunoscute de istorici din Basarabia de astăzi.**

– Desigur, dar mai întâi este de arătat că sunt la Chișinău institute de cercetare remarcabile – precum Institutul de Istorie (al Academiei de Științe a Moldovei) (condus de profesorul Gheorghe E. Cojocaru), ori Institutul de Istorie Socială „ProMemoria” (al Facultății de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova) (condus de profesorul Anatol Petrencu) sau Muzeul Național de Istorie a Moldovei (condus de dr. hab. Eugen Sava); sau reviste de specialitate care pot sta, din punctul de vedere al substanței științifice ori al seriozității respectării periodicității, inclusiv pe Internet (ceea ce nu se întâmplă, totuși, cu toate suratele lor, similare, din dreapta Prutului), precum „Revista de istorie a Moldovei”, „Destin românesc”, „ProMemoria”, „Tyragetia”, „Limba Română”, „Akademos” ș.a. Cât privește pe slujitorii scrisului istoric, ei sunt, cum spuneam, cei mai mulți, de foarte bună factură științifică și mi-e greu a face o enumerare; totuși, nu pot fi eludate nume (cu unii am avut onoare a mă intersecta pe la diferite conclave științifice, la Chișinău și Cahul, la Constanța, Cluj-Napoca sau Iași) dintre cele mai reprezentative și respectabile de confracții lor – începând cu unul dintre decanii de vârstă, profesorul Demir Dragnev (m.c. al Academiei de Științe a Moldovei),

continuând cu personalități pe deplin afirmate, precum Ion Buga, Ion Chirtoagă, Vitalie Ciobanu, Gheorghe E. Cojocaru, Iurie Colesnic, Silvia Corlăteanu-Granciuc, regretata Maria Danilov, Nicolae Enciu, Andrei Eșanu (membru al Academiei de Științe a Moldovei, membru de onoare al Academiei Române), Silvia Grossu, Ion Gumenâi, Vlad Mischevca, Anton Moraru, regretatul Alexandru Moșanu (membru de onoare al Academiei Române), Sergiu Musteață, Ion Negrei, Elena Negru, Gheorghe Negru, regretatul Gheorghe Palade, Anatol Petrencu, regretatul Valeriu Popovschi, Gheorghe Postică, Dinu Poștarencu, Ion Șișcanu, Valentin Tomuleț, Ion Țurcanu, Ion Varta, Vitalie Văratec ș.a., și până la cei din tânăra generație, precum Sergiu Bacalov, Valentin Burlacu, Igor Cașu, Ivan Duminică, Andrei Emilciuc, Cristina Gherasim, Tudor Scifos, Octavian Țăcu ș.a.

– Oameni de cultură, istorici din generații diferite au demonstrat opinia lor bazată pe documente. Domnule profesor, vă rugăm să prezentați acum informații inedite despre perioada țaristă a Basarabiei.

– Da, despre situația Basarabiei țariste aș vrea să-l citez pe profesorul Valentin Tomuleț, care, în una din documentatele sale tomuri, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918). Instituții, regulamente, termeni* – arată că în cadrul Imperiului Rus, după 1812, ca urmare a politicii generale a acestuia, „Basarabia se transformă într-o colonie: piață sigură de desfacere a mărfurilor industriale și de manufactură ruse și o bază de materii prime ieftene pentru tânăra industrie rusă. Aceasta, la rândul său, a influențat direct procesul de formare a burgheziei naționale”. Același autor subliniază cu alt prilej: „Țarismul a început să traducă în viață în această provincie politica sa colonială, să întărească prin intermediul aparatului administrativ de stat orânduirea existentă, să-și consolideze sprijinul social pe baza boierilor și a coloniștilor din regiune”, din rândul băștinașilor și a nou-veniților formându-se „elitele” social-politice și economice ale guberniei Basarabiei; într-adevăr, el va încuraja, între altele (precum acordarea unor întinse suprafețe de pământ ofițerilor și funcționarilor ruși, dar și unor boieri autohtoni), și stabilirea de coloniști – de diverse confesiuni – mai ales bulgari și germani, care au avut – alături de evrei, armeni, lipoveni și greci (sub acest etnonim se „ascundeau”, în fapt, și familii de vlahi/aromâni veniți din Balcani) – reale aptitudini lucrative,

contribuind, și ei, la modernizarea regiunii, pe diverse planuri; inclusiv în plan urbanistic, aici desfășurându-și activitatea arhitecți renumiți în epocă, precum Giorgio Toricelli, Mihail Ozmidov, Bogdan Eitner, Alexandru Bernardazzi (mai ales prin edificarea Chișinăului în vremea celui considerat a fi „cel mai ilustru primar al orașul – Carol Schmidt, primar în perioada 1877-1903).

– Dincolo de o anumită modernizare, procesul de rusificare a fost, însă, cum se știe, un aspect foarte apăsător în Basarabia.

– Așa este, există mărturii de epocă ce atestă continua înăsprire a acestui proces, ce avea drept obiectiv pierderea conștiinței etnice a basarabenilor, înstrăinarea de sufletul românesc.

Istoricii moldoveni de astăzi au adus, în acest sens, numeroase mărturii documentare de epocă. Dar, în ciuda practicării acestei extrem de apăsătoare politici de rusificare (inclusiv prin încurajarea minorităților etnice și confesionale) și deznaționalizare – atenuată în primele decenii ale veacului al XIX-lea, accentuate în a doua jumătate a secolului –, de lipsa libertăților de exprimare, românii basarabeni își vor păstra cu sfințenie datinile și obiceiurile seculare, conștiința de neam și limba – deși aceasta a fost predată în învățământul laic (nu în toate școlile) doar ca materie de studiu, nu ca și limbă de instruire: în întregul secol țarist, limba română nu s-a predat decât în puține școli laice, și pentru scurte perioade, doar acolo unde s-a predat ea a fost permisă – cum arată Lidia Colesnic-Codreanca, în volumul *Limba română în Basarabia (1812-1918)*. Studiu sociolingvistic pe baza materialelor de arhivă – doar ca instrument de studiere aprofundată a limbii ruse. Oricum, analfabetismul era crunt – în primul deceniu al secolului trecut, peste 93 la sută dintre moldoveni nu erau știutori de carte.

– Totuși populația Basarabiei a fost în principal formată din țărani, iar aceștia fiind, practic, lipsiți de instrucție publică, spiritul național nu putea fi dezvoltat ușor.

– Așa este. Deși o parte a boierimii a beneficiat de avantaje materiale și sociale din partea autorităților țariste, atenuându-se astfel spiritul național, pe măsură ce ideile democratice fisurau sistemul opresiv rus, și în Basarabia se vor manifesta din ce în ce mai mult acțiunile ce vor dimensiona mișcarea națională. Profesorul Demir Dragnev are o radiografie ca atare a rolului și locului țărănimii basarabene și a Bisericii

în ansamblul mișcării naționale: „Nu putem vorbi de o evoluție spre viziuni naționale moderne în mediul populației rurale basarabene. Alfabetismul a dominat în acest mediu în întreaga perioadă de stăpânire țaristă. Alexandru Boldur a descris amplitudinea tradiționalismului românesc al țărănimii basarabene, care «deși s-a adaptat la sistemul rusesc administrativ, nu s-a putut adapta la cultura rusească». Țărănimea basarabească a rămas, până în secolul XX, la nivelul mentalităților etnoculturale care existau aici până la 1812, conservând în mediul său datinile și obiceiurile seculare, creațiile folclorice și spiritualitatea creștin-ortodoxă, comune întregului spațiu locuit de români. Pe parcursul dominației țariste, Biserica rămânea principalul centru de cultură spirituală, națională. Mai ales în bibliotecile mănăstirești exista o atitudine specială față de cartea românească tipărită. Recent – arată profesorul Dragnev –, istoricul Igor Cereteu a identificat în 28 de mănăstiri și schituri basarabene 655 de cărți românești de factură religioasă tipărite în perioada 1697-1917 în diferite centre de cultură românească, inclusiv în Basarabia. În perioada stăpânirii țariste, țărănimea basarabească și-a păstrat identitatea etnică în conformitate cu tradiția medievală europeană de a se identifica după țara de origine. Ei concepeau în continuare spațiul pruto-nistean drept o parte a Țării Moldovei. Concomitent, conform tradiției seculare, ei se adresau conaționaliilor lor cu apelativul «măi române!»”.

– În aceste condiții, cred că rolul principal în mișcarea națională a românilor basarabeni trebuia să și-l asume intelectualii...

– ... sau oamenii cu stare, capacitați la românitare, precum proprietarul Vasile Stroescu, iar alții, precum Paul Gore, Ioan Pelivan, Petre Cazacu, Pantelimon Halippa, Emanoil Gavriliță, Constantin Stere, Zamfir Arbore, Alexis Nour (ultimii trei – stabiliți în Vechiul Regat) ș.a. se vor număra printre acei intelectuali basarabeni ce vor insufla simțământul național prin intermediul presei, al asociațiilor, al unor acțiuni publice. Începând din 1905-1906, apar la Chișinău publicații în limba română – „Basarabia”, „Moldoveanul”, „Viața Basarabiei”, „Cuvânt moldovenesc” ș.a. Aș vrea să reținem că în contextul mișcărilor din Rusia pentru democratizarea societății, din 1906 se cere, public, restaurarea autonomiei Basarabiei (era o simplă gubernie), învățământ în limba națională. Documentatul istoric Gheorghe Negru arată că „la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX elita intelectuală boierească din Basarabia a fost completată cu un grup nou

de intelectuali proveniți din familii de clerici, învățători, funcționari de la sate, răzeși și alte categorii de țărani liberi, care au proliferat un naționalism denumit de ei înșiși «revoluționar» sau «național-democrat». Cei mai de văză reprezentanți ai acestui tip de naționalism s-au dovedit a fi foștii studenți ai «pământeniei» basarabene de la Universitatea din Dorpat care, la 5 februarie 1900, în cadrul unei adunări generale, au constituit prima organizație națională ilegală din Basarabia. Ei au stabilit legături cu românii basarabeni din România, cu alte personalități de la București, au organizat manifestări culturale naționale, s-au implicat în activitatea politică ilegală.

Liderul ei incontestabil – Ion Pelivan – împreună cu alți intelectuali din Chișinău și București, au contribuit decisiv, în 1905, la declanșarea mișcării naționale din Basarabia, au pus bazele presei românești, au desfășurat o amplă activitate de demontare a miturilor imperiale rusești și de cultivare a identității românești moderne, bazată pe ideea unității lingvistice, culturale și etnice a tuturor românilor aflați sub dominație străină și a celor din România liberă. Mișcarea din 1905 a depășit cadrul naționalismului cultural al boierilor, formulând cererea autonomiei Basarabiei în cadrul Imperiului Rus și încercând să constituie și să consolideze primele structuri politice din Basarabia.” Vreau să subliniez, de asemenea, în acest context, că marcarea în 1912 a Centenarului rășluirii Moldovei a fost prilejul exprimării unei impresionante solidarități a românilor din Vechiul Regat cu frații basarabeni, editându-se cărți – cum a făcut N. Iorga – despre istoria Basarabiei, publicându-se zeci de articole, organizându-se manifestări publice.

– Anul 1917, când s-a prăbușit țarismul odată cu înlăturarea dinastiei Romanovilor de pe tronul Rusiei, va declanșa și în gubernia Basarabiei descătușarea simțămintelor naționale...

– Prăbușirea țarismului în februarie 1917, adâncirea procesului de democratizare a Rusiei în lunile ce au urmat vor dinamiza, în adevăr, și mișcarea națională românească în Basarabia. În aprilie 1917 este adoptată o moțiune prin care se cere autonomie administrativă, economică, religioasă și culturală în cadrul Rusiei; este organizat Partidul Național Moldovenesc, condus de Vasile Stroescu, Pantelimon Halippa, Paul Gore – la care au contribuit printr-o activitate ce se va dovedi remarcabilă și refugiații (regățeni, bucovineni și transilvăneni), precum Onisifor Ghibu

și Romulus Cioflec; profesorul Ion Țurcanu, un avizat cunoscător al evenimentelor epocii, arată în documentatul tom *Unirea Basarabiei cu România. Preludii, premise, realizări: 1918*, că „Partidul Național Moldovenesc nu a apărut din inițiativa unui grup restrâns de luptători, ci a fost produsul predispoziției generale din societatea basarabeană către primeniri radicale în urma prăbușirii țarismului”.

Anul 1917 este un an realmente de puternică revigorare, de profundă renaștere a simțămintelor naționale românești. Să reținem că atunci când, la 25 mai 1917, se deschide Congresul Învățătorilor, militantul național-cultural Paul Gore se adresează pentru prima dată la o întrunire a intelectualilor basarabeni cu cuvintele „Frați români”. Iată cum redă în însemnările sale acest semnificativ și emoționant moment transilvăneanul, martor ocular, Onisifor Ghibu: „Domnul Gore deschide congresul hiritisind pe cei de față cu cuvintele: Frați români”, care însă au fost întrerupte de mulți din sală, care strigau: «Noi nu suntem români, ci moldoveni». D. Gore a rămas mirat de aceste cuvinte și a zis: «Îmi pare foarte rău, domnilor, dar eu cunosc istoria neamului nostru și știu că el se numește neam românesc». Iarăși întreruperi: «Noi suntem moldoveni, nu români». Neamul românesc locuiește în multe țări, și astfel avem români ardeleni, români bucovineni, munteni, olteni, moldoveni și [români/aromâni] macedoneni, dar cu un cuvânt, toți suntem români. Neam moldovenesc nu este. Dar dacă dumneavoastră vă face mai mare plăcere să vă zic frați moldoveni, iată, vă zic: «Frați moldoveni»”.

– Și se ajunge, astfel, la anul 1918, în contextul când în Rusia, prin preluarea puterii de către Sovietele conduse de Lenin, se declanșează, practic, războiul civil.

– Contextul geopolitic devenea, dintr-o dată, mult mai complex și pe fondul prezenței în zonă a armatelor de ocupație ale Germaniei și Imperiului Austro-Ungar, a creării statului Ucraina, cu pretenții teritoriale. La 24 ianuarie 1918 Sfatul Țării – despre care profesorul Gheorghe E. Cojocaru relevă că „din clipa constituirii, a devenit unicul exponent legitim al suveranității Republicii Moldovenești (Basarabiei)” – votează în unanimitate independența, „în virtutea situației care s-a creat și în corespundere cu voința poporului”, președinte al Republicii fiind ales tot Ion Incuț, iar ca șef al Guvernului dr. Daniel Ciugureanu. Urmează câteva

săptămâni de foc, când în sânul populației se radicalizează ideea unirii, județele cerând public consfințirea acestui act de justete și reparațiune națională. Având și consimțământul reprezentanților Antantei, Guvernul român încurajează cererile fraților basarabeni, ajutați în demersul lor și de către Constantin Stere (cooptat în Sfatul Țării). Se ajunge astfel la votarea istoricei Declarații de la 27 martie/9 aprilie 1918: „Nu este român din Basarabia care să nu fi simțit în sufletul lui că ziua aceasta trebuie să vie. Iată că a venit. Sunt fericit că am apucat-o” – declara dr. Daniel Ciugureanu în seara respectivă la banchetul oferit Sfatului Țării și oficialităților basarabene de către prim-ministrul român Alexandru Marghiloman, aflat în acele zile la Chișinău.

– Se înfăptuia, astfel, primul pas în făurirea României Mari!

– A fost ora astrală a Basarabiei! Aș vreau să redau, la capătul acestei convorbiri a noastre, spusele regelui Ferdinand I Întregitorul, enunțate la 30 martie, la Iași, la primirea sărbătorească a delegației Sfatului Țării, când la reședința regală are loc un dejun oficial și la care Capul Statului se va adresa „fraților de peste Prut”: „Voi sunteți aceia care ați înțeles că sentimentul ce de mult domnea în inimile fraților noștri moldoveni ai Basarabiei, l-ați înțeles așa de bine că azi putem vorbi unii cu alții și ca frați și ca prieteni. Sărbătorim astăzi înfăptuirea unui vis care de mult zăcea în inimile tuturor românilor de dincolo și de dincoace de apele Prutului. Din graniță ați făcut punte, unindu-vă cu Țara-Mumă, și de aceea vă zic bine ați venit între noi. V-ați alipit în timpuri grele pentru Țara-Mumă ca un copil tânăr, însă cu inima cu adevărat românească. Salutăm în voi o parte frumoasă a unui vis care niciodată nu se va șterge. De aceea ridic paharul meu în sănătatea fraților noștri, îmbrățișați de Mine cu aceeași căldură a dragostei părintești. Trăiască copilul cel mai mic, dar poate cel mai voinic al României-Mame!”

– Domnule profesor, ne-ați impresionat. Cuvintele dumneavoastră nu sunt doar izvorâte din file importante ale istoriei Basarabiei românești, dar sunt și lecții de profund patriotism. Vă felicităm, vă mulțumim din toată inima.

*Text preluat din revista Romanian Journal •
New York (nr. 849, 850, 851, august – septembrie 2020)*

Ion CONSTANTIN

Poziția regimului comunist din România în chestiunea Basarabiei (IV)

I.C. – doctor în istorie, cercetător științific asociat la Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române. Autor, printre altele, al volumelor *Basarabia sub ocupație sovietică, de la Stalin la Gorbaciov* (1994); *România, Marile Puteri și problema Basarabiei* (1995, 2017); *Polonia în epoca „Solidarității” 1980-1989* (2007); *Polonia în secolul totalitarismelor 1918-1989* (2007); *Gherman Pânteia între mit și realitate* (2010); *Pantelimon Halippa. O viață dedicată luptei pentru unitatea națională* (2016); *Problema Basarabiei în discuțiile româno-sovietice din timpul Războiului Rece 1945-1989* (2015). Domenii de interes științific: istoria Basarabiei, Bucovinei și a relațiilor româno-polone în perioada contemporană.

O abilă orchestrare a deschiderii litigiului. Publicarea lucrărilor lui Marx și Engels despre români

Se poate vorbi chiar de o abilă orchestrare a redeschiderii litigiului pe tema Basarabiei¹. Mai întâi, a fost o etapă de pregătire diplomatică, constând în asigurarea sprijinului unei mari puteri mondiale (China). A urmat pregătirea ideologică, declanșată prin denunțarea fățișă și publică a „lozincilor false” din perioada interbelică și după cel de-al Doilea Război Mondial. Politica separatistă din 1924 a PCR, care susținuse teza că Basarabia trebuie retrocedată Uniunii Sovietice, a fost denunțată după 40 de ani prin argumentul că această poziție fusese impusă de Komintern.

În contextul eforturilor Bucureștiului pentru fundamentarea ideologică a litigiului cu Moscova în legătură cu teritoriile românești ocupate de URSS, descoperirea unor manuscrise inedite ale lui Karl Marx în arhiva Institutului internațional de istorie socială din Amsterdam, în care „părintele comunismului” condamna în cuvinte aspre politica

¹ Partea a III-a vezi „Limba Română” (Chișinău), nr. 4-5 (258-259), 2020, p. 298-316.

rusească față de principatele române Moldova și Țara Românească și îndeosebi „răpirea și ocuparea Basarabiei”, au reprezentat o adevărată mană cerească pentru obiectivul urmărit. Copii după însemnările în manuscris ale lui Marx pe marginea lucrării istoricului francez Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes* (1855), care aveau ca sursă scrierile lui N. Bălcescu, Ion Ghica și I. Eliade Rădulescu, precum și studiul unui autor englez necunoscut, au fost obținute după îndelungi tratative desfășurate, începând din anul 1959, cu Academia din Amsterdam. Ele erau bune pentru tipar încă din anul 1961, dar conducerea PMR a considerat că adevărul în chestiunea Basarabiei nu se putea rosti în condițiile de atunci, pentru că „ar fi antrenat inevitabil o dispută cu o mare putere care ar fi acuzat imediat România de intenția de revizuire a granițelor statornicite”². Promotorii liniei naționale au apreciat că metoda cea mai potrivită din punct de vedere tactic ar fi aceea de a găsi argumente în interiorul sistemului și ele au fost găsite la cei doi clasici ai învățaturii marxiste – Marx și Engels³. Combaterea clasicilor marxism-leninismului era o treabă deloc ușoară și destul de delicată pentru conducerea primei țări a „socialismului victorios”.

Pornind de la unele declarații ale lui N. Hrușciiov, din decembrie 1963, referitoare la posibilitatea modificării pe cale pașnică a graniței româno-maghiare⁴, liderii de la București au repus în discuție problema teritoriilor românești ocupate în 1940 de către URSS. La ședința Biroului Politic al CC al PMR din 20 ianuarie 1964, Gheorghiu-Dej a vorbit despre ocuparea de către URSS a Basarabiei și Nordului Bucovinei în iunie 1940, referindu-se la Pactul Ribbentrop-Molotov. Totodată, a cerut publicarea lucrării lui Marx *Însemnări despre români (Manuscrise inedite)*: „Ceea ce mi se pare deosebit de important – menționa liderul de partid din RPR – sunt câteva lucrări la care noi nu le-am dat drumul și trebuie să le dăm. Este lucrarea lui Marx. Trebuie să-i dăm drumul în masă. Avem scrisoarea de la Institutul «Marx-Engels-Lenin» (din Amsterdam – n.n.) care atestă valabilitatea textului acestei lucrări”. Gheorghiu-Dej a cerut ca scrisoarea „să se păstreze undeva într-un loc, să nu dispară, cum au dispărut și alte documente”⁵. Grăbirea publicării criticilor dure exprimate de Marx la adresa ocupării Basarabiei de către Rusia țaristă a fost determinată și de faptul că, în 1963, puterea sovietică aniversase pe Boris Stefanov (fost secretar general al partidului comunistilor din România

în perioada 1936-1940), iar în 1964 tocmai era „comemorat” Bela Kun, liderul bolșevic al „Republicii Sfaturilor” din Ungaria anului 1919, ambii fiind fervenți susținători ai fragmentării României.

După cum remarca publicistul german Hans Hartl, în anul 1964 s-a ajuns în problema Basarabiei la o denunțare fățișă și publică a „lozincilor false” din perioada dintre cele două războaie și după cel de-al Doilea Război Mondial, iar acest eveniment a fost marcat cu o „nouă bătaie de tobă plină de efect”⁶. Aceasta a constat în publicarea, în mai 1964, la editura Academiei de Științe a Republicii Populare Române, a lucrării Karl Marx, *Însemnări despre români (Manuscrise inedite)*, ediție coordonată de acad. Andrei Oțetea și prof. Stanisław Schwann. Așa cum arătau cei doi editori, era vorba de patru manuscrise ale lui Karl Marx, care fuseseră descoperite în arhiva Institutului internațional de istorie socială din Amsterdam. Acestea conțineau o serie de remarci critice la adresa politicii țariste față de principatele române Moldova și Țara românească și, îndeosebi, „răpirea și ocuparea Basarabiei” (p. 107). Din numeroasele aprecieri de acest gen cuprinse în lucrare menționăm următoarele:

„Abia au plecat austriecii din Țara Românească și rușii sub Suvoroff au intrat. Țara este dată pradă focului și jafului de către aceștia; Brăila este în flăcări” (p. 104).

„Presiunea sa (a Rusiei – n.r.) asupra Divanului era irezistibilă. Rusia obținea în 1802 un hatîșerif, care trebuia să dovedească românilor că era tot atât de puternică pentru a face bine, cât și pentru a face rău” (p. 105).

„În aceeași vreme, în timp ce românii manifestau atâta recunoștință oarbă, țarul la Tilsit reclama teritoriul lor” (p. 106).

„Țăranul care suferise cel mai mult de pe urma ocupației n-avea pentru muscal (moscovit) decât cuvinte de ură” (p. 108).

„(Tudor – n.r.) Vladimirescu și țărani săi erau de partea turcilor. Proclamația lui Tudor are un caracter național; invită pe boierii pământeni a se uni cu dânsul; el nu vrea să conteste drepturile de suzeranitate ale Porții. Pentru el, rusul și fanarioții sunt dușmani” (p. 111).

„Regulamentul organic nu a fost redactat prin deliberările de la Iași și București, ci pe baza instrucțiilor venite de la St. Petersburg.

Tratatul de la Adrianopol (14 septembrie 1829). Principatele vor rămâne 10 ani sub ocupația militară a rușilor până la plata despăguburilor de război, fixate la 125 milioane de franci.

Orloff, în numele țarului, propune sultanului să cumpere două provincii românești, oferindu-i 36 000 000 franci” (p. 118).

„Idea politică fundamentală a revoluției din 1848 de la București a fost o mișcare împotriva protectoratului rus” (p. 130).

„În Țara Românească, țărani au protestat împotriva Regulamentului: soldații ruși, trimiși în sate, au dovedit cu focuri de armă blândețea Regulamentului. În Moldova, nemulțumirea a luat un caracter de răscoală țărănească: reprimarea a fost și mai cruntă” (p. 140).

„La 7 mai 1828, 150 000 de ruși se revărsară în Moldo-Valahia. Niciodată, spune Saint-Marc Girardin însuși, n-a avut loc o mai înspăimântătoare distrugere de vieți omenești. Un jaf enorm, hoții de-ale ofițerilor, barbaria soldatului rus” (p. 169).

„Limba română e un fel de italiană orientală. În 1393, valahii (iar în 1513 Moldova) au încheiat un tratat cu Baiazid, de la care pornesc pretențiile Porții de suzeranitate asupra acestor provincii” (p. 171-172)⁷.

Din lucrare rezultă clar că, în perioada exercitării suzeranității otomane, principatele române nu erau colonii, ele își păstrau administrarea, iar turcii nu aveau dreptul să se implice în viața, cultura și credința provinciilor. Acestea plăteau doar biruri.

În *Însemnările sale*, Marx face referire și la tratatul secret de alianță încheiat de Domnitorul Moldovei Dimitrie Cantemir cu țarul rus Petru cel Mare, la Luțk în Rusia, pe data de 2 aprilie-13 aprilie 1711: „Art. 1. Moldova va dobândi întreg teritoriul dintre Nistru și Bugeac. Art. 2. Moldova nu va plăti niciun tribut Rusiei. Art. 4. Rusia nu se va amesteca în afacerile țării, și niciunui rus nu-i va fi permis să se căsătorească și să dobândească moșii în Moldova” (p. 172)⁸.

Părintele comunismului subliniază, de asemenea, că anexarea Basarabiei la Imperiul Rus în 1812 a fost nelegitimă, iar Basarabia era populată de români:

„Prin Tratatul de la București (1812), Rusia a obținut pentru ea însăși cedarea – aproape ½ din Moldova, provincia Basarabia. Convenția de la Akkerman (1826) și tratatul de la Adrianopol n-au conferit Rusiei niciun drept de suveranitate (p. 174). Aceste provincii s-au veștejit la umbra protecției ruse” (p. 175).

„A fi suspectat de a nutri sentimente patriotice era egal cu a fi exclus din funcțiuni publice. Servilitatea față de interesele Rusiei era un titlu de promovare” (p. 175).

„Rusia ținea o armată de 30 000 de oameni în Basarabia. Cum afacerile Europei occidentale deveneau din zi în zi mai complicate, ocuparea Moldovei de către trupele ruse putea fi considerată ca un fapt împlinit” (p. 176).

„Toată autoritatea, civilă, militară, legală, a fost ilegal uzurpată sau exercitată de soldățimea rusă. Toți revoluționarii, ostili rușilor, au fost arestați... Ei au pus mâna și pe veniturile Principatului, au revizuit tariful comercial și au interzis exportul produselor românești.

Principatele au fost silite să întrețină, pe socoteala lor, imensa putere militară cu care Rusia persistă – 50 000 de ruși” (p. 177).

„Turcia nu putea ceda (ceea ce nu-i aparținea), pentru că ea este numai suverană a țărilor române. Poarta singură a recunoscut acest lucru, când la Carloviț (Karlowitz – n.n.), presată de polonezi să le cedeze principatele moldo-valahe, ea a răspuns că nu avea dreptul de a face vreo cesiune teritorială, deoarece capitulațiile (un fel de tratate care stabileau statutul Țărilor Române în cadrul Imperiului Otoman – n.n.) nu-i conferă decât un drept de suzeranitate” (p. 167)⁹.

Redarea unor asemenea afirmații ale lui Karl Marx într-o culegere de manuscrise editată în România și răspândită public reprezenta o adevărată „senzație politică”¹⁰. Era evidentă intenția editorilor de a induce ideea că Marx a manifestat „un interes puternic pentru poporul român” și că ar fi urmărit cu atenție „lupta sa pentru unitate și independență”. „Părintele socialismului științific” susținea apartenența populației din Principatele Române, ca și a celei din Transilvania, Banat și Basarabia, la același popor român, precum și ideea de unitate națională a românilor¹¹. Mai mult decât atât, Karl Marx ar fi fost doritor să ajute poporul

român să se constituie într-un stat care să-i cuprindă pe toți români, inclusiv pe cei din Basarabia¹².

Așa cum releva istoricul George Ciorănescu, aceste manuscrise inedite ale lui Marx „serveau de minune intereselor românești”¹³, lovind puternic în mitul imperial al moldovenismului sovietic. Dacă până atunci orice referire la caracterul românesc al teritoriului dintre Prut și Nistru era tabu, publicarea *Însemnărilor* lui Marx a permis conducerii române „de a ridica problema adevărului istoric cu privire la teritoriul național, în primul rând, la Basarabia”¹⁴. Autoritățile de la București abordau chestiunea Basarabiei exclusiv „prin prisma istoriei, a adevărului istoric”, neavând pretenții politice, mai ales, teritoriale, dar cu convingerea că „dreptul la cunoașterea adevărului istoric nu poate fi răpit nimănui”¹⁵.

Cartea a produs iritarea conducerii sovietice, iar difuzarea ei a fost amânată din motive necunoscute până la sfârșitul lunii noiembrie 1964. Tirajul acestei lucrări, limitat totuși la 20 500 de exemplare, s-a epuizat în câteva zile, iar Ambasada sovietică de la București, în dorința de a contracara difuzarea lucrării, a cumpărat un stoc important de exemplare¹⁶.

Notele lui Marx au reprezentat nu numai prima mențiune, după 1947, a faptului că Basarabia era teritoriu românesc, dar subliniau, de asemenea, faptul că Rusia și Ungaria unelteau împreună¹⁷, ceea ce se va repeți în mod constant în decursul istoriei. În ecuația complexei problematice a raporturilor româno-sovietice și sensibilă temă a Basarabiei și Nordului Bucovinei, istoricul american Larry L. Watts introduce chestiunea controverselor româno-ungare pe marginea problemei, la fel de sensibilă, a Transilvaniei. Citând un raport al CIA, acesta scrie că Moscova „a încurajat în secret Ungaria să ia atitudine cu privire la poziția României în Transilvania”¹⁸, folosind aceasta ca pârgie de presiune asupra Bucureștiului.

Editarea și punerea în circulație a documentelor lui Marx despre români erau de natură să demonstreze faptul că Bucureștiul nu considera problema Basarabiei fiind pusă definitiv „ad acta”. Așa cum observa CIA, „îndrăzneala de care a dat dovadă România punând pe tapet problema sensibilă a Basarabiei s-a dorit a fi un atu și un avertisment

adresat URSS¹⁹. Publicarea notelor lui Marx, urmată curând de publicarea lucrărilor lui Engels, în care erau discutate, de asemenea, abuzurile rusești comise împotriva românilor, a provocat un cutremur de proporții în Blocul Sovietic și în comunitatea socialistă. Era imposibil să îi ignori pe părinții comunismului care făceau declarații fără echivoc, cum ar fi: „Basarabia este românească, și Polonia poloneză. Nu se poate vorbi în aceste cazuri de reunirea unor grupuri etnice care au fost împrăștiate, dar pot fi numite rusești și sunt înrudite; aici avem de-a face cu o cucerire flagrantă, cu forța, a unor teritorii străine; avem de-a face, pur și simplu, cu un furt”²⁰.

Tot atunci a fost dată publicității scrisoarea lui F. Engels către militantul socialist Ion Nădejde, din 4 ianuarie 1888, în care se spunea, între altele: „Dvs. românii trebuie să fi cunoscut țarismul; ați suferit îndesul prin Regulamentul Organic, prin înăbușirea răscoalei de la 1848, prin răpirea de două ori repetată a Basarabiei, prin năvălirea fără număr în România, ca și cum țara ar fi fost un simplu popas pe drumul spre Bosfor...”²¹.

Chiar dacă oficial se nega acest lucru, publicarea lucrărilor lui Marx și Engels a constituit un demers cu un evident caracter politic, marcând „un punct de cotitură, o schimbare hotărâtoare în tactica românilor”. Conducerea de la București arăta că este hotărâtă să înceapă „bătălia pentru tratarea corectă, pe baza adevărului istoric, a problemei schimbărilor teritoriale între România (Principatele Române) și Uniunea Sovietică (Rusia Țaristă)”. Se anticipa că această bătălie va fi „de lungă durată, grea și comporta riscuri”, dar ea trebuia să înceapă ca un act de reafirmare a demnității naționale și politice²².

Apariția la București a lucrărilor lui Marx și Engels a permis și autorităților de la Beijing să se alătore cauzei României, înfruntând „centrul de comandă” al comunismului, în numele unei autorități superioare și mai pure ideologic. Aproape imediat, primul secretar al Partidului Comunist din RSSM și protejatul lui Brejnev, Ivan Ivanovici Bodiul, a acuzat autoritățile române de răspândirea unor „minciuni și denaturări despre Moldova”, calificând chiar publicarea însemnărilor lui Karl Marx cu privire la anexarea Basarabiei de către Rusia țaristă drept o „propagandă naționalistă”²³. RSS Moldovenească devenea, din nou, un important centru de operațiuni împotriva României.

Publicistica sovietică va reacționa, susținând că manuscrisele lui Marx erau note de lectură și extrase din lucrarea lui Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, care, la rândul său, utilizase cartea lui Nicolae Bălcescu, *Question économique des Principautés Danubiennes*. Aprecierile referitoare la Basarabia ar fi aparținut lui Bălcescu și nu lui Marx – susțin publiciștii sovietici. Într-un Memoriu înaintat de CC al PC din Moldova conducerii centrale a PCUS, la 27 iunie 1975, istoricul Andrei Oțetea era acuzat că „a preluat citate din Marx preluate din lucrarea antirusă bonapartistă *Istoria politică și socială a Principatelor Dunărene*, publicată în anul 1855 la Paris de E. Regnault, un istoric burghez francez, și le-a editat în România ca volum separat K. Marx, *Însemnări despre români*, ca lucrare a lui Marx”. Se menționează, de asemenea, că „au început să apară cărți, să fie publicate articole și recenzii care îl prezentau pe Marx ca adversar al alipirii Basarabiei la Rusia, ca un adept al paneuropenismului”. „Prin aceasta – se subliniază în Memoriu – nu numai că se denaturează, fără scrupule, concepțiile lui K. Marx asupra istoriei Principatelor Dunărene, ci se întreprinde și tentativa de a instiga stările de spirit antisovietice, a semăna semințele neîncrederii și ostilității între popoarele rus, moldovenească și român”²⁴. „Trezește nedumerire – se menționează în continuare în Memoriu – că asemenea denaturări ale realității istorice nu numai că nu sunt condamnate, ci, dimpotrivă, sunt susținute de actualii conducători ai PCR; se reafirmă în chip voalat în documentele de partid și de stat, pe baza cărora se întreprind măsuri ideologice, se construiesc relațiile cu partidul și statul nostru”²⁵.

Iritarea Moscovei a fost cu atât mai mare, cu cât în presa occidentală, în revista „Der Spiegel”, apăruse un articol intitulat *Revendicări teritoriale. Cu Marx contra Moscovei*²⁶. Comentatorul german aprecia că „Liderul comunist al României, Gheorghe Gheorghiu-Dej, vrea să argumenteze cu ajutorul lui Marx exigența revenirii Basarabiei la România și a Bucovinei de Nord, contestând sovieticilor dreptul istoric asupra posesiei celor două provincii”²⁷. Afirmatia nu era convenabilă pentru Moscova, cu atât mai mult cu cât venea după *Declarația din aprilie 1964* a lui Dej și după ce, „pe 10 iulie [10 august] 1964, Mao Zedong a cerut deschis modificarea frontierelor dintre Uniunea Sovietică și China”²⁸. Făcând aluzie la faptul că, potrivit oficialilor Kremlinului, „opinia publică sovietică” ar fi „nemulțumită” de apariția unor aseme-

nea lucrări, precum cea a lui *Marx despre români*, comentatorul revistei „Der Spiegel” lansa o ironie necruțătoare: „Cititorii sovietici au putut descoperi și ei ce-i fascina pe români în scrierile lui Marx și anume că turcii n-aveau niciun drept de a ceda în 1812 Basarabia rușilor, căci Înalta Poartă n-a avut niciodată drepturi de suveranitate asupra Țărilor Românești, ci doar drepturi de vasalitate”²⁹.

Exilul românesc a receptat cu mare interes apariția în țară a cărții Karl Marx, *Însemnări despre români*, care a fost publicată apoi și de Editura „Carpați” din Madrid, cu un larg comentariu (150 de pagini) de Pamfil Șeicaru. Acesta aprecia că *Însemnările* lui Marx reprezintă „cel mai implacabil rechizitor făcut Rusiei pentru invaziile ei periodice în Moldova și Valahia”³⁰.

Dincolo de Prut, lucrările lui Marx și Engels despre români erau interzise, dar ele au pătruns și au circulat clandestin, având un ecou deosebit în mediile intelectualității din RSS Moldovenească. Aspectul este confirmat de distinsul profesor de științe economice de la Chișinău, Sergiu Ion Chircă. Referindu-se la *Însemnările* lui Marx despre români, el arăta următoarele: „cartea se transmitea din mână în mână printre intelectualii din Basarabia anilor '60 ai secolului trecut, am avut și eu fericita ocazie s-o primesc doar pentru o noapte, ca apoi s-o transmit mai departe”³¹.

Absența trupelor sovietice și schisma chineză – premise de bază ale noului curs politic al Bucureștiului

Premisa de bază a cursului nou promovat de liderii de la București în raporturile cu Moscova a fost fără îndoială absența trupelor sovietice din țară. Cu armată străină pe teritoriul său, „niciun alt «stat frățesc» n-ar fi putut repeta experimentul românesc”³². Fostul secretar de stat american Brzezinski arată că numai acolo unde se aflau trupe sovietice nu se putea forma o rezistență eficientă față de Moscova. Aceasta era posibilă acolo unde nu se aflau aceste trupe. Ca exemple, el dădea Iugoslavia, Albania, China, Coreea de Nord, Vietnamul de Nord și România³³.

Pe lângă schisma sovieto-chineză și situația geopolitică a României, un rol important în înțelegerea resorturilor profunde ale noului curs îl reprezintă tradițiile comune ale celor două popoare. Ca și Rusia,

România aparține ritului bizantin ortodox. Comunismul a fost pentru ea „forma laică a religiei orientale bizantine. Bucureștiul înțelegea intuitiv mai bine decât capitalele catolice Budapesta, Varșovia, Praga sau Berlinul protestant ceea ce se petrecea la Kremlin și și-a adaptat relațiile în mod fascinant. Niciodată, Bucureștiul n-a pus Moscova într-o situație atât de jenantă”³⁴, astfel încât să determine o intervenție armată, cum s-a întâmplat în RD Germană (1953), Ungaria (1956) și Cehoslovacia (1968).

La Plenara CC al PCUS, din 14 octombrie 1964, N.S. Hrușciov a fost demis din funcția de prim-secretar al partidului și membru al Prezidiului, precum și din cea de președinte al Consiliului de Miniștri al URSS³⁵. Principala acuzație adusă lui Hrușciov a fost faptul că a re-vigorat anumite practici staliniste, precum cea a asimilării rapide a popoarelor sovietice, prin mijloace neconforme cu principiile leniniste, în cadrul așa-zisei „fuziuni accelerate a naționalităților sovietice”³⁶.

Între argumentele invocate pentru destituirea lui Hrușciov au figurat și declarațiile jignitoare la adresa lui Dej (ca o dovadă a neștiinței de a avea un dialog normal, respectuos cu liderii partidelor „frățești”). După cum spunea M. Suslov la Plenara sus-amintită, „considerăm corectă linia partidului nostru în probleme internaționale. Dar nu trebuie să închidem ochii la faptul că tov. Hrușciov a avut declarații, în care absolut inutil se punea în poziția unui fel de moralizator, îi plăcea mult să dea lecții conducătorilor țărilor frățești, când acest lucru nu era deloc necesar. De exemplu, merge în străinătate și dă lecții acolo cum să se semene porumbul, cum să se obțină recolte mari la culturi agricole. De ce să facă acest lucru? Și se făcea acolo, unde recoltele adesea erau mult mai mari decât la noi. E jignitor pentru tovarăși. O asemenea lipsă de tact era comisă aproape public, de exemplu, față de tovarășii români. Acest lucru nu poate să nu-i supere pe conducătorii partidelor frățești. Sunt oameni cu experiență, căliți, nu au nevoie de asemenea sfaturi nelalocul lor”. „De ce trebuia să-i spuneți cuvinte jignitoare lui Dej?”³⁷, a fost admonestat atunci N. Hrușciov.

Noua conducere de la Kremlin va fi asigurată de troika Brejnev, Kosîghin și Podgornîi. Acest lucru îi va fi adus la cunoștință lui Gheorghiu-Dej de către ambasadorul URSS la București, I. K. Jegalin, în cadrul întrevederii avute în ziua de 16 octombrie 1964³⁸. Reacția conducerii de la

București, și în special a lui Gheorghiu-Dej față de schimbările de la Moscova, a fost prudentă: „Vă rog să transmiteți tovarășului Brejnev, și tovarășului Kosîghin, din partea noastră toată înțelegerea pentru necesitatea măsurilor luate și sperăm ca lucrurile să se îndrepte spre bine”³⁹.

La puțin timp după instalarea noii conduceri sovietice, pe 21 octombrie 1964, Gheorghiu-Dej va cere, prin intermediul ambasadorului sovietic, retragerea totală a tuturor consilierilor sovietici din România, lucru care se va întâmpla în decembrie același an.

Accentuarea cursului definit de Declarația din aprilie, sub noua conducere a lui Nicolae Ceaușescu

În aprilie 1965, când, în urma dispariției lui Gh. Gheorghiu-Dej (19 martie 1965), Nicolae Ceaușescu devine lider al partidului, politica externă și, într-o anumită măsură, și cea internă a României erau angajate pe o direcție autonomistă, diferită de calea pe care mergeau celelalte țări est-europene, partidul refuzând să secondeze Moscova în dorințele ei de hegemonie asupra mișcării comuniste internaționale, apropiindu-se, în același timp, de China și de țările occidentale⁴⁰. În acel moment, liderii sovietici se declarau, de formă, mulțumiți de evoluția relațiilor româno-sovietice, dar în realitate ei își doreau „normalizarea relațiilor cu România”, lucru recunoscut de L. Brejnev în cadrul discuției cu N. Ceaușescu la recepția de la Snagov din 25 iulie 1965, cu ocazia finalizării lucrărilor Congresului al IX-lea al PMR⁴¹.

Rămânând pe cursul definit de *Declarația din aprilie*, regimul comunist sub conducerea lui Ceaușescu va specula la maximum disensiunile ideologice și de mare putere dintre URSS și China, pentru a-și lărgi marja de manevrabilitate în lumea comunistă; pe de altă parte, va căuta să dezvolte relații cu blocul advers. Este ceea ce în epocă s-a numit „politica omnidimensională” sau „politica la toate azimuturile” a guvernului comunist de la București.

Faza tranziției puterii de la N.S. Hrușciiov la Leonid Ilici Brejnev a fost folosită de noua conducere de la București pentru întărirea *Declarației din aprilie*⁴². Aceasta avea loc în condițiile unei anumite stabilizări a situației politice în lume. La douăzeci de ani după cel de-al Doilea

Război Mondial, „Războiul Rece” se transforma tot mai mult în coexistență pașnică.

Vizita în URSS a delegației României, condusă de N. Ceaușescu, la 3-11 septembrie 1965, a reprezentat un „adevărat cutremur oferit de către partea română conducerii sovietice”⁴³, fiind abordate o serie de probleme considerate „tabu” până atunci, referitoare la colaborarea economică și politică între România și URSS și la colaborarea în cadrul Tratatului de la Varșovia. Cel mai mult i-au iritat pe liderii sovietici cererile României privind restituirea tezaurului românesc, depozitat la Moscova în timpul Primului Război Mondial, a arhivei PCdR din perioada ilegalității, îmbunătățirea activității Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia⁴⁴.

La întâlnirea de la Kremlin din 4 septembrie 1965, Alexandru Bârlădeanu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al RSR, a „reîmprospătat câteva elemente esențiale” ale circumstanțelor în care tezaurul Băncii Naționale a României și bijuteriile Casei Regale, totalizând 93 452 kg aur fin, au ajuns, la sfârșitul anului 1916 – prima jumătate a anului 1917, la Moscova și ale sortii lor ulterioare. Bârlădeanu a subliniat importanța economică și politică a restituirii tezaurului românesc, precizând că acest act „ar ilustra relațiile de înaltă principialitate pe care se bazează prietenia și colaborarea frățească dintre popoarele noastre”⁴⁵.

O altă temă discutată atunci a fost cea referitoare la restituirea arhivei partidului comunist român din perioada interbelică. Paul Niculescu-Mizil, secretar al CC al PCR, expunând fondul problemei, menționa că „toate materialele trimise din țară, către secția română a Internaționalei Comuniste, constituie fonduri de arhivă ale partidului nostru și ele trebuie să fie organizate și gospodărite de partidul nostru”⁴⁶.

Liderul sovietic L. Brejnev și-a exprimat „nedumerirea” față de „punerea problemei tezaurului de tov. Bârlădeanu” și s-a arătat indignat de faptul că „după 50 de ani, deodată, două state socialiste încep să-și amintească de relațiile dintre guvernul țarist și guvernul regal”, cu toate că după cel de-al Doilea Război Mondial se părea că problema fusese „înmormântată”. Respingând cererile delegației române de restituire a tezaurului românesc, sub pretextul dispariției lui în timpul războiului civil din Rusia, L. Brejnev a declarat că URSS este în posesia unui do-

cument din care „reiese că România Regală are datorii față de Rusia țaristă pentru livrări de armament și alte lucruri în sumă de 300 mil. dolari, ceea ce corespunde cu 274 tone de aur”, L. Brejnev a invocat și faptul că pagubele pricinuite de trupele române în cel de-al Doilea Război Mondial pe teritoriul URSS „depășeau de 100 ori ceea ce discutăm noi azi”. În general, nu era cazul să se discute „de 900 kg aur sau 300 mil. dolari”, ci să se țină cont de aspectul politic⁴⁷.

L. Brejnev a propus ca problema tezaurului românesc să fie „închisă”, însă delegația română nu a fost de acord. Luând cuvântul, Ion Gh. Maurer a arătat răspicat: „Nu suntem de acord cu închiderea problemei; problema trebuie să rămână deschisă; nu ne-am înțeles astăzi, vom discuta mâine. Și va trebui să ne înțelegem asupra acestui capitol, în conformitate cu angajamentele asumate, în conformitate cu dreptul și interesele ambelor părți”⁴⁸.

Deși problema privind tratarea relațiilor ruso-române în istoriografia românească nu a figurat în mod expres pe agenda de lucru a întâlnirii, L. Brejnev nu a ezitat să-i amintească lui N. Ceaușescu despre unele publicații din România, în care ar fi fost „prezentate în mod tendențios unele probleme ale istoriei”. „În ultimul timp – menționa L. Brejnev – într-o serie de lucrări care au apărut în România, îndeosebi în lucrări cu caracter istoric, au început să fie interpretate în mod tendențios unele probleme ale istoriei, se scot în evidență unele aspecte negative ale relațiilor ruso-române”. Comentând cartea lui K. Marx, *Însemnări despre români*, editată de Academia Română, L. Brejnev a reproșat autorilor studiului introductiv că au „criticat aspru politica externă a țarismului rus”, uitând însă să spună că popoarele balcanice „datoresc existența lor Rusiei”. Liderul sovietic s-a arătat deranjat de faptul că lucrarea a avut un larg ecou în Occident și că a fost editată de trei ori. Apariția „pe scară largă în multe reviste” a extraselor din această lucrare a fost calificată de către conducerea sovietică drept „acțiuni cu caracter tendențios”, care „determină îngrijorare în rândul opiniei publice sovietice”⁴⁹.

Chestiunea teritoriilor cedate URSS, în iunie 1940, nu a fost discutată la această întâlnire, N. Ceaușescu avertizându-i ulterior pe membrii Comitetului Executiv al CC al PCR că a convenit cu Brejnev să nu discute cu partenerii din Tratatul de la Varșovia decât „despre lucrurile acestea unde suntem de acord, asupra celorlalte să ne înțelegem

să nu informăm”⁵⁰. Înaintea vizitei, Oficiul de studii și documentare din cadrul MAE întocmise pentru informarea delegației române un cuprinzător material documentar cu privire la aspectele istorice și politico-diplomatice referitoare la Basarabia, Bucovina, ținutul Herța, Brațul Chilia și Insula Șerpilor, conținând și șapte anexe: Notă în legătură cu conținutul tratatului sovieto-german din 1939; Notă în legătură cu aplicarea punctului trei al protocolului adițional secret care însoțește tratatul sovieto-german din 1939; Ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940; Telegramă (a ministrului plenipotențiar Gheorghe Davidescu) descifrată (prin telefon). Moscova, 27 iunie 1940; Răspunsul din 27 iunie 1940 al României la ultimatumul sovietic; Răspunsul din 28 iunie 1940 dat de URSS la răspunsul României; Răspunsul din 28 iunie 1940 al României⁵¹. Documentarul era redactat pe un ton neutru, fundamentat pe izvoare istorice, rămânând „valabil indiferent de epocă și de realitățile politico-diplomatice”. El avea „rostul de a informa delegația română și, în special, pe Nicolae Ceaușescu asupra resorturilor și cauzelor reale responsabile de problemele teritoriale existente, chiar dacă în surdină, între România și Uniunea Sovietică”⁵². Discuțiile cu delegația română de la Kremlin din septembrie 1965 au impulsionat reconsiderarea politicii URSS față de România. La sfârșitul anului 1965, au fost adoptate primele decizii ale CC al Partidului Comunist din RSSM pentru contracararea noului curs politic „antisovietic” și „naționalist” al conducerii de la București și pentru cultivarea sistematică printre românii de peste Prut a sentimentului de patriotism sovietic și antipatie proletară față de „naționalismul burghez” din RSR⁵³.

Momente importante ale politicii autonome față de Moscova

Martoră a unor spectaculoase inițiative ale diplomației românești, care au adus României „respectabilitate în ochii comunității internaționale și un statut special în cadrul comunității socialiste”⁵⁴, perioada 1965-1970 avea să cunoască momente importante în ceea ce privește linia politică autonomă distinctă de cea a Moscovei, promovată de conducerea de la București. Dintre aceste momente, menționăm stabilirea de către România, în ianuarie 1967, a relațiilor diplomatice cu RF

Germania. Faptul se întâmpla într-un moment în care nici un alt stat socialist, cu excepția URSS, nu întreprindea demersuri în acest sens.

De asemenea, liderii comuniști de la București se mențineau în continuare pe poziția refuzului ca trupe ale URSS sau ale altor „state frățești” să efectueze manevre militare comune pe teritoriul țării în cadrul Pactului de la Varșovia. Colaborarea se limita la schimbul de informații, acțiuni și întâlniri consultative la nivelul statelor majore. România cerea totodată desființarea concomitentă a blocurilor militare⁵⁵.

În timpul războiului arabo-israelian „de șase zile” (1967), conducerea de la Kremlin a trimis în Marea Neagră nave de război în vederea unei eventuale intervenții în favoarea arabilor. În aceste condiții, România rămânea singurul stat socialist care nu rupea relațiile diplomatice cu Israelul și refuza condamnarea acestuia, permițând totodată comunității evreiești din țară să se alătore Congresului Mondial Evreiesc.

În vara anului 1967, un grup de activiști și ofițeri în frunte cu Petre Borilă și generalul de Securitate Mișa Levin – ambii absolvenți ai Academiei sovietice „Frunze” – adresa conducerii sovietice un memoriu în care-l acuzau pe Ceaușescu de „poziție ostilă față de URSS”. Aceasta ar fi adus „prejudicii Pactului de la Varșovia, existând pericolul ca România să iasă din lagărul socialist”⁵⁶. Liderul de la București a luat măsuri pentru izolarea complotiștilor și înlăturarea altor „moscoviți” din structurile de putere ale statului.

Poziția insolită a României în problema conflictului din Orientul Apropiat găsea o largă recunoaștere internațională; în toamna anului 1967, ministrul român de Externe, Corneliu Mănescu, va fi primul reprezentant al unei țări comuniste ales președinte al Adunării Generale a ONU (sesiunea a 22-a). Ceea ce era, desigur, un mare succes al politicii externe românești. Principiul universalității, ca fundament al ONU, se afla în contradicție cu pretențiile Moscovei de reprezentare a comunității țărilor socialiste. Teza de bază a lui Brejnev era: „Suveranitatea unui stat socialist din blocul de Est își găsește limitele în interesele comunității socialiste”⁵⁷. Unde se aflau aceste limite hotăra, evident, URSS.

Datorită poziției sale tot mai deosebite în cadrul „lagărului” socialist, România „se bucura” la începutul anilor 1960 de o atenție sporită din partea serviciilor secrete sovietice. Țara noastră era lucrată din

punct de vedere informativ prin diverse forme, inclusiv așa-numitele operațiuni „Baikal”, care aveau ca regulă folosirea metodei acoperirii sub steag străin, adică agenți ai KGB ori GRU – sub identitatea unor cetățeni occidentali, care vizitau România⁵⁸.

Odată cu instalarea la putere a lui Nicolae Ceaușescu, politica de autonomie a Securității românești față de serviciile secrete sovietice s-a accentuat. De exemplu, în primăvara anului 1965 au fost „demascați” câțiva ofițeri din rândurile armatei române cu activitate în slujba serviciilor de spionaj sovietice, punându-li-se în vedere să întrerupă orice legătură⁵⁹. De asemenea, în iulie 1967, cu ocazia întâlnirii de la Budapesta a ofițerilor superiori ai direcțiilor de spionaj din serviciile de securitate est-europene, delegația română s-a opus propunerilor reprezentanților KGB de a se intensifica măsurile specifice „împotriva Vaticanului în strânsă legătură cu cea desfășurată contra inamicului principal [SUA – n.n.]”⁶⁰.

Note ■ ¹ George Ciorănescu, *România în politica externă a României (1944-1986)*, p. 203.

² Paul Niculescu-Mizil, *op. cit.*, p. 258; Gheorghe E. Cojocaru, *Explozia „problemei teritoriale” în relațiile româno-sovietice*, *loc. cit.*, p. 113.

³ *Ibidem*; Gheorghe Cojocaru, *loc. cit.*, p. 113.

⁴ Vezi Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 241-243.

⁵ Elis Neagoe-Pleșa, *op. cit.*, p. 237; Elena Negru, Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 15.

⁶ Hans Hartl, *Bessarabien: Ein trotz allem noch offenes Problem (Basarabia: o problemă totuși încă deschisă)*, în „Südosteuropa Mitteilungen”, Südosteuropa-Gesellschaft, München, 1975, p. 64. Vezi și Hans Hartl, *Nationalitätenprobleme im heutigen Südosteuropa*, München, 1973, p. 152.

⁷ Cf. Sergiu Ion Chircă, *op. cit.*, p. 64-65.

⁸ *Ibidem*, p. 64.

⁹ *Ibidem*, p. 64-65.

¹⁰ Hans Hartl, *loc. cit.*, p. 65.

¹¹ Paul Niculescu-Mizil, *op. cit.*, p. 283-284; Gheorghe E. Cojocaru, *loc. cit.*, p. 113.

¹² Hans Hartl, *loc. cit.*, p. 65.

¹³ George Ciorănescu, *Basarabia, pământ românesc*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2001, p. 271; Elena Negru, Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 15.

- ¹⁴ Paul Niculescu-Mizil, *op. cit.*, p. 286-287; Gheorghe E. Cojocaru, *loc. cit.*, p. 113.
- ¹⁵ *Ibidem*, p. 288; Gheorghe E. Cojocaru, *loc. cit.*, p. 113.
- ¹⁶ George Ciorănescu, *op. cit.*, p. 271; Elena Negru, Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 15.
- ¹⁷ Mircea Chirițoiu, *În Biroul Politic despre presă: atentatul contra lui Gheorghiu-Dej – România, republică sovietică*, în „Magazin istoric”, nr. 5, mai 1999, p. 17; Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 245.
- ¹⁸ Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 287; Vasile Buga, *Pe muchie de cuțit*, p. 342.
- ¹⁹ *Ibidem*, p. 286; Vasile Buga, *op. cit.*, p. 342.
- ²⁰ Friedrich Engels, *Politica externă a țarismului rus*, în Karl Marx și Friedrich Engels, *Opere*, volumul 22, Editura Politică, București, 1965, p. 28-29. Vezi, de asemenea, Karl Marx, *Însemnări despre români*, Editura Academiei, București, 1964, p. 105-106; Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 245.
- ²¹ Paul Niculescu-Mizil, *op. cit.*, p. 289; Gheorghe E. Cojocaru, *loc. cit.*, p. 114.
- ²² *Ibidem*, p. 292; Gheorghe E. Cojocaru, *loc. cit.*, p. 114.
- ²³ Mark Kramer, *Moldova, Romania and the Soviet Invasion of Czechoslovakia*, în *Cold War International History Project (CWIHP) Bulletin*, nr. 12-13/2001, p. 326.
- ²⁴ Elena Negru, Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 594; Vasile Buga, *op. cit.*, p. 348.
- ²⁵ *Ibidem*, p. 594-595; Vasile Buga, *op. cit.*, p. 348.
- ²⁶ Titlul original al articolului este: *Gebietsansprüche. Mit Marx genen Moskau* și a fost publicat, prin bunăvoința fiicei lui Andrei Oțetea – Georgeta Oțetea-Meier, în traducere română de Nicolae Manolescu, în www.adevarul.ro/.../cu-marx-moscovei-1_536381870d133. Vezi și Flori Bălănescu, *Un documentar din 1965 asupra situației politico-diplomatice a Basarabiei, Bucovinei, ținutului Herța, Brațului Chilia și Insulei Șerpilor*, în „Arhivele Totalitarismului”, INST, Anul XXII, Nr. 82-83, 1-2/2014, p. 196.
- ²⁷ www.adevarul.ro/.../cu-marx-moscovei-1_536381870d133 (accesat la 13 martie 2015); Flori Bălănescu, *loc.cit.*, p. 196.
- ²⁸ *Ibidem*; Flori Bălănescu, *loc.cit.*, p. 196-197.
- ²⁹ *Ibidem*; Flori Bălănescu, *loc.cit.*, p. 197.
- ³⁰ Vezi Scrisoarea (2) de la Pamfil Șeicaru din 1 Nov. 1976, în www.romanimea.com/.../subzodiacartiisiastudiului_2... (accesat la 1 martie 2020).
- ³¹ Sergiu Ion Chircă, *op. cit.*, p. 63.
- ³² Viorel Roman, *op. cit.*, p. 74.
- ³³ *Ibidem*.
- ³⁴ *Ibidem*.
- ³⁵ Referindu-se la activitatea lui Hrușciiov, istoricul rus V.V. Juravliov notează într-o recenzie la cartea lui A.V. Pijkov, *Dezghetușul hrușciovist* (Ed. Olma Press, Moscova, 2002), că indiferent de considerentele subiective după care s-a călăuzit creatorul „dezghetușului”, el a reușit să facă multe din ceea ce alții doar gândeau și multe din ceea ce nici să gândească nu se decideau – *apud* Vasile Buga, *Hrușciiov: mărire și decădere*, în „Dosarele istoriei”, Anul IX, nr.10/ 2004, p. 20.
- ³⁶ Vezi Igor Cașu, „Politica națională” în *Moldova sovietică*, p. 59.
- ³⁷ Aleksandr Stykalin, *Hrușciiov și Tito : O discuție îndelungată despre România*, *loc. cit.*, p. 169.
- ³⁸ ANIC, fond C.C. al P.C.R. – Secția Relații Externe, dosar 6/ 1964, f. 49.
- ³⁹ *Ibidem*, f. 73.

- ⁴⁰ Vlad Georgescu, *Istoria Românilor*, p. 307.
- ⁴¹ Mioara Anton, Ioan Chiper, *Instaurarea regimului Ceaușescu . Continuitate și ruptură în relațiile româno-sovietice. Documente*, INST, Institutul Român de Studii Internaționale „Nicolae Titulescu”, București, 2003, p. 20, 120; Elena Negru, Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 16.
- ⁴² H. Siegert, *Ceaușescu . Management für ein modernes Rumänien*, München, 1973, p. 297; Viorel Roman, *op. cit.*, p. 75.
- ⁴³ Mioara Anton, Ioan Chiper, *op. cit.*, p. 9; Elena Negru, Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 16.
- ⁴⁴ *Ibidem*, p. 20; Elena Negru, Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 16.
- ⁴⁵ *Ibidem*, p. 134; Elena Negru, Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 16-17.
- ⁴⁶ *Ibidem*, p. 137; Elena Negru, Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 17.
- ⁴⁷ *Ibidem*, p. 173; Elena Negru, Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 17.
- ⁴⁸ *Ibidem*, p. 187; Elena Negru, Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 17-18.
- ⁴⁹ *Ibidem*, p. 162-163; Elena Negru, Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 19.
- ⁵⁰ *Ibidem*, p. 223; Flori Bălănescu, *loc. cit.*, p. 196.
- ⁵¹ *Vezi* pe larg Flori Bălănescu, *loc. cit.*, p. 195-215.
- ⁵² *Ibidem*, p. 196.
- ⁵³ *Vezi* Elena Negru, Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 19 și urm.
- ⁵⁴ Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 316.
- ⁵⁵ *Vezi* B. Meissner, *Ist der Osten noch ein Block?*, Stuttgart, 1967, p. 25.
- ⁵⁶ „Der Spiegel”, 6 martie 1972; Viorel Roman, *op. cit.*, p. 80.
- ⁵⁷ Viorel Roman, *op. cit.*, p. 79-80.
- ⁵⁸ *Vezi* Cristopher Andrew, Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive. The KGB in Europe and the West*, Allen Lowe, Penguin Prese, London, 1999, p.341; garnizoanasibiu.org/strategia-kgb/. (accesat la 1 martie 2020).
- ⁵⁹ Colonel (r) Gheorghe Manea, *Labirintul Vietii prin sarma ghimpata (biografii – memorii – amintiri)*, București, 1998, p. 87; garnizoanasibiu.org/strategia-kgb/. (accesat la 1 martie 2020).
- ⁶⁰ „Magazin istoric”, s.n., februarie 2001, p. 81; garnizoanasibiu.org/strategia-kgb/. (accesat la 1 martie 2020).

Ioan C. POPA

Puterile revizioniste împotriva ordinii europene (III)

(80 de ani de la raptul Basarabiei, nordului Bucovinei și al nord-vestului Transilvaniei)

I.C.P. – sociolog, publicist și diplomat; doctor în sociologie (relații internaționale); cercetător asociat la Institutul de Sociologie al Academiei Române. Cărți publicate: *Românii, Basarabia și Transnistria*, două ediții în limba română (București, 2009, 2012) și o ediție în limba rusă (Chișinău, 2010); *Mecanisme de putere ale regimului totalitar comunist în perioada bolșevismului. Impactul în Basarabia și Transnistria* (București, 2011); *Destine frânte. Pagini despre românii din Est (1917-1954)* (București, 2014); *Trei ani în preajma președintelui (1997-1999). Note și consemnări* (București, 2014); *Fața nevăzută a agresorului. Pactul Ribbentrop-Molotov și urmările lui pentru România* (București, 2017). Membru al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România.

„Toate termenele au expirat”

În timp ce sovieticii și germanii făceau schimb de mesaje și puneau la cale maniera în care să se desfășoare sfârtecarea părților de est și nord ale României, guvernul de la București încă mai aștepta un semn de încurajare de la Berlin. Chiar în 25 iunie 1945, când Berlinul comunicase clar acordul său Moscovei, ambasadorul Fabricius informa Berlinul: „Prim-ministrul (Gheorghe Tătărescu, n.n.) m-a întrebat astăzi dacă nu am primit încă un răspuns la ultima sa ofertă. I-am răspuns negativ...” La o serie de întrebări ale ambasadorului german, premierul a răspuns că, în cazul în care sovieticii ar emite pretenții asupra Basarabiei, „guvernul român și regele erau hotărâți să lupte mai degrabă decât să cedeze”. Mai mult, consemna Fabricius, Tătărescu se gândea probabil la un posibil „schimb de populații” cu URSS, întrucât cedarea Basarabiei ar însemna „trimiterea a două milioane de cetățeni de-ai lor în Rusia Sovietică, ca să nu mai vorbim despre toate celelalte pericole pe care această

Partea II vezi „Limba Română” (Chișinău), nr. 4-5 (258-259), 2020, p. 317-343.

măsură le-ar atrage pentru regiunea Dunării, ca rezultat al pătrunderii rusești dincolo de Nistru”¹.

Odată obținut acordul german pentru ocuparea Basarabiei, Moscova s-a decis să facă totuși o mică concesie Berlinului, respectiv „să-și limiteze cererile la partea de nord a Bucovinei și orașul Cernăuți...”, după cum i-a comunicat Molotov lui Shulenburg în după amiaza zilei de 26 iunie 1940. Comisarul sovietic a mai precizat că guvernul URSS va adresa guvernului român pretențiile sale și „se așteaptă ca guvernul Reichului... să sfătuiască urgent guvernul de la București să se conformeze cererilor sovietice, deoarece, altfel, războiul va fi inevitabil”². Câteva ore mai târziu după primirea ambasadorului german, în cursul nopții de 26 iunie, ora 22.00, Molotov l-a invitat pe ministrul plenipotențiar al României la Moscova, Gheorghe Davidescu, „într-o chestiune de importanță principală pentru dezvoltarea relațiilor sovieto-române”. Molotov a dat citire Notei ultimative a guvernului sovietic, prin care solicita „rezolvarea imediată a chestiunii înapoierii Basarabiei Uniunii Sovietice” și, concomitent, „transmiterea către URSS a nordului Bucovinei”. Răspunsul guvernului român era așteptat în cursul zilei de 27 iunie, adică în mai puțin de 24 de ore, având în vedere ora înaintată la care era transmis ultimatumul și posibilitățile tehnice limitate la vremea respectivă de comunicare cu guvernul de la București. În fața acestei prime obiecții firești formulate de reprezentantul român, Molotov răspunde ironic și cinic, în același timp: „termenul acordat guvernului român este într-un totul suficient, România cunoscând această problemă de 22 de ani. URSS a așteptat destul de mult. Dacă răspunsul nu va întârzia și va fi pozitiv, problema se va soluționa pe cale pașnică. Guvernul sovietic nu poate să acorde nicio amânare. **Toate termenele au expirat**”³.

La 26 iunie, pregătirile militare sovietice pentru invadarea României erau definitive. După informații din Arhiva Centrală a Armatei Sovietice, până la data respectivă, pe Frontul de Sud, comandat de generalul Jukov, au fost concentrate 32 de divizii de infanterie, două divizii infanterie moto, șase divizii cavalerie, 11 brigăzi tancuri, trei brigăzi desant aerian, 16 regimente artilerie din rezerva comandantului-șef, 14 regimente artilerie de corp și patru divizioane de artilerie, cu un efectiv total de 637 149 de militari, care așteptau doar semnalul de atac⁴. În plan politico-ideologic, în ultimele luni militarii sovietici masați spre

frontiera cu România erau îndoctrinați sistematic cu lecții tematice care insistau asupra unor subiecte precum: „România pregătește o agresiune armată contra Uniunii Sovietice pe care Armata Roșie trebuie să o prevină cât mai curând”; „Acțiunile provocatoare ale cercurilor guvernante ale României față de Uniunea Sovietică”; „Orice război purtat de statul muncitorilor și țăranilor este un război drept, un război de eliberare” etc.

Așadar, în seara de 26 iunie 1940, URSS avea masați la frontiera României peste o jumătate de milion de soldați, pregătiți militar pentru agresiune și ideologic pentru jefuirea unei țări pașnice, iar Molotov își permitea să fie arogant și neînduplecat în fața încercărilor nefericitudinii diplomat român de a găsi elemente ale unui posibil dialog civilizat: „Acum, când slăbiciunea militară a URSS este de domeniul trecutului, iar situația internațională care s-a creat cere rezolvarea rapidă a chestiunilor moștenite din trecut, pentru a pune în fine bazele unei păci solide între țări”, după cum suna una din frazele Notei ultimative sovietice citite de Molotov. O amenințare plină de cinism și fariseism, care nu se deosebea cu nimic de ultimatumurile adresate până atunci de Hitler victimelor sale.

Ultimatumul transmis guvernului României de către guvernul sovietic a căzut ca un trăsnet la București. Nu atât prin noutatea sa, cât mai ales prin dimensiunea exagerată a pretențiilor și excluderea din start a oricăror discuții asupra acestora. Aproape concomitent, în noaptea de 26/27 iunie 1940, ambasadorul W. Fabricius transmitea printr-o Notă verbală adresată ministrului de externe român Ion Gîrțu, aflat în funcție de la 1 iunie, în locul lui Grigore Gafencu, mesajul guvernului de la Berlin, primit de la Ribbentrop, în legătură cu cererea ultimativă a Rusiei. În mod paradoxal, textul mesajului, departe de a fi formulat în termenii unui sfat prietenesc din partea unei țări în care, de mai bine de un an, România își pusese speranțe de susținere în fața URSS, pare mai degrabă un *ultimatum în versiune germană*, pentru acceptarea pretențiilor sovietice. Mai mult, deși agreaseră încă din 1939 revendicările Rusiei în privința Basarabiei, comunicarea germanilor încearcă să lase impresia că și ei ar fi fost surprinși de atitudinea Moscovei:

„Molotov comunică (faptul) că trupele sovietice trec mâine dimineață (28 iunie, n.n.) granița României, dacă guvernul român nu dă încă azi (27 iunie, n.n.) răspuns afirmativ la pretențiunile URSS... Acceptarea

este, bineînțeles, în interesul României. În numele guvernului Reichului, (Ribbentrop) roagă... să sfătuiască urgent guvernul român să primească condițiunile rusești fără nicio rezervă. Primirea ultimatumului este singurul lucru ce rămâne de făcut..." (Nota verbală din 26 iunie, noaptea)⁵.

Convocat de regele Carol al II-lea, în cursul dimineții de 27 iunie, în prezența primului ministru și a ministrului de externe ai României, ambasadorul Fabricius avea să raporteze în aceeași zi la Berlin impresiile sale: după citirea textului ultimatumului sovietic, regele „a făcut apel către Germania și către Führer. Deși știa foarte bine că mâinile noastre erau legate, cu siguranță existau anumite modalități de sprijinire a României, pentru că, așa cum a explicat la început, noi aveam o anumită responsabilitate pentru situația actuală”. Întrebat de Fabricius care va fi răspunsul către ruși, Carol al II-lea a precizat că acesta va depinde în principal de asistența *din partea Germaniei* și a solicitat ca Berlinul să exercite „o influență moderatoare asupra Ungariei și Bulgariei”. La citirea de către Fabricius a mesajului primit de la Ribbentrop pentru ministrul de externe român, amintit mai sus, „Regele a fost consternat. El a continuat critica politicii noastre. Cum puteau să-i ceară să cedeze o treime din teritoriul său fără luptă. La urma urmei, el obținuse cuvântul Führerului. Politica Reichului nu era de încredere”. Simțindu-se probabil ofensat, Fabricius l-a întrerupt pe rege și s-a retras, întrucât, afirmă el, „ca reprezentant al Reichului, n-am putut asculta astfel de cuvinte dure venite de la Majestatea Sa”⁶.

Nemulțumirea evidentă a părții române față de lipsa oricărei reacții de susținere din partea Germaniei era comunicată, la jumătatea aceleiași zile de 27 iunie, și de reprezentantul României la Berlin, după cum consemnează un memorandum întocmit de secretarul de stat Weiszaecker: guvernul român era pregătit pentru negocieri cu rușii, dar „nu poate negocia sub presiunea unui ultimatum”. Diplomatul român, menționează documentul, „a înclinat să creadă din instrucțiunile de azi către Fabricius că lăsăm România complet în voia sorții”. El era în special preocupat dacă, în eventualitatea unui acord cu Rusia, „teritoriul românesc va fi la masa negocierilor, pentru a îndeplini pretențiile Ungariei și Bulgariei”. Oficialul german s-a eschivat de la orice răspuns (Memorandum din 27 iunie)⁷.

În după-amiaza zilei de 27 iunie 1940, regele Carol al II-lea l-a primit în audiență și pe un alt reprezentant german aflat în acele zile într-o vizită

în România ca trimis special al lui Hitler. Este vorba de Manfred von Killinger, istoric militar și diplomat, viitor ambasador al Germaniei în România (1941-1944). Regele a folosit prilejul pentru a-și justifica politica din ultimii ani, într-o ultimă tentativă de a obține sprijin din partea Berlinului: „Uniunea Sovietică a adresat României un ultimatum, care este atât de strict încât eu nu pot să-l primesc (...). Pe timpul când Germania era angajată în Vest, eu am onorat continuu toate obligațiile față de Germania. Dumneavoastră nu îmi puteți face reproșuri că n-am lucrat în mod loial. Și în acest moment, rușii vor să atace România, de o manieră pe care numai bandele de jefuitori o pot folosi, însă eu vreau să o apăr”.

În fața acestor argumente, Killinger oferă un răspuns pe care țara sa îl dăduse de fapt încă din august 1939, când bătuse palma cu Stalin: „...înțeleg revolta Majestății Voastre..., însă... nu pot să fiu de acord... În situația de azi, nu poate fi vorba de rău sau de bine, cinstit sau necinstit, curajos sau fricos, ci numai de tare sau slab”⁸. Conștient sau involuntar, oficialul german utiliza același limbaj plin de cinism în care se exprima Stalin la Congresele PC(b)US din 1934 și 1939. La ordinea zilei este limbajul forței! Îl va folosi din nou Molotov în seara și noaptea de 27/28 iunie, în două întâlniri succesive cu reprezentantul României la Moscova, Gheorghe Davidescu.

În cadrul primei întâlniri (ora 23.00), reprezentantul român transmite răspunsul guvernului de la București, care îl înfurie pe Molotov, după cum consemnează stenograma întocmită de sovietici: el nu vede în acest răspuns acceptarea propunerilor URSS și „consideră că chiar mâine trupele sovietice trebuie să pășească pe teritoriul Basarabiei și al Bucovinei de Nord (...). Tovarășul Molotov subliniază că, dacă răspunsul românesc conține numai acordul asupra negocierilor, atunci el nu îl poate considera pozitiv. În declarația sovietică se vorbește despre transmiterea de teritoriu către Uniunea Sovietică, și nu despre negocieri”. Ca un ultim avertisment, Molotov mai afirmă că „se va consulta cu militarii”, după care va comunica „în scris” răspunsul sovietic⁹. De fapt, răspunsul era deja formulat dinainte, iar Molotov afirmase că „mișcarea de trupe trebuie să înceapă chiar mâine, astfel ca la 28 iunie unitățile sovietice să ocupe orașele Cernăuți, Chișinău, Akkerman (Cetatea Albă) și încă două, trei localități”. Ocuparea localităților respective figura la punctul

3 al celei de a doua Note ultimative a guvernului sovietic înmănată reprezentantului României în cursul aceleiași nopți de 27/28 iunie 1940, ora 1.25. De altfel, stenograma sovietică asupra celei de-a doua discuții a lui Molotov cu Gheorghe Davidescu consemnează cu exactitate elementul militar al amenințării ultimative a URSS: „Tovarășul Molotov spune că membrii guvernului său, *în special militarii* (s.n. – I.C.P.), sunt extrem de nemulțumiți de răspunsul guvernului român la declarația sovietică. Răspunsul creează impresia că *în România nu se apreciază situația reală existentă la frontieră: acolo se află un mare număr de trupe și nu este de glumit*” (s.n. – I.C.P.)¹⁰. Molotov știa despre ce vorbește, iar adevărul că cedarea Basarabiei și nordului Bucovinei s-a făcut sub presiunea forței brute nu mai are nevoie de nicio demonstrație.

Părăsită din toate părțile, România se vede nevoită să cedeze în fața forței: „Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vede silit să primească condițiunile de evacuare specificate în răspunsul sovietic”. Nu toți românii (lideri politici și militari, dar mai ales cvasimajoritatea populației) au fost de acord cu poziția de cedere adoptată de guvernul și Coroana României. „Ne-am plecat în fața forței”, nota cu durere și reproș Grigore Gafencu în Jurnalul său, „fără s-o spunem și fără să stăruim asupra bunului nostru drept”. Cu toate acestea, Gafencu este nevoit să admită că România s-a găsit izolată în fața pretențiilor colosului sovietic deoarece „singurul nostru sprijin adevărat și real, forța anglo-franceză, s-a prăbușit”: „Sunt unii care se miră că ziua de 27 iunie ne-a găsit *singuri*. Ei uită că, puține zile înainte, s-a cufundat o lume întreagă. Am fost *singuri* fiindcă cei care ar fi putut să ne sprijine (Germania și Italia, n.n.) nu aveau interesul să o facă (orice am fi dres acum sau înainte) și fiindcă cei care ne-au sprijinit întotdeauna (Franța, în primul rând, n.n.) nu mai erau în viață”¹¹.

Un șir nesfârșit de atrocități și violențe

Potrivit noului ultimatum sovietic, trupele românești trebuiau evacuate din Basarabia și nordul Bucovinei în decurs de patru zile, începând cu 28 iunie, ora 14.00 (ora Moscovei), în timp ce răspunsul guvernului regal al României era așteptat „nu mai târziu de 28 iunie, ora 12.00 (ora

Moscovei)”, adică în circa 10 ore de la comunicatul rusesc. Trupele sovietice masate la frontiera română erau foarte grăbite să treacă la acțiune și erau pregătite pentru atac. În multe privințe, operațiunea de ocupare a Basarabiei și nordului Bucovinei poate fi considerată o veritabilă invazie militară.

Încă înainte de expirarea termenului ultimativ, oricum impus într-o manieră care nu putea fi respectată practic, militarii sovietici au început forțarea Nistrului, făcându-și apariția în primele localități românești. În discuțiile din noaptea de 27/28 iunie, Molotov îi dăduse asigurări reprezentantului român că acțiunea de ocupare se va desfășura în trei-patru zile, iar, ca regulă, între trupele celor două părți să se păstreze în timpul deplasării o distanță de 5-10 kilometri, totul „în interesul menținerii ordinii”¹². În ziua de 28 iunie, la ora 11.00, când reprezentantul român a remis răspunsul guvernului de acceptare a ultimatumului, Molotov a reiterat că URSS nu poate prelungi termenul începerii ocupării, dar că pe parcurs ar putea fi admise eventuale prelungiri. Nici unul din aceste angajamente nu a fost respectat. Documente de arhivă, inclusiv sovietice, confirmă recurgerea la operațiuni de desant pentru ca trupe ale Armatei Roșii să ocupe în avans puncte cheie în diverse localități și în zonele de frontieră, astfel încât să poată „controla” retragerea armatei și a administrației românești. Pe lângă incitarea minoritarilor și a basarabenilor cu vederi de stânga la acțiuni de provocare și umilire a militarilor români în retragere, „carele de luptă sovietice blocau ieșirile din localități și, în poziție de tragere, somau trupele române să părăsească întregul armament, precum și materialele și animalele de tracțiune”¹³. Ecurile acestor practici au ajuns imediat și în Anglia, după cum consemnează chiar o serie de note informative ale structurilor militare sovietice, datate 02.07.1940: presa engleză, menționează documentele respective, „acordă o mare atenție ocupației Basarabiei”. Publicațiile britanice „subliniază în mod deosebit ritmul rapid de deplasare a Armatei Roșii și folosirea parașutiștilor și a desantului. În acest sens se manifestă temeri față de repetarea de către germani, în atacarea Angliei, a experienței Armatei Roșii de parașutare a unor unități de tancuri, așa cum s-a folosit în regiunea Reni și Bolgrad”¹⁴. Așadar, sovieticii își făceau un titlu de glorie privind operațiunile la care au recurs în decursul ocupării teritoriilor românești, ce puteau servi ca exemplu și pentru germani în acțiunile împotriva Angliei!

Chiar în ziua în care începea ocupația, care a coincis cu prima sa zi de mandat ca ministru al afacerilor străine (28 iunie – 4 iulie 1940), Constantin Argetoianu comunica Legației României la Moscova că, analizând harta anexată de sovietici la ultimatum, „rezultă că nu e vorba numai de Bucovina de Nord, ci de o suprafață mult mai întinsă, cuprinzând județul Cernăuți, Storojineț, o parte din județul Rădăuți și un colț din județul Dorohoi din Vechiul Regat. În ultimatum nu a fost vorba niciodată de Vechiul Regat și nici de partea de sud a Bucovinei. Vă rog să obțineți de urgență rectificarea liniei în condițiunile acceptate de noi, adică Basarabia și nordul Bucovinei locuit de ucraineni, regiune ce nu poate depăși spre sud hotarele județului Cernăuți”. În dimineața de 29 iunie, Argetoianu revenea cu o nouă telegramă și îi cerea reprezentantului român să solicite măsuri urgente din partea Moscovei pentru temperarea conducătorilor militari sovietici, deoarece „grave incidente sunt semnalate la Herța, în județul Dorohoi. Trupe sovietice au pătruns în localitate, au ucis un căpitan și mai multe persoane și au trecut mai departe cu 11 km de linia de demarcație pretinsă de URSS”¹⁵.

În privința liniei de demarcație, sovieticii au recurs în mod deliberat la trucuri spre a profita de imprecizia textului ultimatumului și a hărții anexate privind delimitarea teritoriilor pretinse. După cum informa reprezentantul României la Moscova, într-un raport din 29 iunie 1940, încă din momentul prezentării ultimatumului acesta îi ceruse lui Molotov o hartă militară amănunțită, însoțită de o notă cu traseul propus din cotă în cotă: „Din acea seară până azi” – preciza Gheorghe Davidescu – „am repetat de trei ori cererea mea de a mi se comunica amănunțit propunerea sovietică, arătând că, pe scara în care este întocmită harta (atașată inițial de Molotov, n.n.), grosimea liniei trasate cu creionul roșu cuprinde o fâșie de pământ de peste 10 km lățime”. Molotov a răspuns că aceste corecții se vor putea face ulterior și chiar s-a arătat dispus la un moment dat „să reexamineze linia în partea ei de răsărit”. La scurt timp, însă, el a comunicat că „guvernul sovietic consideră această linie ca acceptată definitiv”¹⁶. În aceeași zi de 29 iunie, ministrul Argetoianu revenea către reprezentantul său și semnala noi abuzuri și provocări majore pe toată linia de avansare a sovieticilor și solicita intervenția promptă a Moscovei pentru stoparea lor:

„Profitând de faptul că trupele noastre au respectat riguros consemnele lor, Sovietele au procedat la acte de ostilitate. Deși s-a stabilit ca evacuarea Basarabiei și a Bucovinei să fie efectuată în patru zile, în unele sectoare unitățile mecanizate sovietice au atins obiectivul final chiar în cursul acestei dimineți. Noi nu ne aflăm în stare de război cu Sovietele, ci efectuăm o evacuare pașnică; acte de război, ucideri și dezarmări sunt, prin urmare, incompatibile cu operațiunile în curs”¹⁷.

În fața avalanșei bolșevice, la 2 iulie 1940, regele Carol al II-lea îl informa pe cancelarul Reichului, prin ambasadorul Fabricius, că „Evacuarea Basarabiei din nefericire a creat ocazia unor incidente deplorabile, în care trupele rusești ne-au insultat și ne-au dezarmat forțele și au împiedicat evacuarea lor. Sunt necesare o stabilitate excepțională și sânge rece pentru a evita o ciocnire de forțe”¹⁸.

Actele abuzive și represiviunile declanșate de sovietici odată cu pătrunderea lor pe teritoriile românești sunt confirmate și de documente din arhivele de război ale NKVD. Numai în primele zile ale ocupației sovietice, după cum consemnează o notă informativă a NKVD din 3 iulie 1940, în Basarabia și nordul Bucovinei, grupurile operative ale organelor securității de stat au arestat 760 de persoane, îndeosebi „foști lucrători de la instituțiile de poliție și jandarmi”, dar și „oameni din satele din preajma frontierei”: 142 – în județele Hotin, Cernăuți și Bălți; 121 – în orașele Orhei, Soroca și Chișinău; 227 – în Akkerman (Cetatea Albă), Bender (Tighina), Comrat, Cahul, Bolgrad și Izmail; 270 – în satele din preajma frontierei. Potrivit altor documente întocmite de trupele de frontieră ale NKVD, până la data de 6 iulie 1940 detașamentele de grăniceri sovietici au arestat în Basarabia și nordul Bucovinei 244 de persoane, calificate ca *agenți ai serviciilor de informații române, trădători, informatori, elemente contrarevoluționare*¹⁹, acestea fiind încarcerate și supuse anchetelor care s-au soldat cel mai adesea cu execuții sau trimiterea în Gulag.

Dimensiunile violențelor și atrocităților comise de sovietici erau, de fapt, mult mai mari, iar despre consecințele lor se va afla în lunile următoare. Pe lângă arestările de care vorbesc documentele NKVD menționate mai sus, au fost dezarmați și arestați numeroși soldați și ofițeri români în cursul retragerii, contrar oricăror uzanțe internaționale în asemenea situații. La 15 iulie 1940, în discuțiile începute cu sovie-

ticii la Odessa, delegația română atrăgea atenția asupra faptului că, din efectivele românești din Basarabia și nordul Bucovinei, autoritățile sovietice au reținut și pus sub pază, în mod cu totul nejustificat, peste 170 de ofițeri și 100 de subofițeri, care au fost supuși la munci și la un tratament vexatoriu. De la un lot de 28 de ofițeri și a unui preot militar, cărora li s-a permis să se evacueze în România, la 28 septembrie 1940, deci la trei luni de la ocupație, autoritățile române au putut afla că, între 9 iulie și 27 septembrie, ei au fost întemnițați la închisoarea centrală din Chișinău și supuși unui tratament de exterminare²⁰.

Alte atrocități și crime săvârșite de sovietici au fost descoperite de militarii români în vara anului 1941, după eliberarea nordului Bucovinei și a Basarabiei. Un Referat întocmit de Chestura Poliției Chișinău la scurt timp după eliberarea orașului consemna descoperirea a patru gropi comune cu 75 de cadavre în curtea Consulatului Italian din capitala Basarabiei:

„După cotropirea provinciei, organele NKVD-ului s-au instalat în localul Consulatului Italian din Chișinău (...), unde bolșevicii au și ales locul de tortură și de execuție. Din primele zile de la instalare au fost ridicate de acasă persoane cu acțiuni naționaliste, foști demnitari, oameni politici, membri ai partidelor de dreapta, descendenți ai ofițerilor din fosta armată țaristă, precum și deputați din fostul Sfat al Țării, martori din vremea proceselor comuniste și acuzatori, spunând familiilor că îi deportează în Siberia (...). În localul fostului Consulat Italian, în prezent complet ars, în fundul curții, într-un loc viran camuflat cu scânduri înalte, în parte arse, se găsesc mai multe gropi, unele proaspete, iar altele mai vechi, în care s-au găsit îngropați de-a valma mai mulți oameni politici executați. (...) S-au mai găsit șepci de elevi de liceu, haine străjerești, militare, insigne studențești, ghetete, linguri, perii de dinți, perne și uniforme de la funcționarii Societății de Tramvaie Chișinău, toate acestea aruncate în gropile comune, pentru a dispărea toate urmele. Parte dintre victime erau foarte sumar îmbrăcate, ceea ce denotă că au fost ridicate noaptea din somn. S-a mai stabilit că victimele erau luate de acasă cu o mașină dubă, cu mai multe celule, care nu circula decât seara, fiind de culoare neagră și poreclită de locuitori *Vulturul Negru*, iar pe unde trecea băga groaza în cetățenii orașului”²¹.

În baza unor astfel de informații despre comportamentul trupelor de ocupație sovietice aflate sub comanda unică a generalului Gheorghe Jukov, istoricul militar american Robert Forczyk era îndreptățit să concluzioneze: „În iunie 1940, Jukov a condus o mai puțin cunoscută invazie a provinciei românești Basarabia, aflându-se pentru prima oară la comanda unei formațiuni de luptă la nivelul unui front și fiind implicat în agresiunile și crimele staliniste”²².

În urma ocupării Basarabiei, nordului Bucovinei și Ținutului Herța, România pierdea un teritoriu de 50 762 km², cu o populație de circa 3,9 milioane locuitori, în marea lor majoritate români.

Calvarul României din vara tragicului an 1940 nu se încheiase însă. Peste două luni, celălalt „bătăuș” european, Germania nazistă, va impune ultimativ cedarea către Ungaria a nord-vestului Transilvaniei.

În ianuarie 1939, Serviciul Special de Informații (SSI) al României a elaborat un amplu studiu având ca temă „Expansiunea germană în sud-estul Europei către Gurile Dunării”, în care anticipa cu acuratețe că Germania și-a propus ca obiectiv „penetrația spre sud-est prin România, pentru a stăpâni gurile Dunării, a-și amenaja o bază puternică la Marea Neagră și a-și crea o puternică și largă bază de operații (strategică și economică), pentru ca să poată trece apoi la ultima și cea mai grea etapă în expansiunea sa spre est și spre sud”. Pentru aceasta, argumentau specialiștii SSI, Germania acționează intens pentru izolarea României și Poloniei de marile puteri din Apus, concomitent cu susținerea într-o formă mascată a revendicărilor teritoriale ale Ungariei și Bulgariei contra Statului român²³. Intențiile agresive ale Germaniei față de România erau verificate și confirmate prin alte informații obținute de cadre ale SSI în urma unor vizite și contacte confidentiale avute succesiv la Varșovia, Praga, Berlin, Londra și Paris, în perioada 3-20 martie 1939. Scopul urmărit de Germania prin expansiunea în România, menționa una dintre concluziile SSI, era nu doar „acapararea petrolului și grânelor, ci și realizarea unei situații strategice favorabile, care să-i permită să întreprindă acțiuni împotriva altor state”²⁴. Din acest motiv, una din recomandările experților către forurile de răspundere în Stat (studiul a fost înaintat și regelui Carol al II-lea) era ca România „să-și păstreze aceeași atitudine corectă față de toate statele în contra cărora nicio dată nu a conspirat și nu a râvnit nimic, să provoace în atitudinea lor

aceeași lealitate, aceeași sinceritate și același răsunet al simțămintelor sale de pace și de bună înțelegere”²⁵. România încă mai spera atunci într-o pace miraculoasă, singura posibilitate de salvare de la prăbușire.

„România, inamicul numărul unu al Ungariei”

Acțiunile ungare pentru contestarea și anularea prevederilor Tratatului de la Trianon au demarat înainte de 4 iunie 1920, când hotărârea Puterilor învingătoare a devenit definitivă și irevocabilă. Încă din 1919, după retragerea armatei române din Budapesta, amiralul Miklos Horthy declara: *„Inamicul numărul unu al Ungariei este România, pentru că cele mai mari pretenții teritoriale sunt împotriva ei și pentru că ea este cea mai puternică dintre statele vecine. De aceea, principalul țel al politicii noastre externe este rezolvarea problemelor cu România prin recurgerea la arme”*²⁶.

Declarația lui Horthy a reprezentat o direcție de acțiune a Budapestei față de România în toată perioada în care amiralul a exercitat funcția de regent al Ungariei (1920-1944). Timp de două decenii, în perioada interbelică, guvernării unguri au declanșat și întreținut o amplă campanie de propagandă iredentistă, profund antiromânească, la scară europeană și, cu destulă abilitate, peste Ocean. Acțiunile Budapestei au cunoscut o intensificare deosebită după încheierea Pactului Ribbentrop-Molotov și declanșarea de către Germania nazistă și URSS a *reșezărilor teritoriale* în Europa Centrală și de Est, înregistrând o amplitudine maximă odată cu breșa făcută de sovietici prin raptul Basarabiei, nordului Bucovinei și Ținutului Herța. O scurtă privire asupra demersurilor diplomatice de culise, inițiate sau de care s-a folosit Budapesta în prima parte a anului 1940, este edificatoare.

12 februarie 1940: Reprezentantul Ungariei la Washington îi comunică lui Sumner Welles, subsecretar de stat și consilier politic al președintelui F.D. Roosevelt, că are instrucțiuni de la Budapesta să întrebe „dacă Guvernul SUA va fi pregătit la timpul potrivit” să acționeze pentru a convinge România că ar fi de dorit, „spre propriul ei interes, să ajungă la o înțelegere cu Ungaria pentru rectificarea frontierei cu Transilvania”. Ministrul ungar a mai precizat că guvernul său, deși nu are deocamdată în vedere recurgerea la vreo măsură de forță, totuși, „își

va rezerva dreptul de acțiune deplină în eventualitatea în care România urma să facă concesii teritoriale altei națiuni”²⁷.

1 iunie 1940: La o declarație a premierului român Gheorghe Tătărescu privind dorința de a realiza „o cooperare mai strânsă cu Germania”, ministrul de externe german transmite legației de la București să comunice următorul răspuns: „În cazul în care guvernul român dorește să lucreze pentru pacificare și o soluție definitivă a problemelor din Balcani, s-ar pune în mod firesc întrebarea dacă și în ce măsură România ar putea fi dispusă să accepte orice cereri revizioniste făcute de vecinii ei, ca, de exemplu, de către Rusia în problema Basarabiei”²⁸.

11 iunie 1940: Ministrul de externe ungar Csaky Istvan, la o întrebare despre România a reprezentantului plenipotențiar al URSS la Budapesta, Nikolai I. Șaronov, a răspuns că „până în ultimul timp, poziția României a fost îndoielnică și că el dispune de informații că aliații se pregăteau să provoace acolo o lovitură de palat, dar trebuie să avem în vedere că, în prezența unei armate de o jumătate de milion de oameni ar fi greu (...). În fine, spune Csaky, România este înconjurată din trei părți și asta nu-i permite să ducă o politică aventuristă. Românii știu foarte bine acest lucru”²⁹.

20 iunie 1940: Ambasadorul italian la Moscova, A. Rosso, primit de V. Molotov, prezintă o declarație a guvernului lui Mussolini care, asemenea Germaniei, dorește relații de colaborare cu URSS. În declarație este inclusă și următoarea mențiune: „Guvernul italian știe că, din timpul războiului din 1914-1918, între unele dintre țările dunărene și balcanice sunt deschise chestiuni teritoriale: cererile Ungariei față de România în problema Transilvaniei și cererile Bulgariei față de România în problema Dobrogei. Guvernul italian știe de asemenea că rămâne deschisă problema Basarabiei, despre care guvernul sovietic a făcut o declarație... În fața acestor probleme, ... Italia nu este interesată nemijlocit, ci numai indirect...”³⁰.

22 iunie 1940: Însărcinatul cu afaceri al URSS în Italia, I.V. Gorelkin, este primit de ministrul de externe G. Ciano, care reafirmă poziția guvernului său, condusă, potrivit declarației sale, de „ideea păstrării păcii în Balcani, de dorința de a ajuta reglementarea chestiunilor delicate referitoare la Transilvania, Basarabia, Dobrogea pe cale pașnică. Ciano se exprimă ironic despre garanțiile Angliei acordate României”³¹.

24 iunie 1940: Un document intern de poziție din cadrul MAE german, la punctul 3 sugerează ministrului Ribbentrop să adreseze „o cerere imediată Ungariei și Bulgariei ca, în eventualitatea unei soluții pașnice sau violente a chestiunii Basarabiei, ele să-și păstreze în continuare starea de pace... În același timp, declarația generală de bune intenții față de aspirațiile naționale ale Ungariei și Bulgariei”³².

26 iunie 1940: Ministrul de externe al Ungariei, Chaky Istvan îi comunică reprezentantului guvernului german la Budapesta că, la Szombathely și Pecs, „s-a decis să fie aduse Corpurile de Armată III și IV, pentru a întări puterea de război. Șeful Statului Major General a justificat necesitatea acestei măsuri prin rapoarte noi, tulburătoare de la frontiera ruso-română, unde, în ultimele 48 de ore, soldaților ruși li se dădeau hărți cu Basarabia. Chaky consideră că ar trebui să existe discuții secrete între autoritățile militare competente germane și maghiare cu privire la măsurile prezente și posibil viitoare. Este o chestiune de precauție și de dorința de a fi gata de acțiune imediată dacă este necesar. Chaky a solicitat ca toate informațiile să fie păstrate strict secret”³³.

28 iunie 1940: La 27 iunie, reprezentantul Germaniei la Budapesta este invitat în biroul primului ministru ungar, unde Consiliul de Miniștri era în ședință. Cu acest prilej, ministrul de externe Chaky afirmă că ar urma „consecințe imprevizibile” dacă România va face „concesii teritoriale” numai unuia dintre vecini (URSS, n.n.), nu și Ungariei. Reprezentantului german i se cere să solicite de la Berlin răspuns la următoarele trei întrebări:

- „(1) Își mai dorește guvernul german ca Ungaria să continue atitudinea ei de expectativă?
- (2) Poate Ungaria, în acest caz, să se aștepte ca Puterile Axei (Germania) să fie de acord să susțină cererile Ungariei adresate României?
- (3) Care va fi poziția puterilor Axei (Germania) în cazul în care Ungaria va fi obligată să intervină cu forța armelor, de exemplu în cazul unei revoluții în Transilvania?”³⁴.

29 iunie 1940: Primit de V.G. Dekanozov, adjunct al comisariului poporului pentru afaceri externe, trimisul Ungariei la Moscova, J. Kristoffy „și-a exprimat marea satisfacție cu privire la acțiunea noas-

tră din Basarabia și Bucovina de Nord. El a citit cu satisfacție articolele din „Pravda” consacrate chestiunii anexării Basarabiei și a Bucovinei de Nord la URSS”. Diplomatul ungar a mai adăugat: „așa cum se știe, și Ungaria are pretenții teritoriale față de România și deosebirea este numai în faptul că Uniunea Sovietică deja și-a rezolvat problema, iar Ungaria încă nu”. A mai întrebat „cum ar vedea Uniunea Sovietică dacă aceste pretenții ar fi prezentate României de către Ungaria”³⁵.

5 iulie 1940: Comisarul poporului pentru afaceri externe, V. Molotov, îi comunică reprezentantului sovietic la Budapesta, N. I. Șaronov: „Pe 3 iulie, Kristoffy (reprezentantul Ungariei la Moscova, n.n.), la însărcinarea guvernului ungar, m-a întrebat dacă guvernul sovietic nu poate să influențeze Iugoslavia pentru a-și păstra calmul în cazul în care Ungaria ar fi nevoită să intre în conflict cu România (...). Pe 4 iulie l-am chemat pe Kristoffy (...), care a spus că aseară, după discuția cu mine, a primit instrucțiuni să întrebe oficial guvernul sovietic despre poziția URSS față de Ungaria dacă ultima va fi atrasă într-un conflict cu România”.

În aceeași zi de 5 iulie în care primea telegrama de la Molotov, reprezentantul plenipotențiar al URSS în Ungaria, N.I. Șaronov, notează în jurnalul său: „Am fost la ministrul adjunct al afacerilor externe Wornle, care, după ce m-a salutat în legătură cu anexarea Basarabiei la URSS, a spus că ei se bucură de asta mai mult decât oricare alt stat, pentru că pentru ei asta înseamnă **lichidarea principiului integrității României** (s.n. – I.C.P.) și o mai ușoară posibilitate de a continua ceea ce noi am început”³⁶.

10 iulie 1940: Întâlnire decisivă ungaro-germano-italiană la Hitler (München). Participă: cancelarul Germaniei și Ribbentrop, ministrul de externe italian Ciano, primul ministru maghiar, contele Teleki, și ministrul său de externe, contele Chaky. Stenograma convorbirii de două ore, întocmită de translatorul german Paul Otto Schmidt, consemnează:

„Contele Teleki a făcut în primul rând o expunere politică, istorică, etnografică foarte lungă și, apelând la argumentele ungare obișnuite, a justificat **cererea revizionistă a Ungariei în privința Transilvaniei, căreia poporul maghiar îi acordă mai multă importanță decât oricărui alt teritoriu pierdut în 1919** (s.n. – I.C.P.)... Când contele

Teleki a menționat că Ungaria era pregătită să facă sacrificii de dragul dorinței Puterilor Axei de a menține pacea în bazinul Dunării și în Balcani, Führerul a răspuns că Puterile Axei nu cereau Ungariei să facă niciun fel de sacrificiu (...). Führerul a întrebat direct pe Teleki dacă Ungaria era absolut sigură că ar putea învinge România în cazul în care nicio altă putere nu va interveni în conflict. Contele Teleki și contele Chaky au ezitat vizibil înainte de a răspunde și apoi au afirmat că ei credeau că ar putea lupta cu succes împotriva României, dacă acțiunea ar avea loc într-un moment favorabil. (...) Führerul a răspuns că o astfel de acțiune pe care Ungaria o avea în vedere pentru România trebuia să fie examinată cu foarte multă seriozitate... Cel mai bine ar fi dacă unguirii ar încerca să-și atingă obiectivul în etape separate și prin negocieri. Führerul a declarat că regele Carol făcea eforturi foarte mari pentru o politică strânsă cu Germania. Regele Carol chiar îi scrisese o scrisoare la care nu primise încă niciun răspuns. El va profita de oportunitate ca să-l informeze pe regele României că **o condiție prealabilă pentru stabilirea colaborării germano-române pe care și-o dorea era soluționarea cererilor revizioniste ale vecinilor săi** (s.n. – I.C.P.)... Contele Teleki și contele Chaky au mulțumit pentru această nouă dovadă de prietenie sinceră a Germaniei pentru Ungaria³⁷.

15 iulie 1940: Hitler și-a onorat rapid această promisiune, iar printr-o scrisoare din 15 iulie 1940 îi cerea lui Carol al II-lea să consimtă la concesiile teritoriale față de Ungaria și să se încadreze integral în „noua ordine” europeană preconizată de el:

„Oferta României de a avea în viitor o atitudine prietenească față de Germania nu poate fi decât salutată de Germania” – îi scria Hitler lui Carol al II-lea – „cu atât mai mult cu cât, din păcate, din trecut și până în ultimul timp – și aceasta reiese în mod irecuzabil din documentele găsite (după ocuparea Parisului și căderea Franței) – atitudinea politicii oficiale românești față de Reich a fost puțin amicală, ba chiar dușmănoasă... Orice încercare de a evita pericolele care amenință țara dumneavoastră, prin manevre tactice de orice fel, trebuie să fie și va fi sortită eșecului. Mai devreme sau mai târziu – și probabil într-un timp foarte scurt – rezultatul ar putea fi chiar distrugerea României³⁸.”

O amenințare fără perdea, echivalentă cu un veritabil ultimatum adresat suveranului român, mai brutal, cel puțin sub aspect formal, decât

notele ultimative sovietice. Amenințările Führerului nu se opreau însă aici. El era acum convins că regele Carol al II-lea promovase până de curând o politică „puțin amicală, ba chiar dușmănoasă” față de Germania și pentru aceasta trebuia să plătească.

„Împinsă de împrejurări să-și schimbe politica”

Prima consecință gravă a agresiunii sovietice și a ruperii unei părți importante din trupul țării a fost renunțarea de către România la politica de echilibru și reorientarea sa totală spre Germania. Încă din 1 iulie 1940, când calvarul instituirii ocupației rusești în Basarabia și nordul Bucovinei era încă în curs de desfășurare, Consiliul de Miniștri al României, întrunit sub președinția lui Gheorghe Tătărescu, a hotărât să renunțe la garanțiile anglo-franceze din 13 aprilie 1939, cu precizarea că această *nouă orientare a politicii externe este determinată de actuala ordine europeană în curs de așezare*. La prima vedere părea un gest mai degrabă formal, având în vedere situația în care se găseau atunci cei doi garanți ai României – Franța și Anglia. Din păcate, nu era numai atât. O zi mai târziu, la 2 iulie, într-o comunicare adresată lui Hitler prin intermediul ambasadorului Fabricius, regele Carol al II-lea informa nu doar despre abuzurile rușilor în timpul operațiunii de ocupație și despre renunțarea la garanțiile oferite de Anglia și Franța, ci și despre dorința unei *colaborări strânse cu Germania în toate domeniile*. Suveranul român solicita în mod expres *asistența, ajutorul și protecția* Führerului „în aceste vremuri de încercări”. Ca prim semnal al dorinței de consolidare a colaborării cu Germania, regele solicita lui Hitler „să trimită o misiune militară la București”³⁹. La 4 iulie, în România se formează un nou guvern cu orientare net progermană, condus de Ion Gigurtu și având în componența sa pe Horia Sima, șeful organizației legionare „Garda de fier”.

Dintr-o singură lovitură, URSS reușise trista performanță, nedoriță poate la Moscova, de a împinge România direct și total în brațele Germaniei. În mod tragic, avertismentele lui Titulescu adresate Franței și Angliei în 1933, ca protest împotriva Pactului revizionist avansat la timpul respectiv de Mussolini, se adevereau punct cu punct. În cazul oricărei tentative din partea Franței și Angliei de aderare la politica revizionistă, sublinia Titulescu, statele Micii Înțelegeri ar fi „împinse de

împrejurări să-și schimbe politica" și, mai mult, acestea „s-ar apropia în mod fatal de Germania”⁴⁰. În iunie 1940, nu doar că Franța și Anglia nu mai erau în măsură să ofere sprijin României, dar și Mica Înțelegere era deja sfărâmată, după ocuparea Cehoslovaciei de către Germania și încercările Iugoslaviei de a se apropia de Italia. Amenințată din două părți de doi agresori la fel de malefici (Germania nazistă și URSS), România trăia drama unei țări mici care nu mai are opțiuni de salvare decât alinierea la unul dintre ei, considerat că ar putea fi mai puțin periculos decât celălalt. Cazul său nu era singular și se înscrie în cadrul unei paradigme comportamentale tipice țărilor mici care caută să contrabalanseze o amenințare iminentă și primejdioasă din partea unui stat revizionist.

Intrată pe panta cedărilor și a încercărilor de a intra cu orice preț în grațiile Germaniei, conducerea română decide, la 11 iulie 1940, retragerea din Liga Națiunilor, o măsură mai degrabă simbolică, dar de o mare gravitate, care semnifica, practic, renunțarea la o politică externă principială de două decenii pusă în slujba securității colective, salvagărdării păcii și respingerii cu fermitate a dictatului forței și a recurgerii la forță în Europa. Abia acum Moscova ar fi putut să afirme că România și-a schimbat într-adevăr orientarea tradițională, dar agresiunea URSS era una din cauzele principale ale acestei degradingolade tragice. Măsurile guvernului român vizând atragerea interesului Berlinului pentru o *colaborare strânsă* cu Germania vor continua și se vor amplifica în perioada următoare. Primit de ministrul de externe al Reichului, la 26 iulie 1940, primul ministru român Ion Gîgurtu, însoțit de ministrul de externe Mihail Manoilescu, dădea asigurări ferme că, în plan economic, România „se afla în întregime în sfera de interese germană”. Oficialii români sperau astfel că „Germaniei nu avea cum să-i fie indiferent dacă România era mai mare sau mai mică, sau dacă era umilită”. În fața Führerului, care a primit delegația română în aceeași zi, Gîgurtu anunța că „România și-a planificat să reorganizeze totul după modelul german”, inclusiv „să-și adapteze agricultura la necesitățile germane, în așa fel încât să creeze o comunitate de interese cu Germania”⁴¹. Speranțele conducătorilor români în mărinimia Führerului și în „simțul de justiție” al acestuia erau simple amăgiri. Germanii cunoșteau bine situația grea a României, la care contribuiseră din plin, iar acum nu se mai mulțumeau doar cu declarații de intenții. Ei erau siguri că impu-

nerea unui control total asupra României nu mai are cum să le scape, iar revendicările teritoriale ale vecinilor erau considerate o presiune în plus pentru a-și atinge propriile interese.

În fapt, conducătorii naziști continuau jocul dublu în raporturile cu România, unul din beneficiarii tratatelor de după Primul Război Mondial al cărui teritoriu, în viziunea lor, trebuia ciopârțit. Pentru moment, să notăm totuși că, în iulie 1940, în pofida tonului agresiv, în poziția Germaniei față de România se schimbase ceva în perioada ce a urmat înțelegerilor de la Moscova, din august 1939. Angajată masiv în războiul din Vest și, totodată, deranjată tot mai des de pretențiile crescânde și comportamentul imprevizibil al Moscovei, Germania începea să regândească locul ce urma să fie atribuit României, ale cărei resurse, mai ales petrolul și cerealele, deveniseră de o importanță covârșitoare pentru continuarea planurilor Berlinului. Hitler era satisfăcut că, prin presiunile asupra României, reușise să determine cedările teritoriale față de Rusia fără confruntări armate care ar fi putut degenera într-un conflict mai larg în această zonă, nedorit atunci de Germania. Pe de altă parte, în opinia sa, România nu plătitise îndeajuns pentru conduita din anii anteriori, mai ales pentru „așa-numita politică Titulescu”, asociată permanent cu orientarea preponderentă spre Franța și Anglia, aspecte reproșate cu orice ocazie de conducătorii naziști, inclusiv în discuțiile cu Gigurtu și Manoilescu din 26 iulie 1940. Cu acel prilej, Ribbentrop și Hitler nu au lăsat nicio posibilitate de manevră celor doi lideri români în privința necesității imperative ca România să consimtă de urgență la cedări teritoriale față de Ungaria și Bulgaria. În finalul discuțiilor, după cum consemnează documentele germane, Ribbentrop „a accentuat încă o dată românilor că, dacă nu se va găsi în curând o soluție la problemele nerezolvate cu Ungaria și Bulgaria, vor fi consecințe grave”⁴². Hitler s-a dovedit mai abil, încercând să lase impresia că Germania nu este atât de mult interesată de chestiunile românești. În ce privește noile cedări teritoriale, sfatul Führerului era că „trebuie să i se explice poporului român că era nevoie să accepte sacrificii pentru a evita noi tensiuni, în interesul bunăstării economice și financiare, care putea fi întemeiată doar pe stabilitate politică și pace”. De îndată ce o asemenea „stare de liniște și stabilitate” va fi asigurată, Führerul promitea că, împreună cu Italia, ar putea oferi României „un fel de garanție”⁴³. Scopul lui Hitler era ca și de această dată să se evi-

te o eventuală confruntare militară româno-ungară, care ar fi obligat Germania să intervină și ar fi afectat în mod grav fluxul livrărilor de petrol și cereale din România.

După unele încercări de negocieri româno-ungare, desfășurate la Turnu-Severin (16-24 august) și încheiate fără rezultate datorită pretențiilor exagerate ale Budapestei, Germania și Italia au decis să „arbitreze” în mod direct și tranșant diferendul dintre cele două țări. În discuțiile cu Gigurtu și Manoilescu, din 26 iulie, Führerul a subliniat că „va trebui să se găsească un compromis între fostele și actualele posesiuni”. Referindu-se la „cererea inițială a Ungariei de restaurare a frontierei de acum 1000 de ani de pe timpul regelui Ștefan”, Hitler a admis că „astfel de lucruri erau, desigur, imposibile”. În acest context, Ribbentrop a intervenit cu precizarea că „maghiarii doreau să recupereze jumătate din teritoriul pierdut în 1919”. Liderii români susțineau că „noua frontieră ar trebui să fie trasată în așa fel încât Ungaria și România să rămână cu același număr de cetățeni din cealaltă țară pe teritoriul lor, astfel ca situația să poată fi clarificată complet printr-un schimb ulterior al acestor elemente de populație străină”⁴⁴. Germania dorea să dea satisfacție într-o măsură destul de importantă Ungariei, oricum mai mult decât era dispusă România să ofere prin tratative, dar ceva mai mică totuși decât pretențiile maxime maghiare. În acest scop, și-a luat alături și Italia, care de mai bine de un deceniu susținea extrem de vocal pretențiile revizioniste ale Ungariei. În același timp, Berlinul a găsit de cuviință să atenționeze Roma asupra unor eventuale inițiative de a atrage și Rusia în tranșarea acestor probleme. După ce Axa a intervenit pentru a determina Ungaria, Bulgaria și România să treacă la negocieri directe, „nu mi se pare în interesul nostru, pe moment, să-i aducem pe ruși în această discuție sub nicio formă”, îi comunica Ribbentrop lui Ciano, la 16 august 1940. Orice eventuală implicare a Rusiei, accentua Ribbentrop, „nu numai că nu ar facilita încheierea unui acord între aceste trei țări ci, dimpotrivă, ar complica și mai mult lucrurile”, între altele și pentru faptul că „o astfel de intervenție ar avea tendința de a introduce factorul ideologic în chestiunea revizuirii pur teritoriale”⁴⁵.

Acceptând „arbitrajul” Germaniei și Italiei, delegația României a plecat la Viena, la finele lunii august 1940, cu așteptări semnificative în ce privește „simțul de justiție” al Führerului, după cum se exprimase

de curând premierul Gigurtu în discuțiile de la Salzburg. Cu atât mai mari au fost dezamăgirea și disperarea care i-a cuprins pe liderii români când au aflat condițiile stabilite de Hitler și Mussolini. La 29 august, ministrul Reichului, în prezența lui Ciano, îi comunica ministrului de externe român că „Transilvania este o problemă ce afectează nu numai interesele celor două țări vizate în mod direct ci, în mod indirect, și interesele Puterilor Axei”. Drept urmare, menționa Ribbentrop, după ce s-au consultat, Führerul și Mussolini au decis rapid „să găsească o soluție definitivă la problemă” sau, după cum se exprimase dictatorul italian, reglementarea stabilită „va trebui să fie atât de solidă încât să reziste uzurii timpului”⁴⁶. „Arbitrajul” urma să fie „acceptat fără nicio rezervă și condiție sau respins”. În caz contrar, amenințau Ribbentrop și Ciano, „consecințele pot fi pentru România o totală distrugere a ființei sale de stat”. România se afla în mod clar în fața unui nou ultimatum brutal, iar „respingerea echivala cu anihilarea statului român și împărțirea teritoriului său”, după cum apreciau istoricii Constantin și Dinu C. Giurescu⁴⁷.

La doar două luni de la dramaticele evenimente care au sfâșiat România sub amenințarea ultimatumurilor rusești, Consiliul de coroană se întrunea din nou, în noaptea de 29 spre 30 august 1940 și, „luând în deliberare comunicările cu caracter ultimativ făcute de guvernele german și italian, a hotărât acceptarea arbitrajului puterilor Axei asupra tratatelor româno-maghiare”, după cum preciza comunicatul oficial. În acest fel, după discuții și scene dramatice desfășurate la Palatul Belvedere din Viena, Ribbentrop și Ciano au impus semnarea, la 30 august, a textului convenit în limbile germană și italiană privind „hotărârea arbitrală” și să o accepte ca pe o „soluționare definitivă” a chestiunii transilvănene. Cu același prilej, printr-un schimb de scrisori, Germania și Italia își asumau, începând din 30 august, „garanția pentru integritatea și inviolabilitatea teritoriului național românesc”, atât cât mai rămânea după ciopârțirile suferite din partea puterilor revizioniste. Sub dictat, în decurs de două luni, România se văzuse silită să cedeze 94 254 kmp din teritoriul său (50 762 kmp, în favoarea URSS și 43 492 kmp, în favoarea Ungariei), precum și o populație totalizând circa 6,5 milioane locuitori, în majoritate români. Sub dictatul puterilor revizioniste, dezmembrarea României Mari se finaliza prin convenția româno-bulgară încheiată la Craiova, la 6 septembrie 1940, prin care România a cedat Bulgariei

Cadrilaterul (locuit de 152 000 bulgari și 150 000 turco-tătari). Schimbul de populații care a urmat s-a soldat cu evacuarea a 110 000 de români și repatrierea a 65 000 de bulgari. La sfârșitul acțiunilor de dezmembrare, suprafața României a fost redusă cu 100 293 kmp (31,4%), rămânând de 194 756 kmp, ceea ce reprezenta 68,6% din teritoriul de după Marea Unire. Pentru România, acestea reprezentau pierderi dramatice și echivalau cu o tragedie. Pentru Germania însă, România ciopârțită continua să reprezinte o zonă de resurse indispensabile care trebuia protejată cu orice preț.

Note ¹ V. Sturza, *Basarabia și destinul ei secret*, ed. cit., p. 296-297.

² *Ibidem*, p. 298-299.

³ *Ibidem*, p. 303.

⁴ Ion Șișcanu, *Premise false, efecte dezastruoase...*, ed. cit., p. XXXV.

⁵ V. Sturza, *Basarabia și destinul ei secret*, ed. cit., p. 304.

⁶ *Ibidem*, p. 311-312.

⁷ *Ibidem*, p. 320-321.

⁸ Textul integral al convorbirii regelui Carol al II-lea cu Manfred von Killinger este reprodus în Ioan C. Popa, *Fața nevăzută a agresorului. Pactul Molotov-Ribbentrop și urmările lui pentru România*, Editura Semne, București, 2017, p. 410-413.

⁹ V. Sturza, *Basarabia și destinul ei secret*, ed. cit., p. 316-320.

¹⁰ *Ibidem*, p. 305.

¹¹ *Ibidem*, p. 342.

¹² *Ibidem*, p. 318

¹³ Ion Șișcanu, *Premise false, efecte dezastruoase...*, ed. cit., p. XXXVII.

¹⁴ V. Sturza, *Basarabia și destinul ei secret*, ed. cit., p. 339.

¹⁵ *Ibidem*, p. 326, 330.

¹⁶ *Ibidem*, p. 333.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 337-338.

¹⁹ *Ibidem*, p. 351.

²⁰ Ion Șișcanu, *Premise false, efecte dezastruoase...*, ed. cit., p. XXXVIII.

²¹ Alexandru Moraru, *Basarabia Mareșalului Antonescu. 1941-1944. Documente și Materiale*, Tipocart Print, Chișinău, 2015, p. 61-63.

²² Robert Forczyk (2012/2014), *Gheorghe Konstantinovi Jukov*, Editura Litera, București, p. 36.

- ²³ C. Troncotă (2004), *Mihail Moruzov și frontul secret*, Editura Elion, București, p. 229-237.
- ²⁴ *Ibidem*, p. 238.
- ²⁵ *Ibidem*, p. 236.
- ²⁶ Florin Constantiniu (1997), *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, București, p. 307.
- ²⁷ V. Sturza (2016), *Basarabia și destinul ei secret. Mărturii și documente istorice*, Editura Litera, București, p. 266-267 (Memorandum al Departamentului de Stat al SUA).
- ²⁸ *Ibidem*, p. 278-279.
- ²⁹ *Ibidem*, p. 280 (Document din arhivele diplomatice sovietice).
- ³⁰ *Ibidem*, p. 282-283.
- ³¹ *Ibidem*.
- ³² *Ibidem*, p. 289-290.
- ³³ *Ibidem*, p. 298.
- ³⁴ *Ibidem*, p. 323-325 (Document din arhivele diplomatice germane).
- ³⁵ *Ibidem*, p. 334.
- ³⁶ *Ibidem*, p. 344-345 și 350 (Documente sovietice).
- ³⁷ *Ibidem*, p.
- ³⁸ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu (1975), *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, ediția a II-a, Editura Albatros, București, p. 775.
- ³⁹ V. Sturza, *Basarabia și destinul ei secret*, op. cit., p. 338.
- ⁴⁰ Nicolae Titulescu (1992), *Documente confidențiale*, Editura Academiei Române, București, p. 50.
- ⁴¹ V. Sturza, op. cit., p. 354-355.
- ⁴² *Ibidem*.
- ⁴³ *Ibidem*, p. 358.
- ⁴⁴ *Ibidem*, p. 358-359.
- ⁴⁵ *Ibidem*, p. 362.
- ⁴⁶ *Ibidem*, p. 366-369.
- ⁴⁷ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, op. cit., p. 776.

Constantin BURAC

Profesorul și istoricul Ioan Scurtu la 80 de toamne

C.B. – prof. univ. dr.,
Facultatea de Arhivistică
București. Autor al
volumelor: *Ținuturile Țării
Moldovei până la mijlocul
secolului al XVIII-lea*, 2002,
premiată de Academia
Română; *Așezările Țării
Moldovei din epoca lui Ștefan
cel Mare*, 2004; editor de
documente, în colaborare
cu acad. Ioan Caproșu,
a *Documenta Romaniae
Historica. A. Moldova*, vol.
XX (1629-1631), 2011 și
*Organizarea administrativ-
teritorială a Moldovei
(1833-1848)*, 2016; referent
oficial în comisii de doctorat,
membru al Senatului
Universitar al Academiei
de Poliție „Alexandru Ioan
Cuza”, membru în Comisia
de Heraldică a Ministerului
Afacerilor Interne.

Originar dintr-o regiune încărcată de istorie și de amintirile lui Ion Creangă, profesorul Ioan Scurtu s-a născut la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, la 27 noiembrie 1940, în satul Dochia, jud. Neamț, într-o familie modestă de țărani, ai cărei strămoși cochetaseră un timp cu politica. Primii ani din viață i-a petrecut sub povara greutăților războiului și a anilor de după acesta, când i s-a întipărit gândul de a deveni profesor, ceea ce l-ar fi scăpat, în mintea lui de copil, de sărăcie, cum îi spunea și mama sa. Acest gând, parcă predestinat, i-a marcat întreaga copilărie și adolescența, care peste ani s-a transformat în realitate. Clasele primare și gimnaziale le-a urmat în satul natal, nu departe de Humuleștii marelui povestitor, iar cele liceale le-a început la Bacău, apoi le-a continuat și finalizat la Liceul „Petru Rareș” din Piatra Neamț.

La încheierea acestui ciclu de pregătire și obținerea Diplomei de maturitate, dorind să devină scriitor și fiind admirator al unor mari scriitori (Mihail Sadoveanu, Cezar Petrescu, Camil Petrescu, Zaharia Stancu și a altora), urma, în viziunea sa, să frecventeze cursurile Facultății de Filologie din Iași. Nașul său, Dumitru Almaș, care îi era unchi din partea mamei și care îi cunoștea admirația pentru marii scrii-

tori, i-a propus să dea admiterea la Universitatea din București, unde i se puteau îndeplini aceste dorințe. La îndemnul acestuia și al unora dintre profesorii de liceu, a hotărât să se înscrie, în cele din urmă, la Facultatea de Istorie din capitala țării, unde s-a remarcat, pe întreaga perioadă a facultății (1957-1962), ca un pasionat al aprofundării cunoașterii istoriei contemporane a românilor.

Înscris la cercul științific studentesc de istoria contemporană a României din cadrul facultății, a întocmit o serie de comunicări ce au fost discuta-

te în ședințele acestuia, și apreciate de unii dintre profesorii săi. Astfel, la îndemnul profesorului Aron Petric, a elaborat o comunicare privitoare la primul guvern Sănătescu (23 august – 4 noiembrie 1944), prezentată la Sesiunea națională de comunicări științifice studentești, din 1961, care i-a adus Premiul întâi. Subiectul comunicării a fost apoi dezvoltat în teza de licență, în care erau prezentate unele puncte de vedere obiective asupra activității ministrului de justiție Lucrețiu Pătrășcanu. Cu toate că atunci acesta căzuse în dizgrația conducerii țării, îndrumătorul științific al lucrării a fost mulțumit de modul realist al tratării subiectului.

După încheierea cursurilor universitare a urmat, în mod obligatoriu, ca pentru toți absolvenții de învățământ universitar, satisfacerea stagiului militar timp de 90 de zile, într-o unitate din orașul Botoșani. Acum visul din copilărie era pe deplin îndeplinit, ajungând profesor la Institutul Pedagogic din Bacău, fiind și aproape de părinți, așa cum năzuia la sfârșitul studiilor universitare. Numai că sorții au hotărât să fie preparator universitar chiar la facultatea pe care deja o absolvise, alături de colegii Mircea Popa, Constantin Bușe, Gheorghe Vasilescu și Nicolae Isar. Tânărul preparator, neavând normă didactică, a fost inclus în colectivul de elaborare a

istoriei Universității din București, care în 1964 împlinea o sută de ani de la înființare. Proiectul nu a fost finalizat în totalitate, realizându-se numai partea de până la anul 1918, iar volumul al II-lea, ce urma să fie elaborat de un colectiv în care era inclus și tânărul preparator Ioan Scurtu, cuprinzând perioada următoare până la 1964, nu a mai fost realizat din cauza opoziției tacite a unor profesori din cadrul Universității din București.

Timp de patru ani s-a documentat asiduu asupra perioadei interbelice, studiind la Biblioteca Academiei Române conținutul ziarelor „Adevărul” și „Universul”, *Enciclopedia României*, ediția Dimitrie Gusti și alte lucrări, iar la Arhivele Statului, în mod deosebit, fondurile Președinției Consiliului de Miniștri și ale Casei Regale. Informațiile adunate în sute de fișe i-au dezvăluit o altă imagine a vieții social-politice și economico-culturale a României, decât cea oferită prin cursurile și dezbaterile de la seminarele din anii studenției. Rodul acestei munci l-a fructificat într-o comunicare despre alegerile parlamentare din decembrie 1937, prezentată în cadrul Catedrei de istoria României. Conținutul comunicării a iscat discuții aprinse între membrii catedrei, lucrarea fiind apreciată în final, interesantă, dar cu recomandarea de a mai reflecta asupra unor concluzii.

Anul 1966, când a devenit asistent universitar, încredințându-i-se conducerea seminarelor de istorie contemporană a României, a marcat pentru reputatul istoric începutul carierei de dascăl, pe care n-a abandonat-o până la pensionare, indiferent de funcțiile pe care le-a ocupat. În acest timp a devenit și doctor în istorie, cu tema *Istoria Partidului Țărănesc (1918-1926)*, publicată în 1975 (ediția a II-a, în 2002). Îndeplinirea cu onestitate a sarcinilor ce-i reveneau la catedră, prestigiul de care se bucura în rândul studenților, seriozitatea și modul de analiză a diferitelor aspecte din istoria vieții politice contemporane a României, precum și aprecierile colegilor, l-au ajutat să urce, fără probleme, toate treptele universitare: lector în 1972, conferențiar în 1981 și, apoi, profesor universitar din 1991. De-a lungul acestei cariere a contribuit la formarea a zeci de generații de absolvenți în domeniul istoriei și arhivisticii, unii afirmându-se ca profesori de prestigiu sau cercetători de renume.

Concomitent, s-a impus în domeniul cercetării istoriei României contemporane ca o personalitate de notorietate prin creionarea unei imagini cât mai realiste a societății românești din perioada interbelică, publicând numeroase lucrări prestigioase, apreciate atât în țară cât și în străinătate, volu-

me de documente care au marcat istoria interbelică românească, nemai-vorbind de numeroasele studii și articole publicate într-o serie de reviste de specialitate, precum și mai multe interviuri privitoare la diferite aspecte ale istoriei recente sau mai îndepărtate. Dacă ar fi să notăm aici doar cărțile și articolele publicate, ne-ar trebui câteva zeci de pagini.

La acestea se adaugă îndeplinirea unor funcții în fruntea unor instituții importante, între care: director al Arhivelor Naționale, al Institutului de Istorie „N. Iorga”, al Institutului Revoluției Române din decembrie 1989, Președinte al Societății de Științe Istorice din România, Președinte al părții române din cadrul Comisiei româno-ruse, privind tezaurul României etc., la care se adaugă înființarea de instituții, dintre care amintim doar Facultatea de Arhivistică – atât de necesară formării personalului cu pregătire de specialitate în administrarea și gestionarea documentelor, ca parte a patrimoniului național. De asemenea, amintim că este membru titular fondator al Academiei Oamenilor de Știință din România, îndeplinind funcția de Președinte al Secției de Științe Istorice și Arheologie din cadrul acesteia.

Volumul impresionant de informații și profunđa înțelegere și analiză a documentelor privitoare la viața politică, socială, economică și culturală a României contemporane i-au determinat pe responsabili de la Academia Română să-i încredințeze coordonarea editării volumului VIII al Tratatului *Istoria Românilor*, având ca subtitlu *România întregită (1918-1940)*, apărut în 2003.

Activitatea de profesor de elită al învățământului românesc și cercetător de notorietate al unei epoci fundamentale a istoriei noastre contemporane, evaluată de o operă istorică impresionantă, i-a fost răsplătită printr-o serie de diplome acordate de diverse instituții științifice, muzee, fundații, publicații etc., între care: Diploma și Placheta de Aur ale Academiei Oamenilor de Știință din România (2007), Diploma de Excelență a Societății de Științe Istorice din România (2010) etc., decorații, precum și titlul de *doctor honoris causa* al Universității *Ovidius* din Constanța (2007).

În pragul trecerii în deceniul al nouălea, îi dorim viață lungă, alături de familie și de cei dragi și apropiați, putere de muncă creativă încât să îmbogățească istoriografia românească cu noi lucrări și studii, în care să dovedească același simț al obiectivității și măsurii în căutarea adevărului istoric.

Ioan SCURTU

Istoria Basarabiei a fost și este pentru mine parte a istoriei românilor

Interviu realizat de Alexandru BANTOȘ

– *Stimate Domnule Profesor Ioan Scurtu, vă mulțumesc pentru bunăvoința de a realiza acest dialog în ajunul zilei de 27 noiembrie 2020, când urmează să împliniți o vârstă venerabilă. Vă rog, cu acest prilej, să acceptați felicitări și urări de sănătate, de ani mulți și rodnici din partea colegiului de redacție și a echipei revistei „Limba Română”!*

– Vă mulțumesc, la rândul meu, pentru felicitări și urări, precum și pentru onoarea pe care mi-o faceți de a marca cei 80 de ani pe care îi împlinesc la 27 noiembrie 2020 – o vârstă la care nu gândeam că o să ajung.

– *Ziua Dumneavoastră de naștere coincide cu un eveniment nu tocmai fast din istoria modernă a românilor. Exact în această zi, acum opt decenii, la 27 noiembrie 1940, marele istoric Nicolae Iorga a fost asasinat de către un grup de legionari. V-a marcat cumva această coincidență?*

– Despre Nicolae Iorga am aflat foarte târziu. La Liceu (Școala Medie cum se numea atunci) manualul oficial, tipărit „sub redacția acad. Mihail Roller”, nu acorda nicio atenție valorilor naționale, obiectivul urmărit fiind educarea elevilor în spiritul impus de ocupantul sovietic.

Ca student la Facultatea de Istorie a Universității din București am audiat cursurile generale de istoria modernă și de istoria contemporană a României, unde N. Iorga era prezentat ca antisemit (colaborator al lui A. C. Cuza) și sprijinitor al dictaturii profasciste a lui Carol al II-lea (consilier regal).

Încă din anul I, unchiul meu, Dumitru Almaș – conferențiar la această facultate – mi-a povestit câte ceva despre profesorul său Nicolae Iorga,

un mare dascăl și savant. M-a pus în legătură cu șefa bibliotecii, domnișoara Vulcu, fostă studentă a lui Iorga, care mi-a permis să citesc în biroul ei unele cărți scrise de profesor.

După terminarea facultății în 1962, având permis la Fondul Special al Bibliotecii Academiei, am studiat mai multe lucrări semnate de N. Iorga, și am parcurs întreaga colecție a ziarului „Neamul Românesc”. Astfel, mi-am putut forma o imagine proprie despre istoricul, profesorul, omul politic și patriotul N. Iorga.

După 1964 în România a început procesul de „reabilitare” a unor personalități culturale și politice „burgheze”, între care și N. Iorga. În acest context, am prezentat comunicarea *Istoria contemporană a României în opera lui N. Iorga* la sesiunea științifică din 1965, organizată de Facultatea de Istorie cu prilejul împlinirea a 25 de ani de la asasinarea profesorului. În 1967 am publicat două studii: unul în revista „Romanoslavica” intitulat *N. Iorga și atacarea Serbiei de către Austro-Ungaria în 1914*, și celălalt în „Analele Universității București. Seria Istorie” cu titlul *N. Iorga despre cauzele și caracterul Primului Război Mondial*. Ulterior, în cărțile și studiile mele m-am referit la contribuția lui N. Iorga la realizarea Marii Uniri, la apărarea intereselor naționale, la activitatea sa politică. În cartea *Viața politică din România. 1918-1944*, publicată în anul 1982, am acordat spațiul cuvenit activității Partidului Naționalist-Democrat, guvernului din 1931-1932, luptei lui N. Iorga împotriva hitlerismului și revizionismului.

La seminarii și la cursuri am vorbit despre N. Iorga, am recomandat în bibliografie cărți scrise de acesta, am propus lucrări de licență despre activitatea politică și partidul său.

În anii 2001-2006 am îndeplinit funcția de director al Institutului de Istorie „N. Iorga”. În această calitate am sprijinit organizarea sesiunilor științifice anuale dedicate întemeietorului acestui institut, reeditarea lucrărilor sale, desfășurarea activităților Universității de Vară „N. Iorga” de la Vălenii de Munte etc.

Toate acestea nu au legătură cu ziua în care m-am născut, ci cu faptul că, după ce am conștientizat că N. Iorga a fost o mare personalitate, am dorit ca activitatea sa să fie cunoscută și apreciată de studenți și de toți iubitorii de istorie.

– ***Mai multe lucrări ale Dumneavoastră au ca obiect de studiu Istoria Basarabiei. Cum se explică atașamentul Dumneavoastră față de această parte de românie?***

– Istoria Basarabiei a fost și este pentru mine parte a istoriei românilor, astfel că m-am străduit să vorbesc – la seminarii, la cursuri, sesiuni științifice etc. – despre această realitate. În teza mea de doctorat intitulată *Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918-1926)*, susținută în 1971, am acordat un larg spațiu activității acestuia în Basarabia și rolului unor personalități, precum C. Stere și Pan Halippa. Această realitate se regăsește și în cartea cu acest titlu publicată în 1975.

Fiind ales șeful Catedrei de Istoria României în ianuarie 1990, am propus schimbarea denumirii acesteia în Catedra de Istoria Românilor. În această calitate am promovat abordarea unitară a istoriei românilor, inclusiv a celor din afara granițelor țării. Eu am inițiat elaborarea unei lucrări de sinteză privind istoria Basarabiei, care a apărut în 1994. La următoarele ediții am obținut colaborarea unor istorici din Republica Moldova. În 2001 a apărut, la Chișinău, traducerea în limba rusă a acestei lucrări. Am o relație excelentă cu istorici basarabeni, între care Anatol Petrencu, Ion Buga, Ion Negrei, Ion Șișcanu, Demir Dragnev, Gheorghe Cojocar, la invitația cărora am participat, de-a lungul anilor, la sesiuni științifice privind diverse aspecte din istoria Basarabiei la Chișinău, Cahul, Bălți și Soroca.

– ***Anul 1940 are o semnificație aparte pentru România, pentru ținutul din partea de est a Prutului. S-a scris mult despre cedarea Basarabiei la 28 iunie 1940. În istoriografia sovietică și cea rusească evenimentul, se știe, era și mai este înfățișat drept „eliberare”. Dacă facem abstracție de raționamentul/concluziile de azi, întemeiate pe numeroase documente de epocă, scoase la iveală în ultimul timp, și coborâm în timp, putem admite că drama poporului român de acum opt decenii ar fi putut cumva fi evitată sau, cel puțin, diminuată?***

– Este greu de presupus că România putea evita amputările teritoriale din 1940, impuse de cele două mari puteri totalitare – Uniunea Sovietică și Germania. Dar nu se poate face abstracție de responsabilitatea clasei politice românești, care a promovat o politică externă unidirecțională – spre Franța care, s-a dovedit, nu s-a putut apăra pe sine. Guvernării de la

București nu au acceptat oferta lui Hitler din noiembrie 1936 ca Germania să garanteze integritatea teritorială a României, cu condiția ca aceasta să renunțe la politica „de încercuire” a Reich-ului. Abia după pierderea Basarabiei și nordului Bucovinei, Carol al II-lea s-a orientat în iulie 1940 spre Germania, dar era prea târziu. Nu știm dacă Hitler s-ar fi ținut de cuvânt, dar știm – cu certitudine – că acesta s-a răzbunat, având un rol important în sfârșirea României Mari.

Rusia a avut și are o politică externă constantă, indiferent de regim. După ocuparea Basarabiei în 1812, a considerat că aceasta îi aparține și nu a acceptat unirea ei cu România în 1918. Crearea Republicii Sovietice Socialiste Autonome Moldovenești în 1924 a constituit preluul evenimentelor din 1940.

– Despre un „personaj controversat”, considerat de către unele voci „erou”, iar de către altele „criminal”, continuă să se vorbească „cu jumătate de gură” pentru a nu crea animozități. Dumneavoastră cunoașteți foarte bine realitățile în care pe scena politică s-a afirmat Mareșalul Ion Antonescu. Ce trebuie, din punctul Dumneavoastră de vedere, să știe generația actuală de români despre această personalitate?

– Ion Antonescu a fost și este prezentat unilateral din motive politice. Înainte de 1989 era acuzat că „a împins” România în războiul împotriva Uniunii Sovietice, „cotropind” Basarabia și nordul Bucovinei, armata română ajungând până la Stalingrad. Antonescu a fost declarat criminal de război, „judecat” și executat în 1946. Procesul s-a intitulat al „mării trădări naționale”, iar sentința era considerată ca pe deplin justificată.

După 1989, Antonescu este făcut responsabil pentru politica antisemită și deportările din Transnistria, unde au murit numeroși evrei. Prin lege a fost interzisă negarea holocaustului în România. Se eludează faptul că Antonescu a rezistat presiunilor germane vizând trimiterea evreilor români în lagărele de exterminare de la Auschwitz și Birkenau. De asemenea, la sfârșitul războiului (1945), în România trăia cea mai numeroasă populație evreiască din Europa.

Înainte de 1989 nu s-a permis să se scrie, iar după această dată doar câțiva istorici s-au referit la faptul că, după prăbușirea României Mari în 1940, principalul obiectiv istoric al poporului român a devenit refacearea granițelor statale din 1918. Ion Antonescu și-a asumat răspunderea

de a lupta pentru eliberarea Basarabiei și nordului Bucovinei, ocupate de Uniunea Sovietică, și integrarea lor în statul național român. Acest obiectiv a fost realizat pentru scurt timp, prin colaborarea militară cu Germania.

O apreciere a lui Ion Antonescu trebuie să aibă în vedere întreaga sa activitate de patru decenii, și nu doar cei patru ani (1940-1944) când s-a aflat în fruntea statului.

Antonescu a contribuit la făurirea și apărarea statului național unitar român, fiind decorat de regele Ferdinand; a fost atașat militar al României la Londra și Paris, șeful Școlii Superioare de Război, ministrul apărării naționale etc. Toate aceste activități trebuie să-și găsească locul cuvenit, pentru ca generația actuală să cunoască rolul lui Ion Antonescu în istoria românilor.

– Într-un articol publicat în revista noastră menționați despre o ocazie pierdută (situație menținută, de altfel, până în 1991) „de liderii politici de la București de a negocia din vreme și de a scoate România din războiul purtat alături de Germania lui Hitler, pentru ca astfel să evite ocupația sovietică”. Vă rog să nuanțați pentru cititorii revistei noastre semnificația acestei eventuale șanse?

– Eu l-am citat pe Alexandru Crețeanu, care a publicat o carte cu acest titlu. El se referea la „ocazia pierdută” de englezi și americani, care nu au deschis cel de-al doilea front în Balcani. Crețeanu aprecia că, dacă se realiza acest obiectiv, liderii politici români ar fi obținut încheierea armistițiului în condiții favorabile, evitând ocupația sovietică. În realitate, Roosevelt, Churchill și Stalin s-au înțeles asupra împărțirii zonelor de influență, România fiind plasată în zona care revenea URSS.

– De ce desprinderea de imperiul sovietic nu a condus la Unirea Basarabiei cu Patria-mamă, iar Independența Republicii Moldova (acest lucru îl constatăm după trei decenii) nu a însemnat „un divorț” adevărat, autentic de fosta metropolă, o veritabilă autodeterminare, așa cum s-a întâmplat în țările baltice, de exemplu. La 1991, în alt context istoric, cu alți actori politici naționali și internaționali, de fapt, a fost pusă în aplicare expresia lui Lenin de la începutul secolului trecut (la care faceți referință Dumneavoastră), expresie potrivit căreia „libertatea divorțului (de Rusia – n.n.) nu înseamnă neapărat dreptul

la divorț”. Iată-ne, dar, din nou în declarații liberi și independenți, în realitate aflați în continuare sub neslăbita supraveghere (politică, economică etc.) a Rusiei. În ce condiții basarabienii ar putea scăpa de „tutela”, de „prezența” rușilor, tot mai manifestă în ultimul timp între Prut și Nistru?

– În 1989-1991, Europa a cunoscut transformări profunde. Statele care au avut în fruntea lor oameni politici cu viziune istorică, curajoși și patrioți și-au realizat obiectivele naționale. Din păcate, românii nu au avut parte de asemenea personalități. Liderii politici de la București și Chișinău nu au învățat – sau poate nici nu cunoșteau – lecțiile istoriei, care demonstrează faptul că românii și-au atins obiectivele majore bazându-se pe ei înșiși. Cei care au realizat Unirea Principatelor în 1859 au pus Puterile Garante în fața „faptului împlinit”, iar acestea au fost nevoite să recunoască realitatea. În 1918 frunțașii politici de pe ambele maluri ale Prutului și-au asumat răspunderea și riscul de a hotărî Unirea Basarabiei cu România, recunoscută apoi prin Tratatul de la Paris din 1920. În studiul intitulat *Marile Puteri, România și Basarabia (1917-2019)*, publicat în revista „Limba Română”, nr. 1, 2019, am apreciat că în 1991 s-a pierdut o șansă istorică. În opinia mea, contextul era favorabil: SUA erau preocupate de lichidarea Uniunii Sovietice, Marea Britanie și Franța – de unificarea Germaniei și consecințele acestui act, Rusia – de salvarea imperiului secular. În loc să acționeze, liderii politici de pe ambele maluri ale Prutului au așteptat ca marile puteri să le indice ce au de făcut. Numai că acestea nu aveau pe agenda lor politico-diplomatică problema unirii Basarabiei cu România. Doar Senatul SUA a adoptat la 28 iunie 1991 o Rezoluție în care se cerea Administrației americane „să susțină încercarea de revenire a Moldovei la România”. Frunțașii politici români nu au acționat în această direcție.

Evenimentele se desfășurau cu iuțeală, nu era timp de referendumuri și „chichițe” juridice, trebuia acționat energic și rapid. În entuziasmul existent atunci, propunerea ca Marea Adunare Națională să voteze Unirea cu România ar fi fost îmbrățișată de participanți. Nu a existat o asemenea inițiativă și nici măcar cererea de a se asigura integritatea Basarabiei, prin reunirea teritoriilor sale din nord și din sud ocupate de Ucraina.

Pe de altă parte, dacă ar fi avut viziune istorică și spirit patriotic, liderii de la București ar fi trebuit să susțină cu fermitate unirea, așa cum au făcut

în 1917-1918 regele Ferdinand, Ion I. C. Brătianu, Alexandru Marghiloman și celelalte personalități responsabile.

Cei care se aflau la conducerea României în 1990-1991 au mers în contrast cu istoria și nu și-au dat seama că, recunoscând necondiționat independența Republicii Moldova și a Republicii Ucraina, guvernul a anulat hotărârile de Unire adoptate de Sfatul Țării și de Congresul General al Bucovinei. Atât separatiștii din Basarabia, cât și oficialii de la Kiev pot declara că România a recunoscut în 1991 că teritoriile respective nu-i aparțin.

Ulterior, disputele interne din Republica Moldova, oportunismul și dorința de căpățuială personală au fost principalii factori de care a profitat și profită Federația Rusă, care se bazează pe „cozile de topor” de la Chișinău. La rândul lor, politicienii din România au abandonat cu totul ideea refacerii statului național unitar român. „Neslăbita supraveghere” a Rusiei asupra Basarabiei se desfășoară cu complicitatea UE și NATO, care – dincolo de unele declarații formale – acceptă această realitate.

– În mai multe lucrări fundamentale sunteți preocupat de soarta Dinastiei Regale a României chemată să consolideze „edificiul public” al României moderne. Dacă ar fi să caracterizați succint perioada istorică, aflată sub sceptru regal, cum apreciați rolul Dinastiei în „schimbarea la față” a României?

– Regii au avut un rol pozitiv în istoria României atunci când s-au sprijinit pe oameni politici cu viziune, fermitate și curaj. Carol I s-a bazat pe Ion C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu, realizând independența de stat. Ferdinand i-a acordat deplină încredere lui Ion I.C. Brătianu, înfăptuind Marea Unire din 1918. Carol al II-lea a urmărit să se impună împotriva liderilor politici români și a dat faliment, compromițând însăși instituția monarhiei. Mihai I a fost „victimă istoriei”: ajuns rege minor în 1927, a fost detronat de tatăl său în 1930; reinstalat de Ion Antonescu în 1940, nu era decât un simbol; și-a legat numele de un act istoric controversat, cel de la 23 august 1944.

– În ce măsură evenimentele din 23 august 1944 au „anticipat” într-un fel abdicarea ultimului rege, Mihai, survenită în decembrie 1947, odată cu expulzarea sa și a familiei regale peste hotare?

– Nu se poate susține că evenimentele din august 1944 au „anticipat” abdicarea ultimului rege al României. Făuritorii actului de la 23 august nu știau că țara lor a fost cedată lui Stalin de Churchill și Roosevelt. Ei erau convinși că englezii și americanii nu vor permite sovieticilor să ocupe România și să-și impună propriul lor regim politic. În august 1945, sfătuit de reprezentanții SUA și Marii Britanii la București, regele a încercat să înlăture guvernul Groza, întrerupând legăturile cu acesta. „Greva regală” nu a reușit, cei „trei mari” hotărând, în decembrie 1945, menținerea guvernului. După această dată, regele, sfătuit de regina-mamă Elena, a căutat să câștige încrederea sovieticilor și a guvernului: în mai 1946 a inaugurat statuia Ostașului Sovietic Eliberator din București și l-a decorat pe dr. Petru Groza, în iunie 1946 a respins cererea de grațiere a lui Ion Antonescu; de asemenea, Mihai a semnat toate actele prezentate de guvern, inclusiv cel privind desființarea Senatului etc. Ultimele decrete purtând iscălitura regelui Mihai au fost numirea în guvern a liderilor comuniști Ana Pauker și Emil Bodnăraș. Abdicarea a venit aproape de la sine: din 1946, Mihai rămăsese singurul rege din spațiul ocupat de sovietici, astfel că la 30 decembrie 1947 a trebuit să abdice. Regele și familia sa nu au fost „expulzați”, ci au părăsit țara, înțelegând că în Republica Populară Română situația lor putea deveni periculoasă (în mai 1950 au fost arestați toți cei care au ocupat o funcție politică în anii 1918-1944).

– Într-un interviu, subliniați literalmente: „Această materie (Istoria românilor – n.n.) a fost scoasă din învățământ de regimul democratic de după 1989, deși această disciplină exista de la Legea învățământului din timpul lui Cuza”. Cum interpretați această decizie ce minimalizează și chiar compromite rolul manualelor în procesul de educație patriotică a tinerei generații. De altfel, noțiunea de „educație patriotică” a căpătat o conotație oarecum negativă, peiorativă. De ce? Cum se explică acest fenomen?

– Situația la care vă referiți se înscrie într-un program promovat de „europeniști”, care vizează ștergerea identității naționale a statelor mici. Acest curent a fost puternic mediatizat după 1995, când se inocula ideea că patriotismul și identitatea națională împiedicau aderarea fostelor state „comuniste” la NATO și UE. În același timp, Franța, Germania, Anglia, ca să nu mai vorbim despre SUA, continuau să-și cultive valorile naționale, să marcheze oficial și cu mult fast propriile momente

istorice. Și în România au fost găsiți – ca și în anii 1950 – intelectuali, inclusiv istorici, care s-au angajat în denigrarea trecutului propriului popor, în minimalizarea și chiar negarea valorilor naționale. Campania lor i-a vizat pe toți marii oameni de cultură români, sub motiv că ar fi fost naționaliști – între aceștia Mihai Eminescu și Nicolae Iorga. De fapt, ei au oferit politicienilor obedienți climatul necesar pentru adoptarea unor măsuri concrete, printre care eliminarea Istoriei Românilor ca obiect de studiu în liceu, desființarea emisiunilor de istorie de la TVR etc. S-a mers până acolo, încât nu a fost promulgată legea privind marcarea zilei de 4 iunie 1920, când prin Tratatul de la Trianon s-a confirmat, pe plan internațional, unirea Transilvaniei cu România.

– Basarabia a fost timp îndelungat exclusă din Istoria modernă a românilor, iar despre România se pomenea doar în plan negativ în lucrările istoricilor sovietici din RSS Moldovenească. Oare nu a venit timpul ca specialiștii în materie să elaboreze o singură Istorie a Românilor (pentru românii de o parte și alta a Prutului, pentru cei din sudul Basarabiei și nordul Bucovinei, pentru cei din Banatul sârbesc etc.), istorie care să fie inclusă în programul de studii, inclusiv universitar, așa încât tânăra generație să cunoască adevărul despre români, să conștientizeze unitatea lor istorică/etnolingvistică, dar și drama lor. Este oare imposibilă realizarea unui asemenea proiect?

– În anii 1992-1993, în calitate de președinte al Comisiei de Istorie a Ministerului Educației și Învățământului din România, am luat legătura cu președinta Comisiei similare de la Chișinău și am invitat-o la București împreună cu câțiva profesori de istorie din Chișinău. Am lucrat împreună, timp de o săptămână, la armonizarea programelor de Istorie din România și Republica Moldova. Pe aceeași linie, am discutat cu profesori din România, solicitându-le să elaboreze manuale de istoria românilor și de istoria universală pentru Republica Moldova. Eu însumi am contribuit la realizarea manualului de istorie contemporană a României. Ulterior, aceste manuale au fost scrise în colaborare cu profesori din Republica Moldova. În paralel au început să fie publicate manuale redactate de profesori din Basarabia. Evident, este meritul intelectualilor basarabeni, care au obținut, la vremea respectivă, din partea conducerii de la Chișinău, ca Istoria Românilor să figureze în planurile de învățământ din Republica Moldova și să se realizeze o colaborare eficientă între istoricii din stânga și din dreapta Prutului.

Nu aceeași situație a existat la românii din Bucovina și sudul Basarabiei, ocupate de Ucraina. Pe de o parte, intelectualii români de acolo nu au avut forța necesară pentru a se impune, iar pe de altă parte sprijinul Bucureștiului a fost extrem de modest. Mai mult, în 1997 a fost semnat un tratat prin care recunoștea că teritoriile românești ocupate de sovietici, inclusiv insula Șerpilor, aparțineau Ucrainei, conformându-se astfel directivelor UE și NATO. Conducerea de la Kiev promovează o politică de asimilare a minorităților etnice, inclusiv a românilor, iar guvernarea de la București nu numai că nu intervin în favoarea românilor, dar își declară sprijinul necondiționat ca Ucraina să se integreze în structurile euroatlantice.

Despre celelalte teritorii locuite de români nu s-a pus problema elaborării unor manuale comune, nici măcar a unor manuale privind istoria și cultura românilor din Bulgaria, Serbia, Grecia etc.

După 1989, în România s-au publicat multe cărți privind istoria și cultura românilor din afara granițelor. Menționez că tratatul *Istoria Românilor*, apărut sub egida Academiei Române (10 volume), tratează întreg spațiul românesc. În volumul VIII, pe care l-am coordonat, există un masiv capitole intitulat *Românii din afara hotarelor țării*.

– *La sfârșitul acestui an se împlinesc trei decenii de la fondarea revistei „Limba Română”. Vă rog, stimate Doamnă Profesor, mulțumindu-vă pentru interviul acordat, să transmiteți un mesaj cititorilor publicației noastre aniversare.*

– Știu din proprie experiență ce înseamnă să editezi o revistă, cât efort necesită, câtă muncă de atragere a unor colaboratori prestigioși și de asigurare a unei ținute științifice unei asemenea publicații. Se adaugă problemele privind tipărirea și difuzarea acesteia.

Dumneavoastră ați depus o muncă uriașă, reușind să asigurați apariția revistei „Limba Română” timp de trei decenii, învingând tot felul de greutăți și impunându-i un program național, cultural și științific. Folosesc acest prilej pentru a transmite felicitări realizatorilor revistei „Limba Română”, în primul rând Dumneavoastră, doamnă Alexandru Bantoș, pentru curajul, perseverența și profesionalismul dovedite.

LA MULȚI ANI!

Un mare istoric și pedagog – Ioan Scurtu

Sunt unul dintre absolvenții Facultății de istorie a Universității București (promoția 1977), care a avut șansa de a-l fi cunoscut pe profesorul Ioan Scurtu, la cursul special și seminarul cu grupa de istorie contemporană a României, din ultimul an de studii încheiate cu susținerea, sub îndrumarea magistrului, a lucrării de licență cu tema *Problemele apărării independenței și suveranității în programele principalelor partide politice din România în perioada interbelică*. Debutul meu publicistic se datorează tot prof. Ioan Scurtu, grație căruia un articol-sinteză din lucrarea sus-menționată a apărut în volumul *Din lupta poporului român pentru independență*, editat de Universitatea București, în anul 1977, la aniversarea a 100 de ani de la cucerirea Independenței de Stat a României. De-a lungul anilor, am beneficiat de sprijinul generos al Domniei Sale în diverse momente importante ale activității mele în domeniul cercetării istoriografice: Doctorat, concursuri de promovare în gradul de cercetător, lansarea unor cărți proprii, *prefața* la una dintre acestea etc.

Ca profesor, domnul Ioan Scurtu atrăgea atenția de la început prin felul simplu și natural de a vorbi, rostirea rară și apăsată a cuvintelor, cu o voce domoală, cursurile sale captând, însă, auditoriul prin bogăția de date și idei, cât și prin exactitatea inginerescă aș spune, rigoarea și acuratețea expunerii. Nu căuta artificii oratorice de natură să impresioneze, nici nu era nevoie; discursul său, prin însăși felul în care era construit, informațiile istorice transmise, modul organizat, gradual și sistematic în care le prezenta, într-o ordine logică și cronologică impecabilă, reușind să captiveze pe auditori. Expunerea era sobră, fără divagații, decât în măsura în care acestea erau absolut necesare. Prof. Ioan Scurtu știa să strecoare în discursul său, mici povestiri sau „nostimade” cu iz anecdotic despre diverse personaje și întâmplări, cel mai adesea din perioada interbelică, sub forma unor acolade sau paranteze, ele fiind în fapt tot informații cu caracter istoric, dar care prin natura

lor reușeau să înviorze expunerea academică, iar auditoriul să devină numai ochi și urechi la cele povestite de magistru. Trebuie remarcat că și materia pe care o predă prof. Ioan Scurtu era adecvată unor asemenea procedee abile de a stârni interesul de cunoaștere al studenților. Istoria adevărată a României în perioada contemporană suscita, cred, o curiozitate epistemică mai mare din partea studenților decât, poate, alte perioade din istoria națională, mai ales după o vreme, când aceasta fusese ocultată sau crunt mistificată în epoca de tristă amintire a lui Mihail Roller et co.

Pentru noi, studenții, chestiunile privind viața politică din perioada antecomunistă, a democrației pluraliste din România interbelică, desfășurarea unor evenimente de seamă din acea epocă, figurile unor personalități proeminente ale vieții politice erau lucruri de mare interes, ale căror subtile înțelesuri căutam să le descifrăm în discuțiile de la seminar cu profesorul nostru, care, la vremea aceea, deja, se dovedea un cunoscător de excepție a surselor de informații în materie, îndeosebi a celor bazate pe documentele de arhivă.

A fost o adevărată revelație lectura lucrării *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc. 1918-1926*, pe care prof. Ioan Scurtu a publicat-o la Editura Litera, în anul 1975, fiind prima monografie a unui istoric român din perioada comunistă, consacrată unui partid „burghez”. Am studiat și conspectat, cu „vârful de ac”, cum se spune, această lucrare, iar apoi celelalte volume referitoare la istoria Partidului Național-Țărănesc, monarhia în România ș.a., care au apărut în anii următori, sub semnătura prof. Ioan Scurtu și care s-au dovedit modele de exegeze științifice pentru cercetarea istoriografică.

Prof. Ioan Scurtu a dovedit calități manageriale deosebite ca director și îndrumător al unor instituții și sectoare de învățământ și cultural-științifice de o mare însemnătate pe plan național. Ca director general al Arhivelor Naționale ale României (1991-1996), prof. Ioan Scurtu a pus bazele și a coordonat colecții de documente, transformând Arhivele Naționale într-o instituție modernă, de prestigiu deschisă cercetătorilor români și străini. A fost fondator și primul decan al Facultății de Arhivistică din cadrul Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza” (1992-1994), decan (1991-1992, 2007-2008) și prorector la Universitatea „Spiru Haret” (2004-2007).

La aniversarea a 80 de ani de viață a profesorului Ioan Scurtu, nu-mi rămâne decât să-i urez multă sănătate, viață îndelungată, cu bucurii și fericire, alături de toți cei dragi și apropiați, precum și multă putere de muncă, în vederea realizării tuturor proiectelor și aspirațiilor sale.

Ion CONSTANTIN
cercetător, doctor în istorie,
Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului
al Academiei Române

Domnul profesor Ioan Scurtu, istoric-formator pentru tineri

Contactul cu lucrările domnului profesor Ioan Scurtu l-am avut încă de pe băncile liceale, beneficiind atât de o bogată colecție, existentă în familie, din volumele sale, având însă și ocazia de a-l asculta la emisiunile de la televiziune unde expunea clar și sistematic un subiect sau altul de istorie; având de asemenea și privilegiul de a-l audia și la diferite reuniuni științifice la care am avut norocul a fi martor (la Clubul Istoricilor „Nicolae Iorga” de la Vălenii de Munte și la Muzeul Vrancei din Focșani). În calitate de doctorand în domeniul Istoriei Contemporane a României (perioada interbelică), pregătirea mea de jurist a fost completată prin cunoașterea lucrărilor de istorie a secolului XX, fundamentale – cum sunt, în primul plan, cele ale domnului profesor Ioan Scurtu.

Pentru pregătirea unui tânăr ce aspiră a cunoaște trecutul în datele sale științifice și metodologice, volumele privind perioada interbelică, marca profesorului Ioan Scurtu, sunt de căpătâi; atât cele de sinteză, cât și cele dedicate unor personalități ale istoriei noastre (cărți sau studii), precum lui Mihai Viteazu, Alexandru Ioan Cuza, celor patru regi, oamenilor politici Ion C. Brătianu, Spiru Haret, Ionel I.C. Brătianu, Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Nicolae Titulescu, Nicolae Iorga, Constantin Angelescu, Barbu Știrbey, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceaușescu și alții). Articolele sale publicate în „Magazin isto-

ric”, „Dosarele istoriei”, „Historia”, „Clipa” sunt adevărate îndreptare în construcția intelectuală a unui tânăr ce se dorește familiarizat cu adevărata noastră istorie, scrisă pe bază de documente.

Limpezimea și conciziunea exprimărilor sale fac mai lesnicios a fi percepută istoria vremurilor trecute, relatări ce sunt pigmentate cu aparent „mărunte” fapte ce ilustrează viața de zi cu zi a oamenilor. În acest sens, de un real ajutor mi-au fost volumele *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică* (apărut în 2001) și *Istoria civilizației românești. Perioada interbelică (1918-1940)* (apărut în 2009). Iar cel mai recent volum al domnului profesor, *Istoria românilor de la începuturi până în 1920. Drumul spre Marea Unire* (peste 700 de pagini, apărut la Iași anul trecut), este, prin studiile incluse, un veritabil îndreptar în cunoașterea *sine ira et studio* a trecutului nostru istoric.

George LASCU,
doctorand,
Universitatea „Ovidius” din Constanța

Respect, admirație și recunoștință pentru operă și pentru verticalitatea morală

Ca orice istoric român, ce aș putea să spun despre Ioan Scurtu altceva decât respect, admirație și recunoștință pentru opera sa și pentru verticalitatea morală într-o vreme în care această din urmă calitate este prețuită de tot mai puțini indivizi din societate.

Evenimentele din decembrie 1989 l-au găsit pe Ioan Scurtu cu o carieră profesională solidă, construită deja. Cu toate acestea, nu a scăpat de furia poliției „corectitudinii” politice a noilor cenzori din universitate și din societatea românească post-decembristă. Unii colegi universitari, inclusiv dintre cei care au sărit de la poziția de lector direct la cea de profesor universitar, au încercat să prăvălească asupra profesorului Ioan Scurtu toată nimicnicia născută din frustrări acumulate în anii re-

gimului socialist de stat, care însă ascundeau și limite ale nivelului lor profesional.

Șicanele pe care a trebuit să le suporte nu i-au anulat capacitatea de muncă și de creație științifică de nivel înalt. A triumfat în profesie, plutind superior deasupra detractorilor săi, prin valoarea operei. Ca profesor, a contribuit mult la formarea a numeroase generații de istorici, cercetători, profesori, arhiviști, muzeografi. I-a poleit pe toți cu învățăminte prețioase, cu un exemplu minunat și le-a valențat carierele. A condus cu demnitate și cu realizări importante instituții științifice.

Omagiul adus profesorului Ioan Scurtu vine într-un moment în care nevoia de valoare autentică în societatea românească este foarte mare. De aceea, această omagiere îmi apare ca un îndemn pentru toți istoricii tineri de a-și urma cariera cu sârg, demnitate și profesionalism și ca pe o atenționare a întregii societăți românești de a-și prețui valorile.

La Mulți Ani, domnule profesor Ioan Scurtu!

Corvin LUPU,
doctor, profesor universitar,
Universitatea „Lucian Blaga din Sibiu

Profesorul Ioan Scurtu – cercetător și editor al istoriei Basarabiei

Istoric reprezentativ al României contemporane, profesorul Ioan Scurtu este un deschizător de drumuri în multe dintre domeniile tematice ale istoriei noastre naționale. Profund cunoscător al societății românești interbelice, pionier al scrierilor privind viața politică, istoria partidelor politice, dânsul este și inițiatorul în istoriografia noastră a primei sinteze de istorie a României dintre Nistru și Prut.

Este vorba, după cum bine se cunoaște, de un volum coordonat de proaspăt octogenarul în acest an, care a cunoscut trei ediții, îmbunătățite și adăugite (1994, 1998, 2003; și o ediție în limba rusă apărută în anul

2001). În cuprinsul unui articol publicat anul trecut la Chișinău, intitulat *Despre istoria unirii Basarabiei cu România* („Limba Română”, XXIX nr. 4/2019, p. 230-237), sunt detaliate împrejurările apariției acestui volum, preocupările sale privind cercetarea istoriei întregului spațiu statal românesc, conchizându-se că „Eforturile pe care le-am depus timp de câteva decenii s-au finalizat după 1989, când am inițiat și coordonat o amplă monografie privind istoria Basarabiei. Prima ediție – având ca autori pe Ioan Scurtu, Dumitru Almaș, Armand Goșu, Ion Pavelescu, Gheorghe I. Ioniță – a fost publicată la Editura Tempus cu titlul *Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1994*. Începând cu ediția a II-a, care a fost scoasă de Editura Semne, având subtitlul *De la începuturi până în 1998*, am asigurat colaborarea unor prestigioși cercetători din Republica Moldova: Ion Șșcanu, Nicolae Enciu și Gheorghe E. Cojocar. Această ediție a fost tradusă în limba rusă și publicată la Chișinău cu titlul *Istoria Bessarabii. Ot istokov do 1998 goda*. Ediția a III-a, cu subtitlul *De la începuturi până în 2003*, a văzut lumina tiparului la Editura Institutului Cultural Român. În toate edițiile există un capitol intitulat *Unirea Basarabiei cu România*” (p. 237). De asemenea, ilustrul istoric bucureștean este coordonator (împreună cu profesorul Ioan-Aurel Pop, de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca) al unei alte prețioase sinteze-culegeri de studii – *200 de ani din istoria românilor dintre Prut și Nistru. 1812–2012*, Editura Litera, București, 2012, 216 p.

Înainte de aceste sinteze însă, profesorul Scurtu a făcut să apară alte două cărți cu tematică basarabeiană (având drept coautor pe istoricul militar Constantin Hlihor), deosebit de valoroase pentru timpul în care au fost editate, având meritul de a fi noutăți documentare și conținutul lor – *Anul 1940. Drama românilor dintre Prut și Nistru*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1992 (192 p.) și *Complot împotriva României (1939-1947). Basarabia, Nordul Bucovinei și ținutul Herța în vâltoarea celui de-al Doilea Război Mondial*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1994 (226 p.). De asemenea, dânsul este autor și al mai mult studii și articole privind istoria Basarabiei interbelice – unele apărute în „Limba Română”, cunoscuta revistă de știință și cultură de la Chișinău (*Învățământul, știința și cultura Basarabiei integrate în statul național unitar român*: nr. 5-6/2012, p. 96-105; *Marile puteri, România și Basarabia (1917-2019)*: nr. 1/2019, p. 307-322; *Analiză comparativă a Declarației Sfatului Țării și Rezoluției*

Adunării Naționale – aplicarea prevederilor respective în România Mare: nr. 2-3/2020, p. 259-273); alte în volume colective (*Evoluția Basarabiei în cadrul statului național unitar român (1918-1940)*, în *Destin de istoric. In Honorem Dinu C. Giurescu*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012, p. 439-446; *Basarabia în relațiile româno-sovietice (1918-1947)*, în *Basarabia. 1812-2012. Documente și cercetări*. Ediție Victor Crăciun, Editura Semne, București, 2012, p. 201-223); în publicații de istorie (*Ocuparea Basarabiei și Nordului Bucovinei de către Armata Roșie în 1940*, în „Analele Academiei de Poliție «Alexandru Ioan Cuza»”, I/1993, p. 90-100; *Sfatul Țării – organ reprezentativ al Basarabiei*, în „Magazin istoric”, XXVII, nr. 12 (321)/decembrie 1993, p. 3-6; *Vizita colonelului Ament la Chișinău (26 martie 1927)*, în „Revista româno-americană”, iulie-decembrie 2007, p. 106-109); în publicații de cultură (22 iunie 1941. *Intrarea României în războiul pentru eliberarea Basarabiei și nordului Bucovinei*, în „Clipa”, iunie 2011 ș.a.).

Profesorul Ioan Scurtu este autorul, trebuie spus, și al unor *prefețe/cuvânt înainte* la lucrări cu tematica dezvoltată aici, precum la Ion Gherman, *Istoria tragică a Bucovinei, Basarabiei și ținutului Herța*, Editura All, București, 1993 (120 p.), Dorin Cimpoșu, *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova*, Editura Ars Docendi, București, 2008 (526 p.); ori participant la numeroase emisiuni Radio sau TV cu problematica privind istoria Basarabiei și problemele de astăzi ale Republicii Moldova.

De asemenea, în ultimii ani, neobositul cercetător și popularizator al istoriei naționale inserează pe pagina sa din spațiul virtual (<http://www.ioanscurtu.ro/category/articole-ioan-scurtu/>), între alte materiale și luări de poziții, și unele referitoare cu istoria Basarabiei, însoțite de pertinente comentarii – *Discursul lui Constantin Stere rostit în ședința Sfatului Țării din 27 martie 1918* (15 februarie 2019); *Tatar-Bunar. Diversiune pentru înființarea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești* (29 octombrie 2017) („În septembrie 2017 s-au împlinit 93 de ani de la acele evenimente. Istoria a demonstrat că Tatar-Bunar a constituit o repetiție pentru ceea ce avea să urmeze peste 16 ani – notele ultimative sovietice din iunie 1940, urmate de ocuparea Basarabiei și nordului Bucovinei de către URSS. Diversiunile și-au avut și își au rolul lor, indiferent în ce parte a țării se desfășoară. Din păcate, poli-

ticienii români, de ieri și de astăzi, nu le tratează cu atenția cuvenită. Tatar-Bunar este o „carte de învățătură” pentru cei care doresc să descrie evoluția relațiilor internaționale, precum și rolul propagandei externe în promovarea (sau neglijarea) intereselor naționale”; 27 Martie 1918 – *Unirea Basarabiei cu România* (28 februarie 2019).

Marian ZIDARU,
doctor, conferențiar universitar,
Societatea de Științe Istorice din România, Filiala Constanța

Profesorul Ioan Scurtu – prețios și inconfundabil brand al Istoriografiei române contemporane

Magistrul cercetării și scrierii istoriei României interbelice – și nu numai – este sărbătorit în anul celor *octo decades* nu doar de către confrății (colegi de generație, discipoli, tineri istorici) și admiratori ai științei sale de carte, respectuoși față de răspicatul atitudinii civice și național-culturale; constituindu-se, în timp, drept un prețios și inconfundabil *brand* al Istoriografiei noastre din ultima jumătate de veac (la fine și început de milenii!), profesorul Ioan Scurtu este – și ar trebui să fie, prin opera și atitudinile sale, și pentru autoritățile Statului, cele cultural-administrative și, nu mai puțin, cele academice – un bun național, ale cărui cărți se regăsesc în toate marile biblioteci ale Lumii (la Library of Congress – Washington, DC – sunt peste 60 din titlurile semnate de Domnia Sa, cel mai prezent istoric contemporan – alături de regretatul profesor Gh. Buzatu – în renumitul templu nord-american al cărților).

Este de prisos a releva, în aceste rânduri, bogăția tematică și ideatică, relevanța calitativă (și cantitativă, *recte*: a numărului titlurilor studiilor și cărților) și impactul cultural-educativ și socio-politic al multora din cărțile sale; sunt atribute bine cunoscute ale operei cercetătorului, dascălului și mentorului Ioan Scurtu consemnate, în ultimele două decenii, de mulți slujitori ai lui Clio.

În ce mă privește, am avut onoarea de a mă referi în mai multe rânduri – începând din iunie 1986, când într-o efemeridă estivală constănțeană (gazeta „Litoral”) prezentam *O carte utilă turiștilor: „Itinerare patriotice, de D. Almaș și I. Scurtu”* – la opera și activitatea sa științifică, la dimensiunea cărturărească și civică a distinsului nostru profesor.

Astfel, într-o revistă culturală tomitană (revista „Ex Ponto”), făceam referire în primăvara anului 2009 la *Profesorul Ioan Scurtu – rigoare, echilibru și onestitate în cercetarea, scrierea și înțelegerea istoriei*, unde, între altele, se releva noutatea tematică și interpretativă, impactul primelor sale lucrări, în contextul istoric dat: „Bref, este cazul tezei sale de doctorat – susținută în anul 1971, sub conducerea profesorului Ladislau Bányai, cu tema *Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918-1926)*. N-a putut fi publicată decât sub egida unei instituții editoriale care nu făcea parte din sistemul editurilor de stat (ori a Partidului Comunist Român – respectiv, Editura Politică, metamorfozată, în 1990, în euro-mondialista Humanitas...); anume la Editura Litera, un soi de rămășiță și expresie a sistemului mandatariatului și supapă pentru autoritățile ce nu-și luau o răspundere explicită, într-un stat atât de centralizat instituțional, în a edita cărți și autori mai puțin dezirabili politiciii oficiale sau cu o mare doză de veleitarism (în domeniul creațiilor poetice, de pildă). Este de înțeles că publicarea monografiei unui partid – altul decât cel aflat la cârma țării după al Doilea Război Mondial (și a cărei istorie, cum se știe, nici n-a fost publicată, în ciuda indicațiilor și cererilor formulate explicit și repetat, în epocă, de către Nicolae Ceaușescu) – catalogat, potrivit limbajului vremii, „burghez” sau „istoric”, nu putea fi nicicum agreată de către culturnici. Și totuși, tenacitatea urmașului plăieșilor nemțeni s-a materializat – contra cost, din buzunarul propriu – în apariția, în România socialistă (unipartidistă), a primei monografii a unui partid ce activase în România monarhică (pluripartidistă); sub un titlu, e drept, tactic (și inteligent) cosmetizat – spre a atenua aprehensiunile, mai mult sau mai puțin mărturisite, ale unor oficiali, istorici/activiști –, anume *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918-1926)* (198 p.). (Să arătăm, în context, că în anul precedent mai tânărul coleg de la Catedra profesorului Maciu, Lucian Boia, își publicase deja – în aceleași condițiuni –, la fel de documentata teză de doctorat, referitoare la un fruntaș politic al românilor ardeleni, mai puțin cunoscut, re-

spectiv *Eugen Brode* /212 p./.) Apariția, în 1975, a unei lucrări cu o asemenea tematică, fie și sub egida unei edituri semiprivat – sau tocmai de aceea –, a îmbucurat pe mulți români, fiind receptată de către publicul avizat drept un semnal din partea autorităților înspre recuperarea trecutului apropiat. Pentru foștii membri ai partidelor istorice, apariția cărții le mai însenina din suferințe și o vedeau ca o răsplată – fie ea și întârziată – a Istoriei, demersul științific al autorului fiind apreciat în consecință; fostul secretar general al organizației județene Constanța a PNTȚ Dan Alecu, fostul deputat național-liberal de Constanța Traian I. Berberianu, fostul prim-ajutor de Primar, național-liberal, al municipiului nostru Scipio P. Vulcan (tustrei avocați, pe vremuri, și apreciați publiciști) – pe care, la recomandarea profesorului-muzeograf Gh. Dumitrașcu, i-am frecventat spre finele deceniului opt (trăiau acum la București) – erau vădit emoționați și mișcați de apariția cărții, relevând, pe de o parte, gradul de obiectivitate și competență al autorului, respectiv, cum spuneam, gradul de liberalizare al regimului, și întrebându-se dacă vor apuca zilele (nu le-a apucat nici unul) când vor citi monografiile ca atare ale celor două partide”.

În anul când domnia sa sărbătorea *septuaginta annis*, reiteram dimensiunile personalității sale, vorbind în *Profesorul Ioan Scurtu – rigoare, echilibru și onestitate în cercetarea, scrierea și înțelegerea istoriei*, între altele de datorita tinerelor generații de slujitori ai lui Clio în a se apleca constant asupra cunoașterii operei sale: „Cărțile de specialitate care au urmat și care se constituie într-un impresionant florilegiu al istoriografiei noastre, l-au impus pe tânărul universitar atât în rândurile colegilor de breaslă – ce se structura, și ea, tot mai mult, prin profesionalism și rigoare –, cât și, lucru mai dificil de realizat, în conștiința unei societăți care nu mai tolera compilațiile istorice ori „analizele” conjuncturale și era extrem de receptivă la noile deschideri tematico-interpretative ale istoriografiei noastre. Din această perspectivă, cărțile de început ale profesorului Scurtu au reprezentat un vârf de lance în realmente zbaterea tinerilor istorici pentru impunerea propriilor cercetări – ce au avut girul ca atare al instituțiilor științifice respective – unor autorități cu răspunderi decizionale în domeniul editorial, dar cu o conduită ezitant-evazivă față de aducerea la cunoștința publicului larg a unor perioade și teme neagreate explicit de oficialități.

Slujirea cu abnegațiune a disciplinei științifice Istorie nu se reduce, pentru profesorul Scurtu, doar la cercetare, interpretare, publicare. Om al Cetății și devotat profesiunii, Domnia Sa a fost animat, dintotdeauna, practic și cu consecvență, de nobila idee că misiunea și rolul unui istoric trebuie să se regăsească, nu mai puțin, în afirmarea responsabilă ca membru și reprezentant al breslei. În calitate de președinte al *Societății de Științe Istorice din România*, din 1999 (membru în Biroul Executiv din 1984) – după ce fusese și prim-vicepreședinte din 1991 –, profesorul Ioan Scurtu a revigorat activitatea acesteia, a promovat imaginea ei, susține cu fermitate și comprehensiune ca filialele să se dezvolte în acord cu noile condiții de exprimare democratică, îndeamnă la atragerea unui număr cât mai mare de membri, profesori în învățământul preuniversitar – în primul rând, din tinerele generații –, dar și specialiști recunoscuți din mediile universitare, institute de cercetare, arhive.”

Iar în urmă cu cinci ani, la aniversarea a *septuaginta quinque anni* concluzionam în *Profesorul Ioan Scurtu – mentorul, omul de știință și al Cetății*: „Mentor al atâtor generații de studenți, îndrumător a zeci de doctoranzi, specialistul cel mai prolific și autorizat în domeniul istoriei contemporane a României – și nu numai –, prețuitul și respectatul nostru profesor a avut de-a lungul impresionantei cariere științifice răspicate luări de atitudine în baza unor solide și ferme motivații documentare; și, nu mai puțin, a unor consecvențe și principiale conduite național-civice – așa cum au avut, în istoriile naționale ale statelor, toți marii și reprezentativi slujitori ai lui Clio.

În ultimii ani, glasul profesorului Scurtu, intervențiile sale publice – câteva dintre ele fiind re/amintite în paginile de față – au devenit solide repere de bune practici științifice și prețioase exemple pentru generațiile de azi cărora li se furnizează, pe diferite canale – oficiale, oficiale și private, române ori euroatlantice –, elemente ale unor valori de cele mai multe ori îndoielnice și străine de esența istoriei naționale, de necesara și onoranta cinstire a personalităților și conducătorilor – unii martiri sau martirizați – ai poporului român”.

Stoica LASCU,
doctor, profesor universitar,
Academia Oamenilor de Știință din România

Ana BANTOȘ

Andrei Mudrea. Artă și context

Andrei Mudrea este bine cunoscut în Republica Moldova și peste hotarele ei datorită lucrărilor sale remarcabile din diverse genuri ale artelor plastice: pictură, grafică, sculptură și artă-obiect.

Biografia sa, până la un punct, nu diferă cu mult de cea a intelectualilor basarabeni, care s-au format în anii '70. El s-a născut la 29 aprilie 1954 în Mitocul Vechi, Orhei. Din 1969 până în 1973 a studiat la Școala de Arte Plastice „I. Repin”, actualmente Colegiul Republican de Arte Plastice „Alexandru Plămădeală” din Chișinău. Din 1975 a lucrat și a studiat pictura în atelierul lui Mihai Grecu. Începând cu același an și până în 1985, a fost profesor la Școala de Arte Plastice pentru copii din orașul Orhei. A debutat în 1978 cu tablourile *Mama* și *Casa părintească* (tehnică mixtă, alb pe alb), iar din anul 1978 și până în prezent participă la toate expozițiile organizate de Uniunea Artiștilor Plastici din Republica Moldova, precum și la multiple expoziții de peste hotare. Tablourile și art-obiectele artistului se află în numeroase colecții publice și în colecții particulare în mai multe țări, autorul fiind înalt apreciat și bucurându-se de o mare popularitate în mediul artistic basarabean.

Și totuși există o diferență a modului în care s-a impus Andrei Mudrea. În anii '70 proiecția ideologică asupra artelor în spațiul ex-sovietic fiind evidentă, curajul artiștilor era îndreptat spre păstrarea libertății de gândire, astfel încât a înțelege arta lui Andrei Mudrea înseamnă a înțelege sistemul cultural în care i-a fost dat să se înscrie. Precizăm că pictorul s-a afirmat în cadrul unei generații a artiștilor plastici din care fac parte Andrei Sârbu, Dmitri Peicev, Tudor Zbârnea și alții. Amintim că după invazia ex-Uniunii Sovietice în Cehoslovacia orice orientare spre modernitatea occidentală era taxată drept act de trădare a idealurilor comunismului sovietic. În aceste condiții este cât se poate de clar că, fără susținerea substanțială din partea înainte-mergătorilor cu

DIALOGUL ARTELOR | I

Andrei MUDREA

**Metamorfozele
luminii**

Orheiul Vechi, 55x45 cm, 2007

Peisaj, 52x52 cm, 1995

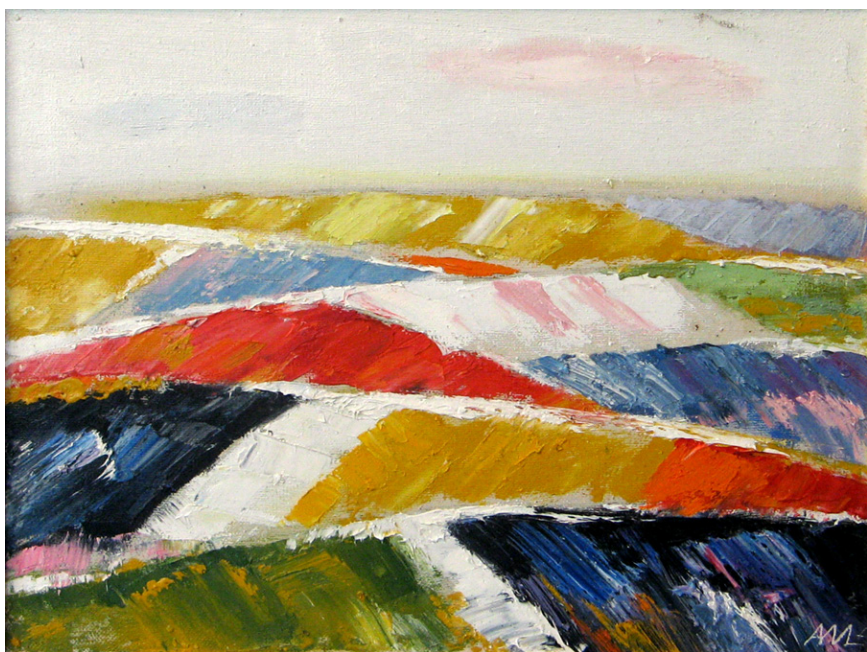
Pasărea măiastră, 100x79 cm, 2009

Exclusiv-XIII, 160x100 cm, 2012

Poveste de iarnă, acrilic, pânză, 81x65 cm, 2007

Pământ înflorit II, 40x30 cm, 2000

Firul Ariadnei, 90x100 cm, 2009

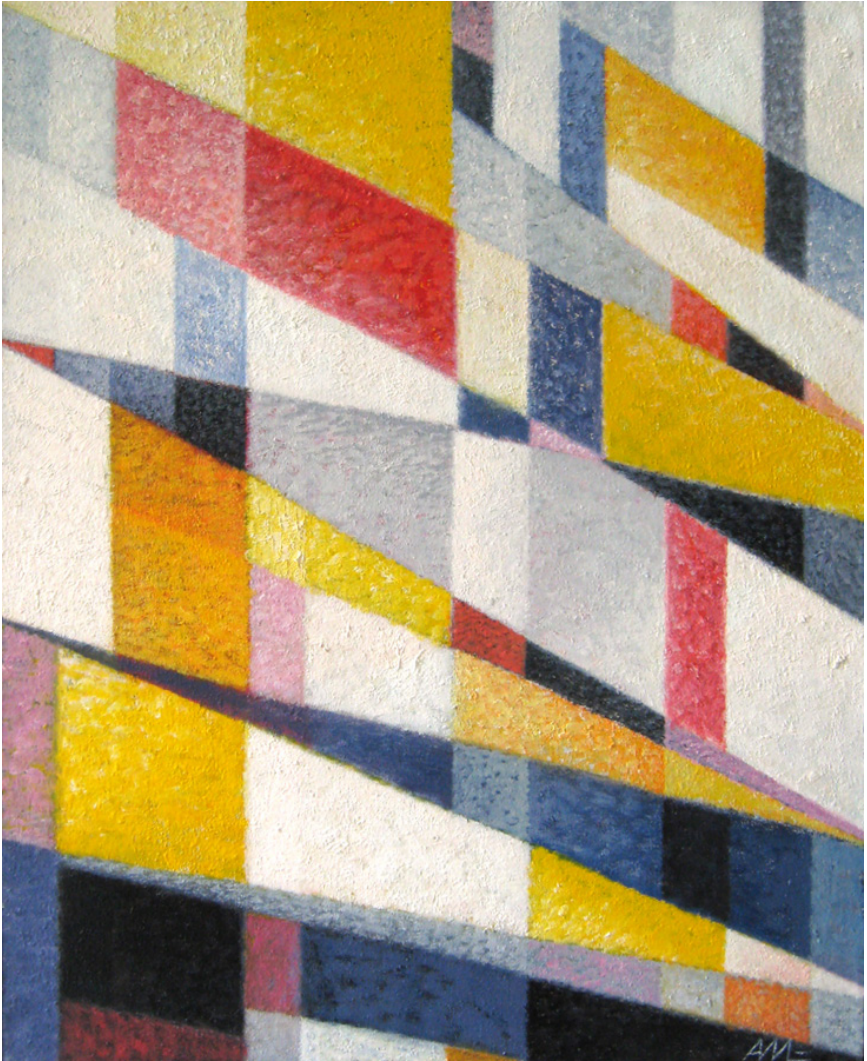
Metamofoză-11, 80x100 cm, 2012

Brush Stroke in White, 90x120 cm, 2009

Natură statică, 40x49 cm, 2008

Raze de lumină, 65x81 cm, 2006

Exlcuziv-XV, 100x240 cm, 2012

Lumina lunii, 40x40 cm, 2000

Amintirea Evei, 65x81 cm, 1997

merite incontestabile în domeniu, șansele tinerilor de a se afirma erau minime. Un astfel de îndrumător s-a dovedit a fi pictorul Mihai Greco. Mudrea, și colegii săi de generație, care s-au format la școala lui Mihai Greco, au fost niște norocoși, situația în artele plastice dovedindu-se a fi întrucâtva mai bună, în comparație cu cea din literatură și din teatru, unde afirmarea tinerelor talente a fost poate mai anevoioasă. Îmi amintesc, în acest context, mărturisirile dureroase ale actorului Mihai Iorga, bunăoară, care, într-un interviu acordat pentru emisiunea „Un pământ și două ceruri”, pe care o realizez la postul de Radio România Chișinău, îmi spunea că generația sa de actori a eșuat din cauza restricțiilor impuse după expulzarea regizorului Ion Ungureanu de la conducerea Teatrului „Luceafărul” și din viața teatrală basarabeană a acelor ani. Tinerii sosiți ulterior la Chișinău, după absolvirea studiilor de actorie la Moscova, au fost marginalizați, fără a li se oferi vreo șansă de afirmare. Să mai amintim, de asemenea, cu cât greu vedeau lumina tiparului acele plachete de versuri din colecția „Debut”, prin care, până la urmă, a răzbătut promoția șaptezeciștilor.

Bineînțeles, Andrei Mudrea, care făcea parte din cercul lui Mihai Greco, alături de care „și-a asumat riscul disidenței” (Nicolae Guțu), a avut de îndurat de pe urma persecuțiilor care se țineau lanț. Anume în aceste condiții avea să o cunoască pe Leonida Lari, care, împreună cu soțul ei Mihai Iorga, au găzduit familia Mudrea în apartamentul lor modest. Acest tip de solidaritate intelectuală exemplară a avut un rol incontestabil în încurajarea spiritului novator în artă, pe care îl împărtășea, de altfel, și poeta Leonida Lari, învinuită de abstracționism. Persecuția și marginalizarea celor orientați spre inovare era vădită și în artele plastice, însă aici totuși aerul „revoluționar” occidental pătrundea mai lesne, această situație explicându-se prin rolul pe care l-au avut relațiile de prietenie cu oamenii de creație din Moscova și din Republicile Baltice, care erau supranumite „Occidentul Uniunii Sovietice”.

De precizat că, pe plan european, spre finele anilor șaptezeci, se vorbea despre sfârșitul picturii, de-a lungul anilor '80 critica de artă, aflată sub influența efectelor avangardei, discutând insistent acest subiect, pentru ca ulterior, după 2000, să nu se mai discute atât despre moartea picturii, cât despre „renașterea” ei. Are loc un fel de coborâre a artei de pe soclu, acest proces de „desacralizare” fiind unul asumat de către

artiștii plastici. Anume pe această cale merge și maestrul Mihai Greuc, trăgându-i după sine și pe tinerii temerari din categoria cărora făcea parte și Andrei Mudrea.

Educat în spiritul curajului, atât de necesar unui artist, Andrei Mudrea, cu începere din anii '90, va pleda pentru experiment în artă. La mijloc poate fi vorba și de perioada gorbaciovistă, *perestroika* și *glasnosti*, care, fără doar și poate, au lăsat urme în gândirea și în mentalitatea oamenilor de creație. Experimentul care până atunci răzbătea cu greu în prim-planul preocupărilor artiștilor începea să aibă sorti de izbândă, trecând de pe planul marginal pe unul mai avansat, deschizând calea interferențelor, a melanjului tehnicilor în pictură. Pictorul orheian va lucra insistent la interferența dintre discipline, arta pentru el nelimitându-se doar la o „meserie”. Lucrând la frontiera dintre mai multe discipline, în care pictura, sculptura, ingineria etc. se asociază între ele, Andrei Mudrea scoate la lumină aspecte ținute mult timp la index. Lucrări precum cele inspirate din Biblie – *Ritual* (1998), *Iconoclastul* (1987), *Blagoslovire* (1989), *Ducerea crucii* (1998), sau din istoria dramatică a românilor basarabeni: *Amintiri despre Siberia* (1980), *Flori în noapte* (1986), *Orfelinatul, Sârmă ghimpată, Dialog* (1987), *Eclipsă* (1988), *Despărțirea Luminii de Întuneric* (1989) – sunt o dovadă clară a procedeele plastice puse în acord cu un anumit mesaj încărcat de semnificație simbolică. Descoperirea spiritualității, adevărul subiectului, care e universal și atemporal, deblocarea imaginii trecutului, scrierea și rescrierea trecutului, toate acestea vorbesc despre un alt fel de raportare a artistului la celălalt, care acum înseamnă raportarea la propria istorie, la istoria poporului.

Arta lui Andrei Mudrea te pune pe gânduri, te îndeamnă să reflectezi, să te conectezi la anumite momente legate de istoria neamului din care faci parte, dar, deopotrivă, și la istoria culturală a lumii. Ea se înscrie într-o paradigmă a artei contemporane, care constă în reconfigurarea sensului normalității, statutul artistului și al consumatorului de artă schimbându-se. Ne aflăm într-un univers în care are loc transgresiunea frontierelor, experimentarea între artă și non-artă, astfel încât opera nu rezidă în obiectul propriu-zis (așa ca în arta clasică și în cea modernă), ci în ansamblul discursului pe care ni-l propune autorul, trăsătura caracteristică a artei contemporane fiind ruptura cu formele familiare ale

artei. Aici trebuie să mai adăugăm conflictul cu sistemul de valori dominant în perioada sovietică și recursul la istoria necontrafăcută, relativ recentă, a Basarabiei, care include și interzicerea valorilor religioase, și foamea organizată, și deportările. Așa se explică, la un moment dat, construcția socială a lucrărilor sale. Cât privește diversificarea incredibilă a materialului cu care lucrează artistul, ea demonstrează tendința spre hibridizare a artei la ora actuală, opera în arta contemporană din care face parte și cea a lui Andrei Mudrea, integrând propriul context.

În perioada mai recentă a creației sale, plasticianul își rezervă dreptul re-fabricării obiectelor, amuzându-se pe seama contextului în care acestea sunt plasate. Este evidentă aici ruptura cu arta modernă, care comunică, în mod predominant, trăirile interioare ale artistului, accentul fiind pus acum pe individualizare, pe modelul care structurează gândirea, pe discursul provocat de obiectul luat din contextul cotidian, obișnuit, ordinar și pus într-un context artistic.

Andrei PROHIN

O conferință consacrată lui Iustin Frățiman

A.P. - absolvent al Facultății de Istorie și Psihologie, Universitatea de Stat din Moldova. Doctor în istorie. Cercetător științific, Secția Etnografie, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Publică studii și articole de istorie, literatură, etnografie în periodice și culegeri științifice din Republica Moldova și România.

S-au împlinit 150 de ani de la nașterea savantului Iustin Frățiman, exponent al generației Marii Uniri. Vede lumina zilei pe 1 iunie 1870, în Cuhureștii de Jos, județul Soroca. Studiază la instituții prestigioase în epocă: Seminarul Teologic din Chișinău, Academia Teologică din Kazan, Institutul de Arheologie și Universitatea din Sankt Petersburg (Facultatea de Litere). Înzestrat cu un orizont larg de cunoștințe, predă limbile greacă, latină, franceză, istoria bisericească, istoria universală, dogmatica și liturgica la mai multe seminare teologice din Rusia. În calitate de profesor de istorie și geografie la Școala Normală din Soroca, militează pentru introducerea limbii române și alfabetului latin în învățământ, pentru trezirea conștiinței naționale în rândul elevilor. Din acest motiv, în 1916, este exilat în Siberia. După Marea Unire, devine profesor la Școala Normală de fete din Chișinău și membru corespondent al Academiei Române. De-a lungul anilor, publică studii și articole în revistele „Buletinul Eparhial al Chișinăului”, „Luminătorul”, „Cuvânt moldovenesc”, „România nouă” ș.a. În obiectivul preocupărilor sale științifice s-au aflat trecutul Bisericii românești, monumentele istorice, mănăstirile și alte valori de patrimoniu din Basarabia, destinul istoric al românilor

de la est de Nistru. Pentru realizările sale științifice, a fost comparat cu academicianul Ștefan Ciobanu, istoric literar și profesor universitar, originar din Talmaza, fostul județ Bender. Se stinge pe 23 septembrie 1927, fiind înmormântat în satul de baștină.

Numele lui Iustin Frățiman nu-l găsim în *Enciclopedia Sovietică Moldovenească*, nici în ediția în două volume *Literatura și Arta Moldovei* (1985-1986). După proclamarea Independenței, au apărut câteva articole dedicate cărturarului, preponderent în lucrări cu caracter enciclopedic. Acestea reprezintă mai curând o introducere la bogata sa activitate. Pentru a-l readuce din uitare, la 24 septembrie curent, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală (MNEIN) a găzduit Conferința științifică *Istorie, etnografie și spiritualitate în viziunea personalităților basarabene din a doua jumătate a sec. al XIX-lea – prima jumătate a sec. al XX-lea. In memoriam Academician Iustin Frățiman*. În cadrul manifestării, au prezentat comunicări cercetători de la Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova, Liceul Academic de Arte Plastice „Igor Vieru” din Chișinău, Serviciul județean de arhivă Argeș, Universitatea din Oradea. Între partenerii evenimentului s-au mai aflat Institutul Patrimoniului Cultural, Societatea de Genealogie, Heraldică și Arhivistica „Paul Gore”, Editura „Lexon-Prim”.

În deschiderea conferinței, vorbitorii au evocat amănunte biografice semnificative care ne permit să apreciem locul lui Iustin Frățiman în contextul epocii sale. Silvia Corlăteanu-Granciuc, dr., conf. univ., secretar științific la Institutul de Istorie, a subliniat destinul dramatic al lui Iustin Frățiman. Fiind militant pentru unitatea românilor, soarta nu i-a permis să vadă multe din frumoasele realizări culturale din Basarabia interbelică. Nu s-a numărat nici între profesorii Facultății de Teologie din Chișinău, înființată în 1926, unde și-ar fi putut manifesta profundele cunoștințe de istorie bisericească.

Sergiu Matveev, dr., conf. univ., decanul Facultății de Istorie și Filosofie (Universitatea de Stat din Moldova), s-a referit la anii de studenție ai lui Frățiman, petrecuți la Institutul de Arheologie din Sankt Petersburg. Beneficiind de sprijinul statului, instituția oferea o serioasă pregătire de specialitate. Aici se studiau diverse discipline necesare viitorilor arheologi, unele dintre care (bunăoară, limbile clasice) dispar regretabil

din universitățile contemporane. Directori ai institutului menționat au fost mai mulți specialiști notorii în istoria antică, iar printre colegii lui Iustin Frățiman s-au numărat copii de nobili și savanți din Rusia.

Pornind de la documentele păstrate în Arhiva Națională a Republicii Moldova, Petru Vicol, director general al MNEIN, a evocat genealogia neamului Frățiman. Se consideră că vița lor provine din Călinești, toponim prezent în câteva județe din Moldova istorică. Nu sunt cunoscute, deocamdată, alte amănunte privind strămoșii lui Iustin Frățiman din dreapta Prutului. Primul reprezentant al acestui neam în Basarabia este Teodor Frățiman, atestat documentar în 1812, parohul bisericii din Cuhureștii de Jos. Majoritatea urmașilor săi au activat în calitate de dascăli bisericești și preoți. Familia se remarcă prin educația aleasă oferită copiilor. Paul Frățiman, tatăl viitorului savant, cunoștea limbile slavonă și greacă. Petru, fratele lui Iustin Frățiman, a fost unul dintre fondatorii Societății Istorico-Arheologice din Basarabia, creată în 1904. La rândul său, Iustin Frățiman întemeiază, în 1918, Societatea istorică și literară „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Chișinău. Membrii societății își propuneau să protejeze monumentele istorice, să întreprindă săpături arheologice, să colecteze manuscrise vechi și să înregistreze creații folclorice. Din materialele de arhivă și amintirile foștilor elevi aflăm mărturii despre relațiile deseori complicate ale savantului cu contemporanii săi.

Elena Șișcanu, dr., conf. univ., cercetător științific coordonator la MNEIN, s-a referit la unele articole publicate de Frățiman în revista „România nouă”, în primele luni ale anului 1918. În contextul mișcării pentru Unirea Basarabiei cu România, autorul sublinia că nu trebuie uitați românii din Transnistria și Siberia. I. Frățiman analiza factorii ce au determinat migrația românilor la est de Nistru, în secolele anterioare, pronunțându-se pentru revenirea lor la baștină și împrăștierea cu pământ. Basarabienii, considera autorul, au datoriat să aibă grijă de românii din afara hotarelor României. O altă preocupare a savantului a constituit-o soarta patrimoniului cultural românesc. În această ordine de idei, semnala manuscrise vechi, icoane, diverse obiecte prețioase, care au ajuns la biserici, muzee și alte instituții științifice din Rusia. Cu un secol în urmă, cărturarul pleda pentru întoarcerea acestor valori culturale în patrie, un deziderat actual până astăzi.

Mormântul lui Iustin Frățiman și amintirea ilustrului înaintaș între consăteni formează o pagină incitantă, reconstituită de Silviu Andrieș-Tabac, dr., heraldist de stat, și Iulian Rusanovschi, avocat, reprezentantul Asociației „Monumentum”. Pe mormânt fusese instalată o cruce din piatră de Cosăuți. S-a păstrat doar un braț al crucii, monumentul fiind vandalizat în perioada sovietică. Însă rudele savantului și apropiații familiei au păstrat amintirea locului unde odihnește Iustin Frățiman. De Paștele Blajinilor, aprindeau aici lumânări și împărțeau pomeni. La inițiativa Societății de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore” și a Asociației Studenților Creștin-Ortodocși Români, în 2013, a fost instalată o nouă cruce din piatră. Aceasta poartă inscripția: *Iustin FRĂȚIMAN / *1 iunie 1870. Cuhureștii de Jos / + 23 septembrie 1927. Cuhureștii de Jos / Teolog, pedagog, istoric, publicist, / apărător al drepturilor naționale / ale românilor basarabeni. / Membru corespondent al / Academiei Române.*

Pe parcursul conferinței au fost evocați și alți mari cărturari (Arhim. Andronic Popovici, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Leon Casso, Paul Mihail), alături de figurile unor basarabeni puțin cunoscuți astăzi. Manole Brihuneț, protoiereu mitrofor, dr., a analizat contribuția protoiereului Teodor Lașkov și a altor preoți din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la documentarea iconostaselor bisericesti. Fiind publicate în „Buletinul Eparhial al Chișinăului”, descrierile respective constituie surse inestimabile pentru a cunoaște particularitățile artei ecleziastice din Basarabia, după ce o bună parte a pieselor de cult s-a pierdut.

Istoricul Teodor Candu, dr., cercetător științific coordonator la MNEIN, și Aurel Radu, inspector superior la Serviciul județean de arhivă din Argeș, au relatat despre o scriere istorică inedită: *Principatele Dunărene ale Moldovei și Țării Românești, în prezent și în trecutul recent* (în limba rusă), semnată de basarabeanul Luca Anastasie Neaga, consul al Rusiei la Salonic, Creta și Smirna (Izmir), în ultimele decenii ale veacului al XIX-lea. Manuscrisul a făcut parte din biblioteca bine cunoscutului unionist Ioan Pelivan. Ulterior, a ajuns în arhiva Partidului Comunist Român. În prezent, se păstrează la arhivele din Pitești. Cercetătorii menționați pregătesc o ediție a acestei istorii, însoțită de traducerea în română.

*Participanți la conferință. Rândul întâi, de la stânga la dreapta:
Teodor Candu, Cătălin Vacarciuc, Alexandra Clapatiuc, Petru Vicol, Manole Brihuneț*

Din comunicările prezentate la conferință, conchidem că mai există spațiu pentru contribuții inedite în cercetarea moștenirii cărțurilor basarabeni de până la Primul Război Mondial și din perioada interbelică. În unele publicații apărute cu o sută de ani în urmă, descoperim subiecte care continuă să ne preocupe astăzi: destinul românilor din diasporă, creațiile românești aflate în colecții din străinătate etc. Sperăm ca sesiunea științifică dedicată lui Iustin Frățiman să devină o tradiție, oferindu-ne posibilitatea de a cunoaște mai îndeaproape personalitatea înaintașului nostru, precum și a altor notorietăți ale culturii românești din Basarabia.

Demir DRAGNEV

Paul Mihail – promotor al tradițiilor iluministe românești în Basarabia interbelică (115 ani de la naștere)

D.D. – născut la 27 iulie 1936, în satul Cureșnița (Soroca).

Doctor habilitat în istorie (1992). În perioada 1957-2006 a activat în calitate de cercetător științific, director adjunct, șef al Secției istorie medie; director, șef al Sectorului istorie antică și medie în cadrul Institutului de Istorie al AȘM. Membru corespondent al AȘM (1995). Din 1992 predă istoria medie la UPS „Ion Creangă”, iar din 1998 – și la USM.

Semnează numeroase lucrări de specialitate, inclusiv monografii, manuale de istorie antică și medie. Laureat al Premiului de Stat al Moldovei (1986) și al Premiului AȘM (1996).

Intelectualii români basarabeni din perioada interbelică, care au activat în domeniile culturii, științei și spiritualității, urmăreau scopul primordial de a reanima societatea autohtonă spre o viață națională, aceeași cu întreaga națiune română, sau, după cum se exprimase plastic Pan Halippa, „să scoată în evidență sufletul românesc al moldovenilor”. Ei s-au format spiritual încă în perioada stăpânirii țariste, când opuneau „rezistență prin cultură” politiciii de rusificare a românilor basarabeni, iar apoi ei au participat activ la înfăptuirea Marii Uniri și la reanimarea spiritualității românești în provincie (Șt. Ciobanu, Iustin Frățiman, Pan Halippa, Gurie Grosu, Al. Baltaga, Dionisie Erhan etc.). Acestei pleiade de intelectuali se va alătura către sfârșitul anilor '20 ai secolului trecut generația tânără, constituită din clerici patrioți cu studii superioare, unul dintre reprezentanții căreia era Paul Mihail (Mihailovici)¹ (1905-1994), născut în s. Cornova, jud. Orhei, a cărei activitate științifică o vom expune succint în prezenta comunicare.

Considerăm că aportul acestei ilustre personalități, inclusiv în domeniul depistării

și publicării patrimoniului istoric documentar și cărțurăresc național va putea fi mai amplu apreciat dacă îl vom expune în contextul istoric al tradiției iluminismului românesc, transmise de generațiile precedente celei noi, aflate în proces de afirmare, căreia îi aparținea și Paul Mihail.

Iluminismul românesc, constituit spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, spre deosebire de cel occidental, care avea un caracter cosmopolit și anticlerical, situa pe prim plan afirmarea națională a românilor, care luptau pentru supraviețuire la hotarul a trei imperii: Otoman, Habsburgic și Rus. Propagând ideea originii comune a tuturor românilor, iluminiștii moldoveni și munteni acordau o deosebită importanță păstrării credinței creștine ortodoxe, oficiate în limba română, prin aplicarea unei terminologii liturgice naționale, ceea ce îi individualiza pe români în componența lumii ortodoxe. Drept urmare, oamenii de cultură, atât cei ecleziastici, cât și cei laici, își uneau eforturile în scopul iluminării poporului în spiritul adaptării tradițiilor naționale la noile curente moderne și a încadrării istoriei românilor în contextul celei universale. Iluminismul românesc căpătase, astfel, un caracter care poate fi definit drept sincretic.

Chiar de la începutul Epocii Luminilor, mulți reprezentanți ai Înaltului Cler au sprijinit activitățile culturale, artistice și spirituale prin deschiderea de școli, prin cărți tipărite în limba română (inclusiv cu caracter didactic), prin muzică, pictură, etc. (Iacob Putneanu, Anfilohie Hotiniul, Gavriil Callimachi, Leon Gheucă, Iacob Stamati, Veniamin Costache etc. – în Moldova; mitropolitul Gheorghe II, mitropolitul Filaret, Dositei Filitti, Chesarie Râmniceanu etc. – în Țara Românească). Această implicare a intelectualității ecleziastice românești în diverse activități național-culturale, de rând cu cele religioase, a continuat și în perioada ce a urmat, devenind o tradiție a culturii și spiritualității românești. Această tradiție a fost continuată și de clerul basarabean sub regimul țarist. Contrar politicii țariste de rusificare a clerului autohton, pe prim plan în activitatea sa cultural-spirituală, clerul basarabean situa lupta pentru păstrarea limbii române în serviciul divin². „Preoții nu știau limba rusă și chiar dacă o posedau, nu le era pe plac și deci nici nu se ocupau de ea” – scria în 1932 un licențiat de la Facultatea de Teologie din Chișinău, Leon Musteață³. Marea Unire a deschis intelectualității basarabene calea spre implementarea,

în concordanță cu tradițiile iluministe românești, a cunoștințelor moderne naționale în mediul populației din provincie, urmărindu-se scopul de a aduce nivelul cultural-spiritual și instituțional de aici la nivelul celui din întreaga țară.

În procesul de realizare a acestui deziderat, un rol de frunte i-a revenit noii generații de intelectuali ecleziastici, instruite la Facultatea de Teologie a Universității din Iași, transferată în 1926 la Chișinău. Printre reprezentanții acesteia, de la bun început s-a evidențiat tânărul Paul Mihail (înregistrat la naștere, sub regim țarist, cu numele de Mihailovici).

Paul Mihail se înscrie la Facultatea de Teologie în anul 1926 și o absolvă la 17 noiembrie 1930 cu diploma de licențiat în teologie. Concomitent, în anii 1928-1932, a fost și student la Facultate de Litere, secția Istorie, din Iași. În anii 1933-1936 devine diacon, iar în 1936-1940 – preot la biserica „Sf. Arhanghel Mihail” (Soborul Vechi) din Chișinău, la care revine în anii 1942-1944, după ce la 28 iunie 1940 se refugiase la Iași. Concomitent, după întoarcere, Paul Mihail organizează la Chișinău (din însărcinarea Arhiepiscopiei) o școală de cântăreți bisericești. În 1944 din nou se evacuează peste Prut, de data aceasta la Râmnicul Vâlcea, unde slujește paroh la Biserica „Buna Vestire”. Tot aici a fost evacuată și Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți, în cadrul căreia la 19 februarie 1945 Paul Mihail susține teza sa de doctorat. În 1946 el revine la Iași, unde inițial slujește la Biserica „Sfântul Haralambie”, iar între anii 1946-1980 este paroh la Biserica Banu, de unde se pensionează⁴.

Dacă activitatea părintelui Paul Mihail s-ar fi redus la exercitarea funcției pe care o îndeplinea în cadrul domeniului duhovnicesc, el ar fi rămas în memoria enoriașilor doar drept un îndrumător spiritual, aidoma multor alți duhovnici. Dar acel mediu cultural și spiritual postbelic al provinciei proaspăt eliberate prin Marea Unire de sub dominația străină cerea eforturi din partea intelectualității autohtone, pentru a-l aduce la o viață națională normală. În aceste circumstanțe, atât Paul Mihail, cât și mulți colegi ai săi, activitatea lor duhovnicească o îmbinau, urmând tradițiile iluminismului românesc, cu cea de salvare a patrimoniului istoric cărturăresc și documentar național, implicându-se activ în cercetarea istoriei plaiului natal.

În articolele și materialele bibliografice publicate, consacrate vieții și activității distinsului om de cultură și spiritualitate românească Paul Mihail, a fost amplu prezentat aportul acestuia la studierea istoriei și vieții religioase a provinciei natale⁵. De aceea ne vom mărgini la evidențierea principalelor direcții ale cercetărilor sale. O primă direcție a cercetărilor întreprinse de Paul Mihail a fost cea de scoatere în evidență a caracterului românesc al patrimoniului cultural din localitățile basarabene.

Despre pasiunea lui Paul Mihail față de valorificarea patrimoniului cărțurăresc și documentar vechi românesc ne vorbește implicarea sa încă din anii studenției în activități de depistare și salvare a acestuia. Exercitând concomitent la Facultatea Teologică din Chișinău funcția de adjunct al secretarului-șef al facultății, Paul Mihail a cercetat, însoțit de colegi de la facultate, starea mai multor biblioteci parohiale din Basarabia, publicând în 1928 un articol în revista „Luminătorul”, prin care dădea un semnal de alarmă referitor la păstrarea cărților și documentelor vechi depozitate în aceste biblioteci⁶.

În 1930, Paul Mihail, numit secretar al Comisiei Monumentelor istorice a Basarabiei, întreprinde o expediție în 21 de sate și șase mănăstiri în scopul depistării fondului de carte veche în bibliotecile din bisericile și mănăstirile cercetate. Activitatea sa de depistare a cărților vechi și a documentelor slavo-române și româno-chirilice păstrate în Basarabia va continua până în 1940 și în perioada anilor 1941-1944.

O constatare importantă făcută de Paul Mihail a fost că majoritatea cărților vechi era cea constituită din tipărituri de la sf. sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea, achiziționate de la tipografiile din Țara Românească (București, Râmnic, Snagov, Buzău etc.), mai puține din Transilvania (Brașov, Blaj) sau Țara Moldovei (Iași, Neamț)⁷. După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus crește numărul cărților editate la Chișinău, la Tipografia Eparhială, care devin majoritare către mijlocul sec. al XIX-lea. După cum a constatat mai târziu fiica lui Paul Mihail – Zamfira Mihail, toate cărțile editate la Chișinău erau de fapt reproduceri ale tipografiilor din Iași, Neamț, Buzău, Buda, Blaj sau Râmnic, dar pentru respectarea „literii oficiale”, pe foaia de titlu, era un adaos că ar fi fost atunci traduse din slavonește.⁸ Prin urmare, în bisericile basarabene era utilizată o limbă liturgică omogenizată, comună întregului spațiu locuit de români.

Cărțile și documentele depistate de Paul Mihail în bibliotecile parohiale, mănăstirești și cele de familie erau sistematic publicate sub formă de descrieri, texte de documente separate sau în grupuri tematice, în revistele „Luminătorul”, „Arhivele Basarabiei”, „Revista Societății Istorico-Arheologice. București”, „Buletinul Institutului Social Român din Basarabia” (editate la Chișinău) sau „Cercetări istorice” (Iași) etc.

În 1934 Paul Mihail editează la Iași *Album de documente moldovenești din veacul al XV-lea*, iar în 1941 – *Tipărituri românești în Basarabia până la 1918* (Academia Română, 380 p., plus 20 de planșe). Manuscrisul acestei lucrări a fost distins în anul 1939 cu „Premiul Năsturel” al Academiei Române⁹. După evacuarea peste Prut în 1944 și până în 1993, Paul Mihail n-a mai editat lucrări consacrate descrierii tipăriturilor basarabene, iar în perioada 1950-1954 i-a fost interzis de către autoritățile comuniste din România de a publica cercetările sale¹⁰. Începând cu anul 1972, Paul Mihail a publicat un șir de studii consacrate descrierii cărților vechi românești în colaborare cu fiica sa – Zamfira Mihail. O ultimă culegere de documente *Acte în limba română tipărite în Basarabia (1812-1830)*, editată împreună cu Z. Mihail (Editura Academiei Române, București, 1993), a fost menționată cu „Premiul Eudoxiu Hurmuzaki” al Academiei Române pe anul 1993.

A doua direcție științifică a cercetărilor lui Paul Mihail a fost cea de recuperare a patrimoniului documentar și cărțurăresc românesc de peste hotare. Încă la absolvirea Facultății de Teologie din Chișinău, Paul Mihail întreprinde o călătorie de studii în Europa de Sud-Est în scopul depistării și publicării documentelor vechi românești referitoare la diferite moșii mănăstirești și boierești din Moldova sau cărți bisericești care se păstrau în bibliotecile unor mănăstiri de peste hotare sau în bibliotecile publice de acolo. O descriere multilaterală a acestei călătorii a fost expusă de Paul Mihail în *Jurnalul călătoriei de studii în sud-estul Europei*. Fragmente din acest jurnal au început să fie editate de către autor începând cu anul călătoriei 1931. O ediție completă a *Jurnalului* a fost realizată în mai multe numere ale revistei „Mitropolia Olteniei” în anii 1990-1991.

Un șir de articole, publicate de Paul Mihail atât în perioada interbelică, cât și în cea postbelică, erau consacrate descrierii „mărturiilor românești” – cărțurărești și documentare depistate în Bulgaria și mai ales în Grecia, la Muntele Athos. Deosebit de prețioase sunt descrie-

rile bibliotecilor athonite (Prislop, Sf. Ilie etc.). O deosebită atenție a acordat Paul Mihail acestor mănăstiri în *Jurnalul călătoriei de studii în sud-estul Europei*, nominalizat supra¹¹.

Cea mai de rezonanță descoperire a lui Paul Mihail din cadrul acestei călătorii a fost depistarea a 693 de documente moldovenești slavo-române și româno-chirilice în arhiva metochului Sf. Mormânt din Constantinopol, cel mai vechi document fiind din anul 1406, emis de domnul Moldovei Alexandru cel Bun. În colecție se păstrau și documente emise de Ștefan cel Mare, inclusiv un hrisov din 1462, dat mănăstirii Bistrița¹². Prin mijlocirea administratorului metocului – avocatului Vladimir Miermiroglu – Paul Mihail a devenit posesor al documentelor depistate de el acolo: „Recunoștință ție, avocat Miermiroglu, scria în *Jurnal* Paul Mihail, că, primind în dar căciula mea de Astrahan (din blană scumpă – n.n.), mi-ai răsplătit cu un număr de pergamente și hârtii din cele mai putrede și urâte”¹³. Unele dintre aceste documente Paul Mihail le-a publicat mai târziu într-o culegere aparte¹⁴. Altele, câte câteva documente separate, le-a publicat în diferite reviste începând cu anul 1933 („Cercetări istorice”, Iași, etc.). În anii ’70 - începutul anilor ’80 ai secolului trecut, Paul Mihail publică în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»”, Iași șase seturi de documente rătăcite sub genericul „Alte acte românești de la Constantinopol”¹⁵.

Prezintă interes soarta unei mape cu documente de la Constantinopol pe care au confiscat-o niște funcționari sovietici când Paul Mihail se refugia peste Prut în anul 1940. Mapa a nimerit apoi în Arhiva de Stat de la Chișinău, fiind inclusă în fondul de documente vechi moldovenești (220). În anul 1944 această mapă, împreună cu întregul fond a fost evacuată în România, iar apoi, sub controlul „Comisiunii Aliate”, fondul a fost reevacuat la Chișinău, împreună cu mapa respectivă. Paul Mihail n-a mai avut acces la aceste surse. Documentele din această mapă au fost apoi incluse în colecția „Moldova în epoca feudalismului”, vol. I (Editori P. Dmitriev, D. Dragnev, E. Russev, P. Sovietov, Chișinău 1961). Însăși Paul Mihail, într-o recenzie la acest volum, publicată în anul 1965 în „Buletinul Academiei de Științe a RSSM”, n-a menționat contribuția sa la completarea fondului arhivistic din Chișinău cu documente aduse de el de la Constantinopol. În condițiile regimului comunist, când un timp avuse și el diferite interdicții, o asemenea declarație ar fi putut fi interpretată în defavoarea sa.

A treia direcție științifică în activitatea de cercetare a lui Paul Mihail include studiile sale analitice referitoare la diverse probleme din istoria medievală și modernă a românilor, îndeosebi referitor la situația Basarabiei sub regim țarist, la păstrarea limbii române în serviciul divin și la prezența mărturiilor despre spiritualitatea românească în provincie, eseuri despre oameni de cultură și spiritualitate românească din Basarabia: Șt. Ciobanu, Gavril Musicescu, Dionisie Erhan, Petre Ștefănuță etc.; sinteza *Fapte trecute și basarabeni uitați* (Chișinău 1992, reproducerea ediției din 1938) cuprinde informații referitoare la istoria unor mănăstiri și localități, precum și probleme actuale ale istoriei generale românești: relațiile bisericești româno-ruse (sec. XV-XX); relații culturale româno-bulgare, relațiile externe bisericești ale lui Ștefan cel Mare; articole consacrate unor renumiți oameni de spiritualitate românească – Petru Movilă, Antim Ivireanu, Episcopul Melchisedec etc.

De o înaltă apreciere a cunoscătorilor cercetători români (Al. Dușu, Iorgu Iordan, Șt. Ștefănescu, N. Stoicescu, Șt. Gorovei, Al. Zub etc.) s-a bucurat ediția *Cronica lui Ion Neculce copiată de Ioasaf Luca*, realizată de Zamfira Mihail și Paul Mihail (București, Ed. Litera, 1980, retipărită: Ed. Știința, Chișinău, 1993)¹⁶.

În totalitatea sa, opera științifică a istoricului și teologului Paul Mihail cuprinde 528 de lucrări: monografii, ediții de documente, descrieri de cărți manuscrise și vechi tipărituri, articole științifice, recenzii, eseuri, note bibliografice¹⁷.

Un omagiu recent adus lui *Avva Pavel, preot dr. Paul Mihail* este vol. IV al Antologiei *Basarabia – pământ românesc* (Ed. Serebia, Chișinău, 2019), care include articole consacrate vieții și activității lui Pavel Mihail, precum și istoriei ecleziastice a Basarabiei în context general românesc (semnate de: P. Buburuz, V. Șoimar, D. Dragnev, A. Eșanu, M. Tașcă), o bibliografie a operelor sale și două teze de licență ale colegilor săi de la Facultatea de Teologie din Chișinău – Preotul Ioan Berliba *Toponimia și descrierea istorică, bisericească și civilă a orașului Orhei și a 44 sate din județ*; Preotul Leon Musteață *Geografia, toponimica, istoricul, starea culturală și religioasă, administrația și economia din Plasa Fălești, Județul Bălți* (Chișinău, 1931)¹⁸.

Privit în ansamblu, contextul istoric și cultural-spiritual, în care Paul Mihail și-a desfășurat activitatea sa de realizare a dezideratelor naționale ale românilor basarabeni, i-a permis să aducă un suport substanțial în procesul de implementare a tradițiilor naționale românești, servind drept îndemn pentru toți cei pasionați de cunoașterea cât mai profundă a acestor tradiții, pentru a le transmite generațiilor următoare.

Note

¹ Pelin Valentina, *Paul Mihail, un fiu onorabil al Basarabiei*, în „Cugetul”, Chișinău, 2005, p. 72-76.

² Paul Mihail, *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*, Chișinău, Știința, 1993.

³ *Basarabia – pământ românesc. Antologie*, vol. IV, editor și redactor științific Mihai Tașcă, Chișinău, Serebia, 2019, p. 323.

⁴ Constantin C. Angelescu, *Bibliografia scrierilor părintelui Paul Mihail*, în „Teologie și viață”, Iași 1993, nr. 11-12, p. 257-258; *Basarabia – pământ românesc, Antologie*, vol. IV, Chișinău, Serebia, 2019, p. 61-63.

⁵ *Basarabia – pământ românesc, Antologie*, vol. IV, Chișinău, Serebia, 2019, p. 63-68.

⁶ Paul Mihail, *Despre bibliotecile parohiale*, în „Luminătorul”, Chișinău, nr. 9, 1928, p. 62-64.

⁷ *Idem*, *Cărți bisericești, manuscrise și icoane din Basarabia*, în „Luminătorul”, 1939, nr. 10-11, 1940, nr. 1.

⁸ Zamfira Mihail, *Rezistența prin cultură în Basarabia, secolul XIX. Scrieri parenetice*, Editura Academiei Române, Editura „Istros”, Muzeul Brăilei „Carol I”, București-Brăila, 2019, p. 12-13.

⁹ *Basarabia – pământ românesc, Antologie*, vol. IV, Chișinău, Serebia, 2019, p. 78-79.

¹⁰ *Ibidem*, p. 85.

¹¹ Denumirea articolelor vezi în: *Bibliografia scrierilor lui Paul Mihail și a referințelor despre ele în Basarabia – pământ românesc. Antologie*, vol IV, p. 68-128.

¹² Paul Mihail, *Jurnalul călătoriei de studii în sud-estul Europei. 1931*, București, 1991, p. 94.

¹³ *Ibidem*, p. 99.

¹⁴ Paul Mihail, *Documente și zapise moldovenești de la Constantinopol*, Huși, 1948.

¹⁵ A se vedea: *Bibliografia scrierilor lui Paul Mihail*, p. 95-110.

¹⁶ *Bibliografia scrierilor lui Paul Mihail*, p. 108-109.

¹⁷ *Ibidem*, p. 68-128.

¹⁸ *Basarabia – pământ românesc, Antologie*, vol. IV, ed. Serebia, Chișinău, 2019, p. 171-615.

Vlad MISCHEVCA

L. A. Casso și opera sa istorică

VI.M. – cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie (Chișinău), dr. conf. cercet. (*Associate professor*, Ph.D.); membru al Comisiei Naționale de Heraldică (din 1995; primul președinte); Laureat al ediției a IV-a (2019) a Galei Premiilor TVR MOLDOVA „Români pentru români” – Premiul pentru promovarea istoriei neamului. Domenii de competență: istoria relațiilor internaționale din sud-estul Europei (sec. XVIII – încep. sec. XIX); genealogia domnilor fanarioți; vexilologie heraldică; raporturi istorice româno-elene. Semnează 13 monografii, publicate la Chișinău, București, Iași, Atena, Salonic.

Despre viața și munca unui profesor universitar și ministru țarist precum a fost Lev Aristidovici Casso (1865-1914) s-au scris destul de multe articole și eseuri¹. El a visat să-și dedice întreaga viață științei juridice, dar soarta i-a hărăzit să devină cel de al 23-lea ministru al Educației Publice a Rusiei, într-una dintre cele mai dificile perioade ale istoriei Imperiului, practic la apusul acestuia. El a fost purtătorul celor mai progresiste idei din știința juridică, dar în același timp a devenit simbolul unui *politician reacționar*. Casso rămâne una dintre cele mai controversate figuri care a condus vreodată Ministerul Educației Publice al Imperiului Rus. În acea scurtă perioadă de conducere a ministerului, s-au produs tulburări studențești (1910-1911), demarșe „distrugerea” Universității din Moscova, se agrava confruntarea dintre breasla profesorilor și guvern, revenise practica de trimitere a absolvenților pentru a-și continua studiile în străinătate etc.

Leon Aristid Casso (Léon Victor Constantin Casso) s-a născut pe 8 iunie 1865, în Ciutulești, județul Soroca, deși în lucrările străine se indică drept loc de naștere Parisul. De notat că la 1

¹ Léon Victor Constantin Casso (155 ani de la naștere: 1865-2020)

noiembrie 1894 o găsim pe o oarecare „doamna Casso din Chișinău (Rusia)” ca fiind trecută în lista *membrilor donatori* ai Asociației pentru încurajarea studiilor grecești din Franța (Des Études Grecques) începând din 1875, regăsită și în anul 1915². Tânărul Leon și-a urmat toate treptele de studii în Occident, începând cu cele secundare de la Liceul „Condorcet”, unul dintre cele mai vechi și mai prestigioase licee din Paris.

Léon Victor Constantin Casso
(1865-1914)

În 1889 și-a susținut teza „Responsabilitatea moștenitorului prin testament în dreptul roman și modern” pentru diploma de *doctor utriusque juris* (doctor în drept civil). Ulterior, deja în Rusia, în mai 1898, Casso și-a susținut o a doua disertație de doctorat pe tema „Conceptul de gaj în dreptul modern” la Universitatea din Kiev. Disertația a fost dedicată studiului naturii juridice a gajului și istoriei dezvoltării sale în dreptul roman, dreptul Rusiei, Franței și Germaniei – lucrarea păstrând o anumită semnificație științifică până în prezent. A condus în calitate de director, între anii 1908-1910, Liceul Imperial în memoria Țareviciului Nicolai (neoficial: *liceul Katkov*) din Moscova – o instituție de învățământ superior privată, cu regim închis pentru copiii din familiile nobile, ce activase din 1868 până în 1917.

Din 25 septembrie (8 octombrie) 1910 a stat în fruntea Ministerului Educației Publice, iar din 2 (15) februarie 1911 a fost ministru în Cabinetele lui P. A. Stolîpin, V. N. Kokovțov și I. L. Goremîkin. Casso făcea parte din miniștrii conservatori, a așa-zisei *aripi drepte* a guvernului³. A ocupat funcția de ministru până la moartea sa, pe 26 noiembrie

(9 decembrie) 1914⁴. P. A. Stolîpin îi oferă următoarea caracterizare, în contextul desemnării sale în fotoliul ministerial: „Nu îl cunosc și nu l-am văzut niciodată, dar cu scopul de a căuta oameni noi, am auzit despre adevărata cultură, educație și noblețe a acestui om”⁵.

Politica educațională

În cercurile științifice și mai ales în cele ale birocrăției ruse, Leon Casso – fiu al Basarabiei – era un fel de *rara avis* al epocii din ajunul primei conflagrații mondiale, un personaj mai puțin tipic trecutului – calmului și măsuratului secol al XIX-lea. Remarcat în calitatea sa de profesor proeminent de drept civil, el a fost deosebit de apreciat în special pentru activitățile sale de ministru al educației publice (1910-1914), iar în această ipostază a stârnit opinii diferite, considerat ceva neobișnuit. Revista ilustrată „Niva” din Petersburg a scris despre numirea sa în felul următor: „Practic pentru prima dată în istoria ministerului, apare în această postare o figură relativ foarte tânără, plină de forță și energie, străină de rutina administrativă ministerială – o persoană proaspătă și nouă în sferile ministeriale. Mai mult, persoana este aproape necunoscută în cele mai înalte cercuri guvernamentale”⁶.

La 25 septembrie 1910, „prin înaltul ordin al Senatului Guvernator”, grație conexiunilor sale largi în cele mai înalte sfere birocratice din Sankt Petersburg, a fost numit șef al Ministerului Educației Publice („управляющим министерством народного просвещения”)⁷, asocându-i-se și titlul de consilier de stat complet (*действительный статский советник*). Din 1911 este avansat în gradul de *consilier secret*. În 1911 L. A. Casso a fost întărit ca ministru al educației și a ocupat această funcție până la moarte, deși în ultimele luni, fiind grav bolnav era înlocuit de adjunctul și prietenul său M. A. Taube (19.10.1914 – până în decembrie 1914).

Alexis Nour relatase din Chișinău, la 14 martie 1814: „... până la 1912 anume agrarieni din Basarabia diriguiau aproape toată politica internă a guvernului rus, fiindcă decedatul prim ministru Stolîpin⁸, succesorul său Kokovțev⁹ s-au lăsat cu totul pe voia celor mai influenți deputați basarabeni: Pavel Crupenski, Sinadino, Purișchevici, care au și înain-

tat ca ministru al instrucțiunii pe Leon Casso, proprietar din județul Soroca, rudă cu Crupenski. Opoziția din Rusia a numit atuncea anii 1910-1911 o eră nouă, epoca basarabeană¹⁰. Același corespondent consemna, puțin mai târziu, că: „În fruntea instrucțiunii publice din Rusia stă de trei ani d. Leon Aristide Casso, mare proprietar basarabean, greco-român, cumnatul dlui Al. N. Crupenski, dar și vrășmașul acestuia. O asemenea perioadă de reacțiune ca «sub Casso» n-a viețuit-o niciodată școala din Rusia, iar Casso face totul în cea mai deplină armonie cu ideile lui Purișchevici¹¹”.

În ceea ce privește activitatea sa în calitate de ministru țarist al educației, Lev Aristidovici Casso – jurist instruit la Paris, Heidelberg și Berlin, profesor al universităților din Harkov și Moscova, director al liceului imperial din Moscova în memoria Țarevicului Nikolai, în funcția sa nouă a îndeplinit măsuri pentru stabilirea disciplinei și ordinii în departament. La investirea sa în noul post guvernamental Casso a evitat să rostească vreun discurs *de program*. Fiind adeptul cuvântărilor laconice, a menționat, totodată, că trăsătura sa de caracter este de *a munci fără a afișa acest lucru...*¹²

Un susținător ferm al unei politici conservatoare, protecționiste în sfera educației, a intrat rapid în conflict cu personalități publice liberale. Perioada ministerului Casso s-a manifestat prin acțiuni reacționare menite să limiteze concesiunile liberale făcute în timpul revoluției 1905-1907. Acțiunile dure ale ministrului civilist au provocat o ură persistentă din partea societății – în esență, celor de stânga, care se numeau cu mândrie „liberali”¹³.

El s-a opus dur creării organizațiilor și sindicatelor studențești, excluzând cele complet loiale autorităților – ale organizațiilor „academice”, care promovau principial depolitizarea universităților. A refuzat extinderea universităților din Tomsk și Saratov. Iar orașelor Minsk și Vilno (la Vilnius datorită participării studenților și profesorilor la răscoala din 1831, la 1 (13) 1832, universitatea a fost desființată prin rescriptura lui Nicolae I) li s-au respins cererile de deschidere a noilor universități. Instruirea corpului de profesori a fost reorientată de la universitățile locale la universități străine (decretul din ianuarie 1912). Este ironic faptul că acțiunile avocatului Casso în calitate de ministru au încălcat adesea legislația rusă, în special *Regulamentul universitar provizoriu* din

1905. În 1912, Consiliul Universității din Sankt Petersburg a depus un dosar în Senat împotriva acțiunilor lui L. A. Casso și, deși Senatul l-a sprijinit pe ministru, aceasta a fost probabil prima dată în istoria Rusiei când o instituție subordonată a contestat decizia șefului departamentului în instanță.

Sub conducerea lui, s-a desfășurat un program de reformare a învățământului secundar, care, în general, s-a redus la consolidarea controlului statului asupra instituțiilor de învățământ. Principalele activități ale acestui program au fost următoarele:

- au fost publicate programe detaliate pentru instituțiile de învățământ secundar. Mulți contemporani au crezut că acest lucru a limitat serios inițiativa creativă a profesorilor;
- au fost introduse, separat, unele restricții în predarea disciplinelor de științe sociale. De exemplu, în predarea istoriei s-a prescris „să se accentueze în special asupra rolului și importanței personalităților remarcabile, fără a se abate la ipoteze și teorii istorice sau generalizări subrede și nejustificate științific, de exemplu, în domeniul socio-economic”;
- au fost publicate „Regulile privind supravegherea extrașcolară a elevilor de gimnaziu”, în care elevilor li se interzicea să se afle pe stradă după ora 22 vara și după 20 iarna, cerându-se să poarte uniforme stabilite oficial și în afara școlii;
- a fost stabilit un cvorum ridicat, de 2/3 din toți părinții pentru ședințele ce urmau să aleagă comitetele de părinți, ceea ce a condus la încetarea activității multor dintre aceste organe.

Astfel, s-a limitat autonomia universitară și s-a introdus activ practica numirii profesorilor în funcții, spre deosebire de cutuma obișnuită a alegerii lor în universități, cu confirmarea ulterioară de către ministru. Cel mai faimos scandal a fost denumit chiar „cazul Casso”, cel de la Universitatea din Moscova – legat de demiterea în 1911 a unui grup mare de profesori universitari cu viziuni liberale ca urmare a politicii ministrului educației publice. Conflictul din 1911 dintre guvern și profesorii liberali de la Universitatea din Moscova a fost rezolvat numai după ce guvernul a fost învins în lupta împotriva unui front larg al

forțelor sociale ale Rusiei. Reîntoarcerea la Universitatea din Moscova a participanților „protestului universitar” a avut loc abia după Revoluția din februarie 1917¹⁴.

Toate aceste acțiuni nepopulare au stârnit o nemulțumire publică, provocând critici severe și în Duma a IV-a de Stat¹⁵. La 4 iunie 1913, un membru al fracțiunii bolșevice al Dumei de Stat, A. Badaev, a ținut un discurs în care activitățile ministerului condus de Casso au fost caracterizate în termeni duri (proiectul acestui discurs a fost scris de V. I. Lenin, care în lucrările sale îl etichetează de mai multe ori pe Casso, criticând politica ministerului educației Rusiei: „Clasa muncitoare a reușit să demonstreze acest lucru în 1905 și va putea dovedi încă o dată și va dovedi mult mai convingător, mult mai impresionant, mult mai serios abilitatea sa pentru o luptă revoluționară pentru libertatea reală și pentru educația publică reală, non-cassistă și non-nobiliară!”¹⁶.

În asemenea condiții dificile, din punct de vedere social-politic, L. A. Casso a încercat să-și promoveze idealul unei universități ce ar trebuit să fie „o împărăție” a științei, și nu a ideologiei, susținându-i autogovernarea mai degrabă decât autonomia¹⁷. De fapt, evenimente care ulterior s-au asociat nemijlocit cu numele lui Casso, contemporanii le-au perceput în mod diferit. Figura ministrului, fiind lipsită de libertatea manevrării, pentru o lungă perioadă de timp a fost privită de publicul liberal ca parte a mecanismului represiv al lui P. A. Stolîpin¹⁸. I s-au imputat și reproșat nu doar naționalitatea sa, ci și studiile în Germania, și chiar faptul că a fost apolitic în timp ce preda la universitățile rusești.

Cu timpul el a încetat să mai fie perceput ca un protejat cu voință slabă al primului ministru Stolîpin și aceasta i-a permis să câștige din simpatia partidelor de dreapta. Kokovțov notase că Nicolai II deja „pur și simplu nu se poate despărți de asemenea colaboratori ai săi precum este conservatorul Casso, reprezentantul politicii «gubernării puternice»”¹⁹.

În același timp, proiectele sale, care demonstau disprețul față de meritele și statutul corporației științifice interne din cadrul imperiului și ale tradițiilor și valorilor corporative ale acestora, au condus la crearea unei imagini foarte specifice a ministrului – *a unui moldovean, educat în Germania, de fapt, o persoană străină de știința națională, dar în același timp un stereotip al naționalistului rus*²⁰. De notat că la acea vreme, în

majoritatea universităților Imperiului Rus predominau profesorii *liberali*, care se orientau, în fond, partidului *Cadet*²¹.

Actualmente, istoricii din Rusia au demonstrat că „Sursele de origine personală (în primul rând, memoriile și jurnalele) arată clar cât de conflictual era caracterul lui L. A. Casso pentru societatea rusă din anii 1910. Acțiunile ministrului, îmbrăcate într-o formă juridică și îndreptate împotriva regulilor și conceptelor statornicite în mediul universitar, au fost percepute nu doar ca reacționare, ci ca huliganice și inadecvate. La rândul său, această circumstanță a dat naștere imaginii unui «străin» – al unui *țigan rău, avid de putere, care urăște tot ce este rusesc*. Acest discurs, destul de xenofob, a fost reprodus și folosit atât de birocrății liberali, cât și de opoziția liberală radicală în retorica luptei politice împotriva ministerului lui Casso, servind drept un important argument psihologic în favoarea adevărului acelor valori (autonomia învățământului superior, necesitatea democratizării acestuia etc.), care erau apărute în disputele cu L. A. Casso de către adversarii săi”²².

De remarcat modestia lui, deoarece ar fi putut lesne să obțină noi favoruri academice sau distincții guvernamentale în timpul mandatului său ministerial (nu a devenit membru al Academiei, iar din decorații a primit: *Ordinul Sf. Ana*, gradul I, 1913; Medalia „În memoria domniei împăratului Alexandru al III-lea”; Medalia „300 de ani de domnie a dinastiei Romanov”, 1913).

Potrivit mărturiilor contemporanilor, oameni care-l cunoșteau bine pe L. A. Casso, el nu a aspirat niciodată la o carieră de om politic. În calitate de profesor la Universitatea din Moscova, Lev Aristidovici a evitat politica și s-a dedicat în totalitate subiectului său și studiilor practice în seminarul pe care l-a condus. De remarcat că L. A. Casso susținea prelegerile în fața auditoriului cu un talent apreciabil²³.

Jurist și istoric

Preocupat de funcția sa de ministru al educației publice și depunând multă energie activităților de stat, L. A. Casso și-a continuat, totuși, activitatea științifică. Savantul și profesorul a publicat optsprezece

lucrări dedicate studiului istoric și dogmatic al dreptului civil rus în comparație cu dreptul roman, german și francez. Ultimele sale lucrări au fost în mare parte de natură istorică, deși cu legături de conexiune cu problemele juridice.

Toate lucrările lui L. A. Casso se încadrează în două grupuri, dintre care primul aparține studiului surselor dreptului civil; aici ar trebui incluse și lucrări cu caracter istoric. Al doilea grup include lucrările ce abordează problemele speciale ale dreptului civil. Dacă s-ar putea ignora secvența cronologică în apariția lucrărilor atribuite unuia sau altui grup, atunci ar fi corect să spunem că aceste două grupuri sunt logic interconectate; deoarece lucrările surselor de drept, reprezentând un interes independent, sunt într-un anumit sens un program pe care L. A. Casso l-a urmat pentru a dezvolta cercetări separate pentru acesta sau pentru a ilustra dezvoltarea unor întrebări speciale²⁴.

Casso este în primul rând un *jurist dogmatic*, care converge cercetarea dogmatică a dreptului cu cea istorică. Și, în afară de metoda istorico-comparativă, în mod firesc, se acordă mai multă atenție aceluși material istoric care este mai aproape de dreptul existent, adică cel actual²⁵. Ca jurist-istoric, L. A. Casso și-a dezvoltat propriul stil bazându-se pe cele mai bune exemple ale literaturii rusești și occidentale din Europa. V. A. Udintsev remarcă, încă la 1915, că: „L. A. Casso aparține celor mai buni juriști ruși. Prin predilecțiile sale științifice și metodele de a dezvolta subiectele juridice, el ne întoarce la vremurile trecute de revigorare a interesului pentru dreptul intern. Monografiile sale ne amintesc de disertațiile vechilor juriști care sunt inferiori lui Casso în ceea ce privește materialul, metoda și eleganța construcțiilor, dar fără îndoială asimilate de el ca element de instruire ce i-au servit drept modele în studiul dreptului”²⁶.

Chiar și în prezent lucrările lui L. A. Casso nu numai că nu pot fi trecute neobservate, dar trebuie de recunoscut că prezintă un mare interes pentru imensitatea materialului și modul în care acesta este folosit. Casso avea titlurile științifice de *doctor utriusque juris* și *doctor în drept civil*, unul de la o universitate străină și celălalt fiindu-i acordat în Rusia. Întotdeauna și cu toate schimbările din viața sa personală și publică, Casso și-a prețuit gradele academice. Și asta pentru că întotdeauna și oriunde și-a dorit să fie și a fost, în primul rând, om de știință, rămânând savant până la sfârșitul vieții sale²⁷.

El a fost mereu interesat de istoria Basarabiei sale natale, dar anume în acea perioadă, când a ocupat înaltul post ministerial, acest interes s-a concretizat într-o serie de lucrări științifice, legate evident și de marcarea pompoasă a celor 100 de ani de la oblăduirea acestui teritoriu: 1812-1912. Totodată, a fost implicat plenar în pregătirea serbării jubileului de 100 de ani de la Războiul pentru apărarea Patriei (1812)²⁸; sărbătoririi a 300 de ani de la domnia Casei Romanovilor (1913)²⁹, când, conform sugestiei ministrului educației publice, s-a decis eliberarea, în 1913, în comemorarea viitoarei sărbători pentru studenți, a medaliilor, certificatelor, diplomelor etc. într-un formular special și cu inscripții deosebite³⁰.

Pentru protecția patrimoniului istoric Casso, în calitatea sa de ministru al educației publice, a adresat, în octombrie 1911, două scrisori Marelui Cneaz Nikolai Mihailovici, președintele *Societății istorice ruse – RIO*, cu referire la proiectul de lege privind impunerea conducerii și supravegherii asupra activităților tuturor instituțiilor și persoanelor implicate în protecția antichităților, la un comitet format în cadrul Ministerului Afacerilor Interne; cu privire la formarea propusă a *Comisiei RIO* pentru a discuta măsurile de conservare a materialelor arhivistice locale³¹.

A întreținut corespondență în privința propunerii de a acorda competențe temporare Comisiei formată ca parte a Societății Istorice Ruse pentru a discuta măsurile de conservare a materialelor arhivistice locale pentru perioada anterioară examinării legislative a regulamentului elaborat de Ministerul Afacerilor Interne privind protecția antichităților³².

În „Studiile științifice ale liceului imperial”, la care fusese director, a fost publicată pentru prima dată, în 1912 și 1913, lucrarea *Rusia la Dunăre și formarea regiunii basarabene*³³, ce avea caracterul unei cercetări istorice distincte, iar în 1914 – studiul *Petru Manega. Codificator uitat al dreptului basarabean*³⁴. Această lucrare, de mici proporții, despre Petru Manega a fost tradusă în limba română de Șt. Berechet, reputat teolog, jurist și filolog român, sub titlul de mai sus, editată la București în 1923. L. A. Casso a mai scris o lucrare despre istoria dreptului, ce viza Basarabia – *Dreptul bizantin în Basarabia* (Moscova, 1907). Aceasta lucrare a fost tradusă, de asemenea, de A. Varzaru și revăzută de P. Davidescu (Chișinău, 1932)³⁵.

Astfel, se observă că, din preocupările sale academice istoria ocupa un loc aparte, chiar dacă nu au însumat atât de numeroase studii față de cele publicate în domeniul dreptului, iar o serie de lucrări ale talentatului profesor au fost dedicate nemijlocit istoriei și dreptului ținutului Basarabiei. Aceste preocupări nu au fost abandonate de Casso nici după ce a preluat postul ministerial. Principala lucrare în acest domeniu a fost, desigur, *Rusia pe Dunăre și formarea regiunii Basarabiei* (1912-1913)³⁶, tradusă ulterior în română de Șt. Berechet. Semnificativ este că această monografie poartă dedicația adresată *memoriei învâțătorului său – Albert Sorel (1842-1906)*. Marele istoric francez, unul dintre principalii fondatori ai *istoriei diplomatice* din Franța, a cercetat Problema Orientală și, în paralel cu această lucrare generală, Sorel a întreprins diverse studii detaliate pe subiecte mai mult sau mai puțin conexe. În *La Question d' Orient au XVIIIe siècle, les origines de la Triple Alliance* (1878), el arată cum partajarea Poloniei, pe de o parte, a răsturnat politica tradițională a Franței în Europa de Est și, pe de altă parte, a contribuit la salvarea Franței republicane în 1793. De remarcat, că autorul, chiar din primele rânduri ale cărții sale, atenționează cititorul că: „De când sunt turcii în Europa – a existat o *problemă a Orientului* și imediat ce Rusia a devenit o putere europeană, ea a pretins că va rezolva această chestiune în beneficiul său”³⁷.

Activitatea lui Casso în calitate de cercetător al sinuoasei Probleme Orientale, probată prin publicarea cunoscutei monografii *Rusia la Dunăre...* (1913), a fost pozitiv apreciată de mai mulți istorici pe parcursul ultimului secol, cartea rămânând una de referință pentru istoria Războiului ruso-turc din 1806-1812 și perioada nemijlocit următoare a Basarabiei în componența Rusiei țariste.

Cartea fiind tradusă în limba franceză – *La Russie au Danube et l'organisation de la Bessarabie* (publicată într-o variantă prescurtată, de 72 pagini, în anii '20) și în limba română (tradusă din rusește cu un studiu introductiv de profesorul universitar Ștefan Gr. Berechet (1885-1946) în 1939, publicată la Iași în 1940)³⁸, a fost recent reeditată, în 2003³⁹. Surprinzător, prezentarea și în traducere a autorului basarabean rezistă în fața noilor izvoare și chiar în fața unor lucrări recente, de strictă specialitate, rămânând extrem de utilă atât pentru istoriografie, cât și pentru publicul larg cititor. Ea nu și-a pierdut din

interes grație vastei documentări ce i-a stat la bază, precum și datorită abordării temeinice dintr-o largă perspectivă militară, politică și diplomatică. Cum a și prefațat Apostol Stan, *lucrarea lui Leon Casso constituie o cercetare de mare anvergură și profunzime asupra rolului Rusiei la Dunărea de Jos, într-un moment de răscruce pentru națiunea română, când din trupul ei a fost smulsă Basarabia, una din ramurile sale viguroase, supusă decenii în șir unui proces de rusificare, continuat și accentuat sub regimul totalitar comunist*⁴⁰.

Lucrarea juristului L. A. Casso, considerat de Gh. Bezviconi drept „un savant ilustru”, „unul dintre cei mai distinși miniștri ai împăratului Nicolae al II-lea”³⁹, nu și-a pierdut din actualitatea sau valoarea documentară, fiind întregită actualmente cu noile surse și monografii publicate la tema Problemei Orientale de la începutul secolului al XIX-lea. Prin contribuția sa, basarabeanul Casso se menține pe coordonata evenimentială, plină de date și fapte memorabile din perioada anexării teritoriului dintre Prut și Nistru – în 1812. Cartea trebuie totuși abordată critic și lecturată în paralel cu mai noile cercetări ale istoriei Basarabiei. Ar fi chiar binevenită o nouă ediție a acestei importante cărți, într-o eventuală traducere redactată și cu comentarii academice (traducându-se *Notele* din limba franceză, corectându-se trimiterele și greșelile din text etc.).

- Note** ■ ¹ Colesnic Iu., *Leon A. Casso*, în: *Basarabia necunoscută*, Chișinău, 1997, p. 36-39; Colesnic Iurie, *Acum o sută de ani...* [despre savantul, juristul Leon Casso, ministrul învățământului în Rusia Țaristă], în „Timpul”, 2014, 12 decembrie, p. 19. <https://www.timpul.md/articol/iurie-colesnic-acum-o-suta-de-ani---67403.html> (accesat: 25.09.2020); Bezviconi Gh., *Profiluri basarabene*, vol. 1, Chișinău, Știința, 2017, p. 295-297; Романов Ю.В., *Наука и власть: наследие Л.А. Кассо* în „Труды научной конференции студентов и аспирантов «Ломоносов-99». История”, М., 1999, p. 76-80.
- ² „Revue des Études Grecques”, tome 7, fascicule 27-28, 1894, p. LXVIII; *Membres donateurs – „Mme Casso”* în „Revue des Études Grecques”, tome 28, fascicule 130, 1915, p. 12; „Revue des Etudes grecques” este o ramură a Asociației pentru încurajarea studiilor grecești din Franța. Această asociație a fost fondată la 7 mai 1867, recunoscută ca utilitate publică la 7 iulie 1869. <https://www.revue-des-etudes-grecques.com/un-peu-d-histoire>

³ Коковцов В. Н., *Из моего прошлого. Воспоминания 1903-1919 гг.*, Париж, 1933. Том 2, р. 173, 339.

⁴ *Vezi necrologul din „Журнал Министерства народного просвещения”*, Петроград, 1914. Новая серия. Ч. 54. [№ 12]. Декабрь, р. 1-2.

⁵ П.А. Столыпин – А.Н. Шварцу. 25 декабря 1907 г., în Шварц А.Н., *Моя переписка со Столыпиным. Мои воспоминания о государе* / ред. С. Соболевский, М., 1994, р.78.

⁶ „*Нива. Иллюстрированный журнал литературы, политики и современной жизни*”, СПб., 1910, № 44, р. 778.

⁷ Колин А. И., Стыкалин Ал. С., *Выходцы из Молдавского княжества и Бессарабии – профессора и студенты московских высших учебных заведений (XVIII - начало XX вв.)*, în *Славяне и Россия: славяне в Москве*. Никитинские чтения «Славяне и Россия» к 870-летию со дня основания г. Москвы. Отв. редактор С.И. Данченко, 2018, р. 41.

⁸ Piotr Arkadevici Stolipin (1862-1911, Kiev) – secretar de stat al Majestății Sale Imperiale (1908), guvernator la Grodno (1902-1903) și Saratov (1903-1906), ministru al afacerilor interne și președinte al Consiliului de miniștri (1906-1911), membru al Consiliului de stat (1907-1911).

⁹ Vladimir Nikolaevici Kokovțov (Kokovțev) (1853-1943, Paris) – om de stat rus, ministru al finanțelor în 1904-1905 și 1906-1914, președinte al Consiliului de Miniștri al Imperiului Rus în 1911-1914.

¹⁰ Nour Al., *Scrisori din Basarabia. Basarabia de la 1912 încoace*, în „*Viața Românească*”, Anul IX, Iași, 1914, Martie, Nr. 3, р. 413.

¹¹ Nour Al., *Scrisori din Basarabia...*, în „*Viața Românească*”, Anul IX, Iași, 1914, aprilie-mai, Nr. 4-5, р. 191.

¹² „*Нива. Иллюстрированный журнал литературы, политики и современной жизни*”. СПб., 1910, № 44, р. 779.

¹³ Верещагин А., *Лев Аристидович Кассо: цивилист на службе империи*, (2016) <https://legal.report/lev-aristidovich-kasso-civilist-na-sluzhbe-imperii/> (accesat: 25.09.2020)

¹⁴ Маркин В.А., «*Университетский протест*» 1911 г. и реакция российского общества, în „*Вестник Московского Ун-та*”. Сер. 8. История. 2009. № 5, р. 10-18.

¹⁵ Баринов Д.А., *Кризис высшей школы 1911 г. в фокусе историографии*, în „*Клио*”. 2017. № 10, р. 106-117.

¹⁶ В. И. Ленин, *Полное Собрание Сочинений*. Издание Пятое. Издательство Политической Литературы, Москва, 1973. Том 23, Март - Сентябрь 1913, р. 135, 127-128. <http://www.uaio.ru/vil/23.htm>

¹⁷ *Беседа с министром народного просвещения*, în „*Новое время*”. 2 (15) февраля 1911, № 12534, р. 5–6.

¹⁸ Ростовцев Е.А., Сидорчук И.В., *Миф о Л.А. Кассо*, în „*Вестник Томского государственного университета. История*”, 2019, № 57, р. 17.

¹⁹ Коковцов В. Н., *Из моего прошлого. Воспоминания 1903-1919 гг.*, Париж, 1933. Том 2, р. 130.

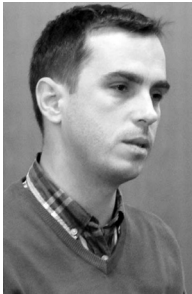
²⁰ Ростовцев Е.А., Сидорчук И.В., *Миф о Л.А. Кассо...*, р. 19.

²¹ Ростовцев Е. А., «*Борьба за автономию*»: корпорация столичного университета и власть в 1905-1914 гг., în „*Journal of Modern Russian History and Historiography*”, 2009, Vol. 2, р. 80.

- ²² Ростовцев Е.А., Баринов Д.А., *Образ чужого: „Проклятый цыган”* (Л.А. Кассо в воспоминаниях современников), in „Клио”, 2018, № 12 (144), p. 33.
- ²³ Zezi: Кассо Л. А., *Понятие о залоге в современном праве* / Редкол. В.С. Ем, Е.С. Рогова, М. Статут, 1999. (Сер. „Классика российской цивилистики”), p. 8.
- ²⁴ Удинцев В. А., *Лев Аристидович Кассо. Доктор гражданского права*, in „Журнал Министерства народного просвещения” (ЖМНП), Петроградъ, 1915, Сентябрь, Часть LIX (59), p. 43.
- ²⁵ *Ibidem*, p. 68.
- ²⁶ *Ibidem*, p. 70.
- ²⁷ *Ibidem*.
- ²⁸ Российский государственный исторический архив (РГИА), Санкт-Петербург, Ф. 922, Оп. 1 Д. 122.
- ²⁹ РГИА, Санкт-Петербург: Ф. 1320, Оп. 1, Д. 66.
- ³⁰ РГИА, Санкт-Петербург: Ф. 1320, Оп. 1, Д. 67.
- ³¹ РГИА, Санкт-Петербург: Ф. 1642. Оп. 1, Д. 144.
- ³² РГИА, Санкт-Петербург: Ф. 1642. Оп. 1, Д. 146.
- ³³ Кассо Л. А., *Россия на Дунае и образование Бессарабской области*, in „Ученые записки Императорского Лицея в память цесаревича Николая”, М., 1912, Вып. VI, p. 1-76; 1913. Вып. VII, p. 1-88.
- ³⁴ Кассо Л.А., *Петр Манега. Забытый кодификатор Бессарабского права*, СПб., 1914, 21 с., cu unele comentarii critice în Note. Lucrarea a fost publicată inițial în revista „Журнал Министерства народного просвещения” (ЖМНП), în anul 1911.
- ³⁵ Berechet Șt. Gr., *Legătura dintre dreptul bizantin și românesc*. Vol. I. Partea I. Izvoadele, Vaslui, 1937, p. 211.
- ³⁶ Л.А. Кассо, *Россия на Дунае и образование Бессарабской области*, Москва, Печ. А.И. Снегиревой, 1913, 230 с.
- ³⁷ Sorel A., *La Question d'Orient au XVIIIe siècle, les origines de la Triple Alliance*, Paris, 1878, p. V.
- ³⁸ Leon Casso, *Rusia și basinul dunărean*, Editura Alexandru A. Terek, Iași, 1940, 349 p. (210 x 150 mm).
- ³⁹ Leon Casso, *Rusia și basinul dunărean* / Prefață de Apostol Stan; trad. și studiul introductiv Șt. Gr. Berechet, București, Saeculum Vizual, 2003, 240 p.
- ⁴⁰ *Ibidem*, p.8.
- ⁴¹ Bezviconi Gh., *Profiluri basarabene*, Chișinău, Știința, 2017, vol. 2, p. 197; Vol. 1, p. 296.

Fănel TEODORAȘCU

Țăranul pitoresc și presa românească din prima jumătate a secolului trecut

F.T. – lector univ. dr. la Facultatea de Comunicare și Relații Internaționale din cadrul Universității „Danubius” din Galați, director al Centrului de Studii și Cercetări Danubiene. Este autorul unor cărți cu caracter științific, precum *Pamfil Șeicaru* (2014), *Arta gazetărească. Trei ipostaze* (2014) și coordonatorul/ editorul unor volume de profil. De-a lungul timpului, a publicat mai multe studii, articole etc.

Vom urmări în acest studiu ce se scria despre *țăranul român* în presa românească (aici ne referim și la publicațiile scrise în limba română din Ardeal) din prima jumătate a secolului trecut. Pentru realizarea cercetării noastre au fost consultate mai multe texte, ce au apărut, între anii 1901 și 1943, în publicații precum: „Țara noastră”, „Adevărul”, „Gazeta Transilvaniei” etc.

1. Descânțece și dansuri moderne

În 1928, în revista „Realitatea ilustrată”, era publicat articolul *Țăranul pitoresc*¹. Textul precizat reprezintă, după cum explică chiar autorul său, o reacție la *polemica grea*, care *s-a iscat prin gazetele* epocii interbelice, pe tema *țăranului pitoresc*. Așadar, articolul pare a fi un răspuns dat orășenilor, care își tot dădeau cu părerea în privința felului în care țăranul trebuia să vorbească, să se îmbrace, să trăiască. În trecut, se arată în textul citat, orășenii îi cunoșteau pe locuitorii satelor doar prin intermediul producțiilor literare publicate prin reviste și, din acest motiv, ei credeau că țăranul autentic nu e cu nimic diferit de cel descris de scriitori. Admirația pentru țăranul român afișată de cei de la oraș se dovedea a fi,

în cele mai multe cazuri, pură ipocrizie. Nu de puține ori se întâmpla ca țăranul, ajuns la oraș cu treburi, să fie nevoit să suporte bătărăniile celor care, de altfel, se declarau admiratori ai satului românesc și ai locuitorilor acestuia. Urmele lăsate de viața de la țară asupra săteanului² nu erau pe placul orășeanului, căruia vederea degerăturilor și a bătăturilor, de pildă, îi provocau stări dezagreabile. În anii interbelici, se arată în aceeași sursă, numărul celor care scriau prin reviste despre *țăranul român* a început să scadă, chiar dacă nevoile săteanului au rămas neschimbate. Acum, orășeanul, după ce își încheia plimbarea făcută printr-unul dintre satele României Mari, se declara tulburat de atracția locuitorilor de la țară pentru *distracțiile* moderne. În opinia orășeanului, țăranul trebuia să rămână, în întregime, tradițional. Locuitorului de la țară nu-i era îngăduit, de pildă, să se îmbrace sau să vorbească precum oamenii care trăiau la oraș. Aceste chestiuni se asemănau însă, credea autorul articolului urmărit de noi, cu fricile care o frământau pe *coana Manda*, personaj celebru în acea epocă, și, prin urmare, ele meritau să fie întâmpinate doar cu zâmbete: „Sunt domni, altminteri cumsecade și serioși, care ar vrea ca locuitorul satelor românești să se prezinte în permanență cu flori și ciucuri, mândru ca un haiduc și fercheș ca la un bal mascat. Discuția n-a început, de altminteri, astăzi și nu se va sfârși cu polemica amintită. Se va mai cheltui cerneală și se vor mai schimba înjurături în sprijinul unor teze susținute pasionat. Era o vreme când în literatură nu putea fi cântat decât badea Gheorghe și când trubadurii oftau după hangița cu garoafe în coc și cu draci în priviri. E drept că solicitudinea orășeanului nu se manifesta pentru țăran decât prin revistele literare. Altminteri, badea Gheorghe mânca pumni la oraș, i se spunea mârlan și era subiect de prompte ironii. Iar hangița era muștruluită de călătorii care descindeau, zoriți, din trăsură sau din mașină și care strâmbau din nas văzând-o că are mâinile degerate și picioare cu bătăături. Țăranul trăia necăjit dimpreună cu nevasta, cu odraslele și cu dobitoacele dimprejur. Abandonat de literatori, locuitorul satelor nu-i mai nefericit. Dar a stârnit nefericirea celor care îl vedeau în postură de carnaval, cu flori la pălărie, cu zorzoane multicolore, bătând hora și cântând ca un haiduc, din frunză. Cineva, un prieten al nostru, și-a exprimat indignarea la... cafenea, după o plimbare cu automobilul prin județ, că într-un sat a auzit un patefon cântând, iar într-altul a văzut jucându-se, în bătătura crâșmei, un dans ultramodern. Și a mai fost îndu-

rerat prietenul de alte constatări a căror gravitate ne-a făcut să zâmbim: țărani vădeau izbitoare influențe orășenești în portul lor și în grai...”³.

Altele erau, se arată în text, neajunsurile satului românesc. Dincolo de hainele orășenești și muzica ultramodernă, viața țăranului era dusă după *realități* de mult apuse. Sufletul lui era prins în trecutul în care toți oamenii credeau că bolile pot fi vindecate cu ajutorul descânteceleor. Credința în puterea vindecătoare a descânteceleor⁴ și lipsa de încredere în medici, elemente care încă mai caracterizau satul românesc, duceau la apariția unor situații nefirești pentru acea epocă: „Am întârziat și noi prin sate și am făcut și noi constatări, care ne-au întristat și ne-au neliniștit. Dar nu în legătură cu straiile, cu vorba și cu preferințele de acum ale omului de la țară. Că în loc să-și lase cămașa afară, el și-o bagă în pantaloni, nu-i o nenorocire. Că în loc de sărbă și bătută, arde un charleston, să fie sănătos. Că în loc de caval, își uită necazul și își omoară timpul cu o placă de patefon, noi îl aplaudăm. Am văzut însă alte lucruri și alte fapte care ne-au îndurerat. În satul de la munte în care ne-am petrecut vacanța, o femeie se îmbolnăvise. Avea o durere năpraznică de cap. Au doftoricit-o babele cu descântece, cu balegă de la bivoli bălțați și cu apă de la trei fântâni, trecută prin dărmon. Opinia satului era că nenorocita femeie fusese deochiată.

– «Duceți-o la spital», a spus doctorul, chemat de noi dintr-o comună alăturată. «Are congestie cerebrală». Și i-a dat, până una alta, un leac pentru alinarea durerilor. Satul a râs de limba păsărească a doctorului, iar babele, aruncând doctoria, continuară cu descântecele și cu leacurile lor, care... o băgară pe femeie în pământ.

– «Voia lui Dumnezeu!» și-au dat oamenii cu părerea, ducând-o pe moartă la cimitir și oprindu-se, pe urmă, la crâșmă, să bea pentru sufletul ei.

Și am mai văzut și altele, și am auzit și altele, care, acestea, ne-au întristat și ne-au neliniștit”⁵.

O manieră orășenească de a vorbi despre *puterea mare a deochiului* găsim în povestea populară umoristică *Slănina deochiată*⁶, ce a fost publicată, în 1911, în „Gazeta Transilvaniei”. Pentru autorul acestui text „născocirea telegrafului fără sârmă e cea mai bună dovadă” că „deochiul” e real, că „nu e credință deșartă”. Aflăm din sursa deja indicată că

e ușor să-i recunoști pe cei care dețin *marea putere a deochiului*, pentru că aceștia au „ochii mari și negri”. Bundurea, țăranul *cu doi ochi de balaur*, „deochea”, fără să fie văzut de vecinii în curțile cărora intra, diferite unelte (*secure, fier de plug* etc.). La târguri, el „deochea” *cizme, pieptare, șerpăre* și, când se ivea ocazia, *slănină*.

E ușor de înțeles că, la oraș, nu erau puține vocile care spuneau că doar cei lipsiți de maturitate în judecată apelau la serviciile descântătoarelor⁷.

2. *Hainele altora sunt mai frumoase*

În 1904, în volumul *Crestomație pentru toți românii* (George Coșbuc), era publicat textul *Țăranii din Basarabia*⁸. Textul este valoros în întregime, dar noi ne vom opri doar asupra părții în care autorul face referiri la ținuta săteanului basarabean. Înainte de a vorbi despre îmbrăcămintea *țăranilor basarabeni*, precizăm că am ajuns la acest text prin intermediul ziarului „Gazeta Transilvaniei”, care-l publica în ediția sa din 15 (28) august 1904⁹. Pentru citările noastre însă, volumul lui George Coșbuc va fi indicat ca sursă. Așadar, portul săteanului român din Basarabia, se arată în sursa deja precizată, seamănă foarte mult cu cea a săteanului român *de dincolo de Milcov*: „Îmbrăcămintea se compune dintr-o pălărie de paie, vara, sau căciulă, din cămașă și izmene, făcute de pânză de casă, altădată țesută pe de-a-ntregul din in, iar acum făcută pe jumătate cu bumbac; picioarele sunt încălțate cu opinci. Deasupra cămășii, țăranul aruncă pe umeri o *manta*. Femeile, vara, poartă o cămașă lungă, pe deasupra căreia se îmbracă sau fustă, sau șorț și o cațaveică; picioarele sunt desculțe sau în opinci. Îmbrăcămintea de sărbătoare și zile mari constă [în mod] obișnuit dintr-un *antereu* de demicaton, iar la cei cu dare de mână, de mătase; antereul se încinge cu brâu. Iarna, pe deasupra acestor haine, se mai îmbracă *cojocul*. Deasupra brăului, țăranii se mai încing și cu o încingătoare largă de piele, împodobită cu nasturi (bunghi) și cruciulițe de aramă. Dumineca, se poartă niște șalvari largi, creți în dos, de demicaton albastru sau din postav de casă (bernevici), iar pe deasupra anteriorului o scurteică; în loc de opinci, niște *ciobote* potcovite cu potcoave de aramă”¹⁰.

În text se arată și că, în mai multe județe din Basarabia, țăranii români au lăsat *portul național*, pentru a se îmbraca cu „haine nemțești”, iar țărăncile se îmbracău ca femeile de la oraș. În aceeași sursă se mai arată

și că țărăncile române din Basarabia sunt tot timpul îngrijite și frumos îmbrăcate: „La flăcăii din sat, e acum mare modă pentru jiletce și veste. Și cioboatele cu brăul sunt două obiecte de mare cochetărie. Îmbrăcăminte țărăncilor, de zile mari și de sărbători, se compune dintr-o rochie de bumbac sau de mătase, peste rochie se îmbracă o cațaveică îmblănită cu blană de vulpe, iar pe cap se poartă o broboadă sau tulpă. Femeile bătrâne își acoperă capul cu prosop alb de pânză, femeile tinere, cu o bucată de borangic sau un testemel. Fetele nu-și acoperă capul și poartă părul împletit în cosițe, care cad pe spate sau sunt ținute de un pieptene împodobit cu o garofiță sau altă floare. Țăranca română din Basarabia iubește a se găti, e chiar cochetă, poartă inele, gâtul ei e plin de mărgele sau *harmaz*, precum poartă și cercei. Firește că toate aceste giuvaieruri nu se portă decât în zile de sărbătoare, iar în zilele de muncă portul femeilor e simplu, dar totdeauna curat”¹¹.

Despre impactul pe care „hainele nemțești” îl aveau asupra țăranilor români scria și Octavian Goga, în 1907, într-un articol¹² din „Țara noastră”. În textul său, Goga vorbește despre cum, într-un sat din Ardeal, doi indivizi îmbrăcați cu *haine nemțești au mers din casă în casă, de la un capăt la altul, și au adunat de la oameni banii de dare. Țăranii „se supuneau, și se plecau, și se rugau, fiindcă cei doi pungăși erau în nădrăgi...”¹³.*

În acest punct, credem că este potrivit să semnalăm studiul „Portul sătenilor din regiunea Șiria, județul Arad” (Marcel Olinescu), ce a apărut în revista „Sociologie românească”. În textul precizat, autorul face o descriere amănunțită a *portului* din regiunea numită deja și lămurește câteva chestiuni foarte interesante¹⁴.

Revenind la *Țara noastră*, care a fost scoasă, la Sibiu, în teribilul an 1907, vom spune că această revistă, când a apărut, avea scopul declarat de a publica articole și știri referitoare la *treburile țăranimii*¹⁵. Publicația avea ca punct de plecare dorința celor care o scoteau de a *apropia cărturarimea de sufletul țăranilor*¹⁶. Octavian Goga credea că cei învățați trebuie să depună eforturi pentru a se face înțeleși de popor. Goga spunea că mai tot ce s-a scris până la acea dată despre țăranimea română, atât în cărți, cât și în gazete, nu era decât o *așezare de vorbe chinuite, din care înțelesul poveștii ieșea gătuțit*. El le cerea știutorilor de carte să *semene, nu din meșteșug, ci din datorie, grăuntele luminii la sate*: „O gazetă ridică

punte între sufletele cărturarilor și ale țăranilor, care o slovenesc, dumineca, pe genunchi. Din rândurile unei gazete se deslușesc sfaturi și îndemnuri noi, se trezesc aducerile aminte ale unui trecut, care trebuie să trăiască în suflete, se desface glasul de povață al trebuințelor zilnice și se vestește chemarea la muncă, în așteptarea zilelor de mâine”¹⁷. Așadar, într-un articol publicat în revista precizată deja, țăranul era sfătuit să scape de una dintre cele mai rele deprinderi ale sale: „Locuiesc la oraș. Locuitorii sunt: unguri, nemți și sârbi. Românii sunt așa de puțini că se pot număra pe degete. În jurul orașului însă, sunt multe sate românești, sate avute și fruntașe, cu 5-7 mii [de] locuitori. Aceștia, zilnic, cercetează orașul, unde își fac cumpărăturile trebuincioase – de multe ori fără de niciun rost, fiind acele lucruri de fală și măreție –, unde își valorifică (vând) produsele agricole (grâu, cucuruz și altele), apoi, aici e tribunalul, judecătoria cercuală și alte oficii, cu care au afaceri. La tot pasul întâlnim, deci, țărani [români] și țărănci române. Înfațișarea lor, însă, e nespuse de tristă, e chiar respingătoare, căci îmbrăcămintea lor lasă foarte mult de dorit. Țăranii și țărăncile noastre, adică, au acel rău obicei că, atunci *când merg* la oraș, *îmbracă cele mai rele haine, îmbracă zdrențe!* Vara, cămășile lor sunt murdare, sunt negre de pulbere, iar iarna, cojocul și cioarecii sunt numai cârpituri. De multe ori, lipsesc chiar bucăți întregi din îmbrăcăminte. Această împrejurare încă e un motiv însemnat că țăranul român e desconsiderat, e batjocorit, e huiduit, e disprețuit de toți străinii, până și de copiii. Oare n-are țăranul român îmbrăcăminte îndestulătoare, cinstită? Oare portul nostru românesc e atât de urgisit, de respingător, că noi, din vina lui, trebuie să suferim rușine? Nu, țăranul român cheltuiește mult, foarte mult, chiar prea mult, pentru îmbrăcăminte, portul nostru național e cel mai frumos port, avem însă un obicei rău: în mijlocul nostru s-a încuibat o *deprindere păgubitoare prestigiului, cinstei neamului nostru românesc*”¹⁸.

Prestigiul neamului românesc cerea de la țăranul român, se mai arată în articol, părăsirea răului obicei de a nu avea grijă de felul în care se îmbrăca atunci *când mergea între străini*. Asta nu însemna însă, explică același autor, că țăranul trebuia să îmbrace mereu *hainele de sărbătoare*, ci că îmbrăcămintea pe care o alegea trebuia să *fie curată și întreagă*¹⁹.

Într-un alt articol, țăranul român este îndemnat să renunțe la ceea ce autorul textului numea *slugărnice*, care era manifestată, în special, în

raport cu *neguțătorii de alt neam*: „Această deprindere, în cea dintâi clipă, gândești că e neînsemnată, dacă însă cugetăm asupra lucrului, atunci vom vedea că ea e foarte însemnată. Dacă un țăran român de aici merge în cancelaria vreunui neguțător, de alt neam, ca să-și primească banii, pentru grâul sau cucuruzul ce a vândut, când se apropie de cancelarie își descoperă capul – de multe ori își lasă pălăria sau căciula afară –, vreme de câteva clipe stă zăpăcit înaintea ușii, nu știe ce să facă, să deschidă sau nu ușa, apoi, cu frică, în vârful degetelor, așa-zis ca un hoț, intră în cancelarie, uitându-se la stânga și dreapta, ca nu cumva să atingă vreun lucru din cancelaria negustorului. Ajuns țăranul român în cancelarie zice un «Trăiască domnu'», se oprește lângă ușă, unde stă nemișcat, uneori ceasuri întregi, până ce «domnul» se îndură să plătească banii. De multe ori însă, când în cancelarie sunt mai mulți «domni», țăranul român e alungat afară, unde așteaptă, pe vreme ploioasă ori geroasă, plătirea banilor. Mulți dintre ei stau cu căciula sau pălăria în mână! De ce se întâmplă toate aceste dejosiri, ba chiar batjocuri? De ce țăranul român e atât de slugarnic față de alții? Pentru ca la toate acestea să se pună sfârșit, odată pentru totdeauna, nu e lipsă de mare învățătură, ci numai puțină voință se cere, și atunci neguțătorii nu se vor mai juca cu noi, și cu atât mai mult, căci ei nu ne dau în cinste banii. Ce trebuie deci să facem? Lucrul e foarte ușor. Intrăm în cancelaria neguțătorului, acolo ne descoperim capul, în loc de «Trăiască domnu'», zicem «Bună dimineața» și cerem să ni se plătească banii. Dacă neguțătorul, amăsurat obiceiului său, strigă: «Așteaptă», atunci noi îi răspundem: «Nu am vreme să aștept»²⁰.

Idei oarecum asemănătoare cu cele de mai sus pot fi găsite și în alte articole²¹. Noi nu ne vom opri și asupra acestor texte. Ne vom opri totuși asupra articolului intitulat „Legile lui Dumnezeu”²². Autorul acestui text îl sfătuiește pe țăranul român să accepte ideea că, uneori, întâmplările nefericite nu pot fi evitate. Așa e firea lucrurilor, iar cine încearcă să lupte cu legile firii, se arată în articol, nu are decât de suferit. Din text reiese ideea că mulți dintre țăranii români nu înțeleg că nu toate luptele pot fi câștigate și că, uneori, pentru a nu pierde tot ce au, trebuie să facă un pas în spate: „Viața omenească e împreunată cu nenumărate necazuri. Rare sunt acele zile despre care putem zice că au fost senine, că le-am petrecut în liniște, în tihnă desăvârșită. Așa a fost de la începutul lumii și așa va fi întotdeauna, pentru că nu este putere omenească

care să schimbe legile lui Dumnezeu, legile naturii. Omenimea, deci, trebuie, și, spre binele, fericirea și înaintarea ei, are datorința să-și plece capul în fața acestor legi și, cu tărie sufletească, să supoarte toate loviturile, toate necazurile, mici sau mari, de care e părtașă. Dar, durere, nu e așa! În sânul neamului nostru, sunt foarte mulți țărani – vorbesc numai de ei – care din anumite slăbiciuni, și din neștiință, nu vor să-și plece capul, să se împace cu necazurile ce au dat peste ei și, astfel, își îngreunează sufletul de păcate și se fac de râsul și disprețul altor oameni. Sunt apoi foarte mulți țărani de ai noștri care, cu încăpățânarea lor, își fac pagube mari, ba de multe ori, din această pricină, împreună cu nevastă și copilași, ajung pe drumuri, ajung la sapă de lemn²³. Țăranului român îi trebuie, se arată în finalul textului urmărit de noi aici, *mai multă lumină, pentru a ști să aleagă binele din rău și pentru a îmbrățișa doar ce e bun și folositor*²⁴.

Același autor, folosindu-se de exemplul comunei din care era de loc, vorbește, într-un alt articol²⁵, despre situația ciudată care caracteriza satul românesc. Țăranul român muncea la câmp întreaga zi, dar *sărăcia tot își făcea cuib în casa lui*. Din acest motiv, țăranul, încărunțit de neajursuri înainte de vreme, își caută norocul în țări străine: „*Răul zace în faptul că vremurile s-au schimbat, iar țăranul român nu ține seamă de această schimbare; țăranul român nu înțelege glasul vremurilor de astăzi, căci fie el oricât de sărac, aibă el oricât de puțin pământ, ține morțiș la plug și coasă și nu gândește la alte izvoare de câștig. [...] E mare nenorocire, pentru neamul nostru românesc, că țăranul nostru nu îmbrățișează meșteșugurile și negoțătoria, care sunt unele dintre cele mai frumoase și bune izvoare de câștig*”²⁶.

Tot în revista „Țara noastră” găsim, în articolul *Pământul nostru ne cheamă*²⁷, o frumoasă descriere făcută *sufletului* țăranului român. Textul precizat îi aduce în atenția cititorului pe românii, mulți la număr, care părăseau Ardealul, pentru a merge în America. Pentru mulți dintre cei plecați, viața din „America bănoasă”²⁸ nu era deloc un vis devenit realitate, iar motivul e explicat în articol: „Coborâtor din plugari și plugar el însuși, țăranul nostru a fost totdeauna înfrățit cu pământul. Traiul lui zilnic nu s-a desfășurat între pereții casei. Pe câmpul neted, mânându-și vituțele la plug, ori pe muchia unui deal, pascăndu-și turma de oi, – acest om a trăit din mila pământului. În

arșița soarelui de vară, ori în gerul ascuțit al Bobotezii, privirea lui a îmbrățișat totdeauna câmpul. De aici înțelegerea minunată a lui, pentru atâtea taine ale firii, de aici poezia înflorită a închipuirii lui, care a înfiripat povești. Frunza tremurată a codrului în mijirea dimineții, picătura de rouă pe florile din livadă, vaiorul vântului de toamnă printre copacii desfrunziți, toate au găsit răsunset în sufletul lui. Viața i-a fost de veci legată de pământ. [...] Această legătură de veacuri se sfarmă greu. El își apără petecul de moșie și, mai de grabă, chinuiește o viață întregă sărac și prăpădit, decât să-l părăsească. Dus departe de moșia lui, prin puterea unor împrejurări, el va simți totdeauna chemarea tainică a gliei. În zori de zi, la ivirea razelor de soare, amintirea lui îl va purta spre strașina căsuței albe cu arminden la poartă, iar vântul îi va aduce frânturi de cântece din poiana codrului de brad. Și nu va putea înfrâna îndelung această chemare. Într-o dimineață, își va mototoli pripit în traistă hainele și va lua drumul către casă... Astfel e plămădit sufletul țăranului nostru”²⁹.

Într-un alt articol, un alt autor indică cauzele traiului greu dus de țăranul român: „Da! Greu trăiește țăranul nostru! Mult are să sufere! Toate acestea din cauza prostiei lui, din lipsa unei culturi mai superioare, din respingere și nebagare de seamă. Ca să le aibă pe acestea, datori suntem noi, intelectualii, să nu-l luăm cu furca cea lungă, ci să-l tratăm blând, instruindu-l și educându-l”³⁰. Cei de la *Țara noastră* se interesau și de soarta țăranului român din România, urmărind măsurile luate de guvernul român, pentru ca *bunăstarea generală să se introducă pretutindeni*, iar *regretabilele tulburării* de la începutul lui 1907 să nu se mai repete³¹.

Pentru unii gazetari, țăranul era mai frumos, sub toate aspectele, decât orășeanul. În „Cuvântul”, într-un articol în care vorbea despre interesele economice ale *țăranimii bucovinene*, Pamfil Șeicaru spunea, printre altele, că nu înțelege cum „se poate ca târgoveții români, cu capetele teșite, cu privirea tâmpă, să fie din aceeași rasă cu țăranii aceia mândri, care au în gest maiestatea veacurilor de glorie”³². Dintr-o altă sursă aflăm că, în Maramureș, țăranca nu știa să *pregătească mâncarea*³³, iar în unele locuri (din același Maramureș), *atât bărbații, cât și femeile își schimbau hainele o singură dată pe săptămână*³⁴, flăcăii având *strigături speciale* despre această din urmă chestiune³⁵.

3. Țăranul român și pământul

Pe parcursul anului 1907, în presa românească, dar și în cea din străinătate, au tot fost publicate articole ce-l aveau pe *țăran* în centrul lor. E limpede că cele mai multe dintre textele în care se vorbea despre locuitorul român de la sate aveau ca punct de plecare „răscoalele țărănești”³⁶ de la începutul aceluși an. În lucrarea noastră, nu ne îndreptăm atenția în mod deosebit asupra „răscoalelor”, pornite de țărani³⁷ care, neavând *fălci* de pământ, aveau, după cum spuneau gazetarii de la publicația umoristică „Furnica”, *fălci*le înțeleștate de foame³⁸. Vom urmări aici un fragment dintr-un articol, publicat în luna octombrie (1907), în ziarul „Adevărul”, ce poartă titlul *O crimă mușamalizată*³⁹. Articolul precizat deja este, spunem noi, potrivit pentru cercetarea noastră, iar motivul e acela că, în acest text, autorul expune, cumva, etapele pe care un țăran înțelege că trebuie să le parcurgă înainte de a porni să-l omoare pe cel despre care crede că i-a făcut o mare nedreptate: „Ascultați!... În comuna Jilavele, din Ialomița, *învoielile* sunt una și una cu *sămânța țăranului*; la 3 pogoane date țăranului, acesta muncește, definitiv, un pogon proprietarului, căruia îi mai face 4 zile cu carul, 3 zile cu mâinile, îi transportă 5 kile la gara Albești, 40 km distanță, și-i mai plătește 12 lei de vită, fără a putea băga mai mult de 5 vite într-un pogon! Faceți socoteala și veți vedea la cât revine un pogon dat de proprietar țăranului, cât îl costă pe acest nenorocit această bucată de pământ, care nu îi poate ajunge nici să se hrănească. [...] Într-adevăr, împingând până la sălbăticie această necreștină, neomenoasă *învoială*, d[omnul] Dobrinescu a găsit de cuviință ca, fără formă de judecată, cu de la sine putere, să ia de la un țăran, care nu-i putuse plăti ierbăritul, doi boi, care constituiau singura avere a aceluși nenorocit, adus de altminteri în sapă de lemn. Țăranul, exasperat, s-a plâns primarului, care i-a răspuns: «ai dreptate, dar n-am ce face!...». S-a referit, negreșit, la protecțiunea puternică de care-l știa acoperit pe îngrijitor. S-a adresat apoi la inspectorul administrativ... un adevărat tip. Nu știu cum îl tolerează d[omnul] prefect Stoianescu. Dis-de-diminează, se plimbă prin viile Domnului, pentru ca să reînceapă seara, când gardiștii îl ridică de prin șanțurile Urzicenilor, orașelul cel mai năpăstuit din toată Ialomița. Bietul țăran l-a găsit, se vede, într-un moment de luciditate și i-a spus că, dacă nu-i face dreptate, nu-i redă boișorii lui, e hotărât să-l ucidă pe d[omnul] Dobrinescu. Inspectorul administrativ i-a răspuns ca

și primarul: «ai dreptate, dar ce să îți fac?...» (Ce zice d[omnul] I. I. Brătianu de acest răspuns al subalternului său?) Atunci, exasperat, bietul om s-a hotărât să-și facă singur dreptate, deoarece autoritățile se declaraseră incapabile de a-i face dreptate. A încercat, dar n-a izbutit!⁴⁰ Țăranul din Jilavele nu va reuși să-l ucidă pe îngrijitorul de moșie Dobrinescu. Gloțul tras de pușca lui nu va lovi în țintă⁴¹.

În 1943, într-un articol⁴² publicat în „Viața ilustrată”, se arată că țăranul nu este doar legat de pământul țării, ci este una cu el. *Printr-un mimetism milenar, spune autorul textului, țăranul, ars de soare, udat de sudoare și aplecat asupra brazdei pe care o lucrează, se apropie de pământul său strămoșesc. Viața lui, a țăranului, pare că e modelată după necunoscutele forțe care lucrează în sămânță, care fac ca răsădul să iasă și care aduc culegerea fructului. Țăranul e răbdător și tenace, precum țarina lui maternă, dar, pe lângă lunga-i tăcere, proprie germinației, el poate avea gânduri năvalnice și izbucniri de veselie în viață. Viața lui, care e ritmată pe anotimpuri, se vedește a fi nedespărțită de aceea a pământului. Țăranul e mai apropiat de natură ca orășeanul, dar, pentru că nu cunoaște complicațiile vieții orășenești, pare că e om simplu.* Dintre caracteristicile țăranului român, spune autorul citat, trei sunt mai importante, iar acestea sunt: *iubirea de pământ, cultul datinilor și grija pentru cele religioase*: „Țăranul iubește pământul mai întâi, fiindcă este bunul său și, apoi, fiindcă este ceea ce este, adică: o realitate vie, făcută atât pentru mângăierea muncii sale, cât și pentru gingășia privirilor sale. El consideră, deci, pământul ca o ființă servibilă, care a dat atâtea și de la care așteaptă să-și țină promisiunile anotimpurilor. Din această dragoste de pământ, căruia el îi este și stăpân și slugă, izvorăsc, poate, calitățile și defectele țăranului. Pământul îi inspiră dragoste, pentru toți acei ce-l servesc, fie că sunt membri ai familiei lui, fie că sunt animalele, pe care le consideră ca făcând parte din familie, deoarece iau parte la lucrul pământului. De la pământ îi vine puterea de muncă și, cum pământul nu poate fi înșelat, atunci când este vorba de a-l lucra, munca lui trebuie să fie o muncă conștiincioasă și perseverentă. Intemperiiile naturii, ca și unele greutăți ale vieții, îl fac să se resemneze, să aibă răbdare și tenacitate. Printre defectele considerate ca moșteniri de la pământ, trebuie să punem în primul loc rapacitatea”⁴³.

Multe dintre dramele satului, se arată în același text, sunt din cauza pământului. Țăranul se separă greu de pământul lui și dorește să aibă cât mai

mult pământ. Nu de puține ori, *pământul îi aduce țaranului pricini și-l face pe acesta să devină gâlcevitor*: „Știm cât de ușor se duce țaranul la judecată, fie pentru un litigiu de hotar, fie pentru intrarea unei vite în pădurea sau pășunea sa. În tocmelile sale țaranul întrebuințează resursele unei diplomații șirete. Părând că se dezinteresează de afacere, el lasă ca să vină de la sine. Ascultă cu bunăvoință pe interlocutorul său, se mulțumește să dea din cap, să se scarpine după ureche, să-și plimbe căciula dintr-o mână în alta, aruncând numai priviri cu înțelesuri. Teama și prevederea de a nu fi tras pe sfoară îi impune o tăcere prudentă. Această răbdare și tenacitate îl fac însă să aibă de cele mai multe ori ultimul cuvânt”⁴⁴.

Țăranul, spre deosebire de orășean, care *se arată liber în fanteziile și improvizările sale capricioase, respectă datinile*. El *se simte obligat să le fie credincios, să le continue și să le transmită urmașilor, pentru că datinile vin de la străbuni*.

Țăranul are, se mai arată în text, *un fond serios de viață creștină*. Uneori, însă, „creștinismul se asociază naivității sale, ceea ce înlesnește superstițiunea și fatalismul”⁴⁵. Țăranul amestecă rugăciunea în toate acțiunile sale, dar, spune autorul citat, *invocațiile divine sunt cam la fel de frecvente ca sudalmele*. Totuși, *vorbele de ocară nu conțin răutate, iar implorarea divină ieșită din gura țaranului este cu adevărat mișcătoare*. Țăranul, *ca orișicare om*, nu este lipsit de slăbiciuni, dar *teama de Dumnezeu și dorința de a nu se face de „răsul satului” îl fac să respecte*, mai mult ca orișicine, *bunele moravuri*: „Apărarea virtuții sau a moralei ultragiante o face, uneori, violent sau brutal. Trăind aproape de pământ și în mijlocul animalelor sale de muncă, țaranul are îndeobște o vorbă lipsită de rafinăria și delicatețea limbajului orășenesc. Cu inteligența-i naturală, cu blândețea și bunul simț care-l caracterizează, el știe să ceară iertare, când greșește, știe să ironizeze, dând înțelepte răspunsuri celor mândri sau trufași, știe să fie sarcastic, cu cei ce-i sunt sau [pe care] îi consideră inferiori. Natura și pământul îi inspiră de altfel țaranului creațiile lui poetice, cântecele lui și mai ales aplicațiile lui artistice (cusături, țesături etc.), care-i împodobesc casa”⁴⁶.

De la un alt autor aflăm că *țăranul, care, în virtutea inerției, caută să ducă felul de viață moștenit, încearcă față de deprădăcinați, față de cei care și-au părăsit satul pentru a-și căuta fericirea în alt loc, atât compătimire, cât și scepticism acru*⁴⁷.

4. Cuvinte de final

Despre și pentru *țăranul român*⁴⁸ s-a scris mult în perioada semnalată de noi încă din titlu. După unele surse, viață dusă de țăranul român a fost mereu inumană, pentru că mereu s-a găsit cineva care să-l împileze. În plus, țăranul a avut și va avea mereu dușmani la fel de nemiloși ca *boierul și harapnicul*, așa cum sunt *vântul, trăsnetul, frigul sau norii*⁴⁹. Pentru că era bănuitor *față de toată lumea*, se arată într-un articol din 1936, *țăranului trebuia să i se facă binele cu forța, fără consultarea lui*⁵⁰.

- Note** ■
- ¹ Ion Pas, *Țăranul pitoresc*, în „Realitatea ilustrată”, anul II, nr. 44, 17 noiembrie 1928, p. 2.
  - ² V. Babeș, *Bolile țăranului român*, București, Tipo-litografia Societății „Tiparul”, 1901, p. 4.
  - ³ Ion Pas, *Țăranul pitoresc...*, p. 2.
  - ⁴ P.M. Rădulescu-Micșunești, *Descânțece și farmece*, în „Revista literară”, anul al XXIII-lea, nr. 8, 20 octombrie 1902, p. 137-139.
  - ⁵ Ion Pas, *Țăranul pitoresc...*, p. 2.
  - ⁶ I. Cârlan, *Slănina deochiată*, în „Gazeta Transilvaniei”, anul LXXIV, nr. 148, 8 (21) iulie 1911, p. 1-2.
  - ⁷ P.M. Rădulescu-Micșunești, *Descânțece și farmece...*, p. 138.
  - ⁸ George Coșbuc, *Crestomație pentru toți românii*, București, Editura librăriei C. Sfetea, 1904, p. 107-111.
  - ⁹ *Țăranii din Basarabia*, în „Gazeta Transilvaniei”, anul LXVII, nr. 179, 15 (28) august 1904, p. 1-2.
  - ¹⁰ George Coșbuc, *Crestomație pentru toți românii...*, p. 110.
  - ¹¹ *Ibidem*, p. 110-111.
  - ¹² Octavian Goga, *Nu mai vrem umilință...*, în „Țara noastră”, anul I, nr. 2, Sibiu, 7 ianuarie 1907, p. 23-26.
  - ¹³ *Ibidem*, p. 24.
  - ¹⁴ Marcel Olinescu, *Portul sătenilor din regiunea Șiria, județul Arad*, în „Sociologie românească”, anul IV, nr. 4-6, aprilie – iunie 1939, p. 275 - 280.
  - ¹⁵ *Cititorilor*, în „Țara noastră”, anul I, nr. 1, Sibiu, 1 ianuarie 1907, p. 2.
  - ¹⁶ Octavian Goga, *Către cărturarii noștrii*, în „Țara noastră”, anul I, nr. 1, Sibiu, 1 ianuarie 1907, p. 3-7.
  - ¹⁷ *Ibidem*, p. 6.
  - ¹⁸ Alex. Țințariu, *Deprinderi rele*, în „Țara noastră”, anul I, nr. 35, Sibiu, 26 august 1907, p. 578-579.
  - ¹⁹ *Ibidem*, p. 579.

- ²⁰ *Idem*, *Slugărnicia...*, în „Țara noastră”, anul I, nr. 41, Sibiu, 7 octombrie 1907, p. 674-675.
- ²¹ *Idem*, *Țăranul nostru*, în „Țara noastră”, anul III, nr. 28, Sibiu, 12/25 iulie 1909, p. 226; *Idem*, *Țăranul român și străinii*, în „Țara noastră”, anul I, nr. 27, 1 iulie 1907, p. 444-446.
- ²² *Idem*, *Legile lui Dumnezeu*, în „Țara noastră”, anul I, nr. 51, Sibiu, 16 decembrie 1907, p. 829-830.
- ²³ *Ibidem*, p. 829.
- ²⁴ *Ibidem*, p. 830.
- ²⁵ *Idem*, *S-au schimbat vremurile*, în „Țara noastră”, anul I, nr. 21, Sibiu, 20 mai 1907, p. 349-350.
- ²⁶ *Ibidem*, p. 349.
- ²⁷ G., *Pământul nostru ne cheamă*, în „Țara noastră”, anul I, nr. 49, Sibiu, 2 decembrie 1907, p. 791-794.
- ²⁸ George Huludeț, *Scrisoare din America (Poezie către nevastă)*, în „Țara noastră”, anul I, nr. 49, Sibiu, 2 decembrie 1907, p. 794.
- ²⁹ G., *Pământul nostru ne cheamă...*, p. 791-792.
- ³⁰ Petru Șpan, *Mentalitatea țăranului român ardelean*, în „Țara noastră”, anul III, nr. 34, Sibiu, 23 august (5 septembrie), 1909, p. 274.
- ³¹ *Îmbunătățirea sorții țăranului în România*, în „Țara noastră”, anul I, nr. 45, Sibiu, 4 noiembrie 1907, p. 727-729.
- ³² Pamfil Șeicaru, *Regele trebuie să apere țăranimea bucovineană*, în „Cuvântul”, anul I, nr. 44, 29 decembrie 1924, p. 1.
- ³³ Petre Lenghel-Izanu, *Alimentația și îmbrăcămintea în Bârsana, Maramureș*, în „Sociologie românească”, anul IV, nr. 4-6, aprilie – iunie 1939, p. 272.
- ³⁴ *Ibidem*, p. 275.
- ³⁵ „Asta-i lelea cea bogată, / Cu cămașa nespălată. / De și-a spăla cămașa, / Apa-n râu s-ar tulbura.” [*Ibidem*, p. 275.]
- ³⁶ Gr. Ancheta *răscoalelor*, în „Adevărul”, anul XIX-lea, nr. 6573, 12 decembrie 1907, p. 1; Constantin Mille, *Nebun ce sunt!*, în „Adevărul”, anul al XIX-lea, nr. 6327, 4 aprilie 1907, p. 1; *Adevărul*, *Ororile și oficioasele*, în „Adevărul”, anul al XIX-lea, nr. 6327, 4 aprilie 1907, p. 1; A.B., *Datoria presei*, în „Adevărul”, anul al XIX-lea, nr. 6327, 4 aprilie 1907, p. 1; *Ultime informațiuni*. [*Orori săvârșite în părțile nerăsculate*], în „Adevărul”, anul al XIX-lea, nr. 6327, 4 aprilie 1907, p. 3; *Presa și cruzimile inutile*, în „Adevărul”, anul al XIX-lea, nr. 6327, 4 aprilie 1907, p. 3; G. Crainic, *Chestia agrară în România și Ungaria*, în „Adevărul”, anul al XIX-lea, nr. 6327, 4 aprilie 1907, p. 1; [*The*] *Morning Post și răscoalele*, în „Adevărul”, anul al XIX-lea, nr. 6339, 16 aprilie 1907, p. 3; *Couriers rouse all Roumania to resistance*, în „The Washington Times”, nr. 4672, 31 martie 1907, p. 1-2; *Troops kill women*, în „The Washington Herald”, nr. 175, 31 martie 1907, p. 10.
- ³⁷ *Elegie pentru țărani* publicată în „Furnica”: „De atâția ani / Pentru țărani / Soarta e neagră, / De foame pier, / De biruri, ger / Și de pelagră; / În van țăranul ajutor / Cu lacrimi cere: / Nu mai sunt bani pentru popor / Prin ministere! [...]” [Cyrano, *Elegia țăranilor*, în „Furnica”, anul III, nr. 131, 15 martie 1907, p. 2.]
- ³⁸ Kiriak Napardajan, *Răscoalele*, în „Furnica”, anul III, nr. 131, 15 martie 1907 p. 3.
- ³⁹ Petru Grădișteanu, *O crimă mușamalizată*, în „Adevărul”, anul al XIX-lea, nr. 6509, 7 octombrie 1907, p. 1-2.
- ⁴⁰ *Ibidem*, p. 1-2.

⁴¹ *Ibidem*, p. 1.

⁴² G. Preda, *Evocări și însemnări ce privesc țărănimea*, în „Viața ilustrată”, anul VIII, nr. 2, februarie 1943, p. 11-13.

⁴³ *Ibidem*, p. 12.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 13.

⁴⁷ Ion V. Tarția, *Țăranul român*, în „Țara de mâine”, anul II, nr. 5-6, Cluj, mai-iunie 1936, p. 119.

⁴⁸ Traian Birăescu, *Depopularea satelor românești. Considerații demografice asupra Banatului*, în „Țara noastră”, anul IV, nr. 20, Cluj, 20 mai 1923, p. 639-641; Ernest Bernea, *Timpul la țăranul român*, în „Revista Fundațiilor Regale”, anul VII, nr. 12, 1 decembrie 1940, p. 561-586; I. V. Tarția, *Țăranul român. Psiho-sociologie economică rurală (I)*, în „Societatea de mâine”, anul XI, nr. 6, București, iunie 1934, p. 119; N. Ghiulea, *Caracterul politicii sociale pentru țărănime*, în „Societatea de mâine”, anul XI, București, nr 7-10, iulie-octombrie 1934, p. 134-135; Ion V. Tarția, *Țăranul român. Încercare de sociologie rurală (II)*, în „Societatea de mâine”, anul XI, București, nr 7-10, iulie-octombrie 1934, p. 142-144; Gh. Tulbure, *Toader Vidican: țăranul de după război*, în „Țara noastră”, anul VIII, nr. 6, București, 27 februarie 1927, p. 103-106; Unchiașul, *Scrisoare către un țăran*, în „Țara noastră”, anul I, nr. 8, Sibiu, 18 februarie 1907, p. 125-127; Nepotul, *Scrisoare către țărani*, în „Țara noastră”, anul I, nr. 6, Sibiu, 4 februarie 1907, p. 92-99; Gh. Teodorescu Kirilianu, C. Brudariu, *Țăranului român*, București, Imprimeria „La Roumanie”, E.S. Cerbu, 1901.

⁴⁹ Ion V. Tarția, *Țăranul român...*, p. 117.

⁵⁰ *Ibidem*.

Bibliografie

Babeș V., *Bolile țăranului român*, București, Tipo-litografia Societății „Tiparul”, 1901.

Coșbuc George, *Crestomație pentru toți românii*, București, Editura librăriei C. Sfetea, 1904.

Arhiva ziarului „Adevărul” pe anul 1907.

Arhiva ziarului „Cuvântul” pe anul 1924.

Arhiva ziarului „The Washington Herald” pe anul 1907.

Arhiva ziarului „The Washington Times” pe anul 1907.

Arhiva publicației „Gazeta Transilvaniei” pe anii 1904 și 1911.

Arhiva publicației „Revista Fundațiilor Regale” pe anul 1940.

Arhiva publicației „Revista literară (Literatorul)” pe anul 1902.

Arhiva revistei „Furnica” pe anul 1907.

Arhiva revistei „Realitatea ilustrată” pe anul 1928.

Arhiva revistei „Societatea de mâine” pe anul 1934.

Arhiva revistei „Țara de mâine” pe anul 1936.

Arhiva revistei „Țara noastră” pe anii 1907 și 1909.

Arhiva revistei „Viața ilustrată” pe anul 1943.

